

Carl von Clausewitz

ESSZÉK ÉS TANULMÁNYOK



LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ



Carl von Clausewitz

ESSZÉK ÉS TANULMÁNYOK



Sorozatszerkesztő
Padányi József

A Pro Militum Artibus sorozatban eddig megjelent művek:

TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.):
A kínai hadtudomány klasszikusai (2018)

Raimondo MONTECUCCOLI
(ford. Domokos György):
A magyarországi török háborúkról (2019)

PERJÉS Géza:
Tiszt – Képzés (2020)

CSOMA Mózes:
Rákosi Mátyás Kórház, Észak-Korea (2021)

SÜLI Attila (szerk.):
*Jakkó László huszárkapitány
hadtudományi munkái* (2021)

HAUSNER Gábor (szerk.):
Hadik András válogatott hadügyi írásai (2021)

MARKÓ Árpád:
*Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai
törökországi emigrációja alatt (1850–1851)*
(2022)

Giorgio BASTA (ford. Nagy Levente):
*Giorgio Basta hadtudományi művei:
Emlékirata Rudolf császárhoz ·
A könnyűlovasság vezetéséről · A tábornagy* (2023)

SÜLI Attila (szerk.):
Katonai szabályzatok a Kossuth-emigráció korszakából
(2023)

Antoine-Henri JOMINI
(ford. Tótfalusi Ágnes):
A hadművészet kézikönyve (2024)

Carl von Clausewitz

ESSZÉK ÉS TANULMÁNYOK



LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ



Budapest, 2026

Köszönet a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeli Intézet és Múzeum munkatársainak, különösen Havasné Berek Tünde könyvtárvezetőnek a gyors és hatékony könyvtári támogatásért. A kiadás a Nemzeti Közszerológati Egyetem, a Honvéd Vezérkar és a Magyar Honvédség Vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár együttműködésében valósult meg.

Fordította
Veres Violetta

A fordításban közreműködött
L.C. Szolgáltató Bt.

Szerkesztette
Padányi József

Szakmai nyelvi lektor, katonai szakértő
Négyesi Lajos

Szakmai lektor
Forgács Balázs

A bevezető tanulmányt írta
Nagy Miklós Mihály

Kézirat-előkészítés és jegyzetek
Forgács Balázs, Nagy Miklós Mihály, Négyesi Lajos,
Padányi József, Wolfgang Peischel, Veres Violetta

A térképeket és az ábrákat készítette
Nagy Béla

Kiadja a Nemzeti Közszerológati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu · ludovika.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt • Olvasószerkesztők: György László, Szabó Ilse •

Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt • Korrektorok: Csinta Áron, Farkas-Nagy Judit

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt. • Felelős vezető: Tomcsányi Péter vezérigazgató

ISBN 978-963-653-314-4 (nyomtatott) • ISBN 978-963-653-315-1 (ePDF)

DOI: <https://doi.org/10.36250/1341>

Hungarian translation © Veres Violetta, 2026

Szerkesztés © Padányi József, 2026

Bevezetés © Nagy Miklós Mihály, 2026

Jegyzetek © Forgács Balázs, Nagy Miklós Mihály, Négyesi Lajos,

Padányi József, Wolfgang Peischel, Veres Violetta, 2026

A mű elektronikus változata a CC BY-NC-ND 4.0 nemzetközi licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>



TARTALOM

<i>Ajánló</i> (Deli Gergely)	7
<i>Előszó</i> (Böröndi Gábor)	9
<i>Carl von Clausewitz és életműve</i> (Nagy Miklós Mihály)	13
A hadművészet elméletének helyzetéről	57
Gondolatok a Berlini Általános Hadiiskola reformjáról	75
Megjegyzések Von Bülow <i>Az elméleti és gyakorlati hadászat</i> című munkájához, avagy az abban foglalt nézetek kritikája	87
A kis kötelékek harci alkalmazása	107
A hadműveletek lefolyásának gyorsaságáról	325
Poroszország jövőbeli háborús műveleteiről Franciaország ellen	333
Hitvalló emlékirat	359
A porosz népfelkelés és a milícia szervezetének legfontosabb elemei	399
A porosz <i>Landwehr</i> politikai előnyeiről és hátrányairól	405
<i>Mellékletek</i>	409
<i>Irodalom- és forrásjegyzék</i>	417

AJÁNLÓ

Aligha nevezhető meg a hadtudomány és a stratégiai gondolkodás történetében nagyobb hatású teoretikus, mint Carl von Clausewitz. Munkásságának marandó ereje mindenekelőtt abban rejlik, hogy a konkrét hadtörténeti példák és történelmi tapasztalatok elemzését filozófiai és logikai gondolkodással, valamint kritikus szemlélettel kapcsolta össze. Ennek eredményeként nem kizárólag a haditechnikai változásokra reflektált, hanem olyan általános érvényű elméleti keretet alkotott, amely a háború lényegének megértésére és a különböző korok konfliktusainak értelmezésére is alkalmas. Tézisei mindmáig érvényesek, ugyanakkor viták tárgyát is képezik, hiszen a háborút lényegében társadalmi jelenségként, az állampolitika folytatásaként értelmezve nemcsak a hadtudomány alapvetéseire, hanem a politikai gondolkodás, a filozófia és a modern stratégiai diskurzus területeire is kiterjednek.

Szemléletét, amely sokkal inkább törekszik a megértésre, mintsem szigorú szabályok és doktrínák összefoglalására, a többször is kiadott, széles körben elismert és idézett *A háborúról* című műve foglalja rendszerbe a legátfogóbban. A *Pro Militum Artibus* könyvsorozat jelen, 11. kötete arra vállalkozik, hogy ezt az impozáns életművet meghaladva és bővítve eddig kiadatlan, ugyanakkor publikálásra méltó írásokkal segítse Clausewitz szellemi örökségének elemzését és megvitatását, továbbá gazdagítsa a hadtudomány szakirodalmát. A válogatott szövegek – amelyek fő műve előmunkáiként is értelmezhetők – bemutatják, hogyan jutott el a katonai teoretikus a nagy mű létrehozásához, hogyan vált hadelméleti rendszere a hadtudomány egyik legmaradandóbb teljesítményévé.

A jelen kötet méltó folytatása a korábban megjelent, szintén unikális írásoknak, egyszersmind hiánypótló vállalkozás is. Clausewitz gondolatainak feldolgozása több évszázada tart, műveinek fordítása és értelmezése pedig továbbra is komoly filológiai, fordítási és szakmai kihívást jelent. A 19. század eleji német nyelvű

szövegek esetében ugyanis nem elegendő a fordítás: a kor nyelvi sajátosságainak ismerete, illetve a porosz körmondatok, valamint a jelentésükben módosult szak kifejezések értelmezése is elengedhetetlen.

Köszönet illeti mindazokat a kiváló szakembereket, akik közreműködtek a kötet létrejöttében, továbbá Böröndi Gábor vezérezredest, a Honvéd Vezérkar főnökét, aki a kötet megvalósítását kezdeményezte. Meggyőződésem, hogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetem és a Honvéd Vezérkar közös gondozásában megjelent kötet úttörő vállalkozás: olyan szellemi értéket teremt, amely érdemben támogatja a hadtudományi gondolkodást, egyúttal felmutatja a katonai felsőoktatás lehetőségeit ezen a területen. Bízom benne, hogy az olvasó haszonnal forgatja majd.

Deli Gergely
a Nemzeti Közzolgálati Egyetem rektora

ELŐSZÓ

Amikor báró Hazai Samu 1892-ben először adta közre Clausewitz *A háborúról* című művének magyar fordítását, célja egyszerű és tiszta volt: hozzáférhetővé tenni egy „örökbecsű” munkát mindenki számára, aki magyarul gondolkodik és érdekli a háború. A második kiadás előszavában, az első világháború kellős közepén már azt kellett megállapítania, hogy kevesen éltek a lehetőséggel – és ennek ára volt. Ez a minta azóta is ismerős. A háborúról való gondolkodás békeidőben fölöslegesnek tűnik, válságban pedig már késő elkezdni.

Carl von Clausewitz neve sokak számára ismerősen cseng. Idézik, hivatkoznak rá, de a citációk alapját adó elemzésekkel és tanulmányokkal csak kevesen találkoztak közvetlenül. A háborúról szóló, posztumusz megjelent fő műve mégis évtizedek óta megkerülhetetlen hivatkozási pont a katonai gondolkodásban, a politikaelméletben és a stratégiai elemzésekben. Ugyanakkor életművének jelentős része – többek között a jelen kiadványban összefoglalt tanulmánygyűjtemény – mindeddig nem volt hozzáférhető a magyar olvasók többsége számára. E könyv ezt a hiányt hivatott pótolni.

A jelen műben összefoglalt kilenc tanulmány Clausewitz gondolkodási és véleményalkotási irányainak, aprólékos műhelymunkájának megjelenítésére szolgál. E szövegek még nem teljesen kész, kidolgozott koncepciókat tartalmaznak, hanem azt mutatják meg, hogy a szerző szerint melyek azok a törvényszerűségek, amelyek többnyire érvényesek, és melyek azok, amelyek minden esetben a körülményektől függenek. Aki ismeri *A háborúról* című műve komplex gondolatait, ebben a kötetben ugyanannak a gondolkodásmódnak láthatja a részleteit, a tételék mögötti mérlegelést és fegyelmet. Ez a könyv ezért nem csupán forrásközlés, hanem közvetlen segítség a szerző fő művének értelmező olvasásához, hű tükrre a Clausewitzre jellemző elmélet és gyakorlat egyensúlyának.

A kötet anyagát alapvetően három, egymást kiegészítő tematikus szál rendezi egésszé.

Az első az elméletépítés kérdése. A hadművészet elméletéről szóló esszéjében Clausewitz két alapvető problémára mutat rá: a tapasztalatok feldolgozásának egységesítésére és az egyértelmű szakmai terminológia szükségességére. Amíg ezek hiányoznak, nincs közös nyelv – és közös nyelv nélkül nincs érdemi vita sem. Clausewitz állítása egyszerű és kemény: az elmélet csak akkor válik használható tudássá, ha a képzés átgondolt, céltudatos és szervezett.

A második szál a kis kötelékek harcáról írott terjedelmes munka. Ez a rész – amelyet Clausewitz maga is fontosnak tartott – nem egyszerűen taktikai kézikönyv. Az előőrsök, a járőrözés, a rajtaütések, a visszavonulás és az üldözés kérdései mögött ugyanaz a felismerés áll: a háborúban az ember a legváltozékonyabb tényező. Aki ezt nem érti, az készíthet terveket, de eredményes háborút nem tud viselni. Ezek a gondolatok és megállapítások különösen időszerűek egy olyan korban, amikor az aszimmetrikus harctéri geometriában a széttagolt harcrendi elemek, az irreguláris formák és a kis alegységek önálló tevékenysége ismét előtérbe kerül.

A harmadik tematikus szál leginkább politikai jellegű. Poroszország stratégiai helyzetének elemzése, a műveletek gyorsaságának kérdése, a Franciaország elleni tervezés, valamint a tartalékos-népfelkelő jellegű haderőről és a polgári milíciáról való elmélkedés mind azt mutatja, hogy Clausewitz nem elvont teoretikus volt, hanem a mozgásteret, a korlátokat és a következményeket józanul számba vevő szakember. A *Hitvalló emlékirat* a legszemélyesebb az írások közül, mindazok szellemi és erkölcsi igazolása, akik a korabeli Franciaországgal szembeni ellenállást szükségesnek tartották, miközben őket egyaránt fenyegette a gyávaság és a vakmerőség vádja.

Clausewitz gondolkodói hitelét a közvetlen, harctéri tapasztalat adja. Nála az elmélet nem dísz, hanem mérőeszköz. Minden állítást a végrehajtás terén vizsgál meg, amelyben egyszerre érvényesül az időnyomás, az információk bizonytalansága, a fáradás, a morál és a véletlen. A háborúról nem lehet kényelmes távolságból beszélni, a döntések súlyát és a hibák árát valakinek mindig meg kell fizetnie. Clausewitz ezt a józan, kíméletlen összefüggést teszi láthatóvá.

Ajánlom ezt a kiadványt mindazok figyelmébe, akik Clausewitz kiváló és időtálló munkásságát mélyebb összefüggéseiben kívánják tanulmányozni. Ajánlásomat ugyancsak báró Hazai Samu szavaival zárnám, amelyeket az első kiadvány előszavában írt 1892-ben:

Most pedig, amidőn Clausewitz „A háborúról” című művének magyarázatokkal, jegyzetekkel és egyéni észrevételekkel ellátott fordítását közrebocsátom, eleve figyelmeztetek arra, hogy e mű nemcsak hogy nem könnyű olvasmány, de az általánosan művelt és kutató elméjű olvasótól is nagyon fáradságos tanulmányozást követel; de viszont állíthatom, hogy a mű tanulmányozására fordított fáradság értékes gyümölcsöt terem.

*Böröndi Gábor vezérezredes
a Honvéd Vezérkar főnöke*

CARL VON CLAUSEWITZ ÉS ÉLETMŰVE

Nagy Miklós Mihály

Carl von Clausewitz, a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában élt porosz katonai gondolkodó életműve immár két évszázada foglalkoztatja a politikai, katonai szereplőket és a teoretikusokat. Műveiről, elsősorban fő alkotásáról – a halála után megjelent könyvéről –, a *Vom Krieger*ről, amelyet magyar nyelven *A háborúról* címmel ismerünk, egymást követő nemzedékek folytattak vitát. A generációk szünni nem akaró polémiáiban olykor egymással éles ellentétben álló nézetek kaptak hangot, abban azonban többnyire egységes tudományos vélemény alakult ki, hogy Clausewitz hadtudományi és hadelméleti munkássága mélyen hatott a későbbi történelmi folyamatokra. Clausewitz életműve a legjelentősebbek közé tartozik a hadügy szellem- és kultúrtörténetében. A Clausewitz-témában folytatott kutatások színvonala és intenzitása a nemzetek hadtudományi fejlettségének csillogó mércéje.

Clausewitz munkásságának értékét az adja, hogy a porosz katonai gondolkodó – kiemelkedve a korszak amúgy is jelentős elméleti teljesítményt nyújtó hadügyi szellemi életéből – megalkotta a háborúk mögött rejlő filozófiai rendszert is. Ezzel mintegy túllépett saját korának határain, és máig érvényes általánosításokig jutott el. A teljes rendszer végső kidolgozásában korai halála megakadályozta, így a *Vom Kriege* torzóban maradt, néhol vázlatos, Clausewitz szerint is átdolgozandó, töredékes mű. Befejezetlensége számtalan értelmezésre adott és ad lehetőséget, és félreértések sokasága ered belőle. Fő tartalmi elemeinek pontos értelmezését, az egész clausewitz-i eszmerendszer mélyebb és pontosabb megértését segíti, ha elfogadjuk, hogy a *Vom Kriege* több évtizedes tudatos kutatómunka megkoronázása volt, ám befejezetlensége és sajátos logikai rendszere miatt nem tartalmazza és nem

tartalmazhatta Clausewitz minden tézisét, a társadalom hadügyi tevékenységével kapcsolatos szakmai állásfoglalását.

A porosz katonai gondolkodó fő műve más, elméleti jellegű írásainak és a hadügy aktuális gyakorlatával foglalkozó munkáinak szerves folytatása. Személyes háborús élményei döntően hozzájárultak szellemi fejlődéséhez, illetve filozófiai rendszerének kialakulásához. Választott témája, a háború és a hadviselés elméleti rendszere alakította, folyamatos munkára készítette, s ez számos mű megszületéséhez vezetett.

Clausewitz munkássága tartalmát tekintve két részből áll. A legismertebb és legtöbbet hivatkozott alapmű, a *Vom Kriege*, amely mellett egy sokrétűbb, gyakorlatiasabb, a korszak aktuális hadügyi kérdéseire reflektáló írásgyűjtemény alkotja az életmű másik részét. A két egységet egyfelől gondolati folytonosság köti össze – az utóbbi művek megalkotása során kristályosodtak ki a *Vom Kriege* fő tézisei –, másfelől e kiegészítő írások tartalmazzák azokat az élettapasztalataiból eredő felismeréseit, amelyek jelentősen gazdagították – mind tartalmi, mind módszertani szempontból – az egyetemes hadtudományt. A *Vom Kriege* és az egyéb alkotások tartalma és szemléletmódja együtt jelenti Clausewitz életművének értékét, így értelmezésük is együtt lehetséges csak. Bár a legtöbb figyelem a fő műre irányul, a porosz gondolkodó egyéb munkái ezzel egyenértékű forrásai a hadtudománynak.

Clausewitz gondolatainak modern adaptációjában mind az egyetemes, mind a magyar hadtudomány egyoldalú marad, amennyiben – szakmailag érthető módon – a *Vom Kriege* tartalmára fókuszál. E megközelítés csak az életmű kevésé ismert alkotásainak kutatása és alkalmazása révén formálható át. A hadügy és a katonai gondolkodás – Perjés Géza fogalmával élve: a „háború praxeológiája”¹ – belső logikájából eredően minél összetettebb a *Vom Kriege* értelmezése, minél intenzívebben foglalkoznak vele, annál átfogóbb lesz a társadalom hadelméleti kultúrája, annál gazdagabbá válik a nemzeti sajátosságokat is felmutató, de alapjaiban egyetemes

¹ PERJÉS 1983b; PERJÉS 1988. A „praxeológia” kifejezést hadelméleti kategóriaként Perjés Géza honosította meg a *Clausewitz és a háború praxeológiája* című művében. A kifejezés eredetéről egyik kultúrtörténeti tanulmányában ezt írta: „A matematikai praxeológia kifejezést Barbut francia kutatótól kölcsönöztem. Ő a racionális emberi magatartást, a valószínűségek mérlegelésén alapuló döntést vizsgáló és elősegítő tudományokat foglalja össze ezen a gyűjtőnéven. Praxeológia (cselekvéstan) azóta létezik, mióta az ember bizonyos, a tapasztalatból merített szabályok, normák, eljárási módok alapján dönt és cselekszik. Matematikai praxeológiáról viszont attól kezdve beszélhetünk, mióta az ember döntését matematikai eszközökkel – elsősorban a valószínűség-számítással – alapozza meg. Egyébként a praxeológia kifejezést az egyes szerzők nem teljesen azonos értelemben használják [...]” (PERJÉS 1983b: 294.)

hadikultúránk.² A *Vom Kriege* elmélyült ismeretéhez, a clausewitzi eszmerendszer árnyalt megismeréséhez és a gyakorlati alkalmazhatósághoz a porosz gondolkodó egyéb alkotásain keresztül juthatunk el. Éppen ezért adjuk közre e kötetben ezeket a műveket, reflektálva egyben a modern hadügy aktuális kihívásaira is.

A közelmúlt hadművészeti folyamatainak, valamint mai képleteinek egyetlen rendszerbe való összefoglalásával még adós az egyetemes és a magyar hadtudomány. Erről, az egypólusú világrend létrejöttétől kezdődő hadügyi folyamatról annyi mondható el teljes biztonsággal, hogy a háborúk és a fegyveres konfliktusok továbbra sem tűntek el, viszont a világ sajátos korszakára jellemzően – korábban kevésbé markáns – jegyeiket öltötték, ami a biztonsági és biztonságpolitikai, valamint a békefenntartói gondolkodás felé terelte a hadtudomány figyelmét. Jóllehet voltak olyan hadelméleti gondolkodók – így hazánkban a nemzetközileg is elismert Perjés Géza –, akik kitartottak amellett, hogy a háború – minden új megjelenési formája ellenére – lényegi vonásait tekintve továbbra is az marad, ami évezredek óta volt.³

Az egypólusú világrend megszűnésének napjait éljük, amikor a nagyhatalmi átrendeződés hatására a fegyveres konfliktusok oly módon nyerik vissza korábbi jellemzőiket, hogy az elmúlt mintegy négy évtized során felerősödött és olykor dominánssá vált jegyeik teljesen nem tűnnek el. A fegyveres konfliktusok és a hadügy egésze, valamint a társadalmak védelmi struktúrái korunkban módosulnak. A folyamat végső kimenetelét ma még nem láthatjuk. Úgy tűnik, hogy az európai kultúrkörben újra kell értelmeznünk a hadügyre – mint szakmai szervezetre – jellemző gondolkodásmódot és a vele kapcsolatos társadalmi ismereteket. Napjainkban a világ nagyhatalmi viszonyrendszerének változása, valamint a technikai és tudományos fejlődés hatására a hadtudomány új szellemisége van kialakulóban.

² A hadikultúra elsősorban a hadüggyel és a háborúval kapcsolatos társadalmi gondolkodásmódot jelent. Kovács Jenő tábornok ezt a hazai hadtudományban meghonosító munkájában az alábbiak szerint határozta meg: „A hadikultúra a hadviselést érintő katonai, szellemi és anyagi értékek azon összessége, mely az ellenség összetartó erői felbomlasztásának, illetve a saját csapatok összetartó erői megőrzésének alapirányát jelöli meg. A hadikultúra nevezhető a hadtudomány irányultságának (áramlatának), a hadsereg karakterének, de másként is. [...] A hadikultúra felőli ezáltal az alapvető hadeljáráások megvívására szolgáló fegyveres erők jellegéről, felépítéséről, az ország védelmi rendszeréről, az állami katonai vezetés struktúrájáról alkotott felfogásokat [...]” (KOVÁCS 1995: 18.) A meghatározás tudománytörténeti helyéről lásd: FORGÁCS 2009a: 110–112; NAGY 2024a: 78–80. A hadikultúrákkal kapcsolatos kultúrtörténeti összefoglalás: FORGÁCS 2009b.

³ PERJÉS 1995.

E téren nem elégedhetünk meg a jelenségek rögzítésével, a nemzetközi tendenciák és elméletek megismerésével, valamint adaptációjával. A folyamatok kauzalitásának feltárásához, a társadalmi és a hadügyi jelenségek szinergiájának megértéséhez szükséges a háborúkat és a fegyveres konfliktusokat működtető szemlélet- és gondolkodásmód filozófiai mélységű megismerése. Ebben a munkában szellemi modellként továbbra is érvényes marad a *Vom Kriege*, amely mellett a filozófiai vonatkozásokat, elemeket és eszmefuttatásokat bőven rejtő teljes clausewitzi életmű ismerete elengedhetetlen lesz. A fenti tényezők alapján egy olyan szellemi korszak, egy olyan hadügyi időszak küszöbén állunk, amelyben – gondolkodásmódja miatt – felértékelődik Clausewitz teljes munkássága.⁴ Ily módon a *Vom Kriege* melletti alkotásai az eddigieknél nagyobb mértékben igénylik mind a társadalomtudományi, mind a politikai és politológiai, mind pedig a katonai szakmai figyelmet.

CLAUSEWITZ ÉS KORA

Carl von Clausewitz 1780. június 1-jén született a Magdeburg melletti Burgban, és 1831. november 16-án hunyt el Breslauban.⁵ Rövidre szabott életútja 51 éves korában szakadt meg. Ebben az időszakban, mind a kontinens társadalmi, politikai életében, mind a hadügyben olyan események és mélyreható változások zajlottak, amelyek alapjaiban változtatták meg az európai ember háborúval és hadüggyel kapcsolatos gondolkodását. Clausewitzet személyes adottságain túl korának viharos gyorsasággal pergő eseményei, egymást követő háborúi és az ezekhez kötődő társadalmi változások – egyebek mellett a német és orosz reformmozgalmak – együttes hatása formálta jelentős katonai gondolkodóvá.

A társadalmi, a politikai és a katonai környezetben szerzett élmények, tapasztalatok, valamint a diszciplinált katonai iskolázás eredményeként születtek meg és formálódtak Clausewitz hadtudományi és hadelméleti nézetei, amelyek a 19. század közepe óta – tehát már néhány évtizeddel halálát követően – uralták a munkásságáról alkotott képet. Életművének és alkotásainak egyik első méltatása a kor nagy biográfiai lexikonában – az *Allgemeine Deutsche Biographie* negyedik kötetében – *Richard von Meerheimb* tollából jelent meg, 1876-ban.⁶ A terjedelmes

⁴ NAGY 2023a.

⁵ Clausewitz itt közölt biográfiai adatainak forrása: MEERHEIMB 1876; HAHLWEG 1957; valamint SCHRAMM 1981 és SCHÖSSLER 1991 vonatkozó szövegrészei. Magyar nyelven életrajzi összefoglalója megtalálható: PERJÉS 1983a: 13–69.

⁶ MEERHEIMB 1876.

lexikonszócikk, az életrajzi adatok pontos számbavételét követően, a porosz katonai gondolkodó első gyűjteményes kiadása alapján – amely *Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung* címmel jelent meg 10 kötetben (1832–1837) – nyújtott átfogó képet annak legfőbb hadelméleti téziseiről. A szócikk az elméleti munkásság bemutatásánál elsősorban az életműsorozatban első alkalommal publikált *Vom Kriege* (1832–1834) tartalmán alapult. Meerheimb a pontos tartalmi ismertetés során teoretikus eredmények történelmi jelentőségét hangsúlyozta, egyebek mellett azzal, hogy szerinte a német egyesítés kivívása során Clausewitz hadelméleti iskolája fontos szerepet játszott.⁷

A politikai élethez, a korban lezajlott nagyhatalmi átrendeződéshez való fenti kapcsolódás arra utal, hogy már a kortársak is ismerték a Clausewitz által megalkotott rendszer elméleti és gyakorlati jelentőségét, amely az alkotónak az évtizedek alatt változó szakmai törekvéséből eredt. Célkitűzése a teljes életművére vonatkozhatott. A *Vom Kriege* már említett, első kiadását előkészítő felesége, *Marie von Brühl*, a híres műhöz írott Előszóban közölte egy Clausewitztól származó, dátumozatlan feljegyzést, amelyben a porosz katonai gondolkodó az alábbiakat írta:

Véleményem szerint az itt leírt mondatok az úgynevezett hadászatot alkotó legfőbb dolgokat érintik. Korábban pusztán munkaanyagot jelentettek, de elég messzire jutottam ahhoz, hogy egy egészévé olvasszam össze őket. Ezeket az anyagokat ugyanis minden előzetes terv nélkül gyűjtöttem össze. Kezdetben az volt a szándékom, hogy – tekintet nélkül a rendszerre és a szigorúbb összefüggésekre – egészen rövid, szabatos, tömör mondatokban írjam le a tárgy legfontosabb pontjairól, amire magamtól rájöttem. Mindeközben homályosan szemem előtt lebegett az a mód, ahogy Montesquieu saját tárgyát ismertette. [...] Egy ideig képes voltam arra, hogy azokból az értekezésekből, amelyeket az egyes tárgykörökhöz kapcsolódóan írtam – mert csak így válhattak számomra is igazán világossá és bizonyossá – csak a legfontosabb eredményeket emeljem ki, és ezt az esszenciát kis terjedelemben sűrítsem össze. Később azonban eluralkodott rajtam említett jellemvonásom: kifejtettem, amit csak tudtam, és közben természetesen egy, a tárgyat még nem ismerő olvasót képzeltem magam elé [...].⁸

⁷ MEERHEIMB 1876: 291.

⁸ BRÜHL 2013: 27–28. Az Előszó dátumozása: Potsdam, 1832. június 30. Munkánk során a *Vom Kriege* német nyelvű kiadásai közül az eredeti első kiadás (CLAUSEWITZ 1832–1834) mellett a Clausewitz-témakör meghatározó kutatója, Werner Hahlweg által közölt szövegváltozatot (CLAUSEWITZ 1952) alkalmaztuk. A magyar fordítások sorából a 2013. évi modern változatra támaszkodtunk (CLAUSEWITZ 2013).

A több évig tartó, megszakításokkal folytatott munka a kezdeti feljegyzésektől haladt az alapos, tudatosan átgondolt összefüggések keresése és felismerése felé. A fő mű elkészülte során belső logikájából eredően túllépett a Clausewitz által említett hadászat keretein, fokozatosan a gyakorlati életben is alkalmazható hadelméleti rendszerré érlelődött. Clausewitz szavaival élve:

Mindeközben azonban mellőzni akartam minden olyan dolgot, ami magától értetődő, százszor is elhangzott már és általánosan elfogadott, hiszen becsvágyam egy olyan könyv volt, amelyet nem felejtenek el két vagy három év múlva, és amelyet a tárgy iránt érdeklődő mindenesetre egynél többször is a kezébe vehet [...].⁹

A Marie von Brühl által közölt Clausewitz-irat fontos eleme az utalás Montesquieu-re, ami arra utal, hogy a „terv nélküli” gyűjtőmunka során is a rendszerezés célkitűzése munkált benne. Ismert, hogy Clausewitz munkásságára hatott Montesquieu (1689–1755) életműve, miközben saját korának filozófusaihoz való szellemi kötődése is dokumentálható.¹⁰ Az egyik legjelentősebb Clausewitz-biográfiát közlő Raymond Aron a Montesquieu-kérdéskör kapcsán fogalmazta meg azt a véleményét, hogy Clausewitz gondolkodása inkább 18., mint 19. századi volt. Szellemisége a békeévek szolgálata során, majd a vezérkari képzése alatt ugyan sokat formálódott, ám lényegében mindvégig hű maradt a felvilágosodás eszméihez. Ezen az alapálláson a forradalmak és a heves társadalmi mozgások tapasztalata – nem utolsósorban a porosz honvédelem történelmileg kikényszerített modernizációja –, valamint a születendőben lévő nemzeti öntudat társadalmi méretű kitöréseinek sora változtatott. Az előbbieket együttesen ösztönözték az elméleti kérdések iránt eleve nyitott Clausewitz kutatómunkáját, valamint a *Vom Kriege* és a hozzá vezető egyéb művek megalkotását.¹¹ Zömük teoretikus munka volt, amelyek azonban a hadügy praxeológiáját szolgálták. Werner Hahlweg, a múlt század jelentős Clausewitz-kutatójának megfogalmazásában: „Clausewitz esetében a filozófia realitássá vált, sőt a modern hadelmélet fundamentumává [...]”¹²

⁹ BRÜHL 2013: 28.

¹⁰ A Marie von Brühl által közölt szövegben Montesquieu egyértelműen módszertani utalásként szerepel. Ennek alapján Clausewitz feltételezhetően a francia filozófus *De l'esprit des lois* (1748) című alkotására céloz, amely magyar nyelven *A törvények szelleméről* címmel ismert (MONTESQUIEU 1962). Clausewitz és Montesquieu kapcsolatáról, valamint az előbbi filozófiai gondolkodásáról lásd: ARON 1980b: 331–335; HAHLWEG 1976a.

¹¹ ARON 1980b: 333; HAHLWEG 1976a: 396–397.

¹² HAHLWEG 1976a: 397.

Hahlweg és Aron megállapításai rávilágítanak arra, hogy Clausewitz életműve hatásaiban jóval túllép a hadtörténelem olykor szűkös keretein, és az európai kultúr-történet fejlődésében is meghatározó szerepet tölt be. Jelentőségét és saját korára gyakorolt hatásait illetően azonban két tényező együttes hatásának érvényesülése is szükséges volt. Egyfelől a kor szellemi és politikai eseményei, másfelől a hadügy hirtelen bekövetkezett változásai nyújtották a táptalajt a clausewitz-i hadelmélet felvirágzásához. A porosz társadalom belső viszonyai, valamint az európai színtéren nagyhatalmi státuszú Poroszország katonai vereségei olyan mély traumát okoztak, hogy elkerülhetetlenné vált az átfogó reformok bevezetése, így a híres brandenburgi–porosz hadügy teljes megújítása is.

Clausewitz egész életműve – önkéntes oroszországi és kényszerű franciaországi száműzetéseitől eltekintve – egy olyan országban keletkezett, amely minden történelmi – de leginkább ideológiai – előítéllettel szemben a felvilágosult abszolutizmus korában mintaállam volt. Poroszország a maga jól megfontolt és tudatosan célratörő, az államrezon szolgálatába állított nyitottságával és belpolitikai türelmével sokkal haladóbb volt, mint a kontinens legtöbb országa – jöllehet a 17–18. század szinte folyamatos háborúinak kegyetlen valósága, valamint az állam militáris jellege gyakran elfedte ezeket a progresszív vonásokat.¹³ A francia forradalom meghatározó alakjának, Mirabeau-nak (1749–1791) tulajdonított mondás, miszerint „a háború Poroszország nemzeti ipara”,¹⁴ csak féligazság, annyi valóságtartalma van csak, hogy Poroszország militarizmusa az állam egyik markáns jegye volt.

Ezzel azt is állítjuk, hogy Clausewitz korának katonai nagyhatalmában született. Ezt a félig-meddig katonaállamot tekintette hazájának, ennek szolgálatában állt. A militarista vonásokat hangsúlyozók legtöbbször azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a felvilágosult abszolutizmus és a napóleoni háborúk korának Poroszországra jellemző militarizmus nem azonos a századforduló vagy a 20. század első felének diktatórikus katonai szellemiségével. Clausewitz korában az államrendszer szellemi nyitottsága és a hadügy – mint államalkotó tényező – történelmi és földrajzi kényszerekből fakadt. *Sebastian Haffner* (1907–1999) Poroszország történetéről szóló esszéjében – *Preussen ohne Legende* (1979)¹⁵ – *Arno Lubost* idézve a tökéletes államiságot hangsúlyozta, amelynek leglényegesebb vonása a

¹³ A brandenburgi–porosz felvilágosult abszolutista berendezkedésre vonatkozóan lásd: HAJNAL 1936: 542–547; FULBROOK 1993: 73–106; HAFFNER 2010: 57–137; ENGELMANN 1986: 103–191; TOKODY–NIEDERHAUSER 1972: III–169.

¹⁴ BÉKÉS 1977: 257–258.

¹⁵ A mű magyar nyelven *Poroszország egy porosz szemével* címmel jelent meg: HAFFNER 2010.

sokféleség volt. Miután nem létezett történelmileg kialakult nemzet, így annak összetartó erejét az állam működőképessége és az ennek érdekében kifejtett teljesítmény helyettesítette. E tényező önmagában fokozhatja egy társadalom militáns vonásait, ám ez Poroszország esetében a földrajzi okok miatt hatványozottan érvényesült.¹⁶ „Poroszország katonaállam volt, sokkal inkább, mint Európa többi országa, az kellett hogy legyen, ha egymástól távol eső országrészeit összefüggő területté akarta egyesíteni – márpedig akarnia kellett, hiszen ezt diktálta a józan ész az adott helyzetben [...]”¹⁷

Ilyen viszonyok között a porosz hadsereg a társadalom és az állam legfőbb összetartó intézményei közé tartozott, és létszámával, minőségével, valamint szociális összetételével egyedi volt az akkori Európában. A korszak modern fegyveres erőihez a társadalmat jellemző nagyfokú idegenbarátság és befogadóképesség társult, amely az állam tökéletes működését volt hivatott növelni.¹⁸ A kényszerítő földrajzi és társadalmi tényezők hatására Poroszországban lassan valamilyen módon minden a hadseregre vált visszavezethetővé. Ez a katonai mintaállam sajátos, a kortársak értékrendjével nehezen összeegyeztethető politikai képlet volt, amely az önmagát gerjesztő militarista vonásokból eredően is „önmagát, a saját fennmaradását szolgálta, ami földrajzi helyzetéből adódóan, szerencsétlenségére, a terjeszkedés kényszerét is magában foglalta. Poroszország öncél volt, és szomszédai számára kezdettől fogva veszély és fenyegetés [...]”¹⁹

Ugyanakkor Poroszország a kor jogállama is volt, amely hatékony államigazgatásával gondoskodott polgáraitól. Az úgynevezett „németesítés” ekkor még szóba sem került. Az állam iránti lojalitás, az észállam működésének belső logikája tette lehetővé, hogy Clausewitz lengyel származású őssei a 17. század folyamán Holstein, majd Dánia érintésével Poroszországban vessék meg a lábukat.²⁰ Egy olyan hivatalnoki réteghez tartoztak, amely kihasználta, hogy Poroszország „a ráció és a

¹⁶ NAGY 2023b.

¹⁷ HAFFNER 2010: 68.

¹⁸ Erről a Poroszországot jellemző állapotról írta Haffner: „Ez a hűvös »mellesleg« emberbarátság hatotta át a porosz bevándorlási és népesedési politikát is, egy csaknem határtalan idegenbarátság és befogadókészség, amit a bevándorlókkal és a menekültekkel szemben tanúsított. Részletesebben is szólnunk kell róla, mert annyira alapvető és feltűnő jellemzője a klasszikus Poroszországnak, mint a militarizmus. Sokan, akiket visszariaszt a porosz militarizmus, kibékíthetetlen ellentétet látnak a kettő között, pedig valójában összefüggenek [...]” (HAFFNER 2010: 73.)

¹⁹ HAFFNER 2010: 95.

²⁰ MEERHEIMB 1876: 285–286.

nem náció”²¹ állama volt. Ez a szakszerű racionalitás alapján álló állam nem volt elutasító a felvilágosodás és a társadalmi modernizálás eszméivel szemben, hiszen a rideg pontossággal működő állami gépezet fennmaradásának egyik éltetője volt a haladása a korrallal.

Részben a franciaországi események hatására megindultak a felülről irányított reformok, amelyek révén Poroszország igyekezett felzárkózni a francia társadalom vívmányaihoz. Az óvatos szakszerűséggel végrehajtott reformok azonban nem óvták meg Poroszországot attól, hogy 1806-ban Oroszország szövetségeseként katasztrofális katonai vereséget szenvedjen Napóleon hadaitól, és 1807-ben elfogadja a tilsiti béke megalázó feltételeit. Még ebben az évben újabb jelentős társadalmi reformokat léptettek életbe, és 1808-ban megkezdődtek a katonai reformok is.²² A megújulás terén Clausewitz hazája lemaradt Európa legfejlettebb társadalmától, s ennek okát a már idézett Sebastian Haffner a korszellemhez való igazodás nehézségeiben vélte megtalálni:

A 18. századi Poroszország a korabeli Európa legújabb és egyben legkorszerűbb állama volt, erejének forrását nem a hagyományai jelentették, hanem a modernsége. A francia forradalom eredményeképpen azonban egyszerre megjelent egy még modernebb állam, még modernebb és sikerebb eszmékkal. A francia „szabadság, egyenlőség, testvériség” lelkesítőbben hatott, mint a porosz „mindenkinek a magáét” [...].²³

A Clausewitz életének második felét alapjaiban meghatározó reformok kiváltó oka a katonai vereség volt, amely a hadügy és a háború jellegének megváltozásából fakadt. Miként látni fogjuk, a fegyveres konfliktusok – mint társadalmi tevékenységek – új dimenzióba léptek, s ennek egy jelentős kultúrtörténeti oka is volt: a kezdeményező, a fegyveres küzdelmet a maga leegyszerűsített valóságában látó katonai gondolkodás érvényesülése. Egon Friedell értékelése szerint:

Az igazán nagy hadvezérek, élükön Napóleonnal, mind akként vélekedtek, hogy a háború roppant egyszerű valami, amiként így nyilatkozott minden nagy művész a művészetéről, minden nagy orvos az orvostudományról. Moltke egyenesen azt állította, hogy a stratégia nem is tudomány. Nem így a szakember: mindörökké bonyolult. A forradalom tábornokai fikarcnyit sem könnyítettak a hadvezetéshez,

²¹ HAFNER 2010: 133.

²² HAFNER 2010: 141–177; ENGELMANN 1986: 152–239; LEFEBVRE 1975: 251–295, 339–349.

²³ HAFNER 2010: 144.

voltak oly dilettánsok, hogy a háborút konkrét valóságnak, a viharos támadás, az előrenyomulás és a győzelem dolgának lássák. Voltak oly műveletlenek, hogy háborúban hadakozzanak, s azt higgyék, hogy ennek során az ellenfél legyőzése a fontos, nem pedig hadműveleteinek elméleti megcáfolása [...].²⁴

A francia forradalmi és a napóleoni háborúk időszakában a hadügy és a hadviselés megváltozásának mélyebb oka a társadalmi erők korábbinál aktívabb részvétele volt a háborúk megvívásában.²⁵ A hadtörténetírásban ezt az időszakot gyakran a népi háborúk vagy a népi hadseregek (*Volksheere*) koraként jellemelik.²⁶ A korszak fegyveres konfliktusait elemezve Clausewitz is ebben a tényezőben látta a háború arculatának megváltozását.²⁷ Az Egon Friedell által leírt kultúrtörténeti képlet és a kor katonai tapasztalatai, valamint a hadviselés praxeológiája a német és a porosz társadalomban felértékelte a katonai szakmai ismereteket, és alaposan átformálta a hadvezérekről alkotott képet is.

Clausewitz élete a világhírű katonák és hadvezérek, valamint a katonai szakma szellemisége teljes megújulásának időszakában telt. A nagy francia forradalom, majd a napóleoni periódus a háborúk, valamint a kontinens nagyhatalmi viszonyrendszerének átalakításával kedvezett a látványos katonai pályafutásoknak, az ösztönös katonai tehetség kiteljesedésének. A korszak katonai, háborús, illetve politikai képét meghatározó Napóleon katonai zsenialitásával tört be Európa és a világ történetébe. Hamarosan kiderült róla, hogy zsenialitása túllép minden észszerű határt. „Kortársai, barátai és ellenségei egyaránt felhagytak azzal, hogy emberi mércével mérjék őt: kápráztató, ellenállhatatlan természeti jelenségként néztek rá, amellyel nem lehet tárgyalni, amely látványnak lenyűgöző, ám hatásában pusztító [...].”²⁸ Napóleon árnyékában tehetséges hadvezérek sora

²⁴ FRIEDEL 1992: 309–310.

²⁵ KESSEL 1933; 1987a; DELBRÜCK 2000: 505–600.

²⁶ JÄHNS 1890–1891; DELBRÜCK 2000: 503–547.

²⁷ „Bonaparte óta a háború jellege, miután először az egyik, majd a másik oldalon ismét a nép ügyévé vált, egészen megváltozott, vagy inkább közelebb került valódi jellegéhez, abszolút tökéletességéhez. Az általa alkalmazott eszközöknek nem volt éles határa, hanem eltűnt a kormány, illetve alattvalói energiájában és lelkesedésében. A hadvezetés erélyét az eszközök tárháza, a siker lehetőségének tág tere, valamint a harci kedv magas szintje hihetetlenül megnövelték, a hadműveletek célja pedig az ellenség leverése volt. Megállásra és a kölcsönös célt illető megegyezésre csak akkor gondoltak, amikor az ellenség eszméletlenül feküdt a földön [...]” (CLAUSEWITZ 2013: 653.)

²⁸ FRIEDEL 1992: 308.

– Wellington, Blücher, Kutuzov, Szuovorov, hogy csak néhányat említsünk nagy ellenfelei közül – kap jelentős történelmi szerepet, s egy részüknek sikerül igazodnia a francia uralkodó és hadvezér temperamentumos hadviseléséhez.

Rájuk és a francia marsallokra is ámulattal tekint a világ, és a kor embere valamit megérez a hadvezetés ösztönösségéből. Ám e hadvezérek látványos tettei mellett a kontinens szellemi életében fokozatosan kikristályosodik az a felismerés is, hogy a katonai szakma legfelső szintje tudományosan megalapozott ismereteket igényel. A zsenialitás és a rideg, érzékek nélküli szakmai tudás egyvelege adja a 18–19. század fordulóján élt hadvezérek esszenciáját. A kor német társadalmának embere, aki a felvilágosodás hatása alatt, a Sturm und Drang szellemi mozgalmának jegyében, valamint a klasszicizmus és a romantika korstílusainak metszéspontjában állva igyekszik eligazodni a hazáját alapjaiban átalakító események sorában, valóságos nemzeti hősként tekintett a porosz hadügy modernizációját kidolgozó katonai elit tagjaira. A napóleoni kor porosz hadvezére, Blücher mellett olyan elméleti szakemberek emelkedtek fel, mint Scharnhorst és Gneisenau, akik nemcsak a német történelem alakulására, hanem Clausewitz szellemi fejlődésére is döntő hatást gyakoroltak.

Clausewitz korában a katonai szakismeret olyan politikai és stratégiai tényezővé vált, amely a korábbi időszakban fellendülő hadtudományt továbbvitte fejlődési pályáján. A mintegy negyedszázadig tartó háborús periódus Európa történetében nemcsak az események rögzítését, hanem mélyreható értelmezését is megkövetelte. A korszak egyetemes szinten igényt tartott a rendszerező katonai gondolkodókra, és ezt a társadalmi, tudományos feladatot legjobban *Carl von Clausewitz* oldotta meg.²⁹

A napjainkra szinte áttekinthetetlenül bővült Clausewitz-szakirodalom alapján a porosz katonai gondolkodó élete alaposan dokumentált, jóllehet munkásságának megítélésében nem létezik egységes tudományos álláspont. Az 1945 utáni szakirodalomban éppúgy megtalálható a szépirodalmi műfajú biográfia, mint a tudományos népszerűsítő feldolgozás és az alapos értékelést nyújtó szintézis. Az utóbbi kategóriában legfőképpen *Werner Hahlweg*, *Raymond Aron*, *Peter Paret* és *Perjés Géza* munkáit kell kiemelnünk. A modern biográfiai munkák sorából *Wilhelm von*

²⁹ A 18–19. század hadügyi, hadművészeti és hadelméleti folyamataira, valamint az előző korszak politikai, szellemi és katonai örökségére vonatkozóan lásd *Werner Hahlweg* több helyen publikált tanulmányát *Krieg – Kriegskunst – Kriegstheorie* címmel (1960; 1974), továbbá: *HUBATSCH* 1962; *DELBRÜCK* 2000; *JÄHNS* 1890–1891; *KESSEL* 1933; 1987a; 1987b; *STEGEMANN* 1939–1940; *ROSINSKI* 1935; *EICHBERG* 1977; *HAHLWEG* 1976a; *RÁZSÓ* 1974: 67–92.

Schramm összefoglalója szolgál a legtöbb feldolgozás alapjául.³⁰ Magyar nyelven – elsősorban *Schramm* biográfiájára támaszkodva – Perjés Géza közölt Clausewitz-ről alapos életrajzi összefoglalót.³¹ A biográfia kronológiai adatait tekintve a már említett Meerheimb-féle szócikk mellett megbízható feldolgozás *Werner Hahlweg*-nek a *Neue Deutsche Biographie* harmadik kötetében publikált ismertetése.³²

Clausewitz életútja a hadiiskolára kerüléséig követte a kor porosz katonatiszti pályamodelljét, és azt kell mondanunk, ha nem jön közbe az 1806. évi porosz katonai katasztrófa – a Jena és Auerstedt mellett elszenvedett vereség –, majd a brandenburgi–porosz állam francia megszállás alá kerülése, akkor későbbi karrierje megegyezhetett volna a korszak bármely vezérkari tisztjéével. Ám nem így történt. Clausewitz teljes életművének szempontjából pályafutásában szerencsésen ötvöződött a gyakorlati tapasztalatok, személyes élmények sora és a viszonylag későn kezdett módszeres iskolázás. Mindössze tizenkét éves volt, amikor a kor szokásainak megfelelően belépett a hadseregbe, és 1793-ban már részt vett Mainz ostromában. Itt léptették elő zászlóssá. Megkezdődött tiszti pályája.

A még félig gyermekként átélt háborús események, majd a békehelyőrségi szolgálat nyilván formálta lelki világát, de nem torzította el végleg. Ahogyan magáról írta, „a véletlen lett nevelőm”.³³ A véletlenszerűséghez azonban hozzákapcsolódott veleszületett nyitottsága a világra; autodidakta módon képezte magát. Sokat olvasott, bár az így megszerzett ismeretek a rendszerezés hiányában kevésbé szolgálták épülését. Ezen az állapoton a nagy változás 1801-ben történt, amikor Clausewitzet a berlini hadiiskolára vezényelték, ahol megkezdte felsőbb katonai tanulmányait, és ahol megismerkedett Gerhard von Scharnhorst tábornokkal (1756–1813), a porosz hadsereg meghatározó elméleti szakemberével és a *Katonai Társaság* (*Militärische Gesellschaft*) létrehozójával.³⁴

Ekkor kezdődött Clausewitz életének az az elméleti kérdések jegyében telt szakasza, amelyet különböző vezérkari beosztásai osztottak eltérő jellegű időszakokra. Az egész munkássága szempontjából fontos, hogy a napóleoni háborúk végéig,

³⁰ Clausewitz életrajzi feldolgozásaiból a szépirodalom műfajában lásd: HEYCK 1968. Az életrajzi adatok tekintetében alapos munka: SCHRAMM 1981. A tudományos szintézisek közül az említett művek: HAHLWEG 1969; ARON 1980b; PARET 1993 (ennek szövegrésze magyar nyelven megtalálható: PARET 2005; 2017; valamint PERJÉS 1983a; 1988). A tudományos népszerűsítő irodalomból elsősorban FABIAN 1957 és SCHÖSSLER 1991 összefoglalóira támaszkodtunk.

³¹ PERJÉS 1983a: 13–69.

³² HAHLWEG 1957: 271–273. A Clausewitz-biográfia táblázatos összefoglalását közli: SCHÖSSLER 1991: 142–144.

³³ Clausewitz megállapítását közli PERJÉS 1983a: 15.

³⁴ SCHRAMM 1981: 77–82.

1815-ig egyrészt a legmagasabb társadalmi körökben is forgott, másrészt öntudatos porosz hazafiként az orosz hadsereg soraiban is harcolt a franciák ellen, és közben a porosz Ágost főherceg adjutánsaként járt Franciaországban is. A hadiakadémiai tanulmányok és az utánuk következő másfél évtized során Clausewitz világlátott ember és vezérkari tiszt lett, aki alaposan megismerte a különböző irányzatok hatása alatt álló porosz–német szellemi életet. Magyar életrajzírója, Perjés Géza hangsúlyozza biográfiai összefoglalójában:

Államférfiakkal, magas rangú hivatalnokokkal, írókkal és előkelő dámákkal érintkezik. A német szellem ragyogásának időszakában vagyunk: Schiller, Goethe, Kant, Fichte, Schelling, Hegel korszaka ez – valóban „a költők és filozófusok” népe ekkor a németség. És ez a magas kultúra lecsapódik a társasági életben, ahol sikk a művészetekről, irodalomról és tudományról beszélni [...].³⁵

Ebben az időszakban ismerkedett meg későbbi feleségével, Marie von Brühl grófnővel (1779–1836), aki Clausewitz halálát követően fontos szerepet játszott életműve egy része és a *Vom Kriege* sajtó alá rendezésében. 1810-ben házasodtak össze. Marie von Brühl személyében Clausewitz a katonai pályafutásában segítőre, alkotói munkájában szellemi társra és támogatóra lett.

Clausewitz az 1806. évi nagy katasztrófát követően részt vett a porosz hadsereg reformjában, Scharnhorst és August Graf Niedhardt von Gneisenau, a későbbi tábornok (1760–1831) munkatársaként. A fegyveres erők megújításának fontos eleme volt a porosz Landwehr társadalmi intézményének kialakítása, amellyel az egyetemes hadügy jelentős előrelépést tett a modern tömeghadseregek elterjedése felé. Clausewitz élete végéig szoros, személyes és szakmai kapcsolatban volt Gneisenauval, bár Gneisenau halálát megelőzően viszonyuk némileg megromlott. Scharnhorst és Gneisenau személyében Clausewitz nemcsak magas rangú katonai pártfogókra, hanem a tudományos munkáiban szellemi, szakmai társakra és támogatókra is lett. Levelezésük – amelyek jelentős részét a már többször említett *Werner Hahlweg* publikálta – tanúskodik arról az elméleti munkáról, amely a látszólag pusztán a praxeológiát szolgáló ráérzések mögött rejlik.³⁶

A napóleoni háborúkat követően Clausewitz, aki nagyon fiatalon, mindössze 38 éves korában tábornok lett, katonai igazgatási feladatokat látott el. 1818-ban kinevezték a berlini *Hadiakadémia* (*Allgemeine Kriegsschule*) közigazgatási

³⁵ PERJÉS 1983a: 33.

³⁶ HAHLWEG 1966–1990.

igazgatójává.³⁷ E beosztásában 1830-ig maradt, amikor tüzérségi felügyelőnek nevezték ki Breslauba. Később, a lengyel felkelés hatására készenletbe helyezett porosz erők – parancsnokuk Gneisenau lett – vezérkari főnökeként szolgált. A háborút kísérő kolerajárvány ragadta el 1831. november 16-án, Breslauban.

E vázlatos életrajzi adatsor arról tanúskodik, hogy Clausewitz életének második felében – az 1801 és 1831 között eltelt három évtizedben – általában olyan katonai beosztásokban szolgált, amelyek lehetőséget adtak mind az intézményesített, mind az autodidakta szellemi épülésére, miközben megszerzett elméleti ismereteit a gyakorlatban is kamatoztatta. Írásai 1805-től jelentek meg. Ebben az évben név nélkül publikálta kora egyik neves katonai szakírója művéről írott bírálatát a *Neue Bellona* című periodikában.³⁸ Jóllehet ettől kezdve jelentek meg írásai, ám életművének zöme és fő műve, a *Vom Kriege* csak halálát követően került sajtó alá. Így eszméinek és gondolatainak többsége életében mérsékelten kapott publicitást, és utóélete a politikai kapcsolódások miatt ideológiai és szakmai vitákkal terhelt. Életműve azonban olyan súlyú, hogy a *Vom Kriege* zárta le a hadművészet történetében a forradalmi és a napóleoni háborúk korát.³⁹ Hatása napjainkban is tart.

AZ ÉLETMŰ ÉS HATÁSA

Carl von Clausewitz életműve a francia forradalmi és napóleoni háborúk során szerzett tapasztalatok feldolgozásán alapul. Miután ez az időszak a hadügy átalakulásának, modern arculata egyes jegyei kiformalódásának negyed évszázada, így belső logikájából ered, hogy a clausewitz-i elmélet hadtörténelmi, valamint hadművészeti nyersanyagát részben saját korából, a 18–19. század fordulójának eseményeiből, részben pedig a korábbi másfél évszázad jelenségeiből merítette. A két időszak alkalmazása tette lehetővé, hogy Clausewitz korának hadügyi, első-sorban hadművészeti újdonságait éles kontúrokkal érzékeltethesse.

Clausewitz azonban a *Vom Kriege* és egyéb műveinek lapjain nem pusztán hadtörténelmet vagy csak a saját korára érvényes hadelméleti rendszert dolgozott ki,

³⁷ HAHLOWEG 1957: 272.

³⁸ Clausewitz *Bemerkungen über die reine und angewandte Strategie des Herrn von Bülow oder Kritik der darin enthaltenen Ansichten* című kritikájának utóközlését lásd: NOHN 1956: 10–23.

³⁹ Delbrück hadművészet-történelmi szintézisében fogalmazta meg: „Clausewitz műveinek halála utáni megjelenésével (1831) úgyszólván lezárult a hadművészet történetének napóleoni időszak [...].” (DELBRÜCK 2000: 600.)

hanem egy olyan szellemi építményt alkotott meg, amely – mintegy esszenciaként – az emberi történelem egyéb korszakaira is vonatkoztatható. Clausewitz hadelméleti megállapításai éppúgy érvényesek a korábbi évszázadok hadművészeti képleteire, mint a halála óta eltelt közel 200 év háborúira. Vagyis Clausewitz hadelméleti rendszere a nagyfokú, kellően megalapozott általánosításoknak köszönhetően többnyire örök érvényű, s ezzel kitüntetett helyen áll a hadtudomány kultúrtörténetében. Clausewitz elméleti megállapításainak többsége a haditechnikai fejlettség fokától független elvonatkoztatás, amelyről maga írta: „Már a puskapor feltalálása, a lőfegyverek folyamatos fejlesztése is jól mutatja, hogy a háború fogalmában lévő, az ellenfél megsemmisítésére irányuló törekvést egyáltalán nem zavarta meg, vagy terelte más irányba az egyre magasabb fejlettség [...]”⁴⁰

A 19. század elején már elterjedt, részben a klasszicizmusból, részben a romantika gondolatvilágából eredő nézet volt – s erről Clausewitz is értekezett a *Vom Kriege*-ben –, hogy a különböző hadelméletek legfőbb nyersanyagforrása a hadtörténelem. A történelmi szemléletmód alkalmazása elől Clausewitz sem zárkózott el, sőt melegen üdvözölte a tisztán hadtörténelmi alapú hadelméletet mint tudományos próbálkozást:

Hallatlanul nagy érdemet szerezne az, aki a háborút csupán történelmi példákon keresztül tanítaná, ahogyan azt Feuquières elhatározta. Ez nyilvánvalóan egy egész életre szóló munka lenne, ha meggondoljuk, hogy annak, aki erre vállalkozik, előbb hosszú évek háborús tapasztalataival kellene rendelkeznie [...].⁴¹

Clausewitz a hadtörténelmi argumentációval szemben nagyfokú mértékletességre intett, éles kritikával illette az öncélú hadtörténelmi példálózást:

Sajnos az írók mindig is szerfőlött hajlamosak voltak arra, hogy felemlegessék az ókori eseményeket. Nem kívánjuk eldönteni, mekkora része volt ebben a hiúságnak és a szemfényvesztésnek, de többnyire hiányoljuk belőle a tanításra, a meggyőzésre irányuló becsületes szándékot és buzgó törekvést. Az effajta példálózgatást csupán olyan sallangnak tekintjük, amely a hézagok és hibák elfedésére szolgál [...].⁴²

⁴⁰ CLAUSEWITZ 2013: 41.

⁴¹ CLAUSEWITZ 2013: 161. Antoine de Pas de Feuquières (1648–1711) 17. századi francia katonai gondolkodó.

⁴² CLAUSEWITZ 2013: 160–161.

A hadtörténelmi példákkal kapcsolatban az egész clausewitzi rendszer fontos megállapítása volt, hogy az utolsó 100 év nyújtja a legtöbb és leginkább felhasználható tapasztalatot mint nyersanyagot a hadelmélet számára.⁴³ A korábbi időszakok eseményeivel – a feldolgozhatóság mértéke miatt – erős kritikával élt.⁴⁴ A *Vom Kriege* melletti alkotásainak megítélése, valamint a hadelmélet és a hadtörténelem összekapcsolása szempontjából fontos tényező, hogy Clausewitz bevezette a történelmi eseményekkel kapcsolatban az „eredmény szerinti ítélet” kategóriáját, amelynek lényege, hogy az emberi cselekedetek szakmai megítélése nyújthat sokat a hadelmélet szempontjából.⁴⁵ Véleménye szerint a vizsgálódó elme, vagyis „a kritika”

[a] dolgok összefüggésében felismeri ezeket a hibákat, és úgy véli, hogy a cselekvőnek – éles elméjéből adódóan – látnia kellett volna azokat. Ez tehát a dolgok összefüggése, és egyben a siker által kialakult ítélet, mely eredmény azonban egészen másként is hathat az ítéletre, például akkor, mikor egyszerűen egy intézkedés helyességének vagy helytelenségének bizonyításakor használják fel. Ezt eredmény szerinti ítéletnek nevezhetjük. Az ilyen ítélet első pillantásra feltétlenül elvetendőnek tűnik, ám mégsem az [...].⁴⁶

Majd a napóleoni hadjáratokból vett példákat követően eszmefuttatását az alábbi megállapítással zárta: „A helyes és a helytelen megítélése sem jelenthet többet annál, mint amit a puszta eredményből levezetünk, sőt amit abban fellelünk [...]”.⁴⁷ Az „eredmény szerinti ítélet” alkalmazásával a hadtörténelmi események – a *Vom Kriege* lapjain végső formában megfogalmazott módszertani fenntartásokkal⁴⁸ – az egyetemes hadelmélet építményének egyik (noha nem kizárólagos) pillérévé válhatnak. A hadelmélet másik pillére – amely az örök érvényességet biztosítja – az a filozófiai, ám a gyakorlatot is szem előtt tartó gondolkodásmód, amely kevés hadtudományi szerző sajátja. A clausewitzi rendszer lényeges eleme,

⁴³ CLAUSEWITZ 2013: 160.

⁴⁴ „Minél távolabbra megyünk vissza, annál használhatatlanabbá, szegényesebbé és silányabbá válik a hadtörténelem. Az ókori népek történelme a leghasznavehetetlenebb számunkra [...]” (CLAUSEWITZ 2013: 160.)

⁴⁵ CLAUSEWITZ 2013: 150–151.

⁴⁶ CLAUSEWITZ 2013: 150.

⁴⁷ CLAUSEWITZ 2013: 151.

⁴⁸ A történelmi példák alkalmazásáról – mint hadelméleti módszerről – Clausewitz legkiforrottabb szövegeit a *Vom Kriege* két fejezetében – „Kritika”, valamint „A példákról” (CLAUSEWITZ 2013: 137–154, 155–161) – találjuk.

hogy gondolkodásmódjában, nem csak tárgyi ismereteiben újíttotta meg a hadelméletet, amely így felfogásában is eltért a szokásos rendszerektől.

A hadtudományra, benne a hadelmélet történetének legjelentősebb alkotásaira jellemző, hogy a nagyszámú, olykor önkényesen választott hadtörténelmi példa felhasználásával igyekeznek a szerzők saját koruk eseményeit és jelenségeit értelmezni. Többnyire a fegyveres küzdelem képletei és az átélt, vagy csak a szakirodalom alapján feldolgozott események ismertetéseinek, az ezekből levont általánosítások szintjén mozognak, így – a társadalmi és a szakmai környezet megváltozásakor – egyre többet veszítenek időszerűségükből. Kellő történelmi távlatból nézve pusztán szakmai közhelyek gyűjteményévé – vagy saját koruk értelmezését megkönnyítő, a memoárok jegyeit hordozó szakmunkákká – válnak. Nem rendelkeznek kellően szilárd belső igazodási ponttal. Különösen jellemző volt ez Clausewitz korára. A porosz katonai gondolkodó egyik jelentős felismerése volt, hogy a háború elméletének – bátran mondhatjuk, filozófiai rendszerének – kidolgozásához egy ilyen belső igazodási pontot alkalmazott, amelyet a háború fogalmában vélt megelni. Az ő felfogásában a háború „kiterjedt párharc” volt, amelyben a küzdő felek „[a]rra törekednek, hogy akaratukat fizikai erőszakkal rákényszerítsék a másikra, következő céljuk pedig az ellenfél legyőzése, hogy ezáltal képtelenné tegyék minden további ellenállásra [...]”⁴⁹ E megállapításának átfogalmazásával alkotta meg a háború definícióját: „A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük [...]”⁵⁰

A clausewitz-i elméleti rendszer alfája és ómegája a fenti tézis, amelyből a porosz gondolkodó levezette módszertana alapgondolatát: „[a] háború nem más, mint az állampolitika más eszközökkel való folytatása [...]”⁵¹ Fő művében ezt a két tételt – a háború fogalmát, valamint a szemléletmód alapgondolatát – követte, és így tudott egységes rendszert teremteni.⁵² A *Vom Kriege* melletti alkotásainak értelmezése, valamint az egész clausewitz-i életmű megítélése szempontjából fontos a következő megállapítása: „Az erőszak a művészetek és tudományok vívmányaival vérteti fel magát, hogy szembeszálljon az ellene irányuló erőszakkal [...]”⁵³

⁴⁹ CLAUSEWITZ 2013: 39.

⁵⁰ CLAUSEWITZ 2013: 39.

⁵¹ CLAUSEWITZ 2013: 31.

⁵² A *Vom Kriege* elé írott, úgynevezett Értesítés című szövegrészben ennek az alapgondolatnak a célszerűségéről ezt olvashatjuk: „Ha mindenütt fenntartjuk, ez a szempont egységessé teszi a szemléletet, és minden könnyebben kibogozhatóvá válik [...]” (CLAUSEWITZ 2013: 31.)

⁵³ CLAUSEWITZ 2013: 39.

Ha a clausewitzi életmű egészére érvényes rendezőelvet keressük, azt a fenti megállapításban lelhetjük meg. A különböző művek – legyen szó akár a kor katonapolitikai problémáiról, a hadelmélet helyzetéről vagy egyes hadművészeti kérdésekről – mindig a „tudományok vívmányait” tartalmazzák a háborús akarat-érvényesítés érdekében. Az olyan gyakorlatias alkotások, mint a kis kötelékek harcának elméletéről és praxeológiájáról írott műve esetében ezt Clausewitz oly módon teszi meg, hogy tapasztalataival és rendszerező képességével, munkájával maga építi a „tudományok vívmányait”. E munkáját saját módszertana és a gondolkodási módja alapján végezte el.

Az életmű örökérvényűsége szempontjából hangsúlyozandó, hogy az egyetemes hadelmélet egészét illetően nemcsak az a fontos, amit Clausewitz egyes alkotásaiban leír, hanem az a *gondolkodásmód* is, amelyet alkalmaz. Ennek legfőbb ismérve, hogy az elméleti tudás esetében – mindig ragaszkodva az egyéni tehetség kibontakozásának lehetőségéhez – ugyan nem tagadja a tárgyi ismeretek fontosságát, de inkább a *szemléletmód* primátusát hirdeti. Közismert kijelentése: „Az elmélet szemlélet, ne pedig tan legyen [...]”⁵⁴

Clausewitz felfogásában létezik a katonai „tudás objektív alakja”, amely magasabb szintjén „a készség szubjektív alakjává” válik.⁵⁵ Mindkettőben az elmélet vagy „a tárgy elemző vizsgálata”⁵⁶ nyilvánul meg, amely

[a]kkor teljesíti fő feladatát, ha a háborút alkotó tárgyakat vizsgálja, ha élesen megkülönbözteti ezeket, az első pillantásra összemosódó dolgokat, ha maradéktalanul megadja az eszközök tulajdonságait, felmutatva ezek lehetséges hatásait, ha világosan meghatározza a célok jellegét, s végül: ha a mérlegelő kritikai szemlélet fényével mindenütt bevilágítja a háború birodalmát. Így válik aztán vezetőjévé annak, aki könyvekből akarja megismerni a háborút: mindenütt megvilágítja útját, megkönnyíti lépseit, fejleszti ítélőképességét, és megóvja a tévutaktól [...].⁵⁷

Clausewitz végigjárta a szellemi fejlődés útját a gyakorlati életben és az iskolában megszerezhető „tudás objektív alakjától” „a készség szubjektív alakjáig”, és közben nézetei folyamatosan tisztultak, sőt a katonai gondolkodásról alkotott felfogása

⁵⁴ CLAUSEWITZ 2013: 119.

⁵⁵ CLAUSEWITZ 2013: 120.

⁵⁶ CLAUSEWITZ 2013: 120.

⁵⁷ CLAUSEWITZ 2013: 120.

is kikristályosodott. A *hadművészet elméletének helyzetéről* című dolgozata ezért lehetett a *Vom Kriege* a hadelmélet elméletéről szóló fejezetének egyik előtanulmánya.

A clausewitzi életműben fellelhető tárgyi ismeretek két csoportra oszthatók: egyfelől a saját kora hadügyére, másfelől az általános hadelméletre vonatkozó megállapításokra és eszmefuttatásokra. Az utóbbiak nyújtják e hadelmélet általános érvényű oldalát, míg az előbbiek részben választ adnak a kor hadművészeti és katonapolitikai, valamint hadügyi kérdéseire, részben pedig tényszerű nyersanyagul szolgálnak a különböző elméleti írásokhoz, valamint a *Vom Kriege*hez. Az ismeretek két halmaza tehát nem választható el élesen egymástól Clausewitz munkásságában. Még a *Vom Kriege* legelméletibb szövegrészei, mint a Clausewitz által véglegesnek tekintett Első könyv első fejezete – *Mi a háború?* címmel – is hatalmas tárgyi, főleg hadtörténelmi tényanyagon alapul. A szerző által tartalmában átdolgozott Nyolcadik könyv pedig egyenesen olyan fejtegetéseket tartalmaz, amelyek a széles hadtörténelmi adatgyűjtés alapján vezetnek el két sajátosan clausewitzi kategória mélyebb értelmezéséhez, az „abszolút” és a „valódi háború” paritásának tárgyalásához.⁵⁸ Az ilyen általánosítások megalkotása terjedelmes, hosszú időn át folytatott adatgyűjtést, „a tudás objektív alakjának” teljes birtoklását feltételezi. Ezen keresztül jut el a „készség szubjektív” alakjáig, amely előfeltétele annak a módszertani eljárásnak, amelyet szigorúan követ, s amelynek lényege a néhol kínosan pontos fogalmi meghatározás. E fogalmi kategóriák kiművelése, majd a hozzájuk kapcsolható tartalmi elemek számbavétele tette lehetővé Clausewitz szinte minden művében a paritásokban vagy polaritásokban való gondolkodást.

Bevezető dolgozatunkban nem feladatunk annak a tudomány- és szellemtörténeti folyamatnak a bemutatása, hogy Clausewitz munkássága során miként alakult a világ jelenségeihez kötődő polaritásokról (paritásokról) szóló felfogása, és ez

⁵⁸ A Clausewitz hagyatékában talált és a felesége által publikált, keltezés nélküli dokumentum szerint a porosz katonai gondolkodó a *Vom Kriege* tartalmáról ezt írta: „Egyedül az első könyv első fejezetét tekintem befejezettnek; ez, ha most nem is legalább az irányt megmutatja, amelyet mindenütt követni alkalmas [...]” (CLAUSEWITZ 2013: 33.) A Nyolcadik könyvre vonatkozóan lásd: NAGY 2017c. Clausewitz *Vom Kriege* című művének befejezetlensége közismert tudománytörténeti tény. Ám ez nem jelenti a gondolatrendszer lezáratlanságát. A már többször említett Értesítésben, amelynek dátumozása 1827. július 10., Clausewitz a gondolati rendszer teljességére utalva arról beszél, hogy a nyolcadik könyv „több fejezetének már elkészült a vázlata”. Majd hangsúlyozva a nyolcadik könyv tartalmát, így fogalmazott: „Most, hogy a nyolcadik könyv és átdolgozásával tisztáztam gondolataimat, és a háború nagy irányvonalait kellőképpen rögzítettem, könnyebb lesz ezt a szellemet az első hat könyvre átültetni, és hagyni, hogy az említett irányvonalak mindenütt kirajzolódjanak. Tehát csakis a nyolcadik könyv elkészítése után fogok bele az első hat könyv átdolgozásába [...]” Mindkét idézet lelőhelye: CLAUSEWITZ 2013: 32.

milyen kapcsolatban állt a kor filozófiai gondolkodásával. Jóllehet a clausewitz-i életmű olyan tételéről van szó, amely jelentősen hatott a 19–20. századi hadelméletekre, főleg a hegeli dialektikát – a marxista filozófián keresztül – egyik alapjának tekintő szovjet-orosz hadelméletre. Így pusztán példaként élve a porosz katonai gondolkodó pontos fogalmi világával, idézzük ezzel kapcsolatban az alábbi sorait:

Azáltal, hogy az egyik hadvezér érdekével szemben a másikkal mindig ugyanolyan nagy, ám ellentétes érdeket tulajdonítottunk, valódi polaritást feltételeztünk. [A] polaritás elve csak akkor érvényes, ha egy és ugyanazon tárgyra vonatkoztatjuk, ahol a pozitív és a vele ellentétes negatív értékek teljesen kioltják egymást. A csatában mindkét fél győzni akar; ez valódi polaritás, mert az egyik fél győzelme megsemmisíti a másikat. Ha azonban két különböző dolgról van szó, melyek közös vonatkozása rajtuk kívül van, akkor polaritása nem ezen dolgoknak, hanem vonatkozásuknak van [...].⁵⁹

A polaritás (a paritás) ily módon történő beemelése a hadügy elméleti kérdéseinek vizsgálatába szorosán összefügg Clausewitznek azzal a teljes mértékben a *Vom Kriege* lapjain alkalmazott eljárásával, hogy a háborús tevékenységeket a fogalmak logikai, szellemi úton elképzelhető, elvonatkoztatott formájában kezdi vizsgálni, majd a gyakorlati tapasztalatokból levont általánosítások alapján a valós megjelenési formájukban mutatja be. Módszertanilag abszolútumokat határoz meg, majd innen jut el a praxeológiai formákhoz, amivel a *Vom Kriege* révén a háború – mint társadalmi jelenség – hermeneutikáját adja.⁶⁰

A clausewitz-i hadelmélet maradáóságát az elméleti absztrakción túl első-sorban az adja, hogy nem pusztán a háború leírására és tudományos, elméleti feldolgozására törekedett, hanem a világ egy szeletét – a háborút – mint társadalmi jelenséget akarta megérteni. Ha mindenképpen filozófiai tartalmat szeretnének kölcsönözni alkotásainak – jóllehet ezek egy része az aktualitása miatt alkalmatlan erre –, akkor azt mondhatjuk: a világot igyekezett megismerni a hadügyön keresztül. Ennek érdekében Clausewitz törvényszerűségek után kutatott egy

⁵⁹ CLAUSEWITZ 2013: 49. A dolgok közös vonatkozására eső polaritás mint hadelméleti jelenség példaként említendő: „A háborús tevékenység két formára oszlik, a támadásra és a védelemre, amelyek nagyon különbözőek és eltérő erejűek, ahogyan ezt majd a következőkben érdemben megvilágítjuk. A polaritás tehát kettejük közös vonatkozásában, a döntésben rejlik, nem pedig magában a támadásban és a védelemben [...]”

⁶⁰ NAGY 2017.

olyan társadalmi tevékenység körében, amelyben – Perjés Géza szerint – döntő a bizonytalansági tényező.⁶¹ Egy ilyen ingatag társadalmi környezetben folytatott, az egyéni intuíciótól is függő, ugyanakkor a diszciplinált tárgyi ismereteket is igénylő tevékenység nem nélkülözheti a teóriát, mert:

Az elmélet tehát azért van, hogy ne kelljen mindenkinek az elejétől kezdeni és átrágnia magát az adott tárgyon, hanem hogy az rendezetten és tisztázva álljon előtte. Az elméletnek kell tehát a leendő hadvezér szellemét nevelnie, sőt irányítania az önképzésben, de nem szükséges elkísérnie a csatamezőre – ahhoz a bölcs nevelőhöz hasonlatosan, aki az ifjú szellemi fejlődését terelgeti és egyengeti anélkül, hogy egész életén át istápolná [...].⁶²

Clausewitz megteremtette ezt a nevelővé emelt hadelméletet, ám munkáját nem fejezhette be. Életműve torzóban maradt. A nagy eredményt azonban elérte, amennyiben – élve az általa a *Vom Krieger*re alkalmazott megfogalmazással – „tisztá fémek törmeléke” maradt tőle az utókorra. Elvégezte a hadelmélet legfőbb kérdéseinek megtisztítását a felesleges, zavaró nézetektől. Helyesen ismerte fel, hogy az általa felhalmozott, a további munkához alapul szolgáló „törmelék” darabjai között szoros logikai kapcsolat van, s az összefüggéseket is feltárta. A tiszta anyagból igyekezett kora hadügyi és katonapolitikai kérdéseire tudományos igényű válaszokat adni, és közben munkásságával kikristályosodott a modern hadelmélet gondolkodásmódja, szellemi „metodizmusa” is. Clausewitz olyan mennyiségű „tisztá fém” halmozott fel a hadtudományban, amelynek feldolgozása immár közel két évszázada tart, ám nagy reménye máig sem valósult meg: „[t]alán felbukkan egy nagyobb elme, aki ezt a törmeléket salaktalan, tiszta fémtömbbé olvasztja majd össze [...]”⁶³ Az utókor ilyen „nagyobb elmét” képtelen volt felmutatni; ehhez egészen egyedi képességek szükségesek. Így Clausewitz hadelmélete, amely „a magasrendű háborús tevékenységhez szükséges tudást jellemzi”,⁶⁴ őrzi egyedi helyét a hadtudomány kultúrtörténetében.

⁶¹ PERJÉS 1988.

⁶² CLAUSEWITZ 2013: 120.

⁶³ CLAUSEWITZ 2013: 36.

⁶⁴ CLAUSEWITZ 2013: 126. Clausewitz e helyen felsorolja azokat az elemeket, amelyeket a legmagasabb szintű katonai tudás legfőbb elemeinek tart: „Tehát a magasrendű háborús tevékenységhez szükséges tudást az jellemzi, hogy megfigyelés, azaz tanulmányozás, továbbá a tanultak megfontolása után és csak különleges tehetséggel sajátítható el, amely – akár a méh virágból a mézet – az élet jelenségeiből a maga szellemi ösztönösségével csak a szellemet magát vonja

Jóllehet Clausewitz elméleti és katonai praxeológiai teljesítménye egészen kiemelkedik az újkori kultúrtörténetben, ám megítélése mégsem volt egységes, és ma sem az. Ennek okát két tényezőre vezethetjük vissza: egyfelől műveinek – és leginkább a *Vom Kriege*nek – nem kellő mértékű ismeretére, másrészt életművének befejezetlenségére. A pályakép megítélését nehezíti, hogy annak középpontjában, az egész Clausewitz-kérdéskör centrumában a *Vom Kriege* áll, amely – ha tartalmában nem is – szövegezésében és kidolgozatlanóságában töredékes, nehezen érthető, és még nehezebben adaptálható.

Clausewitz többi alkotása alig keltette és kelti fel a tudományos és a szakmai élet figyelmét, sőt egyes művei gyakorlatilag ismeretlenek. E téren kiemelendő Werner Hahlweg (1912–1989) munkássága, aki Clausewitz hagyatéka jelentős részének és kevésbé ismert műveinek kritikai kiadásával sokat tett a Clausewitz-kép formálásáért. Hahlweg – Clausewitzről írott kötete és egyéb dolgozatai mellett – egy nagy ívű historiográfiai tanulmánnyal 1952-ben új korszakot nyitott a Clausewitz-kutatásokban.⁶⁵ A historiográfiai tanulmány – *Clausewitzbild einst und jetzt* (Clausewitz-kép egykor és ma) címmel – a *Vom Kriege* 16. ünnepi kiadásához készült, amelyet Clausewitz halálának 120. évfordulója alkalmából publikált a Dümmler Verlag. Mindennek ellenére Clausewitz gondolatai csak részben ismertek, és ennek oka kevésbé a szövegek olykor problémás elérhetőségében rejlik. A nehézség sokkal inkább abban áll, hogy Clausewitznek a saját korára vonatkozó írásaival a modern katonai és politikai, politológiai szellemi élet nehezen tud mit kezdeni. Ezek az alkotások a *Vom Kriege* ismerete és az alapos hadelméleti, hadtörténelmi műveltség hiányában nehezen adaptálhatók a mai világ problémáira.

Clausewitz életművével kapcsolatban a másik nehézség, hogy a katonai szakma – gyakorlatias jellegéből eredően – mindig is nehezen kezelte az elméleti kérdéseket, főleg az olyan filozófiai mélységű szövegeket, mint amilyenek olykor kikerültek Clausewitz tolla alól. Főleg a hadügy képviselői – a porosz katonai gondolkodó kifejezésével élve – „pozitív tanokat” (értsd: jól fogalmazott szabályzati pontokba rendezett szöveget) vártak volna, csakhogy ilyenek a clausewitzi életműben alig lelhetők fel. Az ok egyszerűen az, hogy Clausewitz a hadviselés kérdéseinél nagy szerepet tulajdonított a hadvezéri egyéni tehetségnek, amelyet szerinte gúzsba

ki. A tanulmányozás és megfontolás mellett tehát az élet ismerete is szükségeltetik. Az élet a maga gazdag tanításával soha nem hoz létre egy Newtont vagy egy Eulert, de alakíthatja egy Condé vagy Frigyes magasabb szintű értékelő képességét [...].”

⁶⁵ HAHLWEG 1952; 1966–1990; 1969.

kötöttek volna a tantételek.⁶⁶ Ráadásul a clausewitzi alkotások elméleti rendszerező szellemisége a katonai praxeológia számára nem sokat nyújt, viszont a számtalan, olykor egymásnak is ellentmondó értelmezés és a gyakran zajos tudományos polémikák sokakat elriasztottak Clausewitz szövegeitől.

Clausewitz megítélésében fontos szerepet játszik napjainkban is, hogy az állandó szakmai viták mellett már a 19. század második felében olyan katonai gondolkodónak számított, akire mintegy szakmai illemből is hivatkozni kellett, miközben többen téziseivel szemben fogalmazták meg saját teóriáikat. Az utóbbiban nyilván nagy szerepet játszhatott – műveinek nem kellő mélységű ismerete mellett – a tudatos félreértelmezés is. Ismereteink szerint a tudománytörténet ma még nem tárta fel Clausewitz félreértelmezéseinek históriáját és ezek szellemi, politikai következményeit. Úgy véljük, hogy a Clausewitz-életmű körüli viták és a téves, túlzó állásfoglalások azon a ponton kezdődhettek, amikor munkásságát elkezdték szembeállítani kortársa, Antoine-Henri Jomini (1779–1869) alkotói pályájával. A két jelentős katonai gondolkodó vagylagos értékelése és egymással szemben történő bemutatása súlyos szakmai hiba, mert két eltérő indíttatású, ugyanakkor két nagyon jelentős életműről van szó.⁶⁷ Jóllehet Jomini és Clausewitz egy generációhoz tartoztak (Jomini 17 hónappal volt idősebb, mint Clausewitz), ám míg a porosz katonai gondolkodó mindössze 51, addig francia pályatársa 90 évet élt, ami közel fél évszázad alkotói előnyt jelentett az utóbbi számára. A két életmű közötti leglényegesebb különbség azonban nem életük hosszúságából, hanem szemléletmódjukból ered. Jomini inkább a gyakorlati katonai szakma, míg Clausewitz az elméleti kérdések iránt nyitott olvasók számára írt, jóllehet mind a ketten jelentős elméleti munkásságot folytattak, és praxeológiai kérdésekben is megnyilvánultak.

Miközben korunk szellemi élete számos jelentős Clausewitz-biográfiával és értékeléssel rendelkezik, egyebek mellett *Ernst Nohn*, *Werner Hahlweg*, *Raymond Aron*, *Wilhelm von Schramm*, *Peter Paret* tollából, hogy csak néhányat említsünk, addig a hadelmélet, a politológiai szakirodalom néhány ismert szerzője feltűnő

⁶⁶ „[M]erő képtelenség volna a hadművészetet pozitív tanokkal, mint valami álványszattal meg támogatni, mely a cselekvőnek mindig külső támasztékul szolgálhatna. Ugyanis minden egyes esetben, amikor tehetségére van utalva, kívül találná magát rajta, és ellentmondásba kerülne vele. Bármilyen sokoldalúnak is képzelnénk el ezt az építményt, mindig ugyanaz a következmény állna elő, amelyről már beszéltünk: a tehetség és a zseni a szabályokon kívül cselekszik, az elmélet pedig ellentétbe kerül a valósággal [...]” (CLAUSEWITZ 2013: 119.)

⁶⁷ NOHN 1959.

módon értékeléseik figyelmen kívül hagyásával építette saját rendszerét, aminek oka részben az 1945–1989 közötti hidegháborús állapotokra vezethető vissza. Miként majd látjuk, ezekben az évtizedekben egészen sajátosan tekintettek Clausewitz munkásságára, élénk vita bontakozott ki azzal kapcsolatban, de voltak olyanok is, akik egyszerűen nem tudták adaptálni a porosz katonai gondolkodó nézeteit a kétpólusú világrendre. Az ebben az időszakban a nyugati (anyagcentrikus) hadikultúra elméleti alapvetését kidolgozó *Liddell Hart* híres művében, tudatosan félreértelmezve Clausewitz teóriáját, vele szemben határozta meg és dolgozta ki az indirekt hadászat elméletét,⁶⁸ jóllehet annak hadelméleti forrása éppúgy a *Vom Kriege* volt, mint bármely más modern hadtudományi eszmerendszeré.⁶⁹

Korunk nyugati politológiai szakirodalmában is feltűnik Clausewitz. Anélkül, hogy mélyebb áttekintést adnánk róla, elegendő, ha megemlítjük *Samuel Huntington* – a hadügy és a politikum kapcsolódásáról írt – mára alaplátvány némesedett alkotását, amelyben eléggé öncélúan kezeli a clausewitzi hadelméletet, pontosabban azon belül a *Vom Kriege* néhány tézisét.⁷⁰ Clausewitz tudatos félremagyarázását vélhetjük felfedezni az egyébként fontos hadtörténelmi műveket publikáló *John Keegan* hadművészet-történelmi szintézisében.⁷¹ Keegan egészen egyedi hadtörténelmi rendszerré igyekezett összefogni a hadakozó emberiség történelmét, ám egységes vezérmotívum hiányában munkája mozaikszerűvé vált, és maga a nagy kultúrtörténelmi ív hiányzik belőle, miközben élesen próbálja cáfolni Clausewitz szemléletmódját is. Keegan törekvéseiben nem az a szakmai hiba, hogy igyekszik cáfolni Clausewitz nézeteinek múlhatatlanságát, és hogy a porosz katonai gondolkodó eszmerendszerével szemben határozza meg saját gondolatait, hanem az, hogy annak tagadása mellett nem épít egy azzal egyenértékű elméletet.

A Clausewitz-életmű a porosz hadügy gyakorlati problémáira keresett válaszokat. A *Vom Kriege* eredeti célkitűzése is gyakorlatias jellegű volt, s ugyanezt mondhatjuk el Clausewitz egyéb írásairól is. Clausewitz köztudottan patrióta volt, a hazáját akarta szolgálni, a Poroszországot ért külpolitikai, valamint katonai kudarcok mélyen érintették. Elméleti munkáival és gyakorlati kérdések megoldására készített alkotásaival egyaránt hazáját szolgálta, amelynek társadalmi igényelte a jól felkészült, a gyakorlati életben is jártas katonai gondolkodókat. Ez a társadalmi

⁶⁸ LIDDELL HART 2002.

⁶⁹ NAGY 2004.

⁷⁰ HUNTINGTON 1994.

⁷¹ KEEGAN 2002.

kereslet tette a német-porosz hadtörténelem jelentős szereplőivé a hadseregreformban vezető szerepet játszó Scharnhorstot, Gneisenaut és Clausewitzet. Egyebek mellett a társadalom napi igényei indokolhatták, hogy Clausewitz – miközben mélyreható kutatásokat végzett a hadelmélet terén, és több fontos katonai képzet kimunkálásában is részt vett (ilyen volt a porosz Landwehr tervezete vagy a magasabb szintű katonai oktatási intézmény elgondolása) – nem foglalkozott a hadtudomány teljes egészével. Így például a szervezeti kérdések a hadművészet szintjén kívül estek érdeklődési körén, a vezetés elméleti témái sem ragadták meg, s a haderő- és csapatnemek kérdése felett is elsiklott. Életművének meghatározó sajátossága, hogy a hadügynek csak a szárazföldi vonatkozásaival foglalkozott. Ezzel szemben kora meghatározó háborús eseményei – elsősorban Nelson sikerei és Napóleon egyiptomi hadjárata – ráirányították a kortársak figyelmét arra, hogy a tengeri hatalom birtoklása – a „nagyhatalmiság” zálogaként – a diplomáciai és külügyi gondolkodás homlokterébe került. Ma már tudjuk, hogy Clausewitz fő művének egyes részei, elsősorban a külpolitika és a háború kapcsolatára vonatkozó textusai a légi és a tengeri háborús és hadviselésre, sőt az űrfegyverkezésre is érvényesíthetők. Mindezzel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy Clausewitz sem szándéka, sem műveinek tartalma alapján nem törekedett a hadtudomány egészének összegzésére, bár amit a katonai tudományos és elméleti gondolkodásmódról elmondott, azzal máig hat a hadügy minden terére. Nem a hadügyet, hanem a háborút, továbbá intézményeit vizsgálta, és ebből eredt, hogy a hadtudomány ezen a körön kívül eső kérdéseivel csak a társadalmi igényeknek megfelelően – különböző beosztásainak megfelelően – foglalkozott.

Mindazonáltal széles látókörű, művelt, a világra nyitott katonaként a hadügynek aligha lehetett olyan kérdésköre, amely felé – akár élethelyzeteiből fakadó szakmai feladatként, akár maga választotta elméleti témaként – ne fordult volna érdeklődéssel. Ezt tükrözi egyébként a már említett hátrahagyott műveinek sorozata is, amellyel dolgozatunkban foglalkoznunk kell, jóllehet ebből nem válogattunk szöveget gyűjteményünkbe. A Meerheimb-féle értékelés kapcsán már említett sorozat – *Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung* (Carl von Clausewitz tábornok hátrahagyott művei a háborúról és a hadviselésről) címmel – 1832–1837-ben jelent meg, és összesen 10 kötetet tartalmazott. A széles körben elterjedt szakmai vélemény szerint a Clausewitz feleségének bábáskodása mellett létrejött sorozat a porosz katonai író összes műveit közli. Ez azonban tévedés, mert pusztán a Clausewitz haláláig kiadatlan kéziratok egy részének első közléséről van szó, amely kimondottan hadművészeti és a kor háborúival foglalkozó

műveket, jegyzeteket tartalmaz.⁷² A sorozat utolsó kötete a 17–18. századi hadvezérek hadjáratait taglalja. A *Hátrahagyott művek...* között jelent meg a *Vom Kriege* első kiadása is. Miután a sorozat címe szerint Clausewitznek a háborúról és a hadviselésről szóló írásait tartalmazza, így témakörén kívül esnek a hadügy egyéb jelenségeiről szóló munkái. Számunkra nem ismert a sorozat kiadástörténete, ám tartalma alapján feltételezhető, hogy a *Vom Kriege*hez készült, de a kötet kéziratába nem illeszkedő kéziratok közléséről lehet szó. A *Hátrahagyott művek...* legtöbbször hadjáratok ismertető, nagyon sok háttéradattal, amelyek segíthették Clausewitzet a végső következtetései megalkotásában. Másként fogalmazva, a *Hátrahagyott művek...* a *Vom Kriege* hadművészeti, valamint az egyéb előmunkák háttéranyagát tartalmazhatják. Egy olyan sorozatnak tekintendő, amely tartalmazza a fő művet, a *Vom Kriege*t, és bizonyos fokig a hozzá vezető szakmai út állomásait.

Carl von Clausewitz munkásságának megítélését – főleg a 20. század folyamán – jelentősen befolyásolta az úgynevezett stratégiavita, amely legerősebben az első világháborút követően bontakozott ki. Ez a kezdetben hadtörténetírói diskurzus a nagy háború hatására olyan hadművészeti vitává vált, amelyet a hadtudományi életben szükséges időről időre újra lefolytatni, tehát lezáratlan és lezárhatatlan. Alapjául az a clausewitz-i tétel szolgált, amely szerint a hadviselésnek két fajtája létezik, a megsemmisítő és a kifárasztó. E kettős jelleg váltakozása határozza meg a fegyveres küzdelem intenzitását, valamint eszközeit és a politikaiakarat-érvényesítés eljárásait. Clausewitz a *Vom Kriege*hez írott, már többször is említett Értesítésben azt mondja:

A háború e kettős jellege egyrészt abból a célból származik, hogy az ellenfelet legyőzzük – tehát hogy politikailag megsemmisítsük, vagy pusztán védekezésre képtelenné tegyük, és a nekünk megfelelő béke megkötésére kényszerítsük –, másfelől mindössze abból, hogy birodalmának határain egyes területeket elfoglaljunk – tehát, hogy ezeket a területeket megtartsuk, vagy békekötésnél hasznos ütőkártyaként játsszuk ki [...].⁷³

A kettős jelleg – a közvetlen fizikai megsemmisítés⁷⁴ és a kedvező feltételek megteremtése a háborút lezáró békéhez – fenti híres tétele a megsemmisítés és

⁷² CLAUSEWITZ 1832–1834 (I–III); 1833a; 1833b; 1834; 1835a; 1835b; 1837a; 1837b.

⁷³ CLAUSEWITZ 2013: 31.

⁷⁴ A téves felfogásokkal szemben Clausewitz a megsemmisítést politikai (katonapolitikai) értelemben az alábbiak szerint határozza meg: „A haderőt meg kell semmisítenünk, azaz olyan helyzetbe kell juttatnunk, hogy a harcot ne tudja folytatni többé. Itt rögzítenünk kell, hogy a

kifárasztás kezdetleges megfogalmazása volt, amely a *Vom Kriege* és előkészítő munkálatai – és a megelőző művek – során sokat finomodott.

Az Első könyv „Cél és eszköz a háborúban” című fejezetében három háborús eszközt határozott meg, amelyek a megsemmisítésen kívüliek: a területek elfoglalása, a károkozás, valamint „a fizikai erőknek és az akaratnak a cselekmény időtartama alatti fokozatos kimerítése”.⁷⁵ A károkozás inkább politikai jellegű. Mindhárom arra irányul, hogy a katonai megsemmisítés nélkül vagy annak hiányában az ellenséggel szemben érvényesíthessük akaratunkat. E három tényező, valamint a 19–20. század folyamán a hadügy és a politika praxeológiájának tapasztalataiból eredően bővülő eljárásmodok együttesen kapták a kifárasztó hadviselés elnevezést. A kifárasztás modern értelemben a szemben álló akaratra közvetlenül irányuló megsemmisítés szándéka. A kifárasztás és a megsemmisítés paritásának módosulásaival leírható az elmúlt két évszázad had- és politikaelméletének fejlődési íve.⁷⁶ Clausewitz azonban a kifárasztást és a megsemmisítést mint történelmi kategóriát alkalmazta a hadtörténelmi időszakok jellemzésére is oly módon, hogy ezeket összekapcsolta a fegyveres küzdelem intenzitásának fokával és a hadműveletek teljesen természetes megszakításának kérdéseivel. E meglátásainak egyetlen folyamattá történő összerendezését a *Vom Kriege* Nyolcadik könyvében találjuk,⁷⁷ míg egyéb alkalmazásait a *Hátrahagyott művek... lapjain*.

Clausewitznek a kifárasztás és a megsemmisítés kettősségéről írott szövegeit, a két módot egymás ellentétéként felfogva, a hadművészet történetével és a hadtörténelemmel foglalkozók egy része félreértette és korszakolásra is alkalmazta a háborúk történetében. *Hans Delbrück* (1848–1929) német hadtörténész – alaposan megismerkedve Clausewitz alkotásaival – vette észre, hogy a kifárasztás és a megsemmisítés törekvése és módszerei egyáltalán nem ellentétesek egymással és nem pozitív vagy negatív előjelű fogalmak. E felismerésből kerekedett a hadtörténészek úgynevezett metodizmusvitája, amelynek lényege, hogy a 17–18. században létezett-e egy tudatosan folytatott, a kifárasztás eszközeinek elsődlegességét hirdető hadművészeti iskola, a metodizmus.⁷⁸ Ezzel párhuzamosan kibontakozott a hadművészek stratégiavitája is, amely szoros párhuzamban haladt a Delbrück-vitával.

továbbiakban »az ellenséges haderő megsemmisítése« kifejezés alatt kizárólag ezt értjük [...]" (CLAUSEWITZ 2013: 57.)

⁷⁵ CLAUSEWITZ 2013: 61.

⁷⁶ WEHLER 1980; NAGY 2004.

⁷⁷ Clausewitz hadtörténelmi folyamatábrázolása megtalálható a *Vom Kriege* „A háborús cél és erőfeszítés nagyságáról” című fejezetében (CLAUSEWITZ 2013: 644–654).

⁷⁸ DELBRÜCK 1887; 2000: 582–589; PERJÉS 1983a: 438–448; NOWOSADTKO 2002: 84–90; RAULFF 2000.

A katonai életben a hadviselés kettős jellegéről folytatott vita – bár elméleti síkon zajlott és zajlik – hatása mégis praxeológiai, amennyiben e diskurzus alapján lehet előre jelezni a következő fegyveres konfliktusok jellegét. Az utóbbi határozza meg a fegyveres erők felkészítésének irányait, fejlesztésük tendenciáját. Tehát a vita tétje hatalmas. Míg az első világháborút megelőzően a katonai szakmában egyetemes szinten a megsemmisítés gondolata uralkodott, addig a nagy háborúban a katonai döntést a kifárasztás előtérbe kerülése határozta meg.⁷⁹ A két világháború közötti évtizedekben, amikor a hadügy igyekezett kilábalni a nagy háborúból örökölt hadművészeti válságból és új utakat keresett, ismét sokat forgatták Clausewitz műveit, és érdeklődéssel fordultak a hadviselés kettős jellegének tudománytörténeti és hadelméleti kérdései felé,⁸⁰ amiben benne rejlett Clausewitz hadelméleti rendszerének szakmai népszerűsége is. A kettős jellegű hadviselés témája a hidegháború időszakában is foglalkoztatta a hadelméleti kutatókat, akik arra kerestek választ, hogy a kétpólusú világrend időszakában, az atomháborús fenyegetések mellett, miként lehet a fegyveres erők eszközével külpolitikai akaratot érvényesíteni. Ez a szakmai érdeklődés hamarosan átlépte a hadtudomány és a történetírás kereteit, és addig nem látott mértékű lett. Perjés Géza szavait idézve:

Bátran elmondhatjuk, hogy Clausewitz-reneszánszot élünk: egymást érik A háborúról kiadásai és fordításai, és a róla szóló irodalom szinte már áttekinthetetlen. Legérdekesebb és legfontosabb ebben a reneszánszban, hogy nemcsak katonák, de politikusok, politológusok, szociológusok, filozófusok, a rendszer-, a szervezés-, a döntés- és játékelmélet művelői is olvassák és elemzik művét [...].⁸¹

A hidegháború évtizedeiben fellendülő Clausewitz-kutatások a már említett biográfiákon és életmű-feldolgozásokon túl jelentős tanulmánykötetek megjelentetését is eredményezték.⁸² Ekkoriban a Clausewitzhez és az általa képviselt nézetekhez való viszonyulás – a szovjet-orosz hadikultúra jelenléte miatt – világnézeti és ideológiai kérdés is lett. Clausewitz téziseiből a marxista–leninista hadtudomány (a mozgáscentrikus hadikultúra szovjet-orosz irányzata) szívesen merített ideológiai és olykor filozófiai eszközöket is, amelyeket azután a hadművészet területén alkalmazott. A szovjet-orosz hadtudományi rendszer önmagában nem

⁷⁹ NAGY 2017b.

⁸⁰ LINNEBACH 1934; KESSEL 1987b; NAGY 2004.

⁸¹ PERJÉS 1983a: 7.

⁸² DILL 1980; MAIZIÉRE 1980a.

vetette el a clausewitzi hadelméletet, jóllehet voltak olyan periódusok, amikor ideológiai okokból csak kritikával illette azt.⁸³ Ám a marxizmus–leninizmus mint államfilozófia sokat merített főleg a *Vom Krieg*éből, sőt annak egyes téziseit egyenesen beépítette az osztályharc elméletébe. Az elméleti alapokat rögzítő és a katonai kérdésekkel behatóan foglalkozó Engels autodidakta módon sajátította el a clausewitzi elméletet,⁸⁴ ám követője és hadtudományi, hadelméleti munkásságának folytatója Lenin lett, aki jelentősen túllépett ezen a szinten. Lenin külföldi száműzetése során olvasta és alaposan feldolgozta a *Vom Krieg*ét, sőt ahhoz jegyzeteket is készített.⁸⁵ A katonai erőszak működési mechanizmusára és a dialektikus filozófiai gondolkodásmód illusztrálására vonatkozó textusokat másolta ki belőle. Később, amikor forradalmárként, majd meghatározó politikusként vezette az általa megreformált osztályharcot és a szovjet polgárháborút, elméleti és gyakorlati munkásságára is hatott Clausewitz eszmerendszere. Lenin lényegében beemelte a porosz katonai gondolkodó filozófiai gondolkodásmódját és erőszakelméleti szövegeit a belpolitikába.

A szovjet-orosz hadtudomány a sztálini időszak után e kultúr- és tudománytörténeti tények fényében visszanyúl Clausewitz munkáihoz.⁸⁶ Mindenesetre a Szovjetunióban a diktatúra vezetői alaposabban ismerték Clausewitz téziseit, mint a nagy ellenfélnek tekintett fasiszta diktatúrában.⁸⁷

Az a filozófiai érdeklődés, amely a hidegháború időszakában mind a nyugati, mind a keleti világban Clausewitz felé fordult, hatott a hadelméletre is.⁸⁸ A filozófiai értelmezés a felszínen arról szólt, hogy Clausewitznek mint gondolkodónak mennyiben volt sajátja Kant és Hegel rendszere. Ám a lényegyet tekintve az értelmezésnek mélyebb gyökerei voltak. Mint láttuk, Clausewitz ugyan nem vetette el a tárgyszerű katonai szakmai tudást, inkább ennek szemléletmódját helyezte előtérbe. Az ő elméleti rendszere az egész katonai szakmai tudást nagyon rugalmasan kezelte, és leginkább az általános törvényszerűségekig menő általánosításokra szorítkozott. A szovjet-orosz hadelméleti rendszer, amely egyedülálló módon támaszkodott egy filozófiai építményre – ebben az esetben a marxizmus–leninizmusra –, a hadművészeti kérdések vonatkozásában tagadta Clausewitz

⁸³ ROSE 1995.

⁸⁴ WALLAH 1974; BABIN 1980.

⁸⁵ LENIN 1957.

⁸⁶ RAZIN 1958; KORTKOW 1970; SZIGYELNYIKOV 1962.

⁸⁷ KRÜGER 1968.

⁸⁸ ROTHE–TÜRPE 1977; HAHLOWEG 1980a; ARON 1980a.

egyes nézeteit. Az ellentét magva az volt, hogy a marxizmus–leninizmus szellemiségéhez ragaszkodva, elvetette a gondolkodás mindent átható rugalmasságát, s azt leegyszerűsítette a fegyveres küzdelem módszertani kérdéseire. A háborút teljes egészében megismerhetőnek és objektív törvényekkel tudományosan leírhatónak nyilvánította, amivel tagadta a clausewitzi rendszer sarkalatos elemét, a véletlen szerepét a háborús küzdelemben.⁸⁹ Ebből az álláspontból kiindulva szabályozták a Szovjetunióban a fegyveres erők háborús felkészítését.

A hidegháború évtizedeiben fellendülő Clausewitz-kutatások másik központi kérdése a porosz katonai gondolkodó műveinek a gerillamozgalmakra gyakorolt hatása volt. Ezt a hatásmechanizmust általában a *Vom Kriege* tartalma alapján vizsgálták, és egyértelműen kimutatták, hogy a gerillaelméletek sokat merítettek Clausewitz tanításaiból.⁹⁰ A gerilla-hadikultúra elméleti kérdései – a hidegháború hadelméleti örökségeként – a mai egyetemes és magyar katonai gondolkodásnak is fontos elemét alkotják.⁹¹ Ezek napjainkban Clausewitz talán legtöbbet idézett tételei, amelyek szorosan kötődnek a háborús erőszakkal foglalkozó megállapításaihoz. A gerillaháború a katonapolitika szintjén ugyan kifárasztó jellegű, ám belső logikája a háborús erőszak önszabályozó rendszerének tudatos megbontását feltételezi, amitől egyszerre érvényesül benne mind a megsemmisítő, mind a kifárasztó hadviselés. A hidegháború évtizedeiben, amikor globális szinten a nagyhatalmak vetélkedése a kifárasztó hadviselés jegyében zajlott, a helyi háborúk – a gerillamozgalmak színterei – a megsemmisítésre törekvő katonai és politikai akaratot tükrözték.

A hidegháborút követő egypólusú világrend nem hozta el az örök békét. A helyi konfliktusok évtizedei következtek, amelyekben továbbra is hasznosnak bizonyult Clausewitz rendszere. Az ezredforduló után úgy tűnt, hogy a hadügy egyetemes szinten eltér az addig megszokott rendjétől, és elmozdul a biztonság szavatolásának funkciója felé. Ám a korszak helyi fegyveres konfliktusai, amelyeknek többségét a világ a korábbi időszakokból örökölte, fokozottabb és látszólag kontroll nélküli fegyveres erőszakkal jártak.⁹² Úgy tűnt, hogy ezek értelmezésében Clausewitz elmélete nem bizonyul segítségnek. Ám e háborúk helyi szinten megmaradtak a korábbi formájukban, csak éppen a nagyhatalmi kontroll szűnt meg felettük. A hozzájuk kapcsolódó gerillamozgalmak, a politikaiakarat-érvényesítés katonai

⁸⁹ MOLNÁR 1969; GENERÁL 1970; SZAVKIN 1974.

⁹⁰ HAHLEWEG 1976b; MÜNKLER 1980; HAHLEWEG 1980b; MAIZIÉRE 1980b.

⁹¹ FORGÁCS 2002; 2008; BARTH 2005; FREUNDBERG 2005.

⁹² MÜNKLER 2004.

eszköztára továbbra is a clausewitzi elmélet alapján működik, ami napjainkban is bizonyítja Clausewitz elméletének igazát és hasznos voltát.⁹³

CLAUSEWITZ-KUTATÁSOK MAGYARORSZÁGON

Clausewitz életművének magyarországi hatásáról szólva a végletességet kell kiemelnünk: egyik oldalon a *Vom Kriege* felületes, pusztán tartalmi ismerete, a másik oldalon a nemzetközi szintet képviselő egyéni kutatói teljesítmény. A hazai Clausewitz-kép egészen az 1980-as évekig halvány és egyszínű volt. A katonai szakmán belül a hadtudományi szellemi élet sajátította ki magának a porosz katonai gondolkodó életművét, amelyből csak a *Vom Kriege* egyes megállapításait vették át. Clausewitz hatása sokáig nem az önálló hazai hadelméleti kutatásokon, hanem leginkább a katonai szabályok szakmai előírásain át érvényesült.⁹⁴ Clausewitz alapművét sokat idézték, de gondolatainak teljes mélységét csak mértékkel sajátította el az alapvetően adaptív magyar katonai gondolkodás. Clausewitz elmélete hazánkba osztrák–német közvetítéssel jutott el. Néhány hosszabb-rövidebb írás⁹⁵ kivételével a legjelentősebb lépés Clausewitz hazai megismertetésében a *Vom Kriege* magyar nyelvre fordítása volt.

A reformkori töredékes próbálkozást követően a *Vom Kriege* első, teljes szövegű magyar fordítását a Ludovika Akadémia két tanára, *Hazai Samu* és *Hamary Béla* publikálta 1892–1894-ben, a tanintézet folyóiratának mellékleteként, majd e fordítás több mint két évtizeddel később önálló kötet formájában is megjelent (1917).⁹⁶ Ezt követően a Clausewitz-kérdésben hazánkban hosszú ideig csend volt. Az 1960-as évek elején az egyre nagyobb teret hódító szovjet-orosz hadtudományi rendszer nagy vállalkozása volt a hadtörténelem legjelentősebbnek gondolt műveinek fordíttatása. E törekvésnek köszönhetően készült el 1961–1962-ben a *Vom Kriege* második magyar nyelvű fordítása, amely *Réczey Ferenc* munkája volt. A kötethez *Monoszlai Gyula* írt terjedelmes, értelmező bevezető tanulmányt, amellyel évtizedekre kijelölte Clausewitz helyét a magyar katonai szakma gondolkodásában. A fordítások terén a Hazai–Hamary-féle munka reprint kiadását

⁹³ RID 2004; HERBERG–ROTHE 2008; KLEYSER 2014; NAGY 2017a; 2017b; 2023.

⁹⁴ KNAUZ 1930.

⁹⁵ KNAUZ 1930; HARDY 1932.

⁹⁶ CLAUSEWITZ 1892–1894; 1917.

(1999) követően 2013-ban történt előrelépés, amikor Szabó Júlia munkájaként megjelent a *Vom Kriege* harmadik magyar változata.⁹⁷

Miközben Clausewitz fő művéről már három – nemzetközi szinten is kiemelkedő – fordítással rendelkezünk, az életművet és a *Vom Kriegén* túli alkotásokat egészen 1983-ig alig ismertük hazánkban. Ebben az évben jelent meg a neves katonai gondolkodó és hadtörténész, Perjés Géza (1917–2003) *Clausewitz* című kötete, amelyet fél évtizeddel később a *Clausewitz és a háború praxeológiája* (1988) követett. Perjés e két kötetével új utat nyitott a magyar hadelméletben, és nemzetközi szintre emelte a hazai Clausewitz-kutatásokat.⁹⁸ Perjés Clausewitz életművével kapcsolatos kutatásai kezdetben egyfelől a költő és hadvezér Zrínyi Miklóssal foglalkozó történelmi munkájához, másrészt a *Vom Kriege* 1961–1962. évi fordításához, valamint az abban közölt Monoszlay-féle tanulmányhoz kötődnek. Az utóbbi a *Vom Kriege* marxista–leninista értékelését nyújtotta, az azon túli művei közül a Bülow-tanulmány főbb téziseit emelte ki.⁹⁹ A szovjet-orosz hadelmélet szellemiségét követve Monoszlay fontos megállapítása volt: „Clausewitz tehát a háborúban ható objektív törvények mellőzésével olyan útra téved, amely végső soron a hadtudomány és a hadművészet tagadásához vezet. Igaz, ez a tagadás nem egyértelmű!”¹⁰⁰ Monoszlay a bevezető tanulmányt ezzel a kétes értékeléssel zárta:

Annak ellenére, hogy Clausewitz a maga idejében valóban új és elődeinél mélyebb barázdát szántott a burzsoá hadtudomány ugarában, harcászati elvei felett már jórészt eljárt az idő, s itt-ott hadászata is porosodik már. Számos gondolata, így mindenekelőtt a háború és a politika viszonyáról vallott nézetei azonban megtartották eleven frissességüket [...].¹⁰¹

Monoszlay elismerte Clausewitz érdemeit a hadtudomány fejlődésében, ám azt már pusztán csak történelmi szempontból tartotta figyelemre méltónak.

A Monoszlay-féle értékelés és a második fordítás megjelenését követően néhány évvel jelent meg Perjés Géza szakmai bírálata, amelyben kiállt az önálló magyar Clausewitz- és az alap kutatások mellett.¹⁰²

⁹⁷ CLAUSEWITZ 1861–1962; 1999; 2013; MONOSZLAY 1961.

⁹⁸ NAGY 2024b.

⁹⁹ MONOSZLAY 1961: II–12.

¹⁰⁰ MONOSZLAY 1961: 26.

¹⁰¹ MONOSZLAY 1961: 27.

¹⁰² PERJÉS 1966.

Clausewitz fordítása rendkívül nehéz feladat, mégpedig három ok miatt. Mindenekelőtt a magyar Clausewitz-kutatás teljes hiányát említjük meg. A fordító, a lektor és a szerkesztő menet közben próbál megoldani olyan feladatokat, amelyeket előző generációk kutatóinak kellett volna elvégezniük. [...] A Clausewitz-fordításban található hibák döntően az alapkutatás hiányára vezethetők vissza [...].¹⁰³

Perjés e fontos megállapításait és a fordítás hibajegyzékét a Monoszlay Gyula által írott bevezető marxista állításainak kritikájával zárta, majd ezt írta: „De kritikánk további célokat is szolgál. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy a magyar hadtudománynak – pótolva ezzel hosszú évtizedek mulasztását – egyszer már állást kellene foglalnia a Clausewitz körül folyó vitában [...]”.¹⁰⁴

A kívánt állásfoglalás azóta sem történt meg maradéktalanul. Perjés Géza munkásságával és két jelentős feldolgozásával ugyan nagy lépést tett a magyar Clausewitz-kutatások terén, ám a sok évtizedes lemaradást és az intézményesített alapkutatások hiányát nem pótolhatta. Legnagyobb érdemét abban látjuk, hogy tartalmilag helyes Clausewitz-képet alkotott, amely ma is uralkodó hadelméletünkben. Ezt a képet árnyalja a jelen kötetben publikált alkotások sora. Egyben hozzásegít ahhoz, hogy korunk magyar hadügye tisztázhassa viszonyulását a porosz katonai gondolkodó életművéhez, és folytassa az önálló magyar Clausewitz-kutatásokat. Ez további fejlődésének záloga.

CLAUSEWITZ HADELMÉLETÉNEK PRAXEOLÓGIÁJA

Kötetünkben Carl von Clausewitz kilenc művének magyar fordítását találja az olvasó. Az itt közölt szövegek témájukat tekintve felölelik a kor katonapolitikai kérdései mellett a hadelmélet és a hadművészet témáit. Az egyetemes katonai kultúra alapvető alkotásai. Clausewitz életművének ismerete – miként említettük – a nemzeti hadtudomány fejlettségének mércéje, ami szétfeszíti a pusztán elméleti témakörök szűkös kereteit. Ezen alkotások – összhangban a fő mű tartalmával és szerkezeti felépítésével – egyfelől elméleti nézeteinek és gondolkodásmódjának gyakorlatias indíttatását mutatják, másfelől bizonyítják élénk érdeklődését és tudatos kapcsolódását kora katonai praxeológiájához. Ezek a rövidebb művek

¹⁰³ PERJÉS 1966: 104.

¹⁰⁴ PERJÉS 1966: 132.

igazolják a clausewitzi eszmerendszernek az utókor, a mai olvasó szempontjából fontos, jóllehet ily módon kimondatlan tételét, amely szerint a hadelmélet, valamint a katonai gyakorlati élet szerves egységet alkot. Ezt az egyetemes hadügy fejlődéstörténetében egyedülálló összekapcsolódást igyekeztünk Clausewitz rövidebb alkotásaiból készített válogatásunkkal érzékeltetni. A jelen kötetben közölt művek egyben alkalmasak arra is, hogy a hazai Clausewitz-kutatásoknak, valamint a Perjés Géza által is szorgalmazott hadelméleti alapkutatásoknak új irányt adjanak. E munkák közlése mindemellett lehetőséget nyújt arra is, hogy a Perjés által megkezdett Clausewitz-kutatások a magyar hadelméleti kutató és hadtörténész szellemiségében folytatódjanak.

A válogatásunkban közzétett Clausewitz-művek abban a tekintetben meghaladják a *Vom Kriege* tartalmát, hogy annál mélyebben mutatják az alkotó gondolkodásmódjának és szakmai ismeretrendszerének sokrétűségét, az egyes kérdésekről vallott felfogását. A porosz katonai gondolkodó mélyen árnyalt gondolkodása és a szinte minden kérdés iránti érdeklődése hívta életre a kötetben található alkotásokat, amelyek még az elméleti témák esetében is praxeológiai igényekből táplálkoznak. Clausewitz egyik rá jellemző felismerése, hogy a hadelméleti munkának ugyanolyan gyakorlata van, mint a hadügy bármely egyéb területének, és hogy a katonai szakma praxeológiája, valamint teóriája elválaszthatatlan egymástól, egyértelműen kiolvasható e munkákból. Az elmélet és a gyakorlat összekapcsolódása Clausewitznek a *Vom Kriege* című alkotásán kívüli munkáiban azonban a feldolgozott témáktól függően eltérő módon jelenik meg. A különbözőség a két tényező arányában ölt testet. Ezért amikor témák szerint csoportosítjuk Clausewitz itt bemutatott munkáit, akkor egyben az elmélet és a gyakorlat mértékének, egymáshoz való viszonyának megfelelő rendezést valósítunk meg. Hangsúlyoznunk szükséges azonban, hogy a két tényező közül bármelyik kerül is előtérbe az adott alkotásban, közös pontjuk az életmű csúcspontját jelentő *Vom Kriege*. A kötetünkben olvasható Clausewitz-művek témájuk szerint négy csoportba sorolhatók: *hadelmélet, hadművészet, katonapolitika*, valamint *a porosz Landwehr*.

A *hadelmélet* kérdésével Clausewitz két alkotása (*A hadművészet elméletének helyzetéről*, valamint a *Gondolatok a Berlini Általános Hadiiskola reformjáról*) foglalkozik. Mindkettő a *Vom Kriege* előkészítő munkálatainak sorába tartozik. A hadelmélet állapotáról szóló szövegben Clausewitz tükröt tartott korának hadtudománya és katonai teóriája elé. Rámutatott, hogy a 18–19. század fordulóján kevés volt a tudományosan képzett, az elmélyült filozófiai gondolkodásra képes katona. A tudományos felkészültséget hiányolta a katonai szakmából. Clausewitz

egész életműve szempontjából fontos megállapítása volt, hogy e hiányosságokon az elméleti munkában a formák és kategóriák következetes alkalmazása segíthet. A fogalmak itt hangsúlyozott pontos ismerete és tudatos felhasználása a *Vom Kriege* lapjain teljesedett ki.

E gondolkodásmód megvalósításának egyik praxeológiai lépése a vezérkaritiszt-képzés ügyében keletkezett Clausewitz-koncepció. A porosz katonai gondolkodó egy olyan vezérkaritiszt-képzés mellett szállt síkra, amelyben az elmélet és a gyakorlat szerves egységet alkot, és ez nemcsak a tananyag mennyiségében, hanem az oktatás módszertanában is érvényesül. Miközben kíméletlenül bírálja az egyébként láthatóan felkészült tanári kart, a fegyveres erők működésének szakmai elvárásai mentén fogalmazza meg koncepcióját. Ennek lényege az elméletileg megalapozott gondolkodású, teoretikus szemléletmóddal is rendelkező katonai szakemberek képzése. A *Vom Kriege* oldalain megfogalmazott tézise, amely szerint a katonai tudás inkább szemléletmód, mint pusztán pozitív tan legyen, ebben a tervzetben emelkedik a katonai praxeológia alkalmazható és elengedhetetlen elemévé.

A *hadművészet* témakörébe tartozó Clausewitz-alkotások a „Megjegyzések von Bülow *Az elméleti és gyakorlati hadászat* című munkájához, avagy az abban foglalt nézetek kritikája”, valamint „Előadásaim a kis kötelékek harci alkalmazásáról”, továbbá „A hadműveletek lefolyásának gyorsaságáról” címeteket viselik. Az itt közölt szövegek Clausewitz sokat emlegetett, de kevesek által ismert Bülow-tanulmányával kezdődnek, amely a porosz katonai gondolkodó egyik első alkotása volt. A szakmai bírálatnak készült szöveg szellemisége a *Vom Kriege* több, jóval később keletkezett megállapításának csíráit rejti. Értelmezése a *Vom Krigé*hez hasonlóan többrejtű lehet. A Clausewitz-életmű teljessége szempontjából kiemelendő az itt megfogalmazott tételek közül a már említett terminológiai pontosság és következetesség hangsúlyozása. Ugyanilyen fontos, amikor a fiatal Clausewitz kikel a „mímelt” tudományosság ellen, és felismerve korának katonai szellemiségét, elveti a korábbi metodista hadművészeti iskola minden elemét. E gondolatok szintén a *Vom Kriege* már említett elméleti, a hadtudományi gondolkodással foglalkozó fejezeteiben öltöttek végső formát.

A hadművészeti írásai közül ebben a tematikus egységben kapott helyet Clausewitz a kis kötelékek harci alkalmazásáról tartott előadásainak szövege, pontosabban tartalmi jegyzetanyaga. E mű terjedelmében a *Vom Krigé*vel vetekszik, jóllehet elméleti mélysége nem éri el annak színvonalát. Míg a *Vom Kriege* – befejezetlen változatában is – teoretikus műnek készült, addig a kis kötelékek harcáról szóló alkotás a kor katonai praxeológiai alkotásainak magasiskolája. Részletes értékelése

még az utókorra vár, de látható, hogy a *Vom Kriege* és a kis kötelékek harcáról szóló előadások szövege kiegészítik egymást. Az előbbi hadművészeti szinten a stratégia kérdéseivel, míg az utóbbi a taktikai problémákkal foglalkozik. Teszi ezt oly módon, hogy a leendő vezérkari tiszteket a fegyveres küzdelem alsóbb régióiban igyekszik eligazítani. Clausewitz helyzetértékelései a kis kötelékek harcával kapcsolatban a felsőbb szintű katonai gondolkodás megalapozását célozzák.

A hadművészeti szövegek sorában kapott helyet a hadműveletek lefolyásáról szóló Clausewitz-alkotás. Ez a *Vom Kriege* első könyvének egyik előtanulmánya. Egyfelől tükröződik benne a háborús erőszakot mérséklő politikai szándék és akarat, másfelől a hadviselés elméleti és gyakorlati vonásainak ellentéte. Mint ilyen, „A hadműveletek lefolyásának gyorsaságáról” című munka a *Vom Kriege*-ben megfogalmazott abszolút és valóságos háború tézise kimunkálásának fontos állomása.

A *katonapolitika* kérdésével foglalkozó Clausewitz-alkotások közül válogatásunkba a „Poroszország jövőbeli háborús műveleteiről Franciaország ellen és a Hitvalló emlékirat” című munkák kaptak helyet. Az 1806. évi nagy katonai-külpolitikai katasztrófát követően született a Franciaország elleni háborúról írott munka, kül- és katonapolitikai értékelés a napóleoni háborúk során összeomlott európai lehetőségekről. Erős benne a katonaföldrajzi szemléletmód. A dokumentum a külpolitikai háborús kibontakozás pillanatnyi problémáit ecseteli. Egyes szövegrészei azonban túlmutatnak ezen a szinten, mert a külpolitika gyakorlati életében szerzett, a hadviseléssel kapcsolatos tapasztalatokat tartalmazzák. Clausewitz ekkor a Franciaország elleni elszánt politikai akaratot hiányolta hazájában. Ezért e művét – bármennyire is gyakorlatias célból keletkezhetett – a *Vom Kriege* első és nyolcadik könyve egyik előmunkájának kell tekintenünk. Az egész clausewitzi eszmerendszer alfája és ómegája a külpolitikai és a katonai lehetőségek, valamint akarat összhangja, amely már ekkoriban napi tapasztalatként jelent meg a porosz katonai gondolkodónál. A „Hitvalló emlékirat” Gneisenauhoz írott emlékeztető, amely Clausewitz életének fordulópontján keletkezett, 1812-ben. Ekkor jött el az a történelmi pillanat, amely a feltétlen politikai és szakmai engedelmességre, valamint a hazája iránti hűségre nevelt Clausewitzet súlyos döntés elé állította. Fel kellett ismernie, hogy hazáját, amely a katonai vereség folyamányaként kényszerűen vett részt az Oroszország elleni hadjáratban, orosz oldalon szolgálhatja leginkább. Clausewitz e személyi döntését az európai és főleg a porosz külpolitikai lehetőségek mérlegelésével hozta meg. A sorok között olvasva a dokumentum sokat elárul a porosz gondolkodó lelki vívódásáról. Rávilágít arra, hogy még legfelelősségteljesebb személyi döntése is elsősorban katonai szakmai okokon alapult.

A *porosz Landwehr* témáját feldolgozó két Clausewitz-mű („A porosz népfelkelés és a milícia szervezetének legfontosabb elemei”, valamint „A porosz Landwehr politikai előnyeiről és hátrányairól” című alkotások) a modern hadügy fejlődéstörténetének fontos fordulópontját jelentik. Clausewitz korának egyik jelentős katonai tapasztalata volt a társadalomban szunnyadó nemzeti érzések felébresztése és a hadügy szolgálatába állítása. Ez a társadalmi tényező elementáris erővel változtatta meg a háború képét. Clausewitz egész életművét meghatározta a hozzá kapcsolódó háborús élmények és tapasztalatok sora. A Landwehr kérdésével foglalkozó, itt közölt két mű azonban nagy előrelépés volt a modern tömeghadseregek formálódásában is. A Landwehr megteremtésével – ezzel a részben Clausewitz által kidolgozott rendszerrel – új katonai praxeológiai metódus született. Lényege a lakosság – vagy egy részének – korosztályonkénti kiképzése, majd leszerelése, és szükség esetén katonai szolgálatra történő behívása. Ez az egyszerű metódus lehetővé teszi, hogy az állampolgárok hazafias kötelezettségére építve, a béke idején kis létszámú fegyveres erők a háború időszakában annak sokszorosára növelhetők legyenek.

A jelen kötetben közölt szövegek a modern hadelmélet elmélyítésének szándékával, jelentősen hozzájárulnak a magyarországi Clausewitz-kutatásokhoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARON, Raymond (1980a): Zum Begriff einer politischen Strategie bei Clausewitz. In MAIZIÈRE, Ulrich de (szerk.): *Freiheit ohne Krieg? Beiträge zur Strategie-Diskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz*. Bonn: Dümmler, 41–55.
- ARON, Raymond (1980b): *Clausewitz: Den Krieg denken*. Frankfurt am Main – Berlin – Wien: Propyläen.
- BABIN, A. I. (1980): *Engels katonaelméleti nézeteinek kialakulása és fejlődése*. Budapest: Zrínyi.
- BARTH, Boris (2005): „Partisan” und „Partisanenkrieg” in Theorie und Geschichte: Zur historischen Dimension der Entstaatlichung von Kriegen. *Militär-geschichtliche Zeitschrift*, 64(1), 69–100. Online: <https://doi.org/10.1524/mgzs.2005.64.1.69>
- BRÜHL, Marie von (2013): Előszó. In CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról*. Ford. Szabó Júlia. Budapest: Zrínyi, 26–30.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1832–1834): *Vom Kriege: Hinterlassenes Werk, I–III. Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung erster, zweiter, dritter Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1833a): *Der Feldzug von 1796 in Italien: Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung vierter Band*. Berlin: Dümmler.

- CLAUSEWITZ, Carl von (1833b): *Die Feldzüge in Italien und der Schweiz I. Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung fünfter Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1834): *Die Feldzüge in Italien und der Schweiz II. Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung sechster Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1835a): *Der Feldzug von 1812 in Rußland, der Feldzug von 1813 bis zum Waffenstillstand und der Feldzug von 1814 in Frankreich: Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung siebenter Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1835b): *Der Feldzug von 1815 in Frankreich. Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung achter Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1837a): *Strategische Beleuchtung mehrerer Feldzüge und andere historische Materialien zur Strategie. Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung neunter Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1837b): *Strategische Beleuchtung mehrerer Feldzüge von Sobiesky, München, Friedrich dem Großen und dem Herzog Carl Wilhelm Ferdinand von Braunschweig und andere historische Materialien zur Strategie. Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung zehnter Band*. Berlin: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Károly [Carl von] (1892–1894): *A háborúról: 1–8. könyv*. [A „Ludovika Akadémia Közlöny”-nek melléklete]. Budapest: Pesti Könyvnyomda.
- CLAUSEWITZ, Károly [Carl von] (1917): *A háborúról*. Ford. Hazai Samu. Budapest: Athenaeum.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1952): *Vom Kriege*. Bonn: Dümmler.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1961–1962): *A háborúról, I–II*. Ford. Réczey Ferenc. Budapest: Zrínyi.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1999): *A háborúról*. Ford. Hazai Samu. Veszprém: Göttinger.
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Ford. Szabó Júlia. Budapest: Zrínyi.
- DELBRÜCK, Hans (1887): General von Clausewitz. In DELBRÜCK, Hans: *Historische und politische Aufsätze*. Berlin: Walther & Apolant, 1–18.
- DELBRÜCK, Hans (2000): *Geschichte der Kriegskunst IV. Die Neuzeit: vom Kriegswesen der Renaissance bis zu Napoleon* [Nachdruck der Neuausgabe]. Hamburg: Nikol.
- DILL, Günter szerk. (1980): *Clausewitz in Perspektive: Materialien zu Carl von Clausewitz Vom Kriege*. Frankfurt am Main – Berlin – Wien: Ullstein.
- EICHBERG, Henning (1977): Geometrie als barocke Verhaltensnorm: Fortifikation und Exerzitien. *Zeitschrift für Historische Forschung*, 4(1), 17–50.
- ENGELMANN, Bernt (1986): *Poroszország: A lehetőségek hazája*. Ford. Kardos Péter. Budapest: Gondolat.
- FABIAN, Franz (1957): *Clausewitz: Sein Leber und Werk*. Berlin: Verlag des Ministeriums für Nationale Verteidigung.
- FORGÁCS Balázs (2002): Háború és hadikultúrák. *Új Honvédségi Szemle*, 56(10), 130–139.
- FORGÁCS Balázs (2009a): In memoriam Kovács Jenő. *Hadtudomány*, 19(1–2), 105–112.
- FORGÁCS Balázs (2009b): A hadikultúrák fogalmának historiográfiája, I–II. *Hadtudományi Szemle*, 2(2), 1–9; 2(3), 1–8.
- FREUNDBERG, Dirk (2005): Herausforderung Terrorismus: Grundsätzliche Überlegungen zu einem komplexen Phänomen. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 3, 301–312.

- FRIEDEL, Egon (1992): *Az újkori kultúra története, IV: Felvilágosodás és forradalom*. Ford. Vas István, Adamik Lajos. Budapest: Holnap.
- GENERÁL Tibor (1970): A hadművészet általános és különös törvényei. *Honvédelem*, 21(1), 70–82.
- HAFFNER, Sebastian (2010): *Poroszország egy porosz szemével*. Ford. Liska Endre. Budapest: Európa.
- HAHLWEG, Werner (1952): Clausewitzbild einst und jetzt. In CLAUSEWITZ, Carl von: *Vom Kriege* [Sechzehnte Auflage. Ausgegeben am 16. November 1951 anlässlich des 120. Todestages von Carl von Clausewitz.] Bonn: Dümmler, 1–70.
- HAHLWEG, Werner (1957): Clausewitz. In STOLBERG-WERNIGERODE, Otto von Graf et al. (szerk.): *Neue deutsche Biographie: Dritter Band*. Berlin: Duncker & Humblot, 271–278.
- HAHLWEG, Werner (1960): Krieg – Kriegskunst – Kriegstheorie. In HAHLOWEG, Werner (szerk.): *Klassikr der Kriegskunst*. Darmstadt: Wehr & Wissen, 7–28.
- HAHLWEG, Werner (1966–1990): *Schriften, Aufsätze, Studien, Briefe: Dokumente aus dem Clausewitz-Scharnhorst- und Gneisenau-Nachlas sowie aus öffentlichen und privaten Sammlungen, I–III*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- HAHLWEG, Werner (1969): *Carl von Clausewitz: Soldat – Politiker – Denker*. Zürich–Frankfurt–Göttingen: Musterschmidt.
- HAHLWEG, Werner (1974): Krieg – Kriegskunst – Kriegstheorie. In GERSDORFF, Ursula von (szerk.): *Geschichte und Militärgeschichte: Wege der Forschung*. Frankfurt am Main: Bernard & Graefe, 313–335.
- HAHLWEG, Werner (1976a): Militärwesen und Philosophie: Zur Genesis der methodischen Grundlagen des Werkes „Vom Kriege“ des Generals v. Clausewitz. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 106(5), 395–397.
- HAHLWEG, Werner (1976b): Theoretische Grundlagen der Moderner Guerilla und des Terrorismus. In TOPHOVEN, Rolf (szerk.): *Politik und Gewalt: Guerilla und Terrorismus heute*. Bonn: Arbeitskreis für Wehrforschung, 12–29.
- HAHLWEG, Werner (1980a): Philosophie und Theorie bei Clausewitz. In MAIZIÈRE, Ulrich de (szerk.): *Freiheit ohne Krieg? Beiträge zur Strategie-Diskursion der Gegenwart im Spiegel den Theorie von Carl von Clausewitz*. Bonn: Dümmler, 325–332.
- HAHLWEG, Werner (1980b): Clausewitz und der Guerillakrieg. In MAIZIÈRE, Ulrich de (szerk.): *Freiheit ohne Krieg? Beiträge zur Strategiediskursion der Gegenwart im Spiegel den Theorie von Carl von Clausewitz*. Bonn: Dümmler, 349–357.
- HARDY Kálmán (1932): Clausewitz 1780–1831. *Magyar Szemle*, 14(1), 56–60.
- HERBERG-ROTHE, Andreas (2008): Die wunderliche Dreifaltigkeit: Clausewitz' allgemeine Theorie des gewaltsamen Konflikts. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 88(2), 163–173.
- HEYCK, Hans (1968): *Clausewitz: Ein Lebens und Zeitbild*. Leoni am Stranberger See: Druffel.
- HUBATSCH, Walther (1962): *Das Zeitalter des Absolutismus, 1600–1789*. Braunschweig: G. Westermann.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1994): *A katonai és az állam: A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája*. Ford. Félix Pál. Budapest: Zrínyi–Atlanti.
- JÄHNS, Max (1890–1891): *Geschichte der Kriegswissenschaften, vornehmlich in Deutschland 2. Abteilung: XVII. und XVIII. Jahrhundert, bis zum Auftreten Friderichs des Grossen 1740. 3. Abteilung:*

- Das XVIII. Jahrhundert seit dem Auftreten Friderichs des Grossen, 1740–1800.* München–Leipzig: Oldenbourg. Online: <https://doi.org/10.1515/9783486726930>
- KEEGAN, John (2002): *A hadviselés története.* Ford. Bart István. Budapest: Corvina.
- KESSEL, Eberhard (1933): Die Wandlung der Kriegskunst im Zeitalter der französischen Revolution. *Historische Zeitschrift*, 148(2), 248–276. Online: <https://doi.org/10.1524/hzhz.1933.148.jg.248>
- KESSEL, Eberhard (1987a): Zur Genesis der modernen Kriegslehre: Die Entstehungsgeschichte von Clausewitz' Buch „Vom Kriege“. In KESSEL, Eberhard: *Militärsgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit: Ausgewählte Aufsätze.* Berlin: Duncker & Humblot, 122–147. Online: <https://doi.org/10.3790/978-3-428-46249-0>
- KESSEL, Eberhard (1987b): Die doppelte Art des Krieges. In KESSEL, Eberhard: *Militärsgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit: Ausgewählte Aufsätze.* Berlin: Duncker & Humblot, 157–174. Online: <https://doi.org/10.3790/978-3-428-46249-0>
- KLEYSER, Ulrich C. (2014): Frankreich und Clausewitz: Perzeption und Rezeption – ein Überblick. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 52(5), 564–571.
- KNAUZ [Szombathelyi] Ferenc (1930): Clausewitz Károly tábornok 150. születésnapjára. *Magyar Katonai Közlöny*, 18(7–8), 650–656.
- KORTKOW, J. (1970): Lenin als Strategie. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, (8)3, 198–202.
- KOVÁCS Jenő (1995): Katonai stratégia és hadikultúrák. In Kovács Jenő (szerk.): *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma) II. (Kézirat).* [Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások VII. 480/94/E.] Budapest: [k. n.], 9–48.
- KRÜGER, Norbert (1968): Hitlers Clausewitzkenntnis. *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 18(8), 467–471.
- LEFEBVRE, Georges (1975): *Napoleon.* Ford. Józsa Péter. Budapest: Gondolat.
- LENIN, V. I. (1957): *Clausewitz' Werk „Vom Kriege“: Auszüge und Randglossen.* Berlin: Verlag des Ministeriums für Nationale Verteidigung.
- LIDDELL HART, Basil Henry (2002): *Stratégia.* Ford. Soproni András. Budapest: Európa.
- LINNEBACH, Karl (1934): Zum Meinungsstreit über den Vernichtungsgedanken in der Kriegführung. *Wissen und Wehr*, 15, 726–751.
- MAIZIÉRE, Ulrich de szerk. (1980a): *Freiheit ohne Krieg? Beiträge zur Strategiediskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz.* Bonn: Dümmler
- MAIZIÉRE, Ulrich de (1980b): Politische Führung und militärische Macht. In MAIZIÉRE, Ulrich de (szerk.): *Freiheit ohne Krieg? Beiträge zur Strategiediskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz.* Bonn: Dümmler, 91–109.
- MERHEIMB, Richard von (1876): Clausewitz. In *Allgemeine deutsche Biographie, Vierter Band.* Leipzig: Historische Commission bei der Königlichen Akademie der Wissenschaften – Duncker & Humblot, 285–296.
- MOLNÁR András (1969): A korszerű háború törvényeiről. *Honvédelem*, 20(9), 67–79.
- MONOSZLAY Gyula (1961): Clausewitz szerepe és művének jelentősége a hadtudomány terén. In CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról.* Ford. Réczey Ferenc. Budapest: Zrínyi, 5–27.

- MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat (1962): *A törvények szelleméről, I–II*. Ford. Csécsy Imre, Sebestyén Pál. Budapest: Akadémiai.
- MÜNKLER, Herfried (1980): Guerillakrieg und Terrorismus. *Neue Politische Literatur*, 30(3), 299–326.
- MÜNKLER, Herfried (2004): *Die neuen Kriege*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.
- NAGY Miklós Mihály (2004): A katonai erőszak elmélete a XX. században. *Múltunk*, 49(4), 146–175.
- NAGY Miklós Mihály (2017a): Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája. In GÖCZE István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest: Dialóg Campus, 109–118.
- NAGY Miklós Mihály (2017b): Clausewitz és az első világháború. *Közép-Európai Közlemények*, 10(4), 152–173.
- NAGY Miklós Mihály (2017c): Interpretáció Clausewitz fő művének nyolcadik könyvéhez. *Hadtudományi Szemle*, 10(1), 98–112.
- NAGY Miklós Mihály (2023a): Clausewitz hadelmélete korunkban. *Hadtudomány*, 33(2), 30–46. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.2.30>
- NAGY Miklós Mihály (2023b): A teret foglaló hatalom. (Földrajzi jegyzet Sebastian Haffner művéhez.) *Történeti Földrajzi Közlemények*, 11(1–2), 38–59.
- NAGY Miklós Mihály (2024a): Rendszerváltás és magyar hadelmélet. *Magyar Szemle*, 33(5–6), 67–81.
- NAGY Miklós Mihály (2024b): Perjés Géza és „a bizonytalanság birodalma”. *Magyar Szemle*, 33(1–2), 82–91.
- NOHN, Ernst August (1956): *Der unzeitgemäße Clausewitz: Notwendige Bemerkungen über zeitgemäße Denkfehler*. Frankfurt am Main: Mittler.
- NOHN, Ernst August (1959): Jomini und Clausewitz. *Politische Studien*, 10(107), 175–181.
- NOWOSADTKO, Jutta (2002): *Krieg, Gewalt und Ordnung: Einführung in die Militärgeschichte*. Tübingen: Edition Diskord.
- PARET, Peter (1993): *Clausewitz und der Staat: Der Mensch, seine Theorien und seine Zeit*. Bonn: Dümmler.
- PARET, Peter (2005): Clausewitz. In VESZPRÉMY László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás: Tanulmányok*. Budapest: Zrínyi, 247–270.
- PARET, Peter (2017): *Clausewitz in seiner Zeit: Zur Kriegs- und Kulturgeschichte der Jahre von 1870 bis 1831*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- PERJÉS Géza (1966): Clausewitz magyar fordítása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 13(1), 104–132.
- PERJÉS Géza (1983a): *Clausewitz*. Budapest: Magvető.
- PERJÉS Géza (1983b): A matematikai praxeológia kezdetei és Clausewitz. *Statisztikai Szemle*, 61(3), 294–308.
- PERJÉS Géza (1988): *Clausewitz és a háború praxeológiája*. Budapest: Zrínyi.
- PERJÉS Géza (1995): Olyan foglalkozás, mint a többi? In SZABÓ János – HOLLÓ József – CZÉKUS János (szerk.): *A katonai felsőoktatás korszerűsítése*. Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 213–251.

- RAULFF, Ulrich (2000): Politik als Passion: Hans Delbrück und der Krieg in der Geschichte. In DELBRÜCK, Hans: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte I*. Berlin–Boston: De Gruyter, xiii–I. Online: <https://doi.org/10.1515/9783110820331-002>
- RAZIN, Evgenij A. (1958): Die Bedeutung von Clausewitz für Entwicklung der Militärwissenschaft. *Miliärwesen*, 2(3), 377–392.
- RÁZSÓ Gyula (1974): Bevezetés. In GOTTRICH László – HONFI József – RÁZSÓ Gyula – WINDISCH Aladárné (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi, II–92.
- RID, Thomas (2004): Vom künftigen Kriege. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 42(2), 181–186.
- ROSE, Olaf (1995): *Carl von Clausewitz: Wirkungsgeschichte seines Werkes in Rußland und der Sowjetunion, 1836–1991*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag. Online: <https://doi.org/10.1524/9783486595772>
- ROSINSKI, Herbert (1935): Die Entwicklung von Clausewitz' Werk „Vom Kriege“ im Lichte seiner „Vorreden“ und „Nachrichten“. *Historische Zeitschrift*, 151(1), 278–293. Online: <https://doi.org/10.1524/hzhz.1935.151.jg.278>
- ROTHE, Barbara – TÜRPE, Andrée (1977): Das Wesen des Krieges bei Hegel und Clausewitz. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 25(11), 1331–1343. Online: <https://doi.org/10.1524/dzph.1977.25.11.1331>
- SCHÖSSLER, Dietmar (1991): *Carl von Clausewitz*. Hamburg: Reinbeck.
- SCHRAMM, Wilhelm von (1981): *Clausewitz: Leben und Werk*. Esslingen am Neckar: Bechtle.
- STEGEMANN, Hermann (1939–1940): *Der Krieg: Sein Wesen und seine Wandlung, I–II*. Stuttgart–Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt.
- SZAVKIN, V. E. (1974): *A hadműveleti művészet és a harcászat alapelvei*. Ford. Hári László, Körmeny István, Németh Gyula. Budapest: Zrínyi.
- SZIGYELNYIKOV, I. (1962): A szovjet katonai elméletről. *Honvédségi Szemle*, 13(6), 104–108.
- TOKODY Gyula – NIEDERHAUSER Emil (1972): *Németország története*. Budapest: Akadémiai.
- WALLAH, Jehuda L. (1974): Engels' Weg zur Kriegswissenschaft. In GERSDORFF, Ursula von (szerk.): *Geschichte und Militärgeschichte: Wege und Forschung*. Frankfurt am Main: Bernard & Graefe, 363–370.
- WEHLER, Hans-Ulrich (1980): „Absoluter“ und „Totaler“ Krieg Von Clausewitz zu Ludenforff. In DILL, Günter (szerk.): *Clausewitz im Perspektive – Materialien zu Carl von Clausewitz: Vom Kriege*. Frankfurt am Main – Berlin – Wien: Ullstein, 474–510.

CARL VON CLAUSEWITZ:
ESSZÉK ÉS
TANULMÁNYOK

A HADMŰVÉSZEZET ELMÉLETÉNEK HELYZETÉRŐL ¹

Vannak szerzők, akik úgy vélik, a hadművészet elérte csúcspontját. Egy ilyen állítás már önmagában is ostobaság. Pontosán tudjuk ugyanis, hogy az önálló tudományoknak – amelyek nem oly kötöttek, mint például a logika – igenis képesnek kell lenniük a fejlődésre és bővülésre. Hiszen maga az emberi értelem sem zárható határok közé. Ha jobban megvizsgáljuk azonban a hadművészetnek ezt a felmagasztalt tökéletességét, akkor igen hamar feltűnik, hogy ez nem más, mint olcsó hencegés, amellyel minden történelmi kor kitüntette saját magát. Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy az egyes írók ezt a kiteljesedést az eseményekben látják – abban tehát, ami a hadművészet esetében olyan, mint a művészetben a műalkotás – vagy erre a könyvekből, tehát a hadművészet elméleti feldolgozásából következtettek.²

¹ *A mű eredeti címe: Über den Zustand der Theorie der Kriegskunst. A szöveg keletkezésének ideje: 1804. Több változatban közölt írás, amely a Vom Kriege egyik előmunkájának tekinthető. Szövegét ilyenként publikálta Werner Hahlweg kritikai szövegkiadásában: CLAUSEWITZ 1990: 23–44. Jelentősen egyszerűsített modern szövegváltozatát lásd: CLAUSEWITZ 1980: 131–139. Az itt közölt szöveg a fenti két változat eltéréseinek figyelembevételével készült. (A szerk.)*

² *Ezeket a gondolatokat fiatal tisztként írta Clausewitz, amikor elkezdte tanulmányozni a háború elméleti alapjait. Hatással voltak rá a felvilágosodás eszméi és Guibert katonai teoretikus gondolatai. Scharnhorst hatása – aki a gyakorlat felé terelte gondolkodását – ekkor még nem jelentkezett. Az esszében Clausewitz a korabeli katonai elméletet bírálja, mondván, hogy az elég felszínes és rendszertelen, így nem igazán mutatja meg a háború valós természetét. Helytelennek tartja a háború rögzített szabályok szerinti elemzését, mert véleménye szerint a háború egy dinamikus, interaktív, kaotikus és ezért nehezen kiszámítható esemény. Az esszé azért is fontos, mert már Jomini művének (Précis de l'Art de la Guerre, 1838) megjelenése előtt is egyértelműen érvel a háború matematikai kiszámíthatósága ellen. Megközelítésével Jomini az angol–amerikai veszélyhelyzeti tervezés vezéralakjává vált, míg Clausewitz a katonai vezető adott helyzetben meghozott független döntéseinek támogatója lett (Auftragstaktik, a német nyelvterület meghatározó vezetéselmélete). Másképp fogalmazva, két, homlokegyenest eltérő vezetéselméleti filozófia ütközik itt meg egymással. (Wolfgang Peischel tábornok megjegyzése a tanulmányhoz; kéziratban a szerkesztőnél).*

Ha csodás, sikeres hadjáratokban és egyéb sikeres háborús eseményekben látják, hogy a hadművészet elérte csúcspontját, akkor azt mondhatjuk, hogy a hadművészet mindig is teljes volt, hiszen ezekben sosem volt hiány. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a kiteljesedés alatt azt értjük, hogy miként lehet a rendelkezésre álló eszközöket egy háborús helyzetben a leghatékabban felhasználni, hiszen mindig is voltak olyan hadvezérek, akik ezt a legmagasabb fokon értették. Ha azonban az eszközök tökéletes, háború előtti előkészítését és szervezését értjük alatta, akkor nem állíthatjuk, hogy napjainkban bármelyik állam is elért volna a hadművészet legmagasabb fokára. Ez alól a franciák sem kivételek, sőt még csak nincsenek is sokkal előrébb a többi állam hadseregéhez képest. Ami a hadművészet elméleti kidolgozását illeti, az még messzebb van a teljességtől. Még attól is messze vagyunk, hogy legalább az alapvető fogalmakban egyetértünk, így meggyőződésem arra sarkall, hogy épp az ellenkezőjére hívjam fel a figyelmet: a hadművészet elmélete – más tudományokhoz képest – meglehetősen kidolgozatlan.

Ha képesek vagyunk a történelmet előítéletek nélkül vizsgálni, azonnal meggyőződhetünk a következőkről. Szinte minden olyan nagy, neves hadi esemény, amely nem az erődítéstan és a tüzértan tárgyához tartozik, a tehetségnek, a néhány kivétel pedig a történelem tanulságaiból levezethető alapvetéseknek köszönhető. Tehát a tankönyveknek és különböző értekezéseknek nem sok köze volt a sikerhez. Montekukuli³ és Turenne,⁴ kiknek hadjáratait ma is felülmúlhatatlannak tartják, jóval a tankönyveink megjelenése előtt vívták csatáikat, Frigyes⁵ hadvezéri nagysága olyan egyedi természetű, hogy sikerének kulcsát hiába is keresnénk Puisegur-nél⁶ vagy Feuquiernél.⁷ Az egyes parancsokról azonban, például a krefeldi⁸

³ Raimondo Montecuccoli (1609–1680), Habsburg-birodalmi szolgálatban álló hadvezér, korának neves katonai gondolkodója. Részletesen lásd: CZIGÁNY et al. 2019. (A szerk.)

⁴ Henri de Latour d’Auvergne de Turenne (1611–1675), francia tábornok, hadvezér és katonai gondolkodó. Forrás: ELLIOTT 2025. (A szerk.)

⁵ II. (Hohenzollern) Frigyes (1712–1786): Poroszország királya (1740–1786), brandenburgi választófejedelem. A 18. század legjelentősebb hadvezére. Forrás: ANDERSON [é. n.]. (A szerk.)

⁶ Jacques François de Chastenet de Puységur (1656–1743), francia tábornok, katonai gondolkodó. Forrás: Wikipedia Contributors 2026c. (A szerk.)

⁷ Antoine Manassées de Pas Feuquières márkija (1648–1711), francia tábornok és hadtudós. Forrás: Wikipedia Contributors 2025d. (A szerk.)

⁸ 1758. június 23-án, a hétéves háború alatt Krefeldnél zajló csata, amelyben a Ferdinand de Brunswick-Lüneburg herceg vezette hannoveri csapatok legyőzték a Louis de Bourbon-Condé, Clermont grófia vezette francia erőket. Krefeld ma város Németországban, Észak-Rajna-Vesztfália szövetségi tartományban, a Rajna folyó bal partján. Forrás: RICKARD 2000. (A szerk.)

és mindeni⁹ csatákban elhangzottakról a katonai szakíróknak fogalmuk sem lehetett. A hadvezéreket egyébként igen gyakran félre is értjük. Hogy a fenti állítás helyességéről meggyőzhessem az olvasót, elég csak rávilágítanom arra, hogy a gyakorlati hadművészet mindig megelőzte az elméleti hadművészetet. Például mikor a porosz hadsereg harcászataiban tényleg jelentős előrelépések történtek, a könyvek még mindig a [régi,] fertelmes badarságokkal voltak tele. Remek példa erre a vas puskavessző, amelyet hamarabb vezettek be, mint hogy a könyvek említést tettek volna róla. Szavaimat támasztja alá az a tény is, hogy a hadvezérek kinevezése esetében nem volt feltétel a rendelkezésre álló könyvek tanulmányozása. Utóbbi oka véletlenül sem a hadművészet elméleti témáiban keresendő, hiszen felismeréseinkről igenis elmélkednünk kell, hiszen ez az elmélet lényege, semmi más. Ugyanakkor az is cáfolhatatlan tény, hogy a pusztá elmélkedés a valóságban nem sok hasznot hoz. Az ok nem más, mint hogy a rendelkezésre álló könyvek és értekezések nem megfelelők. A legtöbb könyv hibái általában a következők: hiányzik belőlük a filozófiai szellem, ennél fogva gyakran csapnivaló, összefüggéstelen a felépítésük, az egyes szabályok és alapelvek indoklásai silányak, a kicsinyes, földhözragadt nézetek gyakran kínosan aprólékos magyarázatokat kapnak. Ezek a hibák a legjobb könyvekben is tömegesen előfordulnak, különösen azon részekben, amelyeket mi most összefoglalóan hadászatnak és harcászatnak hívunk. Olyannyira, hogy olvasásuk nem hoz valódi hasznot, és nem okoz valódi örömet, szellemi táplálékul is alig szolgálhat.

Azokat a művészeteket és tudományokat, amelyeket az irodalmi munkák előre visznek, általában tanult vagy legalábbis irodalomban jártas emberek művelik. Így szószólóik között mindig akad néhány magasan képzett elme, akik minden szükségessel rendelkeznek ahhoz, hogy művészetüket vagy tudományukat irodalmi művek által tegyék teljesebbé. Ez persze csak úgy történhet, hogy megismerik tudományuk irodalmát, képzik magukat, s ha az elméletet egy kiváló elme tanulmányozza, hamar meglátja annak gyengeségeit. Egy kiváló elme pedig rendszerint sokáig időzik ezen gyengeségeknél, egészen addig, míg saját erejéből meg nem találja a hiátus betöltésének lehetőségét. A kiváló elme tehát saját maga nemesíti tudományát.

A hadsereg esetében ezzel szemben a tudományokban jártas, képzett elme csupán a kevés kivételhez tartozik. Itt általában nem tudás és tehetség alapján

⁹ *A mindeni csata a hétéves háború egyik ütközete volt, amelyet 1759. augusztus 1-jén vívtak. A Ferdinánd porosz tábornagy parancsnoksága alatt álló angol–német hadsereg legyőzte a de Contades márki, francia marsall által irányított francia hadsereget. Forrás: British Battles [é. n. a]. (A szerk.)*

lehet a legmagasabb parancsnoki beosztásokba kerülni, ezt gyakran egész más körülmények határozzák meg. Ugyanakkor azok, akiknek sikerül képezni magukat, tehát a hadművészet gyakorlatát nem választják el annak elméletétől, s a történelemben is beleláthatnak, képesek lesznek saját természetes képességeik alapján cselekedni, s végül – általában – sikeresek lesznek. Azt is meg kell említenünk, hogy ha a legtöbb tudomány esetében annak legkiválóbb művelői gyakran panaszkodnak arról, hogy a tudósok gyakorlati ismeretei igen hiányosak, a hadművészetre ez minden bizonnyal hatványozottan igaz. Más művészetekben a leendő mesterek legalább bejuthatnak a műhelyekbe azért, hogy tanulhassanak. A hadművészetben a katonai szakírók esetében ez azonban nem ilyen egyszerű. Számukra, különösen a harcászati témákat feldolgozók számára, a műhely maga a csata lenne. Ezek alaposabb megismeréséhez azonban nem elegendő egyetlen ütközet. Még hosszabb háború alkalmával sem adódik sok alkalom arra, hogy több csatát is alaposabban megfigyelhessünk. Hát hogy kerülhetne így egy katonai szakíró közelebbi kapcsolatba írásainak tárgyával? Annak oka tehát, hogy kevés jó katonai szakíró van, egyrészt abban keresendő, hogy a hadseregben kevés a magasán képzett elme, másrészt abban, hogy valóban hasznos tapasztalatokat igen nehéz szerezni. Azt pedig egy pillanatig se higgyük, hogy ezen hiányokat a történelem tanulmányozásával helyettesíthetjük.

Hasonló helyzetben lévő művészetek esetében egyébként szintén ehhez hasonló megfigyeléseket tettek. Többek között például a színművészet területén is kevés jó szakírót találni. Ennek nyilván az az oka, hogy a legtöbb színésznek semmilyen irodalmi képzettsége sincsen, hiszen a legtöbbjüket először csak gépiesen betanítják, később pedig vagy középszerűek maradnak, vagy kiemelkednek tehetségükkel. Az elmélet befiflázásának még bizonyára nem sok színház köszönhetette legnagyobb színészeit.

Nem kell tehát csodálkoznunk a katonai szakkönyvek hiányosságain, de ezek oka véletlenül sem az eszmék, az éles elme, a megfigyelőképesség hiányában keresendő. Ki merne ilyet állítani Follard,¹⁰ Puysegur, Feuquières, Turpin¹¹ vagy Xanthier¹²

¹⁰ *Jean-Charles de Folard (1669–1752), francia katonai gondolkodó. Ismertebb műve: Nouvelles découvertes sur la guerre dans une dissertation sur Polybe: Ouvrage utile & nécessaire à tous les généraux, commandans & officiers d'armée, 1726. Forrás: Britannica Editors 2026d. (A szerk.)*

¹¹ *Lancelot Turpin de Crissé (1716–1793), francia tábornok és katonaiíró. Fontosabb munkája: Essai sur l'art de la guerre, Paris, 1754. Forrás: ТÓТН 2023. (A szerk.)*

¹² *Friedrich Wilhelm von Zanthier (1741–1781) katonai teoretikus. Fontosabb művei: Freyer Auszug aus des Herrn Marquis von Santa-Cruz-Marzenado, Gedanken von Kriegs- und Staatsgeschäften, Göttingen, 1775; Versuch über die Märsche der Armeen, die Lager, Schlachten und den*

esetében? Könyveikben számos hasznos dolgot olvashatunk, amelyről bizonyára tehetségük kezeskedett. A mód azonban, ahogy mindezeket találják – az esetek nagy részében – a legkevésbé sem mondható megfelelőnek és hasznosnak. Persze sokan vélik úgy, hogy egy mű értéke nem múlhat annak stílusán, kizárólag a tartalmán, s egyébként is ezek valójában csak az oktatás számára fontosak igazán. Nincs is ennél nagyobb ostobaság a Földön! Nem gondolhatja senki komolyan, hogy a megfelelő stílus csupán iskolai pedantéria lenne, ahogy azt sem, hogy a logikának csupán a legalapvetőbb tételeit használhatjuk, ha valaki állításait meg akarjuk cáfolni. Az, aki az elméletét nem csupán egymás mellé felsorakoztatott tapasztalatokból akarja megalkotni, hanem mindazt tovább kívánja gondolni, aki ezekből a tapasztalatokból következtetéseket is le akar vonni, netalán újabb tételeket is alkotni kíván belőlük, az csakis biztosabb utat választhat. Olyat, amivel magát és másokat is meggyőzhet arról, hogy mindez nemcsak a fantázia szüleménye, hanem tudományosan megalapozott beszéd. Választhat más utat, mint hogy megfigyeli és megválasztja a megfelelő formát gondolatainak összefűzésére? Ráadásul, ha a gondolatok összefűzésénél ez a forma valamiképpen sérül, akkor ugyan az egyes gondolatokat érteni fogják, a gondolat egészét azonban nem.

Pont ez a helyzet az állításokkal és a következtetésekkel is, amelyek ugyebár a logika alapfogalmai közé tartoznak. Természetesen nem akarjuk megbántani olvasóinkat azzal, hogy azt feltételezzük, hogy ezeket nem ismerik, így ezekkel kapcsolatban további magyarázatokba nem is bocsátkoznánk. Minden tanult ember tudja, hogy valamennyi igazság számára annak hivatalos alátámasztása nem más, mint *conditio sine qua non*.¹³ A fogalmak levezetésének teremtő rendje nélkül gyakran a legkülönbözőbb fajta valótlanságok, téves nézetek és ostobaságok születnek az írók tollából. Emellett gyakoriak lehetnek a hiátusok, és az olvasók – különösen az ifjú olvasók – számára további nehézségek is előfordulhatnak. Utóbbi személyes tapasztalat alapján állítjuk, hiszen ezt mindenki tapasztalhatta, aki tanulmányai alatt már a hadművészet modern tankönyveit forgatta. Ahogy azt is, hogy bennük gyakran az egyértelmű és világos tanok megfelelő magyarázat nélküli fogalmakkal és homályos állításokkal keverednek, amelyek nem visznek előre. Ám végül mégis megingathatatlan elemei lesznek a tudománynak. Bizonyára mindenki találkozott ezzel a jelenséggel, aki a tanulás útját járta, aki szelleme

Operations-Plan, Dresden, 1778; Feldzüge des Vicomte Türenne, Marechal-General d. Arméen d. Königs von Frankreich, Leipzig, 1799. Forrás: <https://bvbat01.bib-bvb.de/TP61/start.do?Query=0100%3D%22%3FDE-588%3F116965312%22+IN+%5B1%5D&Language=De> (A szerk.)

¹³ *Conditio sine qua non* (latin): elengedhetetlen feltétel. (A szerk.)

és elméje képzését a háborúk elméleti oldaláról is fontosnak tartotta. Eközben biztosan meggyőződhetek arról, hogy az elmélet tényleg nincs megfelelően kidolgozva. Itt most nincs lehetőségünk arra, hogy pontosabban szemléltessünk konkrét hibákat, mert ez megkövetelné, hogy konkrét tankönyveket említsünk. Ezt pedig majd később, írásunk megfelelő helyén tervezzük megtenni. Itt most csupán egyetlen hibára szeretnénk felhívni a figyelmet, ami pedig nem más, mint a felvetések teljes körű magyarázatának hiánya.

Ha valakinek egy tárgy elméletét szeretnénk bemutatni, nincs fontosabb annál, hogy a felvetéseket és fogalmakat megfelelően magyarázzuk. A gyakorlati oktatás során ezt kiváltja, hogy a diákok megszemlélhetik a folyamatokat, az elméleti oktatásnál azonban kizárólag megfelelő magyarázatokkal érhetünk el bármiféle hatást. Egy írónak úgy kell megírnia művét, hogy az új elméletének bevezetése előtt diákjai tudását nagyjából egy szintre hozza, hiszen enélkül egy részük sosem fogja megérteni az új elméletet. Ellenkező esetben a diákok elméjébe teljesen különböző nézetek és fogalomjelentések surrannak be észrevétlenül. Ez pedig a későbbiekben megnehezíti a kölcsönös meggyőzés folyamatát, s ez annál nehezebb lesz, minél kevésbé vannak hozzászokva ahhoz, hogy nehézségek esetén, akár már a legalapvetőbb felvetésekben is elkezdjék a hibát keresni.

A legtöbb hadászattal és harcászattal foglalkozó írónál azonban nem érvényesül az a szabály, hogy diákjaik számára először kibontják az egyes fogalmakat. Mindjárt a bonyolultabb, összetettebb fogalmakkal kezdenek anélkül, hogy végiggondolnák, lehet-e olvasóiknak bármiféle fogalma vagy alaptudása írásuk tárgyával kapcsolatban. Sőt teszik ezt anélkül, hogy meggyőződtek volna arról, hogy egyáltalán ők maguk tényleg megértették-e a dolgok lényegét. Hiszen ki ne tapasztalta volna már maga is a saját életében, hogy bizonyos dolgokról azt hitte, tökéletesen megértette és megismerte, majd mikor közelebről is megszemlélte őket, számtalan sötét folt és bizonytalanság bukkant elő. Egyetlen olyan véleményt sem tarthatunk hasznosnak és használhatónak, amelyek homályos, nem tisztázott és nem bizonyított feltételezésekre épülnek. Így hát megkérünk minden fiatalembert, aki úgy véli, hogy eleget tanulmányozott egy témát és abban gyakorlati vagy elméleti munkát akar írni, hogy annak tárgyához alapos magyarázatot fűzzön. Mellőzzön belőle minden olyan véleményt, amely nem tiszta és érthető következtetéseken alapszik. Tehát ne csak a meggyőződésre, hanem a tiszta tudományra törekedjenek! Addig munkálkodjanak, míg munkájukat a saját meggyőződésük szerint – ha nem is az összes művel, de legalább az általuk ismertekkel összehasonlítva – a legjobbnak tartják. Ezek az alapos tudás igazi jelei. Persze saját meggyőződésünkre hallgatni

nem olyan egyszerű, mint azokéra, akik már hozzászórtak, hogy rendszerint az ifjúság önteltségéről locsognak.

Egy olyan művel, amelyben az alapkövetelményeket figyelmen kívül hagyták, nem elégedhet meg sem az író, sem a diák, aki olvassa. Hiszen az író nem vette a fáradságot, hogy fogalmait addig magyarázza, míg ténylegesen érthetővé válnak, a diák pedig vagy egyáltalán nem, vagy rosszul érti az olvasottakat, de legalábbis biztosan nem úgy, ahogy a szerző gondolta. Úgy tűnik, az írók elméleti oktatásuk alatt maguk is érezték ezeket a hiányokat, s ezt azzal igyekeztek orvosolni, hogy az elméleti oktatást kissé feltöltik gyakorlati elemekkel, tehát példákon keresztül oktatnak. Ezért munkáik nagy része történelmi példákból és azok kritikai elemzéseiből áll. Természetesen igen nagyra értékeljük a történelem tanulmányozását, hiszen az valóban hasznos. Sőt, jelen munkában – a későbbiekben – a megfelelő helyen igyekszünk legjobb tudásunk szerint ennek okait is feltárni. Arról is meg vagyunk győződve továbbá, hogy megfelelően kidolgozott, jól használható elméleti munkák hiányában ez lehet az egyetlen útja az oktatásnak. Végül pedig azt is szentül hisszük, hogy egy kiválóan kidolgozott elmélet esetében, s a hadművészet oktatásánál általában, nem hagyhatjuk el a történelmi példák használatát. De mindez nem tart vissza minket attól, hogy azért megjegyezzük: az elméleti munkák kidolgozóitól hasznos műveket várunk. Egyrészt a diákok oktatása, de még inkább a hadművészet fejlődése miatt. Ezen vélemény alaposabb kifejtésére itt most nincs lehetőségünk, ezt majd annál a résznél tesszük meg, ahol az elmélet lényegéről és céljairól, s annak történelmi példákkal történő támogatásáról értekezünk.

Az eddigi összefoglaló célja az volt, hogy képet kapjunk a katonai irodalomról, s főleg azon részeiről, amellyel foglalkozni akarunk. A hibáikat itt nem mutatjuk be alaposabban, ahogy kritikát sem írunk az egyes művekről. Célunk az, hogy a hadászat és a harcászat elméletének tulajdonságait megvizsgáljuk, majd végül tudományos igénnyel kategorizáljuk. Az olvasónak először közvetítjük az általunk helyesnek tartott tudást, amelyből ki kell indulni, ha írásunkat tényleg érteni kívánja. Aki egyébként alaposabban meg akarja érteni a katonai irodalom jelenlegi helyzetét, vesse össze a rendelkezésre álló könyveket mindazzal, amit az alábbiakban, általánosságban elmondunk a tankönyvekről. Olvasóink nagy részének persze nincs is szüksége ilyen összehasonlításra. Mindazok, akik képesek bármiféle előítéletek nélkül az igazságot keresni, már rég beismerték, hogy a művek, amelyekről itt szó van, korántsem tökéletesek. Sőt, nem is félnek véleményüket a nyilvánosság elé tárni.

Szinte az összes mélyen tisztelt katonától – akik a harcászat és hadászat területén szerzett magas szintű tudásukkal kitüntették magukat – ugyanazt a vallomást

hallhatjuk. Hogy csupán az elmélet tanulmányozása nem sok hasznot hozott nekik, hogy a hadművészetet elsősorban példákon keresztül kellene oktatni, s hogy a saját képzettségüket elsősorban a történelem és nem az elmélet tanulmányozásának köszönhetik. Ez alátámasztja az elmélet kidolgozásával kapcsolatos eddigi megítélésainkat, de véletlenül sem jelenti azt, hogy a hadművészet elméletének oktatása ne lehetne érdekes és hasznos a diákok számára. Hiszen egy helyes premisszákon nyugvó, logikus okfejtés is lehet érdekes, főleg ha egy igazán fontos témáról van szó. Az azonban nem kérdés, hogy az elmélet kidolgozottságának jelenlegi állapotában az elmélet oktatását ki kell egészítenünk a történelem tanulmányozásával is. Nem ez a megfelelő pont ugyanakkor arra, hogy kifejtsem, az oktatásban melyik, milyen értéket képvisel. Ám erről később még lesz szó.

Még egyszer szeretném hangsúlyozni, amit egyszer már kijelentettem, hogy az itt elhangzottak nem arra szolgálnak, hogy a fent nevezett szakírók érdemeit elvitassuk. Csupán fel szeretnénk hívni a figyelmet az oly gyakran emlegetett hadászat és harcászat témájában elérhető irodalmak állapotára. Az olvasóinknak olyan szempontokat kívánunk továbbá nyújtani, amelyek alapján már maguk is meg tudják ítélni annak helyzetét: hogy mi az, amit már elértünk, mi az, ami még hátra van, s mi az, amit a meglévőktől várhatunk. Meglátásunk szerint a hadművészet elméleti munkáinak hibái az oktatással vannak összefüggésben. A katonák világa mindig is híján volt az irodalmi munkáknak. Ez a néhány pedig nem volt elegendő ahhoz, hogy megteremtse elméleti alapjainak egészét. Ezért és a néhány fent említett további okból a katonai irodalom elmarad más művészetek mögött. Értelemszerűen furcsának tűnhet, hogy mi itt folyamatosan a hibákat hangoztatjuk, de még egyet sem bizonyítottunk közülük, ahogy az is, hogy a legújabb szerzőket még meg sem említettük, s így úgy tűnhet, mintha véleményünk rájuk nem is vonatkozna. A következőkben erre kívánunk reagálni.

Az elméleti oktatásban használhatatlan katonai művekről eddig csupán általánosságban beszéltünk. A témát sajnos a következőkben is szűkítenünk kell. Nincs lehetőségünk arra, hogy az egyes művekről részletes kritikát írjunk, azt pedig nem engedhetjük meg magunknak, hogy konkrét példákat emeljünk ki belőlük. Az elsőt a terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hiszen akkor teljes kötetet kellene írunk. Ehhez pedig épp annyi kedvünk és erőnk van, mint amennyi az olvasóknak lenne ahhoz, hogy végigolvassák. A másikat azért nem tehetjük, mert az írók egyetlen kiragadott gondolatai nem elegendőek ahhoz, hogy bizonyítsanak is valamit. Így ahelyett, hogy egy-egy írónál leragadnánk, más módon igyekszünk fenntartani

az olvasók figyelmét úgy, hogy közben a véleményünk a lehető legpontosabban érthető is legyen.

Ennek lényege, hogy a hadsereg tanult részének általános képzettségi szintjét vizsgáljuk. A képzettségi szint és a katonai művek között ugyanis minden bizonnyal közvetlen összefüggés van, hiszen egyikből következik a másik. A valóságnak pedig legfőbb jellemzője, hogy szubjektív módon nem lehet egyszerűen csak megváltoztatni. Legyen szó akár materiális vagy formális valóságról. A következő magyarázat e két fogalomról azoknak szól, akik nem figyeltek az iskolában. Materiális valóságról beszélünk akkor, ha az elképzelés teljesen megfelel a valóságnak. Ha például tíz ember ugyanazt képzelel el, és mindegyikük elképzelése teljesen megfelel a tárgynak, vagyis mindegyik valóságos, akkor materiális valóságról beszélünk. Ekkor tehát az elképzelések is egyformák, mint amikor két méretet nem mértünk össze egymással, összemértük viszont egy harmadikkal, amelyikkel mindkettő egyezett. Ekkor tudhatjuk, hogy mindháromnak ugyanakkorának kell lennie. Az elképzelés tárgya tehát nem függ az egyéntől, az egyén nem tud változtatni rajta.¹⁴

Hasonló a helyzet a formális valósággal is.¹⁵ Ez alatt azt a helyzetet értjük, mikor az elképzelések összhangban állnak az emberi gondolkodás törvényeivel. Mivel ezek minden embernél azonosak, a logikus valóságnak is minden embernél azonosnak kell lennie. Innentől fogva tehát a hadművészetben előforduló mondatokat és fogalmakat mindenkinek, aki tanulta őket, egyformán kell ismernie és értenie, hacsak azok a materiális és logikus valóság törvényeinek nem mondanak ellen. Mindennek azt kell eredményeznie, hogy egyes elképzelések és vélemények összhangot mutatnak egymással, s ennek mindenhol így kell lennie, ahol nem a balgaság uralkodik.

¹⁴ *A mű szövegének kéziratából Clausewitz e helyen kihúzta az alábbi bekezdést: „Ezt a jelenséget többé-kevésbé megtaláljuk más művészetekben is, inkább gyakrabban, hiszen más művészetek elmélete lényegesen kidolgozottabb; a hadművészetben sajnos ritkábban fordul elő. Az alapfogalmak és alapelvek a legfontosabbak, ezek képzik ugyanis az elmélet vázát. Más művészetek esetében ezekben általában már egytértenek. Sőt a legtöbb területen az elmélet már ennél is kidolgozottabb, sajnos a hadművészet ezzel még adós: Legalább a legalapvetőbb fogalmakat meg kéne határozni, s legalább az alapelvekben meg kéne egyezni. Az érvelések helyzete is igen kényes. Ami az egyiknek bölcsesség, az a másiknak maga a legnagyobb abszurditás.” (A szerk.)*

¹⁵ *A kézirat e helyén Clausewitz széljegyzete: „Még akkor is, ha a filozófusok ezen mondatommal nem igazán fognak egytérteni, ám a fogalmak változását nekik is el kell fogadniuk, ezért pedig nekem itt tennem kell valamit.” (A szerk.)*

Minél nagyobb ez az összhang, vagyis minél tisztábban és minél kevesebb torzítással jelennek meg a tételek az egyes témákkal kapcsolatban, minél egybehangzóbbak az eredmények, amelyek az egyén fejében tanulmányai alatt összeálltak, annál teljesebbnek tarthatjuk az adott elmélet kidolgozottságát. Ezzel ellentétben pedig, annál kidolgozatlanabbnak tarthatunk egy elméletet, minél nagyobb szubjektív torzulást képes létrehozni mondatain az egyén, minél nagyobb mértékben képes változtatni formáján, s minél tovább tanulmányozza, annál különbözőbb rezultátumokat képes levezetni belőle. Ebből kiindulva tehát a [had]művészet eddig kidolgozott elméletének próbaköve nem más, mint a [had]művészek általános képzettsége. Azért nem beszélhetünk biztos és alapos képzésről az elmélet területén, mert filozófiai szellemből is hiány mutatkozik. Ebből pedig nem sarjad más, mint tévedések és hiányosságok az elméletben, bizonytalanságok, téves nézetek, valamint félreértések az író és az olvasó között. Az elmélet képes teljesíteni mindazt, amit az elméletnek teljesítenie kell, ha az író betartja az alábbiakat. Úgy dönt, hogy hajlandó mindent saját maga is megvizsgálni, hajlandó a [had]művészet minden jelenségét, segédeszközét a dolgok természetéből és a legáltalánosabb tapasztalatokból levezetni. Nem engedi meg magának, hogy a hagyomány szentesítette gyakorlati szokásokat ráerőltesse elméletére, s nem ezeket fogadja el elmélete legértékesebb részeinek. A legegyszerűbb fogalmakkal kezdi, végig szigorúan és gondosan tartja magát a témához, míg elér az eredményhez, amelyet be akar mutatni. Így elkerülhet minden rosszat, a fiatal emberek tiszta elméjét az olvasmányhoz láncolhatja, tömören adhat nekik tiszta és világos felismeréseket.

Minden művészetben megfigyelhetünk bizonyos egyetértéseket a felvetések és vélemények területén, ez többé-kevésbé annak függvénye, hogy az elmélete mennyire kidolgozott. A legtöbben legalább a legalapvetőbb fogalmakban teljesen egyetértenek, s a művészet vázát adó alaptézisek általánosan elfogadottak. Meggyőződésünk szerint azonban a hadművészet esetében sajnos be kell ismernünk, hogy ez a legkevésbé sincs így. Itt uralkodik a legnagyobb anarchia a vélemények eltérő értelmezésének területén. Gyakran fordulnak elő egymásnak teljesen ellentmondó álláspontok, még a legalapvetőbb fogalmak esetében sem sikerült egyetértésre jutnunk, nincsenek általánosan elismert alapelvek. Ilyen körülmények között a levezetett tételek léte is igen bizonytalan, hiszen ami az egyiknek alapos bölcsesség, az a másiknak a legborzasztóbb abszurditás.

Gondolhatja-e minderről bárki, akiben tényleg akarat van a fejlődésre, aki minden alkalmat megragad, hogy más képzett férfiaktól tanulhasson, hogy túlzás? Tegyék a kezüket a szívükre! Ugye, hogy nem? Kérem, ne értsék félre, nem arról

van szó, hogy a hadseregben egyáltalán nincsenek olyanok, akik a háborút és annak valamennyi segédeszközét ne tanulmányozták volna eleget, vagy akiknek ne sikerült volna teljes körű képzettséget elérni a [had]művészetben. Vannak olyanok, akik ebben mindent elértek, amit csak lehet. Mi magunk is ismerünk olyan férfiakat, akik tudását a legmagasabb tisztelet illeti. Ám nem azok teszik ki a katonai közeg nagyobb részét, akiknek magas az irodalmi képzettsége, vagy képesek e művészet kutatásával is foglalkozni. Ugyanakkor röhejes lenne azt állítani, hogy legalább elszórtan ne bukkannának fel kiváló ötletek és nézetek, vagy azt, csak rossz eredmények születnek. A hadművészet képzésén részt vevők egyébként hasonló szintű általános elméleti képzésben részesülnek, mint bármely más művészet tanulói, ez a jelenség ugyanis a kor tendenciáiból fakad. Tehát a hadművészetet tanulók is éppúgy képesek lennének jobban elsajátítani az elméletet, majd továbbfejleszteni azt. Ugyanakkor ezen a területen rengeteg behoznivaló is van, időbe telik majd, hogy elérjék ugyanazt a szintet, amit más művészetek már rég elértek, s ezalatt nem kevés nehézséggel kell majd megküzdeni. Erről később még ejtünk néhány szót.

Semmiképp sem azt tagadjuk tehát, hogy ne lenne néhány kiváló férfiú, aki a saját szakterületén belül ne pallérozta volna a legmagasabb tudásig elméjét, s ne rendelkezne tiszteletreméltó képzettséggel. Ahogy azt sem, hogy ne lenne jó néhány valós gondolat a teljes katonai publikum körében. Mi azt tagadjuk, hogy tényleges egyetértés lenne a vélemények és alapelvek között. Mi azt állítjuk, hogy még ha egy-egy alapgondolatban egyetértés is van – hiszen a legalapvetőbb témákban ez gyakrabban előfordul, mint gondolnánk –, az egyetértést egyszerűen nem ismerik fel, így az végül sosem vezet közös, valódi eredményhez. Azt tagadjuk tehát, hogy az elmélet alkotásánál a szerzők sosem közös nézőpontból indulnak ki. Összegezve úgy véljük, hogy a legtöbbeknek valóban helyes és jól használható ötletei vannak, amelyhez mindenki a maga egyedi módján jutott el. Ennek következtében ebben a formában azok csak nekik lesznek érthetőek, a többiek számára szinte felfoghatatlanok maradnak. Olyan ez, mintha a hadművészetben mindenkinek saját ábécéje lenne, mintha mindenki a maga egyedi módján betűzne, olvasna és beszélne. Ám az érzékelhető hiányok összességéből a megfelelő elmélet hiánya következik, ez pedig egyenes út az alacsonyabb színvonalú oktatáshoz. Most mondhatnák, hogy de hát ez a katonáéletben nem is olyan fontos. Gondolják csak végig, hányféle nehézség merül fel egy szakmai műhelyben a célirányos tevékenységek kialakítása során! Elégge megnehezíti a dolgot, hogy a szakma még a hadművészet alapfogalmaiban sem egyezett meg, s így mindenki más nézőpontból indul ki. Ha a hadászattal és

harcászattal foglalkozók csak egy pillantást vethetnének egy ilyen szakmai műhely működésébe, azonnal teljes mértékben egyetértenének velem a fentiekben. No és egy háborúban? Ott talán megszűnik minden bajtársi viszony? Ott talán nincs szükségünk egymás tanácsára és támogatására? Vagy tán egy háború a legalkalmasabb időpont arra, hogy nekiálljunk megvitatni egymással az alapvető fogalmakat?

Csak hallanak egy szakmai műhelyben a sok kiváló, magasan képzett elme vitáját, ahogy megállás nélkül félreértik egymást, ahogy a nem egyértelmű fogalmak meghatározásával küzdenek. Hiszen még a legélesebb elme sem képes egy-egy beszélgetés közben egyedül önmaga betölteni ezeket a hiányokat. Ha valaki a hadászat és harcászat csupán legfontosabb témáiban, csupán a legfőbb célokat megkísérelné összegyűjteni, ha csak a hadművészet határait, a hadvezetés egyes módszereit megvizsgálná, vagy néhány háborús eredményt megpróbálna értékelni, azonnal látná, hogy a véleményekben micsoda hihetetlen eltérések vannak, hogy milyen ellentmondásos meglátások születtek a háborús eseményekkel kapcsolatban.

Ám mégis lenne itt egy közös erő, ami mindent egy pontra terel – ez pedig nem más, mint a siker. Kevesekben van ugyanakkor elegendő szellemi erő ahhoz, hogy hadi események megítélésénél ebből induljanak ki. Százból kilencvenkilenc erre bizonyosan képtelen. Éppen ezért a hadi események megítélése igen különböző, még ott is, ahol a fent említett siker alapján az ember nem várna eltérő eredményeket. Minél inkább különbözik a vizsgálat módja, annál különbözőbb eredmények születnek. Miután eldőlt, hogy ki volt sikeres, a legtöbben egyetértenek azzal, hogy 1794-ben¹⁶ a szövetségesek hadműveleti terve kifogásolható volt. Mindenki a lehető legtermészetesebbnek veszi, hogy ilyen hadműveleti terv mellett a siker a másik oldalon lesz. De, hogy ezt hányféle különböző okból vezették le! Az egyik oldal a bülow-i¹⁷ alapelvek alapján úgy véli, az volt a hiba, hogy egy hadműveleti vonalon nyomultak előre, így kitették magukat a franciák oldaltámadásának. Ezen oldal véleménye szerint teljesen természetes, hogy a francia középhad visszavonult és rávetette magát ezek oldalszárnyára, a csapatok elhelyezkedésének viszonyából

¹⁶ *A francia forradalmi háborúk (franciául: Guerres de la Révolution française), a francia forradalom nyomán kialakult, 1792-től 1802-ig tartó átfogó katonai konfliktusok sorozata volt. A háborúk két időszakra oszlanak: az első koalíciós háborúra (1792–1797) és a második koalíciós háborúra (1798–1802). Forrás: L'Histoire par l'image [é. n.]. (A szerk.)*

¹⁷ *A szerző Adam Heinrich Dietrich Freiherr von Bülow (1757–1807) porosz katonai publicistára és szakíróra utal, aki a kor porosz katonai reformjaiban és Clausewitz életében fontos szerepet játszó Friedrich Wilhelm von Bülow tábornok testvére volt. Bülow néhány gondolatának clausewitz-i kritikáját lásd: „Megjegyzések von Bülow Az elméleti és gyakorlati hadászat című munkájához”, avagy az abban foglalt nézetek kritikája című fejezetben. (A szerk.)*

pedig nem következhetett más, mint ami történt. Ez volt a további következmények alapja. A bülow-i alapelvek szerint, amelyeken az egész érvelés nyugszik, ez kellett hogy legyen a franciák nagy terve. Nagyon sokan hisznek ebben.

Ugyanakkor utóbbi gondolat nyilvánvalóan helytelen, hiszen a Cateau¹⁸ melletti, angol és császári csapatokat ért támadások a legkevésbé sem színlelt támadások voltak, hanem nagyon is valóságok. Mivel azok pont a hadsereg közepének legnagyobb erejét célozták, ez teljesen szembemegy a bülow-i alapelvekkel, amelyekre a franciák győzelmét alapozzák. Ugyanis Pichegru¹⁹ tábornok csak később, amikor belátta, hogy itt lehetetlen bármit is elérni, osztotta szét a centrumban lévő erőket a szárnyakra. Láthatjuk tehát, hogy a franciák nem a bülow-i elvek alapján cselekedtek, így ez a megközelítés ebben az esetben nem megfelelő. A másik oldal úgy véli, hogy a hadműveleti vonalak, amelyeken előrenyomultak, nem voltak megfelelők. Szerintük ilyen körülmények között az egyetlen megoldás az lehetett volna, ha egyetlen észszerű célt akartak volna elérni. Ám a francia határ erőviszonyai és ereje mellett lehetetlen lett volna Franciaországot lépésről lépésre, tényleg *metodicé*²⁰ meghódítani. De mindig számíthattunk volna belső támogatásra, a csatákban pedig nagyobb előnyökkel és túlerővel is számolhattunk volna, mint ostromháború alkalmával. Tehát a megoldás csak egy tényleges megszállás lehetett volna akkor, amikor még nálunk volt a morális fölény. A kormányra jól rá kellett volna ijeszteni, hogy a támogatottsága szinte elpárologjon, a határon pedig ellenforradalmat kirobbantani, azt pedig győztes fegyveres erőkkel támogatni.²¹

Ez az oldal ahelyett tehát, hogy a Landrecynél²² végzett műveleteket kifogásolná, a lehető legcélszerűbbnek gondolja azokat, a haditerv egyetlen hibájának pedig a jobb szárny gyengén megszervezett védelmét tartják. Úgy vélik, hogy azt, amit

¹⁸ Le Cateau-Cambrésis település Franciaországban, Nord megyében, Lille városától délnyugatra, 70 km-re. A Le Cateau-i csata (1794. március 29.) az 1794-es flandriai hadjárat kezdetén zajlott az első koalíciós háború idején. A csata során három, Antoine Bolland, Jacques Gilles Henri Goguet és Jacques Fromentin vezette francia köztársasági hadosztály megtámadta a Kray Pál tábornok vezette osztrák erőket. Az osztrákok visszaverték a franciákat, és minden osztrák veszteségre négy francia veszteség jutott. Forrás: SMITH 1998. (A szerk.)

¹⁹ Jean-Charles Pichegru (1761–1804), a francia forradalmi háborúk híres hadvezére. Forrás: JENSEN 2025b. (A szerk.)

²⁰ Metodicé (francia): módszeres, módszeresen. (A szerk.)

²¹ Ha az ember az ügy megfigyelése során politikailag egy kicsit okosabban gondolkodott volna, úgy mindez kivitelezhető is lett volna. (Clausewitz jegyzete.)

²² Község Észak-Franciaországban, Lille városától délnyugatra, 70 km-re. Landrecies ostroma 1794. április 17–30. között zajlott, az 1794-es tavaszi hadjárat részeként, az első koalíciós háború németalföldi hadszínterén. (A szerk.)

egy 50 ezer fős hadsereg egy 12–15 mérföld hosszú kordonnal szemben elérhetett, nem érheti el egy ugyanolyan erős védelemre berendezkedett hadsereggel szemben, amely egyébként koncentrált erőivel bizonyára keresné is az ellenséget, hogy győzelmet arasson felette. Meglátásuk szerint ilyen körülmények között Brabant²³ és Flandria²⁴ biztonságáért nem is kellett volna aggódni, holott a támadó műveletek folytatása magában hordozta a Francia Köztársaság felől érkező veszélyt. Sőt azt állítják, hogy a francia kormány semmiképp sem tette volna egy Brabantban és Flandriában vezetett diverziótól függővé a saját és a birodalom biztonságát, ezért csak azt láttuk volna, hogy a csapatok visszavonulnak, ahelyett, hogy bármit is tettek volna. A katonai publikum harmadik pártja egyenesen azon a véleményen van, hogy Flandria elvesztése és ezáltal az angolokkal való közvetlen összeköttetés megszűnése katonai szempontból nem is jelentett volna komoly gondot. Mert az angolokkal a Holland tartományon²⁵ keresztül megfelelő összeköttetést tudunk volna fenntartani, a három közeli erőd, Valenciennes,²⁶ Condé²⁷ és Quesnoy²⁸ pedig még jó ideig el tudták volna látni a csapatokat. A Maas²⁹ folyó közelsége Namurig³⁰ megkönnyítette volna [az ellátmány] eljűtását, olyannyira, hogy arra se

²³ A Brabanti Hercegség történelmi állam volt a Németalföldön. 1789-ben II. József német-római császár eltörölte a brabanti városok és a céhek korábbi előjogait, az egész birodalomra kiterjedő reformok keretében. Az intézkedés következtében 1790-ben rövid életű felkelés robbant ki, amelynek során Brabant népe a turnhouti csatában legyőzte az osztrákokat, és a többi tartománnyal együtt kikiáltották a Belgiumi Egyesült Államokat. A felkelést leverték, majd 1795-ben a francia csapatok elfoglalták a tartományt és felszabták a hercegséget. Forrás: Britannica Editors 2016. (A szerk.)

²⁴ A történelmi Flamand Grófság déli területeit az osztrák Habsburgok birtokolták (1715–1794). Amikor az első francia köztársaság csapatai elfoglalták a területet, s köztársaságiak, majd Napóleon császársága integrálta Flandriát, majd 1815-ben a bécsi kongresszus az egészet I. Vilmos uralma alatt egyesítette. 1830-ban a függetlenség kivívása után a grófság területének legnagyobb része Belgiumhoz került, kivéve a Tengermelléki Flandria néven ismert tartomány, amely ma is Hollandia része. (A szerk.)

²⁵ A Németalföld egyik történelmi régiója, a 17-ből. A 17. században Holland volt a Holland Köztársaság vezető ereje, és a következő évszázadban fővárosa, Amszterdam Európa legfontosabb kereskedelmi központjává fejlődött. (A szerk.)

²⁶ Valenciennes francia város, közel a belga határhoz, Lille városától délnyugatra, 45 km-re. A várost többször megostromolták, így 1566–1567-ben, 1656-ban és 1676–1677-ben. A város negyedik ostroma 1793. június 13. és július 28. között zajlott, az első koalíciós háború flandriai hadjárata idején. (A szerk.)

²⁷ Erőd Lille városától délnyugatra, 40 km-re. (A szerk.)

²⁸ Le Quesnoy kisváros Észak-Franciaország Nord megyéjének keleti részén, Lille városától délnyugatra, 60 km-re. A francia Hainaut történelmi tartomány része, a 16–18. századból származó erődítményeiről ismert. (A szerk.)

²⁹ A Maas vagy Meuse (franciául Meuse, németül és hollandul Maas) folyó Franciaország, Belgium és Hollandia területén, 925 km hosszán. (A szerk.)

³⁰ Város Belgiumban, Lille városától keletre, 120 km-re. (A szerk.)

lett volna szükség, hogy Brukelarban³¹ vagy más előre kijelölt helyeken raktárakat létesítsenek. Már önmagában a rengeteg folyó és csatorna is feltartóztatta volna a feltehetően nem megfelelően felszerelt francia hadsereget, akiknek közben még a saját ellátásukról is gondoskodni kellett volna. Ez pedig támogatta volna Brabantot és Flandria északi részét. Ez a csoport tehát azt látja a legnagyobb hibának, hogy ahelyett, hogy legalább egy kisebb sereget hagytak volna Schelde³² északi részének vidékén, és a fősereggel élénk offenzívát folytattak volna, a teljes haderőt Lille környékére vezették. Ez a párt azzal támasztja alá véleményét, hogy a szövetséges hadsereg még a turcoin-i csata³³ elvesztése után is képes volt a Sambre³⁴ folyó mögé visszavonulni, és még a Fleurus melletti vereség³⁵ sem idézte elő a Németalföldről való visszavonulást, az ugyanis nem volt annyira jelentős, hogy előidézhetett volna ilyesmit.³⁶

Végül pedig van még egy negyedik csoport is. Ők úgy vélik, hogy bár a haditervben voltak hibák, a végrehajtása során pedig még súlyosabb hibákat követtek el, mindez a fleurusi csata idején még nem lehetett az oka Németalföld kiürítésének. Ez sokkal inkább egy hibás politikai számítás következménye volt, nem írható egyetlen katonai művelet számlájára sem. Egyik írónk leghíresebb gondolatairól a témában a tisztelt olvasó maga is tájékozódhat, a *Bevezetés a háború művészetébe*³⁷ című műben. Ha a bemutatott álláspontokat összehasonlítjuk egymással, kiváltképp, ha az elsőt és az utolsót vetjük össze, azonnal feltűnik, hogy amit

³¹ Valószínűleg Brüsszellel utal a szerző, de ebben a formában a hely nem azonosítható egyértelműen. (A szerk.)

³² 350 km hosszú folyó Északnyugat-Európában, amely Franciaországban ered, keresztülfolyik Belgiumon, és Hollandiában éri el az Északi-tengert. (A szerk.)

³³ A tourcoing-i csata 1794. május 18-án zajlott le az észak-franciaországi Tourcoing városa mellett, Lille közelében. A csatában Souham és Moreau tábornokok vezetésével a franciák győztek a Frigyes Ágost yorki herceg irányította angol és a Frigyes Józsiás szász-coburg-saalfeldi herceg parancsnoksága alatt álló osztrák erők felett. Forrás: <https://war-maps.com/warmap/battles-of-the-napoleonic-wars/event/battle-of-tourcoing/>. (A szerk.)

³⁴ Folyó Észak-Franciaországban és Belgiumban. A Meuse bal parti mellékfolyója, amelybe Namurnál ömlik be. (A szerk.)

³⁵ A fleurusi csatában (1794. június 26.) a Jean-Baptiste Jourdan tábornok vezette francia csapatok győzelmet arattak a Coburg hercege által irányított osztrák seregen. A győzelem biztosította a Francia Köztársaság határait, Ausztria kénytelen volt kiüríteni Osztrák-Németalföldet, amelyet francia csapatok szálltak meg. A fleurusi csatában használtak először léghajót katonai célokra. Forrás: MARK 2023. (A szerk.)

³⁶ Lásd az I. térképet (Az 1794. évi hadjárat) a mellékletben. (A szerk.)

³⁷ Georg Heinrich von Berenhorst: *Betrachtungen über die Kriegskunst*. Leipzig, 1797. Berenhorst (1733–1814) 1757 és 1760 között Henrik porosz herceg, majd 1760-ban II. (Nagy) Frigyes porosz király segédtsíztje volt. Forrás: JamesBoswell.com [é. n.]. (A szerk.)

az egyik teljesen elhanyagolhatónak tart, a másik arra építi elméletének bázisát. A probléma abból fakad, hogy általában nem tudják, egyáltalán ennyi különböző vélemény létezik. Még nagyobb baj, hogy akik tudnak is ezekről az eltérő nézetekről, nem veszik észre, milyen erős különbség van köztük. Ugyanis csak azt látják meg, hogy abban mindenki egyetért, a 94-es hadjárat alakulásáért a szövetségesek a hibásak. Ennek tényleges okaival kevesen foglalkoznak, s még kevesebben vizsgálják azt, hogy az egyező végeredményhez a lehető legkülönbözőbb, akár egymásnak ellentmondó nézőpontok mentén jutottak. Azzal pedig végképp nem foglalkozik senki, hogy e jelenség oka egyértelműen az, hogy az elmélet kidolgozásának nincs megfelelő kultúrája. Ez a kultúra sajnos nemcsak a könyvekből, hanem a fejekből is hiányzik. Ennélfogva magától értetődik, hogy itt leginkább üres szócséplésről beszélhetünk, nem valódi eredményekről, ami magát a [had]művészetet sem mozdítja előre. Hiszen hogyan is születhetnének valódi eredmények, ha nem törekszünk arra, hogy megértsük egymást, ha nem tudunk behelyezkedni egymás gondolatmenetébe? Igazán akkor nyerhetnének kiváló eredményeket, ha azok a fiatalok, akik épp csak most kezdik a hadművészet tanulmányozását, elfogulatlanságukkal és természetes tehetségükkel kiszűrnék a legnagyobb tapasztalattal és szaktudással rendelkezők írásából a legfontosabb nézeteket, s lelkiismeretesen összegyűjtenék az ellenvéleményeket is.

*A hadászat területén is hasonló jelenségeket tapasztalhatunk.*³⁸

Ferdinánd herceg³⁹ csatáit sokan igen nagyra értékelik, s előnyösnek gondolják a rá jellemző, sok kikülönített hadoszlopot. Vannak, akik inkább Frigyes csatáit

³⁸ A szövegben önálló bekezdésként álló, kurzivált mondat olyan önálló gondolatmenetet vezet be, amelynek tartalma arra utal, hogy Clausewitz fejezetcímnek gondolhatta. A szöveg kéziratában e mondat után az alábbi bekezdés kihúzva található: „Nagyon sokan vannak, akik úgy gondolják, Ferdinand herceg csatái egyébként valóban kitűnők lennének, csak egy hibájuk volt, hogy hadseregét túl sok részre osztotta – több oszloppal támadni igazán veszélyes vállalkozás; ezzel szemben, ha az ember II. Frigyes csatáit figyeli meg, akkor azokban éppen a tökéletességeket hangsúlyozzák, mindenféle hiba nélkül. Így hallottuk ezt több alkalommal már sokak szájából, s függetlenül attól, hogy véleményünk szerint ezek nem épp a legkiválóbb emberek, meg kell jegyeznünk, hogy hadművészetet tanult emberek voltak, akik úgy gondolták, hogy pusztán tanulmányaik miatt jogot formálhatnak arra, hogy véleményt alkossanak, mint ahogy teszik azt oly sokan [...]” (A szerk.)

³⁹ Ferdinand von Braunschweig-Wolfenbüttel herceg (1721–1792), porosz tábornok, katonai parancsnok a hétéves háborúban. II. Frigyes volt a mentora, és személyesen képezte ki stratégiában és taktikában. 1741-től II. Frigyeset kísérte a különböző hadszínterekre az első sziléziai háború alatt. Vezérőrnaggyá léptették elő, és különösen a második sziléziai háborúban tűnt ki. A 18. század egyik legsikeresebb katonai parancsnokának tartották. Ferdinánd legmagasabb kitüntetését azonban a hétéves háború

értékelik nagyra. Vannak, akik egyenesen úgy gondolják, hogy a hadoszlopok elkülönítése a leglényegesebb elem Ferdinánd herceg harcmódorában, és sem harcrendje, sem sikerei nem is lehettek volna elképzelhetők enélkül. Ezen túlmenően sokan azt hangoztatják, hogy Nagy Frigyes és Ferdinánd herceg csatái annyira eltérő természetűek, hogy lehetetlen csak úgy összehasonlítani őket. A különbözőség okát pedig elsősorban abban látják, hogy szerintük Nagy Frigyes csatái harcászati szempontból tökéletesebbek voltak. Ők a tökéletesség okaként az előrehaladást, a visszavonulást, a csapatok vonulását, tehát a hadsereg mozgását jelölik meg. Mások az erők csatákban történő megfelelő elosztását és pozicionálását, valamint az ellenfél megfigyelhető sajátosságainak és gyengeségeinek kiváló kihasználását értékelik nagyra. Számukra Ferdinánd herceg és hadserege ezért tűnik rendkívülinek.

Néhányan a lehető legnagyobb hibának vélik a franciák részéről, hogy a krefeldi csatában nem foglalták el a berschelsbaumi átjárókat, állásaikat nem szélesítették ki egészen a Schupp folyóig. Hiszen a szorosok annyira jól védhetőek, hogy ha elfoglalták volna, a szövetségesek hadseregének esélye sem lett volna átjutni rajtuk. Mások szerint ez a gondolat nem más, mint egy hatalmas tévedés. Az így gondolkodók abból a széles körben elfogadott, szinte alapelvnek mondható nézetből indulnak ki, hogy nem bízhatunk a kordon kialakításánál csak a terep akadály jellegében, hanem részben védelmi tevékenységre is szükség van.

Véleményünk szerint, ha az arcvonal 1,5 mérföld [kb. 10 km] szélességűre nő, akkor már nem összefüggő védelmi vonalat, hanem őrhelyek láncolatát kell kialakítani. Az őrvonal pedig nem alkalmas arra, hogy az ellenséget döntő csatára kényszerítse, hiszen az ellenség azt könnyedén áttöri, bármilyen gyorsan is alkalmazzuk az erőinket, áttör a felvonuló seregével, mint például Berschelsbaumnál, ahol egy kisebb csapat meg tudott állítani egy hadoszlopot, de az ellenség főerejét már nem tudta volna feltartóztatni, ha az nagy erőkkkel indít támadást, és elúzi az őrhelyen álló erőket, majd csak ezt követően hajtja végre oszlopban az előrevonást. Ezt kellett volna tenniük a franciáknak, ám rossz döntéseik a csata elvesztéséhez vezettek.

Utóbbi meglátás kétségkívül igaz, de végtelenül általános. Ha visszatekintünk az eddigiekre, láthatjuk, hogy mindenki erre jutott, de mindenki más úton, az okokat pedig mindenki másképp értelmezte és magyarázta. Ezzel a hadművészet

alatt kapta. Parancsnoksága alatt 1759-ben Mindennél, majd 1762-ben Wilhelmsthalnál kiűzte a franciákat Észak-Németországból, ezzel személyesen is hozzájárulva ahhoz, hogy Nagy-Britannia meg tudja szerezni a franciák amerikai gyarmatait. Forrás: RÖMER 1997. (A szerk.)

elmélete azonban semmit sem nyerhet, hiszen ennyi különböző véleményből egymásnak teljesen ellentmondó szabályok vezethetők le.

Természetesen nem várjuk el, hogy a tisztelt olvasó csak azért, mert mi mondjuk, rögtön elhiggye, hogy a fent említett nézetek katonai közegben tényleg mind előfordulnak. Győződjenek meg róla maguk is. Elég csak kicsit alaposabban körülnézniük, s máris szembe találják magukat ezekkel, sőt még száz másik, nem kevésbé egymásnak ellenmondó meglátással. A legtöbbjük már nyomtatásban is megjelent, aki veszi a fáradságot, mindjárt meg is találja őket.

Állításunkat – miszerint a hadművészet kidolgozottsága igencsak hiányos – a legutóbbi, tehát az elmúlt mintegy 10–15 évben megjelent katonai művekkel is igazolhatjuk. Ezekről a művekről egy másik alkalommal még beszélni fogunk, így itt csak röviden utalunk a művek jellemzőire, amelyeket ott majd bővebben tárgyalunk. Előzetesen annyit kell megjegyeznünk, hogy bár ezek a könyvek viszonylag újak, módszereik a korábbi katonai irodalomban gyökereznek, így sajnos ezek sem mindig forgathatók nagyobb haszonnal, mint elődeik. Még akkor sem, ha némelyikükben feltűnik egy-egy kiváló gondolat. Ezen kiváló gondolatok természetesen szerzőik újszerű tapasztalatainak és meglátásainak köszönhetőek. Hibáik viszont annak a körülménynek, hogy a könyvek összessége végül nem alkot egy önálló egészet. Ahelyett, hogy kiegészítenék egymást, az egyik kizárja vagy akár szinte meg is semmisíti a másikat. E nagy hiba a rosszul felállított elmélet egészének következménye. A hadművészet elmélete tehát még gyerekcipőben jár, így a sok torz, különös elképzelés, a sok vadhajtás egyelőre még a hadművészet gyerekbetegségeinek tekinthető.

GONDOLATOK A BERLINI ÁLTALÁNOS HADIISKOLA REFORMJÁRÓL ¹

Azért, hogy a legmeggyőzőbb módon bizonyíthassam, hogy az Általános Hadiiskola² működésében jelentős hibák merülnek fel és az [intézmény működése] felülvizsgálatra szorul – személyes vizsgálataimat követően – a következő észrevételeket teszem.

Stedtkath, Poselger³ tanárok, doktor Jung és Stahr hadnagy⁴ [óráit] kevesen látogatják, csupán 10–12 tanuló. Ennek oka, hogy előadásaikat csak kevesen érzik hasznosnak. A doktor Jung és Stahr hadnagy óráira jelentkező kevés tanuló közül is többen elmaradtak, mert az előadásokon tanultakat nem tartották elegendőnek. Ezek alapján [láthatjuk], hogy ezen előadások az intézmény munkájához alig járulnak hozzá.

Fischer hadnagy előadására már a tanulmányi igazgatóság is panaszt tett, mert hallgatóit képtelen megfelelően lelkesíteni, és nem hagyja őket dolgozni. Schmidt professzor – ehhez hasonló okok miatt – már abba is hagyta a tanítást.

¹ A mű eredeti címe: Denkschrift über die Reform der Allgemeinen Kriegsschule zu Berlin. A tanulmány dátumozása: 1819. március 21. A szöveg jelen formájához Werner Hahlweg kritikai szövegkiadását vettük alapul: CLAUSEWITZ 1990: 1151–1163. A tanulmányban szereplő személyek azonosítása Hahlweg adatközlése alapján történt. (A szerk.)

² Az Általános Hadiiskolát, Porosz Hadiakadémiaként, 1756-ban II. Frigyes porosz király alapította, spanyol mintára. Rendeltetése a magasabb képzésű, vezérkari szolgálat ellátására képes tisztek képzése volt. 1810-ben Gerhard von Scharnhorst tábornok modernizálta az intézményt, amely ekkortól Berlini Általános Hadiiskolaként működött. 1812 és 1816 között szünetelt a tanítás. Neve 1858-tól lett hivatalosan Hadiakadémia. Forrás: POTEN 1896a. (A szerk.)

³ Friedrich Theodor Poselger (1771–1838), professzor, matematikus, a Hadiiskola Tanulmányi Igazgatóságának tagja volt 1824–1838 között. Szakterülete a magasabb szintű geodézia. (A szerk.)

⁴ Stedtkath, Jung és Stahr azonosíthatatlan személyek. (A szerk.)

Meinert őrnagy óráit ugyan szorgalmasan látogatják, de csak mert kötelező. Semmiképp sem azért, mert kedvük lenne hozzá, vagy mert hasznos lenne. Stützer⁵ professzor órájára is szorgosan járnak, de – őszintén szólva – ez esetben sem valódi érdeklődésből. Kiesewetter⁶ professzor már nem is tart előadásokat.

Spilleke⁷ és Köpke⁸ professzorok ugyan valóban jól tanítanak, de tárgyaik nem tartoznak azon tárgyak közé, amelyeket itt [az intézményben] feltétlenül oktatni kellene. A témák a hallgatók érdeklődését sem keltik fel igazán.

Von Lützow⁹ ezredes, Decker¹⁰ őrnagy, Hobert,¹¹ Erman¹² és Woltmann¹³ professzorok az egyetlenek, akik előadásait megfelelő számban, jókedvvel és szeretettel látogatják. Úgy is mondhatnánk, ők alkotják az intézet egyetlen „egészséges” részét. Óráik száma összesen azonban az intézmény előadásainak harmadát sem teszik ki.

Ha ilyen körülményekkel találkozik az ember – mutassanak a hallgatók bármily igyekezetet, komolyságot és szorgalmat – biztosan nem arra következtet, hogy itt bármiféle igény mutatkozna az intézmény modernizálására.

Az intézmény hiányosságait három különböző nagy csoportba sorolhatjuk: szervezeti problémák, tanárok, a tanárok előadásai és azok ellenőrzése.

VÉLEMÉNYEM SZERINT SZERVEZETI SZINTEN AZ ALÁBBI PROBLÉMÁK MERÜLNEK FEL

Az első hiba, hogy az újonnan érkező hallgatók esetében magasabb tudást feltételeznek, mint amekkorával valójában rendelkeznek. A tapasztalat azt mutatja,

⁵ Christian August Stützer (?–?), 1798-ban a történelem és a földrajz professzora a Tüzérségi Akadémián. A katonaföldrajz és a hadtörténelem tanára az Általános Hadiiskolán. (A szerk.)

⁶ Johann Karl Christian Kiesewetter (1766–1819), filozófus, matematikus, Kant követője. Jelentős hatása volt Clausewitz filozófiai ismereteire. (A szerk.)

⁷ Spillecke professzor (igazgató), a német irodalom és történelem tanára. (A szerk.)

⁸ Gustav Köpke professzor (1773–1837), pedagógus, filozófus, teológus. Egyebek mellett hadtörténelmi művek szerzője is. 1810–1828 között tanított az Általános Hadiiskolán, ahol németet és külföldi irodalmat oktatott. (A szerk.)

⁹ Leopold Wichard Heinrich von Lützow (1786–1844), porosz tábornok, harcászati szakértő. (A szerk.)

¹⁰ Friedrich Karl Otto von Decker (1784–1826), katonatanár, szakterülete a taktika és vezérkari ismeretek. (A szerk.)

¹¹ Johann Philipp Hobert (1758–1844), matematikus és filozófus. (A szerk.)

¹² Paul Erman (1764–1851), a Berliini Egyetem fizikaprofesszora. A hadiiskolában is fizikát oktatott. (A szerk.)

¹³ Karl Ludwig Woltmann (1770–1817), történész és diplomata. (A szerk.)

hogy ezek az elvárások szinte sosem felelnek meg a valóságnak. A dandáriskolák¹⁴ jellegéből fakadóan pedig a jövőben még kevésbé fognak megfelelni.

Még ha a berlini Hadiiskolára nem is a dandáriskolák folytatásaként tekintünk, ha [azt megelőzően] valamennyi önálló tanulást feltételezünk és várunk el, elvárásaink akkor sem távolodhatnak el az általános tiszti ismeretek mértékétől. A Hadiiskola jövőbeni [oktatási] céljait megfogalmazó, szeptember 16-án kiadott program nagyon magas, mondhatni, megkérdőjelezhetően magas elvárásokat támaszt. A program olyan témákat és műveket ajánl önálló feldolgozásra, amelyeket ha egy tiszt ténylegesen ismerne, joggal menthetnénk fel a további jelenléti oktatás alól. Ám több mint biztos, hogy az újonnan érkező hallgatók nagy része ezek közül egyet sem olvasott el, vagy ha el is olvasta, egyetlen szót sem értett belőlük.

A második hiba, hogy az oktatás nem gyakorlatközpontú, vagyis a hallgatók a gyakorlati és elméleti tudást nem egyszerre kapják meg. Itt ismét utalnom kell a [fent említett] programra.

Ebből a programból ugyanis teljesen hiányzik annak megfogalmazása, hogy az oktatásnak milyen módszerekkel kellene folynia. Ugyan röviden megfogalmaztak valamiféle célt, de homály fedí, hogy ezt milyen módon kellene elérni.

Úgy vélem, az alábbiakat bátran kijelenthetem anélkül is, hogy mélyen belevesznék az intézmény céljainak vizsgálatába. Az intézménynek sokkal inkább egy műszaki iskolára kéne hasonlítania, semmint német egyetemekre. Annak, [hogy egyetemekre hasonlítson] egyébként több, [oktatási] céltől független akadálya is van, amelyeket alább ismertetek.

Egyrészt azokat a fiatal embereket, akik egyetemre mennek, azt megelőzően évekig erre nevelik. Még ha a gimnáziumokban gyakorlati tudásukat nem is fejlesztik oly nagy mértékben, mint a műveltségüket, ám pallérozottabb elmével, elmélkedésben gyakorlottabban, ötletekkel felvértezve kezdik meg egyetemi tanulmányaikat. Ezzel szemben a Hadiiskolát megkezdő tisztek elméje azt megelőzően évekig terméketlen parlagon hever, amelyen a sok gyom között csak olykor-olykor szökkenhet szárba virágként egy-egy gondolat.

Másrészt az egyetemi hallgatók nagyobb részét szorgalomra és igyekezetre ösztönzi, hogy a későbbi kenyérkeresetet biztosító tudományt saját költségükön tanulják, esetleg az, hogy ösztöndíjat szeretnének. Ezzel szemben a tisztek a Hadiiskolát állami költségen látogathatják, és kenyérkeresetük már biztosított. Ebből következik, hogy a tiszteket gyakorlati feladatokkal is el kellene látni.

¹⁴ Kezdetben a tisztképzés az alakulatok – ezred, dandár – által szervezett iskolákban, tanfolyamokon történt. (A szerk.)

Ehhez azonban pontosan ismernünk kellene, hogy milyen tudással érkeznek az intézménybe. Az előadásokat pedig ehhez a tudáshoz kéne igazítanunk. Az egyes előadások témáinak is szorosan egymásra kellene épülniük, nem lenne szabad a [hallgatók tudásában] lyukakat hagyni. Hiszen nem hagyatkozhatunk arra, hogy a hallgatók a tudásukban lévő lukakat majd maguk kitöltik. Röviden tehát: ebben az intézményben az előadásokon sokkal inkább el kell várni a klasszikus iskolai fegyelmet, mint az egyetemeken.

Idetartozik az is, hogy a tanárok a diákoktól a munkafüzetek pontos vezetését várják el, és azt, hogy ezeket időről időre át is nézzék. Úgy vélem, a munkafüzetek kötelező vezetése sokkal alkalmasabb eszköz arra, hogy a diákok szorgalmát fenntartsuk, és jobban megismerjük őket, mint az alkalmanként kiadott feladatok. Ezek ellenőrzése a tanárnak is kevesebb idejébe kerül, és a diákokról is teljesebb képet ad.

A harmadik és egyben legfontosabb okot, amely az ellen szól, hogy [a Hadiiskolában] az egyetemi előadások mintáját kövessük, alább ismertetem. A jogászok, kameralisták,¹⁵ orvosok szakmai életútjában az egyetem elvégzése után többéves gyakornoki időszak következik, amelyben a magukkal hozott általános tudásukat fejlesztik és képességgé alakítják. A gyakorlati tudásnak tehát azt a részét, amely az egyetemi oktatásból hiányzott, itt kiegészítik. A tisztek esetében azonban nem ez történik, amikor visszatérnek a gyakorlótérre. Nekik a gyakorlati tudást is az órákon kell elsajátítaniuk. A jó építőmesterek és festők sem egyetemeken tanulják mesterségüket.

Szervezeti szinten a harmadik hiba, hogy túl magasak az óraszámok. Elsőévesként a diákoknak 31 vagy 26 órájuk van hetente, másodévesként 35 vagy 30, harmadévesként pedig 29 vagy 27. Ha a saját tapasztalataim alapján akarom megítélni a dolgot, ez igencsak soknak tűnik. Úgy vélem, hogy általában 18–24 óra a legszorgalmasabbaknak is bőven elég, 35 órát pedig lehetetlen haszonnal végigülni. A túl sok tanóra eredménye egyrészt az, hogy házi feladataikkal lemaradnak, és ezért rövidesen az érdeklődésüket is elveszítik. Másrészt az, hogy az órákat nem látogatják rendszeresen, vagy akár teljesen fel is hagynak bizonyos előadások látogatásával. Tehát, ha egyes tanárok előadásain kevés hallgató jelenik meg, annak ez is lehet az oka, nem csak az, hogy rossz előadásokat tartanak. A kritika, amit majd erre a gondolatomra a kötelezően oktatandó tárgyak szükségessége kapcsán mondani fognak, nem tántorít el véleményemtől. Részben azért, mert ha közelebbről megvizsgáljuk a dolgot, láthatjuk, hogy egyes tanárok, ha az időt jobban beosztanák,

¹⁵ Kameralisták: *gazdasági szakemberek.* (A szerk.)

feleannyi idő alatt is leadhatnák tantárgyuk anyagát. Részben pedig azért, mert még soha nem hallottam olyanról, hogy a katonai ismeretek területén valamiféle kötelező keretek ki lennének jelölve arról, hogy mi az, amit feltétlenül meg kell tanítani. Erről még bőven lehetne beszélni, de a terjedelem miatt továbbmegyek.

Alapvetően elfogadhatjuk, hogy azok az előadások érik el céljukat, amelyek alatt a diákok jegyzetelnek, és amelyek alatt és után rendszeresen vezetik füzeteket. Egy ilyen előadás azonban kétszer vagy háromszor annyi idejébe kerül a hallgatóknak, mint azok, amelyeket csak végighallgatnak. Azonban, ha kötelező feltételként megkövetelnénk a tanulóktól a jegyzetkészítést, emellé még feladatokat is kapnának, az az egyes előadásoknak olyan intenzív erőt kölcsönözne, hogy a tiszteknek nagyobb szabadságot adhatnánk a kurzusaik kiválasztásában. Meg vagyok győződve arról, hogy az a fiatalember, aki három-négy előadást ilyen módon követ, nagyon hasznosan tölti idejét. Úgy vélem, emellett a tanulóknak még kényelmesen belefér, hogy néhány olyan előadást is látogassanak, amelyen ilyen követelmények nincsenek. Ezek szólhatnának a [had]tudomány történelméről vagy olyan témákról, amelyekben már vannak ismereteik, esetleg lehetnének ismétlődő órák. Céljuk az lenne, hogy oldják a monotonitást. Azt tartanám célszerűnek, ha egyértelműen különbséget tennénk az előadásokon való részvétel két típusa között.

Azokon az előadásokon, amelyeket a hallgatók saját tanulmányi előmenetelükhöz kiválasztanak, rendszeresen meg kellene jelenniük, munkafüzetet kéne vezetniük, és minden kiadott gyakorlati feladatot le kellene adniuk. A többin hospitálhatnának, ezeken csak vendéghallgatóként jegyeznék fel őket. Itt szorgalmukra bízunk, hogy vezetik-e munkafüzeteket, a feladatokat beadják-e, és az óralátogatást sem vennék olyan szigorúan. Vizsgálataim alapján úgy látom, hogy az új tantárgyak esetében azonosítanunk és pontosan rögzítenünk kell a kapcsolódási pontokat a ráépülő vagy későbbi kurzusokkal. Azoknál a kurzusoknál pedig, amiket először tanulnak, kicsit egyszerűsíteniük kell a tananyagot. Hogy a legfontosabb tárgyak közül hozzak egy példát: matematikából biztos, hogy magasabb tudást feltételezünk, mint amivel érkeznek. Így nem valószínű, hogy jól teszünk azzal, hogy rögtön komplett előadásokkal kezdenek trigonometriából, sztereometriából és egyenletekből. A túlzott elvárások leginkább az erődítéstan esetében figyelhetők meg. Most megelégszem azzal, hogy erre felhívtam a figyelmet, mert a helyzet mélyebb vizsgálata túl sokáig tartana. Csupán egy megjegyzés van még, amelyet nem tudok magamban elnyomni: néhány előadás esetében azért hiányoznak az alapozó részek, mert a tanárok maguk sem tudják, mit kellene [alapozó ismeretként] leadniuk. Pont ez a helyzet az erődítéstan esetében.

Egyértelműen látható, hogy felesleges, elvesztegetett idő, amit Meinert őrnagy [az előadásán] történelmi áttekintéssel tölt. Az meg még inkább látható, hogy a hallgatónak olyan lyukak vannak a tudásában, amiket [a felesleges történelmi áttekintés helyett] be kellene tölteni.

Összegezve tehát arra lenne szükség, hogy a tanárok utasításaikban kikössék, hogy kötelező a jegyzetelés, a munkafüzetek vezetése, és a munkafüzeteket időről időre, úgy kétszer, háromszor évente beszédjük és ellenőrizzék. A tanároknak pedig végre gyakorlati feladatokkal is el kellene látnia a diákokat. Azon tárgyak esetében, ahol ez egyetlen tanártól nem várható el, segédtanárt kell alkalmazni.

TANÁROK ÉS ELŐADÁSAIK

Igen nagy baj, ha olyan intézményeknek, mint ez – ahogy az ebben az évben is történt –, olyan tanárokat is alkalmazniuk kell, akik először úzik ezt a mesterséget, azaz először próbálják ki magukat a tanításban. Még a legjobb tudás és előadótehetség esetén is gyakorlatra van szükség, hiszen csak a gyakorlat ad akkora biztonságot és meggyőző erőt, amilyenek egy jó előadást jellemeznek. Itt természetesen azt is meg kellett vizsgálnom, hogy a Hadiiskolának korlátozott lehetőségei mellett egyáltalán lehetősége van-e arra, hogy ezt elkerülje. Ám ez esetben is azon a véleményen vagyok, hogy akkor inkább néhány tantárgyat szüntessünk meg azért, hogy a többinél valami jót adhassunk. Csak hogy egy példát hozzak: a fizikát nyugodtan kibővíthetnénk, és [a hallgatók] ennek keretében tanulhatnák azokat a mérnöki ismereteket, amelyek a tisztek számára nélkülözhetetlenek. Így nem kéne plusz egy jó tanárt keresgélni, csak a fizikatanárnak több órát és pénzt biztosítani.

Néhány tanár már öregszik és gyengül, vagy már nem tudja, hogy mire van szükség a hadseregben, és így nem is azt tanítja, például Stützer professzor. Hogy Meinert őrnagy tulajdonképpen mit tanít vagy mit is akarna tanítani, magam sem tudom, ugyanis erre sem az előadásából, sem a hallgatói munkafüzetből nem tudtam rájönni. De az, hogy az erődítéstan legfontosabb alapismereteit nem tanítja meg, biztos. Úgy tűnik, azt feltételezi, hogy már tudják. Így viszont [az alapokról] az a silány tudásuk marad, amiket alacsonyabb szintű katonai iskolákban tanultak, vagy amit Struensee¹⁶ olvasása közben magukra szedtek. Ezért a tantárgy nem

¹⁶ Carl August Struensee (1735–1804), porosz gazdasági szakember, pénzügyminiszter, az erődítés szakértője. Katonaként soha nem szolgált, de több hadtudományi munkát is írt. Jelentős az *Anfangsgründe der Artillerie (Tüzérségi alapismeretek)* című műve, amely a 19. században három kiadásban

lesz más, mint egy unalmas szerkesztés, ahol körzöből és vonalzóból egyszer csak egy alaprajz (*trace*) bújik elő, de a rajzoló maga sem tudja, hogy ez hogy is sikerült neki. Kezdeként bőven lehetne hasznos dolgokat tanítani az erődök sajátosságairól és felépítésükről, hogy a diákok eljussanak addig, a vonalak és azok nevei valamit jelentenek is a számukra. Úgy vélem, hogy olyan fogalmakat, mint az erődjeinket jellemző alaprajz és nézeti rajz (*relief*), mindenképpen át kellene ismételni. Ahelyett, hogy az erődítés történetéhez fűzött száraz és unalmas megjegyzések világában bolyonganánk. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az előadás abban a formában, ahogy most tartják, a legcsekélyebb eredményt sem hozza. Meinert őrnagy tényleg nagyon öreg, ám óráitól korábban sem riadtak vissza, mert tudása igen sokrétű. Így továbbra is tartom magam ahhoz a meggyőződéshez, hogy ha más tanárral nem lehet helyettesíteni, tudna ő sokkal jobban is tanítani. Ehhez azonban pontos utasításokat kell adni neki, és rendszeresen ellenőrizni kell azok betartását.

Stützer professzor sem a lényegre koncentrál, és nem is túl alapos a tereptan és katonaföldrajz előadásán, de megfelelő instrukciókkal ő is sokat javulhatna.

Az úgynevezett tereptan (a geognosztikai¹⁷ vizsgálatok elsajátítása nélkül, amit Stützer professzor egyébként is kihagy) egy igen egyszerű tantárgy, néhány óra alatt megtanítható. Úgy tűnik azonban, hogy ezt Stützer professzor túlságosan kibővíti, és olyan [fölösleges] dolgokat tanít, hogy ez az egészséges emberi elme számára csakis a legnagyobb időrablásnak minősülhet. A katonaföldrajz kétségtelenül egy olyan tantárgy, amely végtelen és kimeríthetetlen témákkal rendelkezik. Éppen ezért utasíthatjuk Stützer professzort, hogy ne vesztegesse az időt, hanem az órákon belül tervezzen betartható időhatárokat, hogy a sok fontos téma közül annyit adjon át [a hallgatóknak], amennyi csak lehetséges.

Ha nem azzal számol, hogy a hallgatók mindent szó szerint leírnak, és kicsit tempósabban beszél, ha nem fűzi hozzá mindenhez a katonai alkalmazást is, ha azt a néhány felesleges adatot kihagyja, akkor előadásai igen értékesek lesznek. Túl sok adatot úgysem tudunk megjegyezni, a jegyzeteinket pedig úgysem vesszük magunkkal a harctérre. Ha ezeket betartja, akkor aztán olyan érdeklődés fogja övezni [előadásait], amelyet a tárgy természete megérdemel, és persze amelyet a hallgatók szorgalma megenged.

is megjelent. 1771 és 1774 között jelent meg háromkötetes hadmérnöki munkája, az *Anfangsgründe der Kriegs-Baukunst (Hadmérnöki alapismeretek)*, amely szintén alapműnek számított. Forrás: *Wikipedia Contributors* 2026d. (A szerk.)

¹⁷ Geognosztika: földtan. (A szerk.)

Ami a hadtörténelem tantárgyat illeti, az sem igazán tudja elérni célját, mert szintén Stützer professzor tanítja. Mivel ő maga háborúban sosem járt, a hadviselés [módjait] nem ismeri, így korszerű képet nem tud róluk adni, ahogyan hasznos elméleti igazságokat sem tud fűzni [előadásaihoz]. Amennyiben ezt a tárgyat nem tudja erre alkalmasabb tanár oktatni, szerencsésebb lenne teljesen megszüntetni. Úgy legalább időt és energiát spórolnánk. Az előadások egyébként sem alkalmasak a hadtörténelem magasabb szintű tanulmányozására a hatalmas terjedelem miatt. Az [intézményben] végzendő tanulmányokhoz azonban jó bevezetés lenne egy-egy hosszabb hadjárat aprólékos elemzése, amihez a harcászattanárnak lehetősége és tudása is van.

Persze tudom, egy ilyen változást nem egyszerű bevezetni. Ez esetben azonban azzal nyugtathatnánk magunkat, hogy egy ilyen előadás segítségével a hallgatók legalább egy általános összegzést kaphatnának hadi eseményekről. Valószínűleg itt is sokat segíthetnének a célirányos utasítások. Például, hogy az elemzendő hadjáratokat úgy válasszák ki, hogy a tanulók már csak azok pusztá összehasonlításával láthassák a modern hadművészet irányait.

Hobert professzor egy példás matematikatanár. Annak a kérdése azonban, hogy nem kellene-e a matematikaoktatás témáit lerövidíteni, további vizsgálatra szorul. Amíg más tantárgyak ügyét nem rendeztük, oktatásunk egészének a matematika-előadások adják a lelkét. Ám fel kell tennünk magunknak a kérdést, valóban annyi diáknak van szüksége magasabb szintű számításokra, mint amennyien az órát látogatják. Mindenkinek eljön majd az a pont, amikor hasznát veszí? Efelől vannak kétségeim. Ezen túlmenően [azt a kérdést is fel kell tennünk], hogy a hadseregnek valóban szükséges-e, hogy ilyen sok tisztet oktassunk erre. Hiszen a végén ezekre [a számításokra] csak azon keveseknek lesz szüksége, akik magasabb szintű méréseket és tudományos vizsgálatokat végeznek. Sőt egyenesen azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy ha a hallgatók idejét teljesen leköti a matematikatanulás, nem válnak-e a valódi katonaeletre teljesen alkalmatlanná.

Ezen kétségekből, amelyek eloszlatásába most nem mehetek bele, arra a következtetésre jutottam, tanácsos lenne úgy alakítani, hogy magasabb szintű matematikát csak azoknak kelljen tanulni, akiknek a munkájukhoz szüksége lesz rá.

Ezek a változtatások akkor lennének sikeresek, ha minden tanári széket jó tanár foglalna el, ha a felsőbb matematikai tanulmányokat egy alapos vizsgálóhoz kötnék, és ha gondoskodnánk arról, hogy az előadásokat a diákok önálló munkájával is összekössük.

Mindenki tudja, hogy Erman professzor a fizika kiváló oktatója. Ehhez a tárgyhöz így csak egyetlen észrevételt fűzök. Mégpedig azt, hogy az alkalmazott matematika arányát csökkenteni kellene a fizikán belül, mert utóbbi jelenleg szinte teljesen háttérbe szorul. Úgy látom egyébként, hogy ezen az előadáson a diákok nem, vagy csak nagyon ritkán másolják le a rajzokat. Ennek az az oka, hogy úgy vélik, azokat a tankönyvekben is megtalálják, sokkal jobban, mint ahogy ők meg tudják csinálni. Így azonban az óra valódi haszna elvész, mert a diákok nem foglalkoznak elég időt a tantárggyal.

Úgy látom, hogy Woltmann professzor történelemórái elérik a céljukat.

Spilleke és Köpke professzor német és külföldi irodalomóráit még nem volt lehetőségem alaposabban megfigyelni. De meg kell mondom, hogy nekem mindkettő elhanyagolhatónak tűnik. Az irodalmi ismeretek a filológiatanulmányokat szolgálják, így ebben az intézményben nincs rájuk szükség. Néhány olvasmány persze nélkülözhetetlen, de elegendő is. Különösen igaz ez a külföldi irodalom esetében. Ezek elsősorban azok számára nélkülözhetetlenek, akiknek nyelvtudása az adott nyelven nem megfelelő. Úgy látom, hogy ezt valamennyire a két tanár is érzi, és az is érezhető, hogy a tananyagot ennek tudatában választják. Előadásaikban inkább az emberi gondolkodás történetét mutatják be, kiegészítve ezzel az általános történelem-előadásokat. Ebből a szempontból tehát ezek az órák sem haszontalanok.

A katonai statisztikát és katonai adminisztrációt is felvették a tantervbe, bár most éppen nem tanítják őket. Nekem mindkettő nélkülözhetőnek tűnik, különösen az utóbbi, hiszen egyébként is jelentős az időhiány.

Von Lützwow ezredes óráit nem ismerem, de valószínűleg hasznos, a diákoktól szorgalmat követel, mégis buzgón látogatják.

Decker őrnagy órájáról csak annyit mondhatok, hogy igazán jónak vélem.

Az enciklopédiaolvasás mostanában elmarad, mert Kiesewetter professzor beteg. Ez a kiváló tanár valószínűleg már nem is áll újra munkába. Nem tudom pontosan, hogyan oktathatta tantárgyát, de úgy vélem, nyugodtan feltételezhetjük, hogy alaposan pallérozta diákjai elméjét, pozitívan hatott gondolkodásmódjukra. A tudományok enciklopédiájának tanulmányozása minden bizonnyal hasznos azoknak a fiataloknak, akiknek nincsenek a bölcsélettel foglalkozó tárgyaik. Ezzel az emberi gondolkodás erejéről, törvényeiről és összefüggéseiről adhatunk átfogó képet számukra. Mindezek tükrében a tárgy nekem nélkülözhetőnek tűnik. Feleslegessé válik azonban, ha nem jól oktatják, a helyére pedig a logika tantárgy is bevezethető.

Nagy hiba volt egyébként a logika tantárgyat kiszorítani az intézményből. Hogyan várhatunk a fiataloktól tudományos műveltséget, ha nem ismerik például a szónoklat összefüggéseit, ha soha életükben nem hallottak még premisszákról, érvelésről vagy következtetésről (konklúzióról).

Mivel az ideérkező diákjaink feltehetően sem alapos nyelvtan-, sem alapos elméletimatematika-oktatást nem kaptak – pedig mindkettő arra hivatott, hogy fényt hozzon és rendet teremtsen a gondolkodásban –, még inkább szükség van a logika tantárgyra.

A táblázatban feltüntetett, úgynevezett gyakorlati harcászat tantárgyat [az intézményben] eddig nem tanították. Úgy tűnik, ennek a tárgynak az a célja, hogy a háborús események magasabb szintű összefüggéseit összegezze. Annyi bizonyos, hogy a hallgatók nagy lelkesedést mutatnának ezen tantárgy iránt. Ahogy az is, hogy ha olyan tanár tanítaná, akinek tudásában megbíznak, szorgalmasan látogatnák az órát. Ezzel kapcsolatban csak az aggaszt, hogy nehéz olyan tanárt találni, aki ennek tanítására tényleg alkalmas lenne. Ezt a tárgyat jobb inkább egyáltalán nem tanítani, mint rosszul tanítani. Előbbi esetében a hiányt betölthetjük, ha von Lützow ezredes óráját kibővíjük, és témái közé felvesszük mindazt, ami egy teljes háború megértéséhez elengedhetetlen. Ebben az esetben ismét ahhoz lenne hasonló a tanterv, amilyen a régi rendszerben volt, amikor is von Tiedemann őrnagy¹⁸ harcászat és hadászat nevű tantárgyat tanított. Az előadásokon a hangsúlyt mindig a harcászatra helyezte, hiszen a kettő közül kétségkívül annak bővebb a tartalma.

Végül meg kell még említenünk, hogy az előadások esetében az egymásra épülés tekintetében is találunk javítanivalót, olyannyira, hogy ezen a területen is kívánatos lenne felülvizsgálatot elrendelni. A hallgatók hamarabb hallgatják Decker őrnagy előadását az ostromtüzérségről, mint Meinert őrnagy ostromtan előadását. Előbbi másodéven, utóbbi harmadéven oktatott tárgy. Az elsőhöz azonban szükség lenne az utóbbin tanultakra. Ugyanis azt biztosan állíthatjuk, hogy a hallgatók többsége semmiféle előzetes tudást nem hoz magával egy ostrom különböző műveleteiről. Továbbá [érdemes lenne megfontolni], hogy Lützow ezredes előadása elé kerüljön minden tüzérségről szóló előadás, mert a csatatan oktatása a tüzérség ismeretére épül. A tanárokról és előadásaikról szóló vizsgálat eredménye röviden összegezve:

¹⁸ Karl Ludwig Heinrich von Tiedemann (1777–1812) őrnagy, Scharnhorst egyik kedvelt és tehetséges tanítványa. Amikor a tábornok tanítványait négy osztályba sorolta, az 1803. november 29-én kelt „A helyi oktatóintézetben képességeik és tudásuk révén kitűnt tisztek listáján”, az elsőbe csak Clausewitz és Tiedemann került, akiket így méltatott: különösen képességeik, ítélőképességük, szorgalmuk és tudásuk révén tűnnek ki. Forrás: POTEN 1894. (A szerk.)

1. A hiányzó tanári állásokat megfelelő tudású oktatókkal töltsék fel, keressenek megfelelő alkalmazottmatematika-tanárt, vezessék be a logika tárgyat, és újra tartsanak enciklopédiaolvasást.
2. Adjanak új kereteket és megfelelő formát az erődítéstan, a katonaföldrajz és a történelem előadásoknak. Amennyiben ezen tantárgyakhoz új tanárok felvételére nincs lehetőség, a célt elérhetik megfelelő, a célokat pontosan kijelölő utasításokkal is.
3. A közös cél – a korszerű tisztképzés – elérése érdekében kivétel nélkül minden oktatót lássanak el megfelelő utasításokkal.
4. Az új tanárok közül csak azokat tartsák meg, akiknél már most látszik, hogy később kiváló tanárrá válhatnak.

AZ INTÉZMÉNY ELLENŐRZÉSE

A Katonai Igazgatóság által lefolytatott ellenőrzések kimerülnek a nyilvános események ellenőrzésében és a rendszeres óralátogatásokban. Az intézményen belül az ellenőrzések egyáltalán nem kapnak nagy hangsúlyt, hiszen magától értetődő, hogy a külső nyomásra történő rendszeres óralátogatások sem szorgalmat, sem érdeklődést nem váltanak ki, nem is nagyon érdekelnek senkit.

Az intézményben az oktatási ügyek igazgatása a legfontosabb. Ezen belül is egyrészt a megfelelő tanárok kiválasztása, másrészt az oktatás megfelelő színvonalának biztosítása, harmadrészt, hogy ha ezekben hiányosságokat észlelnek, mihamarabb megszüntessék. Ezeket a folyamatokat azonban szinte sohasem ellenőrzik.

Természetesen nem végezhetek vizsgálatokat az Oktatási Igazgatóság szervezeti kérdéseiről. Az viszont tény, hogy az a hatóság, amelyhez az tartozik, amely kezében ott lennének az eszközök, hogy [fejlődését] segítsék, nem ismerik az intézmény tényleges állapotát. Sőt, saját szemükkel soha meg sem tekintik. Tény továbbá az is, hogy az Oktatási Igazgatóság négy tagja közül szinte mindent Stützer professzor intéz, ami jelentős egyoldalúságot eredményez. Úgy vélem, három feltétel szükséges ahhoz, hogy jó vezetést hozzunk létre:

1. A legfőbb vezető időről időre látogassa meg személyesen az intézményt, és érdeklődéssel felügyelje azt.
2. Az Oktatási Igazgatóság tagjai közé vegyenek fel néhány megfelelő gondolkodású és tudományokban jártas férfit.

3. Az Oktatási Igazgatóság elöljárója személyesen felügyelje az oktatás menetét, legyen olyan az intézmény számára, amilyen egykor saját gimnáziumának igazgatója volt. Így majd nem kerüli el figyelmét, ha az oktatás egyik vagy másik területe nem hozza az elvárt eredményt. Így majd megláthatja, hogy hol is van a hiba, a tanárokbán, a diákokban, esetleg a[z] [oktatás]szervezésben, és mindezt az Igazgatóságon megvitatásra bocsáthatja.

Amennyiben a következő tanévben a tanterv és az intézmény felülvizsgálatát tervezik, fontosnak tartanám, hogy erre egy különleges bizottságot kérjenek fel, és ne az eddigi Oktatási Igazgatóságot, hiszen senki sem lehet a maga orvosa vagy bírója. Ezt megelőzően azonban valamennyi tanárt meg kell kérni, hogy saját értékelését és javaslatait foglalja össze és adja le.

Berlin, 1819. március 21.

v Clausewitz

MEGJEGYZÉSEK VON BÜLOW
„AZ ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI HADÁSZAT”
CÍMŰ MUNKÁJÁHOZ, AVAGY AZ ABBAN
FOGLALT NÉZETEK KRITIKÁJA ¹

A szerző² azt írja *Az 1800. évi hadjárat* című munkája előszavában:³ „A németek szemében a címek igen lényegesek, a könyvcímek pedig számukra magát a könyv értékét tükrözik. A rangsor a következő: legfontosabb a szerző neve, aztán a cím stb.”⁴ Ezt az állítást a szerző igazolására idézzük, hiszen itt nem ad nekünk mást, csupán egy új címet. Ezúttal ugyanis a németek [fent említett] hozzáállásával csak magát csapta be, mert sem a cím, sem a szerző híres neve nem volt elég ahhoz, hogy az olvasóközönséget megvezesse.

Mi sem azért foglalkozunk ezzel a könyvvel, mert új eredménynek tartjuk. Sokkal inkább azért, mert úgy véljük, tele van olyan, a szerző elképzeléseiből fakadó tételekkel, amelyek helyreigazításra szorulnak. Azt, hogy a mű nem más, mint szemfényvesztés (hogy az író vagy a kiadó ötletéből, nem tudjuk), több dolog

¹ *A mű eredeti címe:* Bemerkungen über die reine und angewandte Strategie des Herrn von Bülow; oder Kritik der darin enthaltenen Ansichten. *A szöveg keletkezésének feltételezett ideje* 1805. *A szöveg első nyilvános közlése a* Neue Bellona, oder Beyträge zur Kriegskunst und Kriegsgeschichte 1805. évi (9. évfolyam) 3. számában történt. *A kötetünkben közölt szövegváltozat megtalálható:* NOHN 1956: 10–23. Nohn műve Clausewitz halálának 125. évfordulója alkalmából jelent meg. (A szerk.)

² Adam Heinrich Dietrich von Bülow (1757–1807), porosz katonai gondolkodó és szakíró. Elméleti munkássága a hadművészet és a stratégia egzakt tudománnyá alakítására irányult. (A szerk.)

³ Lásd: *Der Feldzug von 1800, militärisch-politisch betrachtet von dem Verfasser des Geistes der neueren Kriegssysteme* (Heinrich Fröhlich, Berlin, 1801).

⁴ *A Clausewitz által bírált mű eredeti címe:* Lehrsätze des neuern Krieges, oder reine und angewandte Strategie aus dem Geist des neuern Kriegssystems hergeleitet. (Berlin: Fröhlich, 1805.) *A mű címe magyarul:* A modern háború elmélete, avagy az elméleti és gyakorlati hadászat levezetése: A modern háborús rendszer szelleme. (A szerk.)

is igazolja. Egyrészt a számos benne megjelenő, de a tárgyhöz egyáltalán nem tartozó téma, amelyek csupán azért kerülhettek nyomtatásra, hogy felduzzasszák az oldalszámot. Másrészt a mű nagy részét végigkísérő csapongó stílus, amely a szerző igényét a tudományos kifejezőmódra egyszerűen nevetségessé teszi. Harmadrészt az a számos sajtó- és egyéb hiba, amelyekben a könyv a kiadónak köszönhetően bővelkedik.

A 74 oldalas, önmagáról zengett dicshimnusz miatt, amelyet előszó gyanánt fűzött művéhez, reméljük, előnti a szégyenérzet. Ez kétségkívül be is fog következni, amint felébred a hiúság mámorából.

A szerző a hadászat és a harcászat fogalmának meghatározását, 11 korábbi tételével együtt kiemelte *A modern háborús rendszer szelleme*⁵ című művéből, összeolvasztotta *Az 1800. évi hadjárat*-ban írottakkal, és ezt nevezi most elméleti és gyakorlati hadászatnak. Az elméleti hadászat természetét még vizsgálni fogjuk. Itt annyit jegyzünk meg, hogy a történelmi elemzések valójában csupán példák lehetnek, amelyek tételeit csak szemléletesebbé tehetik. Ám ezek nem szolgálhatnak sem az elméleti, sem a gyakorlati hadászat fogalmának kiegészítésére, amely fogalmakról a szerzőnek egyébként is teljesen helytelen elképzelései vannak.

Ami az elméleti hadászatról szóló részt illeti, el kell ismernünk, a szerző érdeme, hogy nézeteit világosan és egyértelműen tárgyalja. Számos elavult nézet mélyére szánt, gyakran fényt derít a ködbe veszett fogalmakra. Elismerésünk a szerző eme érdemeiről teljesen őszinte, és semmi, ami ezután következik, nem változtat rajta. Ám ez az egyetlen elismerés, amit tehetünk. A szerző egyébként maga is szívesen hívja fel olvasói figyelmét saját érdemeire, de hogy az igazság napvilágot láthasson, rá kell világítanunk a tévedéseire is.

E célnak szenteljük alábbi vizsgálatainkat, amely során nem a szerzői hiúság vagy egyéb hasonló személyiségvonás vezérelt minket. Nem titkolt, belső indítárból fakadó célunk sokkal inkább az volt, hogy nézeteit megszabadítsuk a rajtuk eluralkodó tévedésektől, lerántuk a hiúságról a leplet, s hogy a hevesen locsogó író arroganciáját szembeállítsuk a megfontoltsággal.

Az általános fogalmakkal kezdjük, hiszen ezek a legfontosabbak egy tudományterület alapjainak letételekor. Ezekben mindjárt meg is találjuk minden tévedése forrását, amelyeket képzett és gondolkodó katonák rögtön észrevesznek. Ezek hálójába azonban a szerző saját rendszere miatt beleragadt.

Azért fogalmaztunk úgy, hogy beleragadt, mert – ha igazán őszinték akarunk lenni – be kell ismernünk, túl nagy koponya ahhoz, hogy teljesen komolyan vegyen

⁵ A mű eredeti címe: Geist des neuren Kriegssystems. (A szerk.)

ilyen gyermekes gondolatokat. Persze érthető, hogy ezzel a vallomással az olvasók adósa marad, hiszen ellenkező esetben mi lenne írói érdemeivel?

Nézzük először a szerző által alkotott fogalommeghatározásokat:

A hadászat az ellenség szemhatárán kívül eső hadmozdulatok tudománya, a harcászat pedig a szemhatárán belülieké.

Tény, hogy eddig a hadászat és a harcászat fogalma nem különült el egymástól élesen, és az is, hogy kiváltképp a harcászat esetében nem volt pontos fogalom-meghatározásunk. Azt sem tagadhatjuk, hogy a szerző a témában alkotott nézeteit érthetően és határozottan közli, de ez önmagában semmit sem jelent. Sem én, sem önök nem nyertünk ezzel semmit. Hiszen fogalmak tisztázásának semmiképpen sem lehet megfelelő útja, hogy egy önkényes definícióval előhozakodunk, majd az esetlegesen felmerülő ellenvetéseket utólag lefolytatott vizsgálatokkal próbáljuk meg elkerülni. Semmiféle osztályozás – tűnjön bármily logikusnak – sem válhat hasznunkra addig, míg meg nem határoztuk pontos célját. Mindezt még meg is bocsáthatjuk a szerzőnek, hiszen [osztályozásakor] tartotta magát mindazon ismeretekhez, amelyekkel a hadászatról és a harcászatról már rendelkezünk. A már régóta használt, általános osztályozásoknak ugyanis – még ha kicsit ködösek is – pontos okuk és érvényük van.

Ebben az esetben csak a határok pontosabb kijelöléséről van szó, arról, hogy a felvetést egyértelművé tegyük, tehát meghatározzuk a fogalmat. Miként kell ehhez eljárunk?

Csak a szavak jelentését elemezni, ahogy sokan tették, tökéletesen terméketlen vállalkozás. Teljesen félrevezető, hiszen nem gondolhatjuk, hogy a szavak jelentése idővel nem változik, ahogy [azt is figyelembe kell vennünk], hogy az elnevezéseket általában nem tudományos szempontok alapján választják.

Annak, ha az ember úgy elemzi a tárgyat, hogy az, használata révén bizonyos osztályozást volt kénytelen elszenvedni, és hagyja magát a tisztázatlan osztályozási elvek mentén vezetni, komoly következménye lesz. Mégpedig az, hogy olyan pontra érkezik, amelyen maga a fogalom lényege szenved el szélsőséges torzulást.

Esetünkben ez a pont vitathatatlanul a két fogalom közötti határ.

Egy cselekvés azzal éri el a művészet szintjét, ahogyan a kitűzött *cél* elérése érdekében a rendelkezésre álló *eszközöket* felhasználja. Ez tulajdonképpen csak akkor változhat, ha a cél vagy az eszköz változik. Tehát minden e két dolog vizsgálatától függ.

Ha az ember egyértelműen felismerte az eltéréseket, új – pontosabb – osztályozási elvet alkot. Teszi mindezt úgy, hogy nem téveszti szem elől az addig követett osztályozási elvet, különben még több eltérés jelentkezik. Ez az elv lesz a

mérce az olvasó számára, ami alapján az osztályozási elvet saját maga megítélheti. Ez azonban önmagában még nem elegendő, itt ugyanis még csak elvlasztottuk egymástól a fogalmakat. A fogalom minden egyes elemének lényeges jellemzőiből egy egységet kell alkotnunk, ezt hívják a fogalom meghatározásának.

Ha a szerző ezen elvek szerint gondolkodott volna, nem alkot olyan osztályozást, amely bár közelít az igazsághoz, mégis teljesen gépies, és a legkevésbé sem tudományos.

Miután a szerző megalkotta fogalommeghatározását, elfogta a félelem, hogy azt megkritizálják, így utólag igyekezett bizonyítani helyességét. De mivel akarja összehasonlítani, ha elfelejtette megadni azokat az elveket, amelyek alapján alkotta? Azokkal, amiket eddig általában használtunk? Ez ingatag talaj, ugyanis a szerző először maga akarja meghatározni, hogy általában mit is használunk! Ennélfogva csak ostoba fecsegés, mikor az 5. oldalon azt mondja: „Egy összecsapást megelőző oszlopmenet biztosan nem harcászati kérdés, mert a legkevésbé sem különbözik más hadászati műveletektől.”

Hogyan befolyásolja mindezt a szemhatár [mint tényező]? A szerző olyan jellemzőket vezet le belőle, mint: „zártan”, „rendelten” és „biztosított helyzetben”. Az első kettő azonban helytelen, mert vívjon akár száz csatát is az ember, ezek nem mindig lesznek jellemzők. Az utóbbi – a védelmi helyzet – többé-kevésbé mindig jellemző. Ugyanakkor arra, hogy többé-kevésbé, nem alapozhatjuk a fogalmak közötti eltéréseket. Ha a szerző fogalommeghatározását összevetjük a mi fenti elveinkkel, [láthatjuk], hogy teljesen hibás, mert sem a cél, sem az eszköz jellege nem változik abban a pillanatban, amikor az ember az ellenség látóterébe kerül. Akinek a témában vannak ismeretei és valamennyi logikai érzékkel rendelkezik, éreznie kell, hogy egy csapat szervezési rendje, a fegyverek kiosztása stb. harcászati intézkedések. Azok is maradnak, történjenek egy évvel a csata előtt, 1000 mérföld távolságra az ellenségtől, vagy akár már annak kartácstüzeiben.

Valamennyien beláthatjuk, hogy amikor a harc megvívásához kialakított oszlopmenetet elválasztja a harcászat területétől, nemcsak elkülöníti egymástól a fogalmakat, hanem teljesen szétválasztja őket egymástól. Pedig a modern kori hadviselésben az oszlopmenetben rejlik a teljes haditerv alapja, ebből bontakozik ki, akár bimbóból a virág. Maga a szerző több helyen is harcászati eljárásnak nevezi az ellenfél megkerülését a krefeldi csatában, amit Ferdinánd herceg hajtott végre. Ennek a manővernek leglényegesebb eleme az oszlopmenet volt. Láthatjuk, hogy a szerző könyvében hemzseg a sok ellentmondás. Általában az egész világ, s úgy tűnik, maga a szerző is egyetért azzal, hogy a harcászat a harc megvívásának

művészete. Így a harcászatból nem zárhatjuk ki a menetrendet, amelyet az ütközet előtt elrendelnek, és amely maga is meghatározza annak menetét. Számtalan ehhez hasonló ellenvetést tehetnénk még, mert bőven lenne mihez. Ám meg kell elégednünk azzal, hogy csak felhívjuk a figyelmet a fogalommeghatározás hibáira, mert annak teljes helyreigazítása csak saját meghatározással lenne lehetséges. Ugyanakkor fogalomalkotásba most nem bocsátkozhatunk, mert az nem történhet másként, mint a hadművészetről és annak általános kategorizálásáról szóló érvelés mentén. Hacsak az ember nem akarja megkockáztatni, hogy félreértik. Mindezekről a későbbiekben ugyan még esik szó, de tartjuk magunkat ahhoz, hogy nézeteink egészét egy másik alkalommal ismertetjük.

Reméljük, hogy az olvasóközönség tudtára adhattuk, hogy a hadászat és a harcászat fogalma sokkal meghatározóbb módon válik el egymástól. Ahogyan azt is, hogy egy ilyen logikai elemzést egy egyszerű, egyenes okfejtéssel el lehet végezni. Emiatt senkinek nem lehet oka arra, hogy ennyire mérhetetlenül el legyen telve magával, ha ezt megteszi.

Ezt a magyarázatot azért tartottuk szükségesnek, mert ha fogalomponosítási törekvéseit mindenki oly önimádattal kapcsolná össze, mint ez az író, a közönséget hamarosan általános undor fogná el az ilyen jellegű vizsgálatoknak még a gondolatától is.

A többi fogalommeghatározás elemzését most mellőzzük, hiszen nem írhatunk egy egész könyvet egy másik könyv hibáiról. A fentieknél csupán azért időztünk ennyit, mert maga a szerző is úgy gondolja, hogy ezen fogalmak tisztázása miatt kiérdemelte, hogy egy egész könyvet írjon.

Mielőtt azonban rátérnénk a könyv legfőbb témájára, meg kell állnunk egy észrevételnél, amelyet a szerző a 21. oldalon épp csak megemlít. Az észrevétel azonban általánosan érinti a modern hadművészet szellemét, így sokkal lényegesebb.

Mauvillon⁶ azt állítja, hogy a modern kori hadművészet oly fejlett, hogy a régi gyermektegy volt hozzá képest. A szerző viszont azt merészeli állítani, hogy a modern

⁶ Jakob Mauvillon (1743–1794), a felvilágosodás és a francia forradalom korának német polihisztor, katonai gondolkodó. Kasseli szolgálata – az 1780-as évek elejétől kezdve – megnövelte a hadtudomány elmélete és a történelem iránti érdeklődését. 1784-ben adta ki alapvető művét *Einleitung in die sämtlichen militärischen Wissenschaften* (Bevezetés a hadtudományba) címmel, amely az elsők között volt a hadügyek minden területét felölelő tankönyvek között, röviddel előtte pedig három terjedelmes hadtörténeti értekezést írt. Különösen az *Essai sur l'influence de la poudre à canon* (Értekezés a lőpor hatásairól, 1782) tanúskodik a szerző távolságtartásáról a felvilágosodás kori történetírás elveitől, és bizonyos mértékig historizáló jellegzetességeket is mutat. Forrás: HOFFMANN 1990. (A szerk.)

hadművészet hatását tekintve nem hasonlítható össze a régivel. Ennek szerinte az az oka, hogy az utóbbi minden eredményét kevesebb eszközzel érte el. Ez az állítás hibás. Ha két nép hadművészetét össze akarjuk hasonlítani, háborús szituációban kell őket elképzelnünk. Itt aztán felmerülne a kérdés, hogy milyen szerepet játszana a római hadművészet a maival szemben. Úgy véljük, semmiképp sem meghatározóbbat, és valószínűleg a szerző is így gondolja. Az a felvetés, hogy a hadművészet célja, hogy [támadás alkalmával] nagy hatást érvényesítsen kevés eszközzel, helytelen. Ugyanis a védelem ugyanolyan fontos része a hadművészetnek, mint a támadás. A cél a kettő közötti állandó egyensúly fenntartása, a hatása egyiknek sem lehet nagyobb. Úgy véljük, hogy a hadművészet lényegének megfogalmazásakor arra kell törekednünk, hogy az egyes esetek elemzését (általánosan: a haderő által elért hatásokat) tudatosan keretek közé szorítsuk, hogy – amennyire lehet – a fogalmat függetleníteni tudjuk a véletlenektől.

A szerző központi gondolata, amelyből mind a 11 tétele származik, a következő: „A hadművelet annál sikeresebb, minél nagyobb a célhoz vezető hadműveleti vonalak által bezárt szög.”⁷ Vizsgáljuk meg, hogyan jutott a szerző erre a megállapításra, hogy azt hogyan is érti pontosan, és milyen tévedések jelennek meg benne.

A szerző szerint valamennyi hadi eszköz használatának hatása a csapatok mozgásán mutatkozik meg. Egy tábornok minden döntése a mozgásra van hatással, és abban is ér véget. A hadászatot és harcászatot összevonva [ezeket együttvéve] a hadmozdulatok tudományának tekinti. Hogy ne legyünk túl terjengősek, ráhagyjuk most ezt a nézetét, még ha egy igen nagy hiba is van benne.

A hadmozdulatokat – amelyek meghatározása számára oly fontos – két részre bontja, a hadászati és a harcászati mozdulatokra. Utóbbi összes törvényszerűségét a hadsereg ellátásából vezeti le. Ennek az egyetlen forrásnak a segítségével mutatja be a fegyveres erők hadműveleti felépítésének és vezetésének legjobb formáját. Ezt a legtökéletesebb formát nevezi elméleti hadművészetnek, amelynek a többi körülményt – a terepet, a hadvezérek személyiségét, az ország belső állapotát, egyszóval minden helyi körülményt – alá kell rendelni, és amelyből aztán kialakul a gyakorlati hadászat.⁸ Ezen a ponton több hibás elképzelésre is fel kell hívnunk a figyelmet.

⁷ Feltételezzük, hogy olvasóink ismerik a szerző korábbi műveit, és ennek ismeretében tudják értelmezni a fenti mondatot. (Clausewitz jegyzete.)

⁸ Ha a szerző tisztességes, akkor nem tehet mást, mint hogy elismeri, hogy elképzelésének ez az átértelmezése helyes, s annak szükséges kiegészítése is. Ugyanakkor, ha hasonló érveléssel

1. Ha egy haderő hadászati helyzetét elméleti síkon akarjuk bemutatni, ezt nem tehetjük meg kizárólag az ellátás sajátosságai alapján, az ütközet sajátosságait is számba kell vennünk. Ha ugyanis a felek körülményei azonosak, a győzelmet az fogja eldönteni, hogy ki képes egy pontra nagyobb létszámú fegyveres erőt összpontosítani. Más szóval: az ember nem teheti ki magát annak, hogy egy hadászati manőver alkalmával a túlerőben lévő ellenfél megtámadja és legyőzi. Ugye, ezt a szerző sem akarja vitatni?
2. Nincs olyan indok, amely miatt a fegyveres erők hadászati helyzetének legjobb formájáról szóló ezen vizsgálat eredményeit elméleti stratégiának nevezhetjük. Annak fogalmát ugyanis csak tapasztalati tudás útján, utólagosan alkothatjuk meg. Nevezzük inkább általános hadászatnak, mert olyan általános jellemzőkből lett levezetve, amelyek az adott hadszíntér katonai műveleteit befolyásoló körülményeknél jóval általánosabbak, s amelyekből csak általános szabályok alkothatók. Ám csupán ehhez az egy ponthoz is számba kellene még vennünk jó néhány további körülményt, amelyek nem kevésbé általánosak, példának okáért az emberek természetét stb. Bölcsőbb döntés azonban, ha nem igyekszünk a matematika tudományát ily pedánsan, ám teljesen értelmetlenül utánózni, s maradunk a szóban forgó tárgy természeténél. A hadászatba a támadást és a védekezést tehát egy különleges módon összekapcsolt tényezőként kezeljük. A hadászat tárgya ezen tényezők sajátosságainak vizsgálata és az eredményre gyakorolt befolyásuknak tanulmányozása. Ezzel foglalkozni nagy érték, ez tehát a szerző erénye. Ám azt gondolni, hogy ez egy segédeszköz, amellyel a tudományt a maga kedve szerint formálhatja, s mindent egy kaptafára húzni igen nagy hiba. A szerző ebbe a hibába nagyon is beleesik.
3. Ha a szerző úgy nyilatkozott volna művéről, hogy ez a könyv az arra vonatkozó vizsgálatok gyűjteménye, hogy a fegyveres erők – ellátásukból adódó – helyzete és iránya milyen hatással lehet a hadműveletek kimenetére, semmi kifogásunk sem lehetne. Mert ebben az esetben a szerző saját belátása szerint választhatta volna a vizsgálni kívánt feltételeket. Attól kezdve azonban, hogy könyvének tételeit a hadászat doktrínájának titulálja, nem csak a fenti észrevételek megtételére jogosít fel minket. Arra is feljogosít, hogy megvizsgáljunk minden olyan állítást, amelyet már nemcsak elméleti

vezette volna fel itteni érveit is, akkor csak megcáfolták volna, de nem értik félre. (Clausewitz jegyzete.)

úton, hanem történelmi példákkal próbál igazolni. Ezek olyan felvetések melyeket a szerző vagy futólag említ meg, vagy ilyen pontosan meg sem említ, de tételeiből a tévedés legkisebb veszélye nélkül kiolvashatók.

- a) A hadszíntér minden erődjében jelentős nagyságú raktárnak kell lennie. Azért mondjuk, hogy jelentős nagyságú, mert ha harceljárásunkat arra alapozzuk, hogy erődről erődre haladunk az ellenség hadművelati vonalainak oldala mentén, nem tudhatjuk, nem kényszerülünk-e arra, hogy hetekig vagy hónapokig egy erődben maradjunk. Raktárak mozgatása egyik erődből a másikba azonban nem egyszerű.
- b) Valamennyi erődnek megfelelő helyőrséggel, erős, támadóképes csapattal kell rendelkeznie.
- c) Az országon belül bárhol felállíthatunk csapatokat. Bár a szerző tételei nem feltétlenül erre a feltevésre épülnek, számos más érvelése igen.
- d) A hadsereg és a hadianyagraktárak közötti összeköttetés sosem szenvedhet zavart anélkül, hogy ne hasson jelentősen a hadseregére.
- e) Az ütközetek eredményét egyáltalán nem kell már figyelembe vennünk.
- f) Kell ahhoz valamiféle optimizmus, hogy az ember egy hibás viselkedést egy másik hibás viselkedéssel állítson szembe.

Az első pont kapcsán csak annyit akarunk megjegyezni, hogy igen kevés állam rendelkezik elegendő erővel ahhoz, hogy eleget tegyen ennek a feltételnek. Amennyiben a feltétel nem teljesül, csökken az erőd szerző által elvárt hatékonysága. Ilyen körülmények között egy hadművelati vonal szélén vagy amögött elhelyezkedő erőd nem okozhat gondot.

A szerző erre a következőket vetné fel: ilyen körülmények között az ellenség nincs védelmi helyzetben, így ez semmit sem bizonyít ellenem. Mi erre azt mondanánk, hogy igenis bizonyít, amint azt alább látni fogjuk.

Hasonló helyzettel találkozunk a második pontnál is, ezenfelül igen nagy elfogultság kell ahhoz, hogy azt gondoljuk, egy helyőrség ilyen veszedelmes lenne. Az pedig egyenesen nevetséges, hogy harctevékenységekre és az általuk alkalmazott diverziókra ilyen mértékben alapoz.

A fenti két ellenvetés helyességét igazolja a porosz király morvaországi hadjárata és az aközben elveszített hatalmas szállítmány. A királynak Glatz,⁹ Neiße¹⁰ és

⁹ Glatz (lengyelül Kłodzko, cseh nyelven Kladsko), város Lengyelországban, az Alsó-sziléziai vajdaság délnyugati részén, Wrocławtól mintegy 80 kilométerre, délnyugatra. (A szerk.)

¹⁰ Neiße (lengyelül Nisa, cseh nyelven Nisa), város Lengyelországban, Wrocławtól mintegy 75 kilométerre, délkeletre. (A szerk.)

Corel¹¹ környékén kielégítő bázisa volt (a hadműveleti vonalak által bezárt szög körülbelül 80 fok volt), és lehetett volna még 50 erődítménye konstantinápolyi titkos szövetségéig,¹² a szállítmány akkor is elveszett volna.

A harmadik felvetés még nagyobb képtelenség. Nem is igényel cáfolatot.

A negyedik valóban többször előfordul, mint a korábbiak, de azért nem annyira gyakori, hogy általános tanokat állítsunk fel belőle. Ilyesmi akkor történik, ha a hadsereget erődökből, az igények alapján folyamatosan érkező szállítmányok útján látják el, mint például a porosz hadsereget ellátó élelmiszeroszlop esetében. Az utánpótlást csak ott biztosítják így, ahol nincs más lehetőség, ott, ahol a terep is elősegíti, hogy az ellátásnak ilyen szokatlan módját válasszák. Ám általában ilyenkor szorosan a csapatok mögött köztes raktárakat létesítenek, amelyeket minden 2., 3. vagy 6. stb. héten a nagyobb raktárakból töltenek fel. Így volt ez többek között Olmütznél¹³ is. A királynak Sittauban¹⁴ voltak köztes raktárai, amelyekbe csak 14 naponta vagy háromhetente érkeztek kiegészítő szállítmányok Neißéből. Ezenfelül ilyen nem túl nagy és nem túl jelentős szállítmányok elvesztése még nem befolyásolja a hadművelet sikerességét. Na de a nagy és fontos szállítmányokat sem olyan könnyű megszerezni. Egyrészt azért, mert elindítását, amennyire csak lehet, megpróbáljuk az ellenség előtt titkolni. Másrészt azért, mert több kocsin (több úton!) és több osztaggal indítják útnak, így legfeljebb egy nem túl jelentős része veszhet el. Harmadrészt azért ezeket különítményekkel, sőt gyakran magával a hadsereg mozgásával is fedezni tudjuk.

Mindebből láthatjuk, hogy egy bizonyos időre szükség van ahhoz, hogy az ellenség összeköttetésére érezhető módon hathassunk. Ennek az időnek az értékét hadászati számításainknál figyelembe kell vennünk.

¹¹ Cosel (lengyelül Koźle), város Lengyelországban, Wrocławtól mintegy 110 kilométerre, délkeletre. (A szerk.)

¹² 1790-ben Poroszország és az Oszmán Birodalom szövetséget kötött. A karlócai béke után az oszmánoknak még egy évszázadig tartott, hogy elfogadják: a birodalom nem az iszlám hit egyedüli védelmezője a keresztény Európával szemben, hanem az európai államrendszer egyik, s egyre inkább erejét és hatalmát veszítő tagja, amely mind jobban rászorul az európai államok szövetségére és a békére. Amikor a század végén a birodalom ismét kétfrontos háborúba sodródott Ausztriával és Oroszországgal, az oszmán vezető körök ennek az elvnek megfelelően kötötték meg a svéd–oszmán oroszellenes szövetséget 1789-ben, majd a porosz–oszmán szövetséget 1790-ben, amely Ausztria ellen irányult, s amelybe Svédországot és Lengyelországot is belefoglalták. Forrás: ÁGOSTON 1997: 28–31. (A szerk.)

¹³ Olmütz (cseh nyelven Olomouc, magyarul Alamóc, lengyelül Ołomuniec, latinul Eburum vagy Olomućium, morvvaül Holomóc vagy Olomóc) város a Cseh Köztársaságban, Morvaország középső részén. (A szerk.)

¹⁴ Sittau (mai nevén Zittau), (csehül Žitava, lengyelül Żytawa) város Németországban, Szászországban, a német–lengyel–cseh hármashatár közelében. (A szerk.)

Éppen ez az időtényező hátráltatta II. Frigyest is abban, hogy az oroszok összekötéseire hathasson, amibe egyébként bele is bukhatott volna.¹⁵

Amióta felfedeztük a műveleti vonal fontosságát, az emberi torokkal hasonlítjuk össze, és úgy szoktunk fogalmazni: egy hadsereg, amelynek műveleti vonalát elvágják, épp annyira képes tartani magát, akár egy ember átvágott torokkal élni. Ez így mind igaz, és jó is a hasonlat, de hasonlatok alapján nem alkothatunk komoly érveket. Ilyesmi jó humorú embereknek való, a tudományt alkotni vágyó filozófus elmének azonban tilos. Efféle dolgokra csak vállrándítást kaphatnak válaszul.

Az ötödik feltevésről is részletesen ki kell fejtenünk véleményünket, mert az mélyen belegyökerezett a kor katonai gondolkodásába. Bülow úr legalább százszor elmondta, hogy az ütközetek ma már nem döntenek el semmit. Az előszavában is hangoztatta: nem a csaták döntenek el a háborút.¹⁶ Ezt azonban nem állíthatja úgy, hogy ne tartsuk következetlennek. Az, hogy egyáltalán nem veszi figyelembe az ütközetek következtében létrejövő hátrányokat, a hadviselése természetéből fakad. Több száz helyen találni a könyvében erre igazolást.

Érthetetlen, hogy értelmes embereknek hogyan juthat eszébe, hogy a hadászat fontosabb, mint a harcászat, vagy az, hogy a hadászat fejlődésével maga a közvetlen harc sokkal kisebb részben határozza meg egy csata kimenetelét.

Hadászat nincs ütközet nélkül. Az ütközet a hadászat éltető anyaga, maga az általa használt eszköz. Amint a harcászat a haderő alkalmazása ütközetben, úgy a hadászat az ütközet alkalmazása, vagyis az egyes ütközetek összefűzése egy egészé a háború végcéljának elérése érdekében. Mindaz, amit a hadászat tehet, hogy megadja, hogyan vívják meg a csatát, hogy az a legcélszerűbb helyen, a legkedvezőbb időben és a lehető legkedvezőbb körülmények között történjen. Egészen addig a harcászat kezére játszik, majd a harcászat kezén át ő is részesül az ütközet sikeréből. A hadászat csak kedvező kimenetelű harcokkal érheti el célját, ez magától értetődik. Amennyiben az ember sikereket akar elérni, vívni is tudnia kell, ez is magától értetődik.

De – mondják majd – ha a hadászat a kulcsa annak, hogy ütközeteket a legelőnyösebb körülmények között vívjunk, akkor a hadászat fejlődésével ezek a

¹⁵ 1758 májusában, Daun császári tábornoknak sikerült elvágni a porosz seregtestek közötti összeköttetést. Fennállt a lehetősége, hogy sikerül egyesítenie seregét az oroszokkal, azonban Frigyes Zorndorfnál előbb legyőzte az oroszokat, akik visszavonultak. Forrás: *Nritisbattles* [é. n. b]. (A szerk.)

¹⁶ Ezt a modern kori hadviselésre értheti, különben azt írta volna: nem a csaták eredményei alapján kellett volna döntenünk [tehát múlt időt használt volna]. (Clausewitz jegyzete.) Lásd a II. térképet (Az 1758. évi hadjárat) a mellékletben. (A szerk.)

körülmények még előnyösebbek lesznek. És minél előnyösebbek, a harcászat művészetét annál kevésbé kell majd bevetnünk a győzelemhez. Mi erre a következtetésre azt válaszolnánk: kedvező körülmények között harcolni még nem jelent feltétlenül teljesen kedvező feltételeket. A legmagasabb hadászati ismeretek mellett is lehetnek a körülmények oly kedvezőtlenek, hogy hatalmas harcászati jártasság kelljen ahhoz, hogy a csata elvesztését elkerüljük. Ha a hadászat csak az erőfölény kérdésében támaszkodna a harcászatra, a tervezés teljesen elveszítené a hatékonyságát és a lényegét.

Azt, hogy nekünk van igazunk a [szerző könyvének] 306. oldal[a] is igazolja, amelynek mielőbbi elolvasását ajánljuk kedves olvasóinknak. Ezen a helyen olyasmi is felmerül, mint hogy „ott, ahol a hadászat az erőfölény kialakításával kudarcot vall, a harcászat képes a kialakuló kedvezőtlen helyzetekben is megoldást nyújtani”. Micsoda kusza fogalmat alkot ez a mi írónk a hadművészetről!

Minden, amit a szerző ezen a ponton a harcászatról mond, kritikán aluli.

A fenti közbevetésekhez hasonlókat a szerzőtől vártuk a legkevésbé, hiszen ő maga nincs annak a tudásnak a birtokában, hogy erőit úgy tudja mozgatni, hogy sose kelljen hátrányos körülmények között csatát vívniuk. Mint láthatjuk, csapatait rendszeresen kedvezőtlen körülményeknek teszi ki. Itt jön a lényeg. A szerző úgy véli, hogy az ember csak úgy hagyja, hogy 8 vagy 14 napon át kisebb vereségeket szenvedjen, és azalatt többé-kevésbé még jól is érezheti magát. Sőt, azt képzei, hogy ezek után döntő vereséget már nem is szenvedhet. Csak isten tudja, miért gondolhatja így. Talán azért, mert az a meggyőződése, hogy a harcászat lényege csak a hegyi előőrsök láncolatának alkalmazása lehet, amelyek kiterjedése a napi menetek távolságában mérhető. Ami aztán egy esetleges átkarolás elkerülése érdekében az ellenfelet is hasonló kiterjedésre fogja kényszeríteni. Hát hogyne! Csak úgy a belső megérzéseik alapján! Sőt, az említett helyen azt is állítja, hogy a hadseregek elég nagyok ahhoz, hogy vonalainkat a raktáraink fedezése érdekében minél hosszabbra elnyújtsuk. Ezért alakítunk kis seregtesteket,¹⁷ de semmiképp sem nyújtjuk a csapatok felépítését több mérföld hosszúra. Az egyes seregtestek a csaták alkalmával pedig képesek egyesülni, sőt ezt meg is kell tenniük. A modern hadművészet pedig bizonyára többet kínál annál, hogy kizárólag döntő

¹⁷ Clausewitz itt a Corps kifejezést alkalmazza, amelyet a mai katonai nyelvhasználat szerint lehetne hadtestnek is fordítani. Miután a hadtest mint katonai kötelék éppen a napóleoni háborúk során nyeri el későbbi formáját – tehát 1805-ben aligha létezett a mai alakjában –, találóbbrak véljük, ha a jelen szövegben a seregtest fogalmát alkalmazzuk. Az utóbbi értelme: a hadsereg nagyobb szervezeti része. (A szerk.)

eredményt nem hozó előcsatározást vívjunk. Egy józan elme azt pedig végképp nem gondolhatja, hogy a modern háború szelleme azt diktálná, hogy 6000 emberrel 30 mérföld hosszúságban sorakozzunk fel, majd legnagyobb erőinkkel alakítsunk kordonrendszert (304. oldal). A szerző által itt megadott indok maga a teljes eszetlenség, szerinte ugyanis: „ha az egész hosszabbra nyúlik, a részeknek is hosszabbra kell nyúlniuk, hogy az egészet ne tegye tönkre az állandóság megbojlása”. Már az is komoly erőfeszítést jelent számunkra, hogy ilyen sorokat egyáltalán lemásoljunk ide!

Egészen hasonló szellemben született a következő kijelentés is: „bizonyára hibát kellett elkövetni ahhoz, hogy olyan szükséghelyzetben találja magát az ember, hogy nem kerülheti el, hogy az ellenféllel megvívjon”. Gondoljunk csak a lowositz, collini, rosbachi, leutheni, liegnitzi csatákra.¹⁸

A szerző könyvében az a nézet nélkülözi a modern hadművészetnek még az legalapvetőbb elemeit is, ahol kifejti, hogy az elveszített csaták következményei egyáltalán nem fontosak. Hiszen ha ott sem számol ezek morálra gyakorolt hatásával és annak következményeivel, ahol azok a legnagyobbak és a leginkább láthatók, sőt egyenesen tagadja azok megjelenését, akkor ezek egyáltalán nem léteznek számára. A háború tehát neki nem más, mint pusztá kártyajáték. Tény, hogy könyvében több helyen saját maga is ellentmond ezen kijelentésének, ám a szerző önellentmondásaiért nem vállalhatjuk a felelősséget. Az ilyesmi bizonyára a kidolgozatlan, kiforratlan gondolatokból fakad.

Végre elérkezünk a szerző hatodik felvetéséhez. Ha egy katonai segédanyag [Bülow tanulmánya] hatékonyságát szeretnénk mérni, feltételeznünk kell, hogy az ellenség a célja eléréséhez megfelelő eljárást választ. No de már fent felhívtuk a figyelmet arra, hogy egy tudomány tárgyának ilyesfajta vizsgálatával nem alkotjuk meg a tudomány alaptételeit. Ezeknek mindig összhangban kell lenniük az alapelvekkel, hiszen azokból következnek. Ha már a szerző elköveti azt a hibát, hogy a hadászat kapcsán ezekről az alapelvekről teljesen megfeledkezett, miért ne követne el egy másikat is. Nevezetesen azt, hogy elfelejti feltenni azt a kérdést, hogy elképzelései nem mondanak-e ellent a hadművészet magasabb rendű követelményeinek.

¹⁸ 1756. október 1-jén, a csehországi Lowositz mellett ütközött meg a porosz és szász hadsereg. 1757. június 18-án volt a collini (Kolin) csata, szintén Csehországban. A rosbachi csatát 1757. november 5-én Szászországban, a leutheni csatát 1757. december 5-én Sziléziában, míg a liegnitzi csatát (ma Legnica, Lengyelország) 1760. augusztus 15-én vívták, valamennyit a hétéves háborúban. Forrás: BODART 1908. Lásd még a III. térképet (A hétéves háború, 1756–1763) a mellékletben. (A szerk.)

A következő bizonyára a hadművészet egyik alapelve: igenis számolhatunk azzal is, hogy az ellenség hibát követ el, de ezt mindig csak feltételeznünk szabad. Abból láthatjuk, hogy ez egy alapelv és valóban helyes, hogy ellenkező esetben a kis államok soha nem háborúzhattak volna nagyobbakkal. És ezt maga a hadművészet „tiltotta” volna meg nekik. Sőt, ellenkező esetben a hadászat nem is létezne azok számára, akik a leginkább rászorulnak, a gyengébbeknek. Ez azért nevetséges lenne.

Egy elég népszerű, de alapjaiban hibás elképzelés, hogy a hadművészetnek először mindig a katonai tevékenységhez szükséges eszközöket kell megteremtenie. Ott, ahol ezek rendelkezésre állnak, de aztán mennyiségük nem bizonyul elegendőnek, a hadművészet számára nem marad más, mint békét ajánlani. Ez a nyereszkedő üzerek hadművészete, nem a tábournokoké. A [jó] tábornok tudja, hogy mi a teendő ott, ahol ezek az eszközök rendelkezésre állnak, és mi a teendő ott, ahol nem.

Vannak, akik nem kötnek olyan gyorsan békét, mert azt gondolják, nehezebb helyzetekben a megoldás a tábornok zsenialitásában van, akinek el kell térnie a szabályoktól. A szabályokon azonban sosem emelkedhetünk felül. Ott, ahol úgy tűnik, felülemelkedtünk rajtuk, vagy tévedünk, vagy az eset már nem tartozik az adott szabály körébe. A hadászat szabályai azokon az eszközökön alapulnak, amelyek birtokában vagyunk. Itt nemcsak olyanokra kell gondolnunk, mint az ágyúk, legénység, erődök, hanem a morális hozzáállásból fakadó előnyökre is. Ezek közé tartozik a hadvezér zsenialitása. Akinek pedig tudás van a birtokában, annak élnie kell vele!

A hadászat nem csak a matematikai számítások útján megadható mennyiségekkel foglalkozik. Nem! Ahol az emberi leleményesség a morális hozzáállásban olyan segédeszközt fedez fel, ami a harcnak jó szolgálatot tehet, az már a hadászat területe. Ki gondolta valaha is úgy, hogy a költészetet az időmértékes verselés szabályai vagy egyéb regulák keretei közé kell szorítanunk? Ki képzelte valaha úgy, hogy a képzőművész tanulmányai csak az emberi testre korlátozódnak? És végül, ugyan kinek juthat eszébe, hogy a hadászatot egy gépies tudománnyá, sőt egyenes kisipari kézműves tevékenységgé silányítsa?

Ezekből a téves elképzelésekből fakad, hogy az ember azt hiszi, az elmélet ellentmond a gyakorlatnak, hogy az elméletet nem mindenhol lehet követni, hogy a megfelelő időben kell a szabály fölé emelkedni, és így tovább. Minden, amit az egészséges emberi elme jónak ítél, megfelel az elméletnek. Az elmélet ugyanis úgy jön létre, hogy az egészséges emberi elme megítél bizonyos dolgokat.

Meggyőződésünk szerint tehát a hadművészet lényege a rendelkezésére álló eszközök legkedvezőbb felhasználása, legyenek azok bármily jók vagy rosszak. Ebből az következik, hogy amikor a matematikai viszonyok és az előnyök a szemben állók közül az egyik államnak kedveznek, a másiknak nem marad más lehetősége, csak hogy a morális hozzáállásra alapozzon. Idetartoznak azok, az ellenség által elkövetett hibák is, amelyekkel számolni lehet. A hibák fakadhatnak kormányuk alkotmányából, a [z országot] vezető személyek vagy a hadvezetésre választott tábornok személyiségéből. Ezeket a valószínűség törvényei szerinti számításainkkal indokolhatjuk. Mi másért lehetne olyan fontos, hogy ismerjük az ellenséges tábornokot, ha nem azért, hogy viselkedését előre kiszámíthassuk? És mi mást is szolgálhatna ez a számítás, mint azt, hogy döntéseinket ez alapján hozzuk. Idetartoznak továbbá azok a moralitást erősítő tapasztalatok is, amelyeket a rendkívüli alkalmak, a fényes győzelmek hoznak magukkal. Aki pedig ezekkel a tényezőkkel nem képes számolni, sosem lesz jó tábornok. [Az ilyen tábornokot] matematikai számításai, ha gyenge, romlásba, ha egyenrangú ellenfélre talál, tétlenségbe taszítják. Az a művészet, amely az ilyesfajta dolgokat nem veszi figyelembe és területéről teljesen kizárja őket, nem érdemli meg, hogy művészetnek nevezzék.

Ha megkérdéznék tőlünk, hogy hadászatnak hívhatjuk-e azt, ami ilyen nézeten alapszik, azt válaszolnánk, hogy nem vállaltunk kötelezettséget arra, hogy ezt eldöntsük, sem arra, hogy a lehetőségét bizonyítsuk. Sokkal kevesebb kifogásunk van a szerző azon beismerésével szemben, hogy nem hisz a hadművészetben. Azzal szemben viszont már jóval több, mikor ezt a kifejezést arra nem méltó fogalmakra használja, valóságos bábeli nyelvi zűrzavart okozva ezzel a katonai gondolkodás területén.

A fent kifejtett okokból a szerző spekulatív vizsgálataiból származó derűlátását nem tudjuk a hadászat egyik alapvető szabályának tekinteni. Az itt kifejtett alapelveket könyvének több pontján is elfogadta, azáltal, hogy maga is ezeket követte. Azonban nem gondolta őket végig világosan, és kiforratlan gondolataival (ez az egyetlen minősítés, ami a szerző gondolatait megilleti) számos ellentmondásba keveredett.

Mint már említettük, a szerző mondataival nem foglalkozhatunk egyenként, mert azok értéke az elmondottakból levonható. Vannak azonban dolgok, amelyek mellett nem mehetünk el.

A szerző rendszeresen szemrehányást tesz azoknak, akik csak a megérzéseikre hallgatnak és az előrenyomuló ellenféllel csak úgy szembeszállnak és frontális harcot vívnak.

Több mint 100 helyen tesz említést róluk a könyvben a tőle megszokott szar-
kasztikus hangnemben, mi több, szenzualistának nevezi őket.

Nos, hát hadd kérdezzünk meg itt minden elfogulatlan embert, hogy nem
nevezhetnénk-e a szerzőt magát is szenzualistának. Nem mondhatnánk, hogy ő is
állati ösztöneit követi, mikor állandóan az ellenséges csapatok oldalába törekszik?

Ha állandóan és a körülmények figyelembevétele nélkül, mérlegelés és ítélő-
képesség nélkül tesszük [a fent említettek közül] az egyiket vagy a másikat, az
ugyanolyan rossz. Mindkettő a szellemi szegénység bizonyítványa, amelyre senki-
nek sincs oka büszkének lenni.

Miután részletes vizsgálatot szenteltünk az elméleti résznek, kimutatva, hogy a
szerző kiskisoklás módjára filozofál és szaktudás nélkül érvel. Miután megmutattuk,
hogy a tudomány megalkotásával és fejlesztésével kapcsolatos igényei csak a
hatalmas önteltségében gyökereznek, amellyel a természet megbüntette. Ezen
kényelmetlen, ugyanakkor az igazság szolgálatába állított vizsgálatok után végre
rátérhetünk a könyv történelmi példákat tárgyaló részére. Bár a szerző úgy véli,
hogy [tiszván] elméleti úton sikerült bizonyítani tételeit, mégis úgy tűnik, hogy
ő és hívei is nagy hangsúlyt fektetnek a történelmi vizsgálatokra, és a történelmi
példáknak nagy bizonyító erőt tulajdonítanak. Ez néhány általános megjegyzésre
késztet bennünket velük kapcsolatban. A szerző mindig talál a történelemben olyan
példát, amellyel elméletét igazolhatja. Rendszeresen arra a következtetésre jut, hogy
a műveletek ott voltak sikeresek, ahol az ellátás megfelelően biztosítva volt. Ám ő
maga is említ néhány olyan példát, amelyek épp nem ezt igazolják. Az első ilyen
példa, amikor az osztrákok 1778-ban benyomultak az Elba bal partjára és meg-
tudták szerezni Berlint és Magdeburgot. Azt a példát is említi, mikor a poroszok
1792-ben hadseregük egy részével képesek voltak egészen Párizsig előrenyomulni.
Erről azt mondta: a poroszoknak ehhez csak le kellett győzni a franciákat (itt tehát
mégiscsak döntő szerepe volt a csatának) és meg kellett szerezniük a chalons-i
raktáraikat. Ezzel a poroszok számára Franciaország közepén Chalons¹⁹ és Ver-
dun²⁰ raktárai által ismét biztosított volt az utánpótlás. Az utánpótlásának bázisa
azonban meglehetősen kicsi volt, mert Chalons a Verdun–Párizs-vonalon található.
Úgy tűnik, hogy itt még egy ilyen bázissal is el lehetett érni rendkívüli dolgokat.

¹⁹ Châlons-en-Champagne város Franciaország északkeleti részén, Párizstól 150 kilométerre, keletre.
(A szerk.)

²⁰ Verdun város Franciaországban, Párizstól 225 kilométerre, keletre. 1648-ban, a harmincéves háborút
lezáró münsteri béke következtében a város Franciaország részévé vált. Verdun, a porosz–francia
háborút követően, a franciák által kiépített védelmi vonal fontos erődtítménye volt. (A szerk.)

Ehhez pedig teljesen hasonló volt az az utánpótlásbázis is, amellyel Verdunig rendelkeztek. A szerző egyébként úgy gondolja, hogy Párizsnál vissza kellett volna fordulniuk és el kellett volna hagyniuk Franciaországot. Szerinte ebben és más hasonló esetekben már ennyit tenni is elegendő, mert ezzel minden a háborútól elvárt célt elértünk. A 138. oldalon Moreau²¹ tábornok németországi esetét is említi, akinek egyébként egészen a hohlenlinden csatáig egyáltalán nem volt jó bázisa, terve mégis kitűnően sikerült. Mi, németek ezt sajnos mind jól tudjuk. A szerző által példaként említett hadműveletekhez sorolhatjuk az oroszok hadműveleteit is a hétéves háborúban. Abban a tekintetben legalábbis mindenképp, hogy azok a poroszok számára rendkívül veszélyesek voltak. Gondoljunk csak Ferdinánd herceg 1758-as hadjáratára, amely során Németország nyugati részét megfelelő bázis nélkül, elegendő katonai erő nélkül, sőt utánpótlás nélkül az ellenségtől felszabadította.

Amikor a szerző az 1794-es hadjáratot a saját rendszere alapján elemzi, és úgy gondolja, hogy ez a példa a rendszerét igazolja, teljesen tévúton jár. Mindaz, ami szerinte a rendszere sikere mellett tanúskodik, csupán képzeletének szüleménye. Németalföld kiürítése politikai okokból történt. Ebben már egyetlen képzett katonára sem kételkedik. Ezt csak olyanok vonják kétségbe, akik hajlamosak gyökeret vert téveszmékbe beleragadni, pont, mint a szerző.

Végül arra szeretnénk felhívni a figyelmet, amikor a szerző arról értekezik, miként döntöttek a hohlenlinden csata előtt a hadjárat újraindításáról. „Dönthettek volna úgy is, hogy mint a bolondok, előrerohannak, hogy átkeljenek az Inn folyón és egy ostoba hadműveletbe kezdjenek a Duna mentén. Ehelyett a franciák a hadjárat kezdetén Wasserburgot²² támadták meg.”

Ahelyett, hogy bolondok módjára az újságírók szavait ismételné, fáradozhatott volna azon is, hogy megbízhatóbb forrásokat keres. A franciák nem vették be 29-én Wasserburgot, mint ahogy ő hiszi, hiszen azt az osztrákok csak a hohlenlinden csata után hagyták el.

Mindezek ellenére a szerző úgy véli, hogy az említett esetek nem mondanak ellent elméletének. Mindent azzal magyaráz, hogy csak az ellenségnek kellett volna másképp manővereznie.

²¹ Jean Victor Moreau (1763–1813) francia tábornok, hadseregével német földön megnyerte a hohlenlinden csatát, 1800. december 3-án. Az osztrák–bajor szövetségesek visszavonulásra kényszerültek és fegyverszünetet kértek. Ezzel gyakorlatilag véget ért a második koalíciós háború. Forrás: JENSEN 2018b. (A szerk.)

²² Wasserburg am Inn város Németországban, azon belül Bajorországban, Münchentől 55 kilométerre, keletre. (A szerk.)

Ezek alapján láthatjuk, hogy értelmetlen a szerzővel történelmi tényekről vitázni. Ha azok éppen őt igazolják, az csak megerősíti elképzeléseit. Azonban, ha a történelmi tény arra mutat rá, hogy nem neki van igaza, az kizárólag csak az ellenséges tábornok, sőt a sors hibája lehet! (Lásd 620. és 621. oldalak.)

Hiheti, hogy a történelmi példákban van annak kulcsa, hogy nem fogják megkritizálni, mert azok ellen senkinek sem lehet kifogása, ám téved, mert ezek az ő igazát sem bizonyítják.

Hogy a történelmi példának [ilyen munkákban] valójában mekkora értéke is lehet – a szerző elméletétől eltekintve –, azt az alábbiakból mindenki maga megítélheti. Először is megállapításait mindig csak nagyon általános információk alapján teszi, olyan általánosak alapján, amelyeket az ember az újsághírekből ismer. (Az egész 1800. évi hadjáratot újságokból ollózta össze.) Mivel az ellenséges tábornok lehetőségeinek nagy részét nem is ismeri, nem tudhatja, hogy az ellenséges tábornok a körülményei alapján mit tehetett vagy nem tehetett volna. Így, ugye, nem is nehéz a saját fantáziánk alapján megmondani, hogy az ellenséges tábornoknak mit is kellett volna csinálnia. Másodszor is széles e világon nincs még egy ilyen könnyelmű okoskodó, mint ez a szerző. Ahol Moreau 1800. évi hadjáratát tárgyalja, azt írja, hogy amint a francia hadsereget megerősítették, Krayt²³ különösebb nehézség nélkül tudták a Rajna partjához szorítani, ahol csapdába estek. Itt nem csinál nagy ügyet abból, hogy egy 10 ezer fős seregetestet csapdába ejtenek. (Ahogy mindenhol, itt is megfélemez az arról, hogy az ilyen esetek hogyan hatnak a többi csapat morális hozzáállására.) Azt írja, hogy Kray tábornoknak hagynia kellett volna, hogy 8–14 napig folyamatosan vereséget szenvedjen és mindig jó kedélyűen kellett volna visszatérnie Duna mögötti állásába. Ugyanitt az ellenfélnek 10 ezer emberrel be kellett volna kerítenie Ulmot, az osztrák hadsereg útját elvágni és arra késztetni, hogy letegye a fegyvert.²⁴ Végül harmadszor, a szerző valamennyi

²³ *Krajovai és topolyai báró Kray Pál (1735–1804) magyar katonatiszt, az osztrák császári hadsereg tiszte, majd tábornoka, a hétéves és az utolsó török háború, a francia forradalmi háborúk és a napóleoni háborúk hadvezére. Fiatalon Bécsben tanult matematikát, amelynek hasznát 1782-ben a bártfai út- és hidépítési munkálatok irányítása során kamatoztatta. 1789-ben elnyerte a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, majd 1795-ben a parancsnoki keresztet. Forrás: LÁZÁR 2012.*

²⁴ Egy apróság, ami szigorúan véve nem is tartozik ide, de megemlítjük, mert kiválóan jellemzi a szerzőt, mint író. A szerző okfejtései között megjegyzi, hogy a lovasság még mindig jól használható 45 fokos dőlésszögű terepen. Németország északi részein általában 45 fokosnál enyhébb dőlésű lejtők találhatók. Most képzeljünk el egy lovasszázadot, amely egy 45 fokos lejtőről, a lovasságtól megszokott lendülettel nyargal lefelé, és ne feledjük, hogy a szerző ezt az állítást is éppoly metszően és határozottan tette, mint az összes többi. Nem kellene-e az ilyesminek a laikusban is gyanút ébresztenie a szerző szakértelmével kapcsolatban? (*Clausewitz jegyzete.*)

tábornok valamennyi menete kapcsán visszatér korábbi érveléséhez, és a hadjárat minden pontjánál új műveleteket vázol fel, olyanokat, amik egymáshoz nagyon hasonlóak. Így az ember lényegében arra kényszerül, hogy ugyanarról a dologról 10 vagy 15 alkalommal olvasson. Így vezet minket végig a teljes 1800. évi hadjáraton, ezek után nem is csoda, hogy a könyv 44-45 ívre duzzadt. A korábbi általános észrevételeink mellé szívesen hozzáfűznénk még a szerző Melas tábornokról²⁵ felvetett gondolatainak kritikáját is. Már csak azért is, hogy megmutassuk, hogy az eszmék világában még soha nem jelentek meg ilyen – hogy finoman fogalmazzunk – átgondolatlan elképzelések. Egy érdemtelenül felmagasztalt, meggondolatlan szerző állításait cáfolni számunkra azt jelenti, hogy precizitásra törekszünk. Még akkor is, ha ehhez figyelmen kívül kell hagynunk, hogy vannak emberek, akik a szerző száanalomra méltó szüleményeit zseniális felvetéseknek tartják.

Vizsgálataink eredményeit az alábbiakban tudjuk összefoglalni: a szerző könnyelműen felvetett néhány elemi fogalmat, amit aztán nagy könnyelműségében nem fejlesztett tovább. Majd a tárgy sajátosságainak vizsgálata nélkül (valószínűleg azért, mert ezeket nem is ismeri) néhány kiválasztott gondolatból rendszerszintű tanokat hozott létre. Tette mindezt úgy, hogy az elmélet megalkotásához szükséges fogalmakkal még csak nem is volt tisztában. A tanokat összefoglaló néven tudományos módszerek mentén megalkotott hadászatnak hívja. Ezt követően ezeket a tanokat átgondolatlanul, kritika nélkül alkalmazta a történelmi példák esetében is.

A hatalmas sikeren, amely a szerző gondolatait övezte – különösen közvetlenül a megjelenés után – egyáltalán nem csodálkozunk. Be kell vallanunk, egy ideig mi magunk is a követői közé tartoztunk. Ennek a jelenségnek az az oka, hogy követői pontosan az egyszerűsége és érthetősége miatt kedvelik őt. Olvasóit néhány órára stratégává változtatja, és biztosítja nekik [azt az élményt], hogy a legnagyobb hadvezérek felett maguk is ítélkezhesenek. Mert valójában, ha valaki megértette a szerző elméletét, akkor mi sem egyszerűbb a Földön, mint őt utánozva hasonlóan zseniális felvetéseket tenni. Azok a követők azonban, akik komolyabb tanulmányokat folytatnak, és idejük és erejük engedi, hogy ismereteikben továbbhaladjanak, hamar lehagyják szerzőnket, aki csak egy helyben toporog. Mindezekért nevezhetnénk a szerzőt katonásdit játszó gyermeknek is. Persze azok, akinek csak az a fontos, hogy katonai témákról nekik is legyen valamiféle véleményük, továbbra is kedvelni fogják őt, hiszen ők maguk is örökre katonást

²⁵ *Michael Friedrich Benedikt Baron von Melas (1729–1806) erdélyi születésű tábornok, az osztrák hadsereg egyik parancsnoka a napóleoni háborúk idején. Forrás: Fondation Napolen [é. n.]. (A szerk.)*

játszó gyermekek maradnak. Talán ők is rájönnek majd, hogy rossz társaságot választottak, amint a hadművészet új jelenségeit [a tudomány] kicsit tovább kutatja, és az új eredményeket alaposabban feldolgozza.

Az, hogy észrevételeink csupán a szerző tévedéseivel foglalkoznak és semmit sem említünk azok közül, amiket jól és helyesen gondol, nem jelenti azt, hogy utóbbiakat is vitatnánk. Könyvének számos mondanivalóját nagyon is megszívleltük, az 1800. évi hadjáratról írt számos megjegyzését kitűnőnek tartjuk. Hadd jegyezzük meg azért itt futólag, hogy ezek közül azért kizárnánk az osztrákoknak javasolt Savoya és Svájc elleni katonai műveletet, de a közvetlen alpesi védekezésről szóló megjegyzéseit semmiképp. Az igazság sosem szorul arra, hogy bármivel is alátámasszuk. A szerző számára a mi szerény dicséretünk valószínűleg közömbös is maradna. Hiszen ő nem szereti, ha félig dicsérik, vagy dicsérik feltétel nélkül, vagy ne is dicsérik.²⁶

Feltehetően a szerző is rossz néven veszi majd, hogy filozófiai tehetségét, alapelvei és véleménye helyességét valaki teljesen kétségbe vonja. Ám senki sem róhatja fel nekünk, hogy saját meggyőződésünk többet ér számunkra, mint v. Winzer tábornok²⁷ úr tekintélye, az *Elméelkedés a háború művészetéről*²⁸ szóló mű szerzőjének tekintélye, vagy a *Bevezetés a háború művészetébe*²⁹ című mű szerzőjének tekintélye. Ahogy feltehetően azt a bátorságot sem vethetik a szemünkre, hogy meggyőződéseinket meg mertük osztani az olvasóközönséggel, anélkül, hogy tartottunk volna a szerző rengeteg követőjétől vagy szarkasztikus megjegyzéseitől.

²⁶ Montaigne egyik elve szerint az ok nélküli intelem kevésbé veszélyes, mint az okkal történő dicséret, mert az előbbi az elfogultság látszatát kelti. (*Clausewitz megjegyzése.*)

²⁷ Kaspar III. Winzerer (1465 vagy 1475–1542) nagy tekintélyű bajor tábornok és diplomata. Forrás: HARTMANN 1898. (A szerk.)

²⁸ Lásd: Georg Heinrich von Berenhorst: *Betrachtungen über die Kriegskunst* (Leipzig, 1797).

²⁹ Lásd: Aymon Antoine Charles Étienne de La Roche: *Einleitung in die Kriegskunst* (Weimar, 1802).

A KIS KÖTELÉKEK HARCI ALKALMAZÁSA ¹

BEVEZETŐ GONDOLATOK ²

Előadásaim témája a kis kötelékek harci alkalmazása³ és a vezérkar munkája. Ezt az előadást azért kell elválasztani más háborús előadásoktól, mert a szándékom az volt, hogy elkülönítsem a gyakorlati vonatkozásokat a tudományos elemzésektől. A vezérkar munkája gyakorlati – ha úgy tetszik, technikai – jellegű készségek gyakorlását jelentő tevékenység, amelyek inkább a nagy háborúhoz kapcsolódnak (felderítés, menetalakzatok stb.). A kis kötelékekkel vívott harc ugyan sosem egyfajta technikai rutinmunka, nem hasonlítható kézműves mesterségekhez, de

¹ A lap hátulján Clausewitz jegyzete: „A tábornokot megkérni, hogy mondjon példákat a szorosok és falvak mögötti kisebb állások esetére. Ewald kis alegységek harci alkalmazásáról szóló értekezései.” Johann von Ewald (1744–1813) Hessen-Kasselből származó német katonatiszt. Szolgált a hétéves háborúban, majd az amerikai függetlenségi háborúban a brit erőkhöz tartozó hesseni Leib-gyalozezred Jäger-hadtestének parancsnoka volt. 1788-ban csatlakozott a dán hadsereghez, ahol altábornagyi rangig emelkedett. A napóleoni háborúk alatt Holstein főkormányzójaként is szolgált. Amerikai háborús tapasztalatait feldolgozva írt a kis alegységek harci alkalmazásáról (németül: Abhandlung über den kleinen Krieg). EWALD 1785. (A szerk.).

² Clausewitz jegyzetei a kis kötelékek harci alkalmazásáról 244 különböző méretű, kézzel írott papírlapból állnak. A szöveg nincs szerkesztve, és nem publikálásra, hanem az előadások háttéranyagának szánta a szerző. A fordítás Werner Hahlweg kiadásán alapul: CLAUSEWITZ 1966–1990: 226–588. Anyagunk nem tartalmazza a példákat és jegyzetgyűjteményeket magában foglaló függelékét. Ahol az érthetőség szempontjából fontosnak ítéltük, ott további lábjegyzettel láttuk el az anyagot. Nem követtük a Clausewitz által többször is következtelenül alkalmazott sorszámozást, azt folytonossá tettük. (A szerk.)

³ A fordítás és szövegelemzés során úgy ítéltük meg, hogy a „kis háború” kifejezés helyett közelebb állnak a tényleges tartalomhoz a „kis kötelékek harci alkalmazása”, illetve a „kis kötelékekkel vívott harc” megfogalmazások. A következőkben tehát ezeket használjuk, azzal együtt, hogy – ha a szövegkörnyezet megkívánja – nem vetjük el a kis háború kifejezést sem. (A szerk.)

[sikere] kétségkívül egyfajta szakmai tudáson, vagyis a természetes adottságok fejlesztésén és a gyakorlásán múlik. Ezzel szemben a nagy háborúban sokkal inkább a nagy, tudományos, átgondolt nézetek uralkodnak. Bizonyára önök is belátják, hogy amikor Tiedemann őrnagy a háború természetét nagy vonalakban kívánja megismertetni önökkel, amikor a háború legátfogóbb alapelveit kívánja kifejtetni, amikor csak a legfontosabb témákat kívánja érinteni – a nagy csatákat, s azok kapcsolatát a háború céljaival –, akkor ezzel egyidejűleg nem beszélhet olyasmiről is, mint a tábori őrség kialakítása, az őrzéstartók vezetése vagy más hasonló, apróbb részletek. Ezzel ugyanis előadása célt tévesztene, és túlságosan terjengőssé válna. Így hát jómagam is elválasztottam a főtémától mindazt, ami nem áll hozzá elég közel, ám túl fontos ahhoz, hogy csak érintőlegesen foglalkozzunk vele. Az én feladatomban tehát, hogy ezeket részletesen kifejtsem, s oly jártassá tegyem önöket a témában, ahogyan azt fent említettem. Azért bízták rám az előőrsszolgálat és egyéb biztonsági intézkedések részletes ismertetését – amelyek egyébiránt a kis kötelékekkel vívott harc lényegét adják –, hogy megfelelően tagolhassuk a témát. Előadásom első témája tehát az előőrsszolgálat lesz, a második pedig a kisebb kötelékek támadó célú harceljárása. A harmadik téma a törzsmunka lesz. Előadásom témái mind-mind olyanok, amelyek közvetlenül érintik majd önöket, amelyek munkájuk részei lesznek, így e témákban bizonyos jártassággal kell rendelkezniük. Az én feladatomban éppen azért az, hogy feladatokat adjak önöknek, és hagyjam, hogy ezeken önállóan dolgozzanak. Idén nagyobb hangsúlyt fektetek [az önálló munkára], mint az előző években. Nemcsak azért, mert [ebben a tanévben] erre több idő áll rendelkezésre, hanem azért is, mert korábban már meggyőződhettem arról, hogy ez a leghasznosabb eljárás.

Tévednek, ha azt hiszik, hogy előadásaimon mindig nagyszabású elméletekkel találkozhatnak majd. Erre ezek a témák ugyanis egyáltalán nem alkalmasak, ráadásul hajlamos is vagyok a dolgokat a legtermészetesebb és leglogikusabb oldalukról szemlélni. Talán épp az is lesz legnagyobb érdemem, hogy segítsek megszabadulni az előre kialakított nézetek csapdájától, s hogy segítsek kiiktatni az elfogultságot. Mindezzel [elméjükben] talán sikerül annyira megtisztítanom az utat, hogy Önök világosan láthassák a lényegét, s hamarosan saját megállapításaik lehessenek – hisz nincs ennél fontosabb.

BEVEZETÉS A KIS KÖTELÉKEK
HARC ALKALMAZÁSÁBA

Mi is tulajdonképpen a kis kötelékekkel vívott harc vagy kis háború? Mitől válik elmélete önállóvá? Milyen helyet foglal el pontosan a hadművészetben?

A kis háború alatt a kisebb alakulatok harctéri alkalmazását értjük. A 20, 50, 100 vagy akár 300-400 fővel vívott ütközetek – ha azok nem egy nagyobb csata⁴ részét képezik – a kis kötelékekkel vívott harchoz tartoznak. Könnyen lehet, hogy ez a meghatározás túlzottan leegyszerűsítettnek tűnik, és mellőz minden filozófiát, ám ha figyelembe vesszük a kifejezés eddigi használatát, láthatjuk, hogy mégiscsak helytálló. Sőt talán ez a fogalom eddigi egyetlen definíciója, ám ennek megvitatása túl messzire vezetne minket eredeti témánktól. Maradjunk tehát annál, hogy valamennyi, kisebb alakulattal végrehajtott harctevékenység ennek tárgyát képezi. Természetesen azt nem lehet pontosan meghatározni, hogy mit értünk kis és nagy katonai alakulat alatt, ám ennek meghatározása számunkra itt nem is lényeges. Ugyan a kis és nagy kötelékek létszáma között tényleg nem húzható éles határ, de ez az [egyszerű] felosztás attól még nem téves vagy haszontalan, ahogy sok más ehhez hasonló sem. Itt most egyelőre az is bőven elegendő, ha a felosztás alapelveivel nem maradunk adósak.⁵

⁴ A „csata” és az „ütközet” szavak gyakran szinonimaként használatosak, de vannak finom különbségek a jelentésükben. Általánosságban elmondható, hogy az ütközet egy kisebb léptékű, rövidebb ideig tartó fegyveres összecsapás, míg a csata egy nagyobb, jelentősebb, a háború menetére is hatással lehető fegyveres összecsapás. (*Clausewitz jegyzete.*)

⁵ Áttekintésképpen álljon itt a hadművészet felosztása. A hadművészet egésze az alábbi területekre tagolódik:

1. Azok az ismeretek, amelyek a hadügy anyagi és személyi feltételeinek létrehozásával és felkészítésével foglalkoznak.

a) Az anyagi feltételek megteremtése: A hadigazdaságtan elsősorban a polgári ügyekhez és viszonyokhoz áll közel (hadügyminiszter).

b) Az anyagi javak alkalmazására való felkészítés.

• A fegyverek használatával kapcsolatos ismeretek:

– tüzéség;

– erőd- és sáncépítézet.

• A katonák és csapatok oktatásával és kiképzésével kapcsolatos ismeretek (elemi harcászat).

• A hadszíntér átfogó ismerete a lehető legszélesebb értelemben.

Mivel a kis és a nagy háború (ha megengedik, nagy háborúnak fogom hívni, még ha e kifejezés nem is igazán konkrét, és nem is túl tudományos) határai összerosódnak, megfelelő ítélőképességre és szaktudásra van szükség ahhoz, hogy az ember végül tiszta képet kaphasson a kis háborúról. Aki pedig utóbbinak híján van, egyelőre [nem tehet mást], most bízson szavaimban, s később [tudással felvértezve] még visszatérhet ehhez a témához.

A fenti definíció pusztán a szóhasználaton alapul, így nem tartalmazza azt az elvet, amely alapján a háborút nagy és kis háborúra bonthatjuk, így pedig felmerül a kérdés: a hadművészet alapjaira épül-e ez a felosztás, segíti-e annak elsajátítását, és ha igen, milyen módon? Erre egyelőre annyit mondhatok, hogy ez a felosztás mindenképp lényeges, mert a kis kötelékekkel vívott harc tanítása több általános jellemzőben is eltér a hadművészet többi ágának tanításától, ahogyan azt hamarosan bővebben is látni fogjuk.

Ha mindaz, amit az imént állítottunk, igaz, akkor a kisebb csapatok alkalmazásának olyan sajátosságokkal kell rendelkeznie, amelyek általános érvényűek.⁶ Ezek tehát olyan sajátosságok, amelyeket valamennyi esetben megfigyelhetünk. Véleményünk szerint ezek a következők:

1. A kisebb alakulatok szinte bárhol, különösebb kényszer nélkül, könnyedén jutnak ellátáshoz.
2. Könnyebben maradhatnak észrevétlenek.
3. Könnyebben mozognak.
4. A legújabb nézetek szerint a hadseregeket és nagyobb seregstesteket több külön egységre kell bontani, kisebb egységeknél erre nincs szükség.
5. A kisebb alakulatok a legtöbb esetben ugyan nem választhatják ki alkalmazásuk helyszínét, ezért állásaikat általában kénytelenek gondosan, művészi módon kialakítani. A kisebb alakulatok tehát természetüknél fogva élvezik ezek előnyét. Sőt minél kisebbek, annál inkább. Emellett azzal az előnnyel is rendelkeznek, hogy harc közben könnyedén mozoghatnak oldalirányba (jobbra és balra).

2. A tényleges hadművészet, amely a hadügy alkotóelemeinek háborús alkalmazását tanítja.

a) Hadászat.

b) Magasabb harcászat, amelynek egy külön fejezete a kis kötelékekkel vívott harc.

(Clausewitz jegyzete.)

⁶ Magától értetődő, hogy a hadművészetben a logikai formákat nem kell annyira szigorúan vennünk, mint a filozófiában és a matematikában. A hadművészetben is számtalan megfigyelést teszünk, ám ezeket oly módon nem formáljuk tézissé, mint a matematikában. Általában a leggyakrabban előforduló eseteket tekintjük általánosnak. (Clausewitz jegyzete.)

6. Harcukat mindig úgy tervezik, hogy más alegységek támogatására is támaszkodhassanak.
7. Visszavonulásuk mindig egyszerűbb, akár olyan úton is lehetséges, amely nem kiépített, sőt akár különböző, egymással ellentétes irányba is történhet.
8. Bevetésükhöz nincs szükség különösebb előkészületekre.
9. Végül pedig a nagyobb alegységekkel ellentétben a kisebbek célja nem mindig csak a támadás vagy a védekezés lehet. A leggyakrabban a nagy háborútól meglehetősen idegen céljuk van: az ellenség megfigyelése.

A fentiekén túl természetesen még sok más jellemzőjüket is meg lehetne említeni, de az elméleti munkák a túl hosszú listáktól csak unalmassá válnak. Feltehetően a fentiek a legalapvetőbbek és leglényegesebbek, s [nekünk] ennyi most épp elegendő. Ha a fent megadottakat még azzal a kevésbé általános jellemzővel is kiegészítjük, hogy ezeknek a kisebb alegységeknek a feladata nem a védekezés vagy a támadás, hanem az, hogy irreguláris harcot folytassanak,⁷ akkor ezen új, a kis kötelékekkel vívott harc tanainak részét képező sajátossággal még inkább érzékeltethetjük a különbséget a kis kötelékekkel vívott harc és más háborúk között. Ha a hadművészetet két nagy halmazra, hadászatra és harcászatra oszthatjuk, és ha minden háborúval kapcsolatos cselekvés ezek közül egyikbe vagy másikba sorolható, akkor felmerül a kérdés: így van ez a kis kötelékekkel vívott harccal is?

Erre a következő áttekintésünk ad választ:

Véleményünk szerint a harcászat a fegyveres erők harcban történő bevetésének és vezetésének tudománya. A hadászat pedig az ütközetek alkalmazásának tudománya.⁸ A hadászat feladata tehát, hogy – amennyiben azok a felsőbb célra

⁷ Ezek a harci cselekmények elsősorban a felderítési adatok megszerzését szolgálják. Mivel a volumenük nem teszi őket döntő tényezővé a háborúban, a feladatuk a döntő összecsapások előkészítése, biztosítása. Jeney Lajos a kis háborúról szóló könyvének a *Portyázó* címet adta. Használható lenne *portyázó háború kifejezés is, amely a Beobachtungskrieg magyaros fordítása.* (A szerk.)

⁸ Ezek a fogalommeghatározások a fogalmak fejlődésén alapulnak, amelynek kifejtése itt túl messzire vezetne. Most csak annyit említünk meg, hogy meglátásunk szerint minden hadi cselekmény mozzogója egy lehetséges ütközet. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy minden katonai cselekedet a fegyveres erők bevetését kívánja meg – ami azonban értelmetlen volna olyan esetekben, ahol ütközetre nem is kerülhet sor. Ezért úgy véljük, hogy az ütközet a háború számára körülbelül az, ami a készpénz a nagykereskedelem számára. De kérem, ne értsenek félre, nem azt akarjuk állítani, hogy minden hadi cselekmény céljában tényleg magát az ütközetet látjuk. Épp ellenkezőleg, a hadászat az ütközetet eszközként használja célja elérése érdekében. Annak, hogy a hadászatot annak eszköze, és nem célja alapján határozzuk meg, az az oka, hogy ez az eszköz (nevezetesen az ütközet) általánosan alkalmazott, és a háború még csak

is hatással vannak – meghatározza az egyes ütközetek célját, idejét, helyét és a csapatok létszámát. A többi tényezőt a harcászatra bízza. Természetesen a hely, az idő és a létszám meghatározása kisebb alegységeknél is megtörténik. A kérdés csupán annyi, hogy esetükben mindez már a harcászat és a hadászat területéhez tartozik-e? Természetesen igen, hiszen minden, a kis háború tárgykörébe tartozó cselekedet célja a nagy háborúban, tehát a hadászatban és a harcászatban gyökerezik. A kis kötelékekkel vívott harc céljai nem magát a kis háborút szolgálják. Ezek a célok azonban legtöbbször már előre meghatározzák a létszámot, a helyet, az időt stb., ezek meghatározásának alapjai pedig a harcászatban gyökereznek (biztonsági intézkedések, körletek megerősítése stb.). Úgy tűnik tehát, hogy a kis kötelékekkel vívott harc hadművészete a harcászat tárgykörébe tartozik. A kis kötelékekkel vívott harc harcászata pedig kétségkívül az általános harcászat részét kell hogy képezze, így kijelenthetjük, hogy a kis kötelékekkel vívott harc egésze a harcászat témakörébe tartozik, pontosabban annak egy külön fejezetét képezi.

A KIS KÖTELÉKEKKEL VÍVOTT HARC JELLEMZŐIRŐL

Eddig a célokat és az eszközöket tárgyaltuk, ám legalább néhány szóban a jellemzőiről is szólnunk kell, vagyis arról a szellemről, amelyben a csapatokat vezetik. A kis kötelékekkel vívott harc egyik legkülönlegesebb jellemzője, hogy a legnagyobb merészség és vakmerőség mellett – a nagy háborúban jellemzőnél – nagyobb mértékű az óvatosság és a félelem is. A kis háborút folytató kis csapatokra is éppen ez jellemző. Az egyes huszárban vagy vadászban tombol a vállalkozókedv, hisz magában és a szerencséjében. Az ilyesmi nemigen ismerős annak, aki folyton a [front]vonalban találja magát. Utóbbiak ugyan tapasztalatot és rutint szereznek, amelynek révén a legnagyobb nehézségekben is nyugodtak és higgadtak, ám vannak, akik még így is gyávák maradnak. Ezzel szemben a huszár és a vadász az ütközetekben jobban tiszteli a veszélyt, mint a zárt rendben harcoló csapatok. Ahol az égető szükség nem követeli meg, ott a huszár és a vadász nem teszi ki magát komoly veszélynek, amikor csak teheti, visszahúzódik, és igyekszik védelmet keresni. Gyakran egyetlen ágyúlövés is elegendő ahhoz, hogy egy olyan csapatot visszatartson, amelynek saját ágyúja nincsen, s ezért úgy véli, hátrányban van. 100 gyalogos katona egykor akár

el sem képzelhető nélküle. Ezzel szemben a célok szinte kimeríthetetlenül sokfélék lehetnek. (Clausewitz jegyzete.)

egész lovasezredeket is tiszteletteljes távolságban tarthatott, ha a terep számukra volt kedvező. A szerepek tehát nem mindig oszlanak el egyenlően.

Az elővigyázatosság a könnyűcsapatok egy nagyon fontos tulajdonsága. Hiszen hogyan is volna lehetséges, hogy nap mint nap az ellenség szeme előtt tartózkodjanak, s szinte naponta vívjanak ütközeteket, anélkül, hogy egyetlen hadjárat alatt felmorzsolódnának, ha ez az óvatosság nem jellemezné őket? Ahelyett tehát, hogy mindezt a könnyűcsapatok szemére vetnénk, ismerjük el, hogy ez igenis szükséges tulajdonságuk. Náluk a legnagyobb merészségnek és a bölcs elővigyázatosságnak a körülményektől függően kell váltania egymást, s minden egyes katonának egyformán alkalmasnak kell lennie mindkettőre. Ennek kapcsán még meg kell jegyeznünk, hogy a veszélytől való félelmet az emberekbe általában nem szabad belenevelni, így a könnyűcsapatok katonáiba sem. A természetes ösztön ugyanis erre vezeti őket. Ugyanez történe a többi csapatnál is, ha ott nem tennének meg mindent ezen ösztön elfojtására. A nagy csatákban szembe kell nézni a veszéllyel, az egyén itt semmit sem ér cselességével vagy eszességével. A vezetésnek persze szüksége van bölcsességre, s arra is, hogy jól vezesse a szájakat, ám az egyes pontokon a legnagyobb erőfeszítésekre és a legdühösebb dacra van szükség minden veszéllyel szemben. Ott ez lehet a legnagyobb bölcsesség. Ritkán adódik egy zászlóalj számára egy csatában vagy nagyobb ütközetben alkalom arra, hogy átgondolt harcrendjével tűnjön ki. Ilyen helyzetekben inkább bátorságukkal, heves rohamukkal, illetve az órákon át tartó tűzharcban tanúsított szilárd, fegyelmezett kitartással válhatnak érdemessé az elismerésre. Ha egy zászlóaljról azt kell mondanunk, hogy egy csatában elveszítette embereinek felét vagy kétharmadát, akkor ezzel arról a zászlóaljról már mindent el is mondtunk.

A könnyűcsapatok esetében azonban ez nem így van. Egy zárt rendben megvívott ütközetben a tömegek szorosabban tömörülnek egymáshoz, a kisebb csapatok számára így kevesebb lehetőség van arra, hogy saját elhatározásuk szerint harcoljanak. Az a zászlóalj, amely vakmerően ráront az ellenségre (amellyel már tűzharcban állnak), anélkül, hogy a mellette álló zászlóaljat bármennyire is figyelembe venné, könnyen idézheti elő saját pusztulását. Ám ez a veszély nem hasonlítható össze azokkal az előnyökkel, amelyeket ez a cselekedet eredményezhet. Lehetséges, hogy éppen ez adhat teljesen más irányt az ütközetnek, s az sem kizárt, hogy e változással az egész csata megnyerhetővé válik. Persze nem lehet előre kiszámítani, hogy milyen sikerek származhatnak ebből, de úgy véljük, hogy nagy eséllyel hozhatnak sikert, így kívánatos volna, ha sok zászlóalj hajtana végre ilyesfajta megfontolatlanságokat.

Ezzel szemben a kis kötelékekkel vívott harcban egy-egy kisebb csapat előrenyomulása ugyan hozhat előnyöket, de ezek ritkán lesznek döntő jelentőségűek. A kis kötelékekkel vívott harcra jellemző a nagy területen való szétaprózottság, ami igen sokféle taktika alkalmazására ad lehetőséget, ám az előrenyomuló csapatokat itt könnyen felmorzsolhatják, anélkül, hogy ez bármiféle nagyobb sikert hozhatna. Ez a szellem szabad játéka, ez az, ami a kis kötelékekkel vívott harcban érvényesül – a merészség és az óvatosság ügyes összekapcsolása (mondhatni: a vakmerőség és az óvatosság szerencsés összhangja) –, ez az, ami a kis kötelékekkel vívott harcot oly kivételesen érdekessé teszi.

A KIS KÖTELÉKEKKEL VÍVOTT HARC
HARCÁSZATÁRÓL, AVAGY AZ ÜTKÖZETEBEN
TANÚSÍTOTT MAGATARTÁSRÓL

A fegyverek használata a kis kötelékekkel vívott harcban egyáltalán nem tér el attól, ahogyan a nagy háborúban használjuk azokat, miként a katonáknak megtanítandó dolgok sem térnek el. Az ellenséget megfigyelni, nyugtalanítani vagy csatározni a kis kötelékekkel vívott harcban is éppúgy kell, akár a nagyban. Így tehát nincs is szükség arra, hogy erről szót ejtsünk, a szolgálati szabályzat és Tiedemann őrnagy előadásai ezt mind megtanítyják nekünk. Az ütközetek megszervezése, azok lefolyása és szelleme azonban a kis kötelékekkel vívott harc esetében jelentős mértékben különbözik. Ezeket szeretnénk itt most lajstromba venni, s egyúttal világos képet kívánunk nyújtani a kis kötelékekkel vívott harcban vívott ütközetek jellemzőiről. A következőkben szót ejtünk még a kisebb őrsök védelmének és támadásának azon eseteiről is, amelyek meghatározott céllal történnek. Ám ezeket legtöbbször meghatározott cél nélkül hajtják végre, így javarészt általános, valamennyi ütközetet érintő alapszabályok határozhatják meg a részt vevő csapatok magatartását.

Először is a gyalogság ütközeteiről

A kis kötelékekkel vívott harc ütközeteinek sajátosságai a következők:

1. Gyakran, sőt a legtöbb esetben az aleggységek túlerővel találják szembe magukat.
2. Lehet az aleggység erősebb az ellenségnél, de korántsem biztos, hogy az elfoglalt terület ellenőrzéséhez is elég erős lesz.

3. A védelem során ritkán van szükség tartós ellenállásra, inkább csak egy bizonyos ideig. Ehhez a témához néhány megfontolás:
 - a) Tartós ellenállásra van szükség, ha egy pontot semmiképpen sem szabad az ellenségnek átengedni, ilyen például minden sánc.
 - b) A részleges ellenállás csak egy bizonyos ideig tart; a célja nem az, hogy teljesen feltartóztassa az ellenség előrenyomulását, csupán az, hogy megnehezítse.
 - c) Végső soron – legyen az bárhogy is megszervezve – egyik ellenállástípus sikerében sem lehetünk teljesen biztosak. Az ellenállást egyébként csak akkor nevezhetjük teljesnek, ha minden erőt mozgósítunk, ha a legnagyobbat kockáztatjuk, ha mindent feláldozunk annak érdekében, hogy célt érjünk. Ebben az esetben a veszély nagysága vagy a saját biztonság egyáltalán nem lényeges, ezeket nem mérlegeljük, sőt ilyenkor a visszavonulás [lehetősége] sem bír igazi jelentőséggel.
4. A kis kötelékekkel vívott harcban előnyben részesítik a tűzharcot, nagy veszteségekkel járó manővereket csak jelentős célokért vállalnak, ezek azonban a kis kötelékekkel vívott harcban csak ritkán fordulnak elő, viszont gyakrabban kerül sor kisebb ütközetre.

Ha az ember végiggondolja mindezt, akkor láthatja, hogy ezek olyan önként kínálkozó szabályok, amelyek minden háborúban megfigyelhetők.

I. §

A gyalogság esetében a roham kevésbé, elsősorban inkább a tüzérő lehet döntő, ezért nem zárt rendben, hanem sokkal inkább szétszórtan harcolnak.

Hogyan is lehetne zárt alakzatban nagy területet megvédeni?⁹ A túlerőben lévő ellenséggel szemben egy kisebb, zártan támadó csapat semmit sem érhet, így nem marad más lehetőség, mint pontos, jól időzített tűzzel kárt okozni. A tűz[erővel] történő ellenállás persze bizonytalan, hiszen azok, akiket a tűz visszavonulásra kényszerít, valójában nem szenvednek benne tényleges károkat.¹⁰ Az ellenállás hatása inkább erkölcsi, mint fizikai természetű, s épp ezért oly bizonytalan. A védelmi harcot folytatók pontosan ezért érzik csak akkor biztonságban magukat, ha tudják, hogy szükség esetén fizikailag is kellő ellenállásra képesek az ellenség

⁹ Indoklások az első paragrafushoz. (Clausewitz jegyzete.)

¹⁰ A tüzérővel történő ellenállás tehát nem garantálja az eredményt. (Clausewitz jegyzete.)

előnyomulásával szemben. A kis kötelékekkel vívott harcban azonban inkább az a fontos, hogy megnehezítsük az ellenség előnyomulását, mintsem hogy azt teljesen megakadályozzuk.¹¹

2. §

A gyalogság az ütközet során sohasem szóródik szét teljesen, a létszámhoz mérten mindig visszamarad egy zárt rendben álló csapat.

Szinte minden könyv – így többek között az osztrák szabályzat is – ezt írja elő a sorgyalogság csatárlánca számára még a nagy háború esetében is. Ez tehát nem csak a kis kötelékekkel vívott harc sajátossága, de tény, hogy abban még fontosabb, hiszen a kis kötelékekkel vívott harcban gyakran csak néhány óra múlva érkeznek a visszavonulókat felvevő friss erők, amelyek a nagy háborúban általában csak néhány száz vagy ezer lépésnyi távolságra vannak tőlünk.

Négy – a dolog természetéből közvetlenül következő – szempont teszi ezt a szabályt a lehető legnyilvánvalóbbá:

1. Az oldalvédelem biztosítására és más előre nem látható esetekre tartalékot tartanak fenn. Őket csapatba rendezik, hiszen ellenkező esetben nem lehetne gyorsan mozgatni őket.
2. A csatárlánc katonáit, akik ellőtték a lőszerüket, le lehet váltani.
3. Van egy rendezett csapat, amelyhez balszerencse esetén a csatárláncból szétszóródott katonák visszavonulhatnak, és újrarendeződhetnek.
4. A vezénylő tiszt védelmére elengedhetetlen egy rendezett, összetartott csapat.¹²

3. §

Ha a körülmények engedik, az 1. és a 2. §-ban említett tűzvonalat összekapcsolhatjuk a zártan végrehajtott roham szándékával. Ebben az esetben két részre kell bontani csapatunkat, az egyik része a csatárlánc lesz a támogatóegységgel, a másik pedig rejtve marad, annak a zárt rendben végrehajtott roham lesz a feladata.

¹¹ A kis kötelékekkel vívott harcban utóbbit inkább ne is tegyük. (Clausewitz jegyzete.)

¹² Brenkenhoff 285. oldal. (Clausewitz jegyzete.) Leopold Schönberg von Brenkenhoff (1750–1799) porosz tiszt és katonai író. Az *Abhandlung über den kleinen Krieg und über den Gebrauch der leichten Truppen mit Rücksicht auf den französischen Krieg* (Értekezés a kis háborúról és a könnyűcsapatok franciaországi háborúban való alkalmazásáról) című munkája öt kiadást ért meg 1799 és 1821 között. Forrás: Wikipedia Contributors 2026b. (A szerk.)

A gyengébb gyalogos különítmények – úgy egy század erőig – szinte mindig kénytelenek csupán a tűzerővel történő ellenállással beérni. Nagy tévedés lenne azonban, ha akkor is ezt az utat választanánk, ha több zászlóalj is rendelkezésünkre áll. Ők ugyanis gyengébb ellenféllel szemben képesek a kitarító ellenállásra, s ezzel le tudják győzni azt. Ehhez azonban minden esetben zárt rendben végrehajtott rohamra van szükség, hiszen egy pusztá tűzvonala egyes pontjaira a leggyengébb ellenség is bármikor túlerővel támadhat. Ha azonban az ellenfél oly iszonyatos erővel törne ránk, hogy csapatunk hátul maradt felével együtt sem lehetünk eredményesek, akkor az ő feladatuk a tűzvonala leváltása és biztosítása. Ilyen esetben ugyanis ez a felállítás felel meg a körülményeknek. Hogy a két felállásból tehát éppen melyik a megfelelő, nem csupán az ellenfél erejétől, hanem a körülményektől is függ. Néhány példa:¹³

1. 30 gyalogost a Steglitzer-hegyhez sietve kikülönítenek, hogy megakadályozzák, hogy az ellenség korábban elfoglalhassa azt, ezek ott tűzvonalba rendeződnek.
2. Egy ellenség üldözte különítmény visszavonul Charlottenburgig, eléri Dahlemet, gyalogságukat az erdőbe küldik, a lovassággal tovább vonulnak Schmargendorfig. A gyalogság csatárláncba rendeződik.
3. Színlelt támadás esetén.
4. Egy különítmény Willmersdorfnál foglal állást. Két század gyalogos Grunewaldot védi. Egyszerű tűzvonala.
5. Egy 3000-4000 fős ellenséges gyalogsági oszlop sietve nyomul Charlottenburg felé. A hidat 2 század gyalogos védi. Ezek tűzvonalba oszlanak szét. Amennyiben a hidat nem rombolták le, egy pelotont (szakaszt) kell ráállítani.
6. Ellenséges könnyűcsapatok érkeznek a charlottenburgi hídhöz. A híd épségben van. Két század áll a hídnál. Egy század tűzvonalba fejlődik, a másik zártan visszavonul.
7. Két századot Steglitzbe helyeznek. Az ellenség Teltow felől jön. A steglitz-i őrség épp fel akarja venni a tábori őrszolgálatot. Egy tűzvonala a hegyen, egy a helyszínen, a többiek mögöttük.
8. Wilmersdorfba két zászlóaljat küldenek, hogy ezt a pontot mindenáron megvédjék Charlottenburg és Tiergarten felől, ahonnan az ellenség feljük nyomul. A tűzvonala az árok mentén és a töltésnél állítják fel, a zárt rendű gyalogságot pedig Wilmersdorf mögött tartják rejtve, amennyiben az nincs túl messze.

¹³ Berlin környéki vagy ma már Berlinhez tartozó helységek, földrajzi pontok. (A szerk.)

9. Két század véd egy szorost, amelyet az ellenség a Hofjäger melletti híd segítségével ki is kerülhet. Egy század elrejtve itt marad, míg a másik tűzvonalat képez.

4. §

Ott, ahol kitartó védelemre van szükség, sohasem elegendő csupán csatárláncban felállni, ilyenkor az erők nagy részét vissza kell tartani a zártan végrehajtott rohamhoz.

A tűzvonalban történő ellenálláshoz nem lehet egyértelmű tanácsokat adni, ahogy azt sem lehet előre tudni, milyen eredményt hoz majd egy zárt rendben végrehajtott roham. Utóbbival kapcsolatban azonban egyvalami bizonyos. Mégpedig, hogy az ily módon végrehajtott támadás [a katonák részéről] a legnagyobb önfeláldozást követeli meg. Emellett az is biztos, hogy a zárt alakzatban indított támadás erősebb benyomást tesz az ellenségre, mint a szétszórtan leadott lövések hatása együttvéve. A katona a közelharctól fél a legjobban. Ha a védelmi harcot folytató fél olyan helyzetbe kerül, hogy közelharcban képtelen ellenállni a támadásnak – ahogy ez a tűzvonal esetében lenni szokott –, akkor az a támadás már minden hatását elvesztette. Egy meglepetésszerűen, zárt alakzatban végrehajtott támadás előnyei:

1. Legalább egy ponton koncentráltan fejthetünk ki hatást: valószínű, hogy legalább ezen az egy ponton győzni fogunk, s igen valószínű, hogy ez az *egyetlen* ponton elért győzelem a teljes *egészre* hatással lehet. Nagyon is lehetséges, hogy ha az ellenség $\frac{1}{3}$ -át legyőzzük, akkor ezzel az egész haderejét legyőztük. Az viszont lehetetlen, hogy minden ponton egyharmadnyi erővel sikeresen ellenálljunk a teljes ellenséggel szemben.
2. Mindig igazodhatunk az adott körülményhez, vissza is vonulhatunk, ha nem akarunk közelharcba bocsátkozni stb.
3. Fel is áldozhatjuk magunkat. Így, ha vereséget is szenvedünk, kétségtelenül becsületes módon tesszük azt. A tűzharc ezzel szemben felemás megítélésnek örvend.

Mindaz, amit itt a teljes ellenállásról mondtunk, nincs ellentmondásban az 1. §-ban mondottakkal, hiszen a kis kötelékekkel vívott harcban – mint tudjuk – az nem fordul elő túl gyakran.

5. §

Támadás esetén, ott, ahol az áttörést el akarjuk érni, mindig készenlétben kell tartanunk zárt harcrendű csapatokat.

Bár támadás esetén a zárt harcrend általában természetesebbnek tűnhet, ám nagyobb összecsapásokban történő támadások esetén a tűzvonal használatához is határozott előnyök kapcsolódnak.¹⁴

1. Leplezi hadmozdulatainkat.
2. Gyakran arra készíti az ellenséget, hogy saját erőinek egy részét is ehhez állítsa harcrendbe, s ezzel felfedje saját erőit. Ezáltal pedig egyfajta felderítésként is szolgál.
3. Eltereli az ellenfél figyelmét és tüzét.
4. Megakadályozza, hogy zárt harcrendű csapataink akaratunk ellenére tűzharcba bonyolódjanak.

Ezek az előnyök a kis kötelékekkel vívott harc esetén is jellemzők.

6. §

Mikor kell a tűzharcot megkezdenünk? Néhány lövész már nagyobb távolságból, úgy 300-400 lépésről tüzelni kezdhet, hiszen ezzel távol tartják az ellenséget. A lövések leadásának megkezdése, valamint a tüzelés hevedése bizonyos mértékig a rendelkezésre álló lőszer mennyiségétől függ. Ám ahhoz a szabályhoz mindig ragaszkodnunk kell, hogy egy lövész csak olyan lövést adjon le, amelytől hatást is várunk.

Másodszor a lovasság ütközeteiről

A gyalogság csatárláncához hasonlóan a lovasságnak portyázói vannak, ám előbbieket kétségtelenül fontosabb célt szolgálnak.¹⁵ A tényleges tüzerőnek híján vannak, így harcuk lényegében hatástalan. Feladatuk így elsősorban inkább az, hogy az ellenséget megfigyeljék, gyakran pedig csupán arra korlátozódik, hogy lövéseikkel zajt keltsenek. Ütközetben igazából csak a gyalogság csatárláncaival együttműködve lehetnek hatékonyak. Ebből az következik, hogy a lovasság portyázóinak feladatai csak másodlagosak, a tényleges ütközet mindig zárt rendben történik. Fontossá

¹⁴ A tűzvonal támadás esetén is szükséges. (Clausewitz jegyzete.)

¹⁵ A lovasság portyázói a tényleges harcok során nem túl hasznosak. (Clausewitz jegyzete.)

ott válnak igazán, ahol a könnyűlovasság mozgékonyasága révén lehetőség nyílik arra, hogy a nehézlovasságnak veszteségeket okozzanak.

7. §

A lovasság annyi embert küld ki portyázni az ellenség megfigyelésére és nyugtalanítására, amennyi szükséges, vagy amennyit az ellenség ugyanezen feladatokat ellátó csapatának ereje megkövetel. A lovasság tényleges ütközete mindig zárt rendben történik, ez alól kivételt képezhet az az eset, ha úgy vélik, hogy az ellenféllel szemben minden fegyvernem területén teljes fölényben vannak. Ez esetben a fenti feladatok ellátására elég annyi portyázót küldeni, amennyit akkor küldenénk, ha nem vagyunk túl nagy veszélyben. Ám ilyenkor is fontos, hogy legalább egy részük zárt rendben maradjon.

Egy másik fontos kérdés, hogy a zárt rendben harcoló csapatok a nagyobbak vagy a kisebbek legyenek, illetve hogy egy tömbben tartsuk, vagy több kisebb részre osszuk azokat. Itt nem a terepen való elosztásról beszélek, hiszen azt más célok határozzák meg. Arra gondolok, hogy egy önállóan tevékenykedő lovaszázadot egyben kell-e tartani, vagy két részt kell belőle kikülöníteni, esetleg olyasmire, hogy két lovasszázad egy, két, vagy akár több osztagban működjön-e. E kérdés kapcsán már általánosságban a lovasság harcrendjéről kellene beszélnünk, ebbe [a hatalmas témába] azonban most nem bocsátkozhatunk. A témát csupán annyiban érinthetjük, amennyiben a kis kötelékekkel vívott harc sajátosságai ezt megkívánják. A következőkben e sajátosságokat próbáljuk meghatározni.

A kis kötelékekkel vívott harcban az ütközetet nem csupán az előre meghatározott rohamok jellemzik, sokszor inkább valamiféle szabad játékra hasonlítanak. Éppen ezért az egy tömbben való felállás sohasem ajánlott, hiszen az ember itt túl sok véletlennek van kitéve, s úgy nehezen tudna hatékonyan alkalmazkodni hozzájuk. Minden lovas katona tudja, hogy egy tömbben maradván nehéz visszavonulni. A kis kötelékekkel vívott harcban azonban bármikor olyan helyzetben találhatjuk magunkat, ahol gyors visszavonulásra van szükség. Röviden tehát: a tényleges manőverezés egy tömbben szinte lehetetlen.

8. §

Amennyiben egy önállóan tevékenykedő lovasalakulat 20 főnél többet számlál, nem kell hogy egy tömbben maradjon, érdemesebb őket két részre osztani. A két rész azonban maradjon egymáshoz közel, és támogassa egymást kölcsönösen.

Annak megválaszolását, hogy nagyobb lovasalakulatokat több részre szükséges-e osztani, a lovassági tiszt urakra hagynám. Legtöbbször az adott körülményekhez kell igazodni, nem egy előre kialakított rendszerhez. A következő alapelvek azonban vitathatatlanok.¹⁶

9. §

Ha a könnyűlovasság előnyösnek találja, hogy a zártan maradó nehézlovassággal ellentétben kisebb csapatokra oszoljon, akkor ezt a szétagoltságot csak oly mértékben lehet engedélyezni, amíg továbbra is képesek együttműködve részt venni a harcban.

Harmadszor a lovasság és a gyalogság együttműködéséről

Ez az együttműködés a kis kötelékekkel vívott harcban a legszorosabb, s a kis kötelékekkel vívott harcon belül is a laza harcrend alkalmával. A kis kötelékekkel vívott harc művészetében pontosan ez az együttműködés adja a csapatok erejét. A vitathatatlan bizonyítékot minderre nem más szolgáltatta, mint maga a tapasztalat. Az okok kifejtésére egyébként nincs is szükség, hisz oly nyilvánvalók.

10. §

Ahol csak lehetővé teszi a terep, hogy lovakat vessünk be, sohasem szabad elmulasztani, hogy a gyalogos csatárokat lovas portyázókkal támogassuk. Utóbbiak száma persze mindig kisebb, mint a gyalogos csatároké, de ez a szám lehetőleg mindig igazodjon az ellenséges portyázók számához. Ők egyébként valamivel hátrébb helyezkednek el, az ellenséges csatárlánc elhelyezkedésétől és a terep tagoltságától függően. Az, hogy őket a háttérbe vezénylik, érthető okokból történik.¹⁷

11. §

Sík terepen ugyanilyen módon támogathatjuk a lovas portyázókat a gyalogság néhány kiváló lövészeivel, feltéve, ha nem nagy a veszélye annak, hogy elveszítjük őket. Ha ezen csapatok katonái összeszoktak, már nem csupán gépiesen cselekszenek, hanem képesek lesznek megfontoltan együttműködni, s ha nem odázzák

¹⁶ Arról, hogy szükséges-e kettőnél több részre osztani [a nagyobb lovassági alakulatot]. (Clausewitz jegyzete.)

¹⁷ Brenkenhoff, az előőrs harci alkalmazása, 282. oldal, 1. példa. (Clausewitz jegyzete.)

el a visszavonulást, ritkán esik el közülük bárki is. Fontos azonban, hogy legalább feleannyian legyenek, mint a lovas katonák. Hogy miért is fontos ez?

12. §

Ha a lövészek és a portyázók tevékenységüket összehangolják, akkor az őket támogató csapatoknak is így kell tenniük. Ehhez a következőt kell figyelembe venni:

1. Tagolt terepen a lovasság támogatására rendelt csapatok vagy egyáltalán nem vesznek részt a harcban, vagy teljesen a puskatűz hatótávolságán kívül helyezkednek el.
2. Sík terepen a gyalogság támogatására rendelt csapatok olyan messze helyezkednek el, hogy egy hirtelen visszavonulás esetén ne kerüljenek veszélybe.

Mindkét esetben elmondható, hogy a fő fegyvernem harcosai már fedezik a mellérendelt fegyvernem egyes harcosait, így a közeli felvételre¹⁸ már nincs szükség. A zárt rendben harcoló lovasság és gyalogság összekapcsolása [a kis kötelékekkel vívott harcban is] ugyanazt a célt szolgálja, mint a nagy háborúban. Itt azonban két olyan szempontot is figyelembe kell vennünk, amely csak a lovasság kis kötelékekkel vívott harcban való alkalmazására jellemző.

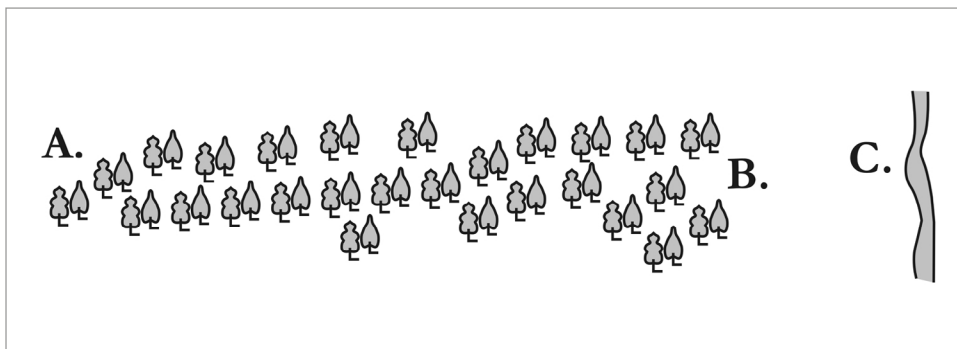
[Ezzel kapcsolatban] a következő észrevételeket kell tennünk: A lovasság a nagy háborúban kétségtávol kiemelkedő jelentőségű.¹⁹

1. A gyalogsági harc következtében az ellenségnek keletkezett zűrzavart kihasználhatja, s így a megkezdett ütközet folyhat tovább.
2. Előre nem látható helyzetekben tartalékként szolgálhat.
3. Egy elszenvedett vereség után üldözheti az ellenséget.

Általánosságban véve – mint azt már mondtuk – a kis kötelékekkel vívott harcban a lovasság rendeltetése nem más, mint hogy befejezze azt, amit a gyalogság elkezdett. A gyalogság és a lovasság tehát összetartozik. Igen ám, de (és itt következik az első észrevétel) a kis kötelékekkel vívott harcban olyan nagy területet kell lefedni, hogy az könnyen a két fegyvernem szétválásához vezethet, így pedig nem tudják megfelelően támogatni egymást. Ezzel közös alkalmazásuk célja is megghiúsul.

¹⁸ A felvétel azt jelenti, hogy ha egy köteléket az ellenség kimozdít helyéből, és a katonák menekülni kezdenek, megszűnik a vezetői kontroll, akkor egy rendben álló csapat magába fogadja őket, ahol a vezetés és a harcképesség még megvan. (A szerk.)

¹⁹ A lovasság céljai a kis háborúban [alapvetően] ugyanazok, mit a nagy háborúban, ám néhány eltérés akad. (Clausewitz jegyzete.)



1. ábra

Egy példa. Ha az A ponton álló hadseregből gyalogos és lovas katonákat különítenek ki azért, hogy az A és C pontok közötti szakaszt egészen a folyóig védelmezzék, sokan úgy gondolnák, hogy az A és B pontok közötti ligetes erdőrészt a gyalogságnak kellene kijelölni, míg a B és C pontok közötti síkságot a lovasság számára. A legtöbben valószínűleg így is állítanák fel őket. Ám ebben az esetben nyilvánvalóan meghiúsulna a fegyvernemek együttműködése. Így a lovasságot csak teljesen külön egységnek lehetne tekinteni, s annál kevesebb esély lenne arra, hogy a két fegyvernem kölcsönösen támogassa egymást, minél távolabb van a C pont az A ponttól. Olykor a kis kötelékekkel vívott harcban is szükség lehet arra, hogy így járjunk el, ám sok esetben ez a választás nem más, mint egy félreértett szabály a fegyvernemek terep szerinti alkalmazásáról (1. ábra).

A fent bemutatott körülmények esetén bizonyára jobban járnánk, ha a lovasságot az erdő rész mögé helyezik, ahol így az nemcsak a gyalogságot tudná támogatni, de a B–C szakaszt is fedezhetné. Egy ilyen esetben tehát súlyos hibát követnénk el, ha a két fegyvernemet ok nélkül szétválasztanánk. További példák:

1. 100 gyalogost és 50 lovas katonát kikülönítettünk, a különítményt pedig Hasenheide területére vezényeljük, mert egy erős, ellenséges különítmény éppen Hasenheide és Schöneberg közt harcol. Az 50 lovas katonát hiba volna a Rollbergre helyezni, nyílt terepre. Jobban járunk, ha az erdőbe küldjük őket a gyalogság támogatására. 10 fő a tűzvonalat támogatja, a csapat nagyobb része pedig hátrébb helyezkedik el.
2. Egy zászlóaljjal és két lovasszázaddal érdemes tartani Steglitz térségét Zehlendorf irányába. Helytelen lenne a két lovasszázadot Steglitz és Dahlem között elhelyezni.

3. Két zászlóalj és négy lovasszázad elfoglalta Pankot.²⁰ Tűzvonaluk a Plantage és Niederschönhauser területén van. A két fegyvernem együtt van. Épp augusztus van, a Panke szinte teljesen kiszáradt. Helytelen lenne [ebben az esetben] a két fegyvernemet szétválasztani.
4. A helyzet ugyanez, de a Panke annyira megáradt, hogy képtelenség átgázolni rajza. Visszavonulás Heinersdorf felé. Ilyen körülmények között a lovasság egy részét érdemes Blankenburg és Panko között felállítani.
5. Két zászlóalj és négy lovasszázad feladata, hogy a Schöneberg és Pischelsdorf közötti területet védje Charlottenburg és Spandau irányában. Itt a legtöbbben a két fegyvernem különválasztanák, hiszen Wilmersdorf előtt a gyalogság kiválóan vethető be, no de a visszavonulása igencsak nehézkes lenne.

Olyan esetek is könnyen elképzelhetők, ahol a két fegyvernemet nem lehetne együtt bevetni. Képzeljünk csak el egy olyan esetet, amikor egy erdőben egy gyalogos előőrsöt egy út védelmével bíznak meg, miközben az erdő melletti szabad terepen egy völgyút halad. Ebben az esetben nem marad más lehetőségünk, mint hogy a gyalogságot az erdőbe, a lovasságot a szabad területre küldjük.

13. §

Amíg a fegyvernemek szétválasztása nélkül is célt érünk, mindenképpen kerülnünk kell azt. A lovasság feladata, hogy folytassa a gyalogság által megindított harcot, és kihasználja a [gyalogság által] létrehozott előnyöket. Ezért, amikor a lovasság és a gyalogság együttműködik, a lovasságnak mindig a gyalogság mögött, vagy annak oldalán, de hátrébb kell elhelyezkednie. A lényeg, hogy minden esetben a gyalogság közelében.

A kis kötelékekkel vívott harcban tehát nem lényeges, hogy a lovasság pontosan a gyalogság háta mögött, vagy annak oldalán áll-e.²¹ Az előbbi a megszokott helye, ám olykor arra is alkalmunk nyílhat, hogy teljesen rejtve [a gyalogság] oldalán állítsuk fel. Ilyen esetekben nem kötnek minket azok a szabályok, amelyek csak a nagyobb alakulatok esetében fontosak.

Egy példa: Egy [gyalogos] század és egy lovasszázad Geisendorfnál van, hogy a Lichterfeld felőli átjárót védje. A gyalogosok a hídnál, a lovasság Geisendorf mögött van.

²⁰ Pankow ma Berlin egyik kerülete. A többi földrajzi név is Berlinhez köthető. (A szerk.)

²¹ A lovasság felállításáról. (Clausewitz jegyzete.)

A második észrevétel a lovasság alkalmazásával kapcsolatban az, hogy a lovasság hatékonysága a kis kötelékekkel vívott harcban általában nagyobb, feladatai pedig általánosabbak, mint a nagy háborúban. Ha a nagy háború egyik – minden korábbi csata által ránk kényszerített – axiómájának tekintjük, hogy a lovasság szinte semmit sem ér a még rendezett és elegendő lőszerrel rendelkező gyalogsággal és tüzérséggel szemben, akkor [fel kell hívnunk a figyelmet arra], hogy a kis kötelékekkel vívott harcban ez csak korlátozottan érvényes. Nem lehetetlen, hogy sík terepen egy gyenge gyalogocscapat képes legyen lovasság ellen védekezni, sőt már gyakran elő is fordult, de alapvetően ezzel nem szabad számolnunk. Sokkal valószínűbb, hogy egy ilyen csapatot – ha az a terepen nem talál védelmet – a lovasság le fog rohanni. Ebből az következik, hogy a kis kötelékekkel vívott harcban a gyalogságot és a lovasságot elsősorban a terep jellegéhez igazítva érdemes alkalmazni, míg a nagy háborúban ez kevésbé függ a tereptől, ott sokkal inkább a harc természetes lefolyásának fokozatosságát kell követni.

Továbbá azt is meg kell jegyezni, hogy a kis kötelékekkel vívott harcban, amelyben minden ütközetet támogatással együtt terveznek, az idő döntő szerepet játszik. Mivel időt pedig a legtöbb esetben nem szabad vesztegetni, ott – ahol csak lehetséges – érdemes a lovasságot alkalmazni, hiszen az mindig hamarabb tud megérkezni. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy azt a szabályt, miszerint a lovasságot csak azután kell bevetnünk, hogy a gyalogság az első sikereket elérte, a kis kötelékekkel vívott harc számos esetében nem érdemes betartanunk. Felmerül a kérdés, hogy akkor mégis hogyan nézzen ki az a szabály, amelyet erről fel lehet állítani? Nos, tényleges szabályt nehéz megadni, csak iránymutatást adhatunk arról, hogy mit is érdemes tenni, ám azt is mindig rugalmasan kell kezelni. A fentiek figyelembevételével a következőket tartom megjegyzendőnek.

14. §

Ahol a terep az [ellenséges] gyalogságnak és tüzérségnek túlságosan kedvez, vagy ahol [saját] gyalogságunkat nem lehet olyan gyorsan és hatékonyan bevetni, ott a lovasságnak kell átvennie az első támadást – az ellenséges gyalogság állapotától függetlenül.

A 13. és a 14. § tartalmazta a kis kötelékekkel vívott harcban zártan harcoló csapatokra érvényes szükséges korlátozó feltételeket. Ezenfelül [a kis kötelékekkel vívott harcban is] minden érvényes marad, amit a nagy háborúval kapcsolatban ebben a témakörben tanítanak.

*Negyedszer a tüzérség együttműködéséről
a gyalogsággal és a lovassággal*

A kis kötelékekkel vívott harcban általában lovas tüzérséget is rendelünk a csapatok mellé. Hogy miért? A kis kötelékekkel vívott harcban a következő okokból rendelnek ki lovas tüzérséget is:

1. Ha szorosokat, szűk helyeket vagy más kisebb állásokat kell védeni.
2. Olyan tartalékcsapatok esetében, amelyeket egyébként is arra szántak, hogy más csapatokat is felvegyenek.
3. Kisebb állások megtámadásakor.

Az első eset fordul elő a leggyakrabban. Ilyenkor a tüzérséget (vagy lovas tüzérséget) általában a gyalogság mellé rendelik ki. Ennek több oka is van. Egyrészt szerencsésebb, ha a tűzfegyverek együtt maradnak. Másrészt a könnyű hadviselésben a lovasság többnyire kisebb csapatokban, szétszórta harcol. Egy kisebb lovascsapatra pedig nem szívesen bíznak löveget. Mivel az első két eset igen gyakran fordul elő, arra következtethetünk, hogy a tüzérséget egymástól igen szétszórta használják, így gyakran az egyes ágyúk is elszigetelődnek egymástól, tehát ritkán van kettőnél vagy háromnál több együtt. Csak a harmadik esetben, tehát támadás során van lehetőségünk a tüzérség koncentrált hatásának előnyét kihasználni. Természetesen ezt az előnyt a kis kötelékekkel vívott harcban is [lehet helytelenül használni egy adott ponton] vagy túlzásba vinni. [Ennek elkerülése érdekében mindig tartsuk szem előtt, hogy] a legnagyobb szükség az ágyúkra mindig a védelem súlypontjánál van, a kevésbé fontosakhoz inkább gyalogosokat szoktak küldeni ágyúk helyett. A tüzérség használatának elvei a kis kötelékekkel vívott harcban a következők.

15. §

Csak oda küldjünk lövegeket, ahol a gyalogság [a cél eléréséhez] nem elegendő, és ami a legfontosabb: nyomós indok nélkül ne küldjünk lövegeket túl veszélyes állásokhoz!

16. §

A [löveggel] rendelkező különítményeken belül mindig jelöljük ki kisebb osztagokat arra, hogy a löveget fedezzék, és segítsék előrehaladását, különben egy visszavonulás esetén könnyen hátrahagyhatnák. Csatározás alkalmával ez a szabály

még fontosabb, ilyenkor egy zárt harcrendű csapatnak mindig a löveg közelében kell tartózkodnia, s minden figyelmét annak fedezésére kell fordítania.

*Ötödször az ütközet helyszínéről
és a terep [adottságainak] kihasználásáról*

Védelem

Mindaz, amire nagy háború ütközetei esetén szükségünk van:²²

1. Természetes akadályokra támaszkodó védelem.
2. Természetes akadály az arcvonalunk megközelítésének megakadályozására.
3. Szabad kilátás az ellenséges arcvonalra.
4. Legyen mögöttünk átszegdelt terep, de szoros semmiképp, s [ha lehet,] ilyen a közelbe se legyen!
5. Legyen lehetőségünk csapatainkat fedezék mögé állítani!
6. [Legyen lehetőségünk] csapatainkat kedvező módon felállítani!

A kis kötelékekkel vívott harcban a szárnyak biztosítását sokszor nélkülöznünk kell, ahogy a csapatok legelőnyösebb felállításának lehetősége is egy olyan előny, amelyhez kisebb csapatok esetében nem mindig juthatunk hozzá. Ha élhetünk velük, akkor ugyan nem teljesen hatástalanok, de [a kis kötelékekkel vívott harc esetében] csak a tűzvonal kapcsán merülhetnek fel, s ott sem mindig megbízhatók.²³ A [példa] esetében nem lett volna bölcsebb és célszerűbb, ha az 5 huszárt és a 16 gyalogost együtt tartották volna?

A kis kötelékekkel vívott harc harcászatát sokan úgy kezelik, mintha az csupán a nagy háború harcászatának kicsinyített változata lenne. Hogy mi az eredménye annak, ha így gondolkoznak, azt mi magunk is láthatjuk, ha a kordonrendszer gyenge, hatástalan, szinte sajnálatra méltó [módon történő] elhelyezését megfigyeljük. Mindez még egyértelműbbé válik, ha a manővereket is szemügyre vesszük.²⁴

Az, hogy a terep olyan akadályokat nyújtson nekünk, amelyek megakadályozzák megközelítésünket, hogy átszegdelt terep legyen mögöttünk, vagy hogy szabad kilátásunk lehessen az ellenség arcvonalára, [a kis kötelékekkel vívott harcban]

²² A nagyobb ütközetekről. (Clausewitz jegyzete.)

²³ Brenkenhoff, 289. oldal, 2. példa. (Clausewitz jegyzete.)

²⁴ Erről Brenkenhoff [könyvében] egy példán keresztül is meggyőződhetünk (293. oldal, 4. példa). (Clausewitz jegyzete.)

sokszor nem a mi választásunktól függ. Pedig ezek az előnyök [kisebb csapatok számára] – ha lehet ilyet mondani – még fontosabbak lennének, mint a nagy hadseregek számára. Ám mivel ebben az esetben állásainkat rendszerint más körülmények határozzák meg, ebből a szempontból gyakran hátrányos helyzetbe kerülünk. A kisebb különítmények számára nem olyan veszélyes, ha mögöttük szoros helyezkedik el, mint a nagy seregtettek vagy hadseregek számára. Ennek okai teljesen világosak. A kisebb alegységek visszavonulásának útját nem olyan könnyű elvagni, mint a hadseregek esetében. Előbbiek mindenféle úton gyorsabban és észrevétlenebbül tudnak mozogni. Vidéki környezetben pedig szinte mindig van lehetőség a menekülésre. Az utolsó előny – vagyis hogy állásunk rejtett legyen – kifejezetten a kis különítmények sajátosságai közé tartozik, s ezzel kell ellensúlyozni minden hátrányt.²⁵ A nagy és a kis háború közös tulajdonsága, hogy a tűzvonalhoz szükség van olyan tereptárgyakra, amelyek legalább valamelyest védelmet nyújtanak az ellenséges tűz és roham ellen. Tehát:

17. §

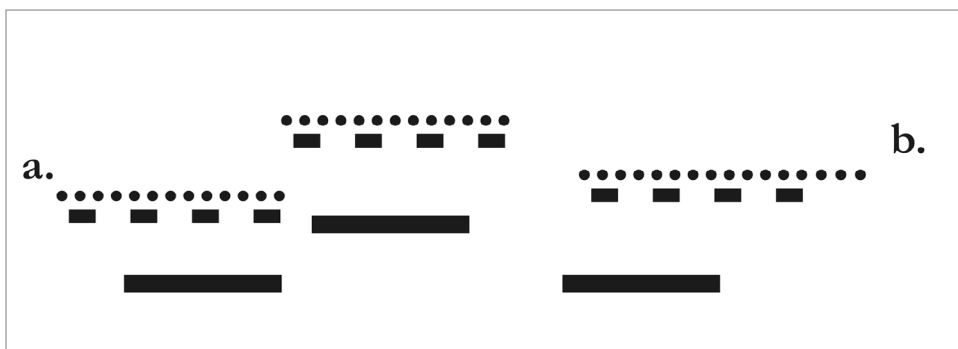
Kisebb egységek-alegységek által folytatott védelmi harcban a következőkre ügyeljünk:

1. Először is az oldalvédelemre.
2. Másodszor is arra, hogy legyenek olyan akadályok, amelyek az ellenséget feltartóztatják, míg mi tüzelünk.
3. Harmadszor is arra, hogy legyen szabad kilátásunk az ellenség arcvonalára és szárnyaira is.
4. Negyedszer is arra, hogy mögöttünk átszegdelt terep legyen.
5. Ötödször és legfőképpen arra, hogy a gyalogság és az ágyúk hatásos lőtávolságán belül legyen fedezékünk az ellenséges tűz és az első roham ellen.
6. Hatodszor pedig arra, hogy rejtett állásban legyünk. Állásunk minél inkább hasonlít egy leshelyre, annál jobb.

18. §

Ha csak az arcvonal előtt vannak akadályok, s ezenkívül egy roham ellen más fedezék nem áll rendelkezésünkre, akkor a lövonalat szorosan az akadályok közelében állítsuk fel, az ágyúk kivételével, mert azokat 300-400 lépéssel hátrébb érdemes

²⁵ A kisebb különítmények egy másik jellemző sajátossága, hogy olyan eszközöket alkalmaznak, amelyekkel elkerülhetik a közelharcot. (Clausewitz jegyzete.)



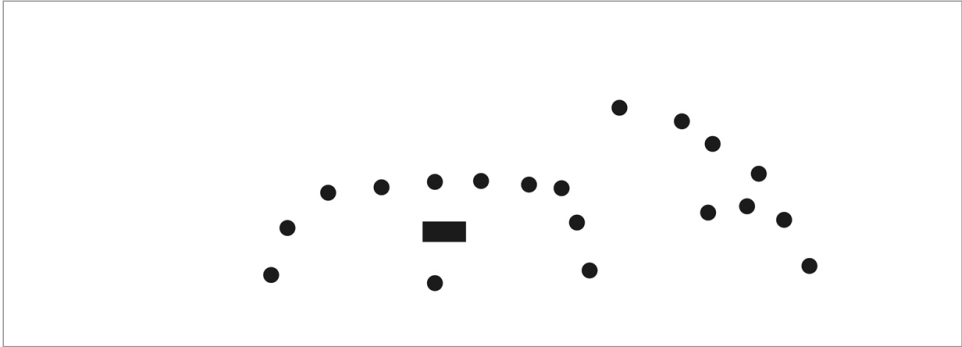
2. ábra

helyezni. Ha hátrébb, a védett szűkület kezdete mögött 100-200 lépésre további akadály is van, akkor a lövészeket oda helyezzük el. Kivéve, ha ez a szakasz nagyon széles (több száz lépés), mert ez esetben másképp kell eljárni. Példa:

1. A Willmersdorf és Tiergarten közötti főárkot tűzvonallal védjük. A csapatokat ezen a vonalon állítjuk fel.
2. A Schöneberg előtt húzódó árkot meg kell védenünk, a csapatokat Schöneberg sövényei mögé állítjuk fel.

Az arcvonal kiterjedését itt nem maga a harcrend határozza meg, hanem a különítmény lövonalának hossza. Ahol a zárt támadás a legfontosabb, ott az állásoknak is egymáshoz közel, „karöltve” kell lenniük. A nagy csapatokra pont ez a jellemző. Az ő esetükben a lövonal kiterjedését csupán az befolyásolja, hogy az – a megszokás szerint – a zárt csapatokon kicsit túlnyúlik.

A 2. ábra három zászlóaljat ábrázol megszokott harcrendben, közülük a két szárnyon lévőt kissé visszatartják. Az „a” és a „b” mutatja a lövonal kiterjedését, amelyet nagyjából a három zászlóalj arcvonala határoz meg. A zászlóaljak kiterjedése azonban – ha azok egy nagyobb egész részét képezik – nem nagyobb, mint amennyi helyre éppen szükségük van. Gyengébb, elszigetelt, 50–100 fős vagy annál is kisebb csapatok esetén, ahol – mint már mondtuk – a tűzharc a legfőbb tényező, a felállásnak ez a szabálya már nem kell hogy érvényesüljön. Ettől olykor még zászlóaljak esetében is eltekinthetünk. Ilyenkor nem kell betartanunk azt a szabályt, miszerint egy ponton a lehető legtöbb harcost kell bevetni. Ugyanis ha az ellenség támadással áttörést kísérel meg, a lövonal önmagában túl gyenge ahhoz, hogy ellenálljon (3. ábra).



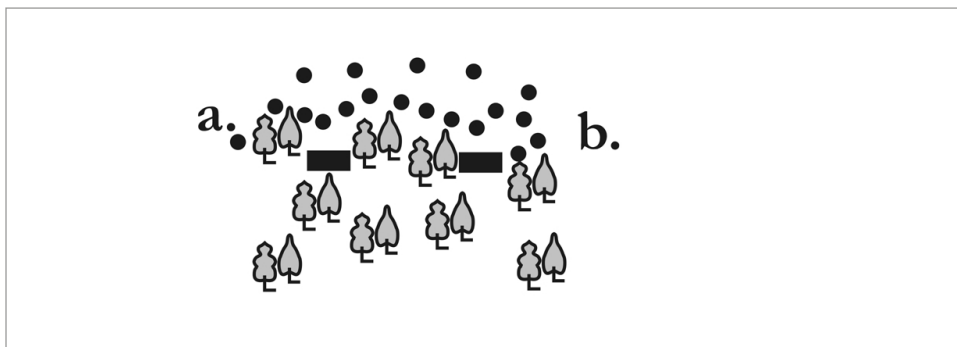
3. ábra

Épp ezért az [arcvonal] kiterjedését nem szokták szigorúan korlátozni, ám ha túl rövid, az felesleges hátrányokat okozhat. Amennyiben például 50 lövészt egy átszegdelt terepszakaszon szorosan együtt akarnánk tartani úgy, ahogy azt a 3. ábrán látjuk, a következő hátrányok lépnének fel:

1. Először is az ellenséges tűz hatékonyabban érvényesülne, mind a frontvonalon, mind koncentrikusan.
2. Másodszor is, ha az ellenség koncentrikus támadást indítana, csapatunknál könnyen zavar és rendezetlenség léphetne fel.
3. Harmadszor is kisebb területet védenénk, mint amit a lőtávolság egyébként lehetővé tenne. A tőlünk néhány száz lépésre lévő ellenség [oly könnyedén] kerülne ki minket és úgy mozogna, mintha mi ott sem lennénk.

A kiterjedés kis csapatok esetében tehát legyen nagyobb, mint amekkorát a harcrend önmagában megkívánna. De pontosan mi is határozza meg a kiterjedését? (4. ábra)

1. *A megvédendő terület [jellege].* Ha 100 főt rendelnek ki egy 400 lépés széles erdős terület megszállására, amelyet vadászoktól és könnyűlovas különítményektől kell megvédeni, s az erdős terület mindenhol egyformán megközelíthető, akkor magától értetődő, hogy ez a 100 ember a lövonalat [a kilövés lehetőségét] a terület teljes szélességére, egyik végétől a másikig kiterjeszti, s mögötte zárt csapatokat tart. Még akkor is erős tűzvonalunk lenne, ha [a 100 embernek] csupán $\frac{1}{3}$ -át vetnénk be csatárként. Így minden 24 lépésre 2 katona jutna. Az arcvonal hossza az egész erdő hosszára kiszélesíthető, ha az nem hosszabb úgy 1000–1500 lépésnél. Egy mérföld hosszúság esetén azonban ez lehetetlen volna. Előfordul az is, hogy a



4. ábra

megvédendő terület nagysága határozza meg, hogy csapataink kiterjedése mekkora lesz.

2. *A terület előnyei.* Olykor az állások fekvése határozza meg, máskor a terep által nyújtott védelmi lehetőségek. Ha bozótokat, árkokat, erdős részeket találunk, akkor a csapatokat ezekbe vagy ezek mögé állítjuk fel, csak szükség esetén helyezzük csapatunk egy részét nyílt terepre.
3. *A csapat könnyű irányítása.* Végül az is fontos szabály, hogy nem szabad ok nélkül oly nagy mértékben széthúzni csapatainkat, hogy azokat ne lássuk át, vagy nehezzé, esetleg lehetetlenné váljon vezetésük. Ez a szabály a kis csapatoknál azt a célt szolgálja, mint nagy tömegek esetén a zárt harcrend.

19. §

Azokat a csapatokat, amelyekkel zárt harcrendben akarunk harcolni, mind egyben kell tartanunk, ugyanúgy, mint a nagy háborúban. Ahol azonban jól irányzott puskatűzzel akarunk védelmet folytatni, ott a csapatok elhelyezkedése az alábbiak közül egyhez vagy többhöz igazodjon:

1. A megvédendő terület nagyságához.
2. A terület nyújtotta előnyökhöz.
3. A terület és a csapatunk átláthatóságához és utóbbi vezethetőségéhez.

Ha kitartó védelemre van szükség, [vegyük figyelembe,] hogy gyalogság esetén ezt csak zárt harcrendben végrehajtott rohamokkal lehet fenntartani, s hogy a lovasság egyébként is szinte csak a támadásban hatékony. Ebből következik az a figyelemre méltó alapelv, hogy ahol csak lehetséges, a védelmet offenzív módon kell

végrehajtani. Az ellenséget egy adott terepszakaszra kell becsalni, s ott oldalról kell megrohanni. Védelmi harc esetén ez a legfőbb alapelv, az egész rendszer sarokköve.

20. §

Az állóvédelem csak a szűk szorosok esetében elegendő, más esetekben nem szabad kizárólag erre hagyatkozni, s ha a különítmény ereje csak minimálisan is megengedi, a védelmi harcot támadással kell összekapcsolni.

21. §

Ez a következő módokon történhet:

1. Úgy, hogy csapataink jelentős részével zárt rendben, hátrahúzódva várjuk az ellenséget, míg a csapat másik része szétbontakozik, hogy meglepetés-szerűen megtámadhassa az ellenséget akkor, amikor az már azt hiszi, hogy győzött felettünk.
2. Úgy, hogy az állásunkhoz képest előre vagy oldalra helyezzük el a tartalékot, hogy az ellenséget hátba támadhassa, mikor az megrohanja állásunkat.
3. Úgy, hogy az ellenség elé megyünk, és még menet közben megtámadjuk őt.
4. Úgy, hogy az ellenség támadásakor nagy ellenállást nem tanúsítunk, visszavonulunk, de rögtön ezután ellentámadást indítunk.

22. §

Sohasem szabad azonban olyan mesterkéltséget és nagyon összetett harcrendet választani, amely túl sok véletlennek tesz ki bennünket.

23. §

Roham alkalmával két szabályt mindig figyelembe kell venni:

1. mindig váratlanul történjen,
2. mindig jelöljünk ki előre gyülekezési pontot, sikertelenség esetére.

Példák a 21. §-hoz:²⁶

1. Két [gyalogos] zászlóalj és két lovasszásad bal szárnya Köpenicknél, jobb szárnya pedig a köpenicki erdő hozzájuk közelebb eső oldalán húzódó árkoknál helyezkedik el. A csatárok védelmi vonalat alkotnak a Wuhle mentén. A hegyen felállítanak néhány ágyút, mondjuk egy kisebb sáncban. Egy másik

²⁶ Berlin környéki területek. (A szerk.)

kis sáncot az Ottensbergen létesítenek. Ha van rá elég idő, a Wuhle mentén még útzárat is készítenek. A zárt rendben harcoló csapatot a Kiekmahl környékén, az erdőben állítják fel, vagy akár még hátrébb. Ebben az esetben, ha az ellenség a mi lövészeinket negyed mérfölddel hátrébb szorítja, már nem fog zárt alakulatokat feltételezni, hanem a kis sáncokat fogja a mi állásainknak gondolni, s így majd tovább nyomul előre. Amikor az egyik ellenséges oszlopot meglátjuk, vagy a tudomásunkra jut [hogymár közel van], bármiféle további intézkedés nélkül az egész különítménnyel megtámadjuk, s ha az ellenséges oszlop a jobb oldalon van, a rétek felé, ha bal oldalon van, a Spree felé próbáljuk beszorítani.

2. A Rehbergénél két lovasszázad és egy zászlóalj, valamint két ágyú a Frankfurter utca védelmét látja el Berlin felé. Két gyalogoszázad és mindkét ágyú a Rehberge területén marad, két lovasszázad és két gyalogoszázad a Plötzensee közelében rejtőzködik. Ha az ellenség felfedezné őket, kényelmesen visszavonulhatnak, s ezzel a visszavonulással minden bizonytalanság több időt nyernének, mint közvetlen védekezéssel.
3. General Hammerstein [esete] Meninnél.²⁷ Ehhez nem szükséges példát hoznunk, a későbbiekben még foglalkozunk hasonló esetekkel.

Támadás

Eddig azon ütközetek megszervezéséről beszéltünk, amelyekben védelmet folytattunk, s mindaz, amit eddig a támadásról említettünk, az offenzív védelemre vonatkozott. Magának a konkrét támadásnak a szabályai itt is a megszokottak, nem kell külön kitérnünk rájuk. Ám a hozzá kapcsolódó teljes ütközet megszervezéséhez fontos néhány olyan tényező, amely a védelmi harcnál nem fordul elő, s ezekről itt külön szót kell ejtenünk. Az első felmerülő kérdés nem más, mint hogy szükséges-e támadás alkalmával is tűzvonalat alkalmazni, és ha igen, miért. A tűzvonalat támadás esetén az alábbiak miatt alkalmazzuk:

1. Azért, hogy az ellenségnek jól célzott lövésekkel károkat okozzunk.
2. Azért, hogy [annak segítségével] elérjük, hogy mihamarabb lövéseket adjanak le.

²⁷ Rudolf Georg Wilhelm Freiherr von Hammerstein (1735–1811) hannoveri tábornok, aki 1794-ben, Menin ostrománál szerzett nagy ismertséget. 2500 katonával védte Menin városát a Moreau tábornok vezette, 20 ezer fős francia sereggel szemben. Háromnapos heves harc után a helyőrség védői kitértek, és sikeresen átverekedték magukat a francia vonalakon. Ebben az időszakban a vezérkari főnöke Gerhard von Scharnhorst volt. Forrás: SCHARNHORST 1856. (A szerk.)

3. Azért, hogy ellenséges tűz esetén a zárt rendben harcolókat fedezhessük.
4. Azért, hogy ezek létszámát és mozgását álcázhassuk.
5. Azért, hogy átszegdelt terepen előőrsként szolgálhassanak, hogy [segítségükkel] megismerhessük az ellenség hadmozdulatait.

Az itt felsoroltak a kis kötelékekkel vívott harcban is épp ugyanúgy történnek, mint a nagyban, ám a kis háborúban az 1. és az 5. kiemelkedően fontos. Mindazonáltal nem mindig ugyanabban a mértékben érvényesülnek. Ennek ellenére bizonyos helyzetekben a tűzvonalat akár teljesen mellőzhetjük, ilyen esetek a meglepetészerű támadások, a túlságosan sík, ehhez nem megfelelő terep, vagy az, ha jelentős túlerőben vagyunk. Rohamra a tűzvonal természetesen nem alkalmas, de korántsem lehetetlen támadásra használni. Különösen akkor, ha célunk inkább az ellenség elkergetése, semmint a teljes megsemmisítése. Általában már egy egyszerű megkerülés is elegendő ahhoz, hogy egy támogatás nélkül maradt csatárláncot visszavonulásra kényszerítsünk, ám ha nem akarjuk eközben nagy veszélynek kitenni magunkat, ezt a legegyszerűbben saját csatárlánccal érhetjük el. Mindebből a következő szabályokat alkothatjuk meg.

24. §

1. Fedett terepen, nappal az ellenséget csatártűz nélkül nem szabad megtámadni.
2. A csatártűzet úgy általában is érdemes használni, hogy megismerhessük az ellenség hadmozdulatait, kifárasszuk csapatait, illetve hogy színlelt támadást indíthassunk ellene.
3. Azonban sosem szabad kizárólag a csatártűz sikerében bízni, hacsak egyúttal nem karoljuk át közben az ellenséget.

A fegyvernemek együttműködését tekintve meg kell jegyezni, hogy a kis kötelékekkel vívott harcban a támadás során szívesen alkalmazzák a lovasságot az ellenség megkerülésére. Ez cáfolhatatlan, hiszen a lovasság a kis kötelékekkel vívott harcban rendkívül hatékony, a manőverezésben pedig igen gyors. Óvakodjunk viszont attól, hogy a két fegyvernemet túlzottan szétválasszuk!

25. §

Az ellenségről információt szerezni – hacsak a terep nem erősen átszegdelt – lovasság nélkül nem szabad, hiszen így nem tudnánk kihasználni a helyzetből adódó

előnyöket. Ez alól kivételt képez az az eset, amikor az ellenséget már megverték, és a lovasságot az üldözésére különítik ki.

26. §²⁸

Kivételesen kedvező pillanat a lovasság bevetésére – amelyet semmiképp nem szabad elszalasztani –, amikor az [ellenség] szétszórta elhelyezkedő gyalogsága elhagyja állásait, és nyílt terepen kezd visszavonulni. Ha itt nem talál olyan csapatot, amely felvehetné, ritkán sikerül újra egyesülnie, s így a mi lovasságunk markába kerül. (Jó példa erre a franciák esete Bingennél,²⁹ vagy Eylau,³⁰ Kutschitten³¹ megszerzése után.)

Végül ki kell térnünk még valamire. Támadást két céllal hajthatunk végre, ám ebből az egyik a kis és a nagy háborúban nem ugyanazzal a gyakorisággal fordul elő. A támadás egyik célja az lehet, hogy az ellenségnek veszteségeket okozzunk. Ez a kis és a nagy háborúban is gyakran előfordul. A másik cél az lehet, hogy állásából kiverjük. Ez a nagy háborúban is előfordul, de manapság már sokkal ritkábban, mint hajdanán. Ez a cél azonban a kis kötelékekkel vívott harcban még mindig jóval gyakrabban fordul elő, mint az első. Az elsőről és az ahhoz kapcsolódó eljárásokról akkor fogunk beszélni, amikor a kisebb különítmények támadó vállalkozásait tárgyaljuk. A második inkább idetartozik. Egy pozíció feladása akkor válhat szükségessé, ha az itt harcolók elvesztették a kapcsolatukat a csapat többi részével. Tehát akkor, ha a szárnyakat már megkerülték, már a hátát fenyegetik, vagy ha az arcvonalat áttörték. A nagy háborúban ezekkel még nem minden esetben érhetjük el célunkat. Ugyanis ha a védekezést folytató fél megfelelő intézkedéseket tett, ha az állás kellő mélységgel bír, akkor képes lesz egy

²⁸ A fegyvernemeket nyomós indok nélkül itt sem szabad szétválasztanunk. A lovasságnak ez kevesebb hátrányt jelent. A legkevésbé akkor tegyünk így, ha a terep nehezen járható, mint egy sűrű erdő. Különbözően a gyalogság a lovasság hiányában nem tud fényes sikereket elérni. Csak akkor különítsük ki a lovasságot, ha üldözésről vagy a menekülési út elvágásáról van szó. (Clausewitz jegyzete.)

²⁹ Clausewitz a francia forradalmi háborúk idején kialakult helyzetre utal, amikor a francia csapatok kevésbé hatékonyan védekeztek a porosz és hesseni csapatokkal szemben a Rajna-völgyi Bingen (ma Bingen am Rhein) térségében. (A szerk.)

³⁰ Az eylau csata az orosz hadsereg és Napóleon hadserege, a Grande Armée között Kelet-Poroszországban, 1807. február 7–8-án. A csatában mindkét fél súlyos veszteséget szenvedett. Ahogy Ney marsall mondta: „Micsoda mézárulás! És eredménytelen!” Forrás: GILBERT 2026. (A szerk.)

³¹ Kutschitten (oroszul Знаменское) falu a mai Oroszországban, a kalinyingrádi régióban, közel a lengyel határhoz. Az eylau csata idején, a falu környékén heves harcok folytak, és többször gazdát cserélt. Forrás: BOUCHON–GRAU 2024. (A szerk.)

ilyen szerencsétlenséget helyrehozni. A kis kötelékekkel vívott harcban azonban, ahol a visszavonulás sokkal lényegesebb, ezek az eszközök sokkal hatásosabbak.

27. §

Ha az ellenséget egy állásból ki akarjuk verni[, két lehetőségünk van]. Ha nincs oldalvédelme, megkerüljük. A másik eset, ha arcvonala nem elég kiterjedt, akkor áttörjük azt. Ez annyit jelent, hogy koncentrált erővel arcvonalának egy részére rárontunk.

28. §

Ha ügyetlenebb ellenséges csapatokkal van dolgunk, akkor a megkerülés kapcsán lehet egy kicsit kockáztatni. Amennyiben az ellenség vállalkozó szellemű, akkor aktív védekezéssel is számolnunk kell. Ebben az esetben erőinket tartsuk együtt.

EGY HADSEREG
NYUGVÁSBIZTOSÍTÁSÁNAK CÉLJA
ÉS MEGSZERVEZÉSE

1. Amikor egy hadsereget beszállásoltak, táborban tartózkodik, vagy menetel, az ellenség és közte mindig van könnyűcsapatokból álló vonal. Ezek az előőrsök (*Vorposten*).³²
2. Az ő feladatuk az ellenség megfigyelése, a saját csapatok rajtaütéstől való megóvása. Olykor kisebb-nagyobb ellenállást is tanúsítanak az ellenséggel szemben, attól függően, hogy a terep ezt mennyire teszi számukra lehetővé. Ezáltal a hadseregnek időt biztosítanak arra, hogy olyan intézkedéseket tegyen, amelyekre az ellenség nem számított.
3. Kisebb csapatokból állnak, amelyeket valamennyi fegyvernemből vegyesen állítanak össze. Ezek esetükben a dandár (*Brigade*) nevet viselik, amelyek száma megegyezik a hadtestben (*Corps d'armée*) lévő hadosztályok számával. Minden hadosztályhoz tartozik egy dandár, amely, amikor az adott különítményt bevetik, vele együtt vonul.
4. Megszállják az összes utat, amelyen a hadsereghez el lehetne jutni, ily módon pedig kisebb védelmi előőrsvonalat (*Postenkette*) alkotnak. E védelmi

³² Ahol szükségesnek érezzük, a pontosabb érthetőség kedvéért közöljük a Clausewitz által használt megnevezéseket. (A szerk.)

lánc az állásait igyekszik úgy megválasztani, hogy a terep akadályainak köszönhetően védelmet és erőt nyerjen.

5. Az előőrlánc előtt, annak biztonsága érdekében őrszemek vonala helyezkedik el. Köztük és az ellenséges erők között már nincs senki. Utóbbiak csak sűrű erdő esetében gyalogosok, minden más esetben könnyűlovas katonák.
6. Az őrláncok mögött, köztük és az előőrlánc között kisebb tartalékcsoportok vannak, amelyeket támogatócsoportoknak (*Soutiens*) nevezünk. Ezek vagy gyalogos, vagy lovas katonákból állnak. Számukat a terep határozza meg.
7. Az előőrláncok mögött, támogatásukra jelentős nagyságú csapattestek állnak, ezek az előőrsök támogatói (*Soutiens der Vorposten*).
8. Az előőrsök támogatói és az előőrscsoportok közösen adják a hadsereg elővédjét (*Avantgarde*). Ők az ellenfél viszonyaihoz mérten tanúsítanak ellenállást. Ennek következtében – optimális esetben – az ellenség kénytelen lesz hamarabb feltárni előttünk intézkedéseit, ezzel pedig a mi hadseregünk időt nyer. Így a saját intézkedéseinket az övékhez igazíthatjuk. Amennyiben a terep annyira átjárható, hogy az előőrsök ellenállása nem érheti el ezt a fokot, akkor a hátrébb elhelyezkedők az elől állók felvételére szolgálnak.
9. Minden dandár esetében van egy parancsnok, s az egész őrvonalnak van egy közös felsőbb parancsnoka is. Ezt az egészet az elővéd tábornoka vezényli, aki a támogatócsoportnál (*Soutiens-Corps*) tartózkodik.
10. Az előőrsrendszer tehát 3 fő részből áll:
 - a) Az őrségből (*Wache*) és támogatócsoportjaiból, ők az előterepen vannak.
 - b) A tényleges előőrláncokból. Ők a táboraikba vagy lakott településekre vannak beszállásolva.
 - c) A támogatócsoportokból.
11. Amennyiben nem egy egész hadseregről, hanem egy hadosztályról van szó, a támogatócsoportok gyakran kiesnek [a rendszerből], és maga a hadosztály közelebb települ az őrsökhöz. Ha pusztán egy különítményről van szó, akkor a támogatócsoportok és az előőrlánc is kiesnek, maga a különítmény lép a helyükbe, amely maga állítja ki őrségét.
12. Ebből következően az őrcsoportok első vonala egy kisebb különítmény esetében a teljes őrséget kiadja.
13. Egy hadsereg az őrvonalon kívül tábori vagy szállásőrséget is szervez, amely a közelében települ. A feladataik a következők:
 - a) a rend fenntartása,
 - b) nagyobb biztonság biztosítása,
 - c) az előőrsök felvétele.

Előfordulhat, hogy az ellenség egy ponton észrevétlenül áttöri az előőrs-láncot, s a tábor vagy a szállás felé közeledik. A tábor- és a szállásőrség védelmet nyújt az ilyen esetekben várható betörések ellen.

14. A korábbi szabályzatunk szerint ezeket szorosan a tábor elé kell felállítani. A porosz háborúban azonban egy kicsit távolabbra, úgy $\frac{1}{4}$ órányira helyezték azokat. Így kétségkívül hasznosabbak, és nagyobb biztonságot is nyújtanak. A tábor- vagy szállásőrség segítségére a kijelölt készenléti tartalék siet, amely folyamatos harckészültségben van.
15. Az előőrscsapatok ellenállásának erőssége igen különböző. Ez olykor az erejüktől, olykor az elfoglalandó terület nagyságától, máskor a védelmet nyújtó terepakadályok nagyságától függ.
16. Mindig arra kell törekedni, hogy a kifejtett ellenállás elegendő legyen, s még inkább arra, hogy az ellenség minél több időt veszítsen. Így megakadályozzák, hogy a hadsereg rajtaütésszerű támadás érje.
17. Ezt a célt leginkább azáltal érhetik el, ha rákényszerítik az ellenséget arra, hogy csak nagyon elővigyázatosan nyomuljon előre.
18. Abból azonban, ha a valódi védekezéshez elegendő erővel tudjuk felruházni őket, ami által biztosabban és hosszabb ideig képesek ellenállni, a hadseregnek rendkívül fontos előnyei származnak.
 - a) Szabad mozgás. A hadsereg oda vonulhat, ahová csak a körülmények megengedik.
 - b) Elkerülhetnek egy csatát.
 - c) Képessé válhatnak az offenzív védekezésre.
 - d) Szándékaikat elrejtethetik az ellenség elől.
 - e) Arra kényszeríthetik az ellenséget, hogy úgy időben, mint térben hamarabb szétbontakozzon.
 - f) Segítségükkel az ellenség csapatai általában már csak kimerült csapattal támadhatnak, hiszen előző nap el kell üzniük az előőrsöket, s így az éjszakát a szabad ég alatt töltik.
 - g) Végül pedig néhány esetben az ellenség azt hiheti, hogy a legnagyobb nehézségeket már legyőzte, aztán egyszer csak találkozik a valódi hadsereggel. Ezen előnyök közül az 1. és a 2. hadászati szempontból is igen fontos, úgy a támadás, mint a védekezés szempontjából. A többi azonban csupán harcászati céljainkat szolgálja,³³ mégpedig elsősorban a védekezés területén.

³³ Kizárólag, vagy a legtöbb esetben. (Clausewitz jegyzete.)

19. Annak, hogy előőrsöknél elsősorban a könnyűcsapatokat alkalmazzák, megvan az oka, amelyet azok szervezetében és a kiképzésében kell keresnünk. Ezek ugyanis sokkal jobban illenek a kisebb csapatokban vívott harchoz, vagy legalábbis sokkal inkább ahhoz kellene illeniük.
- 20.
- a) A biztosítás rendszerének módszeres felépítése könnyebbé teszi a szolgálat rendben történő ellátását.
 - b) Az állandó szervezeti rend fenntartásának előnyei:
 - A csapatok jobban ismerik a szolgálatnak ezt a formáját, mint abban az esetben, ha az nem állandó.
 - Nem kell minden alkalommal kijelölni, hogy ezt ki látja el.
 - c) Az, hogy minden dandár vegyes összetételű, tehát minden fegyvernem képviselteti magát benne,³⁴ ugyanazon okokkal indokolható, mint a hadosztálybeosztások a hadseregben. Csak igen ritka esetben teszi a terep feltétlenül szükségessé e felépítés megváltoztatását. Még ha ezek az esetek hirtelen lépnének is fel, akkor is van elegendő időnk a gyalogságot vagy a lovasságot az adott állásból elvonni. Egyébként is, amikor az előőrsoket felállítják, általában még nem tudnak annyit a környékről, hogy a fegyvernemeket a terephez lehessen igazítani. Amennyiben még nem vagyunk e tudás birtokában, szerencsésebb, ha minden fegyvernem jelen van.
 - d) Legalább annyi dandár kell hogy a rendelkezésünkre álljon, ahány hadosztálya van hadseregünknek. Ha kedvező jellemzőkkel rendelkező terepet kell megszállnunk, akkor az e célra szánt erőinket duplaannyi dandárra oszthatjuk fel. A parancsok maradéktalan betartása roppant lényeges. Ezért szükség van egy parancsnokra, aki az egész előőrsláncot irányítja, s aki így a teljes rendszert összekapcsolja, hiszen az elővéd tábournoka a támogatócsapatoknál tartózkodik, így ehhez túl messze van. Ha a biztosításra kijelölt terep túl nagy kiterjedésű, az előőrsláncot szakaszokra oszthatjuk, s minden kerület élére kinevezhetünk egy tisztet. Az előőrslánc felállításának módjáról és működéséről a továbbiakban még pontosabban értekezünk. Ezt megelőzően azonban még két fontos témát érintenünk kell. Az egyik az őrség és annak támogatócsapatai, a másik a kisebb támpontok témája. Mindkettő felfogható az előőrs-rendszer részeként, de önállóan működő egységként is.

³⁴ Ez egy következmény. A modern kor harcmodorából fakad. (Clausewitz jegyzete.)

MEGJEGYZÉSEK AZ ELŐVÉDRŐL
ÉS ANNAK CÉLJAIRÓL

1. Bevezetésünkben azt mondtuk, hogy egy hadsereget minden állásában, minden szállásán, sőt menetben is könnyűcsapatok láncolata vesz körül, amely az ellenség és közte foglal helyet, ezt előőrsnek nevezünk. Kitértünk arra is, hogy őket az előőrstartalék támogatja. Ezeket együtt pedig elővédnek nevezük. Amikor itt hadseregről beszélünk, semmiképpen sem egy nagy, több seregtestből álló hadseregre gondolunk. Sokkal inkább egy kisebb létszámú hadseregre, amely csupán hadosztályokra van felosztva (mint például a miénk), vagy egy önálló hadtestre. A nagy hadsereg a nagy tér miatt – amelyre természeténél fogva szüksége van – nem rendelkezhet közös előősrendszerrel, így a legtöbb esetben valójában nincs is elővédje.
2. Felmerül a kérdés: milyen feladatokat is kapcsolunk általában az elővédhez? Ez egy olyan seregtest, amely menetben a hadsereg előtt vonul, hogy feltartóztassa az előrenyomuló ellenséget, s így lehetővé tegye, hogy a hadsereg zavartalanul végrehajthassa hadmozdulatait. Kétségtől ez az első számú feladat, amelyet hozzákapcsolunk. Láthatjuk azonban, hogy emellett az elővéd a következő feladatokat is elláthatja:
 - a) Végrehajthatja az első támadást.
 - b) Képes lehet egy pontot hamarabb megszállni, mint ahogy a hadsereg egyáltalán odaérhetne.

Az elsőként említett feladata egyrészt már a nevéből is következik. Másrészt abból is, hogy az elővéd mindig jelen van, s így önálló seregtestként működik. A másik kettő hol előfordul, hol nem. Ezekre más alakulatot is kijelölhetünk. Sőt tulajdonképpen bármely másik csapatot, hiszen külön szervezést nem igényel. Az előőrsszolgálat ellátásához azonban külön szervezetekre van szükség. Mégpedig könnyűgyalogságból és -lovasságból álló kisebb dandárookra.

3. Mindebből az következik, hogy csupán az a csapat, amely a fő feladatot látja el – tehát az előőrsi szolgálatot, illetve az előőrsök támogatását –, érdemli meg az elővéd nevet. Ha azonban egy hadsereg hadteste vagy hadosztálya vonul előre, hogy a másik két feladatot teljesítse, az nem különbözik ezek

bármely más egyéni feladatától vagy egyéni alkalmazásától. Ilyen esetekben az elővéd nevet csak nagyon ritkán használják.

4. Ha egy hadosztályról vagy hadtestről van szó, elővédje, tehát az előőrsök és azok támogatói átvehetnek olyan feladatokat, mint egyes területek korábbi megszállása, vagy az első támadás. Ezeket egyébként gyakran, sőt a legtöbb esetben meg is teszik. Általában ez a helyzet áll elő, ha a hadsereg nem nagy, csupán hadosztályokra van osztva, s úgy van összevonva, hogy hadtesteinek vagy hadosztályainak elővédjei egy egészet alkotnak.³⁵ Ha azonban egy hadsereg hadtestekre van osztva, amelyek mindegyikének megvan a maga elővédje, akkor a hadseregnek nincs egy általános, közös elővédje. Am ahogy mondtuk, ez a biztonság szempontjából nem is szükséges. Esetünkben tehát, amikor az elővéd két másik feladatát kell ellátni, külön csapatot kell kijelölnünk rá.
5. Amikor a továbbiakban az elővédről szólunk, akkor mindig a valódi értelemben vett elővédre gondolunk, s mindaz, ami itt elhangzik, csak erre vonatkoztatható.³⁶

³⁵ *A kéziratból Clausewitz kihúzta a következőket:* „Más a helyzet azonban, ha ez utóbbi nem forog fenn. Ilyenkor a hadsereg egészének nincs elővédje, de minden egyes seregtestnek megvan a sajátja. A biztonság szempontjából ez elegendő is, azonban mégis előfordulnak olyan esetek, amikor a hadseregnek jó oka van arra, hogy maga előtt külön csapatot tartson. Ilyen esetekben ezt a többi csapatostól választják ki.” (A szerk.)

³⁶ *A 6. pont szövegét Clausewitz teljesen kihagyta:* „Nos, egy háborúban lévő hadsereget néha összevonnak, néha nem. Felmerül tehát a kérdés, hogy a szervezetnek olyannak kell-e lennie, hogy a hadtestek és a hadosztályok előőrsei megmaradjanak a saját egységük alárendeltségében, és így soha ne alkossanak egy önálló elővédet, vagy pedig rendszeresen önálló elővédet alkotnak, és a meglévő hadosztályok előőrsei ennek a különítményei. Amennyiben az utóbbi a helyzet, ennek az a feltétele, hogy az elővédbe rendelt csapatok vagy az előőrsseregest felét együtt kell tartani; ekkor a főhadsereg csak egy seregest rendel elővédbe. Mindkét megoldás – a különálló előőrsök és az egy előőrsseregest alkalmazása – attól függ, hogy milyen a hadsereg felépítése és az alkalmazott harceljárás. A nagy hadseregeket (100 ezer fős és nagyobb) mostantól hadtestekbe szervezik, azaz kisebb, 20-30 ezer fős hadtestekre bontják. A 30-40 ezer fős kisebb hadseregeket egyszerű hadosztályokba szervezik. Itt most nem foglalkozunk az alegységekkel. (Ez nem mindig történik így, de így célszerűnek tűnik.) A dolgok természetéből fakadóan általában bizonyos számú hadtest nagyobb területen bontakozik szét, mint ugyanannyi hadosztály.” (A szerk.)

AZ ELŐŐRSÖK SZOLGÁLATÁRÓL

I. §

Az előőrsök és az elővéd feladata, hogy megfigyelje az ellenséget, valamint hogy kijelölt állásaikat addig tartsák, ameddig csak lehet. Ezek parancsnokainak e két feladatot mindig szem előtt kell tartaniuk. Ezek érdekében folyamatosan mérlegelniük kell, s minden eszközt fel kell használniuk, amelyet csak módjukban áll, hogy a két célt véghez vihessék. Ez folyamatos, megszakítás nélküli erőfeszítést és figyelmet követel, tehát lényegesen nagyobb fáradozást, mint ami a hadseregben megszokott. Épp ezért az előőrsszolgalat nehezebb bármi másnál, s az ott bevezetett szolgálati utasítások és szokások fontosabbak, s komolyabb következményekkel is járhatnak [ha nem tartják be azokat], mint bárhol másutt.

2. §

A szolgálati utasítások alkalmazásával a következő célok elérését igyekeznek szavatolni:

1. Először is, hogy minden parancsnok a lehető leggyorsabban megkapja a szükséges áttekintést a rábízott csapatok állapotáról és helyzetéről.
2. Másodszor is, hogy a megfigyeléssel és védelemmel kapcsolatos intézkedések a lehető legteljesebben a felsőbb parancsnok ítélete elé kerülhessenek.
3. Harmadszor, hogy a csapatok éberségét és tevékenységét ellenőrizhessük.
4. Negyedszer, hogy a rendet és a fegyelmet fenntarthatassuk.
5. Ötödször, hogy biztosítsuk a gyors tájékoztatást és a parancsok mihamarabbi továbbítását.

3. §

Mielőtt a konkrét feladatokkal foglalkoznánk, az előőrsöknél szolgáló, alárendelt parancsnokokkal ismertetnünk kell az alá- és fölérendeltségi viszonyokat vagy a parancsnoki hierarchiát, hiszen általában ők továbbítják a parancsokat és jelentéseket. Fontos itt azonban megjegyezni, hogy a sok egymás alá rendelt parancsnok megkönnyítheti, de meg is bonyolíthatja a szolgálatot és a hadviselést. Erről a döntést saját ítélőképességünk alapján kell meghoznunk. Törekedjünk arra, hogy a parancsnokok lánc a lehető legkevesebb szintből álljon. Ám egyes esetekben ne mulasszuk el feltenni a kérdést: vajon egy szinttel több nem könnyítené-e

meg a dolgunk? Az előőrsök által kiállított őrséget azon tiszt felügyelete alá kell helyeznünk, amely az előőrsöt vezeti. Ezeket csak akkor rendelik más tiszt alá, ha ezt az előőrs parancsnoka szükségesnek látja, például azért, mert annyira messze vannak, hogy a parancsnok nem lát rájuk megfelelően. Ilyen esetekben [a hierarchiában] egy tiszt a parancsnok és az őrség közé kerül, újabb vezetési szintként. Az őrség parancsnoka rendszerint első a sorban, őt általában a dandár parancsnoka követi. Egyes esetekben, például amikor a dandár egyik fele túl messze kerül a másiktól, [s a parancsnoka ezzel a felével tartott,] a dandár másik fele közvetlenül az előőrslánc parancsnoka alá kerül. Itt tehát egy szint kimarad. Következésképpen a dandár parancsnoka a parancsnoki lánc második szintje. A harmadik az előőrscsapatok parancsnoka. Ez csak akkor van így, ha több dandár is van az előőrsből. Ha nem egy nagy, összevont hadseregről van szó, hanem hadtestekről vagy hadosztályokról, amelyeknek ereje csak egyetlen előőrsdandárra futja, akkor a dandár parancsnoka közvetlenül az elővéd parancsnoka alá kerül. Az elővéd parancsnoka mindig a legfelsőbb szinten áll, ő a legfőbb autoritás, aki a parancsokat közvetlenül a vezénylő tábornoktól kapja. Tehát:

1. Az őrsparancsnok (*Postenkommandant*). Az őrségek parancsnoka.
2. A dandárparancsnok (*Brigadier*).
3. Az előőrscsapatok parancsnoka (*Vorpostenkommandant*).
4. Az elővéd tábornoka (*General der Avantgarde*).

4. §

Az előőrsparancsnokra mindenképpen szükség van, mert az előőrsláncot alkotó őrsők közötti kapcsolatot ő képes fenntartani. Ehhez természetesen elengedhetetlen, hogy gyakran bejárja ezeket az őrhelyeket. Ha ezt a feladatot az elővéd parancsnokára bízánk, akkor ő túl sokat lenne távol, s így a főszeregtől érkező parancsokat nem lehetne azonnal továbbítani. Ebből akár fontos esetekben is súlyos mulasztások származhatnának. Az előőrsparancsnok az, akinél összeérnek a felderítés és az ellenség megfigyelésének szálai, már amennyiben azok az előőrstől származnak. Éppen ezért sokat kell az előőrsláncban, az őrségnél, s még többet az ellenség közelében tartózkodnia, hogy a beérkező jelentéseket személyesen ellenőrizhesse. Ő maga a hadsereg szeme.

Az elővéd parancsnokának az a feladata, hogy az egész elővéd és az előőrsök fölött parancsnokoljon. Ő adja ki a szükséges parancsokat, rendeli el a csapatok összevonását, adja parancsba a meneteket stb. Ezért a támogatócsapatoknál kell tartózkodnia. A vezénylő tábornok az elővéd vezetését a legelszántabb és

legtevékenyebb alantos tábornokra bízza. Ő pedig az előőrs parancsnokságát szintén a legtevékenyebb, leggyakorlatiasabb, legelszántabb tisztjére bízza. Az elővéd egészében nincs ennél fontosabb beosztás. Az előőrsparancsnok egyébként lehet akár egy dandár parancsnoka is. Ebben az esetben mellé egy parancsnokhelyettest kell rendelni, hogy távollétében vezényelhessen. Most pedig rátérünk a konkrét szolgálati utasításokra.

5. §³⁷

Az első jelentés

Amikor az őrség parancsnoka eléri a számára kijelölt terepszakaszt, az első dolga, hogy járőrt küld ki, hogy az ellenségről információkat szerezzen. Ezért egy, a szituációhoz mért nagyságú portyázó csapatot fog kiküldeni, amely – ha csak nem akarunk teljesen titokban maradni – oly közel hatol az ellenséghez, amennyire csak lehetséges, hogy ahol csak lehet, kifürkészhesse, az hol tartózkodik. Amit a csapat tagjai maguk nem látnak, megtudják a helyi lakosságtól, s ha kevés hírt hoznak is vissza, legalább részben ezek is iránymutatásul szolgálhatnak az őrsparancsnok számára a biztonsági intézkedések meghozatalánál. Sőt, részben még az elővéd és a hadsereg számára is hasznosak lehetnek. Amint az őrsparancsnok megérkezik kijelölt helyére, azonnal visszaküld egy rövid jelentést arról, hogy találkozott-e az ellenséggel, és ha igen, az hol tartózkodik.

6. §

Amint a különítmény megérkezik a számára kijelölt posztra, az őrsparancsnok bejárja a terepet, hogy az őrséget és támogatóit a terep adottságaihoz mértén a lehető legjobban rendezhesse el, már amennyire ez az érkezés után közvetlenül lehetséges. Ha a portyázók visszatértek, az őrhelyek elhelyezkedését – ha szükséges – a hozott jelentések alapján módosítják. Míg a helyük előzetes kijelölése meg nem történik, az őrségnek fegyverben kell maradnia. Amennyiben éjszaka érkezünk a kijelölt helyre, s a terepet és az ellenség állásait nem ismerjük, be kell érnünk azzal, hogy az őrséget a közvetlen közelben helyezzük el, hogy saját biztonságunkat legalább a legszükségesebb mértékben megőrizhessük. Ám éberségünket

³⁷ Clausewitz itt a következőket végül kihúzta a kéziratból: „Az őrsparancsnokok, amikor megérkeznek a kijelölt helyükre, hozzákezdnek a környék előkészítéséhez, az őrség és támogatói elhelyezéséhez. Amíg ezek ki nem állítatnak, addig...” (A szerk.)

ilyenkor duplájára kell növelnünk. Az őrség első elhelyezése egyben lehetőséget ad az őrparancsnoknak arra is, hogy nagyjából megismerje azokat az eszközöket és módszereket, amelyeket a posztja védelmére, az előőrsök felvételére alkalmazhat. A tiszt ekkor készíti el első írásbeli jelentését. Az említettek közül annyit vesz bele a jelentésbe (*rapport*), amennyit csak lehetséges, ügyelnie kell azonban arra, hogy ezzel a jelentéssel ne késleltesse. [Ennek] minden esetben tartalmaznia kell a legszükségesebb információkat:

1. Az információk, amelyeket az ellenségről megtudtunk.
2. Az őrhely kiterjedése és állapota.
3. Az őrlánc.
4. Hogy van-e összeköttetésünk a közelben lévő őrhelyekkel.
5. Jegyzetek a terepről, hogy erdős vagy nyílt tereppel van-e dolgunk, hogy átszelik-e völgyek stb.

Ezt a jelentést az esetek többségében a megérkezést követően, úgy egy órán belül el kell küldenünk a dandár parancsnokának.³⁸ Ő a beérkezett jelentéseket a saját jelentéseihez csatolja, és továbbítja azokat az előőrsparancsnoknak, s ezzel egyidejűleg mindjárt az elővédparancsnoknak is. Így az elővéd parancsnoka az esetek többségében már 2-3 órán belül ismerni fogja az előőrsdandárok helyzetét, s jelentheti is a vezénylő tábornoknak. Annak érdekében, hogy ezek a jelentések a lehető leggyorsabban beérkezzenek, a dandárparancsnokoknak – távollétük esetére – ki kell jelölniük egy tisztet, aki a beérkező jelentéseket átveszi, és haladéktalanul továbbítja. Talán célszerű lenne kijelölni, hogy a posztra történő megérkezést követően mennyi időn belül kell a jelentést kiküldeni, függetlenül attól, hogy a hiányzó hírek megérkeztek-e már, vagy sem. Ebből semmiféle hátrány nem származhatna azonkívül, hogy az első jelentés után alkalmanként el kell küldeni egy másodikat is. A jelentések gyors elküldése a legfontosabb dolgok egyike.

7. §

Az a kép, amelyet az elővéd parancsnoka a dandárok helyzetéről az első órákban a jelentésekből kap, néhány órával később az előőrsparancsnok jelentésével is kiegészül, tehát az információk egyre megbízhatóbbá válnak. Amint az [előőrsparancsnok] megérkezik, megszervezi az előőrsláncot, végrehajtja a szükséges módosításokat,

³⁸ *Ennél a résznél Clausewitz a következőket kihúzta kéziratából: „Ez minél korábban történik, annál jobb. A jelentést rögtön továbbküldik az előőrsparancsnoknak és az elővéd parancsnokának is.” (A szerk.)*

majd személyesen vagy írásban jelent az elővéd parancsnokának. A legszerencsésebb, ha [a jelentést] személyesen teszi meg, hiszen így alkalma nyílik arra, hogy javaslatokat terjesszen elő, minden szükségeset átbeszélhessen az elővéd parancsnokával, s azonnali válaszokat kapjon. Amennyiben az elővéd tábornokát ettől nem tartják vissza fontosabb ügyek, akkor maga fogja megszervezni az előőrsláncot, ennek köszönhetően legkésőbb másnapra már igen alapos ismerettel rendelkezik majd az egészeztől. Ezt követően a támogatócsapattal elfoglalhatja állását, s megteheti azokat az intézkedéseket, amelyeket az adott körülmények megkövetelnek. Hogy [az elővéd parancsnoka] naprakész maradhasson, a dandárok napi jelentéseiben – amelyekről később még szót ejtünk – mindig jelezni kell a bekövetkezett változásokat.³⁹ Ha így teszünk, azzal a 2. § első pontjának eleget is tettünk.

8. §

Azokat az intézkedéseket, amelyeket az örparancsnok hozott, illetve az őrség pontos elhelyezkedését az első jelentésben még nem tudjuk ismertetni. Ha az előőrsek a rendelt helyre értek, az örparancsnok rövid összefoglalót készít a dandárparancsnoknak, aki ezt az előőrsparancsnoknak továbbítja. Az előőrsparancsnok ezt az elővédparancsnok elé viszi, s megvitatja vele a megtett intézkedéseket. Mindebből megszületik egy, az egész rendszerre vonatkozó terv, amelyet a dandárparancsnokokkal és az örparancsnokokkal is írásban közöl, amennyiben ez további intézkedéseikhez szükséges. Ugyanakkor egy-egy elgondolást mindig megtart magának, hogy azok ne legyenek kiszivárognak. A terv általában a második, de legkésőbb a harmadik napon az örparancsnokok kezében lesz. Elegendő csak ekkor megkapniuk, ugyanis egy hadsereget igen ritkán támadnak meg a megérkezésüket követő első két napban.

9. §

Azt, hogy ez alatt az idő alatt mi történjen, egy, az elővédparancsnok által az előőrseknek kiadott általános intézkedésnek kell megszabnia. Ez azt is szabályozhatja, hogy mi történjen általában akkor, ha nincs kiadva külön parancs. Az alapelvek, amelyekre ezen általános szabályoknak épülniük kell, inkább ahhoz a fejezethez tartoznak, amely arról szól, hogy az előőrsek miként lehetnek igazán hatékonyak az ellenséggel szemben. Így ezekről majd ott ejtünk szót.

³⁹ A mondat mögül Clausewitz a következőket kihúzta a kéziratból: „Ezzel tehát a 2. § első és második pontjának is eleget tettünk és az elővédparancsnok azt, amit a...” (A szerk.)

10. §

Ennek segítségével a lehető legkevesebbszer fordul elő majd az az eset, hogy egy tiszt parancs nélkül vagy az összefüggések átlátása nélkül magára marad. Hiszen ezek olyan helyzetek lennének, amelyekben ugyan az illetékesek lehet, hogy bölcs elmeként járnának el, eleget tennének kötelességüknek, de nem szavatolná semmi, hogy valóban a legmegfelelőbb döntést hozzák. Akadnak ugyanakkor olyanok is, akik könnyen elveszítik bátorságukat, hamar bizonytalanná válnak, ha intézkedésekről van szó, amint úgy érzik, hogy ebben nem kapnak támogatást. Ha azonban egy tiszt tudja, hogy biztosan felettesei szándékai szerint cselekszik, még igen nehéz helyzetekben is lelkesedéssel és jó kedvvel fog munkához látni. Ez tehát az, amit a 2. § második pontjával elérni szándékozunk.

11. §

Az előőrscsapatok legfontosabb tulajdonsága az éberség. Ám a fegyelem [fenntartása] – amely nélkül éberség el sem képzelhető – náluk van a legnagyobb veszélyben. Épp ezért nagyon fontos, hogy az éberséget és a fegyelmet szolgálati utasításokkal támogassuk. Természetesen a szolgálati utasítások nem pótolhatják a parancsnokok személyes tevékenységét, de minden esetben támogatják azt, s az átlagembert [cselekvésre] ösztönzik. Az éberség mindenekelőtt három dolgot jelent:

1. a tábori őrség éberségét;
2. a szorgalmas felderítést;
3. a megfelelő készenlétet a táborban és a szálláson.

Az első kettő érdekében az őrparancsnok annyit tehet, hogy minden napszakban ellenőrzi az őrséget. Az őrparancsnok, annak érdekében, hogy az ellenőrzések számát megsokszorozza, ha tisztékből nincs hiány, megbízhatja egyiküket, hogy vegyen részt az előőrsök éberségének ellenőrzésében. Ez a tiszt a parancsnokkal megegyező felelősséggel jár el az ellenőrzések során.

A szálláson és a táborban megvannak a készség fokozatai:

1. A csapatok az éjszaka folyamán a szálláson felöltözve maradnak. Minden szálláson ébren marad néhány ember, s a szállásokon nem oltják el a lámpákat. A lovak felnyergelve maradnak.
2. Ha a csapatokat beszállásolták, éjszakára riadószállásra (*Alarmhaus*) hívják össze őket. A lovasság istállóiban van, a lovak teljesen felszerszámozva állnak.
3. Mindenki a szabad ég alatt éjszakázik. A lovasság leszáll a nyeregéből, a gyalogság felszerelve várakozik.

Azt, hogy a készenlét melyik fokozatát kell fenntartani, a legtöbb esetben az őrparancsnok határozza meg. Az őrparancsnok sosem meríti ki feleslegesen csapatát, de ő a felelős azért, hogy készen álljanak, ha az ellenség közeleg. Az előljáró dönti el, hogy ez a szint megfelelő-e, vagy szeretné fokozni. Elsősorban az előőrparancsnok és a dandárparancsnok döntenek erről, ők azok, akik felelősséggel tartoznak azon szerencsétlenségekért, amelyek hanyagságból keletkeznek. Ritkán fordul elő olyan eset, hogy egy beosztott parancsnok saját embereitől magasabb szintű éberséget követeljen, mint amelyet a felettese előír. Amennyiben csak egyszer-egyszer fordul elő ilyesmi, az előljáró a döntést nem fogja felülbírálni. Ha azonban ez rendszeresen megtörténik, s az emberek emiatt túlságosan kimerülnek, sokkal inkább azon fog gondolkodni, hogy a túl óvatos parancsnokot eltávolítsa pozíciójából. Az egész [rendszer] éberségéért elsősorban az előőrparancsnok felelős. Egyrészt azért, mert ő kivételes bizalomnak örvend, másrészt azért, mert ezzel őt bízták meg. Az előőrparancsnok tehát maga fogja ellenőrizni az egyes őrok és különösen parancsnokuk éberségét, s erről jelentést is tesz az elővéd parancsnokának.

12. §

A csapatok – ha lehetőségük van rá – kerülnek mindenféle megerőltetést, és szinte sosincs világos képük a helyzetről, amelyben éppen vannak. Éppen ezért igen szokványos, hogy folyton panaszkodnak parancsnokaik túlzott óvatosságára,⁴⁰ vagy akár végtelenül elégedetlenek is miatta. Az idősebb katonák ilyenkor azon elmélkednek, hogy a [parancsnok] ezzel csupán imponálni akar, hogy az ember azt higgye, itt szigorúbbak, mint amire szükség volna. Nem lehet elég korán felhívni a figyelmet [az ilyen panaszokra], különösen, ami a mi [északnémet] csapatainkat illeti. A csapat helyzetét minden esetben egy tiszt képes a legjobban felmérni. Mivel felelősséggel tartozik, más szempontokat tart szem előtt, mint az egyszerű katona vagy bármely alárendelt, aki legtöbbször csak saját testi szükségleteire gondol. A látszólagos észszerűség és tapasztalat, amellyel ilyen esetekben az alárendeltek általában érvelnek, többnyire tévútra visz,⁴¹ s ha az érvelést közelebből megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy végtelenül egyszerű és naiv. Fel kell tehát készülni az ellenérvekre és az elégedetlenségre. Épp ezért a kezdetekben oly szigorot kell magára erőltetnie az embernek, amely csak keveseknek kényelmes és természetes.

⁴⁰ Clausewitz innen kihúzta a következőket: „vagy valamilyen módon elmélkednek róla.” (A szerk.)

⁴¹ Clausewitz innen kihúzta a következőket: „alaptalanok és nem hoznak eredményt.” (A szerk.)

Így amikor az elégedetlenkedők a tisztet hajthatatlannak és szigorúnak ismerik meg, tisztelni fogják őt, és nem akarnak majd gyámkodni felette.⁴² Ha az ember biztosra akarja venni, hogy a kiadott parancsot végre is hajtják, akkor előtte kellőképpen át kell gondolnia, meg kell fontolnia, mit is akar parancsba adni. Egyrészt azért, hogy ne követeljen lehetetlen dolgokat, másrészt azért, hogy ne tűnjön ingadozónak, azzal, ha kiderül, hogy felesleges dolgot adott parancsba.

Aligha akad olyan előrs, ahol ne volna szükséges az embereket éjszaka felöltözve tartani. Amennyiben ezt adtuk parancsba, könyörtelen szigorral kell megbüntetni mindenkit, aki nem tartja be, és ennek érdekében a szálláshelyeket ellenőrizni kell. A készség első és második fokozata egyébként olyan megterhelést jelent, amelyet a csapatok nagyon sokáig el tudnak viselni, mivel közben nem fosztják meg őket az alvástól. A készenlét második fokozata azoknak a csapatoknak sem jelenthet rendkívüli áldozatot, akik az előző napon meneteltek, mivel a katonák nappal alhatnak és pihenhetnek. Csak akkor lehetetlen az éjszakát is ébren, fegyverben tölteni, ha nappal erőltetett menetben voltak,⁴³ és csak estefelé érkeztek meg. Ilyen esetekben az is megfelelő, ha a szabad ég alatt töltik az éjszakát, vagy a csapat egy része pihen, míg a másik fegyverben marad.

13. §

Mindaz, amit alárendeltjeinktől elvárunk, csak olyan lehet, amit mi magunk is megteszünk. Egyrészt azért, hogy mi magunk is példát mutassunk, másrészt azért, mert ha a vezénylő tiszt jelen van, már az első pillanatban olyan intézkedéseket tehet, amelyekkel stabilizálhatja a helyzetet. Az esetek többségében kevesebb bajt okoz, ha a csapat összegyülekeztetése tart öt perccel tovább, mint ha a parancsnok érkezik öt perccel később. Ha ő elsőként van a helyszínen, a csapatok azonnal a lehető legmegfelelőbb módon lesznek bevezethetők, nem kell félni attól, hogy rémület és zavarodottság üti fel a fejét, és sosem lesznek a szükséges parancsok híján. A parancsnok ébersége az éjszaka folyamán tehát rendkívül fontos, s aki ennek

⁴² Fiatal tiszt koromban, egy kétéves hadjárata alkalmával mindezt én magam is többször megtapasztalhattam, talán többször, mint mások. E gondolatokat azonban Ewaldnál, Emmerichnél és néhány további tapasztalt tisztnél is megtaláltam, s úgy vélem, hogy további nagy tapasztalattal és hírnévvel rendelkező tisztiek is hasonlóképpen gondolkoznak. (*Clausewitz jegyzete.*) *Andreas Emmerich (1737–1809) erdész, az amerikai függetlenségi háborúban alezredesként szolgált, a franciák ellen harcolva. 1789-ben jelent meg írása a következő címmel: The Partisan in War, or the Use of a Corps of Light Troops to an Army (EMMERICH 1798). Forrás: RINK 2015 (A szerk.)*

⁴³ *Itt Clausewitz kihúzta a következőket: „túl kemény lenne a katonáktól elvárni, hogy még egy darabig [fegyverben maradjanak].” (A szerk.)*

nem tud megfelelni, az ne teljesítsen az előőrsben ilyen szolgálatot. Mindezzel véletlenül sem azt akarjuk mondani, hogy az előőrsök tisztjeinek rendszeresen éjszakai őrjáratot kéne tartaniuk. Ám mindenféleképpen úgy kell intézniük, hogy az elsők között legyenek a helyszínen, és sürgős esetekben maguk is teljesítsenek őrszolgálatot. Megvannak az eszközök arra, hogy a tiszt ezt az áldozatot ne szenvedje meg. A fent említett előnyökön túl pedig a katonák bizalmát és szeretetét is elnyeri, ha azt látják, hogy őrségben virraszt értük.

Fegyelem

14. §

Ahogy az éjszakai kényelmet és alvást korlátok közé kell szorítani, ugyanígy kell eljárni a szálláshelyek elhagyásával és a nappali szabadidővel is. A katonákat általában az foglalkoztatja leginkább, hogy élelemhez jussanak. Élelemmel tehát – leginkább az első napon – lekenyerezhetők. A csapat ételmezésére mindig a körülményeknek legmegfelelőbb, lehető leghasznosabb intézkedéseket kell meghozni, úgy, hogy azok az egész csapatra vonatkozzanak. Ha az egész csapat ételmezéséről gondoskodtak, az egyének külön kedvezményezése felesleges és ellentmondásos lenne. A [kedvezményeket], így például az előőrshelyéről kért nappali kimenőt [csupán egy-egy ember esetében] szigorúan meg kell tiltani. Mindaz, ami a legénységre nézve elhangzott, a tisztekre is érvényes.

15. §

A fegyelemmel kapcsolatos egyéb témákat a szolgálati szabályzat előírásai összefoglalják, így itt nem kell tovább tárgyalnunk a témát. Azt azonban még feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy egyetlen szabályzatot sem lehet úgy megfogalmazni, hogy az minden speciális helyzetben megfelelő legyen. A tiszték tehát hibát követnének el, ha katonáik esetében csupán a belszolgálati előírásokban foglaltakra támaszkodnának. Ehelyett mindig át kell gondolniuk, hogy a belszolgálati előírások mely rendelkezései lehetnek hasznosak számukra, s azok alapján kell dönteniük.

16. §

A szállás elrendezéséről, a tiszték szolgálati beosztásáról, a gyülekezőhelyek meghatározásáról már máshol szóltunk. Itt csak arra kell felhívni a figyelmet, hogy az előőrsök esetében különös figyelmet kell fordítani a kémekre. A legáltalánosabb szabály itt az, hogy senkit sem engedhetünk át az előőrshely lovasságának lánacán, senkit

se tűrjük meg a szálláson, aki nem ott lakik. A gyanús személyekért a település vezetőjét teszik felelőssé.

17. §

A katonai nyelvben a jelentés és a bejelentkezés között az a különbség, hogy a rapport általában valamiféle hírt is tartalmaz, míg utóbbi általában csak azt közli, hogy semmi említésre méltó nem történt. Ezt persze abból is gondolhatnánk, hogyha nem érkeznének jelentések, mégis nagyon fontos, hogy erről időről időre megbizonyosodjunk, mert könnyen megeshet, hogy egy jelentés elvész. Ahogy azt a szabályzatból és magából a szolgálatból tudjuk, a szállás- és táborőrség általában este és reggel küld jelentést. A reggeli időszáv az előőrsök számára rendkívül fontos, hiszen a legtöbb intézkedést reggel teszik. Ezért nagyon lényeges, hogy az őrség napkeltekor jelentést küldjön az őrcsaphoz, amelyből kivezényelték. Ezt a lehető leggyorsabban továbbítják az előőrsparancsnoknak, valamint az elővéd főhadiszállására. A jelentéseket térképlapokra írják.

Az utolsó [a sorban] – ha lehetséges – személyesen tesz jelentést az elővéd parancsnokának. A dandárok parancsnokai ezt nem tehetik meg, mert esetükben az a legfontosabb, hogy a helyükön maradjanak. Ezt követően a főhadiszálláson általában délben adják ki a parancsot. Hadseregünknel korábban ennek továbbítására különböző seregtestekből küldtek ki tiszteket. Ez ma már nem lehetséges, mert manapság a tisztek nem feltétlen rendelkeznek lóval. Így a parancsokat az ezredek és a zászlóaljok írásban, lepecsételve, küldöncök útján kapják meg. Ez a rendszer nemcsak helyettesíti az egykori futártiszteket, de kétségkívül előnyösebb is az előzőnél. A vezénylő tábornokok gyakran személyesen lovagolnak a főhadiszállásra, hogy a szükséges információkat megszerezzék, vagy egy törzstisztet küldenek ezzel a feladattal. Az ilyen alkalmak kiválók arra, hogy a létszám- és egyéb kimutatások, kérelmek, javaslatok is beérkezzenek. Ezeket gyakran olyan időpontban juttatják el az őrsparancsnoknak, a dandárparancsnoknak, majd az elővéd parancsnokának, hogy ugyanaz a futár egyben a napiparancsot vissza is vihesse. A listákat gyakran a jelentéssel együtt juttatják el, amelyben a harcászati helyzetről is felvilágosítást adnak. Közlik:

1. az állásban bekövetkezett valamennyi változást,
2. az ellenséggel kapcsolatos valamennyi új észlelést,
3. a lezajlott összecsapásokat, illetve azt is, hogy
4. milyen módon biztosított a csapatok ellátása, s hogy ez mennyi ideig tarthat ki.

Ha mindezekről nincs mit jelenteni, akkor a jelentésben a következők szerepelnek: „Az XY őrségnél/dandárnál semmi sem történt.”

Bár a déli jelentést is gyakran órákkal hamarabb útnak kell indítani, mégis roppant jelentős. Ennek az az oka, hogy a reggeli jelentésre nem mindig tudunk annyi időt szánni, amennyire szükség lenne ahhoz, hogy részletesebben fogalmazzunk. Az előőrsparancsnok pedig csak ezt kapja meg, mégpedig úgy időzítve, hogy magával vihesse a főhadiszállásra. A különböző kimutatásokkal ennek a tisztnek különösebb dolga nincsen. Az esti jelentés fontosságát, azt, hogy a túl gyakori érintkezés elkerülése érdekében elhagyható-e, nem kívánom megítélni.⁴⁴ Az, hogy alapvetően nem jellemző, nem jelenti, hogy bizonyos körülmények között, ha szükség van rá, ne lehetne elrendelni. Szokás szerint azonban az előőrsök naponta általában kétszer küldenek jelentést az elővéd főhadiszállására, majd onnan a főerők főhadiszállására.

18. §

Ha egy hadsereg – legyen az bármily kicsi is (seregtest) – éppen nincs összehívva, hanem csapatai akár többmértföldnyi kiterjedésben lévő szállásokon és táborokban tartózkodnak, akkor feltétlenül szükséges, hogy az előőrsdandárok minden jelentést és bejelentkezést, amelyet az elővédparancsnoknak szánnak, a velük összeköttetésben lévő hadosztály- és dandárparancsnoknak is elküldjenek. Ellenkező esetben az információk csak igen hosszú úton, a főhadiszálláson keresztül jutnának el hozzájuk.

A parancsok és jelentések gyors továbbítása

19. §

A kisebb csapatoktól a nagyobbakhoz érkező jelentések és bejelentkezések továbbításának legegyszerűbb módja – hacsak a feladatra nem rendeltek ki külön tisztet – az, ha küldönc (*Ordonanz*) útján történik. A küldöncöknek alkalmasnak kell lenniük erre a feladatra, lovaiknak pedig takarmánykiegészítést kell kapniuk. Egy dandárparancsnoknak általában 3-4 ilyen futárra van szüksége, akiket más küldetés alkalmával is bevethet. A komolyabb, felülről érkező parancsokat olyan küldöncökkel célszerű küldeni, akiket az egyes őrsokról naponta küldenek a

⁴⁴ Clausewitz innen a következőket kihúzta a kéziratból: „Az esti rapport nem szükségszerű, vagy csak bizonyos, nem megszokott helyzetekben az.” (A szerk.)

főhadiszállásra. Ennek nagy előnye, hogy ezek a küldöncök kiválóan ismerik a saját szolgálati helyükhöz vezető utat.

20. §

Amennyiben az előőrsöket nagyobb távolságra küldik ki, lóváltó állomásokat kell berendezni. Ezek az állomások legfeljebb 1 mérföldre fekszenek egymástól, és itt a 3-4 fős lovas különítmények házban vannak elszállásolva, és közülük 2 fő felnyergelve, készenlétben várakozik. Ha pontosan betartjuk ezt a távolságot, a 3 mérföldet még a legrosszabb úton is meg tudják tenni 1,5 óra alatt, ami egyébként nem lenne lehetséges.

21. §

Ha nagyon gyors értesítésre van szükség, jeleket használunk. Nagy tévedés azt gondolni, hogy ezeket a jeleket az általános értesítési módok mellett csak ritkán használják! A jelek lehetnek:

1. Előre elkészítettek: tüzek, zászlók, lámpások.
2. Lövések: a) ágyúlövések, b) puska- és pisztolylövések.
3. Dob, kürt és trombita.
4. Harangok.

A TÁBORI ŐRSÉG ÉS TÁMOGATÓCSAPATAI MINT KISEBB KÜLÖNÍTMÉNYEK ELŐŐRSEI

Tábori őrség (Feldwache)

1. §

Általában lovas katonákból állnak, mégpedig könnyűlovasokból. Csak igen ritkán küldenek teljesen előre gyalogosokat. Szinte csak akkor, ha lovas katonák egyáltalán nem állnak rendelkezésre, vagy ha egy igen sűrű erdőt kell megszállni.

2. §

Sose küldjünk ki őrséget, ha nincs mögötte olyan őrcsapat, amely felvehetné, vagy a szálláson olyan készenlétben álló előőrstartalék, amely bármikor kivonulhat! Ellenkező esetben túl nagy lenne a veszélye annak, hogy megsemmisítik, vagy

szétszóródik. (Ez csak a kisebb különítmények előőrsrendszerére vonatkozik, hiszen seregtestek és hadseregek esetében ezek csak a nagy egész részét képezik.)

3. §

Az, hogy hány fős tábori őrségre van szükség, az őrsök (*Vedette*) számától függ – mindegyikre hat fővel számolva. Az őrsök száma pedig a tereptől, az éjszakai sötétségtől függ. Kedvezőtlen körülmények esetén a fedezendő vonalon 100 lépésenként egy emberrel kell számolnunk. (Ugyanis sötét éjjeleken 600 lépésenként egy dupla létszámú őrsöt állítunk ki, így minden 100 lépésre egy ember jut.) Nappal a lehető legkevesebb őrsöt kell felállítani. Az őrség létszámára becslést készítünk, de a valóságban ez a lehetőségektől függ. Nappal azonban igyekezzünk csupán annyi őrsöt használni, amennyi tényleg szükséges.

4. §

A tábori őrsök közötti távolság lehetőleg ne haladja meg a 2500 lépést, mert ebben az esetben a legtávolabbi őrhely már 1500 lépésre lenne tőlük. Ekkora távolságból azonban már alig hallható a három pisztolylövés, holott ez éjszaka igen lényeges. A 3. és 4. §-ból látható, hogy az egyes tábori őrsök létszáma 20-30 fő között lesz. Nyomós indok nélkül nem szabad [létszámcsökkentéssel] erejüket gyengíteni, hiszen a nagyobb létszámúak nagyobb teljesítményre lesznek képesek. (Nappal lehetnek nagyobb távolságra egymástól, ám ekkor éjszaka köztes őrhelyeket kell felállítani.)⁴⁵

5. §

Az őrhelyek távolsága a tábori őrsök szállásától rendszerint 2000-3000 lépés. Ez csak akkor lehet kevesebb, ha az ellenség közelsége indokolja. Itt kisebb különítményekről van szó, ezeknek persze nincs annyi időre szükségük, mint egy nagy hadseregnek. Ám a tábori őrség még ezek esetében sem nyújthat mindig kellő biztonságot, ha a szálláson lévők nincsenek készenlétben, hiszen az ellenség gyakran velük együtt érkezik. A távolabbi őrhelyek számára csak köztes őrhelyek nyújthatnak biztonságot, feltéve, ha azok útba is ejthetők. Ha az őrség 2500 lépésnyire

⁴⁵ Az őrsök létszáma is befolyásoló tényező, [...]. 4. § Az őrhelyek közötti távolság és az őrsöktől viszonyított távolságuk nappal teljes mértékben a tereptől függ. Előnyt jelent, ha rálátunk egymásra, az őrsök rájuk látnak, s a lövéseket hallják. Éjszaka azonban egy összefüggő láncot kell alkotniuk, amelyen jelentős alakulatok nem juthatnak át. (*Clausewitz jegyzete.*)

áll a szálláshelytől, akkor az érkező ellenséget a szállástól 3000 lépésnyire veszi észre. Ha az utat [a szállásig] ügetésben teszik meg, akkor körülbelül 10-12 percre van szükségük. Ez az a biztonság, amelyet a szállás az őrség révén nyer. Ez az idő (8 perc, ha a riadóig eltelt időt levonjuk belőle) nagyjából arra elegendő, hogy a lovasság nyeregbe szálljon, abban az esetben, ha a lovak ugyan még nem teljesen felszerszámozottak, de a nyereg rajtuk van. Feltehetően egy olyan csapatnak, amely épp nem a harctéren áll, szüksége is van ennyi időre. Egy erős szállásőrséggel rendelkező gyalogsági szállás kivételt képez ez alól.

6. §

Az őrsök legyenek olyan távolságra a tábori őrsegtől, hogy lássák őket, és hallják a pisztolylövéseiket. Ha éjszaka nincsenek 500-600 lépésnél messzebb tőlük, annak az az előnye, hogy nehezen lehet őket felmorzsolni. Az őrsemek (*Schildwache*) éjjel maximum 400-500 lépésnyire álljanak a tábori őrsegtől, de nyugodtan állhatnak 200 méterre is.

7. §

A helyekről, ahová a tábori őrseget kiállítják. Ez legyen nagyobb utak közelében, de legyen mindig rejtve, vagy legalábbis nagy távolságból ne legyen látható! Az őrség, ha 24 óránál tovább van kint, soha ne álljon ugyanazon a helyen éjszaka, ahol nappal állt!

8. §

Az őrsök álljanak olyan helyeken, mint hegyek,⁴⁶ szorosok, utak stb. Éjjel egyszerűbb a megfigyelés, ha letről nézünk felfelé, és nem fordítva. Éjjelre ők is váltják álláshelyüket.⁴⁷ Rendkívül ritkán fordul elő, hogy az őrség nélkülözni tudja a mellette és mögötte elhelyezkedő őröket.⁴⁸

⁴⁶ Itt Clausewitz a következőket kihúzta a kéziratból: „Nappal, éjszaka pedig a hegy lábánál.” (A szerk.)

⁴⁷ Itt Clausewitz a következőket kihúzta a kéziratból: „Egy őr éjszaka sohasem vonulhat vissza az őrséghez. Ha nagyon sötét van, s az őr nem lát el messzire, akkor a katonáknak úgy kell állniuk egymás mögött, hogy még mindenki lássa az előtte lévőt.” (A szerk.)

⁴⁸ Itt Clausewitz a következőket kihúzta a kéziratból: „Az őrökkel kapcsolatban még: fegyverük ne csillanjon meg, ne dohányozzanak, sapkájukat ne húzzák a fülükre, állásuk legyen valamiféle zugban. Az őrök és az őrség nem tartják a katonai tiszteletadás szabályait.” (A szerk.)

A tábori őrség magatartása

9. §

Mielőtt elindulnak, a tiszt összeírja katonáit, ellenőrzi, hogy megfelelően ellátták-e őket lőszerrel, takarmánnyal és kenyérrel. Ami őt magát illeti, nagy hasznára lehet egy óra, toll, tinta és papír, térkép, ceruza és egy távcső.

10. §

A környék ismerete a lehető legfontosabb segítség. A tiszt, ha a terepet nem ismeri, hozat egy embert a legközelebbi faluból, akitől megérdeklődí a legszükségesebbeket. Mindenekelőtt meg kell tudnia, hogy

1. mi a neve az előtte és a mögötte fekvő falunak,
2. melyek a főutak,
3. hol vannak hidak és gázlók.

11. §

Az őrsöket általában az őrség parancsnoka állítja ki, ha azonban a tiszt úgy találja, hogy biztosításuk érdekében változtatások szükségesek, akkor helyzetén azzal tud segíteni, hogy még egy őrsöt kiállít. Ezt pedig jelenti annak, aki az őrsöket eredetileg kiállította.

12. §

Bármit, ami az előőrszlánchoz közelít, távol kell tartani. Az őrs egy embert küld a tábori őrséghez, hogy jelentse, mi közelít. Ők egy csapatot előreküldenek. Emmerich említ egy esetet, amikor 60-ban egy csapat huszárral és vadással Northeim előtt állt. Az állását felfedezte az ellenség, és meg akarták semmisíteni. A franciák az egyik őrsét egy parasztszekér segítségével támadták meg, amelyben három álcázott francia katona volt. Emmerich azonban meghallotta a lármát, és sietve visszahúzódott néhány száz lépéssel a tábortűz mögé. Ezt követően már látta is, ahogy az ellenség ráront a tábortűzre, és már fosztogatja is a tornisztereket.⁴⁹ Erre ő rajtuk ütött, és kilenc foglyot ejtett.

⁴⁹ Borjúbörből készült katonai hátibörönd, közismertebb nevén borjú. Forrás: <https://topszotar.hu/idegen-szavak/torniszter>. (A szerk.)

13. §

Az ellenség egyetlen trombitását vagy tisztjét sem szabad azonnal a főhadiszállásra vezetni, még akkor sem, ha követeli. Először bekötött szemmel az őrséghez kell kísérni, s ott kell kivárni, hogy a tisztnek parancs érkezzon a főhadiszállásról. (Ewald tábornok több példát is hoz arra, hogy az angol csapatok a parlamentereket használták arra, hogy híreket csaljanak ki az ellenséges posztokból.) Ha azonban a kürtös vagy tiszt leveleket, esetleg foglyokat hoz, azokat kizárólag átvételi elismervény ellenében lehet átvenni tőlük.

Jelentés

14. §

A szokásos [jelentéseket], amelyek újdonságot nem tartalmaznak, azon őrs parancsnokának adják át, aki az őrséget kiállította. A rendkívüli közléseket az előőrsparancsnoknak is továbbítják, ha van ilyen, s ha az ügy kiváltképp fontos, akkor közvetlenül a főhadiszállásra is elküldik. Azok az őrhelyek, amelyeket az ügy közvetlenül érint, szintén tájékoztatást kapnak, hogy felkészülhessenek.

A jelentés formájáról

15. §

Egy jelentésnek tartalmaznia kell:

1. a kelezést,
2. az észlelés helyszínét,
3. annak a tisztnek a beosztását és rendfokozatát, aki a jelentést küldi,
4. hogy ki az, aki a jelentendő eseményeket látta
(ez roppant lényeges, hiszen az, akinek a jelentést teszik, ebből ítélheti meg, hogy az információ mennyire hiteles; nem minden jelentés érdemel azonos figyelmet, sőt közülük jó néhány akár ellent is mond egymásnak),
5. a helyzet ismertetését,
6. a létszámot stb.

16. §

A jelhangot (*Feldgeschrei*) és a jelszót (*Losung*) a tisztnek lepecsételve küldik meg. Előbbit csak a tábori őrség tisztje kapja meg, utóbbit minden őrs és őrszem is. Az őrsök és az őrszemek a jelszót saját biztonságuk érdekében kérdezik [az érkezőktől]. A jelhangot a tiszt egy kiküldött altiszttel kérdezteti meg halkán az

érkező csapattól.⁵⁰ A jelszó bizonyos értelemben a jelhang helyettesítője is, hogy azt ne kelljen túl gyakran használni, s így ne legyen olyan könnyen kideríthető.

Az őrsök tevékenységéről⁵¹

17. §

Nappali viszonyok között egy embert kijelölnek a jelentés megtételére, a másik az őrhelyén marad, hogy folytathassa a megfigyelést. A katonáknak mindig meg kell tartaniuk a rájuk bízott állást, sohase szálljanak le lovaikról, vagy legyenek hangosak. Éjszaka, ha nagyon sötét van, vagy az őrs valami más okból nem lát messzire, a katonákat egymás mögé kell állítani, úgy, hogy még lássák egymást. Az őrsök hangos jelzést kapnak, hogy messziről is biztosan hallható legyen, ha valami közeledik. Ha a közeledőt a legcsekélyebb mértékben is gyanúsítják, tüzet nyitnak, egy visszasiet jelenteni, egy másik az érkező közelében marad. Ha egy őrsöt az ellenség megtámad, soha nem vonulhat vissza közvetlenül az őrséghez. (Nappal sohase villanjon fegyverükön a fény, éjszaka sohase húzzák sapkájukat a fülükre!)

Az örök éberségéről⁵²

18. §

Nappalra az őrség tagjai leszállnak a lóról. Egyik részük a lovakat eteti, a másik kiköti őket. Itatásra egyesével lovagolnak. Ewald a kis alegységek harcáról szóló munkájában két példát is említ, amikor az amerikai polgárháborúban francia tisztek fényes nappal rárontottak az őrségre, és nemcsak szétverték azt, de foglyokat is ejtettek. Éjjel az őrség fele lovon ül, a másik fele a lovát a kantárjánál fogva tartja. Ha fennáll a veszélye annak, hogy az őrséget megtámadják, és megsemmisítik, az őrség változtassa meg állását!

Visszavonulás az ellenség elől

19. §

A közeledő ellenséggel szembeni magatartás. Az őrség feladata nem a támadás, hanem a megfigyelés. Nappal ez nem is jelent nehézséget. Ilyenkor az örök

⁵⁰ Itt Clausewitz a következőket kihúzta a kéziratból: „A jelhang a táborban tulajdonképpen egy második kulcsként szolgál, az ellenség közeledtével pedig ez a legfőbb kulcs.” (A szerk.)

⁵¹ E mögül Clausewitz kihúzta a következőt: „Éjszaka, ha az ellenség közeleg.” (A szerk.)

⁵² Eredetileg ez volt a cím, de végül Clausewitz kihúzta: „Az őrség magatartásáról nappal. Szabályok a biztonság érdekében.” (A szerk.)

megfigyelnek, jelentenek, és vissza is tudnak vonulni anélkül, hogy összetűzésbe kerülnének az ellenséggel. Éjszaka ez sokkal nehezebb. Éjjel, ha az őrség meg tudja akadályozni az ellenség gyors előrenyomulását azzal, hogy rátámad, ez is a feladatai közé tartozhat. Úgy vélem tehát, hogy a következő szabályokat érdemes betartani:

1. Az őrségek csak akkor vonuljanak vissza, ha az ellenség jóval erősebb, a gyengébbet próbálják meg csapdába csalni!
2. Nappal soha ne vonuljanak vissza olyan gyorsan, hogy az ellenséget szem elől tévesszék!
3. Ha megakadályozhatják az ellenség lendületes előrenyomulását azzal, hogy megrohanják, tegyék ezt kellő elszántsággal!
4. Ha éjszaka vonulnak vissza, hagyjanak maguk mögött portyázókat, akik folyamatosan tüzelnek!
5. Több csapatban vonuljanak vissza, amelyek kölcsönösen fedezik egymást!
6. Egyetlen különítmény se vonuljon közvetlenül az őrséghez, utóbbi pedig sohase vonuljon közvetlenül a támogatókhoz (*Soutien*), hacsak ezt a terep nem indokolja!

Visszavonulás meglepetésszerű támadás esetén

20. §

Ha egy tisztet szerencsétlenségére rajtaütés ér, és nincs más választása, mint az épp együtt lévő néhány emberével az ellenségre rontani. Amennyiben ezzel legalább egy ponton képes áttörést végrehajtani, azzal időt nyer a visszavonuláshoz.

21. §

Váltás: ez mindig napkelte előtt két órával történik, és a leváltandók nem vonulnak el addig, míg a nap teljesen fel nem virrad.

22. §⁵³

A tábori őrség által kiküldött lovas őrzőjárat létszáma nem lehet túl nagy, s ezek a lovasok nem is tudnak túl nagy távot bejárni. Az ő feladatuk, hogy⁵⁴

⁵³ Clausewitz ennek a résznek a következő címet adta, amelyet végül kihúzott: „Az őrség által kiküldött felderítőcsapatok.” (A szerk.)

⁵⁴ Clausewitz az eredeti kéziratban ehhez a részhez a következőket írta (majd kihúzta): „a) Vagy az őrsök láncát járják végig, vagy végighaladva rajtuk b) továbbmennek az ellenség közelébe. Az első csapatnak – különösen hajnalban – az a feladata, hogy átfésülje a terepet, különösen

1. ellovagoljanak az őrsökhöz, és felmérjék éberségüket. Egyúttal pedig át-fésüljék a köztük és az őrség között húzódó terepet,
2. az ellenséget legelőször észleljék, még azelőtt, hogy az őrsök észrevennék őket, s szembe lovagoljanak velük azokon az utakon, amelyeken várhatóan elhaladnak.

(Kiváló szolgálatot tesznek azzal, hogy a helyi lakosságtól híreket gyűjtenek. Messzebbre menni ugyanis nem tudnak, hiszen létszámuk kicsi. Nagyobb portyázó csapatokat csak a támogatók vagy maguk az előőrsök indítanak.)

A tábori őrséget támogató tartalékok

23. §

Ezeket már vagy kiküldték, vagy a szálláson várják készenlétben, hogy kiküldjék őket. Közülük azokat, akik éjszaka is kivonulhatnak, készenléti járőrnek nevezzük. Ezen készenléti csapatok céljai a következők:

1. Akadályozzák az ellenséget az üldözésben, és ezzel megóvják a tábori őrséget a teljes pusztulástól.
2. Megóvják a tábori őrséget attól, hogy bekerítsék, vagy legalább értesítik arról, ha ennek a veszélye fennáll. Állhatnak lovas és gyalogos katonákból is, ha mindkét fegyvernem rendelkezésre áll, a terepnek megfelelően választanak. (Gyalogságot a szorosokba és erdős részekre, valamint bozotos terepre küldünk, lovasságot sík terepre.) A könnyű- vagy lovas tüzérség ágyúi nagyon jó szolgálatot tehetnek. A könnyűcsapatokat akár egyetlen ágyúdörrenés is elriasztja, [segítségével] az ellenséget mindig kellő távolságban tarthatjuk. A visszavonulásnál nagyon lényeges szempont, hogy hátulról halljuk az ágyúlövést. A lovas járőrök hatékonysága nem éri el a jól felállított örökét, ezért a lovas járőrök csak néhány lovasból állnak. Ha a táborőröket csak kis távolságra küldjük ki, akkor a lovas járőrök alkalmazása magától értetődik. Az a mód, ahogyan egy ilyen kis erejű csapat az ellenséget feltartóztatni képes, alapvetően a felállítása módjából következik. Az ilyen csapatokat például akkor érdemes bevetni, ha az őrhelyek nagyon közel

az őrsök előtt és mögött, mert az ellenség odaszivároghat, hogy nappal az őrséget felmorzsolja. (Példa az amerikai háborúból: Scharnhorst zsebkönyve, 123. oldal.) A másik csoport azon az útvonalon halad, amelyen az ellenség várható. Ezek a csapatok csak kis létszámúak lehetnek. Nagyobb felderítő csapatokat az [elő]őrsök küldenek ki." *Forrás: SCHARNHORST 1793 (A szerk.)*

vannak egymáshoz. A továbbiakban arról szólunk, hogy egy ilyen kisebb őrség mégis miként lehet képes az ellenség feltartóztatására. Ennek kulcsa az őrség tagjainak megfelelő elhelyezése.

Az előőrstartalékok elhelyezéséről

24. §

Ha lehet, mindig

1. rejtve,
2. az őrsök oldalán,
3. és tőlük megfelelő távolságban.

Az előőrstartalékok tevékenységéről

25. §⁵⁵

A lovasság a lovakat felszerszámozta, a kantár is rajtuk van. Valamennyi őrségnél, amelyet támogatnia kell, van egy megbízható embere futárszolgálatra. Az őrség és maga között is elhelyez néhány őrt. Ezek a csapatok végzik a nagy portyákat.

26. §

Annak a módja, ahogyan az őrséget felveszik: a gyalogság megfontolt tűzzel tartja vissza az üldöző ellenséget, a lovasság határozottan az oldalára vagy hátára veti magát.

Záró gondolatok

27. §

A tábori őrséget tulajdonképpen két dologra használhatjuk. Egyrészt a saját biztonságunk szavatolására, valamint a terep megfigyelésére. Másrészt arra, hogy a terepet biztosítsa az ellenséges portyázó csapatokkal szemben, és megakadályozza a

⁵⁵ Itt Clausewitz a következőket kihúzta a kéziratból: „Az előőrstartalékok tevékenységéről. Ha lovasságról van szó, éjszaka nem ülnek lóra, de a lovak fel vannak szerszámozva, a kantár is rajtuk van. Az őrségnél van egy megbízható ember az előőrstartaléktól, aki azonnal értesíteni tudja őket, ha veszély közeleg. A készenléti járőr kiállít néhány embert maga és az őrség közé, hogy az értesítéseket megtehessék. Ha gyalogságról van szó, akkor 1000 lépésnyi távon felállítják a szükséges őrszemeket, kettésével. Ha egy őrsöt visszaszorítanak, a gyalogság olyan állást keres, ahonnan az üldöző az ellenséget oldalba lőheti. Szétszórtan harcolnak, de egy részüket zárt rendben visszatartják.” (A szerk.)

kisebb ellenséges különítmények előrenyomulását. Az előbbieket az őrsökkel és a portyázó csapatokkal, a saját éberségünkkel, a körletünk változtatásával, valamint a hátvédként szolgáló támogatócsapatok segítségével érhetjük el. Mindezek egyesével nem adnának kellő biztonságot, együtt azonban mégis elegendők ahhoz, hogy a gyakori szerencsétlenségektől megvédjenek. Az utóbbiakat a támogatócsapatok felállításával, a terep [optimális] kihasználásával és szükség esetén egy határozott támadással érhetjük el. Scharnhorst⁵⁶ zsebkönyvében [a témához] két példa [is olvasható] a 149. és 150. oldalon.

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK:
A VÉDELEMRŐL

1. Ha a védelmi harcot a teljes passzivitással azonosítanánk, az csakis abszurd következtetésekhez vezethetne. Olyan lenne ez, mintha egy vívómérkőzés során az egyik fél folyton támadna, a másik pedig kizárólag háraitana. Ebben az esetben egy olyan háborúról beszélhetnénk, amelyet valójában csak az egyik fél vív.
2. A fogalom meghatározása tehát mindenképpen bővítésre szorul. De annak kibővítésekor mégis hol húzhatjuk meg a határt? Abban nincs vita, hogy a védelemnek megvannak a maga előnyei, hiszen ellenkező esetben nem is létezne, hanem mindenki támadólag lépne fel. Gyakran beszélünk a támadás előnyeiről, de bizonyára a védelem is rendelkezik olyan előnyökkel, amelyek megteremtik közöttük az egyensúlyt. Ezek kétségtelenül nem lehetnek mások, mint az alábbiak:
 - a) Időt nyerhetünk, így kivárhatjuk az ellenség lépéseit.
 - b) Az ellenséggel olyan területen küzdhetünk meg, amelyet jól ismerünk, s amelyet előzetesen, szándékainknak megfelelően alakíthattunk. Más szóval, a helyszín támogatását is élvezhetjük. Ha tehát ezek a védelem legfőbb előnyei, akkor ezeket tekinthetjük a legfőbb jellemzőinek is, amelyek alapján a fogalom egyáltalán meghatározható.
3. Tehát védelemi harcról beszélünk akkor is, ha kivárom,

⁵⁶ Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755–1813) hannoveri születésű tábornok. A porosz vezérkar első főnökeként katonai elméleti munkáiról, a porosz hadsereg reformjairól és a napóleoni háborúk alatti katonai, vezetői szerepéről közismert. A Hadiakadémián Clausewitz tanára és mentora volt. Forrás: Britannica Editors 2025e. (A szerk.)

- a) hogy az ellenség közeledjen felém (ezzel a védelem legfőbb célja már teljesült is),
 - b) hogy az ellenség addig vonuljon előre, amíg el nem éri azt a terepszakaszt, ahol én kedvező helyzetben vagyok, ahol aztán úgy küzdök meg vele, ahogy csak akarok. Ez az eljárás még mindig a védelem egyik fajtájának nevezhető.
4. A védelmi harc tehát azt jelenti, hogy a saját hadszínterünkön vagy saját állásunkban küzdünk meg az ellenséggel. Ha ezt kisebb, védelmi harcot folytató különítményekre is alkalmazzuk, az azt jelenti, hogy a különítmények bármilyen harcrendet választhatnak, amelyet csak az állásuk vagy a mögötte lévő tér megenged.
5. Jó oka van annak, ha a védelmi harcot folytató kis alegységeket csupán passzív szerepre korlátozzuk, nevezetesen:
- a) hogy már ezek felállításakor is számolnak azzal, hogy támogatásra lesz szükségük,
 - b) hogy feladataik közé sohasem tartozik a feltétlen ellenállás, legfeljebb a rövid ideig tartó ellenállás, amely lehetővé teszi a passzív védelmet.
- És való igaz, a passzív védelem a kis kötelékekkel vívott harc során gyakrabban előfordul, mint a nagy háború alkalmával. Igazán látványos, nagy hatást nem várhatunk tőle, de a célnak megfelel. Hiszen a kisebb különítmények igen ritkán számíthatnak például oldalvédelemre, a természet sem gyakran kínál 500 főnek épp tökéletes, miniatűr állásokat, így – ha a védelem elkerülhetetlen – az aktív védelmet kell választaniuk.
6. A kis kötelékekkel vívott harcban a passzív védelem rendszerint a kisebb erejű gyalogoscsapatokra korlátozódik, amelyek tüzükkel vissza akarják tartani az ellenséges lovasságot. Ezeket általában az előőrs vonalában helyezik el sáncok, szorosok, átjárók, esetleg települések védelmére, valamint arra, hogy felvegyék a visszaszorított tábori őrség és őrs katonáit.
7. Ha a bizonytalan, gyenge ellenállásnál többre van szükség – s a terep sem hagy másra lehetőséget –, nem marad más út, csak az aktív védelem. Egy kisebb különítmény esetében ez valamiféle rejtett elhelyezkedéssel történhet, teljes előőrslánc esetén pedig a terep adottságaihoz igazított, átgondolt harcrenddel valósulhat meg.
8. Tehát amikor itt defenzív tevékenységet folytató különítményekről és csapatokról beszélünk, olyan csapatokra gondolunk, amelyeknek az a feladatuk, hogy csak akkor vegyék fel a harcot az ellenséggel, amikor az belép a

területükre, pontosabban oda, ahol az ellenség jelenlétét már nem tűrhetik el. Idetartozik minden olyan különítmény is, amely csupán előőrsöket vesz fel, vagy amelyik feladata az ellenséges felderítés megakadályozása stb. Ezzel szemben itt azokról a csapatokról nem lesz szó, amelyeknél az erődített helyek védelme játssza a főszerepet. Ezekkel számtalan szakkönyv foglalkozik, ráadásul a téma csak meghatározott szabályok mentén tárgyalható. Célunk sokkal inkább az lesz, hogy a józan ész birtokában lévőknek megvilágítsuk azokat a szempontokat, amelyekre különös figyelmet kell fordítani azon esetekben, amikor a védelem hatékonyságát vagy erejét növelő fegyverek vagy létesítmények nem állnak rendelkezésre, s csak a természetes hadmozdulatok lehetnek döntők.

A VÉDŐÁLLÁSOKRÓL,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZOK ELŐŐRSHARCBA
BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL

1. §

Egy hadsereg előőrslánca, vagyis azon pontok összessége, ahová a dandárokat felállították, tulajdonképpen nem más, mint védőállások láncja. Ezek azonban nem csak passzív módon működhetnek, támadó jellegű fellépésekkel is elérhetik védelmi céljukat. Ezek alapján egyébként akár magát a lovasságot is idesorolhatnánk.

2. §

A szigorúan vett passzív védelem csak a gyalogságnál alkalmazható, de a defenzív célt a lovasság is elérheti, még ha kisebb mértékben is. A lovasság felveheti az előőrsöket, megakadályozhatja az ellenséges portyázók előrenyomulását és felderítését, szükség esetén pedig elláthatja egy szoros védelmét is. Bár tény, hogy utóbbi esetében a gyalogság és a tüzérség hatékonyabb. Tagolt, de járható terepen a két fegyvernem együttes alkalmazása a leghatékonyabb.

3. §

Az előőrsök a rossz látási viszonyok között felállított őrhelyeken kívül kis, önálló védelmi őrhelyeket más esetben is alkalmaznak. Ilyen esetekben ezek nem egy lánc részét képezik, hanem elszigetelten állnak, s így kell megvédeniük egy bizonyos pontot. Például egy hidat, raktárt, esetleg egy hegyi szorost vagy átjárót.

4. §

Bár a kordonháború jelensége már úgy 10-20 éve jelentősen visszaszorult, sokan hevesen ellenzik is, mégis előfordulnak olyan esetek, amikor az állás- és kordonháború elkerülhetetlen. Mégpedig a következő esetekben:

1. ha gyengébb különítményeknek hegységet kell megszállniuk;
2. ha két hadsereg összeköttetését egy hegységen keresztül akarják biztosítani.

Egy példa. A Masséna⁵⁷ vezette francia dunai hadsereg centruma Zürich mögött, az Albison⁵⁸ lévő állásokban helyezkedett el, az Aar⁵⁹ és a Limath⁶⁰ folyó mentét pedig 5 km hosszan megszállta, egészen a Rajnáig. A Frickthalban,⁶¹ a Rajna mentén állt egy seregtest, hogy a centrummal és a bal szárnyal fenntartsa az összeköttetést, a bal szárny pedig Baselnél állt. A Lecourbe⁶² vezette jobb szárny a Luzerni-tó, a Zugi-tó, valamint a Sill folyó között állt, egészen az Albisig, úgy 4-5 mérföld⁶³ hosszúságban. Az Itáliával való összeköttetést biztosítandó egy seregtest állt Wallisban⁶⁴ is. Az osztrákok Károly főherceg vezetésével velük szemben helyezkedtek el, nagyjából hasonló kiterjedésben. Egy ilyen láncban rengeteg kisebb védőállás fordul elő. Ezek azonban már nem tartoznak a kis kötelékekkel vívott harc témájához, hiszen a hegyekben folytatott védelem sokkal inkább a nagy háborúhoz kapcsolható. Az előőrsök védelmi pontjaitól abban is különböznek, hogy céljuk inkább a kitartó védelem. Ezért itt csak annyiban esik szó róluk, amennyiben érvényes rájuk mindaz, amit a kis kötelékekkel vívott harcban alkalmazott kisebb őrhelyekről el lehet mondani.

⁵⁷ André Masséna (1758–1817) Franciaország marsallja, a francia forradalmi és napóleoni háborúk kiemelkedő hadvezére. A dunai hadsereg (Armée du Danube) parancsnokaként aratott emlékezetes győzelmet 1799-ben, a második zürichi csatában. A csata megtörte a három hónappal korábbi első zürichi csata következtében kialakult patthelyzetet, és Oroszország kivonulásához vezetett a második koalícióból. Forrás: Britannica Editors 2025a. (A szerk.)

⁵⁸ Hegylánc Svájcban, a Zürich kantonban. (A szerk.)

⁵⁹ Az Aar vagy Aare Svájc leghosszabb folyója. (A szerk.)

⁶⁰ A Limmat az Aare jobb oldali mellékfolyója. (A szerk.)

⁶¹ Svájc északi részén, a Rajna mentén elhelyezkedő völgyvidék. (A szerk.)

⁶² Claude-Jacques Lecourbe (1759–1815) francia tábornok, a francia forradalmi és a napóleoni háborúk egyik elismert katonai vezetője. Forrás: JENSEN 2018a. (A szerk.)

⁶³ A német mérföld hosszúsága rendkívül változatos volt, 4 és 10 kilométer között mozgott, de leggyakrabban 7,5 kilométer (7500 méter) körül volt. Forrás: <https://elo.hu/merfold-mit-jelent-a-mer-tekegyseg-es-hogyan-valtsuk-at/>. (A szerk.)

⁶⁴ Svájc délnyugati része, amelyet kétoldalt hatalmas alpesi hegyláncok zárnak közre. (A szerk.)

5. §

A kis kötelékekkel vívott harc védőállásai esetében az alábbi feladatokról beszélhetünk.

1. Az adott pont megtartása, azért, hogy biztosítsák a hadsereg áthaladását. Ez különösen hidaknál vagy más vízi átkelőhelyeknél fordul elő.
 - a) A csapatoknak addig kell tartaniuk az adott pontot, amíg a hátulról közeledő segítség meg nem érkezik.
 - b) Addig kell tartani az adott pontot, amíg az elől harcoló csapatok vissza nem térnek.
 - c) A pontot csak egy meghatározott ideig kell tartani, addig, amíg a hadsereg el nem éri a harckészültséget.

Olykor az imént említett különböző célok jellege befolyással van a védelmi intézkedésekre.

6. §

Bármely feladatról legyen is szó, szinte mindig fontos, hogy annak megoldásában a terep is segítséget nyújtson. Teljesen nyílt, sík terepen elsősorban lovasságot lehet az említett célok elérése érdekében felállítani. Ilyen esetben annak tevékenysége igen egyszerű is lenne. A terepnek tehát bizonyos szintű védelmet kell nyújtania, vagy legalább sáncoknak kell ott lenniük, utóbbiakról azonban nem lesz szó.

*A természetes terepakadályok
védelméről*

7. §

Terepakadályok lehetnek:

1. Átkelőhelyek
 - a) Folyók és mocsarak, amelyeken egyébként nem lehetne átkelni, s amelyeken így híd vagy gát vezet át.
 - b) Mocsarak és folyók, amelyeken gátak nélkül is átkelhetünk.
 - c) Hegyi szorosok (átjárók, hágók).
2. Települések vagy különálló épületek.
3. Erdők.
4. Egyéb tagolt, de azért átjárható terep.

8. §

Az átkelők védelme a kisebb őrcsapatok számára a leggyakrabban előforduló feladat. E feladat hatásai azonban nagyon különbözők lehetnek, attól függően, hogy milyenek a körülmények. Amennyiben az átkelő megkerülhetetlen, emellett meglehetősen nagy is (több száz lépés hosszú), és elegendő idő is volt arra, hogy ott állásunkat megfelelően kialakítsuk, akkor kevés emberrel is számottevő eredményeket érhetünk el. Ha azonban a körülmények nem ilyen kedvezők, az őrcsapat akár az első pillanatban is odaveszhet.

9. §

Itt két eshetőség áll fenn. Az egyik, ha egy ilyen ponton nekünk magunknak kell a védelmet ellátnunk. Ilyenkor mindig gondoljunk arra, hogy kellő elszántsággal és megfelelő intézkedésekkel még igazán kedvezőtlen körülmények között is véghez vihetünk valami rendkívülit, s akár nagy nevet is szerezhethetünk magunknak. A történelemben több példát is láthattunk ilyesmire.

(A készséges együttműködésről és a szándékos nehézségokozásról a háborúban.)⁶⁵

A másik lehetőség az, amikor nem mi állunk egy ilyen ponton, hanem az ellenség. Ilyenkor mindig gondoljunk arra, hogy számtalan olyan eset volt, amikor a legkedvezőbb körülmények között sem voltak képesek jelentős teljesítményt elérni. Az előőrs és a védelem megszervezésekor ugyanis az a gondolat, hogy csupán maguk a terepviszonyok elegendők ahhoz, hogy néhány száz emberrel egész hadsereget feltartóztassunk, a legveszélyesebb hiedelmek közé tartozik.

10. §

2., 3., 4., 5. példa a jegyzetgyűjteményből.⁶⁶

11. §

Limburg példája.⁶⁷

⁶⁵ Clausewitz szövegeközi megjegyzése. (A szerk.)

⁶⁶ Clausewitz – olvasmányaira és saját háborús tapasztalataira alapozva – példák és jegyzetek gyűjteményét alkotta meg a kis kötelékek harcával kapcsolatban. Mindez elérhető: *Universitäts- und Landesbibliothek Münster* (Clausewitz 1810) (A szerk.)

⁶⁷ Részletesen: CLAUSEWITZ 1966–1990. (A szerk.)

12. §

A más irányból megközelíthetetlen átkelők védelmének eszközei a következők:

1. Arra kell törekednünk, hogy amint a saját csapataink átkeltek rajtuk, azonnal lezárjuk azokat. Ennek eszközei:
 - a) Szögesdrót.
 - b) Sorompó.
 - c) Kocsik.
 - d) Máglyák.
 - e) A pallók felszedése.
 - f) Lőporos hordók.
 - g) Gránátok.
2. Úgy alakítjuk ki az utat az ellenség felé eső oldalon, hogy csapataink visszavonulása esetén útjuk ne közvetlenül az átkelő irányába vezessen. Ez persze mindig a legnehezebb. Ugyanakkor megfelelő elszántsággal mégis meg lehet oldani. Példa erre Ziehen őrnagy Bentheimnél.⁶⁸
3. A lövegeket közvetlenül az átkelő mögé állítjuk fel, amennyiben az nagyon hosszú, akkor akár közvetlenül rá is. Amennyiben ágyúk nem állnak rendelkezésre, akkor az átkelőt gyalogság segítségével kell elzárni.
4. A gyalogságot az átkelő oldalára állítjuk fel, s a terep védelme alatt egyenként lövetjük tagjaival az ellenséget.
5. Ahol lehetséges, emeljük mellvédeket a csapatok védelme érdekében, különben az ellenséges tűz könnyen elűzi őket!
6. A csapatokat az átkelő elé állítják (ez egy rendkívül veszélyes intézkedés, amelyhez csak a legvégső esetben szabad folyamodni). Ezt tehát csak akkor rendeljük el, ha az átjáró hossza vagy a terepviszonyok a másik oldalról egyáltalán nem teszik lehetővé annak védelmét, s ha a cél egyben az is, hogy a csapat lovasságot vegyen fel.

13. §

A lovasság ilyen helyzetben nem igazán tehet mást, mint hogy az átkelő mögött bizonyos távolságban rejtve feláll, s ha az ellenség esetleg átkel, megrohamozza azt.

⁶⁸ CLAUSEWITZ 1966–1990: 581. (A szerk.)

14. §

Egészen más a helyzet, ha tartanunk kell az adott átkelőt. Ez elsősorban akkor fordul elő, ha egy hadsereg vagy seregtest majd át akar kelni rajta, s ezt megelőzően egy elővédként kiküldött különítmény az ellenőrzése alá vonja azt, hogy az ellenség ne akadályozhassa meg a tervezett átkelést.

1. Az egyszerűbb eset, ha a különítmény az adott átkelőhöz jóval hamarabb meg tud érkezni. Ilyenkor nem is kérdés, mi a teendő: a túloldalon sáncokat alakítanak ki, és úgy funkcionálnak, akár egy hídfőállás.
2. Ha sáncok építésére már nincs idő, és az átkelőhely túlsó oldalán lévő terep sem alkalmas védelemre, valamint ha a különítménynek komolyan tartania kell attól, hogy jelentős túlerő támadja meg, akkor érdemes ugyan az átjáró túlsó oldalát elfoglalni, de az előőrsöket minél messzebbre előre kell küldeni, hogy idejében értesülhessünk az ellenség érkezéséről és erejéről, és ha az nagy túlerővel érkezik, visszavonulhassunk az átkelő mögé. Ha már maga a hadsereg is megérkezett az átjáróhoz, a helyzet tulajdonképpen már ugyanolyan, mint bármely közönséges ütközetnél. Ilyenkor a különítmény az ott lévő támogatás miatt valamivel bátrabb lehet.

15. §

Ha több átkelőhely vagy gázló is van, és így a szárnyak megtámadásától is tartanunk kell, akkor is a fent említett eljárásokat alkalmazzuk. Ilyenkor fontos azonban, hogy csapataink egy részét rejtve visszatartsuk. Ez legyen a lovasság.

Vagy ha csupán gyengébb erőkkel rendelkezünk, tartsuk az egész különítményt rejtve egészen a döntő pillanatig, hiszen egy váratlan lépéssel sokkal jelentősebb hatást érhetünk el.

16. §

Példák. Ütközet Theinnál.⁶⁹

17. §

Ütközet Audenroy an der Dommelnél. Jegyzetgyűjtemény, 2. ív.⁷⁰

⁶⁹ CLAUSEWITZ 1966–1990: 472. (A szerk.)

⁷⁰ Clausewitz említett jegyzetgyűjteményében. (A szerk.)

Hegyi átjárók

18. §

Ezek is éppolyan sokfélék lehetnek, mint a folyók és mocsarak átkelői és átjárói. Ha a hegyoldal nagyon meredek, az átjáró keskeny, de az út széles, akkor magát az átjárót kell a csapatokkal és a lövegekkel megszállni. Amennyiben csupán gyenge erőkkel rendelkezünk, kizárólag erre a megoldásra támaszkodhatunk. Az olyan szokványosabb átkelőknél, ahol a hegyek jobbról és balról is járhatók, ahol éles kanyarok vannak, így az utat hosszában nem lehet belőni, csapatainkat állítsuk részben vagy teljesen megközelíthetetlen magaslatokra. Így az első rohamtól biztonságban lehetünk, tűzünkkel az ellenségnek kárt okozhatunk, s még ha nagy is lenne a veszélye annak, hogy utunkat elvágják, a hegyvidéki völgyeken keresztül még mindig visszavonulhatunk.

19. §

A legtöbb hegyi átjárót rendkívül nehéz megvédeni, az ott felállított őrcsapatokat ugyanis gyakran szinte minden oldalról meg tudja kerülni az ellenség. Ezek az őrcsapatok csak ritkán képesek olyan távra kiterjeszkedni, hogy az ellenséges csapatok őket megkerülő részét képesek legyenek átkarolni. Éppen ezért roppant veszélyes lenne a teljes különítményt a hegyi átkelő közepére állítani. Mindemellet haszon is kevés származhat belőle, hiszen a hegyi utak oly kanyargósan kígyóznak, hogy szinte lehetetlen azokat közvetlenül tűz alatt tartani. Úgy tűnik legalábbis, hogy a tiroliak sem így csinálták.⁷¹ Hatékonyabb az egész különítményt oldalra, az egyik legnehezebben megközelíthető magaslatra küldeni. Így biztosan nem bukunk el az első roham során, katonáink nem rémülnek meg már rögtön az elején, és tűzünkkel viszonylag hosszú ideig kárt okozhatunk az ellenségnek. Az ellenség persze megpróbál majd a jobban járható utakon megkerülni minket, ám mivel a hegyvidéken a gyalogság dolga nem könnyű, nem kell túl hamar a bekerítéstől tartanunk. Nyugodtan megvárhatjuk azt is, amíg az ellenség megteszi az ehhez szükséges előkészületeit – így időt nyerünk. Egyébként az ellenség sem mindig a leggyorsabb és leghatásosabb eszközökhöz nyúl legelőször. Kezdetben valószínűleg megpróbálná tűz alá venni csapatainkat, hogy kiszorítson állásainkból. Amikor ez

⁷¹ Clausewitz az 1809-es, Andreas Hofer vezette – a francia és bajor csapatok elleni – tiroli parasztfelkelésre utal. (A szerk.)

hatástalannak bizonyul, az ellenség hegyhátunk irányába fog megpróbálni előrenyomulni. Ilyen esetekben nem ritka, hogy órákon át folyik a tűzharc anélkül, hogy jelentősebb eredmény születne. Ezzel a védelmet folytató fél nyer időt, s amikor végül szinte már teljesen megkerülték, megpróbálhat a hegyen keresztül visszavonulni.

20. §

Az ellenség az utakat használva sokkal gyorsabban megkerülhet minket, tehát abban a pillanatban, ha az ellenség a katonáit jobbra, balra vagy a magaslatra irányítja, azonnal el kell vonulni. Tény, hogy itt fennáll az az előnyünk, hogy mi gyorsabban visszavonulhatunk, mint ahogy az ellenség képes lenne előrenyomulni, ha ezt nem az úton teszi. Ugyanakkor számolnunk kell azzal is, hogy itt az utak annyira kanyargósak, hogy mégis fennállhat annak a veszélye, hogy elvágják a visszavonulásunk útját.

21. §

Az ilyen állások megerősítésére használt mesterséges eszközök a sáncok és a torlaszok. Ha volt időnk ezek kiépítésére, a védelem sokkal erősebb lesz. Ilyen esetekben a következő szempontokat érdemes figyelembe venni:

1. A torlaszokat és más akadályokat tűz alatt kell tartani, ha lehetséges, más-
különbön könnyen megsemmisíthetővé válnak.
2. A sáncok legyenek kellően meredek, különben könnyen megmászhatók
lesznek!
3. A sáncoknak – a közelre leadott lövések segítségével – mindig jelentős
szakaszt kell védeniük.
4. Soha ne legyenek túlságosan beláthatók [a sáncok]!
5. Ilyen esetekben a visszavonulásnak még a gondolatát is el kell vetni, és
élet-halál harcot kell vívni.

22. §

Jelen esetben nagyon kicsi, vagy maximum 1000 vagy 1500 fős őrcsapatokról beszélünk. A nagyobb különítményeknek a hadmozdulatok terén több, a harc hatékonyságát vagy erejét növelő fegyver vagy létesítmény áll rendelkezésükre úgy a támadás, mint a védekezés során. Ám ez már nem tartozik a kis alegységekkel vívott harc témájához.

23. §

Egy 500 fős vadász- vagy gyalogoszászlóaljnak kell megvédenie a Scanf⁷² közelében található Engadin-völgyet.⁷³

1. Ha csupán az a feladatuk, hogy az ezen az úton visszavonuló csapatokat felvegyék, akkor az út legszűkebb pontja mögé kell állítani őket. A legjobb lövészeik egy részét pedig előrébb, balra, az út menti magaslaton kell elhelyezni.
2. Amennyiben a zászlóaljnak mindenképpen tartania kell a szorost, amíg az erősítés meg nem érkezik, akkor szerencsésebb, ha Scanfsba, Zutzba⁷⁴ vagy út menti sáncokba állítjuk fel.
(A sáncok elhelyezkedéséről és formájáról)
3. Ha a különítménynek csak egy bizonyos ideig kell védenie az állást, ha a cél az, hogy megnehezítse az ellenség számára az átjutást, de bizonytalan, hogy érkezik-e támogatás, akkor mindig biztosítanunk kell a visszavonulás lehetőségét is. Ez az eset egyébként a leggyakoribb a hegyi különítmények harcai esetén. Ilyenkor a csapatok felállításának több változata is lehetséges.
 - a) Az út legszűkebb szakaszán – valahol Capella⁷⁵ környékén – a bal oldali sziklafal és a jobb oldali szakadék olyan meredek, hogy azon gyalogosok nem tudnának felkapaszkodni, így a zászlóaljat csak jelentős kitéréssel lehetne megkerülni. Itt tehát érdemes lenne állást foglalni. Ugyanis ha nem ezt a megoldást választanánk, talán még negyedóráig sem tudnánk fenntartani a védelmi vonalat, hiszen az ellenség a könnyűlövészei segítségével könnyen megkerülné csapatainkat. A könnyűlövészek hátba lőnének minket, [az ellenség] pedig ránk rontana. Itt pedig gyors mozgásra nincs hely, tehát valószínűleg teljesen bekerítenének, és elfognának minket.
 - b) Az úton, vagy annak közelében, Scanfs előtt. Egy közönséges gyalogoszászlóalj esetében a legtöbben ezt választanák.
(Ezen állások előnyeiről és hátrányairól)

⁷² S-chanf (németül Scanfs), település Svájcban, 1660 m tengerszint feletti magasságban, az Inn folyó mentén, a Cassana-hágónál. (A szerk.)

⁷³ Az Engadin-völgy Svájcban, a Keleti-Alpok nyugati végén fekszik, és a 130 kilométer hosszú völgy svájci részét alkotja, mindkét oldalán magas hegyek határolják. (A szerk.)

⁷⁴ Zuoz település Svájcban, a korábban említett S-chanftól délnyugatra, két kilométerre az Inn folyó mentén. (A szerk.)

⁷⁵ Chapella település, közigazgatásilag S-chanf része. (A szerk.)

- c) Akkor foglaljunk a hegy legjárhatóbb részén állást – valahol Capella mögött –, ha nincsenek lövegeink. A tiroli felkelők valószínűleg így csinálnák – és ez kétségkívül a legjobb, amit ilyenkor tehet az ember. Csak arra kell ügyelni, hogy olyan közel legyünk az úthoz, hogy azt még hatékonyan lehessen tűz alatt tartani. Amennyiben rendelkezésünkre állnak lövegek, azoknak az úton kell maradniuk, s így a csapatok egy részének is. A gyalogságnak tehát csak a felét vagy a harmadát lehet felküldeni a hegyoldalra.

24. §

Az, hogy mennyire nem támaszkodhatunk kizárólag az akadályokra, amelyeket a természet állít a támadó elé, a következő példákból világosan látható. A 1799-es hadjárat⁷⁶ során Loison⁷⁷ tábornoknak egy gyalogoszászlóaljával át kellett kelnie egy 1,5 lábnyi [45 cm] hó fedte alpesi csúcson, majd a másik oldalon egy több mint 100 öl [180 m] mély szakadékba lecsúsznia, hogy hátba támadhassa a Martins Brücke és Finstermüntz⁷⁸ melletti állásokat, amelyeket Lecourbe tábornok szemből támadott meg. Ugyanebben a hadjáratban másfél gyalogoszázad és néhány lövész Scharlnál,⁷⁹ az Engadin-völgyben, egy alpesi csúcson keresztül megkerülte a Lecourbe-hadosztály egy különítményét. Mégpedig egy olyan alpesi csúcson, amelyen csak mászóvassal lehetett átkelni. Ezt követően ezek a csapatok a franciák hátába kerülve egy hóval borított lejtőn lecsúsztak, és elfoglalták az állást. Láthatjuk tehát, hogy ahogy a természet akadályai egyre nagyobbak lesznek, annál több emberi erőfeszítésre van szükség azok leküzdésére.⁸⁰

⁷⁶ Clausewitz egy, a második koalíciós háború (1798–1802) alatti katonai konfliktusra utal a forradalmi Franciaország és az európai monarchiák – élükön Nagy-Britannia, Ausztria és Oroszország – között. Az 1799-ben, Svájcban végrehajtott francia katonai műveletek célja a stratégiaileg fontos hegyi átjárók megszerzése volt. (A szerk.)

⁷⁷ Louis Henri Loison (1771–1816) francia tábornok, az 1799-es, Svájcban vívott harcok egyik katonai parancsnoka. Forrás: JENSEN 2025a. (A szerk.)

⁷⁸ Megerősített – az átkelés szempontjából fontos – pontok a Finstermüntz-szorosban. (A szerk.)

⁷⁹ S-charl falu Svájcban, 1810 m tengerszint feletti magasságban. (A szerk.)

⁸⁰ A tiroli hadtesthez tartozó 33. gyalogezred egyes részeinek Novella-Steigennél, Taufersnél és Engadin-nál volt ütközetük; a 34. gyalogezrednek az ehhez a hadtesthez beosztott zászlóalja az utóbb említett két ütközetben szintén részt vett, az ellenséget a Scharl-hágónál elűzte. Forrás: BÁNLAKY 1941. (A szerk.)

25. §

Meg kell jegyeznünk, hogy egy hadjárat egészére nézve a hegyi előőrszláncok nem olyan jelentősek, ugyanis szinte minden általános támadás szétzúzza a kiépített védelmi rendszerünket, és visszaveti a hadjárat egészét. Legutóbb a 1799-es hadjárat alkalmával láthattunk jó példát erre, amikor az osztrákok és a franciák Svájc legmagasabb hegyvonulatain harcolva kölcsönösen kiszorították egymást állásaikból, mindezt nagyobb nehézségek nélkül. Ez azonban csak a teljes előőrszláncre igaz. Az egyes állások ugyanis – amíg más előrenyomuló hadoszlopok jobbról vagy balról megkerülve őket hátulról meg nem szerzik azokat – mindig nagyon fontosak. Ez általában legalább fél napig, ám olykor akár egy egész napig is eltart, ami ilyen kis különítmények esetében figyelemre méltó eredmény. Ha ezeket a kis védőállásokat az egész rendszeren belül helyesen használjuk, tehát például csak előőrszláncok részeként vagy kisebb különítmények segítésére alkalmazva őket, akkor teljesítményükkel nagyon is elégedettek lehetünk, és igen hasznosak lesznek számunkra.

Erdők

26. §

Az erdőre még napjainkban is sokan úgy tekintenek, mint a kisebb, védelmi harcot folytató csapatok tevékenységét segítő természetes akadályra. Holott ma már ismerjük a veszélyeket, amelyeket az erdők jelenthetnek. Korábban úgy vélték, hogy ezek a veszélyek bármely folyó vagy mocsár jelentette veszéllyel egyenértékűek.

27. §

Az erdő nyújtotta előnyök:

1. Ha az erdő ellenség felőli szegélyében állunk, akkor mi takarásban vagyunk, az ellenség azonban nincs, tehát nem is ismerheti hadmozdulatainkat.
2. Torlaszok építésével esetenként nagyobb biztonságot is elérhetünk.
3. Erdőben az ütközeteket nem lehet gyorsan eldönteni a lovasság segítségével. Arra ugyan még itt sincs biztosíték, hogy tartósan egy helyen maradhatunk, ám azzal is időt nyerhetünk, ha lassan hátrálunk.

28. §

Hátrányok: Annak a veszélye ugyanakkor, hogy minket megkerülnek, vagy valami váratlan esemény történik, jóval nagyobb, mint nyílt terepen, hiszen nem látunk körbe.

29. §

Bár az erdőbe többnyire gyalogságot küldünk, azért ne feledkezzünk meg az alábbiakról sem:

1. A lovasságot a véletlen is bevezetheti az erdőbe.
2. Egy nem túl sűrű erdőben a könnyűlovasság bevetése jelentős sikereket hozhat.
3. Egy gyalogosokból álló őrcsapat nem lehet meg legalább néhány lovas katona nélkül, hiszen ők a hírek átadásában, a felderítésben stb. nélkülözhetetlenek.

30. §

Ha egy erdőben állunk, és más akadályok nem nehezítik azt, hogy [az ellenség] megközelítsen minket, soha ne állítsuk valamennyi katonánkat egyetlen pontra! A csapat egy részét mindenképpen helyezzük valamivel hátrébb, oldalra. Ez lehetőséget biztosít nekünk arra, hogy az ellenséget meglepjük, és megakadályozzuk, hogy a visszavonulásunk útját elvágja.

(Néhány megjegyzés a tagolt és a hegyvidéki terepen vívott harc természetéről. Ilyen helyeken elsősorban a csapatok harci szelleme, a hadvezér ügyessége és a csapatok szakszerű kiképzése a döntő tényező.)

31. §

Éppen ezért – különösen, ha csapatainkban nincs meg a kellő harci szellem – talán nem is érdemes erdőkben védőállásokat kialakítani. Ugyanakkor magasabb rendű célokból mégis meg kell szállnunk azokat, hiszen egy erdőt a [hadsereg] frontja előtt vagy annak oldalán sohasem hagyhatunk megszállatlanul! Tény, hogy az erdőben az előőrszlánc lényegesen gyengébb, ám mégis fel kell állítani. Ez igen gyakran meg is történik. Az előőrháborúban egyébként sokszor különítenek ki kisebb gyalogoscsoportokat azzal a céllal, hogy az előretolt őrcsapatokat felvegyék, anélkül, hogy más természetes terepakadályok védelmet nyújthatnának nekik. Ilyen esetekben a korábban megadott szabályok különösen fontosak.

Kisebb városok, falvak és épületek

32a. §

Egy hely jelentősége olykor annak elhelyezkedésén és védhetőségén múlik, ez az oka annak, hogy el akarják foglalni, vagy védeni akarják azt. Gyakran előfordul

azonban az is, hogy egy helyet csupán azért választanak ki egy őrcsapat számára, mert nem állt rendelkezésre olyan hely, ahol megfelelőbb terepakadály lett volna. Ahogy olyan eset is előfordul, amikor a kiválasztott hely maga valójában egy hadiszállás, amelynek legénysége csupán épp annyi ellenállást tanúsít, amennyi ahhoz szükséges, hogy az ellenséges portyázók ne űzhessék ki onnan. Ezek további feladata általában még az is, hogy felvegyék az előőrsöket. A következőkben ezeket az eseteket vesszük sorra.

32b. §

Mindazok a nehézségek, amelyek a városok, falvak vagy épületek védelme során felmerülnek, semmiképp sem hagyhatók figyelmen kívül.

1. Ha a szárnyuk nem csatlakozik más csapathoz, könnyedén meg lehet kerülni őket, s ilyen esetben a visszavonulás szóba sem jöhet.
2. A települések jelentős része túlságosan nagy ahhoz, hogy megfelelően meg lehessen szállni. A hadtörténelem ugyanakkor tele van olyan példával, amikor e hátrány ellenére is nagyon sok mindent elértek ilyen körülmények között.

33. §

1. Csak az elől lévő csapatokat kell felvenni, ha pedig nagy erőfölényben lévő ellenséges csapatokkal találjuk szembe magunkat, vissza kell vonulnunk. Ilyen esetben a helyet – ha az nem egy szoros vagy átjáró, és megkerülhető – csak egy kisebb különítménnyel szállják meg, s a főerők mellett vagy mögött helyezkednek el.
2. A támogatócsapatok megérkezéséig ki kell tartanunk.
3. Ha a hely valamelyest védhető, tehát falak vagy árkok stb. állnak rendelkezésre, akkor az állásokat azokon belül kell felállítani. A falakat ilyenkor őrszemekkel kell figyeltetni, az ágyúkat állítsuk a kapuk elé (még akkor is, ha csak kevés esetben lehet majd ténylegesen használni azokat a távol álló ellenség tűz alá vételére), a helyőrséget egy vagy két pontra állítsuk fel, hogy az ellenséggel szemben ott léphessünk fel, ahol az a támadást indítja!

34. §

Ha a hely mégsem tartható, akkor vonuljunk vissza különböző épületekbe, például templomokba, kastélyokba, majorságokba stb. Ha a környéken ilyenek nem állnak rendelkezésre, akkor nem marad más hátra, mint az, hogy a települést egy különítmény megszállva tartja, a csapatok többi része pedig a településen kívül elrejtőzik, s várja a további fejleményeket.

35. §

Az épületek, templomok, kastélyok stb. védelméről objektíven igen keveset lehet mondani. Az, aki kizárólag a műszaki szakkönyvek szabályaihoz ragaszkodik, nem is igen tartja nagyra ezt az eszközt. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy ilyen alkalmakkor is szerezhethünk nagy dicsőséget magunknak! Aki azonban egy ilyen állást választ, számolnia kell azzal, hogy könnyen bevehető, s hogy nem sok jót remélhet. Így hát hinnie kell abban, hogy az elszántság és az önfeláldozás hasznára válhat, sőt, hogy általuk ki is emelkedhet!

Példák

36. §

1. XII. Károly törökországi példáját szinte mindenki ismeri.⁸¹
2. Sachsen marsallja⁸² 1715-ben 18 emberrel védett egy házat egy egész napon át, s csak éjszaka tört ki.
3. A Károly Gusztáv svéd és Kázmér lengyel király vívta háborúban [1656], öt hónappal a varsói csata előtt Aschenberg svéd alezredest 300 lovassal Radomba⁸³ küldték. Éjszakai szállásuk egy udvarházban volt, amelyet Sakersaunak hívtak. Reggel, amikor indulni akartak, 1500 lengyel tört rá a falura, így kénytelenek voltak az udvarházban védekezni. Az ellenség ágyúkkal nem rendelkezett, bejáratból pedig összesen három volt, két kapu, illetve egy bejárat a házon. Az udvart fal vette körül, a bejáratokat

⁸¹ XII. Károly a poltavai vereség után serege maradványával az Oszmán Birodalomba menekült, és Bender közelében létesített sánctábor. Miután a szultán békét kötött Péter cárral, felszólította Károlyt a távozásra, aki nem akart elmenni, mert bízott a háború folytatásában. 1713-ban a szultán serege ostrom alá vette a török területen lévő erősséget, amelyet 600–1000 svéd és kozák katona védett. Az ostrom a Bender városától mintegy 4 kilométerre északra fekvő Varnitsa faluban zajlott, ahová a király 1711 júliusában költözött kíséretével. Itt egy egyemeletes kőépületet építettek a királynak, szokatlanul vastag falakkal. 1713. január 31-én a török tüzérség tüzet nyitott a svéd táborra. Február 1-jén az oszmán erők a benderi szeráj parancsnoksága alatt megtámadták a tábor. XII. Károly mintegy 40 katonával a központi épületben több száz török ellen védekezett. A harcok több mint hét órán át tartottak, és az oszmánok végül tüzérséget és gyújtónyilakat is bevetettek, amikor az első rohamukat visszaverték. A nyilak felgyújtották a tetőt, és arra kényszerítették a védőket, hogy elhagyják az épületet. A harcok akkor értek véget, amikor a király az égő házból kilépve megbotlott a saját sarkantyújában, így esett az oszmánok fogságába. Forrás: HU 2015. (A szerk.)

⁸² Szász Móric (1696–1750) (németül Hermann Moritz Graf von Sachsen) francia szolgálatban álló német hadvezér és hadtudós. A Francia Királyság összesen hét marsalljának egyike volt. Forrás: https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Moritz_von_Sachsen_%281696%E2%80%931750%29 (A szerk.)

⁸³ Radom Lengyelország középső részén, a Mleczna folyó partján fekvő város. (A szerk.)

sietve elzárták néhány gerendával, így sikerült elkerülniük a közelharcot. Tűzharc alakult ki, az épület egy része leégett, ezt követően pedig a svédek rátámadtak a lengyelekre, és sikerült áttörniük. Mi több még foglyokat is ejtettek, és egy zászlót is sikerült zsákmányolniuk.

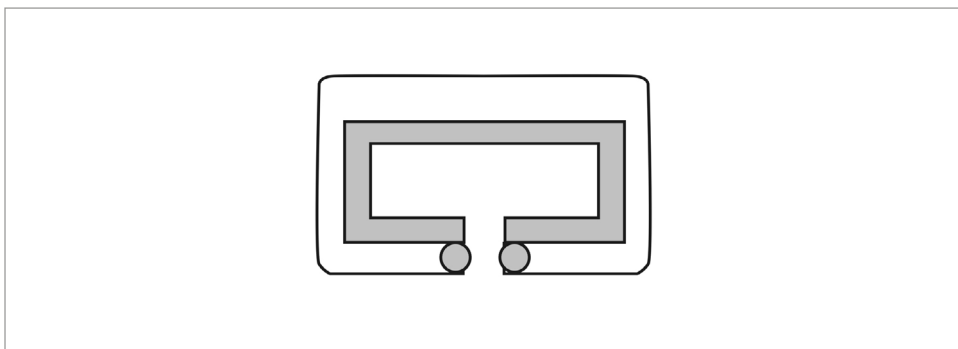
4. Az ellenségnek gyakran fogalma sincs arról, hogy milyen erős is tulajdonképpen az adott helyőrség. Sobiesky lengyel király⁸⁴ egyszer négy napig lövette a kicsinyke Nemiszit, amelyben nem volt több 19 vadásznál.
5. A hétéves háborúban 60 hannoveri vadász egy teljes napon át védte magát a megerősített friedewaldi⁸⁵ kastélyban Stainville tábornok⁸⁶ hatalmas seregtestével szemben.
6. 1750-ben a szövetséges hadsereg Casselből Bergen felé vonult. Menet közben Holstein hercegének hadoszlopa előtt föltűnt Ulrichstein vára, amelyben 400 ember tartózkodott.⁸⁷
7. Amikor az 1794-es hadjárat során a biztosító erők (*Observationsarmee*) előrenyomultak St. Winoxnál, a kis Esselbeck falut egy gránátos zászlóalj támadta meg Hortze kapitány parancsnoksága alatt. Megszállta a környéket, amelyen egy kastély is állt. Emberei ezután szétszóródtak, és fosztogatni kezdtek. A franciák azonban visszatértek, és megtámadták a németeket. Ekkor heves harc alakult ki az utcákon. A németeket ismét kiszorították. Egy tizedes 14 emberével egy borospincében túl sokáig időzött, így elkésett. Azt látta, hogy az utcák franciákkal vannak tele, így embereivel bevette magát a kastélyba. Itt aztán felhúzatta a hidat, s 14 emberével elfoglalta a két tornyot (5. ábra). Amint a franciák közeledtek, tüzet nyitottak. Mivel estefelé járt már az idő, másnap reggelig ott is maradtak, amikor a szövetséges csapatok felmentették őket.

⁸⁴ Jan Sobieski (1629–1696) Lengyelország királya és Litvánia nagyfejedelem, III. János néven 1674-től 1696-ban bekövetkezett haláláig. Forrás: RHODE 2025 (A szerk.)

⁸⁵ Friedewald település Németországban, Hessen tartományban. (A szerk.)

⁸⁶ Jacques Philippe de Choiseul, Stainville hercege (1727–1789) francia marsall, tábornok. Forrás: Fédération des Sociétés d'Histoire et d'Archéologie d'Alsace 2020. (A szerk.)

⁸⁷ Neue Bellona, 6. kötet, 1. füzet, 92. oldal. A Neue Bellona oder Beyträge zur Kriegskunst und Kriegsgeschichte egy német katonai szakfolyóirat volt, amely 1801 és 1806 között jelent meg. Összesen 10 kötetet adtak ki, a nyomtatást a negyedik koalíciós háború szakította meg. Fő témái a háborús tapasztalatok, a hadügyi kérdések és a hadtudomány szakirodalmá voltak. Itt jelent meg 1805-ben Clausewitz első, név nélkül publikált tanulmánya is. (A szerk.)



5. ábra

8. Washington tábornok⁸⁸ az 1777-es amerikai háborúban meg akarta támadni a Lord Howe⁸⁹ vezetése alatt álló angol hadsereget, amely kétóránra állomásozott Philadelphiától. Washington tábornok hirtelen közeledett előrenyomuló menetszlopaival, megtámadta a jobb szárnyat, szétverte a könnyűgyalogságot, amely félóránra állt előrsben. Valószínűleg rajtaütött volna a teljes hadseregen is, ha a három századnyi előrstartalékkal hátrébb álló Mousgrave alezredes nem vette volna be magát a Tew-házba azzal a szilárd elhatározással, hogy fel is áldozza magát. A bejáratokat sebesen eltorlaszolták asztalokkal és székekkel, s oly makacsul védekeztek, hogy sikerült feltartaniuk Washington tábornokot, olyannyira, hogy az angol hadsereg végül megérkezett, megtámadta, és legyőzte az amerikaiakat.
9. A gyalogos zászlóaljban szolgáló Gauvain hadnagy 1793. március 20-án a Stromberg közelében, Goldfelsennél fél napon át képes volt kitartani 700-800 franciával szemben.

(Néhány megfontolás az ilyesfajta védelem veszélyeiről és az ilyen állások elleni támadás természetéről. Ewald szabályai szerint: senkitől ne kérj tanácsot!)⁹⁰

⁸⁸ George Washington (1732–1799) amerikai politikus és katona, a függetlenségi háború főparancsnoka és az Egyesült Államok első elnöke 1789-től 1797-ig. Egyike az amerikai „alapító atyáknak”. Forrás: GRAFF–NEVINS 2026. (A szerk.)

⁸⁹ William Howe brit tábornok (1729–1814) az angol csapatok főparancsnoka volt az amerikai függetlenségi háború alatt. Forrás: SHOWALTER 2025. (A szerk.)

⁹⁰ Clausewitz szövegekőzi megjegyzése. (A szerk.)

37. §

Mindegy, hogy egy hely védelme esetén mik a pontos céljaink, vagy hogy ezeket pontosan miként akarjuk elérni, az alábbiak mindig fontosak:

1. Fontos, hogy korán értesüljünk az ellenség közeledéséről.
2. Fontos, hogy képesek legyünk gyorsan fegyverbe állni.

Egy ilyen állást megtartani kívánó tisztnek a következőket kell megoldania:

1. Az ellenséggel szembeni biztonságot. Tehát az előőrsök felállítását. Itt fontos szabály, hogy soha ne higgyük, hogy csapataink háta bármikor is tényleg biztonságban lehet.⁹¹ (Hoya példája.)⁹²
2. A legfontosabb akadályok ilyenkor maguk a bejáratok, amelyeket el kell zárunk. Ezeket akkor sem szabad elhanyagolnunk, ha ehhez csak kevés eszköz áll a rendelkezésünkre.
3. Meg kell hoznunk bizonyos rendfenntartó intézkedéseket, amelyek a belső rendet és biztonságot szavatolják.
4. Ki kell alakítanunk a megfelelő védelmet a szállásokon. Éjszaka a katonák vagy fegyverben maradnak, vagy a házakban együtt, vagy csak felöltözve tartózkodnak a szálláson. Minden egyes szálláson legalább egy ember maradjon ébren!
5. Gondoskodni kell a szolgálatok megfelelő feladatmegosztásáról. Egy tiszt lesz az előőrs parancsnoka, onnantól pedig ő felel az előőrs éberségéért. Egy másik tiszt a rendőrség felügyeletét látja el. Egy harmadik az élelmiszer kiosztásáért, a szállás kiosztásáért stb. lesz felelős.
(Okok, amiért az ilyen állandó [feladatalapú] beosztás jobb, mint a rendfokozatnak megfelelő)⁹³
6. A gyülekezőhelyek kijelölése. Itt a következőket kell szem előtt tartani:
 - a) A századoké legyen a körletben.
 - b) Az egész [különítmény] számára – ha nem akarunk feltétlenül a településen maradni – lehetőleg a településen kívül jelöljük ki.
 - c) Csak semmi bonyolítás! Tehát hacsak nem indokolt, ne jelöljünk ki külön gyülekezőhelyeket a zászlóaljak számára, csak a századoknak és az egész [különítménynek].

⁹¹ Itt Clausewitz a margón a következőket jegyzi meg: „Scharnhorst zsebkönyve, 174. oldal.” (A szerk.)

⁹² Hoya város Németországban, Alsó-Szászországban. Scharnhorst szerint a Chabot tábornok vezette francia csapatok a városban elvesztették biztosnak vélt állásaikat, mert túlzottan bíztak az elöretolt állások feltartóztató erejében. (A szerk.)

⁹³ Clausewitz szövegközi megjegyzése. (A szerk.)

- d) A gyülekezőhelyeket a szabályoknak megfelelően válasszuk ki, különösen a visszavonulás lehetőségére legyünk tekintettel, legfőképp akkor, ha erre nagy eséllyel szükség lehet!
- e) Ha vannak lövegeink, és éppen nem az adott helyet magát akarjuk megvédeni, akkor azokat is a gyülekezőhelyre kell vinnünk, és őröket kell melléjük rendelnünk.
- f) A lovasság gyülekezőhelye legyen mindig a településen kívül.
- g) Ha lehetséges, a lovasság és a gyalogság gyülekezőhelyre vezető útjai ne keresztezzék egymást!

38. §

Ez a módszer gyakran előfordul olyan helyeken is, amelyeket önmagukban lehetetlen lenne megvédeni. Ilyenkor sáncokat építenek, hogy ezek segítségével a védelmet mégis megoldhassák. Mindez előfordulhat akár csak azért is, hogy egy adott helyőrség számára biztonságos helyet alakíthassanak ki, ahol az előőrsoket megvárhatják. Az ilyen sáncokat alakulótérnek (*place d'armes*) nevezzük.

1. Ha az adott település védelmét maguk a sáncok is biztosíthatják, akkor a település védőképessége másodlagos. A csapatok ilyenkor csupán a saját kényelmük érdekében szállnak meg ott. De erről itt most bővebben nem lesz szó.
2. Az az eset azonban, amikor a sáncok a csapatok gyülekezőhelyéül szolgálnak, ahol az előőrsoket várhatják, már sokkal veszélyesebb. Ha a csapatok gyülekezésére és összevonására is ugyanaz a pont van kijelölve, az ellenség egyenesen erre a pontra tör majd rá. Mivel a gyengébb őrséggel ellátott sáncok ritkán képesek erős ellenállást tanúsítani, az ellenség még vagy azelőtt elfoglalja, hogy a helyőrség odaérne, vagy akkor, amikor odaér, és megpróbál állást foglalni benne. (Mosbach sáncainak példája Mainz elfoglalása előtt.)⁹⁴

39. §

A portyában jártasak még a következőket ajánlják:

1. törekedjünk arra, hogy barátságos viselkedésünkkel megnyerjük a helybeliek jóindulatát;

⁹⁴ Mosbach város Németországban, Baden-Württembergben, 95 km-re délkeletre Mainztól. Utóbbi 1792. október 21-én foglalták el a francia csapatok. (A szerk.)

2. tanúsítsunk velük határozott, de nyugodt magatartást;
3. vonjuk be őket az információk megszerzésébe!

Ha ellenséges területen vagyunk, Ewald maga is azt tanácsolja arra az esetre, ha a felderítésre nem találunk senkit, hogy a feladatra mintegy „rekviráljunk” embereket. A település vezetőjét tegyük felelőssé ennek teljesítéséért!

40. §

A lovasságot alapvetően ilyen helyen védelemre nem használják, ám mégis gyakran előfordul, hogy a gyalogsággal együttműködve – akár véletlenül, akár szándékosan – hozzájárul a védelemhez. Ilyenkor mindig a falun kívül, szétszórva helyezik el, azért, hogy:

1. az ellenséges támadás pillanatában az ellenséget oldalba vagy hátra támadhassa;
2. kisebb csapatokban átvágtathasson az utcákon, miközben az ellenséggel kölcsönösen lövik egymást.

Tagolt, de járható terep

41. §

Ebben a témában a védelemre történő berendezkedésről csak keveset mondhatunk, hiszen ilyen esetben ez általában csak igen gyenge lehet. Kertek, árkok, sövények – csupa olyan akadály, amelyet könnyen meg lehet kerülni, vagy át lehet törni. Minél kevesebbet tudunk ehhez hozzáfűzni, annál inkább fontos, hogy az előző fejezetben a védelmi harcok előkészítéséről és vezetéséről mondottakat alkalmazni tudjuk. Az offenzív védelem itt mindenképp elkerülhetetlen, máskülönben az ütközet nem lesz más, mint egy lassú visszavonulás.

42. §

Még az olyan akadályok, mint az átjárható hegyek, mocsarak, falvak, árkok, ligetek, bozótosok, kerítések stb. is védelmet nyújtanak az első roham ellen. Ezek lehetővé tesznek bizonyos hadmozdulatokat, és előnyöket biztosítanak, amelyek a teljesen nyílt terepen hiányoznának. Éppen ezért védőállások felállítására teljes joggal részesítik előnyben az ilyen vidékeket, szemben a teljesen sík tereppel.

Még néhány szabály az egészre vonatkozóan

43. §

Ha éjszaka érkezünk meg, s a környéket nem ismerjük, maradjunk fegyverben, csapataink köré állítsunk őrszemeket, az ellenséghez közel eső helyekre pedig küldjünk portyázókat, hogy híreket szerezzenek!

44. §

Azok az intézkedések, amelyekről eddig a védőállások kapcsán beszéltünk, az állások rendeltetésétől függően különböznek. Egy álláshoz kiküldött tisztnek tehát mindenekelőtt ismernie kell az adott állás rendeltetését és célját. Ha úgy érezzük, erről nem kaptunk egyértelmű információt, az a leghelyesebb, ha megkérdezzük. Ám egyébként az állás rendeltetése és a hozzá kapcsolódó célok hamar kiderülnek annak elhelyezkedéséből és a körülményekből, feltéve, ha az ember elfogulatlanul vizsgálja ezeket a körülményeket.

AZ ERŐDÍTÉSTAN ALKALMAZÁSA
A KIS VÉDŐÁLLÁSOK ESETÉBEN

I. §

Az erődítéstانت külön tantárgyként tanítják, így tehát tulajdonképpen itt nem is kellene szót ejtenünk róla. Mivel azonban szorosan kapcsolódik az első fejezethez, hiszen épp az ott használt esetekben alkalmazzák, mégis helyénvaló, hogy e tantárgy keretében is érintsük a táborig erődítés elméletét, s legalább néhány eset vizsgálatán át az általunk tárgyalt helyzetekben annak alkalmazását is.

2. §

A sáncok előnyei a következők:

1. védelmet nyújtanak a folyamatos tűz ellen;
2. biztonságot adnak a rohamok (például szuronyrohamok) erejével szemben.

Ezek közül mindkettő igen hasznos, ha kisebb osztagoknak kell szembenéznie jelentős túlerőben lévő ellenséggel. Vitathatatlan, hogy ezek segítségével a kisebb csapatok nagyobb ellenálló képességre tehetnek szert. Erről később még szót ejtünk.

3. §

A sáncok hátrányai pedig a következők:

1. az ellenséget nem támadhatjuk meg váratlanul;
2. az esetek többségében le kell mondanunk a visszavonulás lehetőségéről.

4. §

A sáncok kialakítását hátráltató tényezők:

1. Időhiány.
2. A talaj jellege: sziklás, erdős, mocsaras.
3. Nincs elegendő élőerő a védelemhez.
4. Túl egyenetlen a talaj.
5. Jelentős magasságkülönbség.
6. A pont, amelyre építették, túl könnyen megkerülhető.

5. §

Ezek alkalmazásának nehézségét az előnyök, hátrányok és hátráltató tényezők összevetése jelenti, valamint az, hogy ezek mérlegelése alapján az adott helyzetben a megfelelő döntést tudjuk meghozni.

6. §

Ha egy olyan átkelőhely mögött állunk, amelyet nem lehet megkerülni, kétség sem fér hozzá, hogy egy, a túlerőben lévő ellenség tüze ellen védelmet nyújtó sánc jelentős előnyöket biztosíthat. Ekkor a sánc egyetlen célja ennek az előnynek a biztosítása. Ilyen körülmények között zárt [sánc]művek helyett inkább nyílt műveket szokás építeni. Ennek az az oka, hogyha azok valamilyen módon elvesznének, könnyebben visszafoglalhatjuk őket az ellenségtől. Szinte ez az egyetlen eset, amikor nyílt védművek kialakítását ajánlják.

7. §

Ha a vízfolyás megkerülhető, mindenképp zárt sáncokat kell kialakítani. Ilyenkor azonban számolnunk kell azzal a nehézséggel, hogy lehet, hogy túl gyengék leszünk [annak megtartásához]. Emellett azzal a hátránnyal is, hogy nincs lehetőségünk visszavonulásra. Ha az adott pont megtartása létfontosságú, vagy a környező terep semmiféle védelmet nem nyújt, mindkét kockázatot vállalnunk kell. A titok az erős arcvonalban rejlik, ez ellensúlyozza az első hibákat is.

8. §

Hegyi terepen a hágók védelmére szolgáló sáncok abban az esetben rendkívül fontosak, ha az ellenséges oszlopok valamilyen közeli úton nem tudják kikerülni azokat. Amennyiben képesek megkerülni, a sáncok haszontalanná is válhatnak, egy sáncok nélkül felállított csapat viszont képes követni az ellenség mozgását.

9. §

Az uralgó magaslatok biztosításának nehézsége (amelyről egyébként már beszél-tünk) vezetett a blokkházak kialakulásához. Ezekkel szemben egyébként semmi kifogásunk nincsen, az viszont tény, hogy építésük olyan hosszú időt igényel, hogy alkalmazásuk a mi témánk esetében – egy hadjárat alkalmával – nem igazán valósítható meg. A következő helyeken alkalmazhatjuk ezeket:

1. Erődöknél és úgynevezett elsáncolt táboroknál.
2. Olyan védelmi záróvonalakon, amelyeket egy tartomány védelmére alakítottak ki, már jóval hamarabb.

Azon védelmi vonalak felhasználása, amelyeket (egy konkrét) védelmi feladatra hoztak létre (és nem támogatják azokat a célokat, amelyeket korábban már tárgyaltunk), veszélyes és elfogadhatatlan.

Ha hegyvidéken átszegdelt tereppel van dolgunk, az igen gyakran akadályozza a sáncok létesítését (kivételesen persze, ha azokat az útra akarjuk telepíteni). A kisebb völgyekkel sűrűn szabdalt meredek lejtőkön szinte lehetetlen ilyesmit kiépíteni, s ha sikerül is, az ilyen sáncokból a terepet nem látjuk be megfelelően.

10. §

Hegyvidéken a sáncok védelme egyébként is kevésbé lényeges. A terep nyújtotta előnyök gyakran megvédenek minket a váratlan rohamoktól. Az erdők például csökkentik a tűz hatását, különösen a tüzérségi tűzét, a terep egyenetlensége miatt annak hatása gyakran a felére, sőt a harmadára csökken.

11. §

Ennek következtében a hegyvidékeken csak ott alkalmaznak sáncokat, ahol elegendő idő és eszköz áll rendelkezésre a [kiépítésük miatt szükséges] akadályok eltávolítására. Olyan védelmi intézkedések alkalmával, amelyek előkészítésére hosszabb idő áll rendelkezésre, s amelyeknél kitartó védelemre számítanak.

A hétéves háborúban alig találtunk példát arra, hogy könnyűcsapatok a hegyekben sáncot készítettek volna.⁹⁵ A meglévő sáncokat elfoglalták ugyan, de szinte sohasem építettek újakat. Ugyanakkor az itt említett nehézségek korántsem leküzdhetetlenek. Sőt még biztonságosabbá tehetjük a sáncokat, ha torlaszokat helyezünk el olyan helyeken, amelyekre a sáncokból jól rálátunk, és folyamatosan tűz alatt tudjuk tartani.

12. §

Az erdőben létesített sáncok kiépítésének is megvannak a maga nehézségei, elsősorban a sok gyökér miatt. Az erdő egyébként már önmagában is védelmet nyújt a lovasság ellen, a fák pedig az ellenséges tűz ellen védenek valamennyire. Éppen ezért még a sík terepen létesítetteknel is ritkábban fordulnak elő. Mivel az erdei utak számos pontján lehetetlen szekérrel megállni, az ellenség gyakran nem tudja elkerülni a sánc elleni támadást. Gyakran olyan helyeken sem, ahol a sáncokat a tűzérsséggel lehetetlen összpontosított tűz alá venni. Ezek mind olyan érvek, amelyek a sáncok létesítése mellett szólnak. Ha tehát egy elszigetelt erdei pont későbbi védelme a cél, akkor építsünk sáncokat, helyezzünk el torlaszokat és palánkokat megerősítésül. Ehhez pedig lehetőleg olyan pontot válasszunk, ahol az ellenséges tűzérsség csak az úton tud tevékenykedni.

13. §

Háborúk esetén falvak és más települések védelménél gyakran alkalmazzák az erődítés művészetét. Bár ez a nagy háborúban gyakrabban előfordul, mint a kis kötelékekkel vívott harcban, de utóbbiban is láthatunk példát rá. A települések sáncokkal való védelme esetén a következőket kell mindenképp megjegyeznünk:

1. Egész településeket sáncokkal körülvenni – ahogy azt korábban gyakran tették – ma már nem szokás, különösen a kis kötelékekkel vívott harcban nem.
2. Ha az ellenség másfelől is bejuthat, nem érdemes a bejáratokat elsáncolni. Csak akkor van értelme sáncot vagy redutot⁹⁶ építeni a bejáratoknál, ha a járhatatlan viszonyok miatt a településre tényleg csak a bejáratoikon keresztül lehet bejutni, és a távolból akarjuk lövetni az ellenséget. Ellenkező esetben elég, ha az utcákon állítunk fel lövegeket.

⁹⁵ Clausewitz itt a harmadik sziléziai háborúra utal, amelyet Poroszország és Ausztria vívott Szilézia miatt. (A szerk.)

⁹⁶ A 17–19. század háborúiban sokszögalakú, minden oldalról zárt, megerősített táborig sánc, kisebb ágyúk tüze elleni védelemre. Forrás: BÁRCZI–ORSZÁGH 1959–1962: s.v. redut. (A szerk.)

3. Egy település oldalvédelmét csak akkor biztosítják sáncokkal, ha az egész helyet erősített helylé akarják alakítani, s persze ha ehhez sem az erők, sem az idő nem hiányoznak. Ez azonban a kis kötelékekkel vívott harcban nem gyakran fordul elő.
4. Éppen ezért a kis kötelékek harci alkalmazása során gyakran nem marad más lehetőség, mint hogy a sáncokat a településtől teljesen külön építik meg, vagy esetleg közvetlenül a település mögé.
5. Egy jó profillal épített sáncot hatékonyabban lehet védeni, mint egy nagy alapterületű, nyitott települést. Ha tehát a sánc építésére elegendő idő áll rendelkezésre, a település védelme érdekében ezt a lehetőséget részesítsük előnyben. Ha a sáncokra és a településre mint egészre tekintünk, akkor ezek kölcsönösen erősítik egymást. A sánc elhelyezkedhet a település mögött, úgy, hogy a települést mintegy akadályként használjuk. Ilyenkor a sáncokat úgy alakítjuk ki, hogy a településről kijutni próbáló ellenségnek a leghatékonyabb tűzünkkel kelljen találkoznia. A másik lehetőség, hogy a sáncok a település elé kerülnek, s így utóbbi tulajdonképpen fedezi hátunkat. E megoldást akkor válasszuk, ha a sáncokkal együtt a települést is meg tudjuk tartani.
6. Azonban nem részesítjük előnyben a sáncokat a település adottságaival szemben abban az esetben, amikor a települést egyéb ok miatt szálljuk meg. Például azért, mert a terep nem biztosít egyéb akadályt, vagy mert az csupán szálláshelyként szolgál. Ez utóbbi esetben a sáncot jelölik ki alakulótérnek. Roppant fontos itt azonban megjegyezni, hogy ilyen fegyveres gyülekezőhelyet igen nehéz megvédeni, ha az őrség nem a sáncokban, hanem a faluban van elszállásolva. Pusztán egy egyszerű őrséget otthagyni túl veszélyes. Itt egyébként kettős veszély fenyegethet minket! Egyrészt féltő, hogy a gyülekezőhely már azelőtt elesik, hogy odaérnénk. Másrészt, mivel az ellenség ismeri gyülekezőhelyünket, megakadályozhatja, hogy csapataink ott egyesüljenek. Az a biztos, ha a sáncok nagyon közel vannak a szálláshoz, és erős őrséggel rendelkeznek. Ha az adott esetben a sáncok jelentősebbek, akkor a csapatokat vagy a sáncokba, vagy azok közvetlen közelébe szállásoljuk el. Ha azonban nekünk a településen éppen a szállás használata a lényeges, akkor annak védelmét kell megoldani.

14. §

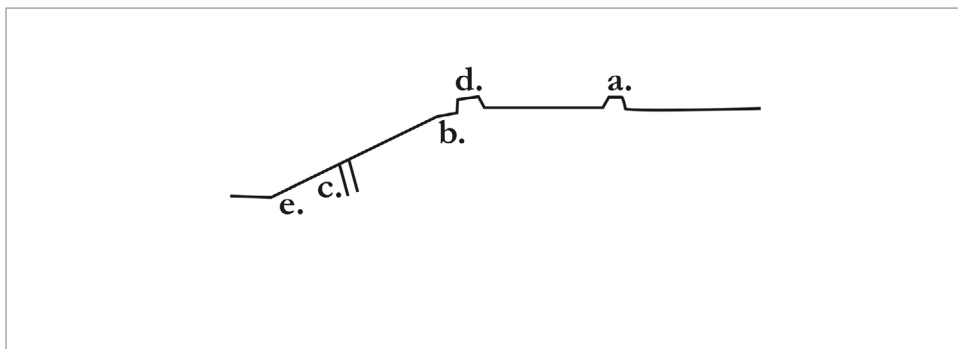
Sáncokat nyílt és tagolt, de könnyen járható terepen a legegyszerűbb kiépíteni, és itt is a leghatékonyabbak. Az egyetlen hátrány ilyenkor nem más, mint hogy törekednünk kell arra, hogy olyan helyre építsük őket, amelyet az ellenség nem tud megkerülni. Csakhogy ezeket úgy érdemes építeni, hogy elvágják a közvetlen utat, így az ellenség bizonyára nem fogja őket figyelmen kívül hagyni. Ezért számoljunk azzal, hogy az előretolt különítményeinket megtámadhatják, és legyőzhetik, előfordulhat, hogy e különítményeknek majd kerülőutakon kell visszavonulniuk, az ellenség az úton eléjük kerülhet stb. Az ellenség egy útjában lévő sáncot nem szokott figyelmen kívül hagyni, hiszen a megszokás és a rutin nem ezt diktálja. Ha tehát az ellenség útjában egy kisebb védőállást sáncokkal megerősítünk, minden bizonnyal számolhatunk azzal, hogy az ellenség először azt foglalja el, mielőtt tovább nyomulna előre. Ez azonban nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy a sáncot az első pillanatban megkerülik, és a sánc védőinek elvágják a visszavonulási útját. Persze újra és újra előfordulnak majd olyan esetek is, amikor az ellenség még a sánc eleste előtt úgy dönt, hogy egy kisebb kerülőúton folytatja menetét. Az, hogy az ilyen terepen előforduló kisebb terepakadályokat a lehető leghatékonyabban kell tűz alá venni, magától értetődik.

15. §

A sáncok elhelyezkedésével kapcsolatban – nagy általánosságban – a következőket kell megjegyeznünk:

1. a sáncoknak tűzükkel (többnyire tüzérséggel) bizonyos pontokat le kell fedniük;
2. bizonyos pontokat tartaniuk kell, meg kell akadályozniuk, hogy az ellenség ezeken a pontokon megvethesse a lábát.

A kis kötelékekkel vívott harcban az első a megszokottabb. Ebben az esetben a sánc védelme más céloknak rendelődik alá, így más eszközökkel is kell biztosítanunk azt. A mellvéd a pontjából kiválóan tűz alatt lehet tartani az $a-d$ területet. A sánc tehát kiválóan véd attól, hogy az ellenség közel kerülhessen árkaikhoz. A $b-c$ terület nem belátható, s mivel a C pont teljesen kiesik a lövegek hatótávolságából, a sánc feladata annyi lehet, hogy magát és azt a pontot védje. A d mellvéd lehetővé teszi az $e-c$ tér tűz alá vételét, de a közvetlenül a sánc előtt lévő $d-e$ térre ez már nem igaz. Az itt bemutatott eset az egyik legáltalánosabb, hiszen a hegyek alakja nagyjából hasonló, a lejtők pedig csak ritkán oly laposak, hogy a mellvédből



6. ábra

beláthatók legyenek. A *d* sáncnak másképp kell megoldania a védelmét, mégpedig erős profillal, sáncokkal, árokvédelemmel stb. A sánc elhelyezkedését mindig annak célja és a körülmények döntenek el (6. ábra).

16. §

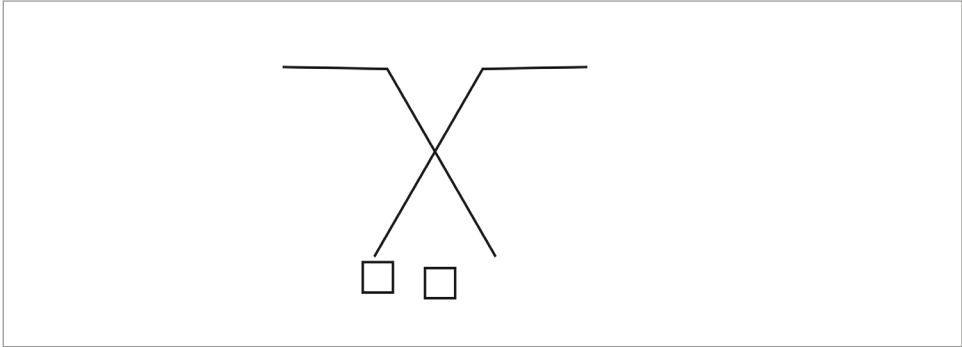
Foglaljuk most össze mindazt, amit az egyes esetek vizsgálata alkalmával tanultunk, s fűzzük hozzá az általános szempontokat is! Így a következő megállapításokat tehetjük:

1. A védőállások sáncainak úgy kell elhelyezkedniük, hogy az ellenség ne haladhasson tovább anélkül, hogy meg ne támadná azokat. (Nem szolgálhatnak csupán rajtaütés elleni védelmet, mint Dittersbachnál.)⁹⁷
2. A sáncok kiépítése hegyvidéken és erdőkben ütközik a legtöbb nehézségbe. Itt a legnélkülözhetőbbek, ezért itt fordulnak elő a legritkábban, holott e helyeken is kiválóan elérhetik céljukat.
3. A sáncok ugyan nem nyújtanak jóval nagyobb védelmet, mint a nyíltan elhelyezkedő települések, ahol kőépületek vannak, ám a sáncokban kevesebb meglepetés érhet minket, mert onnan szem előtt tarthatjuk az embereket.

17. §

A [sánc]mű megépítésével kapcsolatban a következő, minden esetben mérlegelendő tényezők a legfontosabbak.

⁹⁷ Scharnhorst egyik példája, amikor 1759-ben az osztrákok megtámadtak egy porosz gyalogezredet. (A szerk.)



7. ábra

1. Soha ne építsünk nyílt [sánc]műveket!
2. Adjunk a sáncnak erős profilt! Ha lehet, 15–18 láb⁹⁸ árokmélységet, [amennyiben ez nem érhető el,] a mélység soha ne legyen 9 láb alatt. Mély árkok esetében a legnagyobb nehézség mindig a víz. Vízben dolgozni mindig kifejezetten nehéz.
3. Ha nem tudjuk elérni a kívánt árokmélységet, [a különbséget] a mellvéd magasságához kell hozzáadni. A mellvédek legyenek 6–8 láb magasak!
4. A bejárat biztosítására alkalmazzunk palánkot, farkasvermeket az árok külső oldalán, földbe vert karókat stb.! Tehát minden olyat, ami megnehezíti a rohamot (7. ábra).
5. Az egyszerű redutok minden más sánctípusnál előnyösebbek. Az oldalak védelmét a kisebb sáncoknál a beszögellések nem tudják biztosítani, és a beszögellések feleslegesen szűkítik a teret. A kiszögellések csak 12 szögű sáncnál biztosítanak védelmet, ahol a beszögellés derékszöget alkot. A kis méretű csillagsáncokban ezt éles lezárásokkal érhetjük el, ám ezt nem szívesen alkalmazzák.
6. Az árok egy tagból álljon. Az árok legyen összefüggő.

⁹⁸ Hosszmérték, jelentéktelen eltérésekkel – függően az adott ország mértékrendszerétől – 30 cm.
 Forrás: http://www.kartenmeister.com/preview/html/measurements__coinage.html. (A szerk.)

ANNAK MÓDJÁRÓL, HOGY EGY HADSEREGEN BELÜL
MIKÉNT LEHETNEK AZ ELŐŐRSÖK HATÉKONYAK,
AVAGY A TEVÉKENYSÉGÜKRŐL ÁLTALÁBAN

I. §

Az eddigiekben átbeszéltük az előőrsök új szervezési elveit, megtárgyaltuk a tábori őrség és tartalékai tevékenységét, majd áttekintettük a kisebb védőállások (*Defensivposten*) működését. Utóbbiakról azért ejtettünk szót, mert tulajdonképpen rájuk is előörsként tekinthetünk. Most arról beszélünk majd, hogy az előőrsök az ellenség előrenyomulása alkalmával hogyan képesek a nekik kijelölt célt elérni, hogy az egyes kis csapatok miként viszonyulnak egymáshoz, s miként viszonyulnak az egészhez. Ám erről értekezni csak úgy lehet, ha alaposan és világosan, egymástól elválasztva elemezzük, hogy az ellenség előrenyomulása esetén mit a teendője

1. a dandároknak,
2. az előörstartaléknak és az egész rendszernek.

2. §

Néhány példa az előörsharcokhoz. Előörstütközet Boxtelnél 1794-ben és 1794–1795 telén a Vechténél.⁹⁹

Egy háborúban igen gyakori jelenség, hogy egy gyengébb csapat háromszor-négyszer erősebb ellenséggel kerül szembe. Azt hihetnénk, hogy ilyen esetekben előbbi pusztulása minden esetben törvényszerű. Ez azonban csak akkor van így, ha az erősebb pontosan ismeri a gyengébb erejét és helyzetét, s ha a támogatócsapatok, amelyek a gyengébb különítmény teljes megsemmisítését vagy szétszóródását megakadályozhatnák, túl messze vannak. Az esetek többségében az előrenyomuló

⁹⁹ A boxteli csatát a Brabanti Hercegségben vívták 1794. szeptember 14–15-én, az első koalíciós háború idején. Július 29-én az angol–holland erők védték az Aa folyó vonalát. Nyolc mérföldre előörüket helyezték el a Dommel folyón, ezek közül az egyik főör, mintegy 1500 ember Georg von Düring vezérőrnagy parancsnoksága alatt Boxtel városában volt. Ez két hesseni gyalogszázaljból, két vadászszázadból, két ágyúból, két brit könnyűdragoonos-századból, valamint hat század huszárból állt. Az Ollaudnál levő közeli előörök a hessen-kasseli gyalogságból és egy lovassági kontingensből álltak, Karl von Linsingen vezérőrnagy vezetésével, a távolabbiak, a Düringtől balra, St. Oedenrodénál levők a hannoveri hadtestből és a brit könnyűlovasság maradványából, Rudolf von Hammerstein vezérőrnagy vezetésével. Forrás: Wikipedia Contributors 2025e. (A szerk.)

fél nem ismeri kellőképpen sem a terepet, sem a szembejövő csapatok helyzetét és erejét, ami elővigyázatosságra inti. Ez a háború egyik alapszabálya, amelytől csak ritkán térnek el. Az említett elővigyázatosság szinte észrevehetetlenül jelen van minden háborúban, jelentéktelennek tűnhet, pedig szerepe roppant fontos. Hiszen ott van minden egyes eseményben, s csak ennek révén lehet megmagyarázni olyan dolgokat, amelyek egyébként érthetetlenek lennének.

Megjegyzés: Ez az elővigyázatosság olyan, akár a természet általános erői, mint például a gravitáció vagy a súrlódás, nélkülük az általunk tapasztalt jelenségek egyáltalán nem lennének lehetségesek.

3. §

Épp emiatt az elővigyázatosság miatt lehetnek az előőrsök hosszú ideig sikeresek, ezt mással nemigen magyarázhatjuk. A tábori őrséget és az előőrstartalékot az előrenyomuló ellenség lovassága – elővigyázatosságból – nem morzsolhatja fel, vagy nem üldözheti túl hosszan. Ennek az az oka, hogy számolnia kell azzal, hogy esetleg csapdába rohan, vagy azzal, hogy erősebb csapatokkal találja szembe magát. Egy kiküldött dandár szétkergetéséhez az ellenségnek ismernie kell annak állásait, oda kell rendelnie a gyalogságát, meg kell terveznie harcrendjét, fel kell állítania hadoszlopait stb. Ezzel időt veszít, amely időt a védekező nyer meg, s ebben még benne sincs az az idő, ameddig az ellenállás eltart majd. Az [ellenség] a tábori őrséghez hasonlóan – ugyanazon okoknál fogva – a dandárokat sem fogja jelentős számú lovassággal üldözni, vagy visszavonulásuk alkalmával felmorzsolni. Hiszen csak jelentős nagyságú csapattal, ebből kifolyólag pedig kevésbé gyorsan követhetné a visszavonulókat.

Amennyiben a közelben egy jelentős nagyságú sereget tartózkodik, az ellenségnek mindenképp meg kell várnia, hogy hadoszlopai megérkezzenek. Amikor az ellenség megérkezik arra a területre, amelyen az előőrsdandárok állnak, nyomban felderítésbe kezd. Ha ez a terep valamelyest is fedett, nehezen tudja majd eldönteni, hogy egy teljes hadsereggel, vagy annak egy részével, úgy 10 zászlóaljjal és 20-30 lovasszázaddal van-e dolga. Ezt csak akkor tudhatja majd biztosan, amikor hadoszlopai számára már kijelölte, mely irányokból nyomuljanak előre, vagy ha a harc az egyes pontokon már folyik. Ilyen esetekben akkor is időt nyertünk, ha semmiféle ellenállást nem tanúsítunk, hanem azonnal megkezdjük a visszavonulást. A legtöbb esetben még ez az idő is elegendő az előőrsök rendeltetésének teljesítéséhez. Az idő, amely az ellenség módszeres előrenyomulása és az előőrsök visszavonulása révén nyerhető, az a tényező, amely valójában az

előőrsök hatékonyságát biztosítja. A tényleges ellenállást, a harcot azonban ilyen helyzetekben sem kerülhetjük el teljesen:

1. A dandárok ellenállásának mindaddig fenn kell maradnia, amíg az őrsök és az előőrstartalék vissza nem vonult.
2. A dandárokat visszavonulás közben is megtámadhatják.
3. Képesnek kell lenniük megvédeni magukat a gyorsan és vakmerően előre nyomuló ellenséggel szemben, hiszen ellenkező esetben a fent mondottak érvényüket vesztenék.
4. Nem mindig az ellenséges hadsereg szorítja vissza őket, gyakran inkább csak egy kisebb seregetest, hiszen az ellenség célja elsősorban nem az, hogy az előőrsöt legyőzze, hanem az, hogy megszerezze azt a terepszakaszt, amelyen az előőrs tartózkodott.
5. Visszavonulásra csak akkor kerülhet sor, ha lényegesen erősebb ellenséggel van dolgunk. Ez esetben is csak akkor, ha erejét fel tudtuk mérni. Ellenkező esetben minden jelentéktelen kis különítmény elől elvonulnának. Ez [a szabály] a dandárok előőrstartalékai esetében is érvényes.

4. §

Az előőrsök által vívott harc tehát két, egymástól jól elkülöníthető mozzanatra osztható. Az első a dandárok ellenállása, a második az, amikor az előőrstartalék egy vagy több dandárral egyesül.

5. §

Mindebből az következik tehát, hogy ha az előőrsdandár parancsnoka úgy látja, nem mérhet szerencsés kimenetelű csapást az ellenségre, ha úgy érzi, ereje nem elegendő a kitartó ellenállásra, akkor az ellenállást csak addig tartsa fent, amíg azzal az ellenséggel a támadáshoz való szétbontakozásra és olyan óvintézkedések megtételére nem kényszeríti, amelyek kissé feltartóztatják. Ezután vonuljon vissza az előőrstartalékhoz! E visszavonulás jelentőségét a parancsnoknak minden intézkedése alkalmával szem előtt kell tartania.

6. §

Ha nem a szigorúan vett védelemről van szó, amelyre azért ritkán adódik alkalom, többféle harcrend is megfelelő lehet az előőrsök számára. Az egyik, amikor egy ponton ellenállunk, a csapataink nagyobb részével pedig előretörünk, és megtámadjuk az ellenséget. Előbbihez a gyalogság és a tüzérség, utóbbihoz a lovasság bevetése a

legjobb. Ez a roham akkor lehet hatékony, ha az ellenség oldalát vagy hátát vesszük célba vele. Ezt a megoldást akkor alkalmazzuk, amikor nem jelentős túlerővel állunk szemben, hanem mondjuk csupán egy felderítőosztaggal. Alkalmazásáról tehát csak akkor dönthetünk, amikor az ellenség már elég közel van, s erejét valamelyest már meg tudjuk ítélni. A teljes előőrlánc szélén jobban alkalmazható, mint a centrumában.

7. §

A második módszer lényege, hogy az ellenség támadása esetén különösebb ellenállás nélkül visszavonulunk, majd azonnal visszatérünk, és támadásba lendülünk, még mielőtt az ellenség bármiféle védelemmel kapcsolatos intézkedést tehetett volna. A váratlanság erejével ilyenkor szinte minden esetben jelentős hatást érhetünk el. Az sem baj, ha másodszor is visszaszorítanak minket, hiszen azzal is csak időt nyerünk. Az ellenség azt fogja hinni, hogy mindig erősítéssel térünk vissza, így ennek megfelelően önmagát is meg akarja majd erősíteni. Ezt a megoldást akkor válasszuk, ha állásaink gyengék, de az ellenség nem tudja azokat rögtön egy erős oszloppal elfoglalni!

8. §

A harmadik lehetőség, amikor a látszat kedvéért gyalogsággal és ágyúval egy gyenge állást alakítunk ki, hogy az ellenség azt higgye, a valódi állás van előtte. A csapatok további részével pedig hátrébb vonulunk, és rejtve helyezzük el. Amint az ellenség [a gyenge álláson] áttörte magát, rárontunk. Ezt a felállást akkor válasszuk, amikor a terep nem nyújt elegendő védelmet, s így nem elegendő csak azon az egy helyen védelmet folytatnunk! Ha az ellenség jelentős túlerőben van, mindenképp a hadoszlopok élet támadjuk meg!

9. §

Az ilyen felálláshoz minden esetben elengedhetetlen a terep alapos ismerete, ahogy más, további előkészületek is. Ha ezekre nincs idő – ami, valljuk be, egy gyakran mozgó, nagy távokat megtevéő hadsereg előőrsénél nem ritka –, csak egy dolgot tehetünk:

10. §

Negyedik módozat. Ebben az esetben csapatainkat rögtön vonjuk össze! Ellenállásunk tehát nem szétszórt rendben történik, hanem koncentrált rohamot hajtottunk végre. Hiszen az előbbi egy gyengébb védelmet nyújtó terepen nem sokáig lehetne fenntartani.

II. §

Ezt az eljárást azonban csak akkor alkalmazhatjuk sikerrel, ha az ellenség nincs teljes túlerőben. Ellenkező esetben, még ha sikerrel rontanánk is rá egyik fő hadoszlopára, támadásunkat visszaverné. Az esetek többségében ezeket a viszonyokat azonban jól meg tudjuk ítélni, s így többségében nem megyünk bele olyanba, ami nem szolgálja a javunkat. Olykor előfordul persze, hogy úgy véljük, gyenge ellenséggel van dolgunk, így joggal gondolunk megtámadására, ám végül erősebbnek bizonyul. A különítmények hadviselése alkalmával azonban ilyesminek ki kell tennünk magunkat, ellenkező esetben ugyanis bármelyik gyenge ellenséges csapat könnyedén visszaszorítana minket, s egyébként is, egy ilyen találkozás még nem feltétlenül jelenti azt, hogy azonnal odaveszünk.

12. §

A fent említett ellenállási formák közül az utolsó három esetében az előőrtartalékhoz történő visszavonulás igen egyszerű, mert ennek alkalmával csapatainkat sokkal inkább együtt tartjuk, s az ellenséggel való összecsapásba is csak annyira kell belebonyolódunk, amennyire jónak látjuk.

13. §

Ezek közül valamennyi eljárásban a tábori őrség vonalának és az előőrtartalék szimpla vagy dupla őrségének is az a feladata, hogy az ellenség felbukkanását mihamarabb jelezze, és egy ideig feltartóztassa, hogy az őrségnek legyen ideje megtenni a szükséges előkészületeket.

14. §

Minden ezzel kapcsolatos intézkedés a dandárparancsnokok hatáskörébe tartozik. Vannak azonban olyan intézkedések is, amelyeket csak az egész [rendszer] parancsnoka rendelhet el. Ez a parancsnok az előőrtartaléknál tartózkodik, amelynek feladata általában az, hogy a dandárokat felvegye. Az előőrtartaléknak a harc pillanatában egyébként csak ritkán van lehetősége támogatást nyújtani, mert:

1. nem ér oda időben,
2. nem tudhatja, hogy melyik ponton mi történik pontosan, s hogy hol lesz rá nagyobb szükség, így nem kötelezheti el magát teljesen egyetlen pont mellett.

15. §

Azok az intézkedések, amelyeket az előőrsök befogadásán túl a parancsnok rendelhet el, a következők:

1. Az egyes állásokat megerősítheti további lovasokkal vagy gyalogosokkal. Őket vagy melléjük, vagy közvetlenül mögéjük állíthatja fel. Az állásoktól el is vonhat gyalogosokat vagy lovasokat. Teljesen sík terepen azonban nem szabad visszavonulni. Egy őrcsapat egyébként csak ritkán nélkülözheti teljesen a lovasságot. A visszavonulásra rendelt gyalogos katonákat pedig sohase osszuk be más dandárokba! Állítsuk fel őket a saját dandárjuk mögé, vagy küldjük az előőrstartalékhoz!
2. Elrendelheti, hogy a dandárok új állásba menjenek, ha ellenség támadásáról értesültek, s azt feltételezik, hogy az ellenség már tudomást szerzett helyzetünkről. Ennek az az előnye, hogy meglephetjük az ellenséget.
3. Az előőrstartalékot a legveszélyesebb pontok közelébe rendelheti.

Az előőrstartalék tevékenységéről szinte ugyanaz mondható el, mint amit a dandárokéről és az előőrsökéről már elmondtunk. Az alábbi két sajátosságot azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni:

1. Mint említettük, az előőrstartalék legfőbb feladata, hogy a visszavonuló dandárokat felvegye. Gondolni kell azonban arra, hogy – mivel ez a dandároktól viszonylag messze ($\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ mérföldre) van – esetleg csapatokat kell kikülönítenünk belőle, hogy kiküldjük azokat a dandárok támogatására, ha azok a visszavonulás alkalmával túl nagy nyomás alatt vannak. Az előőrstartalék tehát csak igen ritkán lép fel támadólag az ellenséggel szemben.
2. Amennyiben azonban az előőrstartalék és az azzal egyesült dandárok közösen fel akarnak lépni az ellenséggel szemben, mert
 - a) úgy vélik, hogy a körülmények nekik kedveznek, és így legyőzhetik azt, vagy
 - b) mert minden azon múlik, hogy ők képesek-e feltartóztatni az ellenséget, akkor – [a tapasztalatokból] úgy tűnik – a siker záloga az, ha különösebb előkészület nélkül koncentrált támadást mérnek az ellenség egyik oszlopára.

16. §

Az, hogy hány katonát osztunk be egy előőrsbe, nincs köbe vésvé. Az erősebbek persze szívósabb ellenállást tanúsítanak, ahogy nagyobb biztonságot is nyújtanak.

Ám mivel az állandó harcok miatt jelentős terhelésnek vannak kitéve, és veszteségeik is mindig nagyok, így semmiképp sem nevezhetjük az erőikkel való bölcs gazdálkodásnak, ha magasabb létszámú csapatokat állítunk ki, mint amelyeneket a körülmények megkövetelnek. Ha vállalkozó kedvű ellenséggel van dolgunk, de nem akarunk sokat kockáztatni, akkor persze elengedhetetlen, hogy erős előőrseink legyenek. Egyébként e kérdésben itt nem is dönthetünk igazán, mert a létszám mindig az alkalmazott harceljárástól függ.

17. §

Ami a dandárok és az előőrstartalék viszonyát illeti, meg kell jegyeznünk, hogy:

1. ha a dandár túl gyenge, abból az a hátrány következik, hogy támogatás nélkül nem képes ellenállásra. Ha pedig erre nem képes, az azt eredményezi, hogy kénytelen ide-oda mozogni.
2. ha az előőrstartalék túl gyenge, az intézkedéseket nem tudjuk a körülményekhez igazítani. Az erőket egyenletesen kell szétosztani. Ám ez is hátrányhoz vezethet, hiszen ez nem teszi lehetővé, hogy ott, ahol az ellenség határozottabban lép fel, mi is erősebb ellenállást fejtünk ki. Ilyenkor szükségünk lenne az előőrstartaléokra, hiszen egy dandár másik dandárral történő megerősítése komoly nehézségekbe ütközik. Mindemellett egy ilyen esetben a dandár visszavonulása is kevésbé lenne biztosított, hiszen a visszavonulás csak akkor lehet biztonságos, ha az előőrsök valóban képesek támogatást nyújtani hozzá, és fel tudják venni a visszavonulókat. Egy másik dandár oldalhatására várni pedig igen csekély háborús ismeretről tanúskodna.

Végül azt is meg kell jegyeznünk, hogy abból sem kovácsolhatunk igazi előnyt, ha túl nagy létszámú dandárokat szervezünk, ugyanis azok nem mindig lesznek abban a helyzetben, hogy időben egyesülni tudjanak. Így pedig nem lehetünk biztosak abban, hogy végül egy valóban tekintélyes elővédcsapattal fejthetünk ki hatást az ellenségre, még azelőtt, hogy az a főerőkhöz érne. Ezzel ellentétben azonban előnyös lehet, ha az előőrstartalékot éppoly erőssé szervezzük, mint magát az előőrsöt, hiszen így utóbbit le lehet váltani. Amennyiben ez a felállítás éppen nem valósulhat meg, akkor célszerű az előőrstartaléknál magasabb számú lovasságot és lovas tüzérséget tartani.

18. §

Ha a körülmények megkövetelik, hogy az előőrsrendszert megerősítsük, szerencsésebb, ha ezt nem a dandárok megerősítésével, hanem az előőrstartalék bevetésével tesszük. Mindennek az a – már korábban felállított – elv az alapja, miszerint ha védelemről van szó, célszerűbb inkább az aktív, mintsem a passzív vagy helyi védelmet választanunk.

19. §

Mindaz, amit itt az előőrsökről mondtunk, elsősorban a közepes méretű hadseregek esetében alkalmazható. A nagy hadseregeket – mint amilyenek az utóbbi háborúk 100-150 ezer fős hadseregei voltak – nem lehet egyetlen, nagy előőrsrendszerrel körbevenni. Ilyen esetben minden 20-30 ezer főt számláló hadtest (*Corps d'armée*) saját előőrssel rendelkezik, amelyekre egyébként a fent említettek nagy része szintén érvényes.

PÉLDÁK AZ ELŐŐRSHARCBAN
ELŐFORDULÓ NÉGY HARCRENDHEZ

20. §

1. A Dommel folyó menti ütközet 1794 szeptemberében. (Ez volt a boxteli csata.)
2. Az angol hadsereg Vechter mentén felállított téli őrhelyei 1794–1795 telén.¹⁰⁰
3. Berlin környéki kitalált példák:
 - a) Az ellenség Spandau felől nyomul előre. A Panke alsó folyásának mentét, a Spreetől egészen Luisenbrunnenig két előőrsdandárral szálljuk meg, amelyek 4 zászlóaljból és 8 lovasszázadból állnak. A gyalogságból az Invalidus-ház hídjánál, szélmalmánál és a Hamburgi utca hídjánál 9 védőállást formálunk. A lovasságot Wedding és Luisenbrunnen mögött állítjuk fel. A gyalogoscsapatok azt a parancsot kapják, hogy egészen az Aeu utcáig védjék a területet, a lovasságot pedig egészen a Pankéig előreküldjük, hogy az előrenyomuló ellenség bal szárnyát megtámadhassa.

¹⁰⁰ Clausewitz az első koalíciós háború csatáira utal, amelyekben brit, holland és osztrák csapatok próbáltak Flandrián keresztül betörni Franciaországba. (A szerk.)

- b) Két zászlóalj áll Biesdorf és Friedrichsfelde területén, az ellenség Marzahn felől érkezik. A falvak ellenség felőli bejáratait és az árkokon átvezető hidakat megszálltuk, és így a zászlóalj állományát az utcákat megszálló őrcsapatokra osztottuk fel. A parancsnok azonban úgy véli, hogy ettől a helyzettől semmi üdvöset nem remélhet. Így azt a parancsot adja, hogy túlerőben lévő ellenség érkezése esetén haladéktalanul vonuljanak vissza. Azt a helyet is kijelöli a közeli erdőben, ahová vissza kell húzódnuk. Ám amikor ismét egy helyre gyűlnek, és az előrstartaléktól is megérkezik a várt támogatás, vagy egyszerűen csak akkor, amikor a helyzet kedvezővé válik, egyszerre több irányból ismét megindulnak a falvak felé. Több oszlopba rendeződve, több oldalról rátámadnak az ellenségre, s kiűzik onnan. Valószínűleg igen sok időbe telik majd, mire megerősítve visszatér. Ez idő alatt vagy a mieinkhez is megérkezik az erősítés, vagy az éjszaka beálltával ismét visszavonulunk.
- c) A Kaulsdorf és Köpenik közötti tagolt terepet 4 zászlóalj és két lovasszázad védi. Kaulsdorf környékét lovasság védi. Ottensbergnél a fákat kivágjuk [és torlaszokat készítünk belőlük], a Wuhle mentén lévő magaslatoknál néhány sáncot alakítunk ki, majd ismét torlaszok következnek egészen a mocsárig, a Königswegen, a Wuhle feletti hídnál ismét sáncokat építünk. Ezen őrhelyekre néhány löveggel egy vagy két zászlóaljat küldünk, azzal a parancssal, hogy amennyiben megkerülik őket, Kikemahl környékére vonuljanak vissza. A gyalogság maradékát és a lovasszázadokat itt egyben tartjuk, akik egyesített erővel támadnak a szembejövő ellenségre, s igyekeznek minél gyorsabban visszaszorítani azt. Ez esetben gyenge támadással azonban nem megyünk sokra. Ha tehát például Wulfsgarten környékén a bal szárnyunkkal támadnánk meg az ellenséget, s ezalatt a bal szárnyat a jobbal akarnánk biztosítani, tehát csapataink egy részét kizárólag egy másik felének a fedezése kötné le, nagy valószínűséggel semmit sem érhetnénk el. Sőt feltehetően visszavonulásra kényszerülnénk anélkül, hogy bármi [lényegeset] tehetünk volna. A visszavonulás közben pedig üldöznének minket, és az csak nagy veszteségek árán sikerülne. Ez lenne tehát az említett félmegoldás eredménye. Ha azonban úgy határozunk, hogy az ellenséget egyszerűen csak balról vakmerően megtámadjuk, s ha a szükség úgy hozza, a visszavonulást Friedrichshagen felé tervezzük, az ellenség megtámadott

csapatait legyőzhetjük, további csapatait pedig ezzel megfélemlíthetjük. Nem valószínű, hogy egy, a Königswegen előrenyomuló hadoszlop folytatja menetét, ha a másik oszlopot teljesen visszaszorították a Wuhle túloldalára.

- d) Ha az imént említett területre éppen csak megérkezünk, tehát nincs lehetőségünk fatorlaszokat és más akadályokat készíteni, a Wuhle mentén nem vonulathatunk fel csapatokat, hiszen így felesleges veszélynek tennénk ki azokat. Ez esetben állítsunk őrséget a Wuhle mentén, s csapatainkat Kikemahl környékén tartsuk egyben, hogy a helyzet alakulásának megfelelően hozhassunk döntéseket!

AZ ELŐŐRSÖK KIÁLLÍTÁSA:
ÉRTEKEZÉS AZ ELŐŐRSRENDSZER
EGÉSZÉNEK FELÁLLÍTÁSÁRÓL

1. Az előőrsök a hadsereghez vezető utakat foglalják el az elérni kívánt célhoz szükséges távolságban!
2. Azon helyekre küldjük ki azokat, ahonnan az ellenség észrevétlenül közelíthet!
3. Az előőrsök kiállításakor figyelniük kell arra, hogy ne vezényeljék azokat olyan helyre, ahol számukra hátrányt hozó ütközetekbe keveredhetnek. Ha erősebb és kezdeményező ellenséggel van dolgunk, mindig nagyon körültekintően kell eljárnunk. Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy az ellenséggel szemben sohasem kockáztathatunk. Sőt, nagy célok elérése érdekében nagyon is kockáztatnunk kell! De a mellékes, nem döntő jelentőségű dolgokban óvatosnak kell lenni. Épp ilyen az előőrsök elhelyezése is.
4. A hadsereg szárnyait a fenyegetettség mértékének megfelelően veszik körül.
5. A dandárok a főutakat és a fontosabb pontokat szállják meg! Amennyiben e feladatra a dandárok nem lennének elegendők, vagy ezzel olyan messze kerülnének egymástól, hogy a környéket már nem tudnák hatékonyan megfigyelni, akkor a szükséges számban osztagokat kell belőlük alakítani. Ez a felosztás azonban kizárólag akkor történhet meg, ha a szükség hozza úgy. Más esetben ebbe ne bocsátkozzunk, hiszen úgy csupán egy gyenge előőrs-láncot kapunk. Ennek eldöntésében azonban csak a tapasztalat segíthet.
6. Az előőrsök első elosztását általában a főszállásmester (*Generalquartiermeister*) vagy a vezérkar egy tisztje végzi térkép alapján. A dandárokat a

legfontosabb bejáratokhoz küldik, csak akkor különítenek ki belőlük további különítményeket, ha az teljesen egyértelműen elkerülhetetlen. Azon pontokat, amelyeket a különítményeknek kell megszállniuk, az előőrsparancsnokra kell bízni.

7. Ha kikülönítésekre kerül sor – hacsak a szükség úgy nem hozza –, a fegyvernemeket ne válasszuk szét! Az ágyúk maradjanak a főutakon!
8. Köztes őrhelyeket csak akkor alkalmazzunk, ha
 - a) a terep adottságainak segítségével meg tudják akadályozni, hogy az ellenség gyorsan benyomulhasson a főőrség szárnyaiba;
 - b) ha a terület őrzése miatt szükségessé válik, hiszen egyébként is ez az előőrsök legfőbb feladata!
9. Az előőrsstartalék állásai legyenek középen, vagy valamivel közelebb a fenyegetett ponthoz! Ahol csak lehet, legyenek takarásban, azonban ha meg akarjuk mutatni az erőnket, azonnal meg tudjanak jelenni!
10. Ha az előőrscsapatok elhagyják állásaikat, a legtöbb esetben egyesülnek, s így egy jelentős méretű csapatot hoznak létre. Ezeket, illetve az egyes dandárokat is a táborőrség (*Lagerwache*), illetve azok készenléti járőrei (*Piquet*) veszik fel. Utóbbiakat egyébként sem nélkülözhetjük, ha az előőrsoket valamiért elmozdítják állásaikból. Így tehát duplán hasznosak.
11. A táborőrség 1000-1500 lépésre áll a tábor előtt.
12. Árokba elhelyezni ezt már csak a lövegek miatt is érdemes lehet. Ha az ellenség a hadseregünkhöz igen közel van, általában nem nyomul be rögtön csapataink közé. Ez az állapot azonban igen könnyen egymás ágyúzásához vezet, s ilyenkor az árkok mindig jól jönnek. A rendes zárt sáncok ilyen esetben nem segítenek, hacsak nem az a cél, hogy hadseregünk itt vegye fel a harcot, vagy hogy az ellenséggel elhitessük, hogy passzív védelemre rendezkedtünk be.
13. A tábori őrség ereje a szükséges őrhelyek számától függ. Az előőrsstartalék betöltheti a hadsereg elővédjének feladatát is. Az őrvonal felállítását a hadosztály parancsnoka vagy egyik törzstisztje irányítja.
14. Ismétlésként tehát: az erős előőrsrendszernek nem más a lényege, mint az, hogy a hadsereg számára cselekvési szabadságot biztosítson. Mert bizony jaj annak a hadseregnek, amely az ellenség akarata szerint kell hogy cselekedjen! Jaj annak a hadseregnek, amely az ellenség megérkezése után vele mindjárt megküzdeni kényszerül! Jaj annak a hadseregnek, amely az ellenség közeledését megérezvén azonnal visszavonulni kénytelen, amelyet

aztán űznek, hajszolnak, s nyugtot nem talál! Ez oly mértékben kibillentí az egyensúlyból, hogy a legkedvezőbb alkalmakat is elszalasztja, s képtelenek lesz újra talpra állni.

A tulajdonképpeni előőrsök mellett minden tábornak és szállásnak megvan a saját őrsége is. Egyrészt a rend fenntartása érdekében, másrészt az ellenség miatt is, hiszen a sokszor igen távol álló előőrsökre nem minden esetben támaszkodhatnak. Már csak a gyakran előforduló rendkívüli esetek miatt sem. Az ellenség átszivároghat egy-egy ponton, rátámadhat egy állásra stb., s így gyorsan behatolhat táborunkba vagy szállásunkra. Ezen őrségek a visszavonuló előőrsök felvételére is szolgálnak. Ők általában a települések, szállások bejáratánál, hidaknál helyezkednek el. A legjobb, ha a menettáborok és sátoztáborok őrsége úgy 1000-1500 lépésre áll az ellenség előtt, megfelelő tereppontokon. Erejüket a szükséges őrszemek száma határozza meg. Amennyiben az előőrstartalék támogatja a készenléti járőröket (*Piquet*), akkor a táborokban stb. állnak készenléten.

JÁRŐRÖZÉS ÉS FELDERÍTÉS

I. §

Itt most nem a kisebb járőröző csapatokról lesz szó, amelyeket a tábori őrség küld ki, hogy bejárják az őrszemeket, és átfésüljék a környéket. Ezek tevékenysége nem túl komplikált. A messzebbre menő járőrök (*Patrouille*) lehetnek kisebbek és nagyobbak is. Minél nagyobbak, annál közelebb kerülnek ahhoz, hogy felderítők legyenek. A felderítővállalkozásokat általában nagy portyáknak szoktuk nevezni. Ezek alkalmával pontosabban felfedik az ellenség állásait, s akár bizonyos mértékű erő alkalmazásával át is jutnak rajtuk.

A járőrözésről

2. §

- I. Először is a járőrök fajtáiról.
 - a) Rejtett járőrök (*Schleichpatrouille*).
 - b) Az ellenség megtámadására küldött járőrök.
 - c) Akiket azért küldenek ki, hogy az ellenségről híreket hozzanak.
 - d) Akiket az ellenséges állások felderítésére küldenek ki.

2. Nagyságuk és összetételük
 - a) Ezek igen gyenge csapatok. Ilyen esetben a gyalogság jobb, mint a lovasság. (Rejtett járőr).
 - b) Öt lovas katona. Ez a legáltalánosabb.
 - c) Meglehetősen erős csapatok, 20-30 fő. Fedett terepen gyalogsággal együtt.
 - d) Mint a fentiekben.

Azok a csapatok, amelyeket azért küldenek ki, hogy az ellenség előrenyomulásáról értesítsenek minket, mindig gyengék, csupán néhány emberből állnak. Azok a járőröző csapatok is kicsik, amelyeket azért küldenek ki, hogy egy bizonyos pontról kiderítsék, megszállták-e, vagy sem. Feltéve, hogy ezek a pontok a közelben vannak. Abban az esetben azonban, ha többmérőföldnyi távot kell bejárniuk, hogy az ellenségről hírt szerezhessenek, vagy távolabbi területet kell felkeresniük, hogy ellenőrizhessék, az ellenség megszállta-e már azt, ha egy terület adottságait alaposabban kell felmérniük, vagy esetleg az őrszemek rémületükben tértek vissza, mindenképp meg kell erősíteni őket. Ilyen esetekben annyi csapatra kell szétválniuk, amennyit céljaik megkívánnak, s ezek közül néhány csapatnak oldaljárőrökkel (*Seitenpatrouille*) kell biztosítania magát.

A járőrözés általános szabályai

3. §

(Scharnhorst tábornok szerint a leggyorsabb lovakat és a legvitézebb katonákat kell alkalmazni.)¹⁰¹

A járőröző csapatok nagyságáról és összetételéről. Csak a legsűrűbb erdőbe küldjük kizárólag gyalogságot, a többé-kevésbé sík terepeken a gyalogságot és a lovasságot együtt vessük be. Ha azonban a visszavonulás biztosítása érdekében egy szűk átjárót kell megszállni, a gyalogság ismételt első osztályú választás. A járőröket nem az őrségek, hanem az előörstartalékot alkotó csapatok állományából küldik ki és osztják el az őrsök között.

4. §

A járőröző csapatok, ha lehetőségük van, sose vonuljanak az utakon, és semmi esetre se vonuljanak vissza ugyanazon az útvonalon!

¹⁰¹ SCHARNHORST 1793: 3. (A szerk.)

Példák: Ha egy úton járőrözünk, de a mellette lévő másikon nem, az maga a következetlenség. Ha az út már a szakasz legelején kettéágazik, érdemes mindjárt két járőrt küldeni, ha azonban csak később ágazik el, akkor egy nagyobb létszámút, amely ott majd kettéválik. A francia Poleretzky alezredes a hétéves háborúban rajtaütés áldozata lett, miközben 300 emberrel Stokendrebber faluban állomásozott. A Rethen és Alden felé menő járőrei ugyanis a Hören felé vezető utat választották, és figyelmen kívül hagyták a Gilten felé vezetőt. Ám a poroszok épp azon jöttek.¹⁰² Az 1758-as hadjáratban Hoya is hasonló eset áldozata lett, mert a herceg csak a gát túloldalán lévő ösvényt követte.¹⁰³

5. §

Információszerzés kikérdezés útján. Nagyon fontos, hogy a lakosság körében hírek után érdeklődjünk, enélkül a járőrök lényegesen kevesebb hírhez jutnának. Ezért útjuk – a megfelelő óvintézkedések betartása mellett – vezessen falvakon át!

6. §

Ha egy járőrt egy jelentős távolságban álló ellenséghez küldenek, az időről időre küldjön vissza híreket arról, hogy az ellenségre végül rálelt-e, vagy sem. A Breda mellett állomásozó angol hadsereg például egy műszaki tisztet küldött ki, aki egészen Loewenig ment előre, hogy rendszeresen híreket küldjön vissza.¹⁰⁴

7. §

Azok a járőröző csapatok, akik az ellenség után kutatnak, vonuljanak olyan észrevétlenül, amennyire csak lehetséges, és sohase forduljanak vissza anélkül, hogy az ellenséget megtalálták volna. Ha az ellenség még sincs az adott területen, a bírótól vagy más tisztségviselőktől igazolást kell szerezniük. Kizárólag a falusiaktól szerzett hírekre teljes mértékben persze nem hagyatkozhatunk. Ewald tábornoknak a 1776-os hadjárat során¹⁰⁵ 10 vadással és 30 gránátossal¹⁰⁶ kellett Bourdentownból indulva Burlingtonba vonulnia, hogy megtudja, az amerikai

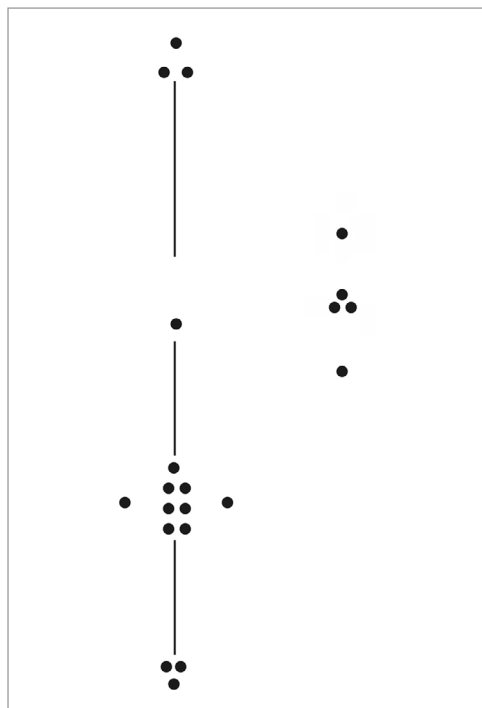
¹⁰² SCHARNHORST 1793: 17. (A szerk.)

¹⁰³ SCHARNHORST 1793: 13. (A szerk.)

¹⁰⁴ A példát bővebben is kifejti Clausewitz a jegyzetgyűjteményében. (A szerk.)

¹⁰⁵ Clausewitz az amerikai függetlenségi háború idején zajló New York-i és New Jersey-i hadjáratra utal, amely a William Howe tábornok vezette brit erők és a George Washington tábornok vezette amerikai hadsereg között zajlott 1776-ban és 1777-ben. (A szerk.)

¹⁰⁶ Érdekességként megemlítjük, hogy Ewald a naplójában 30 vadászt és 50 gránátost említ, ami éppen a duplája a Clausewitz által leírtaknak. EWALD 1785: 108. (A szerk.)



8. ábra

hajók a Delaware folyó ezen részén állomásoznak-e még. Ehhez feszített nappali menetire volt szüksége. Célja elérése előtt két órával áthaladt az ellenséges seregest bal szárnyán, napkeltekor ért a Yorkshire hídhhoz, úgy félóránnyira Bourlingtontól. Ott két házat talált, amelyeket azonnal megszállt, hogy azokból senki se juthasson ki. Vállalkozását egy heves hóvihár is segítette. Az egyik lakó megerősítette, hogy a tengerészek megszállták Bourlingtont, és a hajók is ott vesztegelnek, egy másik lakó pedig ennek az ellenkezőjét. Négy emberrel felkerekedett, csapatát elrejtette, a tisztnek pedig meghagyta, hogy ha lövést hall, az azt jelenti, hogy összecsapásra került sor. Amennyiben ez így alakulna, a Delaware mentén, az erdőn át akar visszavonulni. Ezután elindult a polgármesterhez, négy emberének pedig azt parancsolta, hogy egymás után haladva kövessék őt, s amennyiben az ő pisztolylövést hallják, azonnal nyissanak tüzet, és meneküljenek. A polgármester kétértelmű választ adott, így Ewald maga ment végig a városon, lement egészen a kikötőig, megbizonyosodott arról, hogy a gályák valóban ott vannak, látott néhány embert, akik tengerészkatónáknak tündek. Amikor minderről meggyőződött, visszasietett.

8. §

A menetek rendje. Az elővéd 100–1000 lépésre vagy akár még messzebb halad a főerőktől, a főerők után pedig, valamivel hátrébb az utóvéd. Visszafelé ugyanígy. (Minél előrébb van az elővéd, annál jobb. Az elővéd elé küldhetünk járőröket. Egy erős járőrt jóval távolabbra is előre küldhetünk, mint egy gyengébbet, hiszen az erősebb járőrök néhány embert beoszthatnak maguk és az elővéd közé. A menet egyébként annál biztosabb, minél előrébb van az elővéd. Ezt az oldalvédek nem tudnák biztosítani.)

A főerők a környék útjainak közelébe is járőröket küldenek, hogy szemmel tartsák azokat. (Erre azért van szükség, nehogy kelepcebe kerüljünk.)

9. §

Oldalvédek. Ha a környéket át kell kutatni, ezek szinte maguktól kialakulnak. A biztonság kedvéért a nagyobb járőröző csapatoknak szüksége van néhány oldalvédre, mégpedig a hozzájuk legközelebbi utakon, jobb- és baloldalt (8. ábra).

10. §

Támogatás. Szorosokhoz vagy más olyan pontokhoz, ahol utunkat elvághatják, ki kell küldenünk néhány embert. A legrosszabb esetekben ők híreket hozhatnak, vagy lövéssel jelezhetik a járőröző csapatoknak, hogy azok veszélybe kerülhetnek. (Erre – ha a terep mást nem diktál – a gyalogság a legalkalmasabb.)

11. §

Nagyobb erdős területeken menetelni nem veszélytelen. Nagyobb veszély esetén a terepen átvágva mellékutakra kell térnünk. Ilyen helyzetekben gyalogságra van szükség: az alkotja az elővédet, mert gyorsan el tud rejtőzni.

Átvonulás szorosokon

Sohase vonuljunk át egy szoroson anélkül, hogy ellenőriztük volna azt!¹⁰⁷

¹⁰⁷ EWALD 1785: 88. (A szerk.)

Átvonulás egy falun

12. §

Ez hasonlóan történik, mint a szorosoknál. Ha információnk van, vagy joggal gondolhatjuk, hogy az ellenség lesben áll a faluban, embereket kell előreküldenünk, hogy a portákat átkutassák, és a helyiektől információkat szerezzenek. (Az esetek többségében el is árulják.) Ezen intézkedések ellenére sem érdemes az egész csapattal egyszerre bemenni a faluba.¹⁰⁸

Példák: Freitag alezredes Theis hadnagyot 30 lóval Uslar mellett elrejtőzve hagyta, majd megsemmisített egy olyan francia járőröző csapatot, amely korábban a környéket néhány emberrel ellenőriztette, akiket a lakosság biztosított arról, hogy az ellenség nincs a faluban, így benyomultak. Egyetlen ember sem menekült meg, az elzászi önkéntesek Hemelnél estek csapdába.

Scheither őrnagy a hétéves háborúban egy Hammtól nem messze lévő faluban megsemmisített egy járőröző csapatot. Mégpedig úgy, hogy egészen addig maradt megbújva egy pajtában, míg azok – előttük elhaladva – egy szűk utcába nem értek.

Egy tiszt, akinek 1760-ban 20 lóval Marburg környékén kellett járőröznie, oly elővigyázatlan volt, hogy az előtte 50 lépésre haladó elővédjével együtt anélkül ment át egy szoroson, hogy ellenőrizte volna azt. Ennek következtében egy huszárkülönítmény támadt az elővédre, hátraszorította a főerőkre, és az egész csapatot fogságba ejtette.¹⁰⁹

Emmerichet 1759-ben a Bergen melletti csata után egy járőröző lovascsapattal Würzburg felé küldték azzal a céllal, hogy híreket vihessen a császári hadsereg állásáról. Amint Nieder Weißbach közelébe ért, azonnal érdeklődni kezdett az ellenség felől. Miután azt hallotta, hogy a környéken nincsenek osztrák csapatok, különítményével be is vonult [a településre]. Sőt rögtön engedélyt adott arra is, hogy a katonák lovukról leszálljanak, és etetni kezdjék azt. Egy ellenséges huszárkülönítmény azonban épp a közeli erdőben rejtőzködött, s látta, amint Emmerich bevonul a faluba. Ráj is támadt, és fogságba ejtette egész csapatát.¹¹⁰

¹⁰⁸ SCHARNHORST 1793: 8, 14. (A szerk.)

¹⁰⁹ SCHARNHORST 1793: 14. (A szerk.)

¹¹⁰ EMMERICH 1789: 102. (A szerk.)

13. §

A falvak átfésülésére küldött katonák éjjel csak roppant elővigyázatosan közlekedjenek a településekhez! Ha lehet, ne az utakon, inkább a földeken, kerteken át közlekedjenek, kémleljenek be az ablakokon stb.! Amennyiben az ellenség már a faluban van, a járőröknek esélye lehet meglepni azt, és foglyokat ejteni.

14. §

Télen, amikor csak az utak járhatók, így közlekedni csak azokon lehet, a nagyobb létszámú csapatokat kisebbekre kell osztani. Ezek aztán elegendő távolságot hagyva egymás között, egymást követve haladjanak! Így elkerülhető, hogy az egész csapatot bekerítsék.

15. §

Minden esetben, amikor komolyan kell tartanunk attól, hogy a járőröző csapatot megsemmisíthetik (például nagyobb erdőkben), csak egészen kicsi különítményeket küldjünk ki, tehát egyszerre csak 2-3 főt! Ezek úgy 1000 lépés távolságban kövessék egymást. Akkor is a kisebb különítmények kiküldése javasolt, ha

1. nagy területet kell rövid idő alatt átfésülni, ami egy nagy járőröző csapatnak nem menne olyan gyorsan,
2. a bekerítéssel kapcsolatos veszélyek miatt a szituáció ezt kívánja,
3. a kisebb csapatok nem félnek az ellenségtől.

Általában nagy járőröző csapatokat küldünk, ha merészebben kell előrenyomulniuk.

16. és 17. §

Ha elértük az ellenséget:

1. Amint a csapatok élén vonulók egyike megáll, mind megállunk.
2. Néhány kiváló lovas katonát előre ki kell jelölni, hogy abban az esetben, ha váratlanul megtámadnának minket, haladéktalanul vágassanak vissza, hogy értesíthessék a hátrébb lévőket.
3. Embereinket tájékoztatnunk kell arról, hogy hol helyezkedik el az ellenség, és ehhez képest mi hol vagyunk, ahogy arról is, hogy reggel, délben, este és éjjel hol leszünk.
4. Egészen addig, amíg az ellenség fel nem fedezett minket, senki sem tüzelhet.

(Ezen intézkedések betartásával még a legrosszabb esetekben sem történhet meg, hogy úgy semmisítik meg a járőröző csapatokat, hogy a hadsereg ne értesülne róla.)

18. §

1. Ha mi találjuk meg először az ellenséget, és nem tűnik sokkal erősebbnek, akkor jó alkalmunk nyílik egy sikeres rajtaütésre. Ám ennek megkezdése előtt mindenképpen vissza kell küldeni egy embert a hírrel.
2. Amennyiben túlerőben lévő ellenségre találunk, amely követni is kezd minket, szintén visszaküldünk valakit a hírrel, s olyan lassan kezdünk el visszavonulni, amilyen lassan csak lehetséges. Ezalatt az ellenséget egy pillanatra se tévesszük szem elől, s adjunk le annyi lövést, amennyi csak lehetséges! (Előbbi nagyon fontos. Egy járőr feladata természetesen általában nem a harc, de a tiszt, aki gyorsan vonul vissza, és így teljesen szem elől téveszti az ellenséget, nem tud megfelelő jelentést tenni.)
3. Ha minden óvatosság ellenére az ellenség mégis felfedez minket, és utunkat elvágja, akkor nem marad más választásunk: támadnunk kell, és át kell törnünk rajtuk. (Példa az amerikai háborúból.)¹¹¹

A felderítésről

(Itt most csak az ellenség erőinek felderítéséről értekezünk. A terep felderítéséről majd a vezérkari munkáknál beszélünk.)

Erejük és összetételük

19. §

Általában mind a három fegyvernem [lovasság, gyalogság, tüzérség] képviselteti magát köztük, a legjellemzőbb azonban a lovasság. Esetükben a tüzérség legyen könnyű-, vagy még inkább lovas tüzérség. A különítmények nagysága a felderítendő ellenséges seregtest nagyságához illeszkedjen. Ha biztosan tudjuk, hol vannak az ellenség állásai, és hosszabb ideig kell a közelükben tartózkodnunk, akkor a veszély is egyre nő. Nem megfelelő erejű különítmények esetén pedig az idő előrehaladásával a visszavonulás is egyre veszélyesebbé válik.

(A felderítő tevékenység rendszerint az ellenség őrcsapatai ellen vívott harcral is együtt jár. Ha az ellenséges őrcsapatok sík terepen állnak, és nekik is csak lovasságuk van, nekünk is elegendő a lovasság. Az esetek többségében azonban gyalogságra is szükség van. Amennyiben a terep erdős és igen tagolt, a gyalogság legyen a fő fegyvernem, ne a lovasság! Tüzérségre az őrcsapatok támadása és a visszavonulás miatt is szükségünk lehet. Az erő kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy

¹¹¹ SCHARNHORST 1793: 4. (A szerk.)

egy ellenséges hadosztály állásának felderítése kevesebb időt, utat és szervezést igényel, mint egy egész hadseregé. Számolnunk kell azzal, és fel is kell készülnünk rá tehát, hogy a hadseregnek több ideje van csapatokat odarendelni és kitalálni valamit a felderítés hátráltatására vagy megakadályozására.)

(A cél az, hogy az ellenséges előőrsöket visszaverjük, az ellenséges hadseregben pánikot keltsünk, hogy azt higgye, támadás készül, s így rábírjuk, hogy felvegye harcrendjét.)

20. §

Mielőtt a felderítés megkezdődik, az abban részt vevőknek eligazítást kell kapniuk annak céljáról. A legjobb, ha ez írásban történik. Külön erre készített, részletes térképekkel olyan alaposan ismertetni kell velük a terepet, amennyire csak lehetséges. Az eszközöket tekintve a papír a feljegyzésekhez, a távcső és a részletes, méretarányos térképek esetükben elengedhetetlenek.

21. §

A felderítéseket az ellenség állásainak legfontosabb pontjára vagy pontjaira irányítják, és előre intézkednek a harcrendről egy esetleges támadás esetére, illetve arra az esetre is, ha olyan csapatokat kellene elúzni, amelyek megghiúsíthatják szándékunkat. A további pontokat színlelt támadásokkal (*fausse-attaque*) kötjük le. No, nem azért, hogy megakadályozzuk, hogy az e pontokon lévők a felderítendő területek segítségére siessenek, hanem azért, hogy az ellenség ne deríthesse fényt egykönnyen arra, hogy éppen felderítés zajlik ellene.

22. §

Több tisztet kell kijelölni az ellenség helyzetének és erejének megfigyelésére, és védelmükre kis különítményeket kell melléjük rendelni, hogy a harcból fakadó veszélyek miatt nem aggódva a lehető legtöbb időt a megfigyelésre fordíthassák. A parancsnok jól teszi, ha ebben ő is részt vesz, és a harc vezetését egy másik tisztre bízta.

23. §

Ha viszonylag erős csapatunk van, a támadások során a megszokott módon járhatunk el. Ha azonban gyengébb, a menetet – amennyire csak lehetséges – igyekezzünk észrevétlenül végrehajtani, hogy a meglepetés erejéből pillanatnyi előnyöket kovácsolhassunk magunknak! (Nagyobb, 20-30 vagy akár ennél is több századnyi

hadoszlopokat az ellenség képtelen megkülönböztetni a hadseregtől. Ez esetben az ellenség tehát mindaddig nem léphet, míg a mi szándékunk ki nem teljesedik. Az ezzel nyert idő arra szolgál, hogy elérhessük céljainkat. Az 5 lovasszázadból és néhány zászlóaljából álló kisebb különítményeket azonnal felismerik, velük szemben hamarabb is kezdenek intézkedni, hogy azok ne tudják teljesíteni feladataikat. Tehát könnyebben veszélybe kerülhetnek, olyannyira, hogy talán vissza sem tudnak majd térni.)

24. §

Mindarról, amit nem láthatunk, hírek útján kell értesülnünk, éppen ezért fontos, hogy:

1. foglyokat ejtsünk, akiket a tiszték alaposan kikérdezhetnek,
2. kikérdezzük a helyi lakosságot az ellenség állásairól.

25. §

A foglyokat alaposan kikérdezzük:

1. az ezredről, amelyben szolgálnak,
2. a magas rangú tábornokokról, akiket a hadtestnél láttak,
3. a századok nagyságáról,
4. a hadtest nagyságáról,
5. az élelmiszerekről, amelyeket kaptak,
6. szállásuk nagyságáról, arról, hogy az egyes hadosztályok hol tartózkodnak, hogy vannak-e sáncok stb. (Feltehetünk olyan kérdéseket is, amelyeket egy átlagos katona nem tud megválaszolni, ha azonban mégis érkezik válasz, az általában megbízhatatlan.)

(A helyi lakosságot általában [az ellenség] erejéről, a falvakba történő beszállásáról, a terepről, ahol tartózkodik, majd végül a terep adottságairól kérdezzük. [Egy helyi földműves általában nem tudja megmondani, hogy egy vagy két hadosztály áll-e XY településen, az ilyen információkat a katonák jobban tudják. Az átlag katona azonban azt nem tudja, hogy egy másik település mellett egyáltalán vannak-e csapatok, ezt a földműves jobban tudja.] A legjobb híreket a települések tanult lakosaitól kaphatjuk, például prédikátoroktól, hivatalnokoktól stb. Ezeket aztán összehasonlíthatjuk azzal, amit mi magunk látunk. Mivel az idő általában szűkös, érdemes több tisztet megbízni a feladattal. Ha az egyik tiszt talál egy megfelelő embert, a vezénylő tiszthez viszi. A beszámolóok egyező pontjaiból mindig levonható néhány következtetés.)

26. §

Ha az ellenséges hadsereg menetét kell felderítenünk, akkor a menetvonalunkon fekvő minden olyan településen érdeklődnünk kell, amelyen az áthaladt. Ha az ellenség által megszállt területre érkezünk, és már bizonyos közelségbe kerültünk hozzá, akkor a különítmény egy rejtett helyen megáll, és néhány ember a lehető legovatosabban előremegy, hogy megfigyelhesse.

Visszavonulás

27. §

Az ellenség általában megbosszulja, ha a felderítést nem tudta megakadályozni. Mégpedig azzal, hogy a különítményen – annak visszavonulásakor – megpróbál rajtaütni. Ezért a visszavonuló különítmény felé a táborból mindenképpen erős előőrstartalék-csapatot kell küldeni. A visszavonulás alkalmával a lovas tüzérség kiváló szolgálatot tehet.

Néhány példa

1. Egy gyengébb különítmény megszállta Charlottenburgot. A jóval erősebb ellenség már bevonult Berlinbe. Rejtett járőröket küldünk előre, hogy megnézzék, az ellenség megszállta-e már Thiergartent, s hogy milyen intézkedéseket tett a város biztosítására.
 - a) Ha a hidakat megszállták, a járőröknek már nincs más lehetőségük, mint a csatornák¹¹² felderítése.
 - b) Ha a hidakat még nem szállták meg, a járőrök, amennyire csak lehet, rejtőzködve előremennek az országút mentén. A gyalogság ebben az esetben jobb választás a lovasságnál. Itt nincs szükség rejtett járőrökre, de semmiképp se vonuljanak sokan egyszerre! Három ember elegendő, de ötnél semmiképp se legyen több!
2. A charlottenburgi különítmény Schmargendorfon és Dahlemen keresztül szeretne visszavonulni, ám azzal szembesül, hogy az ellenség e helyeket már megszállta. Rejtett járőröket küldtünk Wilmersdorfba, majd onnan Dahlembé. A híreket Wilmersdorfból küldik. E járőrcsapatok már legyenek kicsit nagyobbak, legalább 5 fősek. Így már minden oldalra jut egy ember.

¹¹² Itt feltehetően a Landwehrgraben nevű csatornára gondol, amely Clausewitz idején a város védelmét szolgálta, és egyben a mocsaras területek vízelvezetésére is használták. 1845 és 1850 között kibővítették, ettől fogva jelentős vízi úttá vált. (A szerk.)

3. Az ellenség nem tartózkodik Wilmersdorf környékén. A különítmény visszahúzódott Steglitzbe, napkeltével kiküld egy erősebb járőr csapatot. Ennek a feladata, hogy megbizonyosodjon arról, hogy az ellenség mekkora létszámú csapattal van jelen Berlinben, s hogy megszállta-e már Schöneberget és Wilmersdorft is. Optimális esetben erre a feladatra egy 20-30 fős csapatot kell kiküldeni. Ennek az az oka, hogy Wilmersdorfban további csapatokat kell belőle kiküldeni, amelyből az egyiket Schönebergbe, a másikat Tempelhofba kell küldeni. Azért sem árt továbbá, ha nagyobb létszámú csapatot küldünk, mert számunkra roppant előnyös lenne, ha foglyokat is tudna ejteni. Ugyan Berlin megszállásáról híreket csak a helyi lakosoktól és a foglyoktól szerezhetne, de az ellenség viselkedéséből bizonyos következtetéseket le tud vonni.
4. Az ellenség Niederlausitz irányából közeledik. Spandauból kiküldünk egy járőr csapatot, hogy ellenőrizze, hogy az ellenség megérkezett-e már Groß Zietzen közelébe, hogy elfoglalta-e már Köpeniket. A járőrök a környéket nem igazán ismerik. Nappal van.
 - a) 20 fős gyalogság, 30 fős lovasság.
 - b) Két részre osztjuk őket, az egyik csapatot átszegdelt terepre, a másikat sík terepre küldjük.
 - c) Az első csapat utasításai:
 - Támadás, vessék magukat az ellenségre!
 - Küldjenek jelentést Tempelhofból Riksdorfba, Rudowból Köpenikbe!
 - d) A fő különítményt két részre osztjuk. Az egyiket Riksdorfból a Johannisthalba küldjük, a másikat egyenesen Köpenikbe. Ha úgy látjuk, hogy az ellenség nincs a közelben, a csapat Riksdorfban marad, ellenkező esetben 10 főt magunkkal viszünk, hogy ők a csapat élet képezhessék.
 - e) A sík terepen járőröző csapat.
 - Vagy ráatalál az ellenségre,
 - vagy, abban az esetben, ha ez nem így történt, Marienfelden át visszavonul Teltowig. [Ezen csapat] másik fele pedig:
 - vagy ellenséges tábori őrségbe ütközik, és nem vonul azonnal vissza,
 - vagy nappal két őrzőjáratot indít Riksdorfból, míg éjszaka egyet.
 - A Köpenik előtti tábori őrség nem vonul be [Köpenikbe].
5. Reinikendorfnál egy 30 huszárból álló tábori őrség áll, az ezekből kiküldött őrség Pankownál áll. Niederschönhausen előtt szintén áll egy ilyen csapat.

Éjszaka időről időre mind a két csapat járőröket küld ki. Két embert Dahldorfba, két embert Rosenthalba, 4 embert Tegelnbe. Utóbbi esetében azért kell 4 embert küldeni, mert így egy a jobb oldalon mehet, egy a bal oldalon, kettő pedig középen. Ezek a járőrök a vámházon (*Chausséehaus*) keresztül jönnek vissza. A Pankownál álló őrcsapatok időről időre 5 fős járőrt küldenek ki, hogy mihamarabb értesülhessenek az ellenség közeledéséről, s hogy egyúttal az őrség éberségét is ellenőrizhessék. Utóbbi azt a parancsot kapja, hogy a következő útvonalon haladjon. A niederschönhauseni tábori őrség Rosenthalon, Dahldorfon és a tegelni erdős területen keresztül megy a Vámház-hídhöz (*Brücke Chausséehaus*). Itt aztán két részre oszlik, egyik fele Reinikendorfba, a másik fele pedig a legelőkhöz (*Schäferrei*) megy.

6. Spandauból éjjel portyázókat küldenek ki Charlottenburgba és Berlinbe.
 - a) Ez a csapat semmiképp se legyen túl kicsi és gyenge!
 - Grunewald elején maradjon néhány gyalogos és egy lovas katona!
 - Charlottenburgnál szintén.
 - A Berlinbe igyekvők az oldalvédet küldjék Hofjäger irányába!
 - Wilmersdorfon át vonulhatnak vissza.
7. Az ellenség 10–12 ezer fővel táborozik Rosenthalnál. A Spree a mi felügyeletünk alatt van, Jungfernheide az övé alatt. Célunk, hogy táborát felderítsük.

Egy hadoszlopunk Charlottenburgnál áll, egy másik Berlinnél. Előbbi gyengébb, és gyalogságból áll. Ennek a dolga csupán annyi, hogy felriassa az ellenséget. A másik 10 lovasszazadból, 4 zászlóaljból és fél lovasütegből áll. Feladata, hogy a Königin Plantage és Niederschönhausen területéig nyomuljon előre. 10 lovasszázad egy ütegnyi lovas tüzérséggel egészen Weddingig nyomul előre. 5 lovasszázad Pankownál marad, és Blankenburggal szemben helyezkedik el.¹¹³

¹¹³ A példákban berlini és Berlin környéki földrajzi helyek szerepelnek. (A szerk.)

A HADSEREG ELÉ, AZ ELLENSÉGGEL SZEMBE
KIKÜLDÖTT KIS LÉTSZÁMÚ MEGFIGYELŐ
KÜLÖNÍTMÉNYEKRŐL (BEOBACHTUNGSDETACHEMENT)

I. §

Ezek a különítmények nem részei az előőrsrendszernek. Ennek az az oka, hogy egyrészt messze azok előtt járnak, másrészt nem állandók. Akkor alkalmazzuk ezeket, ha messze vagyunk az ellenségtől, így nem vagyunk abban a helyzetben, hogy megfigyelésére az előőrsrendszerünket használjuk, mert azt nem akarjuk túl közel engedni az ellenséghez, nehogy nem kívánt összecsapásba keveredjen.

2. §

Ezek a csapatok – sík terepen – állhatnak kizárólag lovasságból, ha azonban tagolt tereppel van dolgunk, mindkét fegyvernem katonáira szükségünk lesz. Teljesen tagolt terepen, például erdőkben szintén mindkét fegyvernemre szükség van, lovas katonákból azonban csak kevesebbre. Esetenként könnyűlöveget is adhatunk melléjük azért, hogy a megfelelő helyen az ellenséget feltartóztathassák vele, vagy egyszerűen csak azért, hogy – ha szükséges – zajt csaphassunk. Ezek mindig válogatott csapatokból állnak, és a feladatra legalkalmasabbak tisztek vezetik őket.

3. §

Az ellenség oldalán vagy állásai előtt állítjuk fel őket, elsősorban utak mentén, vagy azok közelében. Feladatuk az ellenséges seregtest megközelítési irányainak és állásainak megfigyelése.

4. §

Nagyságuk igen változó lehet, 20-30 lovas katonától egészen több zászlóaljig és lovasszázadig terjedhet, attól függően, hogy fő feladatuk mellett milyen szándékaink vannak még velük. Itt most csak a kisebb csapatok tevékenységét vizsgáljuk, azokét, amelyek maximum néhány száz főből állnak, mert a több zászlóalj nagyságúak helyzete nem általános. Biztonságukról egyébként az előőrsrendszerben megszokottakkal gondoskodhatunk, s nagyjából úgy kell viselkedniük, mint bármelyik másik seregtestnek.

5. §

Az itt tárgyalt kisebb csapatoknak van néhány sajátosságuk, amelyekre ki kell térnünk. Ezek a különítmények nem az ellenállásra rendeltettek. Nem hagyják, hogy a kisebb és gyengébb ellenség elűzze őket. A fegyver becsülete azt követeli meg, hogy a valamivel erősebb ellenséggel ravaszsággal és bátorsággal szálljanak szembe. Ez alapozza meg a könnyű- és a járőr csapatok hírnevét. Ám egyik esetben sem kerülhetnek igazán veszélybe. Jelentős ellenség elől minden ellenállás nélkül visszavonulnak. Hiszen épp elég, ha megtudják, hol tartózkodik az ellenség, nem feladatuk, hogy feltétlenül akadályozzák is az előrenyomulását. Erre egyébként ekkora távolságból nincs is szükség, mindemellett nem is alkalmasak rá. Az azonban nagyon fontos, hogy a visszavonulásuk alkalmával az ellenséget sose veszítsék szem elől. Ez egy olyan szabály, amelyet már más esetekben is hangsúlyoztunk. Jóval erősebb ellenséggel tehát soha nem bocsátkoznak harcba, kivéve, ha az áttörés céljából történik.

6. §

Ezek a csapatok összefüggő örlánccal nem szállhatják meg a megfigyelésre kijelölt környéket, ugyanis ehhez nem elég erősek. Ha magukat ilyen módon teljesen felosztanák, akkor az egyes kisebb őrcsapatok nem tudnák egymást támogatni, s így az ellenség napról napra elcsípne egyet közülük. Tehát ha el akarják végezni a rájuk szabott feladatot, és egyben biztonságban is akarják tudni magukat, mindenképpen más módszert kell választaniuk.

7. §

Ennek érdekében kisebb, előretolt őrcsapatokat állítanak fel a falvakban és azokon kívül is. Ezek képesek lennének ugyanúgy megfigyelni az ellenséget, mint egy előőrskordon, de erre nincs szükség. Egyrészt azért, mert ha az ellenség a hadseregünktől ilyen nagy távolságra van, bizonyára nem lesz annyira óvatos és körültekintő, mint amilyen akkor lenne, ha az lenne a célja, hogy előőrünket megtévessze, és észrevétlenül megközelítse hadseregünket. Másrészt azért, mert esetükben nem az a lényeg, hogy minél hamarabb, már az első félórán felfedezzék az ellenséget. Az ellenség még mérföldeket menetel, így nem lesz nehéz információt szerezni róla. Harmadrészt azért, mert az ellenség ilyen kis távolságra magától semmiképp sem fog kisebb különítményeket kiküldeni, a nagyobb csapatokat pedig könnyebb felfedezni. Végül pedig azt is meg kell jegyezni, hogy ezek a különítmények gyakran olyan vidéken tartózkodnak, ahol az ellenség még nincs is jelen. Feladatuk az,

hogy észleljék és jelentsék, ha megérkezett, érkezése azonban általában százféle módon, könnyedén észlelhető.

8. §

E kis őrcsapatoknak [feladatuk elvégzéséhez] nincs szükségük arra, hogy nagy létszámúak legyenek. A fent nevezett okokból nincs szükségük túl sok őrszemre vagy őrsre. Ezekből esetükben általában egy is elegendő. Ha kis létszámúak, kevésbé fenyegeti őket a megsemmisítés veszélye, mivel az ellenség néhány ember elfogásáért nem igazán akar fáradozni. A legjobb mégis az, ha a parancsnokok egyben tartják a különítményeket, így azokat az a veszély sem fenyegeti, hogy az egyik részük ügyetlensége miatt a többit is elveszítik. Emellett ebben az esetben hatékonyabb járőrözést és felderítést tudnak folytatni ott, ahol szükséges. Ezeket a különítményeket csak akkor szervezzük nagyobb létszámúra, ha az ellenség egy bizonyos, nagyobb létszámú különítményt állít a miénkkel szembe. Ilyenkor más lehetőségünk nincs, hacsak nem akarjuk a saját különítményünket nagy veszélynek kitenni.

9. §

Küldjük őket annyira előre, amennyire csak lehet, hiszen az ellenség megfigyelése csak egy bizonyos közelségből lehet sikeres! A rendszer persze korántsem tökéletes, így itt azzal az idővel is számolnunk kell, amennyi idő alatt az ellenség képes eljutni a legszélső őrcsapatunktól a fő különítményig. A fő különítmény azonban semmiképp se álljon túl közel az ellenséghez, mert az ellenség annak erejét egy vállalkozással felőrölheti! Az a veszély, amelyet a kis őrcsapatok távolsága okozhat, sajnos semmiképp sem tekinthető elkerülhetőnek. Ám mivel ezek javarészt lovas katonákból állnak, nehezebben semmisíthetők meg. Kevés ember egyébként is könnyebben menekül meg, mint sok együtt, ha pedig egy ilyen kisebb különítményt mégis elfognak, a veszteség nem jelentős. Mindezen okokból, ha nem akarjuk azokat falvakba elhelyezni, mindenképp falvak közelébe küldjük a csapatokat! Amennyiben mégis falvakban helyezkednek el, és az ellenség a közelben van, új állást kell keresniük. Ehhez a faluból éjszaka mindenképpen vonuljanak ki!

10. §

Azt a területet, ahol az ilyen különítmények állnak, s amely ily módon a fő előőrs-kordon előtt található, nem szükséges folyamatos járőrözéssel ellenőrizni, sőt nem is célszerű. A fő cél itt csupán az, hogy az ellenséget állásaiban megfigyeljük. Minden

mozgás előbb-utóbb az állások változását is jelenti. Éppen ezért nagyon fontos, hogy nap mint nap meggyőződjünk arról, hogy az ellenség őrsége vagy előőrsei megváltoztatták-e állásaikat. Ezt a legkönnyebben éjjel, az ellenséges tábornok megfigyelésével tehetik meg a kis létszámú portyázók vagy a rejtett járőrök. Napról erősebb csapatok felderítéssel győződhetnek meg erről, a legjobb pirkadatkor. Ha lehetőség van rá, a legszerencsésebb, ha ezeket a járőröket maga a tiszt vezeti. Hiszen őt magát az ellenség megfigyelésével bízták meg, így mégiscsak jobb, ha a saját szemével lát mindent, nem pedig másokén keresztül.

11. §

Egy másik kiváló lehetőség arra, hogy az ellenségről híreket szerezzünk, az, ha a különítmény parancsnoka ügyes, vállalkozó szellemű tisztek vezetése alatt 15–20 lovas katonából álló csapatokat küld ki az ellenség oldalába vagy hátába, azzal a céllal, hogy rejtetten mozogva hírt adhassanak arról, ami az ellenség hátában történik. Ez azonban természetesen nem hajtható végre minden körülmények között.

12. §

Az ilyen különítmények a legtöbb hírt a lakosságtól szerezhetik. Tény, hogy ezek gyakran nem valósak, de a nagy mennyiségben begyűjtött információkat összehasonlíthatjuk egymással, így végül mégis szinte a legbiztosabb eredményt kaphatjuk. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy a parancsnok a környékbeliekkel ismeretséget kössön, és megkedveltesse magát. Idetartoznak azok a hírek is, amelyekhez kémek útján jutunk. A hadsereg tehát a következő módon juthat hírekhez:

1. Kémek útján.
2. A lakosságtól.
3. Kisebb csapatok megfigyelései útján.
4. Szervezett járőrözés és felderítés útján.
5. Bármilyen más útján, amit a különítmény útja során tapasztal.

13. §

Mindaz, ami eddig elhangzott, arra vonatkozott, hogy ezek a különítmények miként teljesíthetik a rájuk bízott feladatot. Néhány szót azonban a biztonságukról is ejtenünk kell. Az ember ugyanis tudatlanságában azt gondolhatná, hogy ezeket a különítményeket az ellenséges hadoszlopok általában szétszórják, sőt teljesen fel is morzsolják. Ám ezen csapatok még azután is igyekeznek az illet elkerülni,

ha feladatukat már teljesítették, tehát a hadsereget már értesítették az ellenség érkezéséről. Igen, egy járőröző csapat is arra törekszik, hogy minél kevesebb embert veszítsen. Az azonban tény, hogy a felsorolt eszközök, amelyekkel az ellenség érkezéséről értesülhetünk, nem elegendők minden esetben ahhoz, hogy a különítményt meg is óvják a rajtaütéstől vagy a teljes megsemmisítéstől. Éppen ezért fontos, hogy a különítmények álláspontján tábori őrséget állítsanak ki, hogy azok az ellenséget egy bizonyos távolságból mindenképp észlelhessék. Ez nappal nem is jelent komoly gondot, és nem is kell hozzá nagyobb őrség. Ám ezek a különítmények olykor maguk is olyan kicsik, hogy nincs elegendő emberük ahhoz, hogy tábori őrséget állítsanak fel. Ebben az esetben néhány őrszemmel kell beérniük. Nappal többnyire ezek elegendők is, főként, ha ellenkező irányba állítjuk fel őket. Éjjel azonban más a helyzet. Egyrészt azért, mert gyakran annyi őrszemet sem tudnak kiállítani, hogy az ellenség ne jusson át közöttük észrevétlenül. Másrészt azért, mert még az sem jelent elegendő biztonságot, amikor a nagyobb különítmények sűrű, összefüggő láncot állítanak ki őrszemekből. Az ellenség ugyanis nagyjából ezekkel egyszerre fog benyomulni, így a különítményeknek arra is alig marad idejük, hogy lóra szálljanak, még akkor is, ha egyébként éberek voltak. Ez esetben tehát a legjobb megoldás, ha az álláspontjukat váltják. Az ilyen különítmények éjszaka rendszerint továbbvonulnak, és más helyet választanak, vagy ha az időjárás különösen zord, néhány eldugott pajtában együtt maradnak.

A KÜLÖNÍTMÉNYEK TEVÉKENYSÉGÉRŐL BESZÁLLÁSOLÁSKOR ÉS MENETEK KÖZBEN

I. §

Ha a különítmények nagyobb távolságra vonulnak, tevékenységük eltér a hadsereg közelében maradó járőröző csapatokétól. Útközben mindenképpen tábort kell verniük, vagy szállást kell szerezniük, s ezeket biztosítaniuk is kell. Itt most erről lesz szó. Egy különítményt nagyobb távolságra több okból is kiküldhetünk. Ezek az okok pedig egymástól igen eltérők lehetnek. A legáltalánosabb okok a következők:

1. Távoli pontok megszállása.
2. Távoli seregtestek megerősítése.
3. Az ellenség felkutatása és hírszerzés.
4. A vonuló ellenség követése.

5. Kisebbségi támadások végrehajtása hidak, raktárak, szállítmányok stb. ellen.
6. Az ellenség mélységében lévő őrcsapatok, különítmények felszámolása, a futárok feltartóztatása.
7. Az élelmiszer, fegyver, ruházat, ellátmány stb. beszerzése.

A fent említett egyes célok végrehajtásáról – amennyiben azokkal kapcsolatban van valami fontos megjegyezni való – a megfelelő helyen fogunk szólni. Itt most csak a menettel és a beszállásolással kapcsolatos tevékenységekről beszélünk, mert ez valamennyi esetben közös.

A közönséges menetek

2. §

Mindazt, amit az indulás előtt egy tisztnek meg kell figyelnie, és magával kell vinnie, már a tábori őrség kapcsán megtárgyaltuk. [Most] az elővédéről, az utóvédéről és az oldalvédéről [ejtünk szót].

3. §

Nyílt terepen az elővéd lovasságból áll, tagolt terepen és erdőkben lovasságból és gyalogságból. Minél tagoltabb a terep, annál kevesebb lovasra, és annál több gyalogos katonára van szükség. Néhány lovas katona azonban a híradás miatt mindig legyen velük!

4. §

Az oldalvédek szintén legyenek lovas katonák, hacsak útközben nem kell szorossal számolnunk, amelynél mindenképp gyalogosokat kell hagynunk, vagy a terep nem megfelelő a lovasság számára! Két típust különböztetünk meg. Az egyik, amikor néhány ember a különítményhez egész közel kutatja át a terepet, hogy egy esetleges rajtaütéstől megóvja a különítmény oldalát. Erre csak akkor van szükség, ha az ellenség a közelben van. A különítménytől távolabb azonban, a közeli utak mentén jobbra és balra nagyobb járőröző csapatok vannak, hogy híreket szerezhessenek arról, hogy az ellenség a környéken tartózkodik-e. (Berlin környéki példák.)

5. §

Az a leghelyesebb, ha visszavonulás esetén az utóvédben mindkét fegyvernem képviselteti magát. Ha lehetőségünk van, néhány ágyút is adjunk melléjük lovas

tüzérekkel! Előrenyomuláskor azonban elegendő, ha javarészt gyalogság van az utóvédben. Néhány lovas katonát azért ez esetben is adjunk melléjük!

6. §

Egy menetnek sohasem szabad úgy zajlania, hogy nincs valamiféle elővédünk. Rendkívül veszélyes egy úton [elővéd nélkül] előrenyomulni, különösen, ha valamiért vissza kell vonulnunk. Ahogy az is nagy elővigyázatlanságra vall, ha előrenyomuláskor utóvéd nélkül maradunk.

7. §

Az elővéd nagyságát a különítmény nagysága határozza meg. Erős különítményeknél körülbelül $\frac{1}{6}$, nagyon gyenge különítményeknél pedig mintegy $\frac{1}{3}$ adja a megfelelő arányt.

Az utóvédekről

8. §

Visszavonuláskor az utóvéd legyen legalább olyan erős, mint az elővéd előrenyomuláskor. Az elővéd ilyenkor lehet valamivel gyengébb. Visszavonuláskor az utóvéd a legfontosabb.

9. §

Az oldalvéd ereje az átfésülendő terep függvénye. Ha legalább hatan vannak, lényegesen megbízhatóbbak. (Hat ember olykor egy 1500 fős [csapat] oldalvédszolgálatát is elláthatja, sőt 6 ember olykor ugyanolyan hatékonyan fedezheti azt, ahogy 50 tenné. Amennyiben azonban nagy kiterjedésű terepet kell átfésülniük, szerencsésebb, ha nagyobb létszámúvá szervezzük őket. Például egy 1500 fős különítmény esetén 20 fő kényelmesen elláthatja ezt a feladatot, értelemszerűen egy 30 fős különítmény esetén nincs szükség ennyi emberre. Az oldalvédek kikülönítése kisebb csapatok esetében egyébként nem jelent nagy nehézséget, hiszen ezeknek feladatuk ellátásához nem is kell túl nagyoknak lenniük, így erőik megosztása nem jelent számukra hátrányt.)

10. §

Az, hogy az elővéd milyen távolságra legyen [a különítménytől], a tereptől és a különítmény helyzetétől függ. Egy igen nagy távolságra előretolt elővéd előnyei a következők:

1. Biztosított, hogy [időben] csatarendbe állhatunk. Bár ez itt nem olyan lényeges.
2. Elegendő időnk van megfelelő állást kiválasztani. Ez azonban nagyon lényeges.
3. Egy veszélyes terepről visszavonulhatunk.
4. Rejtekhelyet alakíthatunk ki.
5. Megfelelő időben visszavonulhatunk.
6. Könnyebben beszerezhetjük mindazt, amire szükségünk lehet.

Ezen előnyökkel azonban csak egy igen korai híradás esetén számolhatunk. Egy nagy távolságra előretolt elővéd hátrányai:

1. Szem elöl téveszthetjük.
2. Odavonzzuk az ellenséget.

Mindezekből a következő szabályt állíthatjuk fel: Az elővéd soha ne legyen olyan közel, hogy ez lehetővé tegyen egy rajtaütést, de soha ne legyen olyan messze se, hogy ne észlelhessük!

Ha a különítmény nem kívánja összemérni erejét az ellenséggel, egy messzire előretolt elővéd a megfelelő, ha azonban az a célja, hogy csapást mérjen az ellenségre, az elővéd semmiképpen ne legyen túl messze, épp csak annyira, amennyit a biztonság megkíván. Ugyanez a helyzet álljon fenn akkor is, ha a különítmény csak át akar szivárogni az ellenségen. A gyengébb különítmények inkább tartsák közel magukhoz az elővédjüket, az erősebbek erről a körülményektől [feladattól] függően dönthetnek.

II. §

(Az oldalvédek távolságát nehéz pusztán elméleti úton meghatározni. Ha a különítménynek – mint általában – vissza is kell térnie, mert hírekért, sarcolni vagy hadianyagért küldtük ki, akkor nagyobb területen kell fedezniük a csapat oldalát. Ha egy jóval távolabb eső pontot kell megerősíteniük, az oldalvédek csak olyan távolságra legyenek a különítménytől, amelyet a különítmény harcászati biztosítása megkövetel! Ha a különítménynek támadólag kell fellépnie, például meg kell támadnia egy ellenséges őrcsapatot, akkor gyakran előfordul, hogy a hadsereg egy része is követi, hogy biztosítsa a visszavonulását. Ilyen esetben jobb, ha nem gyengítjük meg azzal, hogy oldalirányba is kisebb csapatokat küldünk ki belőle. A messzire kiküldött különítményeknek – amelyek nem térnek azonnal

vissza, ellentétben azokkal, amelyeket az ellenség hátába küldünk – elegendő, ha oldalvédjeiket csak olyan távolságban tartják maguktól, hogy azok az ellenség megjelenését még megfelelő időben jelenteni tudják, hogy ne kelljen rajtaütéstől tartanunk. Ezek általában a lehető legnagyobb titokban vonulnak. A következőkben pedig pontosan a rejtve végrehajtott menetekről lesz szó.)

Az itt felsorolt, a különítmények eltérő céljaiból fakadó lehetőségektől függetlenül az oldalvédek általános távolsága a következő út vagy település távolságával egyenlő. A falvak különösen fontos szerepet játszanak, hiszen azok lakossága hírekkel szolgálhat.

Egy Großziethentől Tegeln környékére hírekért kiküldött különítmény oldalvédjei minden bizonnyal fel fogják keresni Charlottenburgot, sőt talán még meg is szállják azt. Ha ugyanezt a különítményt egy Tegelnnél álló seregtest megerősítésére küldik ki, oldalvédjeik ok nélkül biztosan nem mennek Charlottenburg közelébe, hiszen nem akarják a nyakukra hozni az ellenséget. Britzen és Riksdorfon azonban biztosan nem vonulnak át anélkül, hogy oldalvédjeik lennének a Köpenik–Berlin útvonalon.

Egy Ziethenből az ellenség után küldött különítmény, amely a Spreen átkelve Rosenthal felé tart, nem csak a közeli településeket fogja átfésülni, mert onnan esetleg rajtaütésre számíthat. Ahogy a Spreen átkelt, mindjárt az átkelőhelyeket is biztosítani fogja, sőt a Hamburgi útra (*Hamburger Straße*), Jungfernheide felé azonnal oldalvédeket küld majd, hogy megtudja, az ellenség elindult-e már Tegeln felé. Ez a különítmény a következő falvakban – Niederschönhausenben, Pankowban és Reinickendorfban – feltehetően rekvirálni fog, s magát oldalvédekkel kell biztosítani. Jungfernheide, Weißensee és Heinersdorf területét pedig bizonyára meg is szállja. Ha ugyanezt a különítményt az Oranienburg felé vezető úthoz küldjük, hogy ellenséges szállítmányokat fogjon el, feltehetően éjszaka kel át a Spreen, néhány embert pedig oldalra küld, hogy az éjszaka csendjében megfigyelhessék Charlottenburgot. Az pedig magától értetődő, hogy az oldalvédek létszáma és a megteendő út hossza nagyban befolyásolja a különítménytől való távolságukat.

Az elővéd és az oldalvédek tevékenységéről

12. §

Az elővéd és az oldalvédek biztosítják a csapatok élet és oldalait. Ha az előőrs felfedezi az ellenséget úgy, hogy az még nem fedezte fel az elővédet, azonnal

megáll. Egy emberként tesz így az egész hadsereg is. Nappal az elővéd parancsnoka kikérdezi a környékbeli embereket az ellenségről, éjjel azonban kizárólag a hallásunkra hagyatkozhatunk. Ewald azt tanácsolja a tiszteteknek, hogy az elővéd élén tartózkodjanak, s gyakran rejtőzzenek el útközben, hogy felderíthessék az ellenséges járőröket. Ezzel a módszerrel egyszer 7 amerikai tisztet fogott el, közöttük egy őrnagyot, akik ráadásul egytől egyig írásos parancsot vittek a vezénylő tábornoktól a helyi telepések felfegyverzéséről. Tette tehát nagyon jelentős volt.

A szorgalmas, célirányos jelentés az elővéd kiváltképp fontos kötelessége. A kikülönített csapatok sohasem veszíthetik szem elől a főerőket. Egy ellenség üldözte elővéd vagy oldalvéd sohasem vonulhat vissza a különítményéhez. (Az, hogy szorosoknál, falvakban és erdőkben miként kell eljárniuk, a járőröknél már szóba került.)

13. §

Ha az elővéd az ellenséges lovasőrsöket és tábori őrséget vissza akarja szorítani, üldözésükkor nagy elővigyázatosságra van szüksége. Csak akkor nyomulhatunk gyorsan előre, ha az ellenség tábori őrsége egyértelműen hátrányos helyzetben van.

Utóvéd

14. §

A dolgok természetéből fakad, hogy az utóvéd általában közelebb halad a különítményhez, mint az elővéd.

1. Csak annyira távolodhat el, amennyi időre a különítménynek szüksége van arra, hogy csatarendbe álljon, ha az ellenség támadna.
2. Mindig két részre kell osztanunk, amelyek aztán felváltva vonulhatnak vissza.
3. Feleslegesen soha ne álljon meg!
4. Amíg az ellenség a közelben van, sohase tévessze szem elől!.
5. A parancsnok mindig legyen vele!

15. §

Sűrű köd esetén úgy vonuljunk, mint ahogy azt éjszaka tennénk, vagyis minden kikülönített csapatot tartsunk közel magunkhoz. (A köd még veszélyesebb, mint maga az éjszaka. Egyrészt azért, mert megtévesztő lehet, másrészt azért, mert ilyenkor nem hallunk olyan jól.)

*Az utak és a kalauzok*¹¹⁴

16. §

Az elővédeket és az oldalvédeket vezető tiszteknek pontosan ismerniük kell az utakat, amelyeken haladni fognak, valamint jegyzéket kell kérniük a településekről, amelyeken átmennek majd. Településről településre kalauzokat kell alkalmazniuk (a legjobb, ha erdészek vagy pásztorok vezetik őket), és mindig térképekre támaszkodva kell tájékozódniuk.

17. §

Ha fennáll annak a veszélye, hogy ellenségbe ütközünk, haladjunk óvatosabban, a mellékutakon! A kisebb különítmények az esetek többségében ezt komolyabb nehézségnek nélkül meg is tehetik.

18. §

A menetek rendje kisebb különítményeknél nem olyan fontos, mint a hadseregnél. A legtöbb esetben azonban célszerű úgy haladni, hogy a gyalogság elöl, a lovasság hátul, a tüzérség pedig középen vonul.

19. §

[Menetek alkalmával] a különítményt tartsuk annyira egyben, amennyire a szolgálati rend engedi, senki sem távozzon vagy maradhat le, hacsak nem beteg! Hogy ez meg is valósulhasson, tartsunk a napi menet során 3, 4 vagy 5 rövid pihenőt is!

20. §

Ha az elővéd és az oldalvédek az ellenségbe ütköznek, a különítmény igyekszik gyorsan és rejtetten harcrendbe állni. Gyakran előfordul, hogy nincs más lehetősége, mint hogy a falu közepén rendeződjen össze, meglehetősen szorosan. Korábban

¹¹⁴ *Kalauzok vagy vezetők: olyan, jó helyismerettel rendelkező emberek, akik ezzel segíthetik a parancsnokok munkáját. Minden időben nagy jelentőséget tulajdonítottak a helyismeretnek, amelyről Zrínyi Miklós a következőket írta: „Szükséges egy hadviselő embernek ismerni a föld csínját: merre kell titkon járni, minden árkot, erdőt, passzust szükség tudni, kis mozzanatoknak nagy jelentőségük van. Ez bizonyos, hogy egy harc sincsen, amelyekből nem láthatjuk ennek hasznát. De mivel egy ember ez egész világnak situsát nem esmérheti meg és nem tudhatja, szükséges, hogy oly embereket tartson maga mellett, akik ott a tájon tudják.”* Forrás: ZRÍNYI 2021: 62. (A szerk.)

a csapatok mindig így sorakoztak fel. Ez a zárt felállás szinte mindenféle további hadmozdulatot lehetővé tesz, megkönnyíti a visszavonulást is stb. A továbbiakkal kapcsolatban már egy másik témakörhöz tartoznak.

21. §

Amíg a különítmény ellátja szolgálatát – ha kockázat nélkül lehetséges –, naponta egyszer híreket küld a hadseregnek, egyrészt a saját helyzetéről, másrészt az ellenségről.

22. §

Ha a vállalkozásunk elé nem gördülnek olyan akadályok, amelyek azonnali visszafordulásra kényszerítenének, akkor pusztán az út nehézségei ne tántorítsanak el bennünket! Ha az egyenes utat az ellenség lezárta, gyakran a mellékutakon is eljuthatunk a célhoz. Gyakran előfordul az is, hogy azt a hírt kapjuk, hogy az utat lezárták, pedig az ellenség nincs is ott, vagy csak igen gyenge erővel van jelen. Ahogy az is megtörténhet, hogy egy váratlan támadással egy komolyabb különítményt legyőzünk, s ezzel szabaddá tesszük az utat. Sokszor csak nagy erőfeszítések árán, hosszú kerülőutakon juthatunk tovább, ám a célt ennek ellenére is sikerül elérnünk. Mielőtt túl korán visszafordulnánk – s így gúny tárgyává válnánk, és szemrehányásokat kapnánk –, mindig gondoljunk ezekre a lehetőségekre!

Példák

1. Egy ellenséges seregetest Rosenthal környékén áll, egy másik Tegelnni inneni oldalának környékén. Spandauból 2 zászlóalj, 3 ágyút és 3 lovasszázadot küldenek Kustrinba. Az ellenség Berlin és Köpenik környékén cirkál.
 - a) *A menet útvonala:* Charlottenburgon, a Hallei-kapun, Riksdorfon, Köpeniken, Mahlsdorfon keresztül vonulnak. A különítmény az éjszakát Köpenikben tölti, mert csak délután indult.
 - b) *Általános helyzet:* Attól tartanak, hogy az ellenség értesült arról, hogy a különítmény elindult, s ezért már átkelt a Spreen, elrejtőzött, hogy a különítményt elfogja vagy megsemmisítse. Bár a jobb oldalon nem igazán van mitől tartani, no de sosem lehetünk elég óvatosak. Az elővéd egy lovasszázadból és egy gyalogosszázadból áll, hogy ha szükséges, oldalvédeket küldhessen ki. Hacsak a különítménynek nem áll szándékában a teljes környéket átfésülni, nem oszlik további kisebb osztagokra, hanem

megelégszik azzal, hogy jobb és bal oldalára egészen kis csapatokat küld, hogy azok fedezhessék. Mivel Riksdorfba csak nem sokkal napnyugta előtt fognak megérkezni, a sötét és a terep miatt a Köpenik előtti utolsó mérföldeket roppant óvatosan kell megtenniük.

- c) *A vezénylő tisztt utasításai az elővéd tisztjének:* A különítmény előtt szűk fél órával indulnak. Az ő feladatuk, hogy Riksdorfba felderítsék a terepet, a különítménynek rejtett helyet keressenek, és megakadályozzák, hogy azt az ellenség váratlanul megtámadja. Csak Riksdorfba mennek, ott bevárják a különítményt. A Spree feletti átkelőket néhány lovas katonával addig mindenképp megszállva tartják, míg a különítmény oldalvédelje oda nem érnek. Időről időre jelentést küldenek vissza a különítmény [vezénylő tisztjének] akkor is, ha az ellenséget még nem találták meg. Amint megérkeztek Riksdorfba, néhány járőrt küldenek ki Köpenik felé.
- d) *Az elővéd tisztjének feladatai az utasítások tükrében:* Spandauból egy tisztt vezetése alatt 10 gyalogost és néhány huszárt küld ki Grunewaldba, onnan pedig tovább Fasanerihez és a Hallei-kapuhoz. Egy altisztet 6 lovas katonával Charlottenburgba küld azzal a paranccsal, hogy ne csak a települést fésüljék át, hanem a híd túloldalán is kutassanak az ellenség után. Amint a különítménnyel megérkezik Charlottenburgba, egy tisztt vezetésével 10 gyalogost és 12 lovas katonát indít el Berlin irányába, hogy átfésüljék Thiergartent, és elfoglalják a hidat. Utóbbi néhány lovas katona hajtja végre, akik egészen addig ott is maradnak, míg a különítmény oldalcsapatai át nem veszik tőlük a hidat. Az oldalvédek maradéka átvonul a városon, Bergmüle és Treptow érintésével Riksdorfba megy. A tisztt a Hallei-kaputól egy 6–8 gyalogosból és néhány lovas katonából álló járőrcsapatot indít a Hasenheide irányába, amely onnan Riksdorf felé megy. Amint az elővéd tisztje Riksdorfba megérkezett, mindjárt a Köpenikbe vezető utak felől érdeklődik. Megtudja, hogy két út vezet oda, az egyik Johannisthalon át, a másik a Spree mentén. Ezzel együtt azt is megtudja, hogy dél körül egy gyalogságból álló ellenséges különítmény érkezett Köpenikbe. Azt azonban senki sem tudja, hogy ott maradt-e, és hogy mekkora különítményről van szó. A tisztt azonnal őrszemeket állít Riksdorf köré, s azonnal jelenti a hírt a különítmény parancsnokának. Ezt követően 2 kisebb járőrcsapatot küld előre Köpenik irányába. Ez a kis csapat elég, ha csupán 3-4 emberből áll. Ők azt a feladatot kapják, hogy az első útjukba kerülő háznál érdeklődjenek az

ellenség után, s amint sikerül néhány pontos hírt szereznük az ellenség köpeniki tartózkodásáról, azonnal induljanak vissza.

- A teljes különítmény összegyűlt Riksdorfban, a járőrök azt a hírt hozzák, hogy Köpenikben csupán egyetlen ellenséges, gyalogos járőr csapat tartózkodott, ám már az is elhagyta a települést. Ebben az esetben a különítmény parancsnoka úgy dönt, hogy mihamarabb Köpenikbe vonulnak. Mivel úgy hallotta, hogy a Johannisthalon át vezető út járható, azt választja. Egy tisztet egy század gyalogossal és 20 lovas katonával előreküld az említett útra, azzal a paranccsal, hogy foglalják el a hidat, és állítsanak fel előrsöt Mahlsdorf és Friedrichsfelde irányába. Ezen tiszt csapata egyben oldalvédként is szolgál. Egy másik járőr csapat Johannisthalon át előremegy. Őket 600–800 lépésre kisebb járőr csapatok követik. Az elővéd ez alkalommal közelebb, 300–400 lépésnyire marad a különítménytől, s csak néhány fős járőr lovagol mellettük jobb- és baloldalt az út menti bokros területen. Ha az ellenség lesben is állna, feltehetően a fő menetvonalon haladó elővédre vetné magát, s így a különítménynek lenne ideje visszavonulni. Amint a különítmény megérkezett Köpenikbe, még az éjszaka folyamán járőröket küldenek Mahlsdorfba, Kaulsdorfba és Biesdorfba, hogy azok a következő napra szükséges híreket meghozzák.
- Az a hír jön vissza, hogy Köpeniket egy nagy létszámú gyalogos csapat szállta meg. A járőrök egészen a település kapujáig eljutottak, anélkül, hogy találkoztak volna az ellenséggel. Ha választhat, a tiszt nem azt a lehetőséget választja, hogy Köpeniket megtámadják, inkább Fürstenwald felé kerülne. A döntés előtt azonban meg akar győződni arról, hogy az ellenség valóban Köpenikben tartózkodik-e, és hogy esetleg nem olyan gyenge csapatról van-e mégis szó, amely a különítmény közeledésének hírére azonnal elhagyná a várost. Éppen ezért a különítménnyel először Johannisthalig vonul, ahonnan 100 önkéntes gyalogost és 20 lovas katonát küld ki Köpenik irányába. Ők azt a parancsot kapják, hogy ha nem találják lehetetlennek, keljenek át a hídon, és vonuljanak be a településre. Arra az esetre, ha ez rosszul sülne el, a tiszt azt a parancsot adja, hogy az ellenséget félrevezetendő, Britzig vonuljanak vissza, míg ő maga Fürstenwaldon keresztül megy majd. Ha Fürstenwaldot megszállta volna egy ellenséges seregetest, s így itt reménye sem lehet arra, hogy átkeljen a Spreen, mindenképpen

Köpeniknél kellene megpróbálnia. A különítmény parancsnoka úgy dönt, hogy amilyen rejtve csak lehet, megközelíti a települést, s ahol lehetséges, megtámadja a helyőrséget. Utánaérdeklődik, hogy vajon lenne-e esélye átjutni a Spree-erdőn (*Wendische Spree*). Ebben az esetben ugyanis Rudowon át vonulna, lovas katonái a gázlón kelnének át, gyalogosai a Spree mentén mennének, Schönweide területén is átvonulnának, és meglepetésszerűen rátámadnának a településre. Azt hallja azonban, hogy a Spree-erdőn lehetetlen átkelni, így a különítményt egyben tartja, és megfelelő elővigyázatosság mellett Köpenik elé vonul, a településtől 600–800 lépésre áll meg. Itt a fák között tartózkodik, gyorsan megszervez egy kisebb elővédet, amely hirtelen megrohanja a hidat. Ha a támadás félresikerül, a különítmény Adlershofon és Britzen keresztül visszavonul. Ezen elhatározásáról értesíti a Spandauban tartózkodó vezénylő tábornokot.

- Az a hír érkezik vissza, hogy az ellenség gyalogságát és lovasságát látták az úton Köpenikből Berlinbe vonulni, hogy Köpeniktől egy negyedórára lovas őrsöket is láttak, s hogy a házak egy részét már kiürítve találták. A különítmény parancsnoka azonban éjszaka már nem mer továbbvonulni, s végül úgy dönt, hogy nappal sem megy be Köpenikbe, mert a terepet túl nehéznek véli. Riksdorfban megszervezi a legfőbb biztonsági intézkedéseket, napkeltével pedig minden útra járőrököt küld ki, 10–12 gyalogos és 5–6 lovas katonával. Addig nem indul el, míg meg nem győződik arról, hogy az ellenség nem tartózkodik Köpenikben vagy annak közvetlen közelében. Ha mégis ott lenne, megvárja, hogy megérkezzen a parancs Spandauból.

Rejtett menetek

A rejtett menet és annak meghatározása

23. §

Ha egy állást akarunk megfigyelni, megtámadni vagy felderíteni, menetünket – amennyire csak lehet – rejtve kell végrehajtanunk. Ezt általában nem olyan nehéz megoldani. Az ilyen menetek többségét éjszakára tervezik, akkor is, ha olyan ellenséges őrláncon kell átjutniuk, amelynek állásait valamelyest ismerik. Ám az ellenséges járőrök elkerülése gyakran még így is csak a véletlenül múlik. Van azonban

a meneteknek még egy fajtája, amelyet a lehető legrejtettebben kell megtennünk, s amelynek esetében – éppen ezért – jóval több nehézséggel nézünk szembe. Ezek azok a többnapos menetek, amelyeket olyan területen tesznek meg, amely teljes egészében az ellenség kezén van. Ezek általában a következő esetekben fordulnak elő:

1. ha az ellenség menetoszlopára akarunk rátámadni,
2. ha hidakra, raktárakra stb. akarunk támadni,
3. ha egyes személyeket akarunk kiiktatni,
4. ha hírekhez akarunk jutni, illetve
5. olyan különítmények visszavonulásakor, amelyekre az ellenség könnyen ráláthat.

(Polgárháborúknban, a nép felfegyverzése idején stb. az ilyen esetek gyakrabban előfordulnak, mint a hadseregeknél általában. Ha éppen úgy is tünne, hogy a hadseregeknél egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán fordulnak elő, ne higgyék, hogy elveszítették jelentőségüket! Sőt, jelentőségük csak nőtt.) A menetek rendjén túl azonban még további szabályokat is figyelembe kell vennünk.

A menetek általános rendje
(az esetben is, ha okunk van arra, hogy azt a lehető
legrejtettebb módon hajtsuk végre)

24. §

Az elővéd, az oldaljárőrök és az utóvéd egészen közel haladnak a különítményhez, csak annyira távolodhatnak el, hogy a különítmény egy esetleges támadástól még védve legyen. Nagyon fontos, hogy [a különítmény] a lehető legfegyelmesebben vonuljon, és mindannyiszor megálljon, ahányszor csak veszélyt sejt. (Amit a biztonság területén elveszítettünk, erőfeszítéssel kell pótolni! Ám nem lehet mindig ugyanolyan fegyelmel és erőfeszítéssel menetelni. Éppen ezért, ahol csak módunk van rá, legyen jóval [a különítményünk] előtt és mellett egy másik különítmény. Ha erre nincs lehetőségünk, ki kell tartanunk, és egy ideig el kell viselnünk a szükséges erőfeszítést.)

Az idő, az út és egyéb tényezők

25. §

1. Amikor csak lehetőségünk van rá, éjjel vonuljunk, nappalra húzódjunk be az erdőkbe!
2. A legrejtettebb utakat válasszuk!

3. Azokra a helyekre, ahol nem akarunk sokáig maradni, és ahol nem akarjuk az egész különítmény nagyságát felfedni, szállítsuk az ellátmányt a legtávolabbi falvakból és házakból! A legjobb, ha ez este történik.
4. Ha lehet, a kalauzokat is szerezzük olyan házakból, amelyek magányosan állnak a környéken, s csak akkor engedjük el őket, ha már nem árthatnak!
5. A számunkra fontos információkat a helyi lakosságtól szerezzük be!
6. Ha a helyi lakosok mégis felfedeznének minket, tartsuk őket magunknál, s csak akkor engedjük el őket, amikor már számunkra nem okozhatnak kárt! (Bizonyos szempontból a markukban vagyunk, hiszen elárulhatnak minket. Ennek megakadályozására sok mindent bevethetünk. Részesíthetjük őket barátságos bánásmódban, ajánlhatunk fel nagyobb összeget, végső soron pedig fenyegetőzhetünk halállal vagy tűzzel, ha nem engedelmeskednek. Ezek mind a célunk elérését szolgálják.)
7. (Ha az élelmiszerért nem tudunk fizetni, mindenképpen nagyvonalú elismervényt kell adnunk érte, a kalauzokat sem szabad soha ajándék nélkül elbocsátani.)
8. Ha az évszak nem teszi lehetővé, hogy a szabad ég alatt éjszakázzunk, egy közeli pajtában keressünk szállást!
9. Azzal is megteveszthetjük a helyi lakosságot, ha hirtelen megváltoztatjuk menetirányunkat, és úgy teszünk, mintha teljesen más szándékunk lenne, mint valójában. Ezt tegyük meg minél gyakrabban. (Ha nem így cselekszünk, minden óvintézkedés ellenére is lelepleződhetünk, hiszen az ellenség valamilyen úton mindenképp értesülni fog a jelenlétünkről, a legfontosabb tehát az, hogy ne tudja, pontosan hol talál ránk.)
10. Ewald tanácsai szerint igyekezzünk rejtve maradni, és csak néhány személy tudjon a menet tervéről és céljáról!

Példák

Egy hadsereg Magdeburgból Plauen és Brandenburg érintésével Berlin felé vonult előre, és a Haveltól Wusterhausenig foglalt szállást. Plauenben nagy mennyiségű élelmiszert és lőszert halmozott fel, hogy onnan hajóra rakodja azt. Egy közepes méretű sereget (úgy 6000–8000 fő) a Havel jobb partján Spandau felé nyomul előre, hogy az említett készleteket fedezni tudja. Azt a parancsot kapja, hogy ha a folyó ezen oldalán az ellenség túlerővel nyomulna előre, vonuljon vissza Brandenburg és Plauen irányába. Ez a hadsereg Spandau és Berlin között áll. Parancsnokuk egy megbízható kémről azt az információt kapta, hogy [az ellenség] Plauenben

csak egy gyenge zászlóaljat hagyott, amelyet tovább gyengített azzal, hogy több osztágot is kikülönítettek belőle, hogy ezeket Ferchesar környékére elővédként kiküldhessék. Ősz végén járunk. A folyó ezen oldalán lévő hadsereg egyik portyázó csapatának vezetőjét azzal bízzák meg, hogy Plauen környékén lépjen fel. 50 lovas és 100 gyalogos katonával indul el. Az ő terve nem más, mint hogy ezekkel a katonákkal – hatalmas kerülővel – megkerüli az ellenséges hadsereg jobb szárnyát, és onnan támadja meg Plautent, ahonnan senki sem várná.

Előkészületek:

1. Kiválasztjuk a lovas katonákat.
2. Minden katona 10 röppentyűt visz magával.¹¹⁵
3. Három napi kenyeret és takarmányt [készítünk elő].
4. A tiszttól részletes, méretarányos térképet és 100 Lajos-aranyat (fizetőeszköz) visz magával.¹¹⁶
5. Írásban utasítást kap a feladatairól, amelyben a célt is megadják. A teljesítés módját rábízják.

A parancsnok által választható menetvonal

A Frankfurter Straßétól Fürstenwaldéig

Este itt – vagy még korábban máshol – átkel a Spreen. Az első éjszaka a Scharmützelsee mögött egészen Neuen Mühligen menetel, ahová hajnalban érkezik meg. A tiszttől kiküld egy embert, aki dezertőrnek adja ki magát, és az ellenség után érdeklődik. Azzal a hírral tér vissza, hogy az ellenség legközelebbi szállása Storkowban van. Mivel a katonáknak még van elegendő élelmiszerük, s az ellenség igen közel van, nappal az erdőben maradnak, semmiképp nem fedik fel magukat. Estefelé a tiszttól úgy dönt, továbbindul Teupitz felé. A második éjszaka elér a hermsdorfi erdészházat, ahol az erdésztől megtudja, hogy Teupitzet egy ellenséges különítmény szállta meg, amely rekvirálást rendelt el a környéken. A tiszttól úgy

¹¹⁵ A röppentyű (Congrave Rocket) brit fejlesztésű katonai fegyver volt, amelyet Sir William Congreve tervezett 1804-ben. A rakétákat hatékonyan használták a napóleoni háborúk és az 1812-es háború alatt. Forrás: Britannica Editors 2014. (A szerk.)

¹¹⁶ A Lajos-arany (Louis d'or) francia pénzérme, amelyet először XII. Lajos vezetett be, 1640-ben. Később több változatban és értékben is forgalomba hozták. Scharnhorst a zsebkönyvében a Lajos-arany értékének meghatározását két dátumhoz kötötte (1726 és 1785). Forrás: SCHARNHORST 1793: mellékletek 14. (A szerk.)

dönt, hogy ezt a különítményt szét fogja kergetni, még éjszaka átvonul a teupitzi erdőn, és reggelre Halbébe ér. A kalauzt – aki idáig elvezette őket – egész nap maguknál tartják. A tiszt megkéri, hogy mondja el, hogy jutnak Lubbébe. Ha élelmiszerből és vízből stb. nincs hiányuk, akkor észrevétlenül az erdőben maradnak. Estefelé újra útnak indulnak, s a harmadik éjszaka ötmérföldes menetet teljesítenek Lukenwalde környékéig. Ezt a területet az ellenség még nem szállta meg. Úgy értesülnek, hogy a legközelebbi ellenséges szállások Belitzben és Trebinben vannak. Állásaikat a Lindenberger-malomnál veszik fel, ahová a tiszt éjjel embereket küld ki, hogy 2-3 napra elegendő gabonát szerezzenek. Innen szerzik be a kenyereket is. Mindent elhoznak, amit csak ott találnak. A gabonát és a kenyeret is kifizetik a molnárnak. A molnárt azonban a tiszt egész nap maga mellett tartja, s megfenyegeti, hogy lelövik a családját, ha elárulja őket. Ezen a napon a molnárt használja kalauznak, és megjutalmazza, mielőtt elengedi.

A negyedik napon a tiszt Bruek és Belzig környékére akar vonulni, de megtudja, hogy egy jókora seregtest érkezett ide, hogy a következő napon továbbmenjen Potsdam felé. Ezért úgy dönt, hogy csak Treuenbrietzenig mennek, s ott az erdőben maradnak addig, míg ez a seregtest el nem vonul. Ezt követően egy 7 mérföldes erőltetett menetben Plauenig vonulnak, amelyet egy mérföldre közelítenek meg. Itt rejtve maradnak, néhány embert azonban kiküldenek álruhában, hogy az [ellenséges] őrség helyzetéről tájékozódjanak, valamint arról, hogy milyen módon lehet átjutni a csatornán. Ezt követően – a körülményektől függően – még nappal vagy az éjszaka folyamán támadnak. Az ellenséget szétkergetik, a raktáraikat felgyújtják. A visszaúttjukat a Havel jobb partjára tervezik úgy, hogy ekkor is a lehető legtöbb kárt okozzák az ellenségnek. A havellandi lápon és Rupin kerületen áthaladva ismét csatlakoznak a hadsereghez.¹¹⁷

Beszállásolás, laktáborok, éjszakázás a szabad ég alatt

26. §

Itt arról lesz szó, hogy a beszállásolások alkalmával, a szállásokon, táborokban stb. hogyan tudjuk biztosítani a csapatok pihenését. A pihenést csak úgy biztosíthatjuk, hogy az a stratégiai és taktikai célt ne veszélyeztesse. Az egyik legfőbb cél a biztonság. A szállások esetében is olyan intézkedéseket kell hoznunk, amelyek biztosítják a magasabb rendű céljaink elérését. Szigorúan nézve a beszállásolás, a különböző szállások, táborok stb. stratégiai és taktikai rendeltetésének

¹¹⁷ EMMERICH 1789: 106. (A szerk.)

meghatározása – például egy pont védelme, az előőrsök felvétele stb. – nem ide tartozik, az ugyanis az operatív vezetés feladata. Kisebbedő állások esetében azonban akár ide is tartozhat.

Beszállásolás

27. §

Azt gondolhatnánk, hogy a szállások lényegesen több biztonságot nyújtanak, mint ha táborokban vagy kiépített táborokban éjszakáznánk. Ha az egész különítményünket egy helyen szállásolhatjuk el, a különbség nem jelentős. Amennyiben azonban ezt csak a különítmény felosztásával tehetjük meg, a különbség hatalmasra nő. Nem csak az ellenség közelsége és a veszély nagysága határozza meg, hogy az ember a szabad ég alatt aludjon-e, vagy sem. Ha a különítmény elcsigázott, az ellátás biztosítása nehéz, akár a kedvezőtlen időjárás is nehezíti a körülményeket, gyakran kényszerülünk arra, hogy a legnagyobb veszély mellett is a beszállásolást válasszuk. Esetleg arra, hogy szétválva különböző településeken táborozzunk. Itt most arra hívjuk fel a figyelmet, hogy mi az, amire egy különítmény parancsnokának mindenképpen ügyelnie kell, ha csapata elszállásolását csak több helyen tudja megoldani.

Az egyes szállások

28. §

Mielőtt a szállásra vonulnánk

1. A szálláscsinálókat, amilyen hamar csak lehet, előre küldjük. Ha lehet, három tiszt is menjen oda! Az első a beszállásolást intézi, a második az ellátást, a harmadik pedig feltérképezi a környéket, hogy később megfelelően tudják felállítani az előőrsöket. Ha az elővéd és a szálláscsinálók egyszerre érkeznek, a harmadik tiszt lesz az elővéd parancsnoka. (A három tiszt egyébként egy ideig még ellátja szolgálatát.)
2. Amikor a különítmény megérkezik, megáll, vagy egyszerre, vagy részenként. Az őrséget előre küldik. Kiadják a parancsot, amelynek az alábbiakat kell tartalmaznia:
 - a) Miként viselkedjen a csapat a szálláson éjjel?
 - b) Az indulás ideje, amennyiben onnan továbbvonulnak.
 - c) Hol van a gyülekezőhely?
 - d) Hová kell visszavonulni, ha megtámadják őket?

29. §

Biztonsági intézkedések

1. Az előőrsök és a járőrök ilyenkor általában a közelben [maradnak], a legközelebbi hidaknál és szorosoknál.
2. A település bejáratait lezárják. Ha a helyzet indokolja, vagy az idő engedi, a távolabbi bejáratokat is le lehet zárni. Ez tovább növeli a biztonságot, feltéve, hogy az akadályokat őrség felügyeli. (A lezárásra használt akadályok lehetnek kocsik, kövek, fák, fatorlaszok.)
3. Gyülekezőhelyek. Ezekről már volt szó.
4. Az ágyúkat és a málhát a település mögé, az ellenségtől távolabbi oldalra küldik.

További intézkedések

1. A szolgálati feladatok felosztása a tisztek között.
Erről is beszéltünk már.
2. Hírek és kalauzok. Minél több hírt kell egymással összevetni. A következő napra több kalauzt kell kijelölni. Ezek legyenek értelmes és megbízható emberek.

30. §

Teendő az ellenség támadása esetén. Ha a különítményt nem csak azért állították fel, hogy a település védelmét ellássa, akkor bizonyára valami más célt jelöltek ki neki. Ezt – ha az ellenség már a település felé nyomul – olyan gyorsan véghez kell vinni, amilyen gyorsan csak lehet. A feladat teljesítése érdekében pedig – ha ez elkerülhetetlen – harcba kell bocsátkozni az ellenséggel. Ebben az esetben azonban a következő alapszabályok betartása nagyon fontos:

1. A harcrend legyen a lehető legegyszerűbb!
2. Elsősorban a védelemre támaszkodjunk, és ne a támadásra!
3. Igyekezzünk rejtett állást biztosítani!
4. A visszavonulás legyen minden esetben a lehető legpontosabban megszervezve!
5. Az utakat, amelyeken a különítménynek haladnia kell, szalmacsutakkal (*Strohwise*)¹¹⁸ meg kell jelölni.

¹¹⁸ Körülbelül egy méter magasságú karóra erősített szalmaköteg, amellyel kijelöltek egy utat vagy területet. Forrás: <http://www.strohwich.de/>. (A szerk.)

31. §

Az egyes fegyvernemek. A lovasságnak több időre van szüksége a gyülekezéshez, mint a gyalogságnak, a tüzérségnek pedig a lovasságnál is többre. Következésképpen, ha egy területen több csapatot kell elszállásolnunk, a gyalogság kapja az ellenség által leginkább veszélyeztetett helyzetben lévő szálláshelyeket. Igyekezzünk azonban inkább elkerülni, hogy egy helyen kelljen több csapatot beszállásolnunk, mert az káoszhoz vezethet!

32. §

Ha nincs lehetőségünk minden csapatot szálláson elhelyezni, a lovasság aludjon a szabad ég alatt. Egyrészt a biztonság miatt, másrészt azért, mert a gyalogság nagyobb megterhelésnek van kitéve a menetek alkalmával.

Szabályok, amelyeket akkor kell betartanunk,
ha a csapatokat nem egy helyre szállásoljuk be

33. §

Ha nincs lehetőségünk egy faluban megszállni, és a csapatokat több helyen kell elszállásolni, a következőket kell szem előtt tartanunk.

A szállások kiválasztása

1. Igyekezzünk olyan települést találni, amelyen együtt maradhatunk!
2. A szállások legyenek olyan terepszakasz mögött, amely védelmet nyújt, ha az odavezető utakat megszállva tartjuk. Ez természetesen csak akkor kivitelezhető, ha a választás nem jelent nagy kerülőutat, hiszen az a legfontosabb, hogy minél gyorsabban haladhassunk célunk felé.
3. Ahol csak lehet, olyan szállást válasszunk, amely közel van az úthoz, a csapatokat pedig inkább egymás mögé helyezzük, mint egymás mellé!

34. §

Az elszállásolás rendje

1. A lovasságnak az ellenséghez legközelebbi helyeket jelöljük ki, a tüzérségnek pedig a legtávolabbiakat! (Ez csak akkor történhet másképp, ha a terep nyomós indokot ad rá.) Az oka annak, hogy itt a nagy háborúban alkalmazott szabályokkal ellentétes elvet követnek, nem más, mint hogy a kisebb különítmények ellenállásra csak akkor képesek, ha minden fegyvernem képviseli magát. A lovasság azonban sokkal könnyebben visszavonulhat a gyalogság mögé, mégpedig jelentős veszteség nélkül. Ez fordítva viszont nem igaz. (Ez nem áll ellentmondásban a 20. §-szal.)

2. Ha nem egy helyen bivakolunk, a lovasságot és a gyalogságot együtt hagyhatjuk, de csak akkor, ha ezzel a gyalogság nem válik túl gyengévé. (Lásd 35. §, 3.)
3. A vezénylő tiszt maradjon az ellenséghez legközelebb eső szállások egyikén.

35. §

1. A csapatok csak kicsivel azelőtt válnak szét, hogy a szállásokhoz érkeznének. A következő napra a legelső vagy a legutolsó szállást jelölik találkozóhelynek, attól függően, hogy melyik irányba indulnak tovább.
2. A falvakat [amelyekben megszállni terveznek] a reggeli találkozás alkalmával jelölik ki, s előreküldik a szállásmestereket. A legjobb, ha ezek a lovasság soraiból kerülnek ki.
3. Egy kiválasztott tiszt vezette elővéd vagy utóvéd adja az ellenség felé kiküldött közös előőrsöt. Ha a kijáratoknál vannak akadályok, gyalogosokat állítunk hozzájuk, egyébként az előőrsök inkább lovasokból állnak, s ahol lehet, lovas tüzereket adunk melléjük, néhány löveggel. A közös előőrsök mellett minden szálláshely saját őrséget is kiállít. Minden szálláshely parancsnoka maga felel annak biztonságáért.
4. A parancsot még azelőtt kiadják, hogy a csapatok szétváljanak. Ebben a következők szerepelnek:
 - a) A következő napi találkozóhely, illetve egy találkozóhely arra az esetre, ha az ellenség támadna. Utóbbi esetére legjobb a középső vagy a leghátsó szállást kijelölni.
 - b) Az indulás időpontja.
 - c) A következő napon teljesítendő menet általános részletei. Ha a parancsnoknak nyomós oka van arra, hogy azokat titokban tartsa, akkor csak az egyes szállások parancsnokaival közli, vészhelyzet esetén még velük sem.
5. Az odaérkezést követően minden szálláshelyről küldöncöt küldenek a főhadiszállásra, aki aztán ott is marad.
6. Ha nincs okunk arra, hogy a szálláshelyeket titokban tartsuk, járőröket küldünk azokhoz, amelyeket igénybe akarunk venni.

36. §

1. Ha az éjszaka folyamán egy szállást az ellenség megtámadna, az ott tartózkodó csapat, amilyen gyorsan csak lehet, igyekezzen visszahúzódni a kijelölt találkozóhelyre, a történeteket pedig azonnal jelentsék a közeli szállásoknak és a főhadiszállásnak!

2. Előre meg kell beszélni a vészhelyzet esetén alkalmazandó jeleket, amelyek segítségével jelezhetjük, hogy éppen hol vagyunk. Három lövés, ebből kettő gyorsan egymásután, a harmadik valamivel később.

Táborok

37. §

A táborok – amennyiben az egész különítmény egy helyen táborozhat – nagyobb biztonságot nyújtanak, mint a beszállásolás, mégis utóbbit részesítik előnyben. Ennek az az oka, hogy a legrosszabb beszállásolás is kellemesebb, mint bármelyik tábor. Kellő éberséggel pedig beszállásoláskor is gondoskodhatunk a biztonságról. Táborot tehát csak akkor verünk, ha a csapatokat mindenképp egy bizonyos ponton akarjuk tartani, és annak közelében nincsenek házak.

38. §

Táborot felállítani csupán 24 órára aligha éri meg, hiszen ehhez különböző anyagokra van szükségünk, és jelentős időt is igényel. Ha hosszabb ideig maradunk egy helyen, a kunyhók építésére be kell szereznünk a szükséges anyagokat: szalmát és fát. (Nagy hadseregek esetében természetesen jóval gyakrabban választják a táborozást, mint a kis kötelékek harca során.)

Bivak

39. §

A legnagyobb biztonságot természetesen ez adja, ám mivel ez esetben a katonák nem tudják levenni az egyenruhájukat, s az időjárás viszontagságainak is ki vannak téve, igyekezzünk kerülni, hogy a csapatok túl sok éjszakát töltsenek egymás után a szabad ég alatt! Még akkor is, ha a kis kötelékek harcában – az ellenség közelsége miatt – erre általában erős képzetetés van.

40. §

1. A különítmények számára, ha mindenképp táborozni vagy bivakolni kell, természetesen kényelmesebb, ha ezt falvak mellett tehetik, ám az erdő közelsége ennél is fontosabb.
2. Ha csak a szükség úgy nem hozza, semmiképp se mezőt válasszunk a tábor vagy a bivak helyszínéül! Ezt a szabályt már Vegez¹¹⁹ is leírta.

¹¹⁹ Flavius Vegetius Renatus, a 4. században élt római katonai szerző 384 és 395 között írta *Epitoma rei militaris* című, négykötetes munkáját. Forrás: *Britannica Editors* 2024. (A szerk.)

3. Az erdő közelsége után a víz közelsége a legfontosabb, sőt nyáron ez a legfőbb szempont. A víz legfeljebb $\frac{1}{4}$ mérföld távolságra legyen.

4I. §

Bivak esetén a hely kiválasztását taktikai szempontból csak a különítménynek szabott feladat határozza meg, ám ha viszonylag rejtett helyet találunk, az szinte minden szempontnak megfelel.

RAJTAÜTÉSEK ÉS KISEBB
ŐRCSAPATOK ELLEN
VÉGREHAJTOTT TÁMADÁSOK

Ezen vállalkozások céljairól

I. §

Itt most csak azokról az esetekről ejtünk szót, amelyeket tervezetten, saját akaratból hajtanak végre. Tehát azokról az esetekről, amikor a létszám elegendő, vagy túlerő vannak. A kisebb előőrsök támadásai, amelyeket a nagyobb oszlopok előrehaladásának keretein belül hajtanak végre, nem igényelnek különösebb előkészítést.

1. Minden szempontból fölényben vannak.
2. Céljük, hogy az ellenséges őrcsapatok által állított akadályokat a lehető leghamarabb megszüntessék.
3. Az itt mellékes, hogy az ellenséges különítménynek olyan sok kárt okozzanak, amennyit csak tudnak.

Mindebből úgy tűnik, hogy az ilyen esetekre a következők vonatkoznak: Ha az oszlop éle találkozik az ellenséges előőrsökkel, a legfontosabb, hogy gyorsan szabaddá tegyük az utat, tehát inkább energikus előrenyomulással győzzük le azokat, ne manőverekkel. Inkább gyors üldözéssel okozzunk nekik veszteségeket, ne megkerüléssel vagy teljes felszámolásukkal! Azokról az esetekről itt most nem beszélünk, amikor egy teljes őrséget semmisítünk meg azért, hogy az ellenség elől eltitkolhassuk előretörésünket. Teljes különítményeket ugyanis aligha lehet teljesen felszámolni anélkül, hogy ennek híre valahogy vissza ne jutna az ellenséghez.

2. §

Ha egy kisebb őrccsapat nem azért hajt végre támadást, hogy az egész oszlop előrehaladását segítse, akkor a támadásnak valami más oka kell hogy legyen. Az ilyen vállalkozások céljai általában a következők lehetnek:

1. Ha az ellenséges őrccsapat gondot jelent számunkra, ahogy ez az előőrsöknél gyakran elő is fordul.
2. Ha a helyzet annyira veszélyes, hogy megkívánja ezt a vállalkozást.
3. Ha egy hasonló jellegű veszteséget kellett elszenvedünk, így az ellenségen bosszút akarunk állni.
4. Ha az ellenséges őrccsapat valamiféle fontos tárgy, létesítmény vagy személy védelmére rendeltetett, amelynek vagy akinek megszerzésével jelentős előnyre tehetnénk szert. Ilyenek lehetnek például hidak, raktárak, hadszertárak, tábornokok vagy más fontos személyek.
5. Ha hadművelet szempontjából fontos pont van az ellenséges őrccsapat kezében.

3. §

Az ilyesfajta vállalkozások céljairól nagy általánosságban a következőket jegyezhetjük meg:

1. Az ellenségnek egy ilyen vállalkozással nem okozhatunk döntő veszteséget, ezek ugyanis csak akkor válhatnak jelentőssé, ha lehetőségünk van rendszeresen több hasonlót végrehajtani.
2. Ha a hadjárat gyors lefolyású, az ilyen vállalkozások nem vagy csak nagyon ritkán fordulnak elő. A védekező fél például nem tud ilyesmire időt fordítani, mert erőinek egészét a nagyobb intézkedések végrehajtása köti le. A támadó fél is csak ritkán szán időt ilyesmire, mert fontosabb dolgokkal kell foglalkoznia. Csak ott marad ideje mindkét félnek hasonló vállalkozásokra, ahol a terep nehézsége, az ember- vagy élelmiszerhiány, ostromhelyzetek, esetleg az ellenségtől való félelem stb. arra készítetik a támadót, hogy kevésbé legyen kezdeményező, sőt óvatos legyen, tehát ahol lassabban haladhat előre. Ilyen esetekben mindkét félnek elegendő ideje marad az efféle kisebb vállalkozásokra.
3. Ezen vállalkozásoknak lehet az is a céljuk, hogy a csapatokba bátorságot öntsenek, és általuk tapasztalatokat szerezhessenek anélkül, hogy nagy veszélynek tennék ki őket. Ez persze arra készítheti az embert, hogy a 2. §-ban említett eseteknél gyakrabban éljen ezzel a lehetőséggel. A [katonai]

írók nagy része a kis kötelékekkel vívott harc ezen „játékát” kiváló gyakorlásnak tartotta, hiszen lehetőséget ad arra, hogy a gyakori riadók révén meggyengítsük az ellenség csapatait, és egy-egy jól sikerült rajtaütéssel a rettegés szellemét terjesszük el köreiben. Ez természetesen csak akkor fordulhat elő, ha fölényben vagyunk, ellenkező esetben az ellenség úgyszem hagyná, hogy ilyesmi megtörténjen, már az első próbálkozás után igyekezne bosszút állni.

4. Egy nép fegyverkezése és népfelkelés esetén – mint amilyen most épp Spanyolországban is folyik, vagy amilyen Tirolban volt, továbbá polgárháború esetén, mint amilyen a vendée-i volt – az ütközetek nagy része kis támpontok megtámadásából ered. A népfelkelő csapatok másra nem is igen képesek, hiszen ez viszonylag kis kockázatot jelent számukra. A lázadó országban a hódítónak a hatalma fenntartása érdekében számos támpontot kell létrehoznia, így az ellenállás lényege ezek megtámadása.

Szabályok, amelyek minden esetre érvényesek:

Erőfölény

4. §

Az efféle vállalkozásokat rendszerint jelentős erőfölénnyel hajtják végre, mert a siker csak így lehet biztosított. Annál is inkább így van ez, mert ezekkel nem lehet akkora sikereket elérni, hogy érdemes legyen kockáztatni. Ugyanakkora vagy kisebb erőkkel csak akkor bocsátkoznak ilyesmibe, ha nincs más választás, mert a különítmény éppen nem tartózkodik a hadsereg közelében. Azok a portyázók, akik ilyen körülmények között is kénytelenek ilyesfajta vállalkozásokba bocsátkozni, gyakran arra kényszerülnek, hogy kevés katonával nagy teljesítményt vigyenek véghez.

A legcélszerűbben akkor járunk el, ha a megtámadni kívánt különítmény megérkezése előtt rejtekhelyet alakítunk ki az állás mögött, amelyet az el akar foglalni. Összességében pedig elmondható, hogy annyival gyorsabbnak és leleményesebbnek kell lennünk, amennyivel gyengébbek vagyunk az ellenségénél.

5. §

Általában ne elégedjünk meg kétszeres, háromszoros vagy négyszeres erőfölénnyel se! Ilyen támadás tervezésekor egyébként szinte mindig kijelölnek egy nagyobb csapatot a hadseregből, amely azért vonul ki, hogy szükség esetén felvehesse

a támadókülönítményt, és intézkedéseket tehessen váratlan események esetén. Az ellenség például szándékosan vagy direkt a különítmény és a hadsereg közé ékelődhet stb.

6. §

Szükségünk van néhány olyan személyre, akinek pontos helyismerete van, nélkülük az esetek többségében nem sokra mehetünk.¹²⁰ Rajtaütés esetén még a részletes, méretarányos térképekre sem hagyatkozhatunk. Azok, akiket e célból alkalmazunk, mindenképpen legyenek értelmes emberek, különben nem lennének képesek megérteni a helyzetet és a feladatot. A legjobb persze az, ha a parancsnok vagy más tisztek ismerik jól a környéket, a környéken lakókat azonban ebben az esetben sem nélkülözhetjük, mert a feladatok végrehajtása során gyakran minden a részleteken múlik. A legjobb, ha több ilyen ember is a rendelkezésünkre áll. Helyezzük őket barátságos őrizet alá, ha nem túl előkelő emberekről van szó, ígérjük meg, hogy ajándékot kapnak, és bánjunk velük jól!

A környék ismerete mellett az is nagyon fontos, hogy ismerjük az ellenség intézkedéseit. Ezek a vállalkozások ugyanis rendszerint olyan értesüléseken alapulnak, amelyeket az ellenség hanyagságából kifolyólag szerezhettünk. Ezek pedig kétségkívül a legfontosabbak. Attól függ, hogy milyen mértékben kell ismernünk az ellenség felállítását és intézkedéseit, hogy kisebb vagy nagyobb vállalkozásra készülünk-e, s hogy azt rajtaütésszerűen tervezzük-e véghez vinni. Ha kisebb szállásokat, tábori őrségeket vagy hasonló kisebb célokat akarunk meglepetésszerűen megtámadni – tehát olyanokat, akik könnyen elmenekülnek –, a siker azon múlik, hogy minél észrevétlenebbül tudjunk állásaikhoz közelíteni. Ilyenkor alkalmazunk a nép alsóbb soraiból származó kémeket, akik megszerezhetik nekünk a szükséges híreket. A kémeket, amikor csak lehetséges, tartsuk magunknál a művelet végéig. Azt persze, hogy mindenképp alkalmazzunk kémeket, könnyű kijelenteni, de gyakran elég nehéz megfelelő embereket találni a feladatra. A tényleges kémektől kapott híreken kívül szerezhetünk még információkat:

- I. álruhában kiküldött katonáktól, akik előremennek, és egy megbeszélte helyen bevárnak minket,

¹²⁰ Itt újra előkerül a helyismeret fontossága, amelyre a kalauzok alkalmazásánál már utalt Clausewitz. Érdemes ennek tükrében idézni a jeles kínai hadtudós, Sunzi véleményét: „Aki nem ismeri a hegyeket és az erdősegeket, a hágókat és szorosokat, a mocsarak és lápok elhelyezkedését, az nem lesz képes masíroztatni a hadsereget. Aki nem alkalmaz helyi vezetőket, az a terep kínálta előnyöket sem tudja kihasználni.” Forrás: TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 44. (A szerk.)

2. olyan emberektől, akik épp arról a területről érkeznek, ahol az ellenség tartózkodik, vagy olyanoktól, akik korábban ott laktak, esetleg ott születtek (ilyen embereket az őrcsapat előtt néhány mérfölddel szinte mindig találunk),
3. dezertőröktől,
4. parlamenterektől.

7. §

A titoktartás az ilyen vállalkozásoknál rendkívül fontos. Aki ilyen vállalkozást akar végrehajtani, annak az utolsó pillanatig titokban kell tartania azt, különben még a legbiztonságosabb helyzetben is az ellenség tudomására jut. Mivel további jelentős intézkedésekre nincs szükség, a legtöbb esetben felesleges is, hogy az, akiben az ötlet [egy ilyen vállalkozásra] megszületik, másokat is beavasson. Itt tulajdonképpen nem mástól kell félnünk, mint az emberekre jellemző általános fecsegéstől, attól, hogy képtelenek hallgatni. Ha az alapelvünk tehát az, hogy az ilyen vállalkozásokról az utolsó pillanatig senkinek sem szabad beszélni – vagy csak azoknak, akiknek feltétlenül tudniuk kell róla, mert például információkat kell szerezniük stb. –, akkor ebből az következik, hogy minden egyes tisztnek, aki egy magasabb rangú tiszt szolgálatában áll, kötelessége megőrizni a titkot, amelyet felettese közölt vele. Nincs is más, ami oly méltatlan lenne egy férfihoz, mint a locsogás! A vállalkozásban részt vevő csapatok a részleteket csak az indulás előtt tudják meg, vagy ami még jobb, csak menet közben. A titoktartást illetően meg kell még jegyeznünk, hogy

1. rejtett menetet kell terveznünk (lásd rejtett menetek);
2. a csapatok indulását igyekeznünk kell eltitkolni, hiszen ez az információ az ellenséges kémek számára egyértelműen azt jelentené, hogy valami készül. Pont ezért sokan tanácsolják, hogy ha nincs lehetőségünk éjjel vonulni, kiképzésről induljunk útnak.

A tényleges rajtaütésekről

8. §

A kis kötelékek harcában szinte minden támadást rajtaütésszerűen hajtanak végre, mert ezek a hadsereg kisebb csapatainak más hadseregek kisebb csapatai ellen intézett vállalkozásai. Ha az ellenség a rajtaütésről még annak megkezdése előtt tudomást szerezne, az már épp elegendő lenne annak megghiúsítására. Ha a csapatok elindulása után tudná meg, akkor is tartanunk kéne attól, hogy visszavonuló

katonáinknak csapdát állítanak. A tényleges rajtaütés azonban némileg különbözik azoktól a támadásoktól, amelyeket csupán rajtaütésszerűen hajtanak végre. Mégpedig abban, hogy nem az a célja, hogy ténylegesen elfoglaljanak egy pontot, hanem az, hogy zűrzavart keltsenek, és abból hasznot húzzanak. Például foglyokat és zsákmányt ejtsenek, valamit megsemmisítsenek stb., majd szinte köddé váljanak. A rajtaütés alkalmazása akkor válik még jelentősebbé, ha csapatunk kisebb, s így sikert csak az ellenség zűrzavarában érhetünk el. Megjegyzések a rajtaütés morális hatásairól: az ellenség csapatai kimerülnek, a rémület gyorsan terjed köztük.

9. §

A legkiválóbb időpontok rajtaütésre:

1. Éjszaka. Mégpedig az éjszaka közepe, nem hajnalban, amikor egyébként a legjelentősebb, legnagyobb vállalkozásokat szokás véghez vinni. Az éjszaka pontosan azt biztosítja nekünk, hogy észrevétlenül közelíthessünk.
2. Ha mindenképp nappal kell történnie, a legjobb, ha a delet választjuk. Ilyenkor általában főznek, és nem az ellenségen jár az eszük. Az is növelheti az ellenség biztonságérzetét, ha például előző éjjel támadást színlelünk, ami miatt riadót kell elrendelniük. Ez [ráadásul] ki is meríti csapataikat.¹²¹

10. §

További tényezők, amelyek a rajtaütésnek kedveznek:

1. A rajtaütés alkalmával leküzdendő olyan nehézségek, amelyek elbizonytalanítják az ellenség katonáit. (Hoya)
2. Viharos idő, hóvihár, eső, nagy hidegek.
3. A rendszeres hamis riadóztatás szintén elbizonytalaníthatja az ellenséget. (Hochkirch)
4. Ha időben megtudtuk, hogy az ellenség melyik állást akarja elfoglalni, és volt időnk elrejtőzni mögötte.
5. Ha az ember olyan őrcsapat közelébe kerül, amely épp csak most érkezett meg, és elmulasztott azonnal őrszemeket állítani.
6. Ha lassan visszavonulunk, majd egy másik oldalon hirtelen feltűnünk.

¹²¹ Clausewitz mondata mögött az a gyakorlati tapasztalat húzódik meg, amelyre máshol is utal. Eszerint az ellenség nyugtalanítása, a kis erővel történő színlelt támadás folyamatosan csökkenti az éberséget és a pihenésre fordítható időt, egyúttal magabiztosságot is ad, hiszen visszaveri a támadókat. Ez azonban hamis illúzió, és kedvező lehetőséget teremt a teljes erővel való támadásra. (A szerk.)

7. Ha erőltetett menet okán hirtelen és váratlanul közel kerülhetünk az ellenséghez. A portyázók vállalkozásai is idesorolhatók. (Lásd többek között Freytag alezredes¹²² példáját.)¹²³

¹²² Heinrich Wilhelm von Freytag (1720–1798) a hétéves háborúban vált ismertté, ahol – a hannoveri hadsereg tisztjeként – több sikeres katonai műveletet vezetett. 1792-től tábornok. Forrás: POTEN 1878. (A szerk.)

¹²³ „Von Freytag alezredes (ma lovassági tábornok) egy vadászokból álló sereggel állt a Sollingen-erdőben, hogy a göttingaiakat fedezze. Úgy vélte, hogy kisebb támadó vállalkozásokkal hamarabb elérheti célját, mint ha pusztán defenzív magatartást folytatna. Hiszen utóbbi az elöryomuló ellenséggel szemben rendszerint semmit sem ér. Ezért elhatározta, hogy betör a francia szállások közé. Az volt a célja, hogy néhány különítményt megsemmisítsen, a többinek pedig a sarkában legyen. Mündentől úgy egy mérföldre, a Weser és a Sollingen-erdő között állomásoztak az Elzászból érkezett [ellenséges] önkéntesek. A falut erdőség veszi körül, biztonságát pedig az ellenség kiküldött járőrökkel biztosította. Freytag alezredes az Uslarban található járőröket megsemmisítette, majd elindult a Münden felé vezető úton, míg Helme mögé nem ért, és csak ezután fordult célja felé. A menet 4-éről 5-ére virradó éjjel történt, hajnalhasadáskor még mintegy félóránnyira voltak Hemelntől. Az alezredes a Münden és Burschfeld felé vezető utakat – ahol más, erős ellenséges különítmények is állomásoztak – megszállta saját különítményével, hogy feltartóztassa az esetleges segítséget, és foglyul ejthesse a menekülőket. A Freytag-különítmény fennmaradó része két oldalról megtámadta Hemelnt. A franciák Münden felé akartak visszavonulni, de az utakat elfoglalva találták. Ekkor Burschfeld felé fordultak, de ott sem jártak jobban. Néhányan ezután csónakon igyekeztek átkelni a Weseren, de a legtöbbjükre ott is a halál várt. Miután ezen vállalkozásával végzett, Freytag alezredes Burschfeld felé indult. A falut körülvette, és az itt állomásozó elzászi önkéntesek különítményét foglyul ejtette. Beyerle ezredes, 27 tiszt, 30 altiszt és 186 katona esett Hemelmben és Burschfeldben fogságba. A többiek javarészt meghaltak vagy megsérültek. Innen Freytag alezredes Münden felé indult, útközben azonban azt hallotta, hogy oda Casselből erősítés érkezett, s hogy erős különítmény tábora áll a településnél. Megváltoztatta hát szándékát, és Jühndéig vonult. A Mündenből Niedernscheden felé előretolt ellenséges előrsöt pedig Bülow lovassági századossal támadtatta meg sötétédeskor, hogy az ellenséget arra a gondolatra vezesse, miszerint Münden ellen készül valamit tenni. Ezzel egy időben Dransfeldben megsemmisítettek egy kisebb ellenséges különítményt, amely épp kocsikat akart rekvirálni. Pirkadatkor Freytag Witzenhausen felé indult, az ellenség pedig csak akkor szerzett tudomást a Freytag-féle különítményről, amikor az már megérkezett. Annak érdekében, hogy ezen vállalkozás során feltartóztathassák az ellenség minden, Casselből és Mündenből érkező segítségét, valamint hogy biztosíthassák a jobb szárnyat, Bennigsen százados egy századdal maradt Hedemündenben. A Witzenhausen elleni támadás a következő módon zajlott: Campen százados egy század vadással átkelt a Werra folyón, és a várost hátulról közelítette meg. A másik oldalról két irányból támadtak. A rangidős Bülow felszólította az ellenséget, és miután nem kapott választ, emberei azonnal megrohmozták a kapukat, amelyeket már az első pillanatban felrobbantottak. A helyőrség egy részét megölték vagy megsebesítették. A fennmaradó részük fogságba esett, ezek összetétele a következő volt: egy kapitány, egy hadnagy és 48 fő legénység a gyalogságtól, valamint egy hadnagy és 21 fő legénység a lovasságtól, összesen egy kapitány, kettő hadnagy és 69 fő legénységi állományú.” Forrás: SCHARNHORST 1793: 62–63. (A szerk.)

Az ehhez szükséges fegyvernemekről

11. §

A gyalogság és a lovasság mindig együtt mozog.

1. A gyalogság észrevétlenül vonul, így – amikor már a területére ért – észrevétlenül közelítheti meg az ellenséget.
2. A gyalogság bizonyos körülmények között lövésekkel rémületet kelthet, és könnyebben behatolhat házakba, sátrakba, kunyhókba.
3. A lovasság elsősorban a foglyok ejtéséhez szükséges, emellett a gyülekezőket könnyen szétkergeti, és gyorsaságával káoszt és rémületet kelthet.

Kisebb vállalkozásokhoz tüzéséget nem adunk, hiszen ilyen esetekben sok segítséget nem nyújthat, ám fennáll a veszélye, hogy megsemmisül. Amennyiben azonban egy ilyen különítménynél mégis lenne tüzéség, az leginkább csak a különítmény mögötti vonalban használható, amely arra hivatott, hogy az ellenséges segítség megérkezését akadályozza. Tüzéségre akkor van mindenképpen szükségünk, ha állásunkat meg akarjuk tartani, vagy ha visszavonuláskor szorosan kell áthaladnunk, amelyet meg kell szállnunk. Ezen túlmenően még akkor van rá szükségünk, ha az ütközetre nem kerülhet sor éjjel.

Bár a gyalogságot alapvetően mindenhol használhatjuk, nyílt terepen azonban nem lehet nagy távolságra előrevonni, mivel nem képes elég gyorsan vonulni, másrészt mert a visszavonulása gondot okozhat. A lovasságot csak az erősen hegyvidéki részekben nem lehet alkalmazni, mindenhol máshol igen. Azt a fegyvernemet alkalmazzuk, amelyik épp rendelkezésre áll, ha mindkettő, vonjuk össze azokat. Könnyűlővegeket pedig csak különleges esetekben vigyünk magunkkal.

A menet végrehajtásának rendje

12. §

1. Az elővéd gyalogságból áll. Gyenge elővéd is elegendő. Legyen közel a különítményhez! A lovasság egy részének csak akkor kell az elővédnél tartózkodnia, ha igen tekintélyes méretű különítményről van szó. Erre azért van szükség, hogy abban az esetben, ha idő előtt felfedeznék, legyen esélye annak, hogy gyors beavatkozásával még valamit elérhet.
2. Az elővéd élén megbízható emberek menjenek. Ezek lehetnek tiszték, altiszték vagy közkatonák, a lényeg, hogy megbízhatók legyenek.

3. A kalauzok az elővédnél tartózkodnak, két ember felügyelete alatt.
4. A gyalogság [megy] elöl, mögöttük a lovasság.

13. §

Azokat a szorosokat, amelyeken át kell haladnunk – ha egy kisebb csapattal is –, meg kell szállni. A legrosszabb esetben, ha az ellenség a hátunk mögé került, és kiűzi onnan kis csapatunkat, legalább értesülünk a történekről. Akár a lövésekből, akár más módon, s így másik úton tudunk visszavonulni. Hasonló módon egy kisebb osztagot abba az irányba is küldünk, ahonnan az ellenség segítséget várhat. Ez azokat az átjárókat szállja meg, vagy teszi használhatatlanná, amelyeken a segítség közeledhet. Ezt a két óvintézkedést sohasem szabad elmulasztanunk, kivéve

1. ha a rajtaütésről már az első pillanatban döntés születik,
2. ha az ellenség nem kaphat azonnal segítséget.

14. §

1. Az ellenséget több oldalról kell megtámadni, és el kell vágni a visszavonulása útját.
2. Ha már közel járunk az ellenséghez, csapatunkat több osztagra kell felosztani. Gyorsan eldőlj, kisebb vállalkozások esetében, amelyek célja csak a félelemkeltés, a lehető legnagyobb pontosság mellett sem igazán lehet teljes erővel együttműködni, hiszen az oszlopok ilyenkor rendszerint különválnak, és más utakon haladnak. A különítmény együtt kerüli meg az ellenséges állást, ám amikor a közelébe ér, több csapatra oszlik.
3. Az elővédnél kiürítetik a fegyvereket, mert egy óvatlan lövés mindent tönkretehet. Arról, hogy a további osztagok löhetnek-e, megoszlanak a vélemények. Annyi bizonyos, hogy a lehető legkésőbb dördüljenek el lövések, és ösztüzet csak egészen kis távolságból szabad leadni. A sortűz általános rémületet és zűrzavart kelt. Ha felfedeznének bennünket, a legnagyobb sebességgel nyomuljunk az ellenség hátába, így sok esetben ugyan egyszerre érkezhetünk oda az őrséggel és a járőrökkel, mégis rajtuk üthetünk.
4. Különítményünket tehát több osztagra osztjuk, amelyek élére a legkiválóbb tiszteket helyezzük, akiknek szorosan együtt kell működniük.
5. Ha a különítményünk elegendő erővel rendelkezik, különítsünk ki egy osztagot a foglyok kísérésére!
6. Egyezzünk meg egy jelben, amelyről felismerhetjük egymást!

7. Előre határozzunk meg egy, sőt inkább két gyülekezési helyet, amelyekre a támadás után visszavonulhatunk!
8. Döntsünk a visszavonulást jelző dob- vagy kürtjelekről!

A rajtaütések különleges eseteiről

15. §

1. A tábori őrség megtámadása rajtaütéssel: Ebben az esetben a lovasság bevetése a legmegfelelőbb. A gyalogsággal csak kevés foglyot ejthetnénk, pedig ez a vállalkozás lényege. Erősen átszegdelt terepen gyalogság ellen természetesen csak gyalogságot alkalmazhatunk, ám nagyon hasznos lehet, ha néhány lovas katonát is adunk mellé.
 - a) Különítményünket ne aprózzuk el túl sok osztagra!
 - b) A lehető legnagyobb gyorsasággal rontsunk rá az ellenségre!
 - c) Csak egyedi esetekben különítsünk ki osztagot az ellenség segítésére érkező csapatok ellen, és állítsunk tartalékot a hátunk mögé! A legjobb, ha később érkező csapatok vesznek fel minket.
 - d) A lehető leggyorsabban kezdjük meg visszavonulásunkat, mindenképpen más útvonalat választva, mint amelyen érkezünk, s ha lehetőség van rá, menjünk erdőkön keresztül!

16. §

2. Védtelen szállások megtámadása rajtaütéssel:
 - a) Annyi részre osztjuk a különítményt, ahány kijárata van a településnek. Egyet ezek közül azzal bízunk meg, hogy az ellenség segítségére siető csapatok elé menjen. Egy másikat pedig azzal, hogy a foglyokat felügyelje. Később utóbbinál gyülekezzünk!
 - b) Az egyes osztagok parancsnokainak igyekezzünk a lehető legpontosabb képet adni a hely jellemzőiről!
 - c) Ha különítményünkben gyalogság és lovasság is képviselteti magát, az abból kikülönített osztagokba mindkét csapatnemből osszunk be katonákat!
 - d) Egy osztag soha nem oszlik fel teljesen. Egyharmadát arra jelölik ki, hogy ha az ellenség még ott tartózkodik, a házakba hatoljon be. Elsősorban gyalogosok, esetleg kisebb lovascsapatok alkotják. Ezek a három vagy négy főből álló kis osztagok átvágnak az utcákon, hogy

foglyokat ejtsenek. Az osztag maradéka bejáratoknál vagy egyéb kijelölt pontokon együtt marad, hogy megakadályozhassa, hogy az ellenséges katonák túl nagy számban szökjenek meg. Emellett foglyokat ejt, akiket azonnal továbbküld a tartalékcsoporthoz. Ha az ellenség már valamely ponton összegyűlt, akkor az osztag együtt tartott kétharmada bajonettel ront rá.

- e) Egy osztagot az ellenség gyülekezőhelyére küldünk, a piachoz, a fő-
őrséghez, vagy ahol épp a gyülekezőhelye van.
- f) Néhány elszánt embert azzal bízunk meg, hogy a parancsnok szállására
törjön.
- g) Ha az ellenség sáncokat is létesített a szállása mellett, az a főszabály,
hogy ezeket csapataink egy részével megfigyeljük, hogy az ellenség ne
tudja megszállni. Elfoglalásuk ugyanakkor nem szükséges, mert csak
felesleges idővesztést okozna, bár tény, hogy a legtöbb esetben nem
volna nehéz.
- h) Lövések leadását ebben az esetben, amennyire csak lehet, kerülni kell,
teljesen elkerülni persze úgysem lehet.
- i) Minden osztag vigyen magával néhány szekercét, hogy az útban lévő
akadályokat eltávolíthassák.

17. §

3. Rajtaütés egy megerősített helyen létrás ostrom vagy a falak elfoglalása nélkül:
 - a) Ezek a vállalkozások általában csak akkor sikerülhetnek, ha lehetőségünk
volt a hely közvetlen közelében elbújni.
 - b) A további segédeszközök, mint álruhák, kocsik, hajók stb. ismertek.
Ezeket egyébként is képtelenség lenne egytől egyig felsorolni, ám aki
képes ilyesmit végrehajtani, könnyedén rájön majd, milyen segédeszkö-
zökre lehet szükség a legváratlanabb helyzetekben is.
 - c) Ez esetben veszélyes lenne az egész csapattal a városba vonulni, és minden
figyelmünket a piacok és a terek megszállására fordítani. Cremona¹²⁴

¹²⁴ Város Észak-Olaszországban, Milánótól 74 km-re északkeletre. 1702. február 1-jén a franciák és a spanyolok győzelme a Savoyai Jenő herceg vezette császári seregek felett. Jenő herceg árulás segítségével vonult be Cremonába, és egy kivételével az összes kaput elfoglalta. A 10 ezer fős francia helyőrség a sáncokba vonult vissza, és miután rendezte sorait, berontott az elfoglalt utcákra, és így üzte ki az osztrákokat, akik hét órája uralták a várost. Forrás: <https://www.dillonsregiment.org.uk/the-battle-of-cremona-1702/>. (A szerk.)

példája arra hívja fel a figyelmet, hogy nem győzhetünk akkor, ha a helyőrség a falak mentén tud gyülekezni, és onnan továbbra is ura marad a helyzetnek. A dolog már csak a koncentrikus és excentrikus hatások miatt is rendkívül természetes. Épp ezért, ha megerősített helyeken egy kaput sikerül megszerezni, azt mindenképp tartsuk megszállva. Akkor cselekszünk helyesen továbbá, ha a lovasságot és kisebb gyalogos különítményeket is kiküldünk az utcára, hogy lövöldözzenek, és felkutassák a házakban bujkáló előkelő tiszteket. A különítmény további részével azonnal a falakhoz kell vonulni, az ellenség ellen intézett utcai támadásokat pedig onnan kell irányítani.

- d) Az ágyúk beszegezése az egyik legfontosabb dolog, a legénység egy részét – lehetőleg tüzéreket – erre a feladatra jelöljük ki!
- e) A többi teendőt ugyanúgy kell végrehajtani, mint a nem erődített helyeken.

18. §

4. Rajtaütés egy olyan őrcsapaton, amelyet egy széles folyó véd:
- a) Az, hogy ezek az őrcsapatok a folyó miatt biztonságban érzik magukat, biztosítja a lehetőséget arra, hogy meglepetésszerűen támadhassunk rájuk, s hogy mindezt viszonylag kevés emberrel hajthassuk végre. Utóbbi azért rendkívül fontos, mert másképp nem tudunk hozzájuk észrevétlenül közeledni.
 - b) A raktárak, hidak stb. elhelyezkedése miatt is hasonló helyzetbe kerülhetünk. Az embernek ugyanis, ha ilyen objektumokat akar megtámadni, gyakran le kell küzdenie olyan nehézségeket, mint a széles folyókon történő átkelés vagy a nagy távolságok megtétele észrevétlenül.
 - c) Az eszközök, amelyekkel széles folyókon átkelhetünk, ha az ellenség a hajókat lefoglalta, a következők:
 - Gázlók, amelyekkel a legszélesebb folyók is gyakran rendelkeznek.
 - Kisebb halászhajók, amelyek elkerülték az ellenség figyelmét.
 - Kisebb hajók és csónakok, amelyeket szomszédos folyókról szállíthatunk át.
 - Úszószerkezetek, tutajok.
 - Át is úszhatunk.
- Ezen eszközök közül legalább az egyik mindig biztosan a rendelkezésünkre áll.

5. Rajtaütés több szálláskörleten. Itt csak azokról az esetekről beszélhetünk, amelyekben kis különítmények, járőrök vesznek részt. Ez esetben az alábbi dolgok a leglényegesebbek:
- a) Gyors és észrevétlen menetek.
 - b) Hátulról támadjunk, lehetőleg a leghátsó szállások ellen intézzünk először támadást!
 - c) Iktassuk ki az őrséget és a járőröket!
 - d) Ha sikerült rátámadnunk az egyik [szállásra], jobb, ha nem közvetlenül a következőre támadunk.
 - e) A meg nem támadottak fenyegetése.

Példák a rajtaütésekhez Scharnhorst zsebkönyvében a 60. oldaltól.¹²⁵ Ewald naplójában a 234. oldaltól.¹²⁶ Az itt említett példák egyúttal az őrség és a kisebb

¹²⁵ Lüderitz kapitány jelentése: „...1759 telén a franciák elfoglalták Butzbachot, és előőrsoket építettek ki előtte. Az akkori Luckner huszárezred egy gránátoszászlóaljjal Niedern-Kleenél állomásozott, Butzbachal szemben. Éjszaka nagy tüzet láttak a Niedern-Klee melletti erdőben. Járőröket és különítményeket küldtek oda, hogy megnézzék, megközelíthető-e az előőr; azonban az ellenséges gyalogság tüze mindig visszaverte őket, és még fákat is döntöttek, így arról az oldalról semmit sem lehetett tenni. Végül egy helyi, hesseni erdészt küldtek ki, aki este azzal a hírrel tért vissza, hogy az előőr 50 gyalogosból és 30 Chabot-huszárból áll. A fenyőfákkal nagyon sűrűn benőtt erdőben megtisztítottak egy négyszög alakú teret, és csak egy bejárat maradt Butzbach felől. Ezért egy kétórás kerülőre volt szükség, hogy lesből támadják a Butzbachból vezető úton. Von Luckner tábornok bízott meg ezzel a lessel. Niemeyer hadnagy, a Chevallerie-ezred tagja azt a parancsot kapta, hogy éjjelkor csatlakozzon hozzám 30 gránátossal. Önkénteseket kértem, de csak 200–300 ember jelentkezett. 30 főt választottam ki ezek közül az önkéntesek közül. Elindultam ezzel a különítménnyel és az erdészsel, aki kapott tőlem egy lovat; végül elértem a Butzbach felől jövő utat, és tisztán láttam a gyalogságot a kipucolt tiszáson, amint puskával a kézben lövöldöz, és a huszárok is nyeregben voltak. Az erdész elbúcsúzott, és visszalovagolt. Megálltam, és középre állítottam a 30 gránátost. Én 18 huszárral jobbra, Kayser őrmester pedig 12-vel balra sorakozott fel, hogy az ellenséges huszárok közül senki se tudjon elmenekülni. Niemeyer hadnagy megparancsolta a gránátosoknak, hogy emeljék fel a puskájukat felhűzött kakassal, mi pedig egy vonalban meneteltünk, ahogy a terep engedte. Körülbelül 100 lépésről az ellenség a deres fűben lépkedő lovak hangjából észrevett minket. Két huszár elszakadt tőlünk, elsütötte pisztolyait, és oldalról előrenyomult. Gránátosaink ezután egy általános sortüzet adtak le, amely teljesen kibillentette az ellenséget az egyensúlyából. Néhány ember elesett, és az ellenséges huszárok többsége jobbra-balra menekült, míg mások Monroy hadnaggal együtt fogságba estek. A Butzbach körül állomásozó összes őrszem szörnyű lármát csapott. A butzbachi helyőrség kivonult, mi pedig sietve elmentünk a foglyainkkal.” Forrás: SCHARNHORST 1793: 60. (A szerk.)

¹²⁶ „Az 1761-es hadjárat során, augusztusban történt, hogy az akkori herceg örököse, aki ekkor már Braunschweig hercege volt, Hamm és Werle között állt Bockum közelében, amely a herceg bal szárnya előtt feküdt. A herceg frontjától kétórányira feküdt Werle, egy szárazárokmal és fallal körülvevett város.

őrcsapatok beszállásolása során követendő feladatokat is szemléltetik, amelyeknek természetesen összhangban kell lenniük egymással. Freytag példája a járőröknek fontos.

A nem rajtaütés jellegű támadásokról, avagy arról,
 hogy a rajtaütés hol játszhat csak mellékes szerepet

19. §

A valódi rajtaütéssel az embernek az a szándéka, hogy az általa keltett hirtelen zűrzavart, rémületet és a sötétséget kihasználva jelentős veszteséget okozzon az ellenségnek, foglyokat ejtsen, és különféle zsákmányokat szerezzen. Ha az a szándékunk, hogy egy állást – ahonnan az ellenséget kiszorítottuk – magunk foglaljunk el, és képesek is legyünk megtartani, esetleg egy erősebb különítményt akarunk megtámadni, amelyet elűzni vagy amelynek jelentős veszteséget okozni csak nagyobb különítmény bevetésével lehet, a rajtaütés hatásai már nem elegendők. Ha rendkívül előnyös lenne egy támadást rajtaütéssel kezdeni, esetleg ezenkívül nincs más lehetőségünk, fontos, hogy figyelembe vegyünk, hogy olyan intézkedéseket kell hoznunk, amelyekkel a harcot nappal is folytatni tudjuk. Emellett számolnunk kell egy kisebb vagy nagyobb, készenlétben álló ellenséges csapattal is.

Egy nagyobb különítménnyel elég nehézkes az ellenséget észrevétlenül megközelíteni. Ilyenkor a legtöbb esetben az ellenséggel már úgy találkozunk, hogy az valamelyest felkészülhetett érkezésünkre. Sőt, némely esetben teljesen felkészülten találjuk.

A franciák elfoglalták Lünét és a kappenbergi apátságot, és Werlében járőröztek. A braunschweigi herceg örököse egy huszárezredet küldött ezredével és egy könnyűgyalogos-zászlóaljjal Werlébe, hogy megfigyeljék a franciákat Lünében és környékén. A csapat parancsnoka a város közelében foglalta el posztját, és érkezéskor azonnal őrszemeket állított fel a Lüne és Kappenberg felé vezető utak felügyeletére, és kiküldte a megfelelő járőröket. A huszárok nappal nyergelve maradtak, éjszaka pedig lóra kellett ülniük. A Frey-zászlóalj olyan közel állt a városhoz, hogy tagjai puskájukat a falhoz támaszthatták volna; mindezen óvintézkedések ellenére azonban ezt a különítményt az első éjszaka lesből megtámadták. A Lünében parancsnokoló francia tiszt, amint hírt kapott Werle elfoglalásáról, 150 embert magával vitt, Kappenbergen átvonult, és a két város között helyezkedett el. A werlei hadsereg visszavonult az erdőbe, ahol kivárta az éjszakát. Éjjel körül heves zivatar tört ki, és annak hatására a lehető legközelebb nyomult az ellenséghez. Különítménye két részre vált, az egyik a huszárok, a másik a gyalogság megtámadására indult. Parancsnokai tűzparancsot adtak ki, és megtöltött puskákkal rohamozták meg a szövetségeseket, sokakat megölve. Mindent elvittek, amit csak tudtak, majd a legrövidebb úton vonultak vissza Werléből Lünébe. Amint a hírvivő megérkezett, a herceg a lovassággal üldözőbe vette az ellenséget; azonban a túl rövid útvonal miatt nem tudták utolérni.” Forrás: EWALD 1785: 234. (A szerk.)

20. §

Egy ilyen támadást már a nagy háború szabályai szerint kell megterveznünk. Amik mégis megkülönböztetik egyiket a másiktól, azok a következők:

1. A nagy főlény – amellyel felléphetünk, és rendszerint fel is lépünk – lehetővé teszi, hogy az ellenséges őrcsapat visszavonulását kisebb-nagyobb mértékben elvágjuk.
2. A legtöbb ilyen támadás célja pontosan ez, egyébként meg sem érnék a fáradságot.
3. Ahogy a nagy háborúban, itt sem lehet egyetlen fegyvernemet sem teljesen nélkülözni, sem a támadásban, sem a védelemben. Esetünkben azonban rendszerint több lovas katonát vetnek be. Ennek oka, hogy
 - a) a cél az ellenséges különítmény visszavonulás közbeni megsemmisítése.
 - b) a végrehajtás gyorsasága döntő, a lovassággal pedig gyorsabban lehet előrenyomulni és visszavonulni is, mint a gyalogsággal.Emellett ebben az esetben kevesebb tüzért alkalmaznak, mert nem akarják, hogy a sok ágyú hátráltassa őket.
4. Az ütközetnek gyorsan kell eldőlnie, így gyorsabban, merészebb szellemben kell vezetni, mint ahogy a csatákban és más nagyobb harcokban szokás.
5. Ha a különítményünk nem elég erős ahhoz, hogy az ellenséget minden oldalról megtámadhassa, akkor az a jó megoldás, ha az ellenség hátába kerülünk. Egy különítmény útját ugyanis nem vágják el olyan könnyen, mint egy hadseregét.

2 I. §

Példák:

- I. Hoya példája. 174. oldal, Scharnhorst zsebkönyvében. A Glaubitz tábornok vezette francia seregetest megtámadása és lerohanása a hesseni Emsdorf¹²⁷ mellett.¹²⁸ A Rozière-kártyákkal együtt [érdemes vizsgálni].¹²⁹

¹²⁷ Az emsdorfi csatát 1760. július 14-én vívták a hétéves háború során Emsdorfban, a mai Hessen területén, Németországban. A csatában a hessen-kasseli herceg vezette brit, hannoveri és hesseni csapatok csaptak össze a Marechal de Camp von Glaubitz vezette francia csapatokkal. A brit erők meglepték a táborban lévő francia erőket, amikor azok ebédeltek. A francia huszárok a támadás elején elmenekültek, míg két gyalogoszászlóaljnak sikerült harcrendbe állnia. Glaubitz az egyik zászlóaljat visszaküldte Marburgba, míg ő a többi csapatával megpróbált Kirchhainba vonulni. A menekülési útvonalai nagy részét a könnyűcsapatok elvágták, jelentős számú foglyot ejtve. Forrás: <https://www.ranker.com/list/a-list-of-all-seven-years-war-battles/reference>. (A szerk.)

¹²⁸ „Amikor a szövetséges hadsereg az 1760-as hadjárat során Sachsenhausen magaslatain állomásozott, és a francia hadsereg Broglio marsall vezetésével Corbach közelében tartózkodott, Braunschweig hercegének örökösét egy hadtesttel kirendelték, hogy megütközzön a Claubitz (sic!) tábornok vezette francia hadtesttel, amely Neustadton keresztül Wasenberg magaslatjai felé nyomult előre, hogy elvágja Ziegenhayn erődítményét a szövetséges hadsereggel való összeköttetéstől. A herceg ezért július 14-én este Sachsenhausenből Fritzlarba indult, ahova hadseregének hat zászlóalja már megérkezett. Ezek a zászlóaljak 15-én folytatták menetelésüket Zwestenbe, ahol Luckner tábornok csatlakozott hozzájuk huszárjaival és Elliot könnyűdragoonos-ezredével, majd Treisa felé indultak. Ott megtudták, hogy az ellenség Wasenbergből Emsdorfba vonult vissza, mire a herceg elrendelte hadtestének, hogy pihenjen Treisánál. 16-án Speckswinkelig nyomultak előre, ahol Friedrichs őrnagy és Freytag ezredes vadászai az ellenséget követték, hogy megfigyeljék. Őfelsége megfigyelte az ellenség állását, és megállapította, hogy az ellenség tábora előnyösen helyezkedett el, Emsdorf a jobb szárnya előtt feküdt, ahol azonban egy erdő volt. A herceg ezután öt zászlóaljjal és a vadászokkal átvágott a Wolferode feletti erdőn, hogy megtámadja az ellenséget hátulról, a bal szárnyon, miközben Luckner tábornok a lovasságával és a hannoveri zászlóaljjal, amelyet Őfelsége a Specks mögötti völgybe állított, megtámadta az ellenség jobb szárnyát, ahol a francia lovasság állt. Mindkét támadás sikeres volt, és az ellenség, amely a koronaherceg felvonulásáról nem kapott hírt, délben, fényes nappal elhagyta a táborát. Mindenki, aki puskát tudott szerezni, ellenállást tanúsított, hogy megmentse a csapatot, de az ellenség túlereje nagy volt. A dolgok annyira rosszra fordultak, hogy a szerencsétlenséget nem lehetett elkerülni. A menekülők az erdőn át Langensteinbe tartottak, ahol a hannoveri zászlóalj üldözte őket. Erre elhagyták a falut, és egy közeli erdőbe menekültek. A hannoveri zászlóalj átment a falun, és elvágta az ellenség útját az Ohm folyó hídjától. Eközben a lovasság egy része bejutott a városba. Őfelsége, nem elégedve meg ezzel, üldözte az ellenség Schweinsberg felé menekülni próbáló részét, és eljutott Niederkleinben közelébe, ahol az ellenség maradékát vagy megölték, vagy elfogták. Ez a rajtaütés kiválóan volt megszervezve és végrehajtva, azonban nem járhatott volna sikerrel, ha az ellenség járőrözik, fedezi a hátát, és nem éri magát annyira biztonságban. Ha az ellenség a három gyalogezredének egyikét Kirchhainban vagy annak közelében hagyja, biztosíthatta volna a visszavonulását az Ohmon és a Wehren keresztül.” Forrás: SCHARNHORST 1793: 174. (A szerk.)

¹²⁹ Feltehetően Louis-François Carlet de La Rozière 1760-as években készült, katonai célú térképeire utal, amelyek Hessent ábrázolják. (A szerk.)

A lesekről vagy rejtekhelyekről

22. §

Lesekre több esetben is szükségünk van. A les alkalmazása sok esetben az offenzív védekezés egy formája is lehet. Leggyakrabban kis különítmények megtámadása esetén alkalmazzuk ezeket, így a rajtaütések során fontos szerepük van.

23. §

Ezeket csak bizonyos körülmények között használhatjuk sikerrel, ha nem megfelelően alakítottuk ki őket, nagyon veszélyesek lehetnek, hiszen a rejtve elhelyezett csapatok igen kiszolgáltatottak. Az alábbi helyzetekhez leginkább a lesből támadás illik:

1. ha egy gyenge, menetben lévő különítményt akarunk megtámadni;
2. ha olyan különítményt akarunk megtámadni, amely még csak elfoglalni készül az állását;
Az 1. és 2. pontokhoz tartozik szinte minden kocsioszlop és hadtápvonat.
3. ha egészen kis különítményeket, például járőröket akarunk teljesen megsemmisíteni;
4. ha az üldözött ellenséget meg akarjuk állítani;
5. ha meg akarjuk büntetni az ellenséget, mert az nyugtalanítja előőrünket;
6. ha egy-egy személyt akarunk elfogni az ellenség hátában.
Ezek a célok egytől egyig szinte csak lesből támadással érhetőek el. Szükséges feltételként azonban még meg kell jegyezni:
7. hogy megfelelő terepre is szükség van hozzá.

24. §

Ma már nem olyan megszokott, mint egykor volt, hogy egy különítmény minden elővigyázatosság nélkül vonuljon, ezen a téren sokkal óvatosabbá váltunk. Éppen ezért általában kevesebb alkalom is adódik arra, hogy lesből támadással elérhessünk valamit. A következő szempontokat azonban mindenképp érdemes mérlegelni:

1. Ha túlerőben lévő csapattal állunk lesben, még ha az ellenséges különítmény óvatos, és fel is fedez minket, lehetőségünk lesz kedvező kimenetelű harcot vívni, foglyokat ejteni stb. Mivel ebben az esetben kicsi az esélye, hogy mi magunk nagy károkat szenvedünk, érdemes megkísérelni a támadást.
2. Vannak olyan vidékek, amelyeket lehetetlen alaposan átkutatni, ilyenek például az erdők, hegyvidékek stb. Ha az ember ilyen helyen áll lesben, valóban előfordulhat, hogy az ellenség oldalvédjei felfedezik. Ez persze

nem törvényszerű, csak előfordulhat, tehát az ilyen vidéken, körültekintő ellenség esetén is van esély a sikerre. Sőt az említett terepen még a visszavonulásunk sincs veszélyben.

3. A kocsioszlopokat és a hadtápvonásokat lesből kell megtámadni, s még ha fel is fedeznének bennünket, akkor is megmaradna nekünk a nyílt támadás minden előnye. Mindennek köszönhetően a lesből támadás jelensége a jövőben is gyakran előfordul majd, már amennyiben a felek kis háborút vívnak egymással. Van egy eset, amikor [a lesből támadás] mindig sikerrel jár, ez pedig az:
 4. ha az ellenség hevesen üldöz valakit.
És van egy eset, amikor a lesből támadásra feltétlen szükség is van, ez pedig az:
 5. ha az ellenség állandóan az előőrseinket nyugtalanítja. Nincs is hatásosabb módja annak, hogy ezért megbüntessük.
 6. Épp ezért helyesen járunk el, ha „csalétket” helyezünk ki neki. Például az őrséget vagy a járőröket úgy rendezzük el, hogy ez azonnal gyors üldözésre készítse.

25. §

A lesekkel kapcsolatba hozható veszélyek korántsem kicsik.

1. Veszélyes, ha az ellenség jóval erősebb nálunk, és lelepleződünk.
2. Előfordulhat, hogy a lesünket elárulják, így az ellenségnek lehetősége van – túlerővel – minden oldalról körülvenni minket. Ennek értelmében a lesek alkalmazása idegen földön nem ajánlatos, alkalmazzuk inkább hazai terepen.

26a. §

A lesből támadáshoz a fegyvernemek közül általában a lovasságot és a gyalogságot együtt szoktuk használni, jóllehet mindkettő önmagában is alkalmazható erre a célra. Annak, ha mindkettő rendelkezésre áll, az előnyei a következők:

1. Közele, váratlan tűzzel az ellenségnek már az első pillanatban is könnyen megbontjuk a rendjét. Ezt kizárólag lovasrohammal nem lehetne ilyen könnyen elérni. Ugyanakkor az is megjegyzendő, hogy manapság már csak ritkán adódnak olyan esetek, amikor a rejtékhelyeket ilyen közel lehet elhelyezni az úthoz.
2. A lovasság ellen lövésekkel nagyobb hatást érhetünk el, mint magával a lovasrohammal.

3. A gyalogság könnyebben rejtőzik el, mint a lovasság, és hamarabb képes fegyverbe állni stb.
4. Lovassággal foglyokat is ejthetünk, és segítségükkel az ellenség első hátrálását könnyedén meneküléssé változtathatjuk.
5. A két fegyvernem visszavonuláskor kölcsönösen fedezheti egymást, attól függően, hogy a terep épp melyiknek kedvező.

26b. §

A lesből támadás végrehajtásának leglényegesebb szabályai a következők:

1. A leshely elfoglalása történjen titokban!
2. Legyen elegendő készlet kenyérből, vízből és takarmányból!
3. Nyugodtabb, nem nyérítő lovak.
4. Megbízható emberek.
5. Ha az ellenséget teljesen meg akarjuk semmisíteni, akkor két vagy három külön csapat rejtőzzön el! Ha különítményünk elég nagy, és attól tartunk, hogy több egymáshoz közeli ponton túl könnyen lelepleződhetünk, akkor a különítményt fel is oszthatjuk, és az egyik részét elhelyezhetjük jóval hátrébb is. Ha nem a teljes bekerítés a cél, akkor az első pillanatokban nem a létszám a döntő. Az odaérkező támogatócsapatok persze nagyon jó szolgálatot tehetnek, mert az ellenség így azt fogja gondolni, hogy a közelben erős csapatok állnak mögöttünk.
6. Nem szabad túl hamar kitörnünk a lesből, ezt a szabályt az embereinknek is meg kell tanítani.
7. Néhány ravasz embert ki kell állítanunk őrszemnek, ők is maradjanak rejtve, és előre megbeszélt módon jelezzék, ha az ellenség már közel van!
8. Előre meg kell beszélnünk egy jelet a támadásra, egy másikat a visszavonulásra, és meg kell határoznunk a visszavonulás utáni gyülekezés helyét is.
9. Minden olyan személyt, akiről úgy véljük, hogy észrevehetett minket, fel kell tartóztatnunk.
10. Ha mégis lelepleződünk, akkor abban a pillanatban, ahogy észrevettek minket, különösebb intézkedések vagy meghatározott harcrend nélkül azonnal vessük magunkat az ellenségre!
11. Ha csak az ellenséges járőrök fedeznek fel minket, és még nem volt idejük elárulni jelenlétünket, általában még marad időnk elmenekülni. Az ellenség ugyanis – mivel nem ismeri pontosan erőnket és többi csapatunktól való távolságunkat – az első pillanatban még óvatos lesz, és nem merészkedik

túl közel. Ilyenkor küldjük előre a gyalogságot, és a lovasság, amennyire csak lehetséges, fedezze a visszavonulást!

12. Ha ehhez már túl késő, és az ellenség körbezár minket, akkor arra az ellenséges csapatrészt kell rátörnünk, amelyik elzárja a menekülés útját, így legalább néhányan átjuthatunk. Csapataink feloszlása kevésbé káros az utánpótlás-szállítás és a hadsereg morálja szempontjából, mint a megadás.

A VISSZAVONULÁSRÓL

I. §

A kis kötelékekkel vívott harc során a visszavonulás teljes joggal érdemel egy önálló fejezetet, mert

1. nagyon gyakran kerül rá sor;
2. nagyon gyakran kényszerülünk arra, hogy neheztelt körülmények között hajtsuk végre;
3. igazán jó alkalmat ad arra, hogy az ember megmutassa rátermettségét.

2. §

Az első és legfontosabb kérdés természetesen az, hogy mikor kell visszavonulni.

A fontos pontok túl korai feladása igen veszélyes lehet egy vezénylő tiszt hírnevére nézve, még akkor is, ha valójában a hadsereg számára nem járna további hátránnyal. A túl korai visszavonulás oka azonban nem mindig a jóakarát vagy a buzgalom hiánya, sokszor inkább a helyzet téves megítélése, leggyakrabban pedig a túlzott aggodalmaskodás. Nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen elvont szabályok alapján meghatározni, hogy az egyes esetekben mikor jön el a visszavonulás ideje, ám néhány intő jelre, tanácsra felhívhatjuk a figyelmet. Ezeknek írásunk ezen részében van a legmegfelelőbb helye.

3. §

1. Az ellenség megfigyelésére kiküldött különítmény lehetőleg ne vonuljon vissza anélkül, hogy az ellenséget látta volna!
2. Egy ilyen különítménynek, ha nem áll fenn annak a veszélye, hogy az útját elvágják, nem kell olyan messzire visszavonulnia, hogy az ellenséget szem elől tévessze.

3. A legtöbb visszavonulás azért történik, mert attól félnek, hogy az ellenség elvágja az útjukat. Csak igen kevés különítmény kapja azt parancsba, hogy a végsőkig ki kell tartani, ennél fogva tehát ez a félelem teljesen jogos és észszerű. A valódi probléma azonban inkább az, hogy az ember az ilyen helyzetekben hajlamos lehet arra, hogy a veszélyt sokkal hatalmasabbnak gondolja, mint amekkorának az utólag mutatkozik. Ha pedig az adott pillanatban az aggodalmainknak engedünk, utóbb gyakran be kell látnunk, hogy túlságosan félnékek voltunk. Az efféle félnékség azonban egyáltalán nem ajánlatos. Sőt sok esetben egy túl korai visszavonulással a legsúlyosabb felelősséget vehetjük magunkra. Úgy tűnik tehát, hogy az egyetlen szabály, amelyet itt ajánlhatunk, a következő:
4. Sohase hagyjuk el állásunkat a bekerítésről szóló puszta hírek vagy a helybéliek, arra járók állításai alapján! A veszélyről mindig győződünk meg járőrök segítségével is! Ha minden kétséget kizáróan meggyőződünk arról, hogy maradásunk esetén utunkat minden bizonnal elvágják, és nem kaptunk olyan parancsot, hogy az állást mindenáron tartanunk kell, akkor nyugodt lelkiismerettel megkezdhetjük a visszavonulást. Ezt később könnyedén meg is indokolhatjuk majd.
5. Mint minden háborúban – ilyen esetekben pedig különösen –, óvakodjunk attól a hiedelemtől, hogy az ellenség mindent megtesz, amit csak megtehet. Az efféle feltevések ugyanis roppant félnékké tesznek minket. Gondoljuk csak végig! Először is az ellenség mindazt, amit egyébként képes megtenni, nem tudja egyszerre véghezvinni. Másodszor az ellenség nem ismeri olyan jól a helyzetünket és annak hátrányait, mint mi magunk. Végül pedig azt se feledjük, hogy az ellenség az esetek többségében azt sem teszi meg, amit megtehetne, sőt meg is kellene tennie, mert – ahogy bárhol máshol – a háborúban is a gyakorlat csupán az elmélet mögött kullog. Éppen ezért az ellenség tevékenységeivel kapcsolatos elméleti feltételezéseink alapján a valóságosnál általában nagyobb veszélyben érezzük magunkat. A szabály tehát: mindig az alapján döntünk a következő lépésekről, amit biztosan tudunk, soha ne az alapján, amit feltételezünk!
6. Alárendeltjeinktől ne kérjünk túl gyakran tanácsot, elképzeléseikkel ugyanis gyakran ingataggyá teszik a legjobb döntéseket is!
7. Olyan állások esetében, amelyeknél azt adták parancsba, hogy a végsőkig ki kell tartani, a visszavonulásnak még a gondolatát is el kell vetni.

8. A túl korai visszavonuláshoz hasonlóan az sem hoz jót, ha annak ellenére sem vonulunk vissza, hogy a visszavonulás elmulasztása komoly veszéllyel jár.
9. Nem venném a bátorságot, hogy a kapituláció témaköréről mélyebben nyilatkozzak, egy gondolat azonban mégis elengedhetetlen:
10. Ha abba a végtelenül elkészerítő helyzetbe kerülünk, hogy a kapitulációt kell fontolgatnunk, mindig kérdezzük meg magunktól: mi történne akkor, ha rárontanánk az ellenségre, vagy úgy rendelnénk el a visszavonulást, hogy tudjuk, embereink közben biztosan szétszóródnak?

Ezzel áttekintettük a visszavonulás szükségességének témáját.

Általános alapelvek visszavonulás esetére

4. §

1. A legfontosabb, hogy [ha már be kell következnie,] minél előbb meg is történhessen. Ha még lehetőségünk van menetelve visszavonulni, ne vesztegessük az időnket a szabályos menet előírásainak betartásával!
2. Másfelől, ha megálltunk, hogy embereink pihenhessenek, ne ijedjünk meg, és ne fussunk félelmünkben azonnal világgá minden kósza ellenséges huszártól!
3. Az ellenséggel szembeni magatartásunk ébresszen benne tiszteletet, ezzel megakadályozhatjuk, hogy túlzottan közel merészkedjen.

A visszavonulás különböző eseteiről

5. §

A különbségek a visszavonulás távolságából, a visszavonuló fegyvernemekből és a terepviszonyokból erednek.

1. A saját hadseregünk látóterében végrehajtott visszavonulás általában nem jár különösebb nehézségekkel, ám kiváló alkalom arra, hogy teljesítményünkkel kitűnhessünk. Ilyen esetekben általában rövid ideig tartó, bátor ellenállásra van szükség.
 - a) Lovasság. Ha az ellenségénél jelentős lovassági fölényt feltételezünk. Az ellenség vagy még azelőtt megpróbálja elvágni utunkat, mielőtt a hadsereg támogatni tudna, vagy igyekszik úgy üldözni minket, hogy szervezettségünk teljesen felbomoljon, és menekülve érkezünk meg.

Az egyetlen, amivel ezeket megakadályozhatjuk, ha két vagy három csapatra oszlunk, és szükség esetén az egyik csapat vakmerően az ellenségre ront. Így megakadályozhatjuk, hogy túl hevesen üldözhesse minket, vagy legalább becsülettel szenvedhetünk vereséget.

- b) Gyalogság. Erdőkben és sűrű növényzettel benőtt területeken nem igazán kerülhet nagy veszélybe. Sík terepen azonban az egyetlen dolog, ami megmentheti, ha tömegbe [zárt alakzatba] áll. Ha a támogatás közel van, egy ilyen tömeg nem kerülhet komoly bajba, ekkor voltaképpen minden a csapatok felkészültségén múlik.
- c) Mindkét fegyvernem. Amennyiben kisebb különítményekről van szó, és a támogatók is közel vannak, a lovasság nem hagyhatja cserben a gyalogságot. Nem, még egy számukra kedvezőtlen terepen sem. Ha több lovas katona áll rendelkezésünkre, mint amennyit a terep indokoltta tesz, a felesleges részüket előreküldhetjük. Ezt még akkor tehetjük meg, ha a miénkkel szemben az ellenség lovassága jelentős fölényben van. Azt ugyanis mindenképp el kell kerülni, hogy a gyalogság szemelátára semmisítsék meg őket.

6. §

- I. A támogatástól több órányra tartózkodó, elszigetelt különítmények visszavonulása. A visszavonulás ezen típusa – amelyet szinte a fölényben lévő ellenség szemelátára hajtanak végre – kétségkívül a hadi mesterség egészének legnehezebb feladata, éppen azért alig lehetséges szabályokat megfogalmazni hozzá.
 - a) Gyalogság. Sík terepen tömegbe kell állnia, ha egynél több zászlóaljról beszélünk, még jobb, ha több tömeget alkotnak. Ezt lövészekkel veszik körül, és igyekeznek hátrafelé akkora területet nyerni, amekkorát csak tudnak. Csak akkor állnak meg, ha az ellenség olyan közel kerül hozzájuk, hogy félő, hogy a további mozgás fejtelenséget szülne. Ez esetben tehát megállnak, és tüzükkal elijesztik azt. Ha csak a gyalogság üldöz, a veszély persze nem olyan nagy, de a tömeg akkor is a legcélszerűbb alakzat, amelyet választhatunk. Ha azonban a lovasság üldöz minket, minden a csapatok képességein és pillanatnyi állhatatosságán múlik. A történelem egyébként számos példát ismer arra, hogy a gyalogság igenis képes volt ellenállni a lovassággal szemben. Ez adjon hát bátorságot a gyalogos katonáknak az ilyen pillanatokban! Mivel más

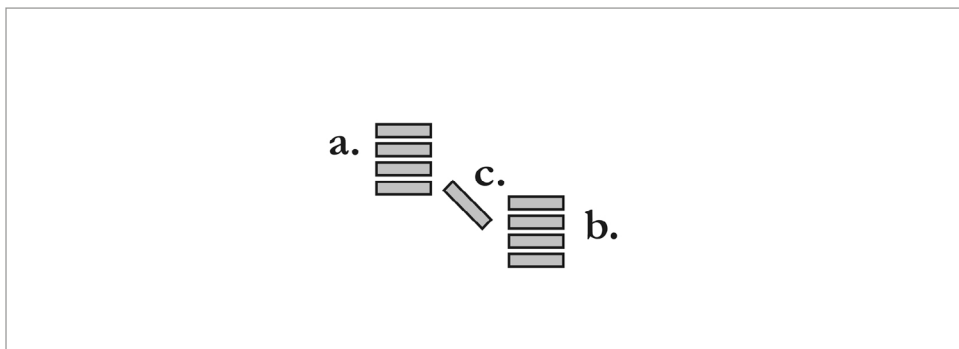
választás nem igazán van, a legjobb, ha a tapasztalatok által igazolt ellenállás lehetőségére összpontosítanak. Olybá tűnik, hogy a történelem is azt igazolja, hogy a gyalogság számára a szerencsés kimenet esélye nagyobb, ha a lovasság nem rendelkezik tüzéséggel.

- b) A lovas tüzéség az, ami lehetővé teszi a lovasság számára, hogy behatoljon a tömegek közé, ilyen körülmények között a siker valószínűsége tehát magától értetődően nagy. Ilyen esetekben se higgyük azonban, hogy mindennek vége! Bár a hadművészet önmagában nem képes csodát tenni, egy dolog azonban biztos: ha a tömeg a tüzéségi tűz hatására rendezetlen bollyá is válik, az így kialakult boly szilárd összetartással még mindig képes lesz a védelemre a lovassággal szemben. A tömeg szabályos formája egyébként sem számít igazán. E néhány gondolat célja az volt, hogy a jövőben majd emlékeztesse azokat, akik ilyen szerencsétlen helyzetbe kerülnek, hogy nincs minden veszve, hisz ilyesmi a történelemben már többször is előfordult.
- c) Gyalogság fedett terepen. A legelőnyösebb terep kétségkívül az erdő. Minél sűrűbb, annál jobb. Egy megkerülhetetlen szoros véget vetne az üldözésnek. A megkerülhető szorosok azonban nem sokat segítenek, hacsak különítményünk nem akkora, hogy megteheti, hogy egy kisebb csapatrészt feláldozzon a megmenekülés érdekében. Hegyek, erdők, rétek. Ha a gyalogság ilyen terepre érhet, többnyire ismét biztonságban tudhatja magát.

Komoly előnyt jelent, ha tüzéség is van velünk, hiszen így a lovasságot jóval nagyobb távolságra tarthatjuk magunktól.

Előadás a gyalogság előnyéről a lovassággal szemben

1. Az, hogy a gyalogság képes lehet ellenállni a lovassággal szemben, még korántsem jelenti azt, hogy általános fölényben van. Ugyanis a lovasság is ugyanazon előnyökkel bír, ha a szerepeket felcseréljük.
2. Még ha a gyalogságot tekintenénk is a fontosabb fegyvernemnek, a lovasság sem szégyenkezhet, hiszen bizonyos helyzetekben épp a lovasság a fontosabb.
3. Az, hogy a gyalogság megfelelő körülmények között nagyobb eséllyel tudhatja magáénak a sikert, nem rettent meg a lovasságot. Egyrészt azért, mert



9. ábra

ha szerencsésen alakulnak a dolgok, azért mindig van esély arra, hogy teljes vereséget mérjen a gyalogságra. Ugyanakkor a lovasság valójában soha nem szenvedhet el teljes vereséget még a legjobb gyalogságtól sem. Másrészt azért, mert a háborúban számtalan olyan helyzet adódik, amikor a siker valószínűsége ellenére is cselekedni kell, mert egészen egyszerűen nincs jobb lehetőség. Tehát az, hogy a tapasztalat azt mondatja, hogy a gyalogság képes lehet a lovasságnak ellenállni, nem titkolandó a lovasság előtt csupán azért, hogy tagjai ne féljenek. A cél sokkal inkább az, hogy ők is megismerhessék a lehetőségeiket. Ha azonban ezt egyoldalúan mutatjuk be nekik, az nem lesz más, mint felületes és megalapozatlan érvelés.

*A tömegek felállása, elhelyezkedése
egymáshoz képest*

Az *a* és a *b* tömeg arcvonala ellentétes irányba néz. A *c*-vel jelölt helyen helyezhetjük el a lövészeket és az ágyúkat (9. ábra). (A fedezésről és a lövegek elhelyezéséről tömeg esetén.)

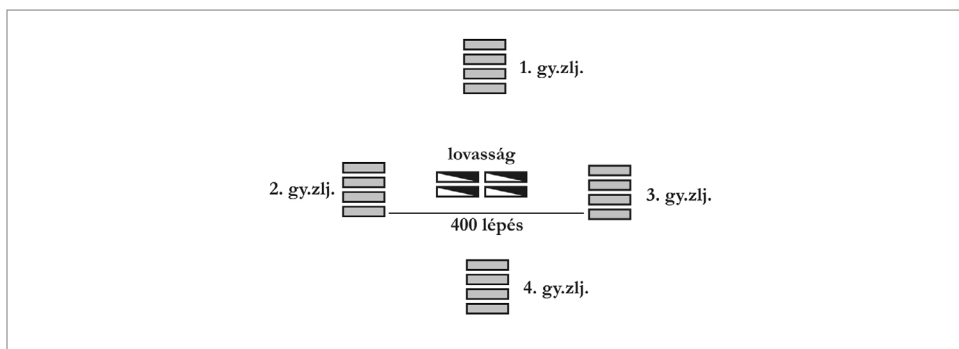
b – A lovasság egymagában. Ha a lovasok el akarják kerülni, hogy szétkergessék őket, vagy elvágják az útjukat, nem tehetnek mást, az ellenséghez közelebb eső részükhöz néhányszor a legnagyobb elszántsággal neki kell rontania az ellenségnek. A terep kihasználására ugyan nincs túl sok szabály, de annyi bizonyos, hogy egy rejtett helyen maradó csapatrészt nagy dolgokra képes ott, ahol az út keskeny. A lovas tüzérség ilyen helyzetben kiváló szolgálatot tehet.

c – Mindkét fegyvernem.

- I. Sík terepen. Tegyük fel, hogy létszámfölényben lévő lovasság üldöz (azért ezt a példát hozzuk, mert más esetben nem állna fenn túl nagy veszély)! Itt két esetet különböztetünk meg:
- a) Ha csak kevés gyalogságról van szó, és jelentősebb lovasságról, akkor a lovasságot kell kimenteni, mint azt Lukner tábornok¹³⁰ tette egy alkalommal, és így mentette meg a lovasait. (Meg kell jegyezni, hogy egy ilyen intézkedés mögött meghúzódo gondolatmenet helytelen, sőt káros. Egy tábornok persze megtehet ilyesmit, de egy egész lovasezred nem.)¹³¹
 - b) Ha a lovasság létszáma csekély, a gyalogságé jelentős. Ebben az esetben ismét a fenti intézkedést kell alkalmazni, mert ha a csekély lovasságot nem állítjuk a gyalogság közvetlen védelme alá, rögtön odaveszik. Ha a lovasságot azonban úgy állítjuk a gyalogság közé, hogy az ellenség ne érhesse el, akkor kiválóan erősítheti a gyalogságot. Ezt a felállást persze nem olyan egyszerű kivitelezni, de azért akad olyan rendezési elv, amely sikerhez vezethet. Például ha 4 zászlóaljat úgy állítunk fel, ahogy az ábra is mutatja, tehát úgy, hogy közöttük – középen – 400 lépésnyi hely maradjon, akkor elfér közöttük néhány lovasszázad (10. ábra). Ha ezt a felállást is túl veszélyesnek tartanánk, elrendelhetjük, hogy a lovasság visszavonuljon. Ám ekkor sem szabad a gyalogságot magára hagynia, és teljesen eltávolodnia. A lovasság csak olyan távolságra vonuljon vissza, ahol az ellenséges lovasság túlereje már nem gyakorol rá nyomást. Ezután megáll, s ha csak egy kisebb ellenséges csapat követte, megtámadja azt. Ezzel még távolról is támogatni tudja a gyalogságot.
2. Fedett terepen. Itt többnyire szükség lesz arra, hogy a két fegyvernem olykor elváljon egymástól. Ha az ellenség éppen nem nyomul erőteljesen

¹³⁰ Nicolas Luckner gróf (1722–1794) német származású katonatiszt, 1791-től Franciaország marsallja. A hétéves háborúban a franciák ellen harcolt, majd 1763-ban csatlakozott hozzájuk. 1792 áprilisában Rouget de Lisle neki ajánlotta a *Chant de guerre pour l'armée du Rhin* (A rajnai hadsereg harci dala) című dalt, amely később Marseillaise néven vált ismertebbé és Franciaország himnuszává. Forrás: JENSEN 2024. (A szerk.)

¹³¹ „Az 1760-as téli expedíció után, amikor a szövetséges hadsereg elhagyta a wetterauai régiót, abbahagyta Kassel és Ziegenhayn ostromát, és Vesztfáliába vonult vissza, Luckner tábornokot huszárezredével és Schlotheim gránátoszászlóaljával, amely a hesseni gárda négy gránátoszázadából állt, több mint 30 francia svadron támadta meg a menetelés során. Ez a világhírű, képzett és rendíthetetlen portyázó azonnal felismerte, hogy sorsa végső soron az, hogy elfogják vagy megölik. Ezért elhatározta, hogy huszárjaival elmenekül. Von Schlotheim ezredes, aki nem követhette gránátosaival, négyszöget formált, és tökéletes rendben vonult vissza Kalbsburgból Fritzlarba a síkságon át.” Forrás: EWALD 1785: 292. (A szerk.)



10. ábra

előre, küldjük előre a gyalogságot! Ám amint közelharcba kerülhetnek az ellenséggel, a lovasságot azonnal mögéjük kell állítani.

*A lovas tüzérség előnyeiről
egy ilyen visszavonulás alkalmával*

7. §

1. A lovas tüzérség rendkívül hatékony fegyver valamennyi visszavonulásnál, hiszen távol tartja tőlünk az ellenség tüzét. Ez az előny egyébként inkább a tüzérségtől való félelemnek köszönhető, nem pedig tényleges hatékonyságának. Másrésztől persze hátránya is van, mégpedig az, hogy az ellenséget merészségre buzdítja, hiszen egy ágyú megszerzése a könnyűcsapatok számára mindig is a legnagyobb hőstettnek számított.
2. Ha lovas tüzérség van velünk, nem igazán kell attól tartanunk, hogy elveszíthetjük, hiszen legalább annyira mozgékony, mint bármely más csapat. Emellett az is nagy előnye, hogy a lovak és az emberek felváltva dolgoznak, így az egyik fél mindig kipihenheti magát, ha fáradt.
3. Ha visszavonuláskor a lovas tüzérség minden előnyét ki szeretnénk használni, akkor mindenképp *prolongéval*¹³² alkalmazzuk.

¹³² Az ágyúcső a kétkerekű ágyútalpon van. A vontatáshoz a mozdonyhoz (böröcz) kapcsolják. A mozdony egy kétkerekű kocsi, ez elé vannak befogva a lovak, és ezen ülnek a hajtók. A prolongénál lekapcsolják az ágyút a mozdonyról, de összekapcsolják egy kötéllal, és szükség esetén ezzel húzzák el a tüzelőállásból. A prolongé jelentése vontatókötél. Német területeken a megfelelője Langtau, osztrák területeken pedig Schleppseile. (A szerk.)

Visszavonulás hosszabb, többnapos menetek után

8. §

Kisebb különítmények esetén ez nem olyan gyakori jelenség, mint a nagy háborúban. Azonban ha egy különítményt fölénnyben lévő ellenség üldöz, előfordulhat, hogy csak többnapos menetelés után tud visszavonulni a hadsereghez vagy egy erődhöz. Ebben a helyzetben a következő szempontok igényelnek különös figyelmet:

9. §

Éjszaka vonuljunk,

1. ha valahol észrevétlenül akarunk átlopakodni, vagy
2. ha egyébként is az a szándékunk, hogy titokban vonuljunk, így előnyre tehetünk szert az ellenséggel szemben, váratlanul foglalhatunk el utakat stb. (összegezve tehát: ha el akarunk tűnni a szeme elől), vagy
3. ha nagy a hőség.

Más, hétköznapi esetekben azonban a legjobb, ha napközben vonulunk, mert:

1. A nappali menet kevésbé fárasztó, rendezettebben zajlik, ennél fogva gyorsabban is halad.
2. Az ellenség ritkábban támad éjszaka, ezért nyugodtabban pihentethetjük az állományt.
3. Éjszaka bátrabban kockáztatja az ember, hogy az ellenséggel ütközetbe bocsátkozzon.

10. §

Ilyenkor bivakolunk, hacsak a kemény hideg miatt ez nem válik lehetetlenné. Ennek helyét azonban mindig egy falu mellett jelöljük ki, sőt, ha tehetjük, még inkább egy város mellett, hiszen így gyorsabban hozzájutunk mindenhez, amire szükségünk lehet. Ha különítményünk olyan nagy, hogy az élelmet lehetetlen lenne egy faluból beszerezni, osszuk fel 2-3 részre, és helyezzük el három egymáshoz közel fekvő falu mellett. A bivakra választott helyre ne vonuljunk addig, míg teljesen be nem sötétedett, és napkelte előtt – vagy ha a katonák elegendőt pihentek – mindenképp távozzunk! 4-5 óra pihenés éppen elegendő. Ha az emberek jól tápláltak, és ha menetelés közben tartanak néhány egyórás szünetet, mindig képesek lesznek hét-nyolc mérföldet, sőt valószínűleg többet is megtenni 24 óra alatt.

II. §

Vigyünk magunkkal annyi kocsit, amennyit csak képesek vagyunk kezelni,

1. hogy a fáradtakat elszállíthassák, és hogy a szekérhajtók ne kerülhessenek mind az ellenség kezére;
2. az élelmiszerek, különösen a hús szállítása érdekében.

A kocsikat a szálláshelyeken, ahol csak lehet, lecseréljük, de a régiék csak akkor indulhatnak útnak, ha már vannak újak helyettük.

I2. §

Az élelmiszer biztosítása elsődleges feladat. Ezért előreküldünk néhány tisztet, hogy a falvakban szerezzék be a szükséges porciókat. A biztonság kedvéért mindig dupla adagot kell rekvirálni, hogy biztosan semmi se hiányozzon. A porciók állhatnak sörből, borból, pálinkából, kenyérből, főtt vagy füstölt húsból, főtt zöldségből. Csak szükség esetén rekviráljunk kizárólag nyers élelmiszert. Az éjjeli szállásokra szállított porciókon kívül persze nyers ételmet is szerezni kell, hogy vész esetén legyen mit magunkkal vinnünk.

I3. §

Ahol csak lehet, a fát már előre szállítsák oda, hogy a katonákat ne fárassza ki annak behordása! A lovak takarmányát egy, két vagy három istállóban gyűjtik össze, innen osztják ki az adagokat. Az istállók száma a lovasszázadok, útegek stb. számához igazodik.

I4. §

Mivel csak bivakolunk, nincs szükség túl sok előőrsre.

1. A tábor helyszínétől úgy fél mérföldre kiküldünk néhány huszárt, akik jelentik, ha az ellenség közeledik. Fontos, hogy óvatosak legyenek, és az ellenség ne vegye őket észre. Ez a legegyszerűbb előőrsrendszer, amelyet kiküldhetünk. Ugyanakkor megtehetjük azt is, hogy erősebb különítményeket küldünk ki elővédnek vagy utóvédnek. Ez persze mindenképp előnyösebb.
2. A tábortól 1000 lépésre lövész őrszemeket állítunk ki.
3. Járőröket is kiküldünk. Nemcsak az ellenség irányába, hanem abba az irányba is, amerre reggel tovább akarunk vonulni.

15. §

1. A lehető leggyorsabb úton haladjunk, és ne válasszunk minden kósza hírre kerülőutat! Még ha ezen az úton egy ponton túl közel is kerülünk az ellenséghez, egy erőteljes, váratlan oldalmenettel még mindig kikerülhetjük.
2. Ha váratlanul ellenséges különítménybe ütközünk, célszerűbb határozottan megtámadni, mint kerülővel időt pazarolni.
Ewald szerint: aki nem menekül, azt nem üldözik. Egy helyen leírja, hogy az amerikai háborúban utánpótlási feladatokat látott el, a vadászok olyannyira a sarkában voltak, hogy nem tudott tőlük menekülni. Kétségbeesésében hirtelen rájuk támadt, néhányat megölt, s ezzel nyugalmat teremtett.
3. Ha az ellenség elővédjének éle olyannyira a sarkunkban van, hogy az már akadályoz bennünket, akkor az első adandó alkalommal álljunk lesben egy szorosnál, s támadjunk ráj, amikor át akar haladni rajta. A lesek visszavonulás alkalmával egyébként is fontos szerepet játszanak, ez az egyetlen módja ugyanis annak, hogy tekintélyt szerezzünk az ellenség szemében. Amikor az 1758-as hadjáratban Henrik herceg¹³³ Drezda felé vonult, a császári sereg horvátjai és huszárjai olyannyira csipkedték utóvédjét, hogy az nem tudott elmozdulni a helyéről. Belling alezredes¹³⁴ a huszáraival egy oldalra eső faluban állt lesben. Míg Meineke dragonosai és Wunsch¹³⁵ önálló zászlóalja elöl lekötötték és előcsalták őket, addig Belling alezredes hátulról rájuk támadt, és 2000 foglyot ejtett. Ez tehát segített.
4. Ha különítményünk nem elég erős, a legkönnyebben úgy menekülhetünk el, ha menetünk irányát gyakran változtatjuk.

16. §

1. A csapat éle mindig a gyalogság legyen, a lovasság és a lovas tüzérség maradjon hátul! Többnapos visszavonulás esetén a távolság tekintetében már bizonyos előnyt feltételezhetünk, ilyenkor csak ritkán kerülhet sor arra, hogy

¹³³ Frigyes Henrik Lajos porosz herceg (1726–1802) porosz hadvezér, államférfi és diplomata. A hétéves háborúban (1756–1763) tábornokként szolgált, és sikeresen vezette a porosz csapatokat a harmadik sziléziai háború idején. (A szerk.)

¹³⁴ Wilhelm Sebastian von Belling (1719–1779) porosz tiszt. 1758-ban alezredes és a 8. huszárezred (fekete huszárok) parancsnoka, 1762-ben vezérőrnagy, 1776-ban altábornagy. Forrás: KOHLHAS [é. n.]. (A szerk.)

¹³⁵ Johann Jakob von Wunsch (1717–1788) porosz gyalogsági tábornok. A hétéves háborúban, a csataterén aratott sikerei gyors előléptetéseket és 1759-ben tábornoki rendfokozatot eredményeztek. (A szerk.)

- az ellenséggel az egész különítmény harcba keveredjen. Javarészt az ellenséges oszlop éle és a mi hátvédünk találkozhat egymással. Pontosan az az oka annak, hogy a lovasság hátul van, hogy ha ilyen módon feltartóztatnák, könnyebben utolérheti a többieket.
2. A területet, amelyen át fogunk vonulni, a lehető legjobban fel kell térképezni és meg kell ismerni
 - a) térképek,
 - b) kérdezősködés és
 - c) előreküldött emberek segítségével.
 3. Ha attól tartunk, hogy az ellenség elöttünk éri el a hágót, rendkívüli eszközökhöz kell folyamodnunk! Gyalogságunk egy részét – akár csak 100 főt is – kocsikra kell tennünk, előre kell küldenünk, a parancsnokkal pedig közölni kell, hogy innentől ő a felelős a sikerért. Így az esetek többségében az ellenség azt fogja gondolni, hogy már nincs mit tenni, mert megelőztük.
 4. Megbízható kalauzokról már a menet előtti este gondoskodni kell. Ők már éjszaka legyenek készenlétben a tábornál!

A kitörésről

17. §

Ez a vállalkozás a háború legfényesebb tettei közé sorolható, és ez az, ami a legnagyobb hírnevet hozhatja. Áttörésről beszélünk, ha megtámadunk egy, a visszavonulásunk útjában álló különítményt, és vagy teljesen legyőzzük azt, vagy annyira megbontjuk a rendjét, hogy lehetőségünk lesz mellette elhaladni. Ez természetesen csak rajtaütéssel történhet, és többnyire csak éjjel hajtható végre. Ennek nemcsak az az oka, hogy az ellenségen éjszaka könnyebb rajtaütni, hanem az is, hogy éjszaka a menekülés is könnyebben és sikeresebben végrehajtható. Épp ezért tehát az áttöréshez mindig az éjszakát választják. Ha figyelembe vesszük, hogy csak ritkán fordul elő, hogy egy különítményt annyira körülzárjanak, hogy minden oldalról erős ellenséges védelemben ütközzön (hiszen ehhez olyan terepviszonyok kellenének, amelyek csak ritkán állnak rendelkezésre), ha figyelembe vesszük, hogy éjszaka minden ütközetben elkerülhetetlen a rendetlenség, ami többnyire annak használ, aki áttörni próbál, nem annak, aki ezt meg akarja akadályozni, s ha figyelembe vesszük a teljesen váratlan támadás előnyeit is, láthatjuk, hogy van esély arra, hogy a háború e legnehezebb vállalkozása is sikerrel járjon. Még ha nem is gyakori, de a történelmi példákon is láthatjuk, hogy nem lehetetlen.

18. §

A szabályok, amelyeket szem előtt kell tartanunk, a következők:

1. A különítményt osszuk több oszlopra vagy osztagra, amelyekben minden fegyvernem képviseltesse magát, és élükre határozott parancsnokot jelöljünk ki! Ezeket az oszlopokat különböző pontok felé kell irányítani, így közülük legalább egy át fog törni, ám az is lehet, hogy több is. Fontos azonban, hogy közös, összehangolt hatást ezektől az oszloptól nem várhatunk. Ilyen esetekben a nagyobb létszám nem jelent előnyt, sőt gyakrabban sikerül kisebb osztagokkal áttörni, mint nagyobbakkal.
2. Az oszlop rendje a következő: az élén a gyalogság halad, azt a lovasság kövesse, majd jöhet a tüzérség! Ha málhánk is van, vagy valami hasonló, annak szintén hátul kell haladnia, hiszen a málha és a tüzérség nem a legfontosabbak.
3. A gyalogság semmilyen körülmények között sem bontakozhat szét, ha harcra kerül a sor, azt csak zárt oszlopban vívhatja.
4. Az oszlopok parancsnokának – amennyire csak lehet – ismernie kell a hely fekvését és a visszavonulás útját.
5. Meg kell neveznünk egy vagy két pontot, ahová visszavonulhatunk, ha az utunkat elvágják.
6. Ha egy oszlopot visszakergetnek, sohase húzódjon vissza oda, ahonnan jött!
7. Érdemes megvárni, amíg a lövöldözés alábbhagy.

Példák

Ewald. A nagy hősök példái. 477, 479–481, 482, 491. oldalak. Ewald. A kis alegységek harci alkalmazásáról I. rész, 359, 383, 399, 403, 417. oldalak.

1. 1760-ban a Freitag-féle vadász seregtestből egy féldandárnyi vadász és 250 lovas katona Bülow őrnagy vezetése alatt egy 600 fős francia gyalogoscsoportot és lovas különítményt támadott meg Nordheimban. A lovasság szétszóródva elvágatott, a gyalogság pedig egy temetőkertben rendeződött újra, és a kapun át kezdte meg a visszavonulást, amely előtt már 80 lovas katona állt. Négyesögbe álltak fel, a 80 embernek pedig nem volt bátorsága megtámadni őket. Veszteség nélkül vonultak vissza a hegyekbe.
2. Hogy milyen sokra képes néhány ember elszántsága, azt kiválóan mutatja a hétéves háború egyik példája. Az 1758-ban a Morvaországból való Csehországon át történő visszavonulás során a Retzow-féle oszlophoz tartozó és

annak utóvédjét képező Bredow-vértesezredet egy szorosnál megtámadta St. Ignon tábornok 1100 főnyi lovascsapata. E pillanatban érkezett meg Korzhagen hadnagy a Zieten-ezredből 50 huszárral; őt a király küldte ki Keith tábornagnak szánt levelekkel. Élt a kínálkozó alkalommal, s az üldöző osztrákok oldalába rohant. Ennek hatására a Bredow-ezred felélegezhetett, ismét támadásba lendült, s végül 300 foglyot ejtett.

3. 1758-ban a zorndorfi csata után Wedel tábornok a svédek ellen vonult, és megtudta, hogy egy különítmény élelemvételezés miatt Fehrbellin felé halad. Ezután Möhring huszáraival és Plettenberg dragonyosaival előrenyomult, és a Fehrbellintől fél mérföldre lévő Tarnow falunál 100 fő lovassággal és 200 fő gyalogsággal találkozott. A 100 lovas ugyan bátran támadt a poroszokra, de rögtön szét is szóródtak. A gyalogságnak azonban még volt ideje négyszögbe állni. Ezzel szerencsésen visszavonultak Fehrbellinbe, amely egy hosszú töltés végén fekszik, innentől a porosz lovasság minden támadása teljesen hiábavaló volt.
4. Menin példája. 1794-ben a korábban Vauban által igen erőre épített, később lerombolt és nagyon rossz állapotban lévő Menin-erődöt Hammerstein tábornok vezetésével 2000 hannoveri katona tartotta megszállva, amikor Pichegru tábornok megérkezett Flandriába. A helyet inkább csak gyenge védműnek lehetett nevezni, semmint valódi erődnek. A védelem csak néhány napig tarthatott ki, s csak nagy nehézségek és erőfeszítések árán, hiszen az ellenség szinte mindenhol különösebb akadályok nélkül juthatott át a falakon, és hatolhatott be a városba. Ezt csak a fegyverek erejével lehetett megakadályozni. Április 26-án a helyet egy 20 ezer fős hadoszlop zárta körül Moureau és Vandamme¹³⁶ tábornokok vezetésével. Hammerstein tábornok április 29-ig úgy védte a helyet, hogy a helyőrséget folyton a sáncokon tartotta. Két, megadásra vonatkozó felszólítást is visszautasított. Az angol hadsereg Courtray-nál, Clairfait tábornok¹³⁷ csapata Mouscronnál állt. 26-án Courtray-t bevették a franciák. Menin megtartása attól függött, hogy a Mouscronnál álló Clairfait tábornokot legyőzik-e a franciák, vagy

¹³⁶ Dominique Joseph René Vandamme (1770–1830) a francia hadsereg tábornoka, a francia forradalmi háborúk és a napóleoni hadjáratok egyik katonai vezetője. Forrás: JENSEN 2022. (A szerk.)

¹³⁷ François Sébastien Charles Joseph de Croix, Clerfayt és Carbonne grófja (1733–1798) németalföldi vallon származású főnemes, katonatiszt, német-római császári tábornagy a Habsburg Birodalom szolgálatában. A francia forradalom elleni háborúk egyik legsikeresebb hadvezére. Forrás: Britannica Editors 2025b. (A szerk.)

sem. A menini helyőrség a végsőkig kimerült. Az ellenséges lövészek és oszlopok pedig egyre csak közeledtek a sáncokhoz. A legénység kezdett kifogyni a lőszerből, de semmiféle késlekedésnek nem volt helye, mert féltő volt, hogy egy roham során mind odavesznek.

A legénység összetétele a következő volt:

1. hannoveri gránátos zászlóalj	354 fő
a 14. hannoveri könnyű gyalogezred két zászlóalja	1148 fő
egy zászlóalj francia emigráns (<i>Loyal Emigráns</i>) angol zászló alatt	400 fő
összesen	1902 fő

Hammerstein tábornok úgy döntött, nem késlekedik tovább. Az éjszaka folyamán, 29-éről 30-ára virradóan áttörést hajtott végre.

Kiegészítő gondolatok

1. Az ágyúk okozhatják a legnagyobb zavart a hadmozdulatok terén. Mivel ezek esetünkben nem a legfontosabbak, akkor döntünk jól, ha hátul hagyjuk őket.
2. Ha a 14. gyalogezred két zászlóalja oszlopba állt volna fel, és abban is maradt volna, az ellenség nem tudta volna azokat szétszórni, még akkor sem, ha körülzárja őket.
3. Ha két oszlopba rendeződnek, minden sokkal könnyebben lezajlott volna. Az első oszlop arra ment volna, amerre az emigránsok zászlóalja menetelt, a másik oszlop pedig az úton. Akkor csak a második oszlopot érte volna szerencsétlenség, az első pedig minden nehézség nélkül el tudott volna vonulni. Itt persze kétségtelenül a véletlen is szerepet játszott, csak hogy a véletlenek mindig közrejátszanak; ha két oszlop van, az egyik általában mindig jobb helyzetben van, mint a másik.

A VISSZAVONULÓ ELLENSÉG ÜLDÖZÉSÉRŐL

I. §

Itt nem arról lesz szó, hogy miként kell megteremteni azokat a körülményeket, amelyek az ellenséget visszavonulásra kényszerítik, vagy hogy ezeket a körülményeket miként lehet arra használni, hogy az ellenség a visszavonulást a végsőkig folytassa. Az ilyesmi általában a hadseregekhez vagy nagyobb seregtestekhez kapcsolódik, semmiképp sem a kis kötelékekkel vívott harc tárgya, sokkal inkább a hadászat

körébe tartozik. Az ellenség üldözése alatt itt inkább annak nyugtalanítását és a visszavonulás megnehezítését értjük. Azt tárgyaljuk tehát, hogy miként okozhatunk a visszavonuló ellenség számára jelentős veszteségeket, és miként tehetjük számára még fárasztóbbá ezt a folyamatot.

2. §

Az elővéd vagy egy erre a célra létrehozott különítmény kapja azt a feladatot, hogy olyan közéről kövesse az ellenséget, amilyenről csak tudja. Egyrészt azért, hogy a visszavonulás alkalmával bekövetkező hátrányokból hasznot húzhasson. Másrészt azért, hogy az ellenség minden hibáját észlelhesse, és ennek segítségével további veszteségeket okozhasson annak. Sík terepen ehhez lovasságra és lovas tüzérségre lenne szükségünk, ám mivel ezek többnapos menetek esetén csak igen ritkán állnak rendelkezésre, a gyalogság nem mellőzhető teljesen. A gyalogság szerepe annál nagyobb, minél tagoltabb a terep. Hegyvidéken már a gyalogság számít a fő fegyvernemnek, amelyet a lovasság csak támogat.

3. §

A visszavonulók hátrányai az alábbi pontokban foglalhatók össze.

1. A csapatok kedvüket veszítik. Ewald is felhívja a figyelmet arra, hogy míg üldözés alkalmával a katonák nagyon motiváltak, a visszavonulás alkalmával azonban alig lehet kezdeni velük valamit. Arról is beszámol, hogy ha üldözniük kellett az ellenséget, sosem tapasztalt hiányt önkéntesekben, még akkor sem, ha a katonák fáradtak voltak. Visszavonulásnál azonban azt tapasztalta, hogy még a legbátrabbak sem nyújtottak többet annál, mint ami a kötelességük volt.
2. Mivel a visszavonulás során általában feszített, fárasztó meneteket kell teljesíteni, mindig sok a lemaradó (*traineurs*). Persze lemaradók az üldöző félénél is vannak, de nem veszít el belőlük annyit, mint a visszavonulók. Sőt sok foglyot is ejtethet.
3. Bár a visszavonuló csapatoknak elméletben több lehetősége és eszköze van az ellátás megszervezésére, a gyakorlat azonban mégis azt mutatja, hogy katonái rosszabbul tápláltak, mint az üldözőié. Szorult, veszélyessé váló helyzetben a visszavonulóknak ritkábban van idejük a szükséges ellátás előkészítésére és megszervezésére. Többnyire még az üldöző is rájuk zúdul, gyakran az ellátmányukat is feléli. A helybeliek is inkább a visszavonuló csapatok előtt rejtik el készleteiket, mint az előrenyomulók előtt, mert náluk is ugyanaz

a benyomás munkál: a győztes fél fölénye. Emellett azt is gondolják, hogy a visszavonulók nem maradhatnak sokáig egy helyen, így ha készleteiket csak néhány órára is sikerül elrejtteni előlük, már meg is mentették azokat. Az üldözőkről ezt nem feltételezik, pedig valójában általában az üldözők éppúgy nem tudnak hosszabb időre megállni, mint az üldözöttek. Emellett persze attól is tartanak, hogy az üldöző bosszút áll rajtuk, míg az üldözöttről úgy vélik, legyengült helyzetében erre nemigen képes, és nincs is rá ideje. Az üldöző valamennyi pihenőt megengedhet csapatainak, amely idő alatt azok gond nélkül pihenhettek. A menekülő felet azonban minden nesz megriasztja, s gyakran ok nélkül hagyja el bivakját.

4. §

Ha a visszavonuló fél hátrányait a lehető legnagyobbra kívánjuk növelni, s egyúttal az ebből származó előnyöket is ki akarjuk használni, akkor a következő tényezőket kell figyelembe vennünk.

1. Az ember semmilyen erőfeszítéstől nem riad vissza, ha a célja eléréséről van szó. Olyan erőfeszítéssel kell vonulni, mintha tulajdon megmenekülésünk múlna rajta, hiszen ellenkező esetben az ellenség hamar előnyre tesz szert.
2. Valahányszor az ellenség megáll, törekednünk kell arra, hogy az elővéd élével ismét utolérjük. Ha az ellenség parancsnoka nem elég körültekintő, ez rendszerint elegendő lesz ahhoz, hogy őt és csapatait is megfosszuk a pihenéstől és az étkezéstől, mert feltehetően azonnal tovább fognak vonulni.
3. Az üldöző igyekezzen elvágni az üldözött útját! Ha ezt ténylegesen nem tudja megtenni – mert ezáltal maga is veszélybe kerülne –, akkor legalább igyekezzen úgy tenni, mintha sikerült volna. Küldjön előre gyenge különítményeket, mintha azok előőrsök lennének, terjesszen álhíreket, s folyamodjon minél több hasonló módszerhez! Szinte hihetetlen, hogy az ilyen lépésekkel is milyen sokat elérhetünk, főként, ha az ellenséges csapat parancsnoka nem elég határozott, vagy nem rendelkezik elegendő háborús tapasztalattal.
4. Igyekezzünk az ellenséget éjszakai menetekre kényszeríteni! Ezek mindig sokkal lassabbak, mint a nappaliak, és minden kétséget kizáróan a csapatokat is jobban fárasztják. Ilyenkor a rendezetlenség minden formája előfordulhat, s a félelem szelleme is igen könnyen végigsöpör a csapatokon.

Az ellenséget nem nehéz éjszakai vonulásra kényszeríteni, például úgy, ha akkor támadjuk meg, vagy próbáljuk megkerülni, amikor este a bivakban vagy egy faluban épp pihenni készül. Ezután feltehetően továbbindul,

és aznap éjjel már nem valószínű, hogy megáll. Így a következő tervezett állomását nappal éri majd el, így nappal fog pihenni. Amíg vonul, mi ki-pihenjük magunkat. Dél körül vonuljunk tovább, így ismét az ellenség sarkában lehetünk, ha este meg akar állni stb.!

5. Ha a terület, amelyen az ellenség átvonul, kedvező a gyalogság számára, az nagy szolgálatot tehet az ellenség visszavonulásának megnehezítésében. Egy vadász- vagy lövészkülönítményt küldjünk az ellenség nyakára, de olyan közel, hogy meredek röppályán leadott lövésekkel bele tudjon lőni a zártan álló csapataiba. Ha ezt szorosoknál vagy más olyan helyzetekben tudjuk alkalmazni, amelyek könnyen rendezetlenséghez vezethetnek, gyakran azt is elérhetjük, hogy az ellenség fejvesztve meneküljön. Ahhoz, hogy ezt végre tudjuk hajtani, mindig a gyalogság legyen a csapat élén.
6. Ha az ellenség hajnalban indul, éjjel küldjünk lövészcsapatokat a közelébe. Ezek húzódnak hozzá olyan közel, amennyire csak lehetséges, és váratlanul „köszöntsék” puskaropogással. Bármennyire is nevetségesnek tűnk mindez, de Ewald szerint ezek a lövések nagy hatással vannak a visszavonuló katonák lelkére. Előre sejtetik velük ugyanis, hogy milyen veszélyesek és fárasztók lesznek számukra a következő napok. Annyi bizonyos, hogy a visszavonuló csapatok katonáin igen könnyen végigsöpör a rémület és az aggodalom szelleme, ami a győztes számára jelentős eredményeket hozhat.
7. Ha a visszavonulás hegyeken keresztül zajlik, célunk az legyen, hogy a szorosokhoz egyszerre érijünk oda az ellenséggel! A gyalogsággal, amennyire csak lehet, a jobb és a bal oldalon előretörünk, követjük az ellenséges oszlopokat. Elővédjünkkel, utóvédjünkkel és oldalvédjünkkel egész nap csatározunk, feltartva ezzel az ellenség menetét.

Ewald a következőket mondja: „[H]egyvidéken a magaslatokat és a leg-sűrűbb erdőket vadászokkal vagy mesterlövészekkel igyekezzünk elfoglalni! Ők ugyanis folyamatos lövésekkel gyengíthetik az ellenséget, ami miatt az nemcsak sok embert veszít, de alaposan ki is merül. Sőt ezzel még menetét is hátráltathatjuk. Az amerikai háborúban többször meggyőződhettem arról, miként képes egy maroknyi lövész nyugtalanítani és feltartani vonuló csapatunkat. Meggyőződhettem arról is, hogy milyen kevés kárt okozhatunk ezeknek az embereknek, akik folyamatosan nagy bátorsággal támadták oszlopainkat, elő- és utóhadunkat. Közülük nem sokat láttam elhullani, ezzel szemben ők erősen tizedelték a mieinket. Ha pedig végre elűztük őket, rövid időn belül újra ott termettek, és ez így folytatódott [a végtelenségig].”

Ezek az eszközök és a segítségükkel születő eredmények valójában a győztes fél alapelveiből és erőfeszítéseiből fakadnak. Ugyanakkor úgy tűnhet, mintha csupán vakmerőségből és természetes fölényéből erednének. Épp ezért gyakorolnak olyan nagy hatást az ellenségre.

5. §

Ezek tehát azok az eszközök, amelyekkel az ellenségnek visszavonulása során a lehető legnagyobb veszteséget okozhatjuk, s csapatait fokozatosan közelebb sodorhatjuk a teljes felbomláshoz. Ezen vállalkozásoknak pedig végső soron ez a célja. Az említett eszközök persze nem mindig járnak kéz a kézben a sikerrel, a kisebb vállalkozások pedig, amelyeket ebben a szellemben hajtunk végre, nem is mindig sikerülnek. Legyen az ellenség helyzete a visszavonulás közben bármily hátrányos is, gyakorlott parancsnok és harcedzett csapatok esetén helyzete sosem lesz kilátástalan. Ugyan a kisebb veszteségeket még így sem tudja elkerülni, a súlyosabb csapásoktól azonban képes lehet megóvni magát. Ha nem téveszti szem elől a szükséges óvintézkedéseket, ha elég bátor és kitartó marad, és képes lesz megleckéztetni a túlságosan merész üldözőt, akkor annak fáradozásai hiábavalók lesznek, sőt könnyen veszélybe is kerülhet.

6. §

A hiábavaló erőfeszítést még csak-csak el lehet viselni, de arról a veszélyről, amelynek üldözőként egy ilyen esetben ki vagyunk téve, feltétlenül beszélni kell. Az előző fejezetből tudjuk, hogy ha az üldöző túl gyakran és erőszakosan indít támadást az üldözött ellen, utóbbi könnyen csapdát állíthat előbbinek, és egy ilyen alkalommal akár durva csapást is mérhet rá. Az üldöző ezért legyen óvatos, és igyekezzen ezt elkerülni!

7. §

Azt, hogy az ellenség ellen milyen vállalkozást vihetünk véghez, nagyot vagy csak kicsit, sokat vagy keveset, szabályokkal nem határozhatjuk meg. Ezt egyrészt egy bizonyos ütem diktálja, amelyet mi magunk érzünk, másrészt a háborús tapasztalattal szerzett ítélőképesség határozza meg. Mint valamennyi művészetben és minden emberi tevékenységben, itt is ezek adják a tettek lelkét. A rémült ellenséggel szemben háromszor sikeresebbek lehetünk, mint egy olyanal szemben, amely még visszavonulás közben is tiszteletet ébreszt bennünk, amelynek csapatai bátrak, kitartók, és jelentős háborús tapasztalataik vannak.

Éppen azért ne könnyítsük meg a dolgukat, ne hagyjuk őket csak egyszerűen, szinte „aranyhídon” elvonulni! Tegyük meg, ami csak tőlünk telik, okozunk nekik annyi kárt, amennyit csak tudunk, de tegyük mindezt kellő okossággal és elővigyázattal! Kétség sem fér ahhoz, hogy II. Frigyes¹³⁸ csak igen nagy nehézségek árán hajthatta volna végre a Csehországból való visszavonulását Olmütz ostromának feladása után, ha az osztrákok számtalan könnyűcsapatukat valóban arra használták volna, amire valók. A Keith tábornok¹³⁹ 33 zászlóaljából álló hadserege oldalán haladó szekérszállítmány 4000 szekérből állt, és az osztrák főerő ugyan teljesen távol maradt tőle, de Zischkowitz,¹⁴⁰ Laudon,¹⁴¹ Janus¹⁴² és Buko¹⁴³ tábornokok egyesített ereje így is bizonyára jóval nagyobb volt. Laudon ugyan megkockáztatott néhány merészebb rajtaütést, amiért az ellenség ügyes intézkedéseivel meg is büntette, így teljesen érthetően ő is jóval óvatosabbá vált. Ennek azonban még nem kellett volna megakadályoznia, hogy az osztrák könnyűcsapatok naponta nyugtalanítsák és feltartsák Keith tábornok hadseregét, vagy hogy nagyon kedvezőtlen körülmények között vállaljanak harcot. Bár a porosz csapatok kétségkívül kiérdemelték a tiszteletet, az osztrák tábornokok itt nagyot hibáztak.

¹³⁸ II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) Poroszország királya. 1740 és 1786 között uralkodott, ezalatt Poroszországot nagyhatalommá emelte. Kiváló katonai vezető volt, de az ostromok során kevésbé volt sikeres, így 1758-ban megpróbálta elfoglalni Olmütz városát, de a többhetes ostrom kudarcot vallott. Forrás: <https://tourism.olomouc.eu/en/osobnosti/fridrich-ii-veliky/>. (A szerk.)

¹³⁹ James Francis Edward Keith (később Jakob von Keith, 1696–1758) skót származású katona, Poroszország marsallja. Forrás: Britannica Editors 2025c. (A szerk.)

¹⁴⁰ Josip Šišković gróf (Siskovics József, Josef Siskowitz, Joseph Siskovich) (1719–1783) szegedi születésű, horvát származású tábornok a császári-királyi hadseregben, számos magas kitüntetés birtokosa. Nevéhez fűződik a gyászos emlékeztető tömeggyilkosság Madéfalván, 1764-ben. Forrás: GERŐ 1893–1897: s.v. siculicidium. (A szerk.)

¹⁴¹ Ernst Gideon Freiherr von Laudon (1759-től Loudon) (1716–1790) császári-királyi tábornagy, a 18. század elismert katonai vezetője. A hétéves háború idején, 1758-ban a domstadtlí (Domašov nad Bystricí) csatában egy jelentős utánpótlást szállító szekérsort szerzett meg az ellenségtől. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Nagy Frigyes feladta Olmütz ostromát, és kivonult Csehországból. E haditettéért altábornaggyá (Feldmarschalleutnant) léptették elő. Forrás: Britannica Editors 2026b. (A szerk.)

¹⁴² Franz Leberecht Ottocar Maximilian Freiherr Jahmus von Eberstädt (1711–1772) császári-királyi tábornok. Forrás: K. A. 1881. (A szerk.)

¹⁴³ Adolf Nikolaus Freiherr von Buccow (1712–1764) a Habsburg Birodalom morva származású tábornoka. Egy időben Erdély katonai parancsnoka (1760–1763). Forrás: POPOVICI 2018. (A szerk.)

ARRÓL, HOGY MILYEN KÜLÖNLEGES FELADATAI
LEHETNEK EGY PORTYÁZÓ VAGY AHHOZ
HASONLÓ KISEBB KÜLÖNÍTMÉNYNEK

I. §

Portyázó csapatok alatt olyan különítményeket értek, amelyek válogatott tisztekből (főként parancsnokokból), katonákból és lovakból állnak. Ha ilyen különítményeket a hadjárat vagy a háború egészében bevetnek, akkor ezek a csapatok a feladatok végrehajtásában nagyobb gyakorlatot szereznek, így a végrehajtás is biztosabb lesz. Ezek tehát az úgynevezett valódi portyázó csapatok. Nem minden hadsereg rendelkezik ilyen csapatokkal, a modern hadviselés nem is értékeli olyan nagyra a portyázók cselfogásait. Az azonban továbbra is egyértelműen látszik, hogy ezek a különítmények rendkívül hasznosak, hiszen mindig akad vagy száz feladat, amelyre alkalmasabbak, mint egy reguláris alakulat.

A portyázók témáját azért kell külön érintenünk, mert egyrészt a manőverező harc körébe sorolható feladatokra – amelyekről még szó lesz – ezek a csapatok kifejezetten alkalmasak. Másrészt azért, mert a már korábban említett harc-feladatok végrehajtásában is jeleskedhetnek, például egy terület megfigyelésében. Harmadrészt azért is, mert a menetek típusait külön vizsgáltuk, így a rejtett menetekről is szó esett, amelyek sajátos módon jellemzők ezekre a csapatokra.

2. §

Ha egy különítmény nem biztosító vagy megfigyelési feladatokat lát el, akkor minden bizonnyal támadó feladatokat kapott. Egy ellenséges különítmény vagy őrcsapat megtámadásáról már volt szó. Ám emellett még számos olyan cél van, amelyet kis különítményekkel érhetünk el, s amely [épp ezért] a portyázó csapatok vagy a hozzájuk hasonló különítmények megszokott feladatai közé tartozik. Így itt mindenképp legalább említés szintjén beszélnünk kell ezekről. Ugyanakkor meg kell elégednünk néhány hozzájuk kapcsolódó [kisebb] szabállyal és megjegyzéssel, ugyanis [ezen] feladatok teljesítése olyannyira a pusztá talpraesettségen múlik, hogy [tényleges, hosszabb] szabályok [megfogalmazása] itt sokkal inkább okoskodásnak tűnne.

A leggyakrabban előforduló feladatok a következők:

1. Hírszerzés.
2. Futárok elfogása.

3. Tábornokok és egyéb fontos személyek elfogása.
4. Az ellátmány beszerzése és az egyéb szükségletek kielégítése.
5. Hidak elpusztítása.
6. Raktárak elpusztítása.
7. Utak eltorlaszolása.

3. §

Az ilyen feladatok sikeres végrehajtásának legelső kulcsfontosságú mozzanata a szerencsésen és észrevétlenül végrehajtott menet. Erre vonatkozóan már nem kell külön szabályokat kiemelni, ezek ugyanis egyeznek a korábbiakkal, [hiszen] a menet mindig csak menet marad. Minden esetben előnyös és döntő lehet, ha ezt rejtve tudjuk végrehajtani. Erre a rejtett menetekről korábban leírtakat kell alkalmazni.

Hírszerzés

4. §

Ha egy portyázó csapatot ilyen céllal küldenek ki, a feladat eltér a szokásos járőrözéstől vagy felderítéstől. A markáns különbség az, hogy ez esetben az oda megy, ahova mások nem tudnak eljutni: az ellenség közé és mögé. Az ilyen vállalkozásokhoz válogatott tisztt, válogatott emberek és lovak kellenek, emellett gyakorlásra is szükség van hozzá. Ebben különböznek tehát a portyázó csapatok a szokásos járőröktől. Ezen különítmények általában nem csak azt a feladatot kapják, hogy értesítést adjanak arról, hogy ott van-e az ellenség. Többnyire valamiféle konkrét feladattal bízzák meg őket. Éppen ezért tartom fontosnak, hogy az alábbiakat megjegyezzem:

1. Amikor az utasítást megkapjuk, igyekezzünk minél egyértelműbben tisztázni a feladatot, azt, amiről híreket kell szerezni! Ha egy tiszt nem tudja pontosan, mit kell tennie, nem lesz képes a megfelelő eszközök megválasztására.
2. A feladat tárgyáról a lehető legbiztosabb információkat kell beszerezni. Ne támaszkodjunk a pusztá szóbeszédre! Tehát sohase a lakosságtól szerzett hírekre támaszkodjunk, az alapos ismeretek megszerzéséhez a körülményeket vagy mi magunk, vagy kiküldött embereink vizsgálják meg.
3. Ewald például, amikor az 1776-os hadjáratban Burlington felé küldték, hogy az amerikai hadsereget megkerülve híreket szerezzen arról, hogy az amerikai evezősgályák még mindig Burlingtonnál, a Delaware folyón állomásoznak-e, nem akart a yorkshire-i hídnál lakó két helybéli értesüléseire

hagyatkozni, hanem vakmerő módon ő maga ment el a helyszínig.¹⁴⁴ Ez volt a kötelessége. Ugyan őrcsapata biztonságban volt, a teljes különítmény számára a biztonság mégsem volt ilyen egyértelmű. Utóbbi ugyanakkor nem jelentett gondot, megtette ugyanis a szükséges óvintézkedéseket arra az esetre, ha mégis valami rosszul sülné el.

4. A megszokott eset a következőképp írható le: rejtett menettel egészen kis távolságra megközelítjük a célpontot, rejtve maradunk, majd éjjel rejtett járőrök segítségével igyekszünk megtudni mindazt, amit szükséges. Ebben az esetben a rejtett járőrök jelentik a legjobb megoldást.
5. Sok esetben azt sem kerülhetjük el, hogy információszerzés céljából néhány embert álruhában az ellenséghez küldjünk.
6. Az azonban fontos szabály, hogy amikor csak módunkban áll, a híreket szorgalmasan visszajuttassuk [a csapatokhoz].

Futárok és őrzékek elfogása

5. §

1. Az út mentén, amelyen a futárok és az őrzékek majd elhaladnak, elrejtőzünk, és éber figyelőket állítunk ki.
2. Azokat, akik nem fedeztek fel bennünket, vagy nem tekinthetők fontos célpontnak, semmiképp se állítsuk meg!
3. Kerüljük a lövöldözést, akár meg is tilthatjuk a lövegek használatát!
4. Embereinknek ígérjük oda az elfogottak pénzét, óráit, sőt még a zsákmánylovakat is!

Emmerich egy érdekes példával szemlélteti, hogy így mégis meddig maradhatunk észrevétlenek.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Ezt a példát Clausewitz egyszer már részletezte, amikor a járőrözés általános szabályairól érkezett. (A szerk.)

¹⁴⁵ EMMERICH 1789: 56, 58, 75, 113. „Mivel a Broglie herceg parancsnoksága alatt álló francia hadsereg a hannoveri területeken tartózkodott, Sababurgban, a hesseni Reinhardswald-erdőben kaptam parancsot, hogy menjek a francia hadsereg mögé, és próbáljam meg elfogni azokat a futárokat, akik Párizsból a francia parancsnokhoz küldött küldeményeket vitték. Reggel egy orosz huszárból és hannoveri lovas lövészekből álló különítménnyel indultam útnak, és a Diemel folyóhoz vonultam, ahol a szövetséges hadsereg legkülső előőrsé állomásozott, és ahol a különítményemet három napra ellátták ellátmánnyal és takarmánnyal. Estefelé Oxendorf közelében átkeltem a folyón, és átjutottam az ellenség Stainville tábornok parancsnoksága alatt álló őrvonalán a hátszágába. Az éjszaka folytattam a menetet a Waldeck régióban, és a következő napot az erdőben rejtőzve töltöttem. Elküldtem kémeimet, hogy

Tábornokok és más fontos személyek elfogása szállásokon

6. §

Ewald szerint az amerikai háborúban ez nem volt ritka, mert az amerikai lövészek – mint a kis kötelékekkel vívott harc minden területén – ebben is nagyon ügyesek

információkat gyűjtsenek az ellenség helyzetéről, és megállapítsák, hogyan folytathatom a menetet másnap este. Így haladtam, amíg meg nem tudtam, hogy a párizsi futárok abban az időben Frankfurtból Fuldán keresztül a francia hadsereg főhadiszállására tartanak. A hír vétele után úgy módosítottam menetvonalamat, hogy napkelte előtt Gelnhausen és Wachersbach között, a Kintz folyónál lévő erdőben foglaljak állást, olyan közel az úthoz, hogy mindent megfigyelhettem, ami történik. Két napon és két éjszakán át ezen a helyen maradtam. A harmadik nap délutánján nagy sietséggel odaért Gelnhausenből a postakocsi két francia futárral és egy hajtóval. Utolértem őket, és a postakocsival együtt bevezettem őket az erdőbe, ahol olyan alaposan átkutattam őket, hogy semmilyen küldemény vagy levél nem maradhatott elrejtve. Egyúttal közöltem velük, hogy ezt Ferdinánd herceg parancsára teszem, de őket nem éri bántódás. Mivel a küldemények fejlécéből láttam, hogy ezek azok, amelyek elfogására parancsot kaptam, és mivel mindenképpen szerettem volna azokat a lehető leggyorsabban átadni Ferdinánd hercegnek, úgy döntöttem, hogy én leszek a hírvívő. A parancsnokságot az utánam következő rangidősre bízam, eligazítottam, hogyan viselkedjen távollétemben, és megparancsoltam neki, hogy tartsa biztonságos őrzetben a futárokat és a postakocsit, amíg vissza nem térek, vagy üzenek az érkezésemről. Álruhába öltöztem, és a küldeményekkel elindultam a szövetséges hadsereg főhadiszállására, egy megbízható és szavahihető szolgál kíséretében. Hogy minden gyanút elkerüljek, a küldeményeket a nyeregtáskájába tettem. Folytattam utamat, sok francia tiszttel és más katonákkal találkoztam, de sehol sem tartóztattak fel egészen napkeltéig, amikor megérkeztem egy hesseni faluba a Diemel folyó mentén, ahol érdeklődésemre megtudtam, hogy a szövetséges hadsereg főparancsnoksága éppen Bünében, Warburg közelében állomásozik, és hogy a járőrök, mindkét hadsereg könnyűcsapatai gyakran összecsapnak a falu közelében, amely jó német mérföldre volt a főhadiszállástól. Amikor meghallottam a hírt az ellenséges járőrök mozgásáról, attól félttem, hogy nehéz lenne elmenekülni előlük, ezért megparancsoltam a szolgáltnak, hogy megfelelő távolságot tartva kövessen, és ha látja, hogy a járőrök megállítanak, vágja le a nyeregtáskát a lováról, amely nagyon fáradt volt a meneküléshez, és siessen az erdőbe. Mivel sánta voltam, mert közvetlenül azelőtt kifcamodott a lábam, kénytelen voltam lóháton maradni, és a szolgáltnak kellett gyalog továbbvinni a küldeményt az erdőn keresztül. Alig negyedmérföldnyire a falutól egy 30 fős Chamborant-huszárcsapat vágott ki jobb kéz felől az erdőből, és letartóztattak, majd átkutattak. Mondtam nekik, hogy Von Spiegel báró titkára vagyok, aki a közelben lakott, ezért ismerősen csengett nekik a neve, azonban amikor átkutattak, nagy mennyiségű dukátot, egy arany zsebórát és különösen egy pár nagyon értékes francia pisztolyt találtak nálam. Ez alapján azzal gyanúsítottak meg, hogy a szövetséges hadsereg tisztje és kém vagyok. Azt mondták, hogy elkísérnek a tábornokukhoz, aki nem volt messze, és hogy ha az vagyok, akinek állítom magam, mindent visszaadnak, amit elvettek tőlem. Mivel jól tudtam, hogy lelepleznek, ha a tábornokok szállására visznek, és hogy ez, mivel álruhában fogtak el, az életembe kerülhet; ezért nem volt más választásom, mint a szökést megkísérelni. Ez szerencsére sikerült, és még aznap este boldogan érkeztem Ferdinánd herceg rezidenciájára, ahol kimondhatatlan öröömre Wvreyden főhadsegédétől megtudtam, hogy a szolgálom meghozta a jelentéseket [...].” Forrás: EMMERICH 1789: 58–63. (A szerk.)

és kezdeményezők voltak. A mi hadseregeinknél ez mindig ritkán fordult elő, mostanában pedig még ritkábban. Ugyanakkor polgárháborúban és a népfelkelések során igen gyakori. Valamennyi szabály felsorolása helyett itt most csak annyit jegyzünk meg, hogy ilyen körülmények között polgárháborúban és népfelkelésben nagyon is jelentős lehet, ha vállalkozásainkkal a tábornokok és különböző vezetők biztonságát fenyegetjük. Talán ezzel [az ellenség soraiban] elégedetlenséget és kishitűséget válthatunk ki.

Sarcolás és rekvirálás

7. §

1. Itt elengedhetetlen, hogy írásbeli utasításunk legyen, részben a saját jogsultságunk miatt, részben azért, mert így hamarabb elérhetjük a célunkat. Az emberek szívesebben adnak ellátmányt vagy fizetnek egy vezénylő tábornoknak, mert azt remélik, hogy ez valamilyen módon előnyükre válik. Ám ha mindenféle portyázók a saját nevükben csikarnak ki belőlük ilyesmit, azt az ablakon kidobott pénznek tartják. Egyébként legyünk bármily erősek is, az tagadhatatlan, hogy a sarc beszédét bizonyos mértékig hátráltatni tudja, ha nagy fokú ellenkezéssel találjuk szembe magunkat.
2. A térség befolyásos személyei közül túszként vigyünk magunkkal néhányat, arra az esetre, ha nem akarnák teljesíteni a követelésünket! Ha másképp nem megy, hát félelemkeltéssel kell elérnünk a célunkat.
3. Ha nem pénzösszegekről van szó, hanem például ruhaneműről, gabonáról vagy egyéb szükséges portékáról, akkor – ha a szükség úgy hozza – ezeket erőszakkal vigyük el a magánszemélyek raktáraiból!
4. Adjunk elismervényt arról, amit elvittünk!

A rekvirálásnak ezen formája javarészt csak az ellenséges területen fordul elő, így egyelőre aligha kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy ténylegesen alkalmaznunk is kelljen. Talán joggal remélhetjük, hogy azok a tartományok, ahol éppen háború folyik, szívesen bocsátják rendelkezésünkre mindazt, amijük van.

Hidak lerombolása

8. §

1. Fahidak

- a) Égessük fel azokat! A híd közepén meggyújtott szalma és száraz fa épp megfelel erre a célra. Fontos azonban, hogy a helyszínen maradjunk, nehogy valaki eloltsa a tüzet, vagy magától elaludjon.
- b) Ha egy hidat meg kell védeni, elegendő, ha lebontjuk. Egy olyan hidat azonban, amelyet mindenképp el kell pusztítani, hogy az ellenség távozásunk után ne használhassa, szabályosan fel kell égetni. Még ezt követően is gyakran előfordul, hogy az ellenség a híd megmaradt pallóit felhasználja arra, hogy újjáépítse azt.

2. Kőhidak

Ezeket fel kell robbantanunk. A híd pillérei közé kis üregeket vájunk, amelyekbe 20-30 font lőport helyezünk. A gyújtáshoz mindenképpen rendes indítópatront használjunk, a vezetéshez pedig lőporcsíkot. Ha mindezt nem lenne elegendő időnk, kötelekkel erősítsünk egy lőporos hordót a híd alá, két pillér közé, dugjunk bele egy hosszú gyújtózsínort, gyújtsuk meg, majd távolodjunk el.

Ha nem áll rendelkezésünkre lőporos hordó, akkor egy 25 fontos gránát is megteszi. A 25 fontos gránátok azonban ritkábbak, mint a lőporos hordók.

3. Hajóhidak

Akárcsak a fahidakat, ezeket is fel kell égetni. Az ellenség ugyanis minden egyéb kárt könnyen kijavít. A hajóhidak felégetéséről és felrobbantásáról itt nem szükséges külön szót ejtenünk. Ezeket külön erre a célra készített, folyón leúsztatott szerkezetekkel hajtják végre. Ez már a hidászok feladatköre.

Raktárak megsemmisítése

9. §

Ezeket természetesen lángba boríthatjuk világító- és gyújtógránátokkal, szükség esetén gránátokkal is. Egy közönséges gránátosnak azonban az előbbiekből általában csak néhány van, az utóbbiak meg csak ritkán okoznak tüzet. Mivel egy kisebb különítménynek rendszerint nincs elég tarackja ahhoz, hogy elegendő világító- és gyújtógránátot lőjön a helyre, amelyet fel akar gyújtani, vagy ahhoz, hogy teljes

bombázással lobbantsa azt lángra, egy raktár távolról történő felgyújtása mindig nehéz feladat. Falvakat esetleg lángba lehet borítani ezzel a módszerrel, városokat azonban aligha. A raktárak pedig általában városokban vannak.

Ha tehát egy különítmény valóban el akarja érni a célját, akkor ne pazarolja az idejét ágyúzásra, ha más utat is választhat! Inkább támadja meg az ellenséget, igyekezzen bejutni a helyszínre! Ha pedig ott mégsem sikerül megvetnie lábát, használja ki a kezdeti sikereit, s gyűjtson fel néhány házat, vagy a raktár közelében valamit! Néhány csapatnak – élükön kijelölt parancsnokkal – külön feladatot kell kijelölni. Ők gyújtórakétákkal, szurokkoszorúkkal és fáklyákkal kövessék az első csapatot!

Úttorlaszok és aknák telepítése

10. §

Ez csak mélyebb szorosok esetében lehetséges. Minden más utat – ha az ellenségnek gondot jelent [a rajta lévő torlasz] eltakarítása – könnyedén kikerülhet. Az esetek többségében azonban egy úttorlasz megszüntetése nem okoz túl nagy nehézséget. Ha egy kisebb különítmény olyan helyzetbe kerülne, hogy saját biztonságára érdekében egy erdei ösvényen torlaszt kell alkalmaznia, ehhez semmiképp sem lesz szüksége egy külön kiküldött osztagra. Ez ugyanis annyira egyszerű feladat, hogy további magyarázatot sem igényel. Itt most arról az esetről beszélünk, amikor egy portyázó vagy ahhoz hasonló különítményt azért küldenek ki, hogy hegyi utakat és ösvényeket torlaszolja el, és tegyen használhatatlanná, azért, hogy jelentős időre feltartóztathassa az ellenséget. Ezzel egy- vagy akár többnapos késedelmet is okozhat annak.

Használhatatlanná tehetünk egy utat:

1. Ha minden hidat és átkelőhelyet elpusztítunk.
2. Ha fákkal eltorlaszoljuk.
3. Ha köveket görgetünk rá. Ha ezek elég nehezek, még hatásosabbak is, mint a fa.
4. Ha bevágjuk az utat. Ez azt jelenti, hogy keresztbe egy széles és mély árkot ásunk, majd a kitermelt földet a környező területen szétterítjük.

Ilyen esetekben az ellenséggel szemben táplált gyűlölet fűtötte talpraesettséggünk hozza meg igazán az ihletet, a lehetőségeket így tehát lehetetlen lenne itt felsorolni. Az utak javításáról, amely már inkább műszaki kérdés, majd máshol ejtünk szót.

ZÁRÓGONDOLATOK
A KIS KÖTELÉKEK HARCÁRÓL

Most tehát, uraim, lezárom [gondolataimat] a kis köteléssel vívott harcról, teszem ezt mégpedig abban a reményben, hogy az általam bemutatott elveket, véleményeket és szabályokat további megfontolásra méltónak találják. A szabályok pusztán megtanulásával nem, csak az egyéni elmélkedés és az önmagunkkal való megegyezés által juthatunk el az ismeret- és képességszerzés útjának végéig, s csak előbbieket adhatják meg a képességet arra, hogy utóbbiaknak megfelelően viselkedjünk. Én pedig azt kérem önöktől, hogy tanulmányaik során időről időre térjenek vissza az itt elhangzott mondatokhoz, s érettebb ítélőképességgel vizsgálják meg azokat újra és újra! Természetesen önök közül itt most csak azokhoz szólok, akiknek eddig nem volt szerencsájük a témával bővebben foglalkozni, így kevésbé ismerik a háborúk történetét, azokhoz tehát, akiknek az előadás anyaga javarészt újdonságot jelentett.

Az előadások elején nem ígérhettem önöknek sokat, s most be kell vallanom, hogy az óráim sokkal hasznosabbak is lehettek volna, ha mondanivalómat nemcsak néhány száraz és szegényes példával támaszthattam volna alá, hanem személyes tapasztalataim különféle körülmények szövedékébe ágyazott ismertetésével láttathattam volna meg önökkel a teljes egész szellemét (vagyis a mögötte megbúvó szabályokat). Hisz egy szabály csak annak lehet világos és valóban hasznos, aki egyes eseményekre is vissza tud emlékezni hozzá, vagy legalább valami halvány elképzelése van arról, hogyan is mennek a dolgok a háborúban. Épp ezért kérem önöket arra, hogy az itt elhangzottakhoz térjenek majd vissza, ha alaposabban körbejárták a hadtörténelem témaköreit.

Megfogadtam, hogy soha semmi olyat nem ejtek ki önök előtt a számon, amiről nem vagyok teljesen meggyőződve. A hadművészetben könnyű abba a hibába esni, hogy pusztán másokat ismételünk. Ezt bizonyítja az a temérdek könyv is, amely példák tömkelegét tárja elénk, még napjainkból is. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy számtalan szerző sok olyat is leír, amit maga sem ért. Ők persze nem voltak többek pusztán kompilátoroknál.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Olyan szerző, aki több mű részleteiből ollózza össze írásművét, amelyből így javarészt hiányoznak az újszerű, eredeti, saját gondolatok. (A szerk.)

Úgy vélem, ilyen vádban nem lehetek bűnös. Mindazt, amit elmém fel nem érhetett, amit egészében megérteni nem tudtam, kihagytam. A sok elvont, semmitmondó, kacskaringós fejtegetést, amelyet a legtöbb szerző elveinek alátámasztására használ, mellőztem. Legfőbb törekvésem az volt, hogy szabályaim természetesenek hassanak, hogy azokat a tárgyhöz legközelebb állónak érezzék, s a háború jellemzőivel sose álljanak ellentmondásban. Bár kevés harci tapasztalatom van, ahhoz mégis elegendő, hogy valós képet alkothassak a legtöbb háborús esemény menetéről, arról a sokféle véletlenről, amely a háborút átszövi, valamint mindarról a nehézségről, amely az elmélet gondozta, rendszerezett intézkedések precíz végrehajtását akadályozza. Mindez a teljes gépezet súrlódásának is tekinthető, s ez is, mint minden súrlódás, csak tapasztalat útján ismerhető fel. Ez az, amit a szerzők jelentős része teljesen elfelejt. Remélem, a csekély személyes tapasztalat megóv attól, hogy csupán könyvtári tudós legyek.

Sokkal több szerző ír a kis kötelékek harcáról, mint a nagy háborúról. A legtöbb írás azonban ugyanazt tartalmazza, s javarészt szinte ugyanúgy, így alig éri meg többször fellapozni azokat.

Az általam ismert könyvek közül a következők tűnnek ki kisebb-nagyobb mértékben eredetiségükkel:

1. Scharnhorst tábornok zsebkönyve. Nincs még egy olyan mű, amely így gazdag lenne történelmi példákban, nincs még egy mű, amelyben ilyen tömören és precízen foglalták volna össze a témát. Joggal mondhatjuk, hogy egyetlen felesleges szó sem került bele.
2. Ewald tábornok kis alegységek harci alkalmazásáról szóló értekezése a számos személyes tapasztalaton alapuló példával tűnik ki [a többi közül]. A szerző a szabályokat a példákkal együtt találja, így azok nemcsak tanulságosak, de sokkal könnyebben alkalmazhatók is lesznek. A szerző sajátossága, hogy példákon keresztül szeretne tanítani, amiben kétségkívül igaza van. Ennek szellemében állította össze művét is.

a) Nagy hősök példái 1 kötet.

b) Értekezések a kis kötelékek harcáról 2 kötet.

Ezek sajnos messze elmaradnak az Értekezések színvonalától, mert a bennük szereplő példákat nem saját tapasztalatból merítette, ráadásul a legtöbb történelmi esemény bemutatása is hiányos és pontatlan.

c) Valentini értekezése a kis kötelékek harcáról a legtöbb témát meglehetősen jól és könnyedén találja. Más könyvekkel szemben az az előnye,

hogy jó példákat hoz, de jó történelmi példákban ugyanakkor igen szegényes.

- d) Egy német lovassági tiszt [Süßmilch]¹⁴⁷ által az előőrsszolgálatról írt értekezés ugyan igen terjedős, de alapvetően egy jól megírt mű. Kifejezett erénye, hogy a modernebb előőrsszolgálat aspektusait világítja meg, emellett pedig igen szellemesen is közelíti meg a témát.
- e) Emmerich portyázókról szóló kiadványa, amelyben az alezredes nagyon érthetően és kellemes módon meséli el személyes, portyák alatt gyűjtött tapasztalatait, néhány szabályt is elénk tár.

A szerzők persze igen különböző nézeteket vallanak úgy a kis kötelékek harcáról, mint a nagy háborúról, tehát a leírtak értéke is nagyon eltérő. Saját ítélőképességükre bízom, hogy önök melyiket részesítik előnyben.

További példákat és egyedi elemzéseket a kis kötelékek harci alkalmazásáról katonai folyóiratokban is találhatunk. Ezek közül a legkitűnőbbek a következők:

1. *Bellona*, drezdai katonai folyóirat. (A múlt század '80-as éveinek elejéről.) (18 darab.)
2. A Porbeck által kiadott *Neue Bellona*, 9 kötet. (Századunk első éveiben, a háború kitöréséig.)
3. *Neues Militärisches Journal* (Scharnhorst). (13 kötet, 1789-től egészen a háború kitörése előtti időszakig. Az utolsó kötetek külön címet viselnek: *Militärische Denkwürdigkeiten*.)
4. Kiadatlan tudósítások gyűjteménye, például a porosz hadjárat története, 1740–1749. Drezda, a '80-as évek elején. 4 kötet.
5. A Massenbach által kiadott *Militärische Monatsschrift*. (1785–1787. 5 kötet.)
6. *Magazin der Merkwürdigsten Kriegsbegebenheiten*. 7 kötet. (Leipziger and Knesebeck, 1793–1796).
7. *Kriegsbibliothek in 8 Versuchen* (56–69). (A kis kötelékek harcáról ugyan nem igazán van benne szó, de hasznos idegen nyelvű elemzések és történelmi esszék fordításait tartalmazza, Breslau.)

¹⁴⁷ Carl Friedrich von Süßmilch (1788–1864) a szász hadsereg tábornoka. „Művei szerény hadtudományi értékkel bírnak. Ahogy az akkoriban szokás volt, egyszerűen csak leírta, és publikálta azokat a harcászati tapasztalatokat, amelyeket a harctéren szerzett. Említése azért történt, mert tematikailag illeszkedett Clausewitz koncepciójához.” Forrás: Wolfgang Peischel tábornok megjegyzése a tanulmányhoz (kéziratban a szerkesztőnél). (A szerk.)

8. *Militärische Bibliothek*, 4 darab, 82. (Scharnhorst.)
9. *A Neue Militärische Bibliothek* 4 kötete, 85. (Az előzők folytatása.) (Háborús esetleírásokat nem tartalmaz, inkább jegyzeteket találunk benne hadseregekről és a katonai irodalomról.)
10. A Hoyer kiadásában készült *Militärisches Magazin*. (Századunk első éveiben. 3 kötet, negyedévenként.) (Lipcse.)
11. *Beiträge zur Kriegskunst und Geschichte der Kriege* Thielkétől. (Az 1770-es évekből, 6 kötet.)
12. A Böhm által kiadott *Magazin für Ingenieur und Artilleristen*. (Az 1770-es évekből.)

Azt semmiképp sem tanácsolnám önöknek, hogy szántsándékkal túl sok elméleti munkát olvassanak a kis kötelékekkel vívott harcra. Az erre szánt időt szenteljék inkább a hadtörténelemnek! Csak akkor vegyék kezükbe az általam ajánlott szerzők könyveit, ha úgy érzik, ismét igényük van arra, hogy elméleti kérdéseket tisztázzanak, s ha ismét úgy érzik, kedvük van visszatérni saját tudásuk bővítéséhez! Ezután tegyék fel a kérdést maguknak: ha minden elfogultságot félreteszek, és nem engedem, hogy egyetlen hagyományos szabály is megkösse elmém, valójában mi valós abból, amit a szerző állít?

[Végezetül pedig] arra kérem önöket, hogy olykor-olykor ezekre az órákra is emlékezzenek vissza, s elmélkedjenek kicsit a hallottakon.

FÜGGELÉK

*Takarmánybegyűjtés*¹⁴⁸

Arról, hogy szükség van-e még egyáltalán takarmányozásra

I. §

Azokban az időkben, amikor a hadseregek még hónapokon át táborozva álltak egymással szemben, lovaik számára a szükséges takarmányt nem tudták másképp

¹⁴⁸ A Függelékben közölt gondolatok közül azokat válogattuk ki, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a kis kötelékek harcáról szóló előadásokhoz, Wolfgang Peischel véleményére is alapozva: „A Függelékben megfogalmazott gondolatok közvetetten kapcsolódnak a kis kötelékek harcáról tartott előadásokhoz”. (A szerk.)

beszerezni, csak úgy, ha embereik egy része elhagyta a táborn, hogy a környező vidékről lovaik számára elegendő takarmányt hozzon. Ezt szerezhették a közeli mezőkről, de akár falvakból is. Az emberek számára szükséges gabonát egy erre a célra kialakított szállítási rendszer segítségével (*Fuhrwesen*)¹⁴⁹ szerezték be. A lovak számára azonban nyilvánvalóan lehetetlen volt ugyanezen a módon gondoskodni az ellátásról. Az akkori hadseregekben a lovak száma ugyanis jóval nagyobb volt, mint manapság. A század elején a lovasság még sokkal népesebb volt. A középkorban egyenesen a fő fegyvernemnek számított, a harmincéves háború idején is hasonlóan erős volt, sőt gyakran erősebb, mint maga a gyalogság. Az előző század eleje óta a lovasság folyamatosan visszaszorult, a tüzérség ezzel szemben jelentősen megerősödött. Számottevően gyarapodott ugyanakkor a málhához, poggászvonatokhoz és hadtápvonatokhoz tartozó lovak száma, így a hétéves háború hadseregei, sőt még a legutóbbi háborúk hadseregei is még mindig lényegesen több lóval rendelkeztek, mint napjaink hadseregei. Ekkor egy 40–50 ezer főt számláló hadsereg esetén mintegy 30 ezer lóval kellett számolni. Ma már persze ennek a fele is bőven elegendő.

2. §

Azt az eljárást, amikor embereket küldünk ki, hogy ellátmányt szerezzenek a lovasság, a tüzérség, a gyalogság vagy egy vonathoz tartozó lovak számára, takarmánybegyűjtésnek (*Fouragierung*) nevezzük, zöldnek, ha a gabonát földekről hozzák, száraznak, ha a falvakból. Ez általában olyan területeken fordult elő, amely esetében nem volt egyértelmű, hogy ki felügyeli a területet, a hadsereg vagy az ellenség. Ilyen körülmények között természetesen külön kíséretet is biztosítani kell hozzá. Mivel az ellátmány nagy részét ilyen módon kellett beszerezni, s egy lovon nemigen lehetett 8–10 napra elegendő élelmet szállítani, a takarmányozás igen gyakori volt. Ennélfogva igen nagy jelentősége volt, és így mindkét fél nagy figyelmet fordított rá. Nincs is hát olyan korabeli katonai író, aki ne szentelt volna ennek egy külön fejezetet.

3. §

Ezek a viszonyok azonban jelentősen megváltoztak.

1. A hadsereg manapság csak feleannyi lóval rendelkezik.
2. Ritkábban építenek táborokat, gyakoribb a beszállásolás, így a hadsereg nagyobb területen oszlik el.

¹⁴⁹ Fogatolt szállítójárművekre alapozott katonai szállítási rendszer az utánpótlás biztosítására. Forrás: FARKAS–HEGEDŰS 2016. (A szerk.)

3. A katonák kevesebb ideig állnak egy helyen, a hadműveletek jóval gyorsabb ütemben zajlanak. Ám természetesen ez sem marad örökre így. Az a fölényes magabiztosság, amely a francia császárt és hadseregét is jellemzi, nemigen pótolható mással, s ezen érzés nélkül elképzelhetetlen is lenne, hogy a hadi események ilyen gyors ütemben folyjanak. Ám a dolgok már igazán sosem térnek vissza a megszokott kerékvágásba, a régi, lomha rendhez. A háború már sosem lesz többé olyan, mintha kézműves mesterek munkája volna, ahogy az a 17. és a 18. században volt. A svájciak sem így vívták háborújukat, ahogy a mongolok és az arabok sem. Valahányszor egy nagy, eleven érdek lép színre – vagyis a háború igazán komollyá válik, s megszűnik játéknak lenni –, újra és újra feltűnik majd az a jelenség, amelyet a forradalmi háborúknban is megfigyelhettünk: a hadi események felgyorsulnak. A jövőben tehát – még ha a francia császár és hadserege fölényes magabiztosságától el is tekintünk – a háború menete minden bizonnyal élénkebb lesz [mint a korábbiaké], s az a sürgető szükség, amely a háborút létrehozta, egyúttal gyors lezárására is ösztökél majd. Így tehát a közeljövőben aligha fordulnak majd elő olyan jelenségek, mint az előző századokban, amikor a felek gyakran csupán arra törekedtek, hogy hadjáratokat vezessenek egymás ellen, anélkül, hogy közben bármi igazán jelentőset kockára tennének vagy elveszítenének.
4. A hadseregek még jobban megismerték a rekvirálás rendszerét, s azt is megtanulták, hogy ezzel hogyan tudják a legsikeresebben biztosítani az ellátásukat, amelyhez a hadsereg belső, saját szervezetei is hozzájárulnak.

4. §

Az előzőkben említett okoknál fogva a takarmánybegyűjtés ma már ritkábban fordul elő, különösen igaz ez a legutóbbi háborúkra. Tegyük fel, hogy egy hadsereg beszállásolása úgy történik, hogy egy 600 lóval rendelkező lovasezredet egy faluban helyeznek el! Ez esetben naponta úgy 3 winspel¹⁵⁰ rozsra lesz szükségük. A falvakban ősszel egészen könnyen akad 40–60 winspelnnyi készlet, tehát az ezred 14 napig pusztán a falu készleteiből is elláthatja magát. Itt tehát egyáltalán nem lenne szükség arra, hogy távoli vidékeken hajtson végre takarmánybegyűjtést. Ha ennél hosszabb időre maradna ott, úgy persze más vidékről szerzett

¹⁵⁰ A Winspel, gyakrabban Wispel északnémet területeken elsősorban gabonák méréséhez használt mértékegység volt. Egy Wispel 1313,5 liter. Forrás: https://www.sizes.com/units/charts/UTBL-Germany_Berlin_cap1820.htm. (A szerk.)

szállítmányokkal is ki kellene segítenie magát. Tavasszal, amikor a nyári gabonát már elvetették, és a készletek elfogytak, természetesen előfordulhat, hogy a hadsereg kénytelen lesz a mezőkről szerzett zöldtakarmánnyal is beérni. A beszállásolás esetén tehát takarmány begyűjtésére általában csak akkor kerül sor, ha az adott környéken tavaszra a készletek éppen teljesen elfogytak. Egy vonuló hadsereg esetén sem igazán fordulhat ez elő, különösen, ha a hadsereg egyébként mindig beszállásolva pihen. Még ha egy szálláson szűkös készletek állnak is rendelkezésre, egy menet alkalmával aligha ütközhetünk abrakhiányba, hacsak nem egy teljesen kiszáradt, sivatagos környéken járunk, amely esetben ugyebár a takarmány begyűjtése sem igazán jöhetne szóba.

5. §

A következő esetekben azonban előfordulhat:

1. Ha a környéken a készletek már elfogytak, de a mezőkön már találni friss zöldtakarmánynak valót.
2. Ha lecsépeelt gabona még nincs készleten, és nincs idő rekvirálást elrendelni, mert ezt a cséplés miatt nem lehet gyorsan teljesíteni.
3. Ha közvetlenül a saját csapatunk és az ellenség között lévő területen akarunk ellátmányt szerezni. Itt a rekvirálás ugyan még lehetséges is lenne, ám bizonyos körülmények között sikere bizonytalanná válhat, s így könnyen arra kényszerülhetünk, hogy erőszak alkalmazásával jussunk takarmányhoz. Ha egy nagyobb haderő napokon vagy akár heteken át egy területen tartózkodik, s a vidék fuvarozásra alkalmas eszközökben nem bővelkedik, akkor igen nehéz lesz elegendő kocsit összegyűjteni a környékről. 600 ló esetén mintegy 3 winspel rozsra van szükségünk, amihez 4 darab négyes fogattal vont szekér kell. Ez 18 ezer ló – tehát egy közepes nagyságú hadsereg – esetén három nappal számolva 360 szekeret jelent, s ebben még nincs benne a szálastakarmány. A 360 négyes fogattal vont szekeret azonban úgy 36 faluból lehetne összegyűjteni, amelyek a mi környékünkön például 6–8 négyzetmérföldnyi területen található szétszórtan. Ebből persze semmiképp sem következik az, hogy lehetetlen lenne egy 60 ezer fős, 18 ezer lóval rendelkező hadsereget ilyen módon takarmánnyal ellátni, de:
 - a) Ennyi szekér csupán három napra elegendő takarmányt lenne képes biztosítani, s közülük jó néhánynak akár egy teljes napi utat is meg kellene tennie.

- b) Számolni kell azzal, hogy a fuvarszközöket az emberek ellátására és egyéb célokra is igénybe kell venni.
- c) Ebben még nincs benne a szálastakarmány, amely még legalább egyszer vagy kétszer ennyi szekeret igényelne.

Mindebből tehát láthatjuk, hogy ilyen esetekben milyen nehézségekkel járna a takarmány beszerzése. Ennek ellenére, bármily ritkán fordult is elő a takarmány begyűjtése az utóbbi háborúkban, azt sem szabad állítani, hogy teljesen le lehet mondani erről az eljárásról.

A szükségletek kiszámításáról

6. §

1. Egy adag rendszerint 3-4 mérő (*Metze*)¹⁵¹ között van, ez mintegy 8–12 font¹⁵² zabot jelent.
2. Ha lovainkat rozssal abrakoljuk – ami igáslovaknál egyáltalán nem probléma, sőt szükség esetén rövidebb ideig a lovasságnál is alkalmazható –, akkor a súlyt egyszerűen fontban adjuk meg. Mivel azonban a rozs jóval nehezebb, mérőben mérve csak nagyjából feleakkora mennyiség lesz, általában két mérő felel meg egy adagnak.
3. Az árpa valamivel könnyebb, mint a rozs, de nehezebb, mint a zab. Ebből 2½-3 mérő tesz ki egy adagot. A szálastakarmány esetén egy adag mennyisége az egyes hadseregeknél igen eltérő lehet. Nálunk ez például most 5 font széna és 8 font szalma, egyébként javarészt 3 font szénát és 4 font szalmát értenek alatta. Általános szabályként azonban elfogadható, hogy a szálastakarmány súlya a gabona súlyának 1–3-szorosa. Fontos azonban megjegyezni, hogy egyes esetekben a szálastakarmány teljesen elhagyható, így fő tápláléknak mindig a gabona tekintendő.
4. Egy kereszt (*Schock*) rozskéve 4 vékának (*Scheffel*)¹⁵³ felel meg.

„	„	árpa	5½	„	„
„	„	zab	6	„	„

¹⁵¹ Egy mérő (*Metze*) 3,42 liternek felel meg. Forrás: https://www.sizes.com/units/charts/UTBL-Germany_Berlin_cap1820.htm. (A szerk.)

¹⁵² Egy német font (Pfund) 0,47 kg tömegnek felel meg. Forrás: https://www.sizes.com/units/charts/UTBLPrussia_mass.htm. (A szerk.)

¹⁵³ Egy véka (*Scheffel*) 54,96 liternek felel meg. Forrás: <https://www.sizes.com/units/scheffel.htm>. (A szerk.)

5. Egy ló egy köteget szállít, amely 12 kévéből (*Garbe*) áll. Mivel egy kéve valamivel több, mint egy mérő rozst jelent, azzal számolhatunk, hogy egy ló hat adagot szállít, tehát két ló számára három napra elegendő eleséget. Ha tehát a lovak felét bevonjuk a fuvarozásba, az egész állomány számára csupán három napra elegendő takarmányt szállíthatunk.
6. Ha zöldtakarmányt szállítunk, úgy becsülhetjük meg a legkönnyebben a kévék mennyiségét, ha azzal számolunk, hogy egy négyszöglépés (*Quadratschritt*)¹⁵⁴ területéről úgy egy kévét gyűjthetünk. Azt azonban ne felejtjük el, hogy ebből persze igen sok kárba megy, így – ha biztosra akarunk menni – érdemes másfélszer annyit gyűjteni!
7. Mindennek ismeretében nagyjából kiszámítható, hogy egy mező hány adag takarmányt adhat, ám mivel ez esetben pontosabb mérési módszer nem áll rendelkezésünkre, inkább számoljunk kevesebbrel, mint többel.

A takarmány begyűjtésének megszervezése

7. §

1. A menetet úgy szervezzük, hogy egy nap erre legyen fordítható!
2. Minden fegyvernem vegyen benne részt, hogy egyikben se legyen hiányunk, ha az ellenség támadna!
3. Előzetesen gondosan kidolgozott intézkedési tervnek kell készülnie, amelyben megadjuk:
 - a) a földek és a falvak felosztását, ha száraz takarmányozásról van szó;
 - b) az oda- és visszavonulás rendjét.
4. A vonulás történjen annyi oszlopban, amennyiben csak lehetséges!
5. Ha egy részleg befejezte feladatát, visszavonulhat. Ez jelentősen gyorsítja a folyamatot.
6. Ha a takarmány begyűjtését a tábor közelében végzik, embereket kell kijelölni, akik megakadályozzák, hogy a begyűjtők (*Fourageurs*) újra és újra visszamenjenek, máskülönben a munka sosem ér véget.
7. Ha a takarmány gyűjtése falvakból történik, ne engedjük, hogy embereink bemenjenek a faluba, a lakosok hozzák ki a földekre a takarmányt!
8. A gyűjtést a távolabbi földeken és falvakban kell kezdeni. Még inkább követendő ez a szabály, ha úgy látjuk, esély van arra, hogy ezeket az ellenség elfoglalhatja, s az innen gyűjtött takarmány hiányozna a hadseregünknek. Más

¹⁵⁴ Egy négyszöglépés (*Quadratschritt*) 0,545 m² területet jelöl. Forrás: BOGDÁN 1991. (A szerk.)

esetekben egyébként logikus lehet, ha először a közelebbi területeket vesszük igénybe, hiszen ez fokozatosan csökkenti a távolságot a távolabbiak felé.

9. Jelentősen leegyszerűsíti a feladatot, ha a résztvevőket több csoportba oszthatjuk, amelyek aztán különböző irányokba indulhatnak el.
10. Nem szabad azonban a gyűjtést az utolsó napra halasztani, nehogy egy váratlan körülmény miatt takarmány nélkül maradjon a hadsereg.
11. A célokat és a menet tervét a lehető legnagyobb titokban kell tartani, s ha megéri a fáradságot, érdemes az ellenséget támadással fenyegetni.

A takarmány begyűjtésének biztosítása

8. §

Létszám és biztosítás

1. Ha a saját csapataink és az ellenség között fekvő területet szeretnénk igénybe venni, mindenképpen számolnunk kell azzal, hogy az ellenség, amint tudomást szerez erről, megpróbálja majd megakadályozni, s lovasságával odavonul. Ez pedig nemcsak a terveinket hiúsítaná meg, hiszen az ellenség könnyedén ejtethet foglyokat, és lovakat is zsákmányolhat a mieink közül. Éppen ezért ilyen esetben a takarmánygyűjtők mellé – biztosításukra – egy különítményt kell adnunk.
2. A biztosítás erejét ahhoz kell igazítani, hogy a takarmány begyűjtése mennyire közel történik az ellenséges hadsereghez. Amennyiben az ellenség vészesen közel van, akkor akár magával a teljes hadsereggel, de legalábbis egy tekintélyes méretű sereggel, esetleg a még rendelkezésre álló teljes lovassággal demonstrálhatjuk erőnket. Ehhez azonban csak végszükség esetén folyamodjunk! Nagyobb távolság esetén – tehát amikor több mér-földnyire vagyunk az ellenséges hadseregtől vagy annak seregteiteitől – ilyen erő kifejtésre nem lesz szükség. Ha az ellenségnek több órára lenne szüksége ahhoz, hogy a takarmánygyűjtésünk helyszínére vonuljon, akkor feltehetően ahhoz is több órára van szüksége, hogy egyáltalán értesüljön ottlétünkről. Tehát nagy valószínűséggel mi már rég végeznénk is a dolgunkkal, mire egyáltalán megérkezne. Következésképpen ebben az esetben csupán a közelben lévő ellenséges előhadak ellen kell megvédenünk magunkat, vagyis – esetleg – néhány lovasezred ellen.
3. Az, hogy a biztosítást végző csapat milyen fegyvernemekből áll, bizonyos mértékig a körülmények függvénye. Teljesen azonban aligha lehet bármelyikről is lemondani, legkevésbé a lovasságról és a lovas tüzéségről.

9. §

Tevékenységük

1. A fedező erők vonulnak előre, úgy, hogy megfelelően biztosítani tudják a takarmányszerzéssel megbízott oszlopot.
2. Megszállják a helyszínt vezető utakat, s ahol csak lehetséges, addig nyomulnak előre, amíg valamilyen akadályba nem ütköznek, például folyóba, mocsárba, erdőbe stb.
3. A takarmány begyűjtése annál sikeresebben biztosítható, minél távolabb helyezkedik el a biztosítást végző különítmény. Ha a körülmények másként nem kívánják, a távolság legyen legalább fél mérföld!
4. Ha erdő van előttük, abban foglaljanak állást [a fedező erők], lehetőleg az erdő ellenség felőli szélén!
5. Egy elővédet kell küldeniük az ellenség irányába, amelynek az a feladata, hogy a hozzájuk vezető utakat figyelje.
6. Akárcsak az előőrsök, ők is csak a főbb pontokat szállják meg, ahol egyben tartják csapataikat. A köztük elhelyezkedő málhát úgy védik, hogy az előrenyomuló ellenséges csapatokra oldalról zúdulnak rá. Ha mindez nappal történik, akkor ezzel a módszerrel egy gyenge ellenség esetén szinte biztosan el is érjük a célunkat.
7. Fontos, hogy tartalékkal is rendelkezzenek, amely nagyságát tekintve akkora legyen, mint a biztosítást végző különítmény fele vagy $\frac{1}{3}$ -a. Ez az őrcsapat közepe mögött áll fel, és itt náluk tartózkodik az egész [rendszer] parancsnoka.
8. A biztosítást végző különítmény parancsnoka egyben az egész [küldetés] parancsnoka is. Rajta kívül a begyűjtőknek is van parancsnoka, aki a belső rendért felel, visszaküldi azokat az osztagokat, amelyek elvégezték a munkát, stb.
9. A takarmány begyűjtését végző csapatok rendje és tagozása a csatarendből következik. Az egyes dandárokhoz és hadosztályokhoz tartozó osztagokat tiszttek, a dandárok és a hadosztályokat törzstisztek vezetik. Tehát ez a rendszer is, pont úgy, mint a hadsereg maga, jól felépített szervezettel rendelkezik.
10. A takarmánybeszerzés egészéért felelős tiszt, valamint a rendszerben alá tartozó tiszttek mellé kis lovas különítményeket adunk, akiknek az a feladata, hogy a tiszttek parancsát haladéktalanul végrehajtsák.

10. §

Visszavonulás

1. Olyan gyengébb ellenség esetén, amelytől a biztosítást végző különítménynek nem kell tartania, a takarmánybeszerzést végző csapatok sem vonulnak vissza, hiszen ha így lenne, az ellenség túl gyakran megzavarná a takarmány begyűjtését.
2. Ha az ellenség erős, vagy jelentős túlerőben van, akkor a távolabbi takarmánybeszerzők kénytelenek visszavonulni. Az sem kizárt, hogy valamennyi csapatnak követnie kell ezt a példát, akár anélkül is, hogy a feladatot befejezték volna. Nem várhatjuk meg, hogy harcra kerüljön sor – vagy ha ez megtörténik, annak végét –, hiszen ez esetben jelentős számú embert és lovat veszíthetünk.
3. Az elvonulást azonban csak akkor kell elrendelni, ha az ellenség szándékai már teljesen egyértelműek, és már kétség sem fér ahhoz, hogy támadni fog. Ha nem ehhez tartjuk magunkat, szintén túl gyakran fordulhat elő, hogy a takarmánybeszerzést indokolatlanul szakítjuk meg. Az ellenség erőnket nem ismeri pontosan, és a támadást még akkor is alaposan meggondolja, ha ő maga számottevő erővel rendelkezik.
4. A takarmánybeszerző csapatok visszavonulása akkor sem olyan nehéz, ha az azokat fedező csapatok esetleg már össze is csaptak az ellenséggel, hiszen esetükben az egész oszlop lovas katonákból áll, így szükség esetén meglehetősen gyorsan el tudnak vonulni.
5. Ha az ellenség hatalmas túlerővel nyomul előre, a takarmánybeszerző csapatok számára idejében el kell rendelni a visszavonulást, a biztosítást végző csapatokat pedig össze kell vonni.
6. Utóbbiak csak akkor vonulnak vissza, ha már valamennyi takarmánybeszerzéssel megbízott csapat visszavonult, s közülük az utolsó is rendelkezik már némi előnnyel.

*Jegyzetgyűjtemény
a kis kötelékek harci alkalmazásához*

A táborig őrség kerülje a falvakat és a forgalmas területeket, lehetőleg utakon se álljon! Ezt a szabályt azonban nem lehet mindig betartani, hiszen a táborig őrségnek általában rejtve kell elhelyezkednie, így gyakran mélyebben fekvő területekre küldik, a falvak és utak pedig javarészt ilyen helyeken találhatóak. Ha egy adott

tábori őrség egy napnál tovább teljesít szolgálatot, éjjel semmiképp se álljon fel ugyanúgy, mint nappal! Ha nappal hosszú időn át kell szolgálatot teljesítenie, és közben az ellenség támadásától kell tartania, napközben is változtassa állása helyét! Minden esetben tartsuk szem előtt azt az alapelvet, hogy a tábori őrséget megtámadni szándékozó ellenség számára nem derülhet ki, hogy hol is van annak tartózkodási helye, így az őrsöknek azt kell parancsba adni, hogy soha ne a tábori őrséghez vonuljanak vissza! Ezt betartva az esetek többségében jó eséllyel nagyobb veszteségek nélkül kerülhetünk ki a bonyodalomból, és így akár még arra is alkalmunk nyílhat, hogy foglyokat ejtsünk. Minél gyengébb a tábori őrség, állásának annál inkább valódi rejtekhelyhez kell hasonlítania.

Az őrsöket éjjel a lehető legszorosabban össze kell vonni, a legjobb, ha egymástól legfeljebb 500 lépésre vannak. Éjjel mindenképp mélyen fekvő területeken tartózkodjanak, és folyamatosan legyenek mozgásban! Ha egy tábori őrség sokáig tartózkodik egy helyen, minden nappal nő a veszélye annak, hogy felfedezik. Éppen ezért még éjszaka is szükség van arra, hogy hátrafelé is őrsöket állítsanak fel. A lovas katonákból álló tábori őrség feladata a figyelés, és nem a terület védelme. Ezért a támadó ellenség rendszerint elúzi, és az is megtörténhet, hogy váratlanul rajtaüt, ilyenkor általában csak jelzést tud adni a veszélyről. A jeleket azonban mindig előre kell tisztázni. A jel minden esetben két lövésből áll. Ha jelzést tudunk alkalmazni, akkor nagyobb távolságra küldhetjük ki az őrszemeket, ha ellenben erre nincs lehetőség, a távolabbra való kiküldésükkel szükségtelen veszélynek tesszük ki őket. A tábori őrség létszámát az határozza meg, hogy hány őrsre van szükség, amelyeket egyébként három vonalban állítunk fel. Olykor-olykor persze az ellenséges könnyűcsapatok közelsége vagy más körülmények szükségessé tehetik a létszám növelését. Az egyes őrcsapatok (*Posten*) esetében az őrségük erejének meghatározásakor mindenképpen figyelembe kell venni az őrcsapat erejét is. Az az általános szabály, hogy a tábori őrség létszáma nem haladhatja meg az egész csapat nagyságának $\frac{1}{6}$ -át, s hogy ezenfelül szintén $\frac{1}{6}$ -nyi főt készenléti járőrnek kell kijelölni.

Járőrök

A járőrök összességében nem hoznak sok hasznót, az ellenség ugyanis könnyedén a nyomukba eredhet. Arra azonban kifejezetten alkalmasak, hogy a lakosságtól híreket szerezzenek, és a távolban tartózkodó ellenséget megfigyeljék. Az éjjeli biztonság dolgát semmiképp sem bízhatjuk kizárólag a járőrökre. Az pedig, hogy a járőrök milyen távolságra mennek ki, az ellenség távolságától függ.

Rajtaütések

A kis kötelékekkel vívott harc során a rajtaütések rendszerint hajnaltájt történnek, hiszen az ellenséghez éjjel lehet észrevétlenül közelíteni. A támadás azonban mindenképp napkeltekor kell hogy történjen. Egyrészt azért, hogy ne veszítsék el a helyzeti előnyt, s ne kelljen mindent a pusztára véletlenre bízni. Másrészt azért, hogy alaposan megfigyelhessük azt a területet, ahonnan az ellenség támogatást kaphat, ahelyett, hogy biztonságunk érdekében annyi jelentős nagyságú csapatot kelljen küldenünk az adott területre, hogy erről az oldalról is biztosítva legyünk. Végül pedig azért is, mert éjszaka a megtámadott ellenség emberei könnyebben találnak alkalmat arra, hogy eliszkoljanak.

Mozgó különítmények (*ambulante Detachements*)

Azokra a területekre, amelyeket mindenképp meg kell figyelni – de túl nagy kiterjedésűek ahhoz, hogy ezt a táborig őrség megoldhassa –, portyázó különítményeket kell küldeni. Ezek a csapatok, ha nem is tökéletesen, de egyesítik a járőrök és a táborig őrség előnyeit. Nincsenek kitéve akkora veszélynek, mint utóbbiak, és nem igényelnek nagy létszámot. Esetükben a legfőbb erény, hogy állandóan mozgásban vannak, így sosem lehet tudni, hogy pontosan épp hol is tartózkodik az adott csapat. Estefelé mindig változtatniuk kell a helyüket, mégpedig úgy, hogy azok az emberek, akiknek a közeléből távoznak, semmiképp se tudják, merre szándékoznak továbbmenni.

Hírek

A kis kötelékek harci alkalmazása során – és különösen mozgó őrcsapatok esetén – a lehető legnagyobb mértékben érdemes a helyi lakosságra támaszkodni, hogy híreket szerezhessünk az ellenségről. A lakosokat rá kell bírni, hogy a saját településüket megfigyeljék és őrizzék, és hogy meghatározott időközönként jelentést tegyenek. Ezen intézkedéseket könnyen rájuk kényszeríthetjük egészen addig, amíg az ellenség nincs jelen. Amikor azonban az ellenség megérkezik, minden bizonnyal vonakodni fognak azok folytatásától. Ám már magában az is intő jel, hogy nem cselekszenek, ez felhívhatja a figyelmünket arra, hogy a környéken valami nincs rendben.

Ilyen esetekben ezernyi apró, ravasz eszköz áll rendelkezésre, amelyek segítségével a tisztek bevonhatják a helyi lakosságot, s ezzel előnyre tehetnek szert.

Felesleges is lenne itt valamennyit felsorolni, hiszen egy kellő leleménnyel bíró elme könnyen ráérez arra, hogy melyek is lehetnek ezek. Bár csupán arra akartuk felhívni a figyelmet, hogy ezen eszközöket mindenképp alkalmazni kell, az alábbiakat azonban még okvetlen meg kell jegyeznünk:

1. A helybéliek számára egyértelművé kell tennünk, hogy előnyük származhat abból, ha segítenek bennünket, ám azt is, hogy módunkban áll kárt is okozni nekik.
2. Alakítsunk ki jó viszonyt a honoráciorok¹⁵⁵ rétegével! Tőlük tudhatjuk meg a legtöbbet, ugyanis kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeznek. Abba persze semmiképp sem mennek bele, hogy nyíltan kémként használják őket, de egy olyan tisztnek, akihez baráti hűséggel ragaszkodnak, még akkor is adnak majd egy-egy útmutató jelzést, ha egyébként nem azon az oldalon állnak. Kereskedők és árusok.

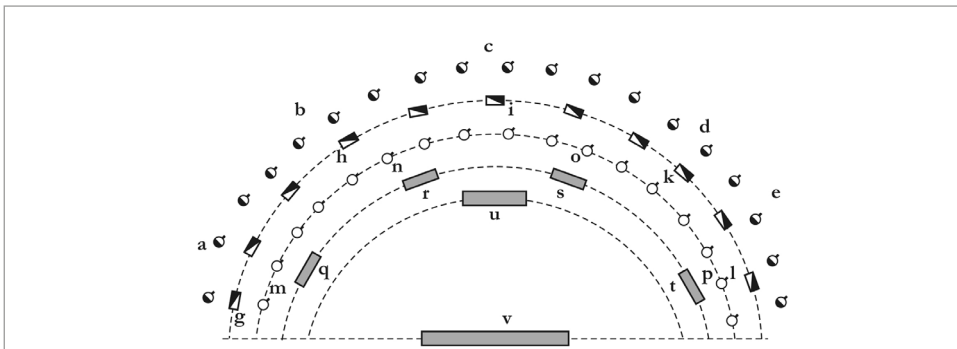
Az előőrsrendszer célja és haszna

II. §

Azok az előőrsláncok, amelyek nem csupán az ellenség megfigyelésére szolgálnak, hanem egy bizonyos ideig ellenállásra is képesek, számos előnyt biztosíthatnak, bár ezt már korábban is érintettük. A legfőbb előnyök a következők:

1. Biztosítják a mozgás szabadságát. A hadsereg nyugodtan vonulhat azokra a helyekre, amelyeket a körülmények megengednek neki.
2. [A hadsereg] elkerülheti az ütközeteket.
3. Offenzív védelmet folytathat.
4. Az ellenség elől eltitkolhatja intézkedéseit.
5. Az ellenség arra kényszerül, hogy tervezett intézkedéseit úgy térben, mint időben hamarabb végrehajtsa.
6. Az ellenség ismeretlen terepre érkezik.
7. Az ellenség már csak fáradt csapatokkal támadhat [a hadsereg], hiszen ezt megelőzően az előőrsoket is meg kell támadni, éjszaka pedig bivakolni kénytelen.
8. Végül pedig: az ellenség az előőrssel folytatott harc után azt hiszi, hogy már túl van a legnagyobb nehézségeken, pedig a hadsereggel csak ezután

¹⁵⁵ Nem nemesi származású, de értelmiségi foglalkozása révén a jobbágnál kedvezőbb társadalmi helyzetben levő személy. Forrás: BÁRCZI-ORSZÁGH 1959–1962: s.v. honorácior. (A szerk.)



11. ábra

találkozik. Lásd Hastenbeck,¹⁵⁶ minden csata, a király átvonulása az osztrák szállásokon!¹⁵⁷

Ezek közül az 1. és a 2. [pont] hadászati szempontból is jelentős úgy a támadás, mint a védelem területén. A többi azonban inkább csak harcászati természetű, és kizárólag a védelem témájában jelentős.

12. §

Ezek voltak tehát a célok és az előnyök. Miután a fentiekben megismerkedtünk az előőrharc természetével, ismerkedjünk meg röviden mindazzal, amit az elmélet mond a témáról! Előőrsrendszert mindig könnyűcsapatokból alakítsunk ki, mert ezek belső rendje illeszkedik leginkább hozzá! A könnyűcsapatokból minden fegyvernemmel rendelkező dandárokat kell kialakítani, amelyek aztán a hadsereg arcvonalától és szárnyaitól egy bizonyos távolságra helyezkednek el, s tulajdonképpen körülveszik azokat. A dandárok örökét állítanak maguk elé, így kialakul az a háromlépcsős őrlánc, amelyről korábban már beszéltünk. A dandárok mögé egy erős, nagyszámú lovassággal rendelkező seregetestet állítanak fel. Ez szolgál az előőrsrendszer támogató tartalékául, és akár annak elővédjéből is állhat (11. ábra). Ez a rendszer tehát eredeti, tiszta formájában a következő alakot ölténé:

¹⁵⁶ A hastenbecki csatát (1757. július 26.) a hétéves háború hannoveri inváziójának részeként vívták Hannover, Hessen-Kassel és Braunschweig szövetséges erői, valamint a franciák. A csata a történelem egyik legkülönösebb csatája, mivel mindkét főparancsnok azt hitte, hogy elvesztette a csatát, és elkezdték a visszavonulást. Forrás: Oxford Companion to British History [é. n.]. (A szerk.)

¹⁵⁷ Clausewitz itt a második sziléziai háborúra utal. (A szerk.)

a–b–c–d–e a tábori őrség, amely lovas katonából áll; g–h–i–k–l ezek tartalékát jelenti; m–n–o–p a gyalogság; q–r–s–t jelöli a dandárokat; az u a dandárok tartalékát; a v a hadsereg elővédjét.

13. §

Az elmélet által meghatározott tökéletes felállást eredeti tisztaságában persze egyetlen előőrsem sem fogja megvalósítani. A rendszerben a legfőbb változásokat a terepviszonyokhoz és egyéb körülményekhez való alkalmazkodás hozza, ezek nagyjából a következők lesznek:

1. Az elől elhelyezkedő, lovassági katonákból álló tábori őrség tagolt terepen részben gyalogos őrségből fog állni.
2. A két előrstartalék-vonal olykor gyalogosokból, olykor lovas katonákból áll, ahogy azt a körülmények éppen megkívánják. A rendszer többi eleme sem tűnik el soha teljesen, csak többé-kevésbé átalakul, és más lesz a fegyvernemek összetétele.

14. §

Azt mondtuk, hogy a könnyűcsapatokat dandárokra kell bontani, így magától értetődik, hogy egy ilyen dandár minden fegyverneme közös parancsnok alá kell hogy tartozzon. Az is egyértelmű, hogy a parancsnoknak több tiszttel is körül kell vennie magát, akik így együtt egyfajta kis vezérkart alkotnak. Az egyes részek létszámáról majd akkor ejtünk szót, amikor a tevékenységükről beszélünk.

15. §

Szintén magától értetődő, hogy olyan akadályokat kell keresnünk, amelyek előőrseinket védik, tehát folyók mögé vagy tagolt terepen kell felállítanunk őket. Az előőrsek hadseregtől való távolsága egyrészt a kiválasztott terepakadály elhelyezkedésétől, másrészt a hadsereg terveitől és az ellenség közelségétől függ, ám még számos más körülmény is befolyásolhatja. Az esetek többségében azonban ez a távolság negyed és másfél mérföld között van. Az előrstartalék [helyzetét] azok a pontok határozzák meg, amelyek a legnagyobb veszélynek vannak kitéve, amelyekhez az ellenség [mindenképp] közelebb akar kerülni. Soha nem szabad azonban teljesen beleolvadnia az őrláncba, amint az a Dommel¹⁵⁸ mentén is történt,

¹⁵⁸ A Dommel egy folyó Belgiumban és Hollandiában, a Dieze bal oldali mellékfolyója. Hossza 120 km, amelyből 85 km Hollandiában van. Forrás: <https://www.riversarelife.com/articles/unraveling-the-history-of-the-dommel-river>. Clausewitz ebben a megjegyzésében a boxteli csatára

s amiről alább még ejtünk néhány szót. Az előőrsök kiterjedését az a [szabály] határozza meg, hogy az ellenséghez vezető útvonalakat kell megszállniuk.

16. §

Az előőrszlánc tulajdonképpen védőállások láncolata, amely csupán abban különbözik a többitől, hogy ellenállása a túlerőben lévő ellenséggel szemben csak bizonyos ideig kell hogy tartson. Akkor mondhatjuk, hogy az előőr s teljesítette feladatát, ha a meghatározott idő leteltével visszavonul, s annál hatékonyabban teljesítette azt, minél kevesebb veszteséggel sikerül ezt megtennie. Az ellenállás kétféleképpen történhet: vagy teljes, kitaró védelmet folytatnak egy elfoglalt terület egészén, vagy pedig a védelmet a támadással összekapcsolva ellenállnak. Míg a tényleges defenzív háborúban a kitaró védelem minden körülmények között hibásnak bizonyul, ugyanez – legyenek bármilyenek is a körülmények – nem mondható el kordonhadászat esetén, az előőrsök pedig ennek részét képezik. Azért tekinthetnénk hibás döntésnek, mert a védelemnek alapvetően csak egy bizonyos ideig kell tartania, ám ott, ahol a terep megfelelő, erős akadályokat nyújt, a helyi védelem haszna legalábbis meggondolandó lehet. Tehát az előőrsök esetében sem vethetjük el a védelem ezen fajtáját, de tény, hogy csak rendkívül ritkán lehet célszerű. Ennek értelmében ennek választása mindig csak egyéni, személyes döntés lehet, amelyre annál gyakrabban ragadtatja magát az ember, minél hajlamosabb a terepakadályokat túlértékelni.

17. §

Ahhoz, hogy megismerhessük a további szabályok alkalmazását, általános képet kell kapnunk az előőrsütközetek menetéről. Ha az ellenség jelentős sereggel vonul felderítésre, vagy a főszereggel készül támadást indítani, akkor azt megelőzően – néhány nappal korábban – rátámad az előőrsökre, és elűzi őket. Ez a leggyakoribb eset, tehát mindenképpen számolnunk kell vele. Az ellenség, ütközön bármiféle ellenállásba is, akár kicsibe, akár nagyba, nem kerülheti el, hogy ezzel valamiféle kellemetlen körülménybe bonyolódjon. Amint elfoglalta a korábban csapatainkhoz tartozó területet, átvizsgálja a környéket, ám azt nem tudja, hogy amit ott lát, az maga a hadsereg-e, vagy sem, így új óvintézkedéseket kell hoznia. Ha a terep akár csak kismértékben is tagolt – és a hadseregünk rejtett táborhelyet

utal, amelyet a Brabanti Hercegségben vívtak 1794. szeptember 14–15-én, az első koalíciós háború idején. Részletesen lásd: RICKARD 2009a. (A szerk.)

választott –, egy jelentős erejű sereget nem fognak tudni megkülönböztetni egy teljes hadseregtől.

Tegyük fel: oszlopai élével átkel egy kisebb vízfolyáson, és maga előtt olyan vidéket talál, mint amilyen a legtöbb művelés alá vont terület: egy sűrű sövényekkel, kisebb bozótosokkal, fákkal, árkokkal, házakkal és falvakkal tarkított vidéket. Ha ezen a vidéken 10–12 zászlóaljából és 30–40 lovasszázadból álló seregetestbe ütközik, hosszasan kell majd vizsgálnia, hogy pontosan mit is lát maga előtt. Végül pedig – még ha azt is feltételezi, hogy csupán egy hadtest áll előtte – a vele maradó bizonytalanság miatt kénytelen lesz egyértelműen feltárni szándékait. Így időt nyerünk, és megismerhetjük az ellenség terveit, vagyis elérjük az előőrsök legfontosabb célját, mégpedig anélkül, hogy komoly összecsapásba keveredtünk volna. Az előőrszlánc mögött álló hasonló seregetestektől tehát rendkívüli hatást várhatunk, főleg, hogy az előőrsök előrstartalékkal történő egyesülése önmagában is jelentős seregetestet eredményez. Ezért az egyes dandárok alkalmazásakor különös gondot kell fordítani arra, hogy az ütközetek után lehetőleg valamennyit egyesítsük az előrstartalékkal. Ez alól csak néhány különleges helyzet jelent kivételt. Az ellenséggel szemben tanúsított ellenállás, legyen az valódi összecsapás vagy pusztán az elrettentés egyik formája, épp ezért két szakaszra osztható: az első [szakasz] a dandároknál zajlik, a második az előrstartaléknál, az egyesítést követően.

18. §

Ebből arra következtethetünk, hogy ha egy parancsnok az ellenséggel szemben sikeres harcot nem remélhet, ha nem érzi sajátját annak erejével egyenrangúnak, az általa tanúsított ellenállás épp csak akkora legyen, hogy az ellenséget támadás megszervezésére és óvintézkedések megtételére kényszerítse, és ezzel feltartóztassa. Ezt követően a parancsnok dandárjával együtt vonuljon vissza az előrstartalékhoz! Ezt a visszavonulást intézkedései során sohasem szabad szem elől tévesztenie. Most pedig, hogy ezeket a szempontokat tisztáztuk, térjünk rá az intézkedésekre!

19. §

Ezek a következők.

1. Egy ponton tanúsítunk ellenállást, miközben erőink nagyobb részével előre nyomulunk, hogy az ellenséget megtámadjuk. Az ellenállásra természetesen leginkább a gyalogság és a tüzérség alkalmas, míg a támadáshoz kizárólag a lovasság használható. A támadást legtöbbször az ellenség szárnya ellen kell

végrehajtani. Ez az eljárás azonban csak akkor alkalmazható, ha biztosak vagyunk abban, hogy nem teljes túlerőben lévő ellenséggel állunk szemben, hanem például csak egy kisebb, felderítést folytató csapattal, amelyre úgy véljük, sikeres csapást mérhetünk. Mint láttuk, Düring tábornok¹⁵⁹ is ezt alkalmazta Boxtelnél, ám nem járt sikerrel, mert túlságosan nagy túlerőben lévő ellenséggel kellett szembenéznie, ilyen esetekben pedig ez az eljárás igen veszélyessé válhat. Ám ez korántsem jelenti azt, hogy ezen intézkedésben kételkednünk kell, épp ellenkezőleg! Ez egy határozottan ajánlott eljárás, hiszen a legtöbb tábornokot azért nem a meggondolatlan vakmerőség jellemzi, a legtöbben nem fogják figyelmen kívül hagyni aktuális lehetőségeiket. A hanyagságból fakadó óvatlanságot messzemenőkéig el kell ítélni, ha azonban az óvatosság hiánya merészségből ered, azt igen körültekintően kell bírálni, nehogy aztán a vállalkozó kedv csíráját – már annak születésekor – elfojtsuk.

2. Erőinket visszavonjuk anélkül, hogy harcba bocsátkoztunk volna, majd azonnal támadásba lendülünk. Ez az eljárás ritkán vall kudarcot. Az ellenség, miután elfoglalt egy állást, általában nem válik rögtön elég óvatossá, ha tehát már az első pillanatban visszatérünk, és támadunk, mindig felkészületlenül találjuk, s nem lesz nehéz kiszorítani onnan. Természetesen később ismét elűzhet, de legalább időt nyertünk. Nagyon fontos azonban, hogy egy ilyen vállalkozást jól előkészítsünk. Könnyen belátható, hogy [a megfelelő előkészítés] nagyban megkönnyíti a támadást. Oudenroy¹⁶⁰ megtámadása kiváló példát nyújt erre: egészen biztosan még sikeresebb lehetett volna, ha előre számolnak ezen eljárás lehetőségével, és ennek megfelelő intézkedéseket is tesznek.
3. Egy gyenge állást gyalogsággal és ágyúkkal szállunk meg, hogy az ellenséggel elhithessük, ez a valódi védőállás. A fennmaradó erővel visszavonulunk, és rejtve foglalunk állást, majd mikor az ellenség előrenyomul, váratlanul rátámadunk. Ez volt az az eljárás, amelyet Düring tábornok Boxtelnél eredetileg követni akart, mielőtt úgy döntött volna, hogy lovassággal támad. Az előkészület ennél a megoldásnál sem maradhat el, a vállalkozás részleteit annak megkezdése előtt alaposan át kell gondolni.

¹⁵⁹ Georg Emil von Düring (1756–1795) német tábornok. A boxteli csatában a hessen-darmstadti csapatoknál szolgált, ő védte katonáival Boxtel városát. Forrás: RICKARD 2009a. (A szerk.)

¹⁶⁰ A Boxtelnél vívott összecsapásban kapott szerepet az azóta megszűnt település. Forrás: <https://www.zuiderwaterlinie.nl/vestingsteden/forten/redoutes-te-boxtel>. (A szerk.)

4. Ha nem volt időnk megtenni a szükséges előkészületeket, s az ellenség támadásával meglep minket – ami egy hosszú ideig vonuló hadseregnél igen gyakori –, akkor a leghelyesebb megoldás, ha erőinket azonnal összpontosítjuk, és nem a megosztott ellenállást választjuk. Ez alól azon esetek a kivételek, amelyekben a terepakadályok kifejezetten mást indokolnak.

Az ellenállás ezen három fajtája nagyban megkönnyíti az előőrstartalékhoz való visszatérést, hiszen csapataink együtt vannak, s az ellenséggel csak addig érintkezünk, ameddig jónak látjuk. Mindezen eljárásoknál a tábori őrség vonala és az előőrstartalék dupla vagy szimpla vonala arra szolgál, hogy jelezze az ellenség érkezését, és feltartóztassa azt, hogy a csapataink időt nyerhessenek a szükséges előkészületek megtételére. A jelzésre lövéseket alkalmazunk, mégpedig ágyúlövéseket.

20. §

Ennyit tehát azokról az intézkedésekről, amelyek az előőrsdandár parancsnokának (*Brigadefchef*) hatáskörébe tartoznak. Vannak azonban ezenfelül olyanok is, amelyek az előőrsök főparancsnokától függenek. Mivel ő maga nem a dandároknál tartózkodik, az intézkedéseket nem tudja abban a pillanatban foganatosítani, amikor a dandárt megtámadták. Ezt még egy szokványos előőrstartalékkal sem tudná megvalósítani, annak ellenére sem, hogy azok lovas katonákból állnak, ugyanis – ahogy ezt egy egyszerű számítás is igazolja – a legtávolabb álló dandárokhoz [a hír] túl későn érkezne meg. Az előőrsök főparancsnoka éppen ezért csak olyan parancsokat adhat az egyes dandárok számára, amelyek a harcrendből következnek, vagy amelyeket valamiféle valószínűséglelemzés előzött meg, de ezeket is még a harc megkezdése előtt. Ezek a következők:

1. Egyes állásokat lovassággal és gyalogsággal erősít meg, amelyeket egyenesen hozzájuk vezényel vagy mögöttük állít fel, más állásokból visszavonja a gyalogságot vagy a lovasság egy részét. A teljesen sík terepen lévő állásokból a gyalogságot minden esetben vissza kell vonnia, ilyenkor a legcélszerűbb közvetlenül az állás mögött található tagolt terepre küldeni azt, vagy esetleg az előőrstartalékhoz. A többi dandár között szétszórni nem ajánlatos, mert a dandárparancsnokok egy őket érő balszerencsét követően bizalmatlanná válhatnak, és részlehajlással vádolhatnak [az előőrs-főparancsnokot]. Egy tagolt terepen álló csapathoz tartozó lovasság egy részét szintén vissza kell vonni. A teljes lovasságot azonban csak nagyon ritkán, hiszen egy öröszotz valójában nem nélkülözheti a teljes lovasságát.

2. Ha ellenséges támadásra számít, az előőrs főparancsnoka megváltoztatja a dandárok állásait. Egy ilyen változásból alapvetően sohasem származhat hátrány, ám mégis nehézségekbe ütközhet az intézkedés, mert az őrsök parancsnokai nem szívesen teszik meg ezt. Éppen ezért [az előőrsparancsnokoknak] számos kifogásra és ellenvetésre kell felkészülniük, s nem szabad, hogy ezek megingassák elhatározásukat.

21. §

Ezen ismeretek birtokában a következőkben meghatározhatjuk az előőrlánc egyes elemeinek egymáshoz viszonyított arányát. Azt azonban el kell ismernünk, hogy a dolog annál bonyolultabb, mint hogy egyszerűen egyetlen erőarányra visszavezethető legyen.

1. Az őrség és az előőrstartalék létszámát a dandárok létszáma határozza meg, hiszen ezek csak létszámuk egy bizonyos részét adhatják más szolgálatra.
2. Minél magasabb létszámúvá tesszük az előőrstartalékot a dandárok rovására, utóbbiak annál szerényebb ellenállásra lesznek képesek, s annál inkább kerülniük kell az ellenséges felderítést, hogy biztonságosan visszavonulhassanak az előbbihez. Bizonyos létszámarányok esetén az ide-oda vonulásnak egyszerűen nem lenne vége, a csapatok ettől kimerülnének, a manőverek gyakori ismétlésével pedig az ellenség könnyedén megismerné intézkedéseinket.
3. Minél inkább növeljük a dandárok erejét az előőrstartalék rovására, annál kevésbé leszünk képesek intézkedéseinket a körülményekhez igazítani. Ilyenkor nem állnak rendelkezésünkre külön csapatok egyes pontok megerősítésére, ezt a feladatot maguknak a láncban lévőknek kell végezniük, az állásokból kell elvonni hozzá embereket, ami olykor komoly hátrányokkal járhat. Gyenge előőrstartalék esetén azonban a dandárok visszavonulását tennénk kockára, hiszen egy üldözött csapatnak szüksége van arra, hogy valaki mögötte legyen, felvegye, és megállítsa az üldözést. Erre pedig az oldalt álló dandárok nem képesek.¹⁶¹ Végül, mint azt már fent kifejtettük, ha a dandárok nem voltak abban a helyzetben, hogy egyesüljenek, akkor az az ellenállás is elmaradhat, amelyet az előőrstartaléktól várunk azon

¹⁶¹ Azokat, akik esetleg úgy vélik, hogy Bülow elveiből az ellenkezők is bizonyíthatók, s azokat, akik helyesnek is találják ezen elveket, a világért sem zavarnánk meg ezen meggyőződésükben. Számunkra azonban Bülow elképzelései túl éretlenek, s gyakran túl felszínesek is ahhoz, hogy több szót érdemeljenek ennél a rövid említésnél. (*Clausewitz jegyzete.*)

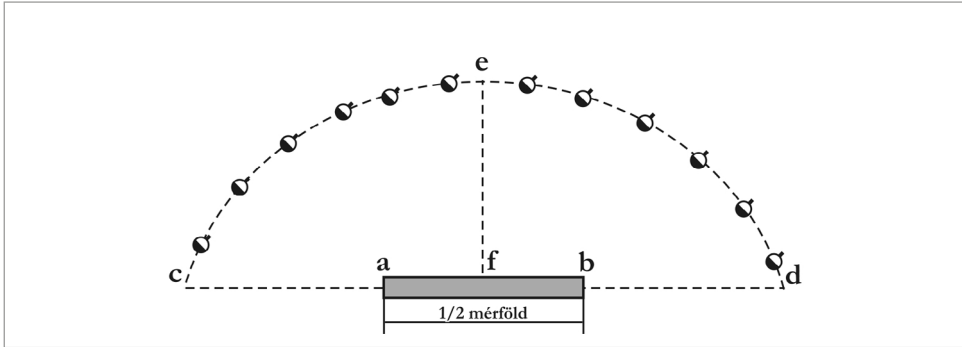
esetben, amikor az ellenség előőrszláncunkba benyomul. Éppen azért az előőrsstartalék lovassága és lovas tüzérsége körülbelül kétszer-háromszor nagyobb kell hogy legyen, mint amelyik a dandároknál marad. Ilyen körülmények között ugyanis néhány dandárt akár duplaannyi lovassággal is meg lehetne erősíteni, miközben az előőrsstartaléknál még mindig számottevő lovasság maradna. Az előőrsstartalék gyalogsága a dandárokénak fele, de semmi esetre sem haladja meg annak létszámát, mivel a gyalogság a lovassággal összehasonlítva kevésbé alkalmas az előőrsstartaléokra háruló feladatok megoldására.

22. §

Az előőrszlánc teljes ereje és létszáma határozza meg az egyes dandárok erejét és létszámát. Azt a kérdést pedig, hogy előőrszláncunkat mégis hány dandárra kellene osztanunk, véleményünk szerint a legmegfelelőbb módon a következőképp válaszolhatjuk meg.

Sok esetben maga a terep határozza meg a felosztást. Ám a terep változik, a dandároknak azonban meg kell maradniuk, ilyenkor általános jellemzőkre van szükségünk [a kérdés megválaszolásához], amelyek a dandárok természetes és megszokott jellemzőiből állíthatók fel.

A különítményeknek nincs előőrsrendszerük, ehhez túlságosan kicsik, biztonságukat őrséggel oldják meg, alapvetően az ilyen különítmények a kordonhadászathoz tartoznak. Valódi előőrsrendszerrel legelőször csak seregtestek esetében beszélhetünk. Egy közepes nagyságú, úgy 6000–8000 főt számláló seregtest felállításakor, úgy tűnik, csupán két lényeges pontot kell számításba vennünk, mégpedig a két szárnyat. (Itt nem mérföldeken át elnyúló állásokról van szó, hanem egyetlen összpontosítási körletről.) Az előőrsrendszernek e két pontra kell a leginkább összpontosítania, így az előőrsöket két részre kell osztani, s a két szárnyhoz képest előretoltan elhelyezni. Ha azonban egy seregtest nagyobb, és létszáma egy hadseregéhez közelít (20-30 ezer fő), akkor egy harmadik pont is érkezik a képletbe, mégpedig a centrum. Egy hadsereg esetében a nagyobb kiterjedés miatt több támadási pont is keletkezik, ám ezek – az esetek többségében – a fontosság alapján végül szintén háromra redukálódnak. Csak nagyon nagy hadseregek esetén fordulhat elő, hogy már magában a centrumban is két jelentős pontot különböztetünk meg. Ebből az következik, hogy az előőrsöket mindig legalább két dandárra osztják, s csak igen ritkán osztják azokat négynél többre. Egy 20 ezer fős hadsereg esetében, amely 6 gyalogos zászlóaljat (*Füsilierbataillon*) rendel az



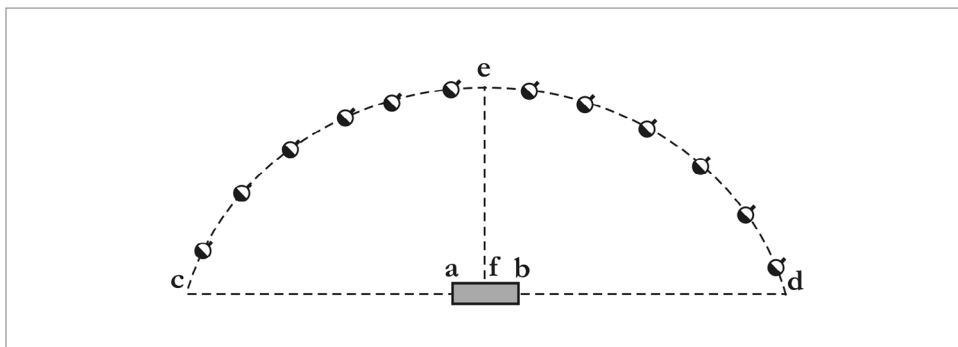
12. ábra

előőrslánchoz, az a legcélszerűbb, ha három dandárra és két zászlóaljra osztjuk azokat. Egy 50 ezer fős hadsereg és 12 előörshöz rendelt gyalogos zászlóalj esetén azonban nem alakíthatnánk könnyen három dandárt és két-két zászlóaljat. Ebben az esetben négy dandárra és három-három zászlóaljra lenne érdemes felosztani a katonákat. Ha azonban csupán egy 8000 fős seregtestről lenne szó, amely nem teheti meg, hogy kettőnél több zászlóaljnyi előőrse legyen, feltehetően csak két dandárt szerveznének egy-egy zászlóaljjal.

23. §

Az első és legfontosabb meghatározó tényező a terület ellenőrzéséhez szükséges erő, az előőr teljes létszáma. Fentebb azt állítottuk, hogy ezt a dandárok száma határozza meg, és úgy tűnhet, mintha itt logikai hibát követnénk el; ám ez koránt sincs így. Az előőr által megoldandó feladat határozza meg azt az erőt, amellyel a dandároknak egyszer s mindenkorra rendelkezniük kell. Ez az erő határozza meg az előőr létszámát minden egyes esetben. Ha valaki ránk bízna gazdasága ügyeinek intézését, először a kiadásokról kellene általános számítást készítenünk, majd ennek megfelelően határozhatnánk meg, mekkora bevételre is van szükség. Onnantól, hogy a szükséges bevételt meghatároztuk, már a gazdaság birtokosára van bízva, hogy kiadásait saját mindenkori szükségleteihez igazítsa.

Ha a és b egy erős hadsereg, amelynek állása körülbelül fél mérföldre terjed ki, és azt akarja, hogy az előőrsei fél mérfölddel előrenyomuljanak, akkor ha a szárnyakat ugyanolyan jól biztosítani akarja, mint a frontot, az előőrök láncolatának a c–e–d ellipszisívet kell leírnia, ahol a c–a, a–b, b–d és e–f távolságok egyenlők egymással (12. ábra).



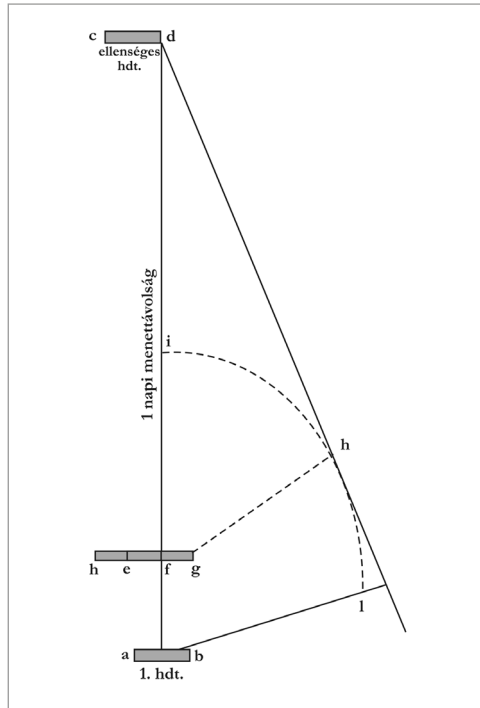
13. ábra

Ha a–b (13. ábra) csupán egyetlen seregtest lenne, az a 12. ábrán látható hadsereg méretének körülbelül az egyharmadát tenné ki, és ha ugyanazokat a biztonsági intézkedéseket szeretné élvezni, akkor a c–e–d íven kellene biztosítania. Nyilvánvaló azonban, hogy a 12. ábrán látható ív nem háromszor nagyobb, mint a 13. ábrán látható ív. Ebből látható, hogy az előőrsök erejének meghatározása általában fontosabb a hadtestek esetében, mint a hadseregeknél, mivel a seregtestnek – létszámához viszonyítva – nagyobb területet kell elfoglalnia.

Ha az előőrsök fél mérföldre vannak a hadtesttől, akkor a c–e–d (13. ábra) ív másfél mérföldre terjed ki, amint az az ábra szerkesztéséből is látható; ez a kiterjedés egyértelműen túl nagy egy körülbelül 10 ezer fős hadtest előőrsei számára. Ezért itt nem lehet olyan mértékű teljes körbezárást megkövetelni, mint egy hadseregnél.

Ám egy másfajta elrendezés esetén sem olyan nagy a veszély, mint gondolnánk. Ha a–b egy hadtest, és az ellenség egy napi menetre van előtte a c–d vonalhoz képest, akkor félmérföldre előreküldheti az előőrseit (14. ábra).

Ha a saját pozíciójának kiterjedése mellett az e–f vonal – amelyet $\frac{1}{6}$ mérföldnek veszünk – mindkét oldalon $\frac{1}{4}$ mérföld kiterjedést biztosít számukra, akkor f–g és e–h kevesebb mint $\frac{3}{4}$ mérföldnyi területet fognak elfoglalni. Ha az ellenség egy erős hadtesttel az a–b hadtest jobb szárnya felől érkezik, akkor annak előőrsét nem közelítheti meg fél mérföldön belül, ugyanis egy egymérföldes sugarú körön belül igen könnyen megfigyelhetővé válik. Az ellenségnek ezért d-ből k-n keresztül l-be kell menetelnie, ehhez pedig egy napi menettel körülbelül 3 mérföldet kell megtennie. Ebből egyrészt az következik, hogy az ellenség az a–b hadtestet nem közelítheti meg egy mérföldön belül észrevétlenül (mivel b–l valamivel nagyobb). Másrészt az, hogy ekkor még nem érte el teljesen a szárnyat, mivel az átlósan

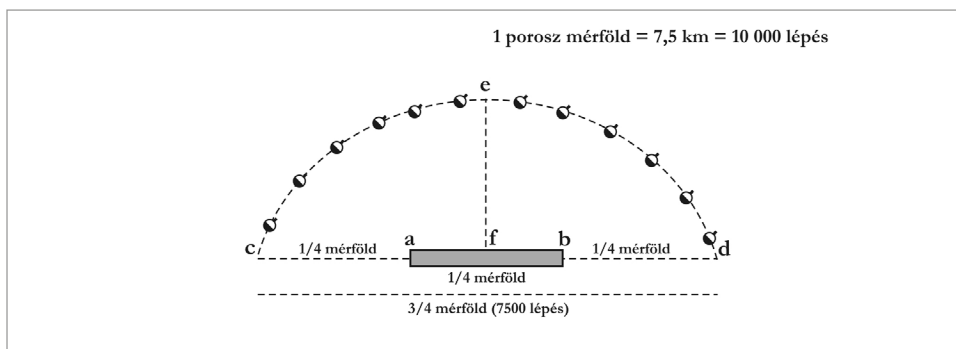


14. ábra

helyezkedik el vele szemben, harmadrészt pedig az, hogy mivel éppen egy egynapi menetet fejezett be, nem indíthat azonnal támadást. Az ilyen fokú biztonság egy 10 ezer fős hadtest számára elegendőnek tűnik.

Előőrseinek tehát körülbelül $\frac{3}{4}$ mérföldet vagy 7500 lépést kell megszállniuk, ahogy az a 15. ábrán látható.

Ha a legkülső őrszemek láncolatát úgy helyezzük el, hogy a c–a, b–d és e–f hossza $\frac{1}{4}$ mérföld legyen, akkor a c–e–d ív körülbelül $\frac{1}{2}$ mérföld vagy 15 ezer lépés hosszú lesz. Ha minden 1000 lépésre dupla őrsöt számolunk, akkor minden 15 ezer lépésre 90 őrszemre van szükség. Ha ugyanekkora erejű tartalékkal számolunk, akkor 180 főt kapunk. Ezeket 5 váltással alkalmazva 900 lovasra van szükségünk. Ez tehát 6 huszárszázad lenne. Ha az előrstartalékhoz beosztott gyalogságot megfelelő erejűre szeretnénk duzzasztani, akkor létszámát meg kell dupláznunk, tehát 1800 gyalogosra, vagyis 2-3 zászlóaljra lesz szükségünk. Egy 10 ezer fős hadtest előőrse így körülbelül 2 zászlóaljnyi gyalogusból, néhány századnyi vadászból és 5 vagy 6 lovasszázadból állna. Ez annál is inkább elegendő, mivel



az előőrstartalékot gyakran nem kettő, csak egy vonalba állítják, amely felváltva gyalogságból és lovasságból áll. Ebben az esetben az előőrstartalék körülbelül 1 gyalogoszászlóaljából és 5 lovassági századból állna.

A lovas tüzéségről csupán annyit jegyzünk meg, hogy ha lehetséges, az előőrsök lovasságához valamivel többet osszanak be abból, mint amennyit egyébként kapna. A lovas tüzéség kiváló fegyver az előőrsök számára. Ha a harcoló gyalogság a legrovidebb úton, árkon-bokron keresztül vonul vissza, a tüzéség, amely csak utakon tud haladni, mindig elveszne, ha nem lenne elég gyors. Nem tanácsos hagyni, hogy a tüzéség idő előtt elhagyja a harc helyszínét, mert ilyenkor a katonák között könnyen kitör a pánik. A lovas tüzéség egy másik jelentős előnye, hogy egy gyors menet után azonnal cselekedni tud, mivel az emberek mindig pihennek, míg a lovak dolgoznak, és fordítva.

*Az angol hadsereg téli szállásainak biztosítására
felállított őrcsapatok példája*

24. §

Vesztfália, 1795 (6. térkép)

Ahhoz, hogy lássuk, fontos példával van dolgunk, a Lecoq-térképet¹⁶² kell tanulmányoznunk.

¹⁶² Karl Ludwig von Lecoq (1754–1829) francia származású porosz tábornok. Lecoq figyelemre méltó térképészeti munkásságának fontos eleme Vesztfália részletes, 22 lapos topográfiai térképe

A hadsereg helyzete

Miután az angol koalíciós erők 1795-ben elhagyták Hollandiát, egy téli hadjáratban legyengült, minden szempontból pihenésre szoruló hadsereg érkezett Vesztfáliába, ezért úgy döntött, hogy a tél hátralévő részét az Ems mögött tölti egy téli szálláson. A hadseregnek nem voltak raktárai, így már csak pusztán az ellátás biztosítása miatt is kénytelen volt igen kiterjedt téli szállásokon elhelyezkedni. A hadsereg egy része az osnabrücki püspökség területén foglalt szállást, másik része pedig az Ostfrieslandi Hercegségben, ahol igen szívesen tartózkodott, hiszen az vízparti területként igen termékeny vidéknek számított, s jelentős gabonakészlettel rendelkezett.¹⁶³ Clairfait tábornok az osztrák hadsereg egy részével megszállta Münster és a Lippe folyó partvidékét, ez utóbbi helyen pedig a császári Werneck tábornok¹⁶⁴ állomásozott. Az angol hadsereg téli szállásainak arcvonalát így az Ems folyó fedezte, a bal szárnyat pedig az osztrák hadsereg biztosította. Az Ems önmagában is jelentős folyó, és ekkor az évszaknak köszönhetően megáradt, és a megszokottnál is szélesebb volt, híd nélkül nem lehetett rajta átkelni. Rheine és Münster között azonban a medre nem olyan széles. A Münster és Emden közötti teljes szakaszon csupán két híd található, mégpedig Meppénél és Rheinénél. Az Ems nyújtotta biztonságot csak tovább növeli a Bourtanger-mocsár, amely a folyó bal partján, az Ostfrieslandi Hercegségtől egészen Bentheim Grófságig húzódik, s amelyen csak egyetlen nagyobb út vezet át, az Arenberg Hercegség felé. Az utat azonban a Bourtanger-erőd teljesen elzárja, télen pedig egyébként sem járható.

Ez a terep az ostfrieslandi határtól egészen a Lingen alatti területekig húzódik, s a fent említett nagyobb úton kívül kevés út található rajta, amelyek télen szintén járhatatlanok, az Ems folyón pedig csak komppal lehet átkelni. Magába az Ostfrieslandi Hercegségbe is csak egyetlen út visz, mégpedig Leer városa felé, de télen ez sem járható. Rheine felett néhány mérfölddel az Ems bal partja egyre járhatóbbá válik, de még itt is csak néhány úton lehet közlekedni, hiszen itt-ott mocsarak és lápok teszik járhatatlanná a vidéket. A Hollandia felől e területre

elkészítésének felügyelete, 1795 és 1805 között. Forrás: https://grokipedia.com/page/karl_ludwig_von_lecoq. (A szerk.)

¹⁶³ A vízparti vidékek mindig dupla gabonakészlettel rendelkeznek, féltő ugyanis, hogy egy áradás át-töri a gátakat, és elpusztítja a termést, így kénytelenek mindig két évre elegendő gabonataralékot felhalmozni. (A szerk.)

¹⁶⁴ Franz Freiherr von Werneck (1748–1806) porosz tábornok. 1764-ben csatlakozott a Habsburgok hadseregéhez, és harcolt az osztrák–török háborúban is. A francia forradalmi háborúk alatt fényes karriert futott be. Forrás: Wikipédia Contributors 2026a. (A szerk.)

vezető főútvonal Bentheim, Rheine, Osnabrück, Diepholz és Nienburg településeket érinti, s Bentheim vára biztosítja védelmét.

Mindebből látható, hogy a hadsereg Osnabrück környékén tartózkodó részének előőrsét Rheine környékére kellett küldeni, s annak balról a császári csapatokhoz kellett kapcsolódnia. Ez így is történt. A hadsereg ezen részének előőrsé két dandárból állt, amelyeket az Ems bal partjáig, sőt még a kis Vechte folyón túlig is előretoltak. Az egyik Bentheimnél, a másik Ochtrupnál állt. Az előőrstartalék Rheinénál állt, egy másik seregetest, amelyet az említett három csapat felvételére hoztak létre a hesseni Dallvig tábornok¹⁶⁵ vezetése alatt, Ippenbührenben volt, Osnabrück és Rheine között. Az Osnabrück környéki és az ostfrieslandi hadseregrészek között – az arenbergi és oldenburgi kiterjedt mocsaras vidék miatt – az összeköttetés megszakadt. Ezen terület csapnivaló útjain csak néhány ember volt képes átkelni, a főút pedig Oldenburg felé vezetett, így a két hadseregrész egyesítése a Weser bal partján szóba sem jöhetett. Éppen azért az Osnabrück környéki csapatokat magánál Osnabrück városánál akarták összevonni, onnan pedig Diepholzon keresztül Nienburg felé visszavonulni velük, majd az osztrák csapatokkal egyesülve támadásba lendülni, vagy esetleg más elképzeléseket végrehajtani. Ostfriesland kiürítése azonban az ellenség Rheine elleni hadmozdulataitól függött, így alaposan át kellett gondolni, hogy pontosan mikor vonják ki a csapatokat Ostfrieslandból. Hogy ez minél később történhessen, úgy döntöttek, hogy az ellenség Emsen való átkelését meg kell akadályozni, s a folyót a lehető leghosszabb ideig védeni kell, nehogy csupán az ellenséges seregetest megjelenése miatt kényszerüljenek a felügyeletük alatt álló tartományok feladására. Így hát egy nagyobb raktárt létesítettek Nienburgban, egy kisebbet Diepholzban, az előőrsők elrendezését pedig úgy alakították ki, hogy attól számottevő ellenállást remélhessenek.

Az előőrsők állásai a következőképpen alakultak.

- I. Az I. dandár Riedesel hesseni tábornok¹⁶⁶ parancsnoksága alatt Bentheimben és annak környékén tartózkodott.
 - a) Gildehausban 2½ lovasszázad, 2 zászlóalj, három lovas tüzér löveggel és egy századnyi vadász. Gildehaus a Bentheimon át Hollandiába vezető főúton fekszik, egy mocsaras folyó a Dinkel mögött.

¹⁶⁵ Georg Ludwig von Dalwig (1725–1796) porosz lovassági tábornok. Forrás: Wikipedia Contributors 2025b. (A szerk.)

¹⁶⁶ Johann Conrad Riedesel (1742–1812) vezérőrnagy, a Riedesel-házból származó hesseni földesúr. Részletesebben: GALÉRA 1961: 191 (Stammbaum), 436–437. (A szerk.)

- b) Bentheimban 2 zászlóalj, lovas tüzérség 7 löveggel és 2 lovasszázad.
 - c) Schüttdorfban a Fechte bal partján 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és lovas tüzérség 3 löveggel.
2. A 2. dandár a hannoveri Scheiter tábornok vezetésével Ochtrupp környékén tartózkodott.
 - a) Gronauban, az Ochtrupp felől Hollandiába vezető úton, a Dinkel mentén két zászlóalj és egy lovas század.
 - b) Epe területén, valamivel Gronau felett, szintén a Dinkel mentén 1 zászlóalj és 1 század.
 - c) Ochtrupban 1 zászlóalj, 2 lovasszázad. Epe területétől oldalirányba, Münster felé.
 - d) Mettelnben és Horstmarban 2 zászlóalj, 2 lovasszázad.
 - e) Metteln és Horstmar mögött, Steinfurtban 1 zászlóalj, 1 lovasszázad.
 3. A hesseni Wurm tábornok¹⁶⁷ parancsnoksága alatt álló előrstartalék 2 zászlóaljból és kezdetben 9, majd később 15 lovasszázadból állt. A gyalogságot Rheine városában helyezték el, a lovasság a Rheine, Bentheim és Ochtrupp közötti falvakban volt elszállásolva.
 4. Dallvig tábornok csapatai Ippenbührenben és annak környékén voltak elhelyezve, a tábornok csapatainak nagyobb része gyalogságból állt, s mindössze 4 lovasszázad tartozott hozzá.

A dandárok ilyen módon történő elhelyezése elsősorban a csapatok kényelmét szolgálta, mivel erre igen nagy szükségük volt. Bár a Mettelnnél, Horstmannál és Steinfurtnál lévő előőrsek tulajdonképpen már a császári csapatok előőrsei mögött helyezkedtek el, úgy vélték, hogy nem lehet kizárólag mások segítségének valószínűségére támaszkodni, s ha a helyzet veszélyessé válik, maguk is részt szeretnének venni az ellenség elöryomulásának megállításában.

A csapatok ilyen elrendezését Walmoden tábornok¹⁶⁸ végezte, aki korábban az angol hadsereg parancsnoka volt. Amint Riedesel és Scheiter tábornok

¹⁶⁷ *Dagobert Sigmund von Wurmser (1724–1797) elzászi származású katonatiszt, német-római császári tábornagy. 1793-tól az egyik meghatározó osztrák parancsnok volt a forradalmi Franciaország elleni koalíciós háborúban. Forrás: BOUCHON–GRAU 2025b. A szövegben Clausewitz következetesen Wurm tábornokként említi, így mi is ezt használjuk, de egyértelműen Wurmser tábornokot értjük alatta. (A szerk.)*

¹⁶⁸ *Johann Ludwig Reichsgraf von Wallmoden-Gimborn (1736–1811) a hannoveri hadsereg tábornoka. Forrás: POTEN 1896b. Clausewitz következetesen Walmoden tábornoknak nevezi, míg az általunk használt források Wallmodenként nevesítik. (A szerk.)*

visszavonul Wurm tábornokhoz, az ő parancsnoksága alá tartoznak, ha azonban ezen tábornokok összevont csapatai Dallwig tábornoknál egyesülnek, az ő parancsait kell követni. A harcrend alapjául szolgáló fő gondolat a következő volt: feltehetően arra kényszerülnek majd, hogy visszavonuljanak a Vechte mögé, sőt akár egészen az Emsig, ezért úgy határoztak, hogy ebben az esetben egy koncentrált erővel végrehajtott támadást indítanak, amelyet az ellenség bal szárnyán az osztrák csapatok is támogatni fognak. Ahogyan az erők egészének ellenállása az erő egyesítésében, a támadó fellépésben áll, úgy az egyes részek ellenállásának sikerességét sem a helyi védelem hozza, hanem az, ha időben visszavonulnak, s ezután képesek koncentrált erővel támadást végrehajtani. A parancsnokok az utasításokban csak az elérendő célt és a legalapvetőbb mozgásokat kapták meg. A részleteket Walmoden tábornok a parancsnokokra bízta, hiszen ők ismerik alaposan az adott terepet. Azért azonban, hogy mindegyikük tisztában legyen a csapatok egészének helyzetével, minden egyes parancsnokhoz eljuttatták azokat a parancsokat is, amelyeket mások kaptak.

1. A Riedesel tábornoknak adott utasítások. Bentheim Grófságot és a Rheine felé vezető utat kellett védenie addig, ameddig csak lehetséges. Azért ezt kapta parancsba, mert féltő volt, hogy egy riadó esetén megpróbálják elűzni őket erről a környékről. (Ezzel a jelenséggel Riedesel tábornok már megérkezésének napján találkozott is.) A fentiekből következik, hogy ez esetben a védelem alatt nem passzív védelmet értünk. Amennyiben Riedesel tábornok nem tudja tovább tartani állásait, Ohne környékére húzódjon vissza, a Vechte mögé, s ott egyesüljön a schüttdorfi őrcsapatokkal! A Vechte egyébként hajózható, télen pedig egy meglehetősen széles folyó, amelynek kizárólag Ohnénél, Schüttdorfnál és Wittenbergnél van hídja. Ezeket túlmenően Bentheimban, az ott található kastélyban két tisztből és 60 katonából álló őrséget kellett hagynia, hogy ezt a helyet adott esetben könnyebben vissza lehessen venni.
2. A Scheiter tábornoknak adott utasítások. Scheiter tábornok azt a feladatot kapta, hogy Riedesel tábornok bal szárnyát fedezze. Mivel a csapataihoz vezető utak kifejezetten rosszak voltak, és nagy részük az áradások miatt használhatatlanná vált, nagyobb veszélytől nem kellett tartania. Arra az esetre, ha mégis viaszorítanak, Scheiter tábornok azt a parancsot kapta, hogy Wettringennél vonuljon vissza a Fechte és az Aa folyó mögé, és helyezkedjen el a Münsterből folyó csatorna mögött, Riedesel tábornok mellett úgy, hogy a folyók és a csatorna a bal szárnyát fedezzék.

3. A Wurm tábornoknak adott utasítások. Ő nem azt kapta parancsba, hogy Riedesel és Scheiter tábornok állásait támogassa, hanem azt, hogy visszavonulásuk esetén biztosítsa szárnyaikat, és felvegye csapataikat. A parancs szerint, mivel a várható támadás miatt a rheinei híd kulcsfontosságú, ezért azt csak végszükség esetén szabad feladniuk. Amennyiben erre mégis rákényszerülnek, a hidat a levegőbe kell röpíteni. Ebben az esetben egy tüzerőtisztet küldenek a helyszínre, hogy a robbantást előkészítse.
4. A Dallwig tábornoknak adott utasítások. Hogy csapatait ne fárassza túlságosan, csak akkor rendelje el a gyülekezést, amikor az ellenség a Fechte folyón átkelve már az Ems felé nyomul előre! A visszavonuló csapatok elé kell mennie egészen az Emsig, de akár a folyó túlpartjáig is. Ezen túlmenően fontos, hogy Clairfait tábornokkal összhangban mozogjon.

Az örparancsnokok arra kaptak parancsot, hogy minden fontos hírt továbbítsanak, ám ne csak Wurm tábornoknak, hanem a császári tábornoknak is, Münsterbe. Emellett különös figyelmet kellett fordítaniuk arra, hogy ahányszor csak nem döntő erejű ellenséges előrenyomulás történik, valamiféle jelentősebb csapást mérjenek az ellenségre. Ez ugyanis az egyetlen eszköz arra, hogy el lehessen kerülni a zaklatásokat, amelyeknek egy ilyen seregtest általában ki van téve. Ezt úgy érhetjük el a legbiztosabban, ha mindjárt a lovasságot küldjük az ellenség nyakára. Ezért a gyalogság mellé mindig rendelnek néhány lovasszázadot is. A francia hadsereg lovassága kisebb, gyalogságuk pedig nem elég erős a lovassággal szemben, és ebből a fölényből igenis előny kovácsolható.¹⁶⁹ Az ilyen helyzetekben bekövetkező szerencsétlenségekért a tábornokoknak semmilyen körülmények között nem kell felelniük.

Riedesel tábornok bentheimi őrcsapatoknak adott utasításai

A gildehausi előőrs a Bentheim körüli területekre, a kastély mögé vonuljon vissza, ha 1. az ellenség nagy erővel támad, 2. parancsot kap erre, vagy 3. a bentheimi kastélyból 3 jelzőlövést adnak le! Bentheimban akkor adnak le 3 jelzőlövést, ha a wengseli előőrsöket viaszorították. A bentheimi őrcsapatoknak addig kell támogatniuk a Nordholm és Denekamp felé álló előőrsöket, ameddig csak képesek rá. Ha az ellenség benyomulna, visszavonulnak Mettelncamp felé. Ugyanis itt van egy híd, ahol az Ohne felé vezető út áthalad egy árok fölött pár ezer lépésre Bentheimtól.

¹⁶⁹ Ende őrnagy egyszer 60 fő lovas katonával egy 500 fős francia zászlóalj katonáinak egy részét foglyul ejtette, egy másik részét megsemmisítette, a többieket pedig szétkergette. (Clausewitz jegyzete.)

A tábornok itt várja be a gildehausi előőrsöt, ezt követően pedig támadásba kell lendülnie. Ha Bentheimot nem tudta tartani, vissza kell vonulnia. E célból az ágyúkat a hídnál kell hagynia, néhányat pedig a második hídhöz küldenie, amely a Schüttdorf felé vezető országút és az Ohne felé vezető országút kereszteződésénél található. Így biztosíthatja a visszavonulást. Majd a gyalogsággal és a lovassággal két oszlopban, Bentheimot jobbról és balról megkerülve be kell nyomulnia a városba. Legyen az ellenség akár erős, akár gyenge, ez a támadás minden bizonnyal sikereket hozhat! Ha az ellenség igen erős, akkor ugyan kénytelen lenne azonnal ismét feladni a helyet, de ez a vállalkozás legalább annyi előnyt hozna, hogy nem kellene több száz ember elöl megfutamodva menekülnie. Ez pedig, ha az ember nem kíván helyi ellenállásba bocsátkozni, ilyen átszegdelt terepen minden más esetben elkerülhetetlen lenne.

Ehhez a támadáshoz többféle előkészület is megtehető, amelyek megkönnyítik azt. Ráadásul az ellenséges vadászokat vagy könnyűlövészeket is megfélemlíthetjük.

Ha az ellenség Schüttdorf és Bentheim között lendületesen nyomulna előre, az egész seregtestnek vissza kell húzódnia a második híd mögé, helyre kell állítani az összeköttetést Schüttdorffal, s csak utána támadásba lendülni. A schüttdorfi előőrs kapcsolatban áll a drivoldeivel, s arra kap parancsot, hogy amint az ellenség a mellettük lévő utolsó települést elérte, vonuljon vissza. Utóbbihoz három lovas tüzérségi löveget is küldenek, egyrészt azért, hogy erős ágyúzásra legyen képes, másrészt azért, hogy jelezhessen a schüttdorfiaknak. Hogy Riedesel tábornok jobb szárnyát fedezni tudja, a schüttdorfi előőrsnek egy ágyúval és 50 fővel el kell foglalnia azt a hidat, ahol a Schüttdorfból Ohnéba haladó út az árkon átvezet. Mivel Wurm tábornok lovassága az Ems és a Vechte között volt elszállásolva, úgy döntöttek, hogy Steiger környékén vonják össze, és a körülményeknek megfelelően alkalmazzák. Tehát az veszi fel a schüttdorfi őrcsapatokat.

Miután az utasításokkal megismerkedtünk, ismerjük meg azt, ami a támadás során valóban történt! Gildehaus, Bentheim, Schüttdorf és Drivolde előőrsei a Dinkel mentén álltak, a Loster hídtól¹⁷⁰ Denekampon át egészen Nordholmig. Március 3-án a franciák támadást indítottak ellenük, és annyira visszavetették a jobb szárnyat, hogy Westerberg és Wengsel között a Dinkel folyónak szorultak.

¹⁷⁰ Clausewitz művében ebben a formában szerepel, feltételezhetően elírás „Losser” helyett (ma Hollandia). (A szerk.)

Riedesel tábornok arról értesült, hogy az ellenség Nordholm felől lendületesen nyomul előre. Haditanácsot tartott, amelyen úgy határoztak, hogy visszavonulnak Ohne felé, amit 5-ére virradó éjszaka hajtottak végre. Egyedül Walmoden tábornok vélte úgy, hogy itt haditanácsnak helye nincs, és 5-én azt adta parancsba, hogy a korábbi állásaikat vissza kell foglalni, ami nagyobb veszteségek nélkül meg is történt. Az előőrsvonal így a Dinkeltől Wengselen át Brandlechtig húzódott, a Vechte folyónál. Az ellenség 11-én ismét a Dinkelhez vonult előre, előőrsét megerősítette, így mindenképpen résen kellett lenni. 13-án a támadás valóban bekövetkezett. Az ellenség egy oszloppal Wengsel és a Vechte között nyomult előre, és szétverte az útjába kerülő gyenge járőröket. A wengseli őrcsapatokat ezután beszorították a bentheimi erdőbe. Innen néhány ágyúval meg lehetett volna nehezíteni az ellenség helyzetét. Egyedül Riedesel tábornok nem rendelt el intézkedéseket.

Közben az ellenség a gildehausi előőrseket viaszorította a faluba, ezt ugyanakkor kicsit sem sínylették meg. Mivel azonban az ellenség már Gronau felé is előrenyomult, a gildehausi őrcsapatoknak is vissza kellett vonulniuk. Az ellenség már Bentheim felé haladt előre, egy 100 fős, saját őrcsapat elfoglalta azt a szorost, ahol a Schüttdorf Vechte felőli részének szélén fekvő út elhalad. Ezt a csapatot azonban visszahívták anélkül, hogy bárki is törődött volna azzal, hogy ennek milyen következményei is lehetnek. A gyalogság és a még rendelkezésre álló két ágyúval felszerelt lovas tüzérség (mert a harmadik Gildehausnál elveszett) a töltésen át épp a híd felé tartott, amikor a francia lovasság rárontott a hesseni és a hannoveri lovassázzadra, és ezekkel együtt a hídig kergette. Itt éppen Ziehen hadnagy és lovas tüzérsége állt, egy ágyúval és egy tarackkal. Amikor a saját lovasság nagy része már elhaladt, és néhány franciát is magával sodort, a tarack tüzet nyitott. Az első lövésnél ugyan csütörtököt mondott, ám még épp volt idő kivenni a gyújtócsövet, és egy másikat behelyezni, ezután már működött. A következő lövés és a gyalogság tüze megtette hatását, a francia lovasság teljes vágatában menekült.

Meglepő lehet, hogy a gildehausi és bentheimi csapatokról nem ejtettünk szót, holott előőrseik komoly veszélyben voltak. Nos, ők már korábban elvonultak, mit sem törődve az előőrsek biztonságával vagy az utasításokkal. Egyszerűen továbbmentek, az előőrsek pedig csak később érték őket utol. Sem Riedesel tábornok, sem csapatai nem teljesítettek még előőrsszolgálatot, így a szolgálat ezen fajtája és az ilyen helyzetek is teljesen idegenek voltak számukra. Míg Bentheim környékén ezek az események zajlottak, addig a franciák előrehaladtak Schüttdorf felé. Mint tudjuk, egy hadoszlop a Fechte bal partja felé haladt, egy másik pedig Drivolde felől érkezett. A drivoldei őrcsapat elmenekült, ám Schüttdorfban erről semmit

sem tudtak. Schuttdorf helyzetéből kiindulva pedig túl sokat haboztak, hogy elfoglalják-e azt a hidat, amelyen az Ohne felé vezető út áthalad. Az odaküldött különítményt elfogták, ám ebből semmilyen hátrány nem származott, mert a franciák egyébként nem használták azt az utat. Schuttdorf fallal van körülvéve, így az első támadás ellen védelmet nyújt. Ám mivel elfelejtettek a kapuk biztosításáról intézkedni, az ellenség még a teljes kivonulás előtt bejutott, és a gyalogság egy része odaveszett. A többiek sem rendezetten vonultak ki, s kivonulásuk alatt a Drivolde felől előrenyomuló francia lovasság felsorakozott a település mögött. A szövetségesek lovassága ugyan a Schuttdorf mögötti erdőben állt fel, de egy részük nem támadta az érkező gyalogságot, másik részük pedig nem segítette a menekülést. Mire a schuttdorfi őrcsapat végre összegyűlt az erdőnél, már majdnem eltelt a teljes nap.

Előrelátható volt, hogy az ellenség ezen a napon már nem kezd újabb vállalkozásba, így volt idejük átgondolni, hogy mi legyen a következő lépés. Az ochtruppi állásokat nem hagyták el, mert az ellenség itt nem támadott, így ezen az oldalon viszonylag biztonságban lehettek. Ohnénál az ellenség részéről az átkelés nem volt lehetséges, mert ott csak egy egyszerű, fából készült gyaloghíd volt, és ha ezt már eltávolították, az átjutás végképp lehetetlenné vált. Az könnyen belátható volt, hogy a szövetségesek számára Schüttdorf megtámadása nem sok jóval kecsegtetett.

Valamennyi körülmény mérlegelését követően az alábbi megoldás mellett döntöttek. A gyalogságot a Fechte folyó mentén, Ohne környékén beszállásolták. Az előőrstartalék és a schuttdorfi őrcsapatok lovasságát (21 lovasszázadot) Lamme közelében, Steigernél vonták össze. Itt teljesen rejtve helyezték el. A terv az volt, hogy az ellenséget rábírájék egy, az Ohne mellett lévő gyalogság elleni támadásra. Ezután a gyalogság fokozatosan, jelentősebb ellenállás nélkül visszavonul Hardrup felé, s azt remélték, hogy az ellenség követni fogja. Ha ez sikerül, a terv következő lépése az volt, hogy a 21 lovasszázad komolyabb előkészítés és a következmények alaposabb átgondolása nélkül ráront az ellenségre, és véres ütközetbe bonyolódik azzal.

Kinek ne tűnne fel, hogy a terv ugyanazon szellemben készült, mint Audenreu esetében? Hammerstein tábornok azonban nem volt jelen. Azért, hogy az ellenséget még inkább előcsalogathassák, minden csapatot visszavontak Schuttdorf és Drivolde felől. Csupán csak a francia seregtestet vezető Vandamme tábornok tartózkodott egy hadoszloppal a Vechte bal partján, a másik hadoszlop késett. Ezután azonban Moreau tábornoktól azt a parancsot kapta, hogy ne folytassa az előrenyomulást. Wurm tábornok néhány napig várakozott, ám mivel időközben

közeledett a porosz hadsereg, a helyzet teljesen megváltozott. Már nem látták indokoltnak, hogy az Ems bal partján harcba bocsátkozzanak.

Visszavonulás

25. §

1. A hadsereg biztonsága megkívánja, hogy a visszavonulást követően az előőrsök egy bizonyos ideig még ott maradjanak. Ez úgy 6–8 órát jelent.
2. Visszavonulás esetén, ahol csak lehet, először a gyalogságot küldjük vissza, a lovasság és a tüzérség maradjon a végére.
3. Őrcsapatái számára minden dandárnak rendelkeznie kell találkozási ponttal. Az egyes dandároknak azonban az egész előőrs számára kijelölt közös gyülekezőhelyre kell vonulniuk, ahogy az a korábban tárgyalt rendelkezésekből már bizonyára mindenki számára egyértelmű.
4. Visszavonulás esetén a hadsereg utóvédje az előőrs lesz, az előőrs utóvédje pedig annak egy dandárja.
5. Miután a teljes előőrs egyesült, emlékeztetni kell a katonákat a legfőbb célra, ez pedig visszavonulásnál nem más, mint hogy valóban el tudjanak vonulni onnan. Éppen ezért semmiképp sem szabad felesleges, sablonos manőverekre bocsátkozni, ki kell használni azt a pillanatot, amikor a veszély épp elült, s amilyen gyorsan csak lehet, vissza kell vonulni, ahelyett, hogy a tankönyvi példákban szereplő lépcsőzetes visszavonulással vesztegetnénk az időt.

E szabályokon kívül az alábbiakat még feltétlenül meg kell jegyezni. Ha leghátul még tüzérségünk is van, az igen hasznos. Egyrészt ez bizonyos távolságban tartja az ellenséges lovasságot, visszavonulásnál pedig szinte csak ettől kell tartanunk. Másrészt, amíg az ágyúkkal lövéseket adunk le, elrejtethjük az ellenség elől a visszavonulásunk szándékát, hiszen a gyalogság visszavonulását nem olyan egyszerű észrevenni. Az ágyútűz megszűnésével azonban az ellenség azonnal visszavonulást gyanítana, és hevesen előretörne. Az ágyútűz emellett még arra is jó, hogy a közelben tartózkodó oldalvédek számára jelezze, hogy nagyjából hol is vagyunk. A támadó félnek utóbbira nincs szüksége, ilyen esetekben ugyanis a védelmet folytató fél csapatai rendszerint elveszítik az összeköttetést egymással, a támadó félnél azonban ez nem jellemző.

Éppen ezért a fent említett eszközök, amelyekkel a katonák jelezhetnek egymásnak, igen üdvösek a védelmet folytató fél számára. Egy másik fontos eljárás, amellyel

visszavonuláskor megakadályozhatjuk az ellenség túl gyors előrenyomulását, a következő: nem sokkal azelőtt, mielőtt állásunkból elindulnánk, lovasságot vonunk előre, azt mutatva ezzel az ellenségnek, hogy valamiféle támadó jellegű vállalkozást akarunk végrehajtani ellene. Az ellenség természetesen majd nyugodtan ki akarja várni ennek kibontakozását, mi pedig időt nyerünk vele. Azt mindenki maga is belátja, hogy ennek lehetőségével csak tagolt terepen élhetünk, ebből pedig egyértelműen arra következtethetünk, hogy a visszavonulás nyílt terepen sokkal veszélyesebb. Hogy visszavonulás alkalmával áldozatokat kell hozni, már nem újdonság, fent pedig több példán keresztül tárgyaltuk alkalmazását. Ilyen volt Hammerstein tábornok példája, amikor úgy döntött, hogy – ha kell – a teljes lovasságával rázúdul az ellenségre, hogy a hadseregnek időt nyerjen a visszavonuláshoz. Ahogy Wurm tábornok példája is, aki, amikor a franciák átkeltek a Fechtén, Steiger környékén állt lesben, hogy minden további nélkül rájuk támadhasson. Bár egyik esetben sem kellett a tervet valósággá kovácsolni, de az elhatározás megszületett.

Egy roppant hasznos példa

26. §

Egy további példa, ahol az elhatározás meg is valósult, 1794-ben történt. A vesztes turkoing-i csata után Hammerstein tábornoknak addig kellett volna Geluwe mellett állnia, amíg Clairfait tábornok el nem vonul mögötte, hogy bal szárnyát Menin felől fedezhesse. Hammerstein, aki – azt hiszem – csupán néhány zászlóaljából és 6 lovasszázadból álló erővel rendelkezett, Geluwe falu mögé állította fel csapatait. A kijutás veszélyeinek terhe nyomta a vállát, ugyanis jelentős ellenséges erő közelében tartózkodott, a fáradságtól elcsigázott gyalogságától pedig már nem sokat várhatott. Így elhatározta, hogy roppant eredeti módon kerül ki szorult helyzetéből. Amikor megtudta, hogy a franciák reggel bevették Geluwe-t, és hírt kapott arról, hogy egy jelentős nagyságú hadoszlop közeledik Menin felől, úgy döntött, szembenéz velük. A falu jobb oldalának megkerülésével kiküldött egy tisztet két lovasszázaddal, s a következőket mondta nekik: „Az a feladatuk, hogy a lehető leggyorsabban előrenyomuljanak, és megtámadják az ellenséget, legyen az bármily erős vagy gyenge. Tudom, hogy a tagolt terep lassítja majd a menetüket, s így indokuk is van arra, hogy ne legyen kedvük bármit is cselekedni, ám én mégis bízom, és azt várom önöktől, hogy vállalkozókedvükkel valami kimagaslót hajtsanak végre.”

Ő maga négy lovasszázaddal ezután különösebb nehézségek nélkül áthaladt a francia könnyűlövészek által elfoglalt Geluwe-n, a támadás pedig a Menin és

Geluwe közötti országúton történt. A francia hadoszlop egyáltalán nem számított támadásra, az oszlop élén csak igen kevés lovas katona volt, és úgy általában sem voltak abban az állapotban, hogy védelmet folytathassanak. A hannoveri lovasság is rájuk vetette magát, a felek teljesen összegabalyodtak, s úgy kavargtak a Menin felé vezető kocsúton, akár a forgósél. Hammerstein tábornok előretörését végül az erőd ágyúi állították meg. A tábornok pedig elérte célját, többször nem támadtak rá. Az áldozatvállalással kapcsolatban annyit még mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy az erre kiválasztott csapat vezetőjét mihamarabb tájékoztatnunk kell róla. Ez esetben először is jelezni kell neki, hogy az esetleges nagyobb veszteségek esetén is felmentjük minden felelősség alól, ellenkező esetben a felelősségtől félve nem kockáztatna. Ezután pedig hangsúlyoznunk kell a cél fontosságát, és jutalmat kell ígérnünk neki, hogy felkeltsük becsvágyát.

Előőrsszolgálat télen

A blokkházak és a csillagsáncok már rég jól ismert eszközök egyes pontok védelmére. Müller¹⁷¹ és Lindenaw¹⁷² alaposan megtanították használatuk mikéntjét, s hogy ezekből hogyan alakíthatunk kis láncot a szállás védelmére. Csak röviden szeretnénk itt megjegyezni, hogy inkább a sáncokat részesítenénk előnyben a blokkházakkal szemben, persze csak akkor, ha előbbi használatakor hó és eső esetére már gondoskodtak az oda beosztott legénység számára menedékről. Ezek ugyanis lényegesen erősebb védelmet biztosítanak, és annyi szerencsétlenségnek sincsenek kitéve, mint utóbbiak. A bombák elleni védelemmel ilyen körülmények között nemigen érdemes foglalkozni. Ám bármiféle eszközöket alkalmazunk is: téli őrvonal esetén nem igazán számíthatunk jelentős ellenállásra, veszteségekre és különféle bajokra azonban annál inkább.

Egészen más a helyzet egy nyári őrvonal esetén, amely hadjáratok alkalmával a hadsereget veszi körül. A körülményeket, amelyek miatt a kettő ennyire különbözik egymástól, nem szükséges részletesen kifejtenünk, hiszen teljesen egyértelműek. Az 1793–1794-es tél folyamán Menin környékén kordont állítottak fel, s a védelem során a gondos óvatosság dacára, sőt annak ellenére is, hogy teljes tudásukat és

¹⁷¹ Ludwig Müller (1737–1804) a porosz hadsereg műszaki tisztje. Clausewitz a következő művére utalhat: MÜLLER 1788. (A szerk.)

¹⁷² Karl Friedrich Freiherr von Lindenau (1742–1817) katonai író, először a porosz, később az osztrák hadseregben szolgált, amelyben tábornoki rendfokozatot ért el. Clausewitz a következő művére utalhat: LINDENAU 1785. (A szerk.)

éleslátásukat bevetették, mindennemű szerencsétlenség megtörtént velük, ami csak megtörténhetett. A csapatok egyre fáradtabbak lettek, és jelentős veszteséget szenvedtek. Így hát ez esetben minden tudásukat félretették a kordonrendszerről, és a következő utat választották. Visszavonultak arról a területéről, amelyet addig védelem alatt tartani igyekeztek, és a továbbiakban ezt a terepet csupán a tábori őrség néhány lovas katonája figyelte. Azt is elhatározták azonban, hogy semmiképp sem engedik, hogy az ellenség ott megvesse a lábát. Ennek értelmében tehát, ha az ellenség belép e területre, azonnal rávetik magukat, és kiszorítják onnan. Ez vitathatatlanul a legjobb módja annak, hogy megőrizhessük a hadsereg biztonságát. Az ellenség ugyanis, ha már néhányszor veszteségekkel ütték ki egy adott térségből, hamar megtanulja, hogy melyek azok a helyek, ahova semmiképp nem szabad behatolnia. Így végül nyugalomban marad, ahelyett, hogy a közelében lévő állásokat folyamatosan nyugtalanítaná.

Mindezek alapján a következőket mondjuk: ha a körülmények engedik, a korábban felvázolt szabályokat érdemes alkalmazni. Utóbbi csak kivételesen nehéz terepviszonyok és különleges körülmények indokolhatják. Akkor kerülhet rá sor, ha a körülmények nem teszik lehetővé, hogy az ellenségtől eltávolodjunk, vagy akkor, ha az előnyök, amelyek abból származnak, hogy a közvetlen közelükben maradunk, ellensúlyozzák az ezzel járó veszélyeket és veszteségeket. Az okokról: olyan indokok, mint egy terepszakasza vagy egy jelentős pont védelme, ez esetben nem fogadhatók el, olyankor más szabályokat kell alkalmazni, vagy le kell mondani a célról. Ezekhez ugyanis csak az őrség felállítása nem elegendő. Az előőrszolgálatot ugyanis kizárólag a hadsereg biztonsága érdekében alkalmazhatjuk.

Azon kisebb területekről, amelyek méretük és nehezen járható, szűk átjáróik miatt szinte hívogatnak, hogy az őrség felállításának helyszínéül válasszuk őket, csupán csak a következőket kívánjuk megjegyezni: soha ne essünk abba a tévedésbe, hogy egy ilyen helyet pusztán azért tekintünk átjárhatatlannak, mert hadoszlopokkal, lovassággal vagy tüzéséggel nem lehet rajtuk áthaladni! A hadsereg biztonsága szempontjából természetesen csak a főutak jelentősek, ahol a hadoszlopok valóban előre tudnak haladni. Ez nem érvényes azonban a kordon biztonságára is. Itt a titkos kis ösvények és gyalogutak épp azt a szolgálatot teszik az ellenség számára, mint a nagy kövezett utak és országutak.¹⁷³

¹⁷³ Lásd még a IV. térképet (A rajnai hadszíntér) a mellékletben. (A szerk.)

A HADMŰVELETEK LEFOLYÁSÁNAK GYORSASÁGÁRÓL ¹

Ha egy fáraójátékos² – aki csak a győzelem miatt ül le a játékasztalhoz – nem egy lapra teszi fel az összes játékra szánt pénzét, hogy egy játszma alatt vigyen mindent vagy semmit, valamiképp következetlenné tűnik. Hacsak nem akarja valaki a játék örömét meghosszabbítani, vagy nem az a filozófiája, hogy a szerencse és a szerencsétlenség úgy követi egymást, akár a dagály és apály, esetleg nem hisz abban, hogy valamilyen módon rájöhet a kártyák sorrendjére, nincs miért haboznia. A játék öröme a hivatásos játékosok esetében a habozásra nem nyújt elegendő magyarázatot, hiszen számukra a játék munka, sőt több mint munka. Az is gyakran előfordul velük, hogy akár játék közben is időszükében vannak, mert némelyikük nem csak egy játszmat játszik egyszerre. Ha tiszta fejjel gondolunk bele, akkor az a filozófia sem magától értetődő, hogy a szerencse forgandósága egyszer biztosan győzelmet hoz. Tehát valami más, valami általános oka kell hogy legyen annak, hogy a legtöbben nem tesznek fel mindent egy lapra. Ez pedig nem más, mint az, hogy bennünk, emberekben van egy természetes félelem a sors mindent eldöntő játszmáitól. Ez a félelem még azokat is elbizonytalanítja, s óvatossá teszi, akik egyébként nagyon is belátják, hogy a játékban az idő előrehaladtával sem

¹ A mű eredeti címe: *Über das Fortschreiten und den Stillstand der kriegerischer Begebenheiten*. A szöveg keletkezésének feltételezett ideje 1817. március–április, amikor az itt tárgyalt téma feltűnt Gneisenau és Clausewitz levelezésében. A szöveg első nyilvános közlése a *Zeitschrift für Preußische Geschichte und Landeskunde* 1878. évi (15. évfolyam) kötetének 233–241. oldalán történt. A kötetünkben közölt szövegváltozat megtalálható: CLAUSEWITZ 1980: 384–393. Az írás tartalmi elemei a *Vom Kriege* harmadik könyvének (A hadászatról általában) 16. fejezetében – „A háborús tevékenység szüneteléséről” – nyerték el végső alakjukat. (A szerk.)

² A fáraó egy taktikai lapfogyasztó játék. Eredete nem tisztázott, de Franciaországban igen népszerű volt, egy időben tiltották is. Tipikus szerencsejáték, a játékosok szerencséjén és nem felkészültségén múlik a siker. Lásd: https://www.kartya-jatek.hu/farao_es_nasi_vasi/. (A szerk.)

saját ravaszságuk, sem külső hatások nem segíthetik őket abban, hogy előnyösebb körülményeik legyenek.

Az ilyen morális jelenségek közül jó néhány a háborúkban is jellemző. Ha tudunk az élet apró dolgaiból a nagyobbakra következtetni, nyugodtan állíthatjuk, hogy a háborúk eredménye végső soron a hadvezérek egy döntésben összpontosuló játékán múlik. A hadseregünket egy háborúban azzal a céllal állítjuk fel, hogy megsemmisítse az ellenséges erőket, és így lehetőségünk nyílhat arra, hogy az ellenség kormányának tetszés szerinti feltételeket szabhassunk. Ehhez az ősi alaptézishez az idő szerepe önmagában még nem kapcsolódik, legfeljebb annyiban, hogy ez is, mint minden emberi cselekmény, valamikor megtörténik a maga idejében. Az idő itt még nem lényeges, nem számít hajtóerőnek vagy jótékony ellensúlynak. A háború önmagában egy sebes, rohanó, feltartóztatathatatlan folyam a cél felé, egy heves, véres, gyors lefolyású, mindent eldöntő verseny. Természetesen a cselekmények erejének és gyorsaságának mértékét nem lehet pontosan, számokban megadni, hiszen az ezek végrehajtásához szükséges erő kifejtésnek nem létezik mértékegysége. Erről azonban még nem is szükséges szót ejteni, hiszen csak annyi bizonyos, hogy a fent említett célnak semmiképp sem része a folyam szándékos megállítása, ez nem szolgálja a háborút.

Most pedig tegyük hozzá az idő szerepét a képlethez. Legelőször azt kell megállapítanunk, hogy a védekező fél célja csupán mindig annyi, hogy időt nyerjen, ezért kívárja a támadó lépéseit. A védekező fél számára ezért az idő nagyon fontos szerepet játszik. Ennek tudatában még azt sem találhatnánk ellentmondásos magatartásnak, ha az egész háború alatt egyáltalán nem is kezdeményeznének, sőt egyetlen hadicselekményt sem tennének. Utóbbi persze csak akkor képzelhető el, ha az ellenfél nem kényszerít minket ilyesmire, mert maga is tétlen marad.

Ezen túlmenően egyébként a hadvezérek számára az idő nagyon is értékes lehet – legyen szó akár támadásról, akár védekezésről – hiszen hozzásegítheti őket ahhoz, hogy jobb helyzetbe kerüljenek. Ez a kedvező helyzet, amennyiben előre látható, akár a fegyverszünetet is indokolttá teheti.

Ha azonban a háborúra mint nagy egészre tekintünk, nem beszélhetünk csupán külön-külön egyik vagy másik hadvezérről. Ekkor valamennyi hadvezért egyszerre kell figyelembe vennünk, tehát a háború egészét kell vizsgálnunk. Amennyiben [a teljes háborút vizsgáljuk], az idő ilyesfajta szerepe – ha szabad ezzel a kifejezéssel élnem – eltűnik. Mert ami az egyik fél számára a megállást indokolja, az a másik fél számára épp az események folytatását. Abban a pillanatban pedig, amikor a védekező fél észreveszi, hogy a támadó fél már nem képes újra támadni, számára sem lesz

értelme a további időnyerésnek. Az idő mint tényező tehát nem akaszthatja meg a háború folytonosságát, egy háborúban a „tétlenség” ugyanis ellentmond mindannak, amiért egyáltalán fegyverkezünk. Ha ezt az elvont, elméleti tételt összevetjük valós harctéri tapasztalatainkkal, meglepődve látjuk, hogy aligha felel meg a valóságnak. Különösen mióta a fegyveres erők lényegesen nagyobbak lettek. A feltartóztathatatlan, véres és gyors, óraműpontossággal végbemenő hadjáratok – amelyek szinte olyanok, mint a természetes súrlódás (például 1706,³ 1757,⁴ Bonaparte szinte valamennyi hadjárata) – mára igen ritkák lettek. Olyannyira, hogy már azt sem tudjuk, hogy még mindig szabályként vagy már inkább kivételként, tehát a szabály ellentétéként kellene tekintenünk rájuk. Ez a tisztázatlan helyzet nem tesz jót a [hadművészet] elméletének, lehetőséget nyújt azonban arra, hogy azt továbbfejlesszük. Ezt a kérdést eddig azonban nemhogy nem vizsgálta vagy válaszolta volna meg bárki is, valójában senki még csak fel sem tette igazán. Ez pedig pontosan rávilágít arra, hogy milyenek is voltak eddig a [hadművészet] elméleti munkái.

Mielőtt azonban tekintetünket a történelemre vetnénk, érdemes alaposabban megismernednünk a szóban forgó jelenség természetével. A kártyajátékkal ellentétben, a háborúban a játszma által okozott öröm nem indokolja, hogy a cselekmények lassú lefolyásúak legyenek, legalábbis elméletben nem. Noha a gyakorlatban ez túlságosan is gyakran előfordulhat. Legyen azonban a hadművészet filozófiájának becsületére mondván, hogy az elmélet óraművében még mindig van két olyan fogaskerék, inga, mutató – nevezzük akárminek –, ami miatt az továbbra is működésben maradhat. Ezek első látásra jelentéktelennek tűnhetnek, sőt szinte észrevehetetlennek (vagy legalábbis a legtöbbek figyelmét általában elkerülik), ám újra és újra megisméltődnek, hatásuk pedig igen jelentős és eredményes. Az egyik ilyen tényező az *ellenség ismeretlen helyzete*, valamennyi közül egyébként ez a legkevésbé jelentős. Az alapfeltevés szerint az a fél kezdeményez, aki előnyösebb helyzetben van. Amennyiben ez így történik, az egyik fél tisztában volt előnyével. Ha azonban rosszul mérik fel és tévednek ebben a kérdésben, s az ellenséget nem tartják gyengébbnek maguknál, sőt akár sokkal erősebbnek ítélik, kivárvák, hogy ők mit tesznek. Hiszen úgy vélik, hogy nekik talán pontosabb információik vannak, talán pontosabban fel tudták mérni, hogy ki van fölényben, talán jó okuk van arra, hogy tétlenek maradnak. Ilyen esetekben, amikor az egyik

³ *A spanyol örökösödési háború (1701–1714) egyik eseménye, a madridi menetelés, amelynek során az angol–portugál erők elfoglalták Madridot. Forrás: Britannica Editors 2026c. (A szerk.)*

⁴ *A hétéves háború (1756–1763) egyik, csatákban bővelkedő éve, amikor a II. Frigyes vezette porosz erők jelentős katonai sikereket értek el. Forrás: Britannica Editors 2026e. (A szerk.)*

hadvezér valós elképzelése a másik hadvezér téves elképzelésével találkozik, valódi tétlenség, tehát szünet állhat be a háborúban. Anélkül, hogy ellentmondana a háború természetének és szabályainak. Itt tévedésről van szó, tévedni pedig nem ugyanaz, mint azt állítani egy szabályról, hogy nem létezik. Az itt írottak tehát nem lehetnek helytelen következtetések, egy háborúban ugyanis a tévedés nagyon is benne van a pakliban, gyakran megtörténik, mindig számolnunk kell vele. A tévedéseket tehát nem tekinthetjük olyan véletleneknek, amelyekkel a hadművészet elméletének nem kell foglalkoznia.

A második ilyen tényező a *védekezés támadással szembeni fölénye* a hadászat és harcászat szintjén, amit igen gyakran alulértékelnek. „A hadsereg” lehet olyan gyenge, hogy ne támadja meg „B hadsereget”, de ebből nem következik feltétlenül az, hogy „B hadsereg” elég erős ahhoz, hogy megtámadja „A hadsereget”. Az erőtöbblet, amely egy háborúban a védekezésből származik, hiányozni fog a védekezéssel felhagyó, támadó félnek, sőt csak növekedni fog, és a védekező fél javát fogja szolgálni. Így ezt az erőtöbbletet duplán kell számolni, miként képletesen szólva $a + b$ és $a - b$ különbsége $2b$ -vel egyenlő. Ez az oka annak, hogy a történelem során a hadvezérek mindig is nagy különbséget tettek aközött, hogy csapataiknak csak a védelemre vagy a támadásra is van-e elég erejük. Ez némileg megmagyarázza azt, hogy a hadműveletek során miért áll be annyi szünet. Ebből az egy általános okból vezethető le minden további ok, ami miatt nem következik be támadás, és szünet áll be a háborúban. Ha az összeköttetési vonalaink megnyúlnak, ha abban a tartományban, amelyben az ellenség tartózkodik, nem tudunk elegendő élelemhez jutni, míg ők erődjekből élmezik magukat, akkor az ellenség a védelem területén hadászati előnyhöz jutott. Ha megfigyeljük azt a jelenséget, hogy a támadóerő kimerülése esetén a hadmozdulatok is lassulnak, sőt akár teljesen meg is szűnnek, arra következtethetünk, hogy a támadás több erőt igényel, mint a nem támadás, azaz a védekezés. Számomra érthetetlen tehát, hogy eddig hogyan lehetett vagy hogyan lehetne általában a háborúk megszokott menetét e tétel nélkül elmagyarázni, anélkül, hogy a legnagyobb ostobaságok kerüljenek bele a magyarázatba. A védekezés képessége és a támadás képessége között van tehát egy bizonyos tér, amely – ha egyik hadsereg sem képes átlépni – természetes határsávként helyezkedik el kettejük között, és előidézti a gyakran említett szünetet, vagyis mozdulatlanságot. Kétségtelen, hogy a háborút megakasztó, objektív ellensúlynak kizárólag az itt kifejtett, háború természetében gyökerező okokat tekinthetjük. Ám az is bizonyos, hogy az igazságot kereső pillantás számára nem ezek tűnnek majd az egyedülieknek.

Itt vissza kell kanyarodnom a kártyajátékos példájára. Nem tréfából, vagy csupán azért, mert jó hasonlat lehet, hanem azért, mert tényleg jó példa válhat belőle, hiszen „rokonság”, tényleges párhuzam ismerhető fel közte és a szóban forgó dolgok között. Hiszen éppen a szív és a lélek dolgai, amelyek a legrejtettebben laknak bennünk, amelyeket a legnehezebb megmagyarázni és a legnehezebb legyőzni, tükrözik vissza igazán az emberi természetet, még a lehető legkülönbözőbb szituációkban is. Ott van bennünk az a titkos rettegés a sors mindent eldöntő csapásaitól, ami a háborúban is munkál bennünk, és gyengíti a háború elemeinek természetes erejét. Azért mondom, hogy titkos rettegés, mert az ember nagyon találékonyan tudja mindenféle egyéb, szofisztikált indok kitalálásával elkendőzni, elfedni azt a páni félelmét, amely valójában mozgatja a cselekedeteit. Ha ezzel a felismeréssel felvértezve tekintünk vissza a történelemre, már egyáltalán nem csodálkozhatunk azon, hogy azt látjuk, a háborúk tulajdonképpen nem is voltak mindig annyira véresek, mint gondoltuk. Sőt bizonyos korszakok háborúi olyanok voltak, mint a törrel felfegyverzett emberek, akik nem bírják a vér látványát. A legvéresebbek mindig a barbár népek hadjáratai, a fiatal hadvezérek első hadjáratai és az olyan fenegyerekek hadjáratai, akik nem félnek farkasszemet nézni a sorsukkal. Ez azért van így, mert ezekben a hadjáratokban a hadvezéreket a nyers erő, a buzgó tetterészség vagy a természetes vakmerőség irányítja, s ez átlagon felülivé teszi őket, elnyomja bennük ugyanis a döntő lépésektől való rettegést. Ha egy nép minden katonai ereje egyetlen, az éppen csatába induló hadseregben összpontosul, akkor az a csata döntő jelentőségű, és meghatározza az egész hadjáratot is. Ez a háborúk természetéből fakad. Ezért voltak a régiek háborúi Ázsiában sokkal gyorsabbak, ezért dőltek el jóval hamarabb, mint Itáliában és Görögországban. Majd később, a középkori háborúk is ezért zajlottak sebesebben, mint a 17. és a 18. századiak. Annak oka, hogy ezekben az időkben általában egyetlen csatát vívtak, azt azonban gyorsan, habozás nélkül, a kor hadügyében keresendő. Hiszen ekkor a hadseregeket még ritkán tudták hosszabb időre egyben tartani, így ki kellett használni az időt.

Tény, hogy a korszakban vannak apróbb, olykor figyelmen kívül hagyott jellemzők, amelyek egy igazán harcias népet kitüntetnek az ellenfeleihez képest, de semmiképp sem állíthatjuk azt, hogy a harmincéves háborút megelőző gyors, döntő csaták okát egy természetesebb, megfelelőbb hadművészetben kellene keresnünk. Hiszen a 17. és 18. században olyan magas szintre fejlesztették a hadviselést, hogy a harcban legyőzött hadseregek erődökre, sőt más, felmentő hadseregekre is támaszkodhatnak. Mi több, már a kiképzés alatt megtanulják, hogy a terep természetes akadályait hogyan fordíthatják előnyükre, ami igen nagy hasznot hozhat. Ebből

azonban az következett, hogy még a győztesek is mindig azzal szembesültek, hogy egyre több nehézséget kell legyőzniük. E nehézségek áthidalása pedig igen nagy erőfeszítésekbe kerül, így hát szép lassan mindenki óvatosabb lett. Egy addig ismeretlen óvatosság terjedt el. Mindennek azt lett a következménye, hogy újabb eszközök és intézetek jelentek meg a hadseregben, amelyek egyre inkább lassító súlyként nehezdedtek a gyors győzelem megszokott menetére. Így aztán úgy alakult, hogy aki eddig úgy suhant át egész birodalmakon, mintha szárnyai nőttek volna, egyszer csak teljes páncélzatban, egyik erődből a másikba cammog, akár egy teknős. Így nézett ki ez a dolog a 18. század közepén, amikor a győzelem árját még csak sátrak, málhák, társzekerek, sütökemenécek és effélék lassították. Az erődök, sánctáborok és az újfajta hadseregek egyenesen gátakat is emeltek elé. Miután a hadviselés intézményeinek fejlődését sokféle vadhajtás eltorzította, kitornt a francia forradalom és ismét a [háború] természetes elemeit juttatta érvényre. Ez a forradalom pedig olyan volt, mint a legvakmerőbb fenegyerek, aki mindent, ami csak a tarisznyájában található, egy lapra tesz fel. Mióta ez a fenegyerek megjelent, a hadjáratok hatalmas lendületet kaptak, úgy süvitenek, akár az üstökös, hogy az a katona számára szinte felfoghatatlan.

Ám az is nyilvánvaló, hogy mind Bonaparte, mind ellenfeleinek sikereiben több jelentős, nem mindennapi körülmény is közrejátszott, s ezek elősegítették azt, hogy ez a lendület ilyen erőteljes legyen. A döntő hadjáratoknak köszönhetően pedig új formát öltött az ellenállás is: megkezdődött a nép felfegyverzése és megszületett a porosz Landwehr.⁵ Ez pedig pontosan összhangban van a háború céljaival és szellemével, s nem semmisíthetik meg sem a 18. század háborúinak erre a célra alkalmatlan fegyverei, sem az, ha a [háború] nyers elemei ismét előtörnek.

Igazán úgy tűnik tehát, hogy hiába vizsgálánk meg a történelem valamennyi hadjáratát, akár külön-külön is, akkor sem kerülnénk közelebb ahhoz, hogy megértsük a háború bizonytalanságait, amelyek egy része a [hadművészet] elméletéből ered. A történelemből nem tudjuk ugyanis levezetni, hogy az ókort és középkort jellemző, gyors lefolyású és mindent eldöntő események a jelenben is a háború törvényei maradhatnak-e. Éppúgy nem lehet a történelmi példákkal bizonyítani azt sem, hogy a hadügy fejlődésével már nem lett tartható a háború

⁵ Landwehr: a modern tömeghadsereg egyik sorozási, kiképzési és alkalmazási szervezete, amely a napóleoni háborúk időszakában jött létre. Intézmény, amelynek működése a honvédelmi kötelezettségen alapult. 1815-től szakmai logikájában a rendszer már egyértelműen megfelel az 1867-es kiegészítés után létrehozott Magyar Királyi Honvédségnek. Részletesen lásd „A porosz Landwehr politikai előnyeiről és hátrányairól” című fejezetben. (A szerk.)

addig megszokott menete, és így szükségszerűen kialakult a 17. és 18. századot jellemző, szinte fegyveres semlegességbe torkolló háború.

Az emberi elme ilyenkor nem tehet mást, mint hogy elkezd felkutatni azt, ami ezekben az ellentmondásokban közös. A háború gyors elemei – azzal szemben, ha az állami struktúrák eleve a háborúra rendezkednek be – alapos, de korlátozottabb hatású háborúkat eredményeznek, amelyben a hadjáratok ugyan véresek, de semmiképp sem döntő erejűek. Azt azonban, hogy ennek hatására a népek és kormányaik megfontoltabban döntenek-e majd a hadba lépésről és a békekötésről, csak a jövő tárhatja elénk. Ahogy annak is csak a jövő a megmondhatója, hogy a háborúk valóban ilyenek lesznek-e. A 17. és a 18. század háborúiban általában csak az első hadjáratok mutatkoztak valódi háborúknak, az őket követők pedig már inkább fegyveres béketárgyalásoknak tűntek. A düh és sértettség kezdeti hevében a felek durván egymásnak estek. Ám a sebek és veszteségek lehűtötték e hevességet és óvatosságra intették őket. Így a hadviselő felek csupán fegyverben álltak egymással szemben, de mindegyik a másiktól várta a megadás szavát és a békeajánlatot. Eközben mind abban reménykedtek, hogy a másik hibázik, vagy számukra kedvező fordulat áll be. Ám nem nehéz bizonyítani, hogy ha ez a remény nem a valóságon alapul, tehát a fent említett esetekre semmi esély nincsen – márpedig mindkét félnél egyszerre nem lehet⁶ –, akkor ezek nem többek puszta ábrándnál, s így nem lehet helyük a hadművészet elméletében. Minden, a háborúban beállt mozdulatlanság, amely ilyen okokból történt, de ez teljesen idegen a hadművészettől, nem történhet sem belső okokból, sem külső, a hadsereg véletlenszerű fejlődéséből adódó okokból kifolyólag. Nem tudhatjuk, hogy ilyen diplomáciai okok a jövőben is előfordulnak-e majd, s ha igen, vajon féket vetnek-e a háború gyors istenének. Nem tudhatjuk, hogy így lesz-e, hiszen egy nemzedék elmúlásával az utolsó háborúk tapasztalatai feledésbe merülnek, így ezt is a jövőnek kell majd megmutatnia. Mivel a hadművészet a hadvezéreknek nem szabhatja meg, hogy ők maguk milyen mértékben vegyenek részt egy ütközetben, vagy mennyire legyenek elszántak, döntéseikkel milyen kockázatokat vállaljanak, rájuk kell bízni, hogy milyen sebességgel haladnak a cél felé. Ha azonban ez a haladás megáll, a hadművészet joga arról dönteni, hogy az egyik fél habozott-e, vagy mindkét fél olyan helyzetbe került, hogy az a háború megtorpanásához vezetett. Ilyen esetekben a hadművészet szinte törvényszékké válik, s így igyekszik feltárni

⁶ Egy háborúban olyan, mintha a felek közösen vezetnének könyvelést, mint adós és hitelező. Amit az egyik fél javára írnak jóvá, a másik fél kárára van. (Clausewitz jegyzete.)

a pozitív hibákat. Ha azonban a gyorsaság mértékének megítéléséről van szó, a hadművészet csupán összehasonlító véleményt nyújthat.

Az erőből és gyorsaságból a háború dicsőségének legfényesebb sugara válhat, ha ügyességgel és szerencsével találkozik, ám hamar a legsötétebb árnyék lehet belőlük, ha ennek ellenkezőivel. A legtöbb teoretikus a jog eszközeivel igyekezett indokolni, hogy mindezt kihagyta munkáiból. Ez teljesen abszurd! Hiszen géptani munkát sem írunk anélkül, hogy figyelembe vennénk a testek súlyát. Az ilyen feltűnő ellentmondások abban a jelenségben rejlenek, hogy az emberi ítélet képes összekeverni olyan dolgokat is, amelyeket egyébként könnyen el lehetne választani egymástól. A hadvezér ereje és gyorsasága, egyszóval vállalkozó szelleme, erény marad a háborúban, még akkor is, ha rosszul használja, s nem hoz eredményt. A hadművészet csupán sajnálatát fejezheti ki, ha e csillogó tulajdonságok nem a megfelelő ügyességgel és eszességgel találkoznak. Az ilyen hadvezért mégiscsak többre értékelhetjük, mint azt, aki úgy idéz elő szerencsétlen helyzetet, hogy nem is rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal. Ha kritikát írunk, akkor tehát inkább abból kellene kiindulnunk, hogy a hadvezérek két említett tulajdonságát – a vállalkozó szellemet és a megfontoltságot – elválasszuk egymástól és külön-külön értékeljük őket. Csak az azonos természetű dolgokat mérjük ugyanazzal a mércével. Tehát az erőt az erővel, az ügyességet az ügyességgel mérjük össze, és döntse el a siker, hogy a tárgyalt esetben e két tulajdonság közül melyik nyomott többet a latban.

POROSZORSZÁG JÖVŐBELI HÁBORÚS MŰVELETEIRŐL FRANCIAORSZÁG ELLEN¹

BEVEZETÉS

Egy jövőre vonatkozó vizsgálat során a leglényegesebb annak meghatározása, hogy kik lehetnek a hadviselő felek és melyik oldalhoz csatlakoznának. Egy Franciaország ellen vívott háború esetén a mérvadó országok a következők lehetnek: Ausztria, Szászország,² Oroszország és Anglia. Ennek tervezésénél tehát nincs más lehetőségünk, mint politikájukat alapul véve megvizsgálni annak valószínűségét, hogy kit támogatnának.

Ausztria

Ma már szinte lehetetlen úgy elképzelni egy háborút Poroszország és Franciaország között, hogy Ausztria csak tagja és ne vezetője legyen a koalíciónknak. Hiszen mi is lenne egy ilyen háború célja? A németek esetében Németország függetlenségének érvényesítése, a franciák esetében pedig annak megsemmisítése. Mindaddig, amíg Ausztria jelenlegi helyzetében marad, a franciák ezt nem érhetik el, vagy legalábbis nem teljesen. A franciák másik célja minden bizonnyal az Osztrák Monarchia

¹ A mű eredeti címe: Über die künftigen Kriegs-Operationen Preußens gegen Frankreich. A szöveg keletkezésének feltételezett ideje 1807. november – 1808. március. Több változatban ismert memorandum, amelynek itt közölt szövegét Werner Hahlweg publikálta kritikai szövegkiadásában: CLAUSEWITZ 1966: 66–90. (A szerk.)

² Szászország a 18. században meghatározó politikai és kulturális szerepet játszott, különösen II. (Erős) Ágost uralkodása idején (1709–1733), aki egyben Lengyelország királya is volt. A napóleoni háborúk után királysággá vált, majd 1871-ben csatlakozott a Német Császársághoz. Forrás: Britannica Editors 2026f. (A szerk.)

gyengítése vagy feldarabolása lenne, így Ausztria mindenképpen vezető szerepet töltene be egy új koalícióban. Függetlenül attól, hogy az támadás vagy védekezés céljával jött-e létre.

Szászország

Két oka lehet annak, hogy Szászország a franciákhoz csatlakozik. Az egyik az, hogy ebben látja lehetőségét új területek megszerzésének, vagy garanciát arra, hogy legalább az eddigieket megtartsa. Idetartozik még az attól való félelem is, hogy a szövetségesek megbüntetik őket az 1806-os háborúban tanúsított hűtlenségükért,³ még akkor is, ha ott és akkor nem volt más választásuk. Ahogy ide sorolhatjuk azt is, hogy feltehetően az erősebb hatalomhoz szeretnének csatlakozni. A másik ok pedig lehet a kényszer, hiszen hadserege közelsége miatt Franciaország nyomást gyakorolhat rájuk. Bármily rövidlátó és gyenge politikai gondolatnak tűnik mindaz, amit az első okban olvashattak, minden bizonnyal igaz. Hiszen a gyenge politika a gyenge elméssel van összhangban. Itt a gyenge kifejezés alatt minden olyan döntést értünk, ami nem a meggyőző erőt bizonyítja. Innen már láthatják, hogy esetükben a gyengekezdő politika a legvalószínűbb. A szövetséges Poroszország és Ausztria kihasználhatná ezt a gyenge politikát, ügyes tárgyalással és ígéretekkel megpróbálhatná maga mellé állítani Szászországot. Ugyanakkor így sem állítható biztosan, hogy sikerül meggyőzni és megnyerni az ország vezetését. Ám ilyen módszerekkel a legbefolyásosabb államférfiak között legalább kialakíthatnának egy olyan frakciót, amely szívesen fogalmaz meg a kormány többségével szemben ellenvéleményt. Hiszen ilyen típusú emberek mindenhol vannak. Poroszország példája maga is megmutatta, hogy milyen fontos is lehet egy ilyen frakció. A francia seregek még sokáig az Elba mentén lesznek, Magdeburg már a kezükben van. Bizonyára jelentős csapatokat hagynak Szász-Lengyelország területén is, ahogy feltehetően a türingiai erdő túlfelén is nagy létszámú francia csapatok maradnak.

Úgy tűnik, Szászország teljesen a franciák markában van. No de ne feledjük, hogy porosz csapatok állomásoznak Márk Grófságban⁴ és Sziléziában, osztrák

³ Utalás arra, hogy az 1806-os háborúban Szászország a poroszok oldalán harcolt Napóleon ellen. 1806. december 11-én békét kötött Franciaországgal, majd csatlakozott a Rajnai Szövetséghez. Forrás: *Military History Fandom* [é. n.]. (A szerk.)

⁴ Márk Grófság történelmi állam. 1807-ben a tilsiti szerződések értelmében Márk megye Poroszországtól Franciaországhoz került. 1808-ban Napóleon átadta Markot a Berg Nagyhercegségnek. A terület a

csapatok pedig Csehországban. Utóbbiak pedig sokkal közelebb vannak hozzájuk, mint a fent említett francia csapatok. Ha tehát a poroszok és az osztrákok hirtelen úgy döntenének, hogy bevonulnak Szászországba, az egész szász hadsereget egy csapásra megsemmisíthetnék, és Magdeburg kivételével az egész ország a kezükbe kerülhetne. Drezda ugyanis nem képes kitartó ellenállásra, így megfelelő haditer-vel néhány nap alatt elesne. Ha a szászok mindezt el akarják kerülni, nincs más választásuk, mint elhagyni szülőföldjüket, és Németország déli vagy nyugati részén megtámadni a francia csapatokat. A drezdai udvar pontosan látja ezt a veszélyt. Sőt maguk a franciák is tartanak attól, hogy ez bekövetkezhet.

Akár az ettől való félelem teszi Szászországot önkéntes szövetségünké, akár maga a hadművelet kényszeríti erre, nyugodtan feltételezhetjük, hogy kezdeti szándéka ellenére végül a németek szövetségese lesz. Csak rá kell pillantanunk a térképre, hogy lássuk, milyen fontos szerepet is játszana Szászország ebben a háborúban. Épp ezért Ausztriának és Poroszországnak mindent meg kell tennie azért, hogy ezt az államot a szövetségésévé tegye. Szentül hiszem, hogy egy *coup de main*⁵ révén Szászországot hivatalosan is magunk mellé állíthatjuk. De még ha ez nem is sikerülne, a franciák egyáltalán nem képesek megakadályozni, hogy a porosz–osztrák szövetség elfoglalja Szászországot. Mást jelent, ha egy állam úgy az ellenségünk, hogy területeinek nagy részét már elfoglaltuk és megbénítottuk, vagy ha minden területen háborút hirdettünk és viselünk vele szemben. A hétéves háború alatt Szászország végig hű maradt az osztrákokhoz, de szinte ugyanazokat az előnyöket biztosította a porosz királynak is, mint amilyeneket szövetségesként biztosított volna. Most is egy hasonló esetről beszélünk. Amennyiben Szászországot nem soroljuk Franciaország szövetségesei közé, az annyi [előnyt] jelent, hogy Szászország nem lép fel államhatalmának minden erejével ellenünk. Természetesen mindenféleképpen kívánatos lenne, hogy hivatalosan csatlakozzon hozzánk. Sőt, nagy esély van arra, hogy ez be is következik, ha – mint mondtam – a megfelelő eszközökkel élünk. A legszerencsésebb pedig az lenne, ha Ausztria és Szászország jó kapcsolatát házassággal pecsételné meg.

Ruhr-vidéken volt a francia hatalom 1813-as összeomlásáig, amikor is visszatért Poroszországhoz. Az 1815. április 30-ai porosz közigazgatási reform Markot Regierungsbezirk Arnsbergbe, Vesztfália tartományba helyezte. A „Mark megye” szónak már nincs hivatalos jelentése, de informálisan az észak-rajna-vesztfáliai régióra utal. Forrás: DBpedia [é. n.]. (A szerk.)

⁵ *Coup de main: gyors, váratlan támadás, amely nem azonos a 20. század hadtörténelméből ismert villámháború kategóriájával. (A szerk.)*

Oroszország

Semmit sem lehet biztosan megjósolni arról, hogy ez az állam kinek az oldalán állna. Ha továbbra is azt a politikát követi, amelyet 1806-ig követett, s célja továbbra is az lesz, hogy megakadályozza a franciák előrenyomulását, akkor természetesen ugyanolyan fontos része lesz a koalíciónak, mint Ausztria. Ha azonban politikáját időközben megváltoztatta, s célja az lett, hogy Franciaországgal megosztozzon a világ feletti hatalmon, akkor bizonyára Poroszország és Ausztria ellen foglal állást. Ennek pedig már a legutóbbi békekötés alkalmával is voltak kisebb jelei. Úgy vélem, Oroszország eddigi magatartását könnyen meg lehet érteni. A franciaellenes politika Sándor cár⁶ saját gondolkodásmódját tükrözte. Ez egy egyszerű, de igazságos politika volt, amelyben akadt még valamiféle hősi eszme is. Egy jószívű, átlagos gondolkodású, ám gyenge karakterű és kissé hiú ember politikáját láthattuk. No de jóakarattal az ember nem sokra megy. A politikai tervek kidolgozásához, legyenek azok kicsik vagy nagyok, hatalmas erő és tehetség szükséges. Ám Sándor cár mindkettőnek híján volt. Ez a közepszerű ember kétbalkezes volt a tervek kidolgozásában, s mivel a legcsekélyebb heroikus jellemvonás is hiányzott belőle, sosem volt elég bátor ahhoz, hogy kétségbe essen. Ha csak kicsit is megingott, rögtön kabinetje tanácsaira támaszkodott. Az ilyen testületekben ugyan ritkán fordul elő hiúság, de szűklátókörűség annál inkább. Annyira hiúk ugyan nem voltak, hogy ne vallják be: nem nőttek fel a franciák erkölcsi erejéhez. A szűklátókörűség azonban azt eredményezte, hogy a legkönnyebb előnyszerzést szem előtt tartva egyesítették erőiket a nagyobb és ügyesebbel. Ám a kabinetet ez a nemtelen és aljas magatartás még csak meg sem érintette. Talán a legutóbbi béke az első lépés ezen a politikai úton. Lehetséges azonban az is, hogy ez nem volt más, mint a megszokott kabinetvélemény, amely általában azt az álláspontot képviseli, hogy egy közelgő nagy veszélynek jobb megadni magunkat.

Az mindenesetre még korántsem dőlt el, hogy Oroszország kitart-e új politikája mellett. A cár a veszély pillanatában a döntéseket a kabinetre bízta. Hiszen közepszerű embernek inába száll a bátorsága, ha veszély közeleg. Ahogy azonban a veszély távolodik, lassan visszanyeri bátorságát, ismét visszatér hamis

⁶ I. Sándor (oroszul: Александр I, teljes neve Alekszandr Pavlovics Romanov-Holstein-Gottorp, Александр Павлович Романов; Szentpétervár, 1777–1825) Oroszország cárja volt 1801–1825 között. Ő volt egyúttal a Kongresszusi Lengyelország uralkodója is 1815-től 1825-ig, illetve Finnország első nagyhercege. Forrás: MúzeumDigitár 2023. (A szerk.)

magabiztossága, amellyel úgy tűnhet, minden fenyegetést legyőzhet. Persze mindez csak a látszat. Úgy tűnik, Oroszország szándékai még nem egyértelműek, de annyi bizonyos, hogy Ausztria és Poroszország magatartása is nagy hatással lehet arra, hogy végül milyen döntést hoznak. Amikor azt mondom, hogy az orosz politika ebben a kérdésben még homályos, nem arra gondolok, hogy mi még nem ismerjük szándékaikat. Sokkal inkább úgy értem, hogy még nem határozták el, kit támogatnának, s csak az utolsó pillanatban fognak dönteni. Az általam említett határozatlanság oka mindig a gyenge kormányok természetében keresendő. Minél gyengébb egy kormány, annál erősebben kell érdekeit képviselnie, hacsak nem akar az utolsó pillanatig ingatagnak és bizonytalannak tűnni. Ha tehát a sokkal határozottabb állásponttal rendelkező Szászországot csak erőszakkal lehet a mi oldalunkra állítani, akkor a bizonytalan Oroszországot talán már pusztán az is felénk mozdíthatja, ha Poroszország és Ausztria erőteljesen és energikusan lép fel. Bizonytalan, habozó magatartása miatt joggal gondolhatjuk azt is, hogy a háború kitörése esetén akár az is előfordulhat, hogy Oroszország semleges marad. No persze nem azért, hogy a háború teljes időtartama alatt csak komótos szemlélő legyen. Hanem azért, hogy kivárja az első események kimenetelét. Így, ha Ausztria és Poroszország ismét elhibázná döntéseit, mint 1805-ben és 1806-ban, nem lennének ismét az ostobaság és a nyomor szövetségesei. Hiszen korábban erre kényszerültek két éven át, egy gyalázatos háborút támogattak, amely előnyt végül nem hozott nekik. Ha ez megismétlődni látszana, akkor inkább csatlakoznak Franciaországhoz, hogy leigázzanak egy olyan nemzetet, amely a saját függetlenségéért sem képes eleget tenni. Ha azonban úgy tűnik, hogy Ausztria és Poroszország valamelyest helytáll, a francia erők ellensúlyozására inkább az ő oldalukon lépnének be a háborúba. Ez a lehetőség vitathatatlanul Sándor cár elképzeléseinek is jobban megfelelne. Az 1805-ös porosz és az 1806-os osztrák példa után kétségtelenül ostoba merészség kell ahhoz, hogy valaki még mindig higgyen abban, hogy a semlegesség hosszabb ideig fenntartható. De ezen is látszik, hogy nem téved nagyot számításában, ki úgy véli, mélységes mély a középszerűségnek kútja. Ám nekem mégis az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy Oroszország ismét ezt a trükköt fogja alkalmazni, még akkor is, ha tudja, az ilyesmit ritkán nézik jó szemmel. Nem teszi majd ki annak magát, amit annak idején Ausztria és Poroszország vállalni mert. Katonai vizsgálataim szerint tehát Oroszország a háború elején semleges marad, majd ha azt látja, hogy Poroszország és Ausztria hadjáratai legalább valamelyest sikeresek, az ő szövetségük lesz. Van még további két lehetőség, amelynek következtében nem a németek mellé állnának. Az első az,

hogy a németek részéről már a legelső hadjárat döntően sikertelennek bizonyul. A második az, hogy mérsékeltőbb sikerek nem lesznek elengedők arra, hogy a németek mellé álljanak. Mindkét esetben úgy látom – és azt hiszem, mindent számításba vettem –, hogy a végén nem marad más lehetőség azok számára, akik nem akarnak alávetetté válni, hogy addig harcoljanak egymással, míg végül az egyik elpusztul, a másikat pedig a véletlen hozzásegíti a győzelemhez.

Anglia

Ezen állam politikai szándékai teljesen egyértelműek. Semmiféle vizsgálat nem szükséges ahhoz, hogy tudjuk, semmiképpen sem lesznek a németek szövetségesei.

Törökország, Bajorország és a svábok nincsenek közvetlen hatással mindarra, amit Poroszország megtenni kíván. Így nem szükséges vizsgálnunk, hogy vajon melyik szövetséghez csatlakoznának. Törökország minden bizonnyal semleges marad, egészen addig, míg Oroszország is az. Az pedig, hogy Bajorország és Sváborország⁷ ellenséges, nem akadályozza önmagában azoknak az elképzeléseknek a megvalósítását, amelyekre a poroszok jövőbeni hadműveleteit alapozom. Az nem valószínű, hogy Svédország és Dánia a németek ellen fordul, valószínűbb inkább, hogy félelemmel és aggodalommal teli semlegességgel várják ki az események végét.

I

A tilsiti békében⁸ elvesztett területek miatt Poroszországnak 5–6 millió lakosa maradt. Ez a lakosság szám kényelmesen biztosít 60 ezer katonát az ország számára. Ha a hadsereg mostani rendszerét megtartjuk, a lakosság számát figyelembe véve,

⁷ Svábföld Németország egyik történelmi, nyelvi, etnikai régiója, a mai Baden-Württemberg tartományt és Bajorország nyugati részét, valamint Svájc északabbi részét foglalja magában. (A szerk.)

⁸ A tilsiti béke (1807. július 7–9.) a napóleoni háborúk idején Oroszország és a Francia Császárság, valamint Poroszország és a Francia Császárság közötti megállapodás, amely lezárta a negyedik koalíciós háborút. A kelet-poroszországi Tilsitben (ma Szovjetszk, Oroszország) folyó béketárgyalások eredményeként írták alá. A rövid fegyveres konfliktus során totális vereséget szenvedő porosz állam mérete ezt követően mintegy felére csökkent, a Nyeman folyóig terjedő német területek sorsa pedig Napóleon kezébe került. A szétszabdalt királyságnak emellett 100 millió frank hadisarcot kellett fizetnie, miközben hadseregének maximális létszámát 42 ezer főre korlátozták, vagyis Napóleon a tilsiti békével gyakorlatilag kikapcsolta az európai hatalmi erőtérből az egyik legjelentősebb ellenfelét. Heine tehát nem túlzott, mikor arról beszélt, hogy Poroszország megszűnt létezni. Forrás: TARJÁN [é. n.]. (A szerk.)

90 ezer emberrel számolhatunk. Jelentős számú külföldi katona azonban béke idején nem szolgálhat a hadseregben. Békében tehát az eddigi rendszerét nem fogja tudni megtartani. Ehhez ugyanis nem lesz elegendő toborzóiroda, sem elegendő pénz. Amennyiben számolunk azzal, hogy Poroszország jelenlegi lehetőségeit figyelembe véve mégis toborozna külföldi katonákat, akkor sem számolhatunk 20 ezernél több külhoni katonával. A hadsereg létszáma ebben az esetben is maximum 120 ezer fő lenne. Ennél magasabb létszám elérhetetlennek tűnik. Az pedig köztudott, hogy egy ilyen nagy létszámú, erős hadsereg létrehozásához megfelelő katonai igazgatásra van szükség. Ha a hadsereget még milíciával vagy ahhoz hasonló szervezettel is kiegészítjük, a fent nevezett létszám biztosan elérhető lenne.

2

Poroszországnak az alábbi helyeken vannak jelentős erődítményei: Glatz, Kosel,⁹ Silberberg,¹⁰ Neisse,¹¹ Glogau,¹² Küstrin,¹³ Stettin,¹⁴ Spandau,¹⁵ Graudenz,¹⁶

⁹ Cosel (németül), Koźle (lengyelül), város Lengyelországban, amelyet 1741-ben foglalt el a porosz hadsereg, majd 1743-ban megkezdődött az erőd fejlesztése. Megújult a külső vízesárok, redut, a laktanya, az őrházak és a szükséges közúti infrastruktúra. (A szerk.)

¹⁰ Silberberg (németül), Srebrna Góra (lengyelül) falu Lengyelországban, Wrocławtól 60 km-re, délnyugatra. (A szerk.)

¹¹ Neisse (németül), Nysa (lengyelül), város Lengyelországban. II. Frigyes porosz uralkodó megszerezte Ausztriától és Poroszországhoz csatolta az osztrák örökösödési háború (1740–1748) után, majd modern katonai infrastruktúrát alakított ki benne. A napóleoni korszakban (1807) a franciák foglalták el. (A szerk.)

¹² Glogau (németül), Głogów (lengyelül), Hlohov (cseh nyelven), város Délnyugat-Lengyelországban. A 17. század közepén, a harmincéves háború alatt Głogówot erődde alakították át. Később többször is ostromolták és el is foglalták a porosz, francia, orosz, svéd és osztrák hadak. Az erődítési munkák sok évre visszavetették a város fejlődését. (A szerk.)

¹³ Küstrin (Cüstrin) fontos erősség, egykoron Neumark fővárosa Frankfurt porosz kerületben az Odera és a Warthe összefolyásánál. Várát 1537-ben kezdték építeni. 1758-ban az oroszok ostromolták, 1806-ban a franciák foglalták el, és csak 1814-ben került vissza Poroszországhoz. (A szerk.)

¹⁴ Stettin (németül), Szczecin (lengyelül), Lengyelország egyik nagyvárosa, kikötő az Odera partján, 60 km-re a Balti-tengertől. A város 1806 és 1812 között francia megszállás alatt volt, miután harc nélkül feladták az 1806-os hadjárat idején. (A szerk.)

¹⁵ Spandau, 1920-ig önálló város, azt követően Berlin egyik városrésze. 1806-ban az itt épült erőd helyőrsége lövés nélkül megadta magát a Napóleon vezette francia hadseregnek. 1813-ban a porosz és az orosz csapatok visszafoglalták. (A szerk.)

¹⁶ Graudenz (németül), Grudziądz (lengyelül), város a mai Lengyelországban, a Visztula partján. 1806–1807-ben a franciák sikertelenül ostromolták. (A szerk.)

Königsberg,¹⁷ Pillau,¹⁸ Colberg.¹⁹ Összesen tehát 12, azaz legalább kétharmaddal több emberre elég, mint ahány fő a haderejében szolgál. Breslaut,²⁰ Brieg²¹ stb. nem számoltam közéjük, ezek elvesztése nem okozna komolyabb gondot. A fenti 12-ből azonban egy sem kerülhet az ellenség kezére, mert az elképzelhető helyzetek közül mindegyikben másik erődnek lehet kiemelkedő szerepe.²²

Neisse, Cosel és Glatz a legerősebb porosz erődök, ezek képesek a legrettegetesebb támadásnak is ellenállni, építésük is hatalmas összegeket emésztett fel. Ezekről a helyőrségekről nem érdemes lemondani csak azért, hogy 15 ezer katonát megspórolhassunk. Ha így tennénk, az számomra nem jelentene mást, mint hogy rosszul gazdálkodunk erőinkkel. 15 ezer ember elegendő mindhárom fedezésére, egy 10 ezer fős helyőrséget pedig mindig oda lehetne küldeni, amelyik éppen a legnagyobb veszélyben van. Ezzel a három erőddel Felső-Szilézia nagyon jól védhető. Sőt, mivel Csehország is közel van hozzájuk, feltehetően azzal is számolhatunk, hogy ha a helyzet megköveteli, az osztrákok is felmentésükre sietnének.

Ezek az erődítmények biztosítják Csehországnak, hogy ebből az irányból meg se lehessen támadni, s hogy ez mennyire fontos szempont, később még látni fogjuk. Küstrin, Stettin és Glogau védi az Oderát. Ezen erődök megszerzése nélkül az ellenség nem nyomulhat be Poroszországba, ezek képezik Poroszország tényleges katonai-védelmi határát. Königsberg, Pillau és Graudenz a franciákkal és az oroszokkal szembeni védelemben játszanak fontos szerepet, Colberg elvesztése viszont nem okozna jelentős károkat. Ugyanakkor [háború esetén] több ok is van, ami miatt nem lenne érdemes veszni hagyni. Egyrészt nem igényel jelentős számú

¹⁷ Königsberg (németül, hivatalosan Königsberg in Preußen), 1946-tól Kalinyingrád, a Balti-tenger partjához közel, a Prégel folyó torkolatánál fekvő egykori porosz, majd német kikötő- és kereskedőváros. (A szerk.)

¹⁸ Pillau (németül), Багмуück (oroszul), Oroszország legnyugatibb városa. Az orosz csapatok a hétéves háború alatt elfoglalták a várost, 1763-ig az oroszok birtokában volt, majd 1812-ben elfoglalták a franciák. (A szerk.)

¹⁹ Kolberg (Porosz Királyság, ma Kołobrzeg, Lengyelország), a napóleoni háborúk idején fontos szerepet játszott. 1807 márciusától július 2-áig tartott az ostroma, ami a franciák számára nem vezetett eredményre. Az ostromlók csak akkor oldották fel az ostromzárat, amikor július 2-án a tiltsiti béke híre eljutott ide. Ezt követően Kolberg Poroszország része maradhatott. (A szerk.)

²⁰ Breslau (németül), Boroszló (magyarul), Wrocław (lengyelül) város Lengyelországban, Szilézia történelmi fővárosa. (A szerk.)

²¹ Brieg (németül), Brzeg (lengyelül), város Lengyelországban az Odera mentén, Wrocławtól 40 km-re. 1675–1741 között osztrák birtok volt. 1711-ben a poroszok foglalták el, majd 1806-ban a franciák bevették és erődjét lerombolták. (A szerk.)

²² Vö. V. térkép (Közép-Európa, 1807–1808) a mellékletben. (A szerk.)

helyőrséget. Másrészt elhelyezkedése miatt is érdemes lehet megtartani, hiszen a tenger partján fekszik, így a Poroszországot érő hadműveleteknek sohasem volt a középpontjában. Harmadrészt azért, mert a történelem során Colberg mindig olyan jól védte magát, hogy már csak hírének megőrzése érdekében is érdemes lehet megtartani. Spandau és Silberberg csak kis létszámú helyőrséget igényel.

3

Annak oka, hogy a hadsereg létszámához képest túl sok az erőd, abban keresendő, hogy Poroszország hogyan ékelődik be a szomszédos országok közé, illetve abban is, hogy határai nem szokványos módon húzódnak. Amíg Poroszország elég erős volt ahhoz, hogy – legalábbis az első hadjáratban – támadóháborút folytasson Franciaország ellen, és Németország északi része is egyértelműen uralma alá tartozott, addig ez semmiféle hátrányt nem jelentett. Sőt kifejezetten előnyös volt. Ha ugyanis Poroszország a háború kitörésekor csapataival megjelent volna a Rajnán, és az Oderától a Rajnáig húzódó országok nagyobb lelkesedéssel csatlakoztak volna a háborúhoz, mint saját tartományai, azért csakis magát okolhatta volna. Most azonban már nem csak arról van szó, hogy tartományait olyan országok szabdalják, mint Mecklenburg,²³ Szászország, Lengyelország vagy Svéd-Pomeránia.²⁴ Itt azt is számba kell venni, hogy ezek a tartományok jelenleg fertelmes, idegen hadseregek megszállása alatt vannak. Ezért nem tekinthetők többé olyanoknak, mint amilyenek egykor voltak, amikor a porosz király uralkodhatott felettük. Az, hogy a határ ilyen élesen ellentétes szögekben húzódik, alkalmatlanná teszi Poroszországot a védekezésre. Ám nagyon is alkalmassá tenné a támadóháborúra, ha Franciaország és az általa anektált államok ereje nem lenne lényegesen nagyobb. Ezért mind a támadóháború, mind pedig a védekezés esetében nehéz lenne sikereket elérni. Sőt, mindez a haditervek készítését is végtelenül megnehezíti, mert még a legalapvetőbb, bevett módszerek sikerét is kérdésessé teszi. Ezért van szükség esetünkben 12 erődre, holott általános viszonyok között 6 is elegendő lenne. Ezen túlmenően a kusza határok kapcsán még meg kell említeni, hogy ennek köszönhetően az erődök egy

²³ Mecklenburg Németország történelmi területe, az ország északkeleti részén, a Balti-tenger mellett. (A szerk.)

²⁴ Svéd-Pomeránia (svédül: Svenska Pommern; németül: Schwedisch-Pommern), más néven Svéd-Elő-Pomeránia a történelmi Pomerániai Hercegség nyugati része a Balti-tenger déli partján, amely az 1630-as stettini szerződéstől 1815-ig a svéd korona hűbéri birtoka volt. Forrás: ÖNNERFORS 2003.

része nem a megfelelő pontokon helyezkedik el. Erődöket lerombolni és újakat felhúzni azonban olyan vállalkozás, amelyre Poroszország jelen helyzetében még csak nem is gondolhatunk.

4

Poroszország hadianyagraktárai jelenleg szinte teljesen üresek. Hiány van lövegekből, sőt minden fegyverből, lőporból, munícióból, posztóból az egyenruhavarráshoz, bőrárukból, ahogy gabonából, lovakból és marhából, de nyersanyagokból is, amelyekből mindezeket előállíthatnánk. Ezekből jelenleg szinte semmi sem áll rendelkezésre a porosz államban, pedig nagyon nagy szükség lenne rájuk. Éppen ezért bizonyára már az első évben is rendkívül nehéz lesz az erődöket minden szükségességgel felszerelni, a nagyobb hadiraktárakról már nem is beszélve. Ez az ország a következő háborúban, ami 5-6 éven belül szinte minden bizonnyal ki fog törni, nem tud majd túl nagy segélyforrásokkal szolgálni. Nem fogja tudni megfelelően támogatni a hadsereget, amelyet a hadszíntérre küld.

5

Az államkassza, amely mindehhez a forrást biztosítaná, kiapadt. Az államigazgatás pedig nem elég nagy ahhoz, hogy megfelelően igazgasson egy ekkora hadsereget. A hatalmas hadisarc,²⁵ amelyet az országnak fizetni kell, annyi pénzt von el minden mástól, hogy a gazdaság is megtorpant. Ráadásul – bár ez ilyenkor megszokott – a háború már megzavarta az ipari termelés működését is, így az országtól jelentős forgótőkét vont el. Az éppen újjáéledő ipar bátorságát megtöri, hogy az emberek attól félnek, bármikor újra kitörhet a háború, s ez megismétlődhet. A kormány hitelrendszere pedig, amellyel a szükség óráján segítséget kellene nyújtania, teljesen összeomlott. A lakosság száma alapján az ország békében 90 ezer katona kiállítására képes, az eddigi rendszer tehát a szabadságolásokkal együtt is fenntartható. Ha a népességszáma és a hadserege aránytalanságai miatt Poroszországnak már az előző háborút megelőzően is attól kellett tartania, hogy a második, harmadik vagy

²⁵ Poroszországnak az 1807-es negyedik koalíciós háborút lezáró tilsiti béke értelmében 140 millió frank hadisarcot kellett fizetni. Forrás: Waterloo Association 2000. (A szerk.)

negyedik hadjáratnál hatalmas emberhiánnyal fog küzdeni, akkor most különösen tartania kell ettől. Ugyanis átütő támadóerejét elveszítette, s már nincs lehetősége arra sem, hogy a hadkiegészítést külföldről oldja meg. Ami az állammal történik, az történik a benne élő emberekkel is. A régi időkben legalább a kincstárban tényleg kincsek voltak, abból legalább néhány hadjáratot el lehetett indítani, ez ma már nincs így. Ahogy volt hitel is, már az sincs. Az uralkodónak jómódú alattvalói voltak, mára a legtöbben koldusbotra jutottak.

6

Ha mindezeket figyelembe véve még mindig fontolgatjuk, hogy harcban álljunk Franciaországgal, annak – kérdem én – mi lehetne az eredménye? Képes lenne Poroszország 120 ezer emberrel szembeszállni a vele háborúban álló szomszédjaival? Úgy értem, képes lesz-e Poroszország egyszerre szembeszállni azzal a 80 ezer emberrel, akiket a franciák az Angliával kötött békéig a Balti-tenger partján akarnak állomásoztatni, s azzal az 50 ezer katonával, akik Szász-Lengyelországban maradtak? Továbbá azzal az 50 ezer emberrel, akikkel a szászok majd a poroszokra támadnak, hacsak a poroszok meg nem előzik a franciákat Szászországban? És azzal az 50 ezerrel, akiket Vesztfália királya²⁶ küld majd? Mert nem valószínű, hogy ettől kisebb hadsereget tart fent. No és azzal a további 50 ezerrel? A franciák ugyanis legalább ennyit tartanak készenlétben arra az esetre, ha Szászországba kéne bevonulniuk. A kérdés továbbra is az, hogy Poroszország képes lesz-e ennyi katonával szembeszállni, akár csak két hónapig is.

Persze erre rögtön azt mondják majd, hogy de Poroszországot majd támogatni fogják szövetségesei. Na de kik ezek a szövetségesek? Oroszország? Épp elég okunk van, hogy azt feltételezzük, hogy a háború kezdetén Oroszország semleges marad. Ám ha azonnal a német fél mellett döntenének is, két hónap alatt el sem érnek a hadszíntérre.²⁷ Tehát ez a háború is a porosz csapatok felmorzsolódásá-

²⁶ *Jérôme Bonaparte, Napóleon testvére, Vesztfália királya (1807–1813). A Vesztfáliai Királyságot Napóleon a tiltsiti béke után hozta létre a korábbi porosz, hesseni és egyéb területekből (1807 augusztusában), a királyság 1813 novemberében megszűnt. (A szerk.)*

²⁷ Az emberek mindig panaszkodnak, hogy az oroszok későn érkeznek. Ez olyan, mintha azt mondanánk, hogy a természet rosszul működik, mert télen akkor jön a hó, amikor már amúgy is hideg van. Gyakran felhánytorgatják, hogy a németek üzentek hadat a franciáknak. Hadat valóban ők üzentek, viszont a háborút magát Bonaparte csinálta. Ő döntött gyorsan a háború mellett, ezért a háború első napja, amikor a tényleges hadi cselekmények elkezdődtek, hozzá

val kezdődne, hiszen pontosan láttuk már, hogy mi minden történhet két hónap alatt. Tény, hogy a porosz hadsereg előnyösebb hadszíntéren harcolhatna, mint 1806-ban Szászországban, de minden oldalról ellenséges hadsereg venné körül. Az ilyen helyzetben kifejtett ellenállás pedig kétségkívül felőrölné a porosz haderőt. Ausztria természetesen jelentős erőkel támogatná Poroszországot Csehország és Galícia felől, de főserégét a német területek déli részén kellene felállítani. Persze Szászországban és Lengyelországban – támogató erőként – végrehajthatnának diverziókat. Ugyanakkor, ahogy az ellenség Poroszország ellen fordul, egyre inkább távolodik majd az osztrák határtól. Íme, egy újabb ok, ami rámutat arra, hogy a diverziók nem elég hatékonyak. Még ha joggal feltételezhetjük is, hogy Ausztria 50 ezer emberrel támogatná Poroszországot – többre aligha számíthatunk –, beláthatjuk, hogy az ellenség így is csak megközelítőleg 50 ezer embert vonna el a poroszokkal folytatott harcból. A túlerő még így is aránytalanul nagy marad.

Szászország

Meggyőződésem szerint, ha Ausztria és Poroszország megfelelő módon cselekszik, vagy elérhetjük, hogy a szövetségeseink legyenek, vagy legalábbis bevonulhatunk és alkalmatlanná tehetjük őket a háborúra. Utóbbihoz meglepetésszerű támadásra lenne szükség. Az, hogy a szászok a szövetségeseink legyenek, az egész háború szempontjából nagyon fontos lenne. Ám választásuk az első hadjáratnál még nem játszana akkora szerepet, mint azt elsőre gondolnánk. A poroszok ellen küldött seregek számát eleinte [a szászok döntése] ugyanis nem befolyásolná nagyon jelentősen. Tudniillik, ha Bonaparte azt látná, hogy a szászok biztosan nem őt támogatják, akkor az események kezdetén nem történne más, mint az, hogy 50 ezer emberrel többet küld a Thüringiai erdőbe, mint amennyit akkor küldött volna, ha megnyerte volna a szászokat és ellenünk tudta volna használni őket. Abban az esetben, ha a szászok velünk vannak, nekünk még ugyanúgy csapatokat kellene küldenünk Szászországba, hogy segítsék az ottani ellenállást. Csapatokat

fűződik. Hacsak nem gondoljuk, hogy Bonaparte tétlenül vesztegette az idejét, nem gondolhatjuk azt sem, hogy az oroszok előbb ott lehettek volna a hadszíntéren, mint ő. A jövőben is később fognak megérkezni. Bonaparte még akkor is gyorsabban lenne ott a hadszíntéren, ha az oroszok egyszer tényleg őt megelőzve határoznák el magukat a háborúra, bár erről azonnal tudomást szerezne. A felvonuláshoz meg nem ad nekik időelőnyt, ezért nem világos számomra, hogyan akarnak úgy elindulni, hogy hamarabb legyenek ott a hadszíntéren, mint Bonaparte, aki gyakorlatilag már ott is van. (Clausewitz jegyzete.)

kellene még küldenünk az Elbához is, Magdeburg és Hamburg közé, ahogyan a balti partoknál állomásozó ellenséges katonák ellen is. Továbbá Poroszország területén is fel kellene állítanunk egy sereget, a Lengyelországban állomásozó ellenséges csapatokkal szemben.

Miután ismét felhívtam a figyelmet az üres raktárakra és a hatalmas hadianyaghiányra, kérdem én, mindebből levonhatunk-e más következtetést azon kívül, hogy egy háború esetén a porosz hadsereg teljesen megsemmisül, az állam pedig megszűnik létezni. A politikához és hadművészethez valamit is értő olvasóknak nem is lett volna szüksége ilyen hosszú okfejtésre, hogy tudják, valamennyi állításom igaz. Céлом az volt a hosszú okfejtéssel, hogy mindenki megértse az ország lehetőségeit, és tisztán lássa, hogy itt nem lehetséges előnyös háborús helyzettel és sikerrel kalkulálni. Jelen helyzetünkben csak két rossz közül választhatnánk a kisebbik rosszat.

7

Vannak olyan katonák és politikusok, akik úgy vélik, hogy ha hadseregünk az ellenség haderejével szemben olyannyira meggyengült, hogy a hadművészet minden fortélyának bevetésével sem túl nagy az esélye a sikernek, a háborúást be kell fejezni.²⁸ Ez a tézis azonban nem felel meg a valóságnak, mert a benne megjelenő nézetek túlságosan korlátoltak. A háborúban megjelenő tehetség és erkölcsi nagyság előre nehezen jósolható meg, és még nehezebben vethető össze a fizikai erővel, hiszen az gyakran helyettesíthető is velük. Ezen felül egy háborúban tengernyi váratlan esemény történhet, azoknak számtalan következménye lehet. Ezért nincs olyan ember, aki pontosan ki tudná számítani, hogy minek mekkora a valószínűsége. Ez a gondolkodásmód azoknak a földhözragadtaknak való, akik csak a legigényesebb precizitást viselik el és sosem akarják megtapasztalni, milyen átlépni a valószínűség határait. De a józan ész ítélőszéke előtt azok is igazolhatják magukat, akik olyan vállalkozásokba is belemennek, amelyeknél a siker ugyan lehetséges, de igen valószínűtlen. Ha megfelelő indok a mozgatórugója annak, hogy cselekedni akarnak, ez is elfogadható. Ez akkor fordulhat elő, ha a cél olyan

²⁸ A nem nagy esély kifejezést itt a legszigorúbb értelemben vesszük, és azt jelenti, hogy a kudarc valószínűbb, mint a siker. Azért mondom ezt, mert ezt a kifejezést gyakran a lehetőség értelmében használják. Az, hogy a siker még lehetséges, nem elég azoknak, akikről itt szó van; ők azt akarják, hogy valószínűbb is legyen, mint a kudarc. (*Clausewitz jegyzete.*)

fontos, hogy nem számít a veszély, amellyel szembe kell néznünk. Márpedig nem létezik fontosabb politikai cél, mint az állam és a nemzet függetlensége. Ezért pedig a legnagyobb veszély esetén is harcolni kell.

Ezenkívül az ilyen politikai döntéseknek még két oka lehet. Az egyik az akarat, a másik a tapasztalat. A nemes és erős akarat nagy célokat követ akár a legvégsőkig, és minden lehetőséget megragad. Utolsó erőig küzd, míg a remény végső szikrája ki nem alszik. A tapasztalat pedig bátorságot ad ahhoz, hogy kis eszközökkel nagy dolgokat érjünk el, hiszen számtalan olyan példát tár elénk, ahol ez sikerült. A porosz állam vezetése tehát nem utasíthatja el teljesen egy porosz–francia háború gondolatát. Akkor sem, ha a vizsgálatok egyértelműen azt mutatják, hogy Poroszország jelenlegi helyzete miatt egy Franciaországgal vívott háborúban az ellenség nagyobb valószínűséggel érne el sikereket. Még akkor sem, ha a háború alkalmával – minden erőfeszítés ellenére – Poroszország fennmaradása is veszélybe kerül, ha esély ugyan van az ellenkezőjére, de annak valószínűsége nem nagy. Az kétségtelen, hogy a porosz állam – és természetesen a német nép – teljes függőségbe kerül Franciaországgal szemben, ha nem egyesítik erőiket és szerzik vissza egy alkalmas pillanatban mindazt, amit elveszítettek. Nem vethetjük inentől örökké alá magunkat Franciaország akaratának, csak mert félünk attól, hogy kedvezőtlen körülmények között kell harcolnunk. Elég csupán felhívnom a figyelmet a nemzetünk silányodására és elkorcsosulására ahhoz, hogy mindenkit meggyőzzek, az emberi méltósággal szembemegy, ha nem teszünk meg mindent azért, hogy nemzetünket újra nagyvá tegyük. A silányodás és elkorcsosulás pedig csak rosszabb lesz, ha jelenlegi helyzetünkön nem változtatunk. Mivel eszközeink gyengesége soha nem menthet fel bennünket azon kötelezettségünk alól, hogy felhasználjuk őket függetlenségünk visszaszerzésére, fontos, hogy a lehető legjobban használjuk őket. Ebben pedig nem hagy magunkra a hadművészet, az lesz a legfőbb támaszunk. Mindaddig, míg van cél és eszköz, meg lehet találni ezek legjobb összekapcsolódását. Ez maga a hadművészet.

Azt, hogy hogyan lehet a rendelkezésre álló eszközöket a cél elérése érdekében a leoptimalisabb módon felhasználni, nem lehet matematikai számításokkal megadni. Ez ugyanis nem képezi a matematika tárgyát, nem számolható ki oly könnyen, mint a háromszög legrövidebb oldalának hossza. A hadművészetben

ugyanis minden gyorsan változik. Még ha az ember válogathat is a legjobbnak tartott eljárások közül és támaszkodhat általános, minden szaktekintély által elismert alapelvekre, szükség lesz a helyzethez igazított döntésekre. Erre azonban a legtöbbször azért megvan a képessége.

Vannak katonák, akik erről hallani sem akarnak. Terveik elkészítésekor a megszokott módszereket követik. Ha bármiféle eszközben hiány van, nem ismernek más megoldást, minden helyszín esetében deficittel számolnak tovább. Ez természetesen egy középszerű, tunya elme megoldása, s matematikailag igazolt, hogy egy ilyen vezető egy veszélyes helyzetben egyenlő a pusztulással.

Ez olyan, mintha egyszerre több lottószelvényen ugyanazokat a számokat játszánánk meg. Ha ezt az eljárást választanánk, az esetünkben nem jelentene többet, mint hogy a porosz–francia háborúban tevékenységünket kizárólag Poroszország védelmére korlátozzuk.

Tervünknek két pilléren kell nyugodnia. Az első pillér: ha száz olyan kisebb dolgot szeretnénk elérni, aminek nagyon kicsi a valószínűsége, akkor 99-ről mondjunk le önként. Ragadjunk ki mindössze egyet, hogy az a lehető legnagyobb valószínűséggel következzen be. A második pillér: akarjunk valami rendkívülit, valami újat véghez vinni. Én ebben a szemléletben cselekednék, ha én lennék Poroszország királya. Alább egy ilyen szemléletű eljárásra és annak előnyeire hozok példát.

9

Korábban láttuk, hogy feltételezéseim szerint a porosz hadsereg maximális létszáma úgy 120 ezer fő lehet. Ezt azért kell hangsúlyoznom, hogy láthassuk, ezzel Poroszország számára már a védekezés is szinte lehetetlen. Tiszta lelkiismerettel azonban inkább csak úgy 80 ezer főt mondhatnék. Minél inkább alulmarad ettől a valós létszám, annál nagyobb szükség lesz arra, hogy a rendszer az alábbi javaslatokat kövesse.

Úgy vélem, ezt a 80 ezer embert – ha más mód nincs – két helyre összpontosíthatnánk, még mielőtt a túlerőben lévő ellenség megtámadhatná őket. Elismerem, hogy ezen helyek kijelölése nem egyszerű feladat. Már csak azért is, mert ehhez jelenleg nincs elég adat a birtokomban. Pedig a hadsereg két részre bontása alapvetően nem több, mint egy számítás a tér és idő függvényében. Tudom, sokan az ellenkezőjét gondolják, hiszen sokszor a legnagyobb vészben sem engedik szétválni a hadsereget. Ám a két részre bontás egyáltalán nem lehetetlen, a hadviselésben

conditio sine qua non, hogy szétválik a hadsereg. Felvetésem tehát az lenne, hogy ha az ellenség közeleg, két 40 ezer fős vagy egy 30 és 50 ezer fős részre kell bontani a hadsereget, s két külön helyszínen kell gyülekeztetni őket.

10

Az a javaslatom, hogy ha az államot már nem tudjuk megvédeni, áldozzuk fel, hogy a hadsereget megmentsük. Az állam által felállított csapatok közül kiválasztok egy 50–60 ezer fős, jól szervezett sereget. Ennek megőrzésére és ellátására iránnyul minden figyelmem az egész háború alatt. Ez a sereg testesíti meg számomra innentől fogva a királyságot, amelyet elvesztettem. Ha ebben a seregben a háború végén még mindig van némi erő, olyan lesz a királyság restitúciójában, akár egy biztos váltólevél. Olyan erős váltólevele, amilyen erősnek sikerült megmaradnia.

11

A háború kitörése esetén az alábbi hadműveletek lennének elképzelhetők:

1. Poroszország és Ausztria megtámadja Szászországot, és bénító csapást mér rá; vagy a poroszok szövetséget kötnek a szászokkal a Szászországba bevonuló franciák ellen.
2. A szövetséges porosz és osztrák csapatok hadműveleteket hajtanak végre a Lengyelországban állomásozó ellenséges csapatokkal szemben.
3. Az ellenség Mark Grófság és Poroszország ellen hajt végre műveleteket a Balti-tenger és az Alsó-Elba felől.

Az első pontban vázolt helyzet rendkívül fontos, ezért itt minden olyan csapatot be kell vetnünk, amelyek a többi pontban vázolt művelethez felállított csapatokon felül megmaradnak. Ha az ország nem tud nagyobb hadsereget felállítani, csak akkorát, amely a szászországi művelethez elegendő, akkor az egész hadsereget ide kell küldenünk.²⁹ Ez persze nem zárja ki azt, hogy később más műveletekben is részt vegyenek. A második pontban vázolt hadművelet alárendelt szerepet tölt

²⁹ De csak erre a célra, mert ebben az esetben Szászországot nem lehet olyan félnek tekinteni, amelynek védekező támogatást nyújtunk Franciaországgal szemben. (*Clausewitz jegyzete.*)

be, csak akkor valósulhat meg, ha a Szászországnak szánt csapatokon kívül is maradnak még hozzá erők. A harmadik pontban leírtak esetében nem tudunk védelemmel kapcsolatos gondolatokba bocsátkozni.

Az erődökbe felállított helyőrségek csak a csapatok létszámát csökkentik. Jelen helyzetben be kell látnunk, hogy nincs is mindegyikre szükség. Ahogy azt is, hogy az erődöket úgy is lehetséges tartani, ha a helyőrséget a háború kitörésekor gyorsan, ám kiválóan megszervezett milíciákkal erősítjük meg. A védelemre való berendezkedésről szóló hosszabb megjegyzéseim után térjünk rá a támadóhadsereg jellemzőire, hogy lássuk, miként lenne érdemes megkezdeni egy hadjáratot.

12

Természetesen egy ilyen hadsereg számára sem elhanyagolható tényező, hogy hol gyülekeztessük a csapatokat. Ugyanakkor a csapatok összpontosításának helyszíne nem tud annyira kedvezőtlen lenni, hogy akadályozza a hadműveletet. Hacsak a parancsnok nem hagyja magukat valahová beszorítani, ám ez a kétbalkezesség igen magas foka lenne.

Egy ilyen hadsereg nagy valószínűséggel az Alsó-Elba környékén gyülekezne, vagyis Magdeburg és a tengerpart között. Az első alapszabály, amely a támadóhadsereg tevékenységét megkönnyíti, már a kormány korábbi magatartásában is kirajzolódott. Ennek lényege, hogy mindent meg kell tennünk azért, hogy az ellenség azt higgye, csupán védelemre rendezkedtünk be. Ha sikerül így félrevezetnünk az ellenséget, a siker nem marad el.

A kormány úgy tesz, mintha hatalmas raktárak létesítését rendelné el, olyan helyeken, amire az ellenség azt hiheti, a védelmet szolgálják. Ezek tényleges kialakítását azonban olyan intézkedésekkel akadályozzák meg, amelyek a gondatlanság és hanyagság látszatát keltik. Ezzel pedig teljes zavart keltenek. Erre a cselre persze felesleges sok eszközt áldozni, hiszen a kormányok a valóságban is találtak már ilyen helyzetben magukat, vagy voltak szemtanúi hasonlónak. A fegyvertárak létesítése az egyetlen olyan védelmi intézkedés, amelyet nem szükséges végrehajtani, hanem csak elhíttetni. Minden mást ténylegesen is ki lehet építeni, mert abból sem származik hátrány, ha végül nem használják fel őket. Ilyenek például a sánctáborok. A valódi előkészület, amelyet egy támadás előkészítésénél meg kell tennünk, a hadsereg belső szervezettségének megteremtése. Hiszen ez az, ami ténylegesen meghatároz egy hadsereget. Ez az ellenség számára annyira jelentéktelennek tűnhet,

s egyébként is annyira sokféleképpen érthető, hogy sejtésük sem lehet arról, mi történik pontosan. Erről még később szólni fogunk.

Ha tehát az állam és a hadsereg élén álló vezetők képesek szándékaikat titokban tartani, a titkot elméjük legmélyére zárni, vagy maximum a legközelebbi segítőt-iket beavatni, lehetetlenné válik, hogy az ellenség a belső szervezésből valamit is megsejtsen. Hacsak a hadsereg nincs tele kémekkel.

Másfelől az is nagyon fontos a porosz kormányznak, hogy pontos híreket kapjon, ami nagyon is lehetséges. Ha erre megfelelő szervezeteket hoznak létre, akiket jól megfizetnek, s ezért lelkiismeretesen teszik a dolgukat, javarészt pontos híreket fognak kapni. Ugyan előfordulhat, hogy egyszer-egyszer hamis hírek érkeznek, de nem ez lesz a jellemző. Főleg nem Németországban.

Támadóhadseregünk parancsnoka tehát azt a látszatot akarja kelteni, hogy kizárólag védekezésre rendezkedett be, mégpedig egy helyre, egy védőállásba összpontosítva az egész haderőt. Ez persze nem azt jelenti, hogy korábban nem hozott támadással kapcsolatos intézkedéseket is, ezeket csupán egy időre felfüggeszti. Ezek a lépések még inkább a határozatlanság és gyengeség látszatát fogják kelteni. Az ellenség hatalmas túlerővel közelít majd a hadsereghez. Feltehetően azt tervezi, hogy szokás szerint megpróbál a hadseregről egy vagy két részt leszakítani, hogy a csapatok oldalát és hátát fenyegethesse. Ezt követően, talán a második vagy a harmadik napra – hiszen a franciák igen gyorsan dolgoznak – azt tervezik, hogy jelentős túlerővel több ponton megtámadják a hadsereget.

Ám a tervezett támadás előtti este a porosz parancsnok hirtelen az egyik [francia] kikülönített seregtesthez vonul, s hajnalra legyőzi őket. Ha szükséges, más hadosztalokra is rátámad, hogy szabadabbá tegye az utat. A parancsnok tehát az ellenség belső vonalán tör végig, s ha más lehetősége nincs, az ellenség csapatai mögött foglal állást. Ezzel lehetetlenné tette az átjárást az ellenség számára a saját országa felé, s fel is zenghet a győzelmi ének, hiszen az ellenséget bekerítették, s útját elvágják.

Hadseregünknek ezen első felvonulásában hadműveleteik egyik legfőbb vonása érhető majd tetten. Mivel ez az eljárás úttörőnek bizonyul, biztos vagyok benne, hogy egy ügyes parancsnok számára adódni fog alkalom, hogy fontos csapást mérhessen valahol az ellenségre, hogy ezzel dicsőségesen indíthassa a hadjáratot. Hiszen ritkán fordul elő olyan helyzet, hogy az ember legalább részleges győzelmet ne arathasson azzal, hogy önmagát is elvágja a hátországtól. Ám ez esetünkben egyáltalán nem nagy áldozat. Ha a parancsnok ebben az ellenség háta mögött lévő állásban nem tud további jelentős hadi vállalkozást véghez vinni, nem várja

meg ott, hogy az ellenség rátámadjon. Ehelyett azon helyekre irányítja menetét, amelyeket további hadműveleteihez kiválasztott.

Itt semmi mást nem akartunk szemléltetni, csak azt, hogy a támadóhadzsereg hogyan kezdi meg hadjáratát. Célunk az volt, hogy az olvasó képet kaphasson arról, miként lehet ezt a módszert a gyakorlatban alkalmazni. A hadjárat folytatásáról azonban nem tudunk érdemben értekezni anélkül, hogy ne vizsgálnánk meg a hadsereg azon jellemzőit, amelyek a hadműveletek szempontjából fontosak.

A hadsereg tehát folytatja menetét, az ellenfelet pedig ez a módszer továbbra is nagyon meglepi, ezt próbáljuk kihasználni, a módszert pedig továbbfejleszteni. Ehhez azonban meg kell vizsgálnunk, hogy:

1. Milyen előnyökre tudunk szert tenni, ha ilyen hadsereget alkalmazunk?
2. A tervezett hadművelet típusa valóban végrehajtható-e?
3. A hadművelet során milyen általános eljárásokat kell végrehajtanunk?
4. Fel tudjuk-e vázolni legalább nagy vonalakban, hogy milyen lehetőségei lennének a porosz hadseregnek?

13

Egy hadsereg, amely saját biztonságáért, sőt megmaradásáért küzd, kétszer vagy akár háromszor is erősebb lehet, mint az a hadsereg, amely „csupán” egy országot véd. Igaz ez még akkor is, ha hatalmas és egyenetlen terepviszonyokkal rendelkező hadszíntéren kell küzdenie és ilyen területeket kell fedeznie (márpedig Németország ilyen). Egy megmaradásáért küzdő sereg első hadjárata tehát kétszer vagy háromszor annyi kárt okozhat az ellenségnek. Az okozott kár nagysága attól függ, hogy a hadvezér mennyire képes előnyt kovácsolni a helyzetéből. Azt nem tudom pontosan megítélni, hogy ennek nagyon nagy hadseregek esetében is érvénye van-e. Azt azonban biztosan állíthatom, hogy kisebb hadseregeknél biztosan működik. Még pontosabban olyanoknál, amelyek nem elég nagyok ahhoz, hogy egy teljes országot megvédjenek és fedezzenek. Egy ilyen hadsereg nem minden hadszíntéren lehet egyformán sikeres, ez magától értetődik. Itt azonban nincs lehetőségünk a hadszíntér és annak jellemzőinek vizsgálatára. Csupán annyit jelenthetünk ki, hogy nagy és egyenetlen terepviszonyokkal rendelkező hadszíntéren – mint amilyen Németország is – a hadsereg igenis képes előnyre szert tenni. Az egyik ilyen előny származhat abból, ha meglepjük az ellenséget. Háborúban ugyanis ez a szerencse lelke.

Az ellenséget az egész hadjárat alatt bizonytalanságban tarthatja egy olyan hadsereg, amelyről úgy tűnik, nem kötődik pontosan meghatározható helyszínekhez. Az ellenség így nem tudja, mire számíthat és honnan. Egy ilyen hadsereg a hadjárat nagy részét nagyobb raktárak támogatása nélkül csinálja végig. Kötött helyszínek nélkül az ellenségnek nem lesz elképzelése a hadsereg mozgásáról vagy terveiről, így kénytelen lesz kivárni, hogy ők kezdeményezzenek.

A második előny, hogy az ilyen hadseregek képesek minden politikai és katonai körülményt kihasználni. Vezérelvük ugyanis a folyamatos mozgás. Ennek köszönhetően pedig más hadseregeknél hatékonyabban tudják erejüket egy pontra összpontosítani, s ott akkora hatást elérni, amelyre erejük és méretük miatt egyáltalán nem számítottunk. Németország területén nem lesz olyan hadjárat, amelyet ne segítenének ezek a körülmények. Hol máshol lenne több ilyen segítség, mint itt, Németföldön, ahol a franciák hadszíntere csupa összetartó és széttartó szövegekből áll, ahol még mindig vannak független területek, amelyek egy válság esetén csak még erősebben védik majd függetlenségüket, ahol az elnyomottak szelleme szakadatlanul a megváltásért kiált, ahol minden erővel fessegetik a láncot, amely a rabigához köti őket? Egy 30 ezer emberrel, egyetlen ponton elért győzelem is képes több százezer embert megállítani, sőt akár visszavonulásra kényszeríteni.

A harmadik előny, amely egy ilyen hadsereget minden más hadseregnél erősebbé tesz, hogy nincs más lehetősége, csak a támadás. Hiszen ha nincs mit védenie, nem is rendezkedhet be védelemre. Az a haderő, amely pedig vele szemben helyezkedik el, vagy még inkább, amit utánaküldenek, hogy megfigyelje tevékenységét, mindig csak védekező szerepben maradhat. Ám ez a védekezés nem is valódi védekezés, sokkal inkább a támadóhadsereg megfigyelése. Azt hiszem, egy háborúban nincs ennél előnytelenebb helyzet. Mindez rámutat arra, hogy ha az ellenség nem akarja futni hagyni a támadóhadseregünket és szembeszáll vele, jóval erősebb hadsereget kell bevetnie, ha fel akarja venni a versenyt a miénkkel. Nekünk pedig pontosan ez volt a célunk.

Ha egy hadsereg a védelmében álló országot kedélyesen átengedi az ellenségnek, s megalégszik csupán az ország birtoklásának jogával, nem fogja tudni megakadályozni, hogy az országot végül teljesen kiszipolyozzák és megszerezzék. Bár ezzel valóban megóvhatja az országot attól, hogy hadszínterré váljon, s elérheti,

hogy lényegesen kevesebb katonát vezényeljenek oda. No de gondoljuk végig! Ha az ország megvédése mellett döntünk, a megvédendő terület nagysága napról napra zsugorodni fog. A területek először baráti kézbe kerülnek, ezért rövidesen ismét háború dúl majd rajtuk, s végül ellenséges kézre kerülnek. Tagadhatatlan, hogy az ország ezzel nem sokat nyer. Másik oldalról vizsgálva azonban meg kell említenünk, hogy támadás esetén az ellenség hadszíntere feltehetően elsorvad és kietlenné válik, a pusztá védekezés ezzel szemben kevesebb ilyen hatást hagy maga után.³⁰ Ahhoz, hogy a lehető legjobban tudjam érzékeltetni, hogy ez a pont mennyire lényeges, elegendő a következő példát megjegyezni. Még ha a konkrét csatákban a hadiszerezése nem is szegődött mellénk, nem lehetetlen egy országot csupán egy 50 ezer fős hadsereggel úgy feldúlni, hogy az ellenség a következő évben kénytelen legyen elhagyni azt, hacsak nem akarnak éhen halni.

Ám nem csak azzal számolhatunk, hogy az ellenség hadszínterét, jelen esetben tehát azt a területet, amely kényszerített szövetségeseihez tartozik, kizsákmányolhatjuk. Azzal is számolhatunk ugyanis, hogy saját tartományai is védtelenek. Mi sem sekélyesebb annál a gondolatnál, hogy a Rajna és annak erődjai, a francia lakosság szellemisége, a kormány elővigyázatossága és a befektetett energiája lehetetlenné teszik a betörést Franciaországba! Vagy tán Bonaparte gyalázatos terveinek sohasem lesz ára? Az elszenvedett hátrányokkal fizet majd a hóhérnak! Csak igen jelentős erőfeszítések árán tudnák megakadályozni a franciák, hogy egy olyan sereg, amelynek más dolga sincs, kisebb vagy nagyobb betöréseket hajtson végre a határ menti tartományaikban és megsarcolja őket. A franciákat ismerve nekik ez egyet jelentene a rablással, számukra ugyanis ez a kettő úgy hasonlít egymásra, mint két tojás. Jelentős védekező intézkedéseket tenni, mikor éppen döntő támadóharcokat kell folytatnunk, egyike a legtarthatatlanabb helyzeteknek, amely már sok hódítót visszavetett. Tapintatlanságnak tűnhet erről tovább értekezni, de nem tudom megállni, hogy meg ne valljam, szinte kalapál a szívem az izgatottságtól, ha csak elképzelem, milyen hatalmas és hallatlan dolgokat lehet elérni még ilyen helyzetben is! Ám még mielőtt valaki saját gondolataim felmagasztalásával vádolna, lezárom ezt a témát, a következőkben már csak arra térek ki röviden, milyen hatást érhetünk el az ellenséges hadszíntéren.

Ó, kérem, higgyék el nekem, mi sem ellentétesebb a franciák rómaiaktól eltanult hódításrendszerével, mint a mesterségesen létrehozott vazallusrendszerük

³⁰ Meg kell jegyezni, hogy a védekezésről csak azért esik többször is szó, mert ilyen kis erővel azért a rendszeres támadás lehetetlen. (Clausewitz jegyzete.)

kellős közepén vezetett háború. Ha itt tűzzel-vassal riogatnak, katonák dűlják a vidéket, éhség és kétségbeesés terjed, az olyan lesz, mint a legerősebb mérge a testnek. Az erő és a tehetetlenség mezszyjén fognak lebegni, s a mérge ebben az állapotban tudja csak igazán kifejtteni a hatását. Ezeknek az országoknak azonban nem adhatjuk egy szempillantás alatt vissza az erejét. Amennyiben ez lehetséges lenne, biztosak lehetnénk abban, hogy a franciák igen gyorsan megfizetnék annak a játéknak az árát, amelyet ezen országok fejedelmeivel játszottak. Még akkor is, ha esetleg közben területük gyarapodott is. Ám nem kölcsönözhetünk nekik olyan erőt, amely bátorságot is ad, így csak eszköztelenné tehetjük őket, hogy velünk ne szállhassanak szembe, de az elnyomó rendszer ellen dolgozhassanak.

Ez persze a legelőnyösebb folyamatok közül nem a legkívánatosabb, de ez így lesz, mert meggátolni nem lehet. Ha akad olyan német fejedelem, akinek megvan a bátorsága ahhoz, hogy hozzánk csatlakozzon, mi barátként üdvözljük. Amennyiben a fejedelem a legerősebbek közé tartozik, akkor egy új, erős szövetség magjához csatlakozik, amelyet ugyan a kétségbeesés hívott életre, de annál erősebb. A kérdés csak az, hogy elegendő néhány másod- vagy harmadrangú fejedelem megnyerése ahhoz, hogy más fejedelmek és azok népei is szövetséget lássanak bennünk és csatlakozásukkal létrejöhessen egy olyan szép és áldott szövetség, amelyet még nem látott a világ. Márpedig mindenki érzi, hogy ez egy olyan fontos ügy, amelyért szívesen felajánljuk teljes hadseregünk erejét. Itt már nem említem az előnyök között azt a tényt, hogy Németföldön sok olyan terület van, amelyeket szövetségesként megnyerhetünk magunknak, s közülük olyanok is akadnak, amelyeket erről nehézségek nélkül meggyőzhetünk. Ezt ugyanis a politikai konjunktúrák kapcsán már felvezettem.

A hadseregek kiegészíthetők. Egy, némi szerencsével és tehetséggel megáldott hadvezér pedig mindenütt talál forrásokat a veszteségek pótlására. Egy ilyen hadvezér serege minden veszteség után újjáéled, s ha elég ügyes volt ahhoz, hogy csapatai visszanyerjék korábbi erejüket, az ellenség győzelmének emléke sem marad. Egy olyan hadseregnek pedig, amely nem egy államot vagy egy konkrét, jól körülhatárolható területet véd, nincs is másra szüksége. Hogy ez miként lehetséges, arról még később beszélni fogunk. Itt csupán az állam azon sajátosságára akartunk rámutatni, hogy ha egy állam egyszer elbukott, az azt megelőző állapotát szinte lehetetlen

viSSzahozni. Az ellenség győzelmei pedig csak tovább erősítik az elbukottság érzését. Ezzel szemben egy állam nélküli hadseregnél ez az érzés csupán átmeneti. Így hát számomra sokkal kevésbé tűnik veszélyesnek, ha egy válságos helyzetben a hadsereg és nem az állam megmaradására alapozunk. Duplán előnyös lenne, ha a hadsereg azután is stabilan megmaradna, miután mindent megtett, hogy megvédje az államot. Ez persze Poroszország esetében nem ilyen egyszerű. Ha a hadsereg nem tudja megvédeni az államot Franciaországgal szemben, akkor egészen az orosz határig visszaszorítják őket. Ha pedig e szerencsétlen védekezés végére még marad olyan erős, hogy továbbra is hadseregnek hívhatjuk, és Oroszország ebben a pillanatban hadat üzen Franciaországnak, akkor Poroszország királya ettől fogva nem lesz más, mint egy menedéért és védelemért esedező menekült. Innentől minden politikai erejét elveszti, s nem lesz több egy közembernél. Őrizkedjünk attól a gondolattól, hogy ha a hadseregünk segít az oroszoknak csatákat nyerni, ők majd ezért nem nyújtják be a számlát, vagy esetleg még hálásak is lesznek. Ha valamit, ezt megtanulhattuk az előző háborúból. Ha valaki azt akarja, hogy a politika világában még tekintélye maradjon, annak el kell érnie, hogy továbbra is szabad akarata és választása maradjon. Ha valakiről tudják, hogy kényszerből cselekszik, annak sohasem lehet politikai elismerés a jutalma, sőt még erkölcsi vagy személyes elismerés sem. Jaj azoknak, akik elhiszik, létezésük ilyen kényszerek mellett is megmaradhat! Ezen túlmenően ilyen körülmények között a porosz hadsereg megmaradása sem lenne hosszú távon biztosított, ugyanis a szövetségesek területén tartózkodna, s ott nem állnának rendelkezésre a feltételek a hadsereg kiegészítésére.³¹ Ha tehát a porosz hadsereg nem láncolja magát az államhoz, megelőzhető, hogy adott esetben vele bukjon. Ha az állam bukása elkerülhetetlen, akkor – álláspontom szerint – az állammal szemben választhatjuk a hadsereget. Sőt kijelenthetjük, hogy bölcsebb döntés a hadsereget felruházni az uralkodói jogokkal, semmint azokat továbbra is az államhoz kötni.

Végül pedig van még egy különleges előnye az ilyen hadseregeknek, mégpedig az, hogy nagymértékben képesek befolyásolni a közvéleményt. Minden egyes győzelem,

³¹ Természetesen más lenne a helyzet, ha az oroszok a poroszokkal egyidejűleg üzennék hadat Franciaországnak, és így velünk együtt védenék az országunkat, de itt nem erről van szó, mert ez ellentétes azzal a politikával, amelyből kiindultunk. (*Clausewitz jegyzete.*)

amelyet ez a hadsereg arat, háromszoros befolyással alakítja a népek véleményét. Pontosan azért, mert új és rendhagyó hadműveleteket hajt végre. A nagy tömegek, ha nem a saját cselekedeteikről van szó, akkor mindig nyitottak az újra és ismeretlenre. Ha ezeket még szerencse is kíséri, az emberek gyorsan csodaszert fognak látni benne, sőt, akár babonás bizalommal is elkezdnek kötődni hozzá. Ám azt is meg kell jegyezni, hogy egy ilyen hadsereg váltakozó hadi sikere is hatást gyakorolna a közvéleményre. Mivel a publikum szeme láttára végrehajtott hadműveleteik célja gyakran változik, így nincs is semmiféle mérce, amellyel sikereiket ténylegesen mérni vagy legalábbis valamihez viszonyítani tudnák. Ezért nem marad más, mint hogy arra a pozitív benyomásra hagyatkozzanak, amelyet morális meggyőződésük kelt bennük. Az elszenvedett vereségeket pedig, mivel azokat a hadsereg gyorsan kiheveri, és tulajdonképpen nyomot sem igazán hagynak maguk után, gyorsan elfelejtik. Ezzel szemben az ellenség felett aratott győzelmeket a kiismerhetetlen haditervekhez kötik majd. Ám még ha a világ szemében csak vereségeik miatt válnak is ismertté, az ezek keltette kedvezőtlen benyomásokat elnyomja majd a csodálat. Hiszen csodálni fogják, hogy mily fáradhatatlanul emelkednek fel újra és újra poraikból. Ámulni fognak, ahogy csodával határos módon megint és megint újjászületnek. Hadvezérükről pedig azt mondják majd, olyan bátor, hogy még a szerencsétlenségben is megállja a helyét. Azt pedig bizonygatnom sem kell, hogy a közvélemény hangja – amelyről mi itt most oly hosszasan beszéltünk – milyen sokat számít Németország és Európa jelenlegi politikai helyzetében.

[Carl von Clausewitz fent közölt írását a következő levélhez csatolva küldte el Gneisenau tábornokhoz.]

1812. február

Elküldöm hát Önnek teljes írásomat. Olvasásakor, kérem, legyen elnéző, tekintsen el attól, hogy nem tökéletes. Ha túl sok időt nem is tud rá szánni, kérem, fűzzön hozzá annyi megjegyzést, amennyit csak hozzá tud, ne tartsa őket magában. Ad marginem³² írjon le mindent, ami csak eszébe jut. Hiszen csak így válhat belőle tűrhető munka. Ezen túlmenően, be kell vallanom, hogy úgy látom, e munkát nem fogjuk tudni olyan hamar megjelentetni, hogy politikai hatása legyen. Ezzel már elkéstünk. De miket beszélék? Hogyan is lehetne a mi körülményeink között egyáltalán valamiféle

³² Ad marginem (latin): a margóra. (A szerk.)

politikai hatásra számítani, amikor egy ilyen irat a kormányt bizonyosan inkább a jó ügy ellen hangolná, semmint megnyerné azt számára. E munka célja valójában tehát inkább csak az lehet, hogy nézeteinket a világ szeme elé tárjuk. Úgy tekintek rá csupán, mint azon férfiak érdemeinek méltatására, akik a trón színe előtt e nézeteket képviselik. Emiatt talán illetett volna megneveznem ezeket a személyeket és még inkább érvényre juttatni egyéniségüket. Ám attól félek, hogy ez személyes pártháború jelleget kölcsönözne az ügynek. Ezt elkerülendő igyekeztem mindig úgy fogalmazni, hogy az olvasók még véletlenül se érezhessék úgy, hogy az írást csak jól lepezett klientizmus³³ hatja át, nem pedig valódi hazaszeretetet. Ebben az esetben a megjelenés ideje egyben a távozásunk ideje is lenne. Bármikor is jelenjen meg, néhány olyan dolgot mindenképp ki kell hagynom belőle, amelyek alapján könnyen felismerhetnek. Kérem, mindent, amit küldtem, tartson gondosan hét lakat alatt. Ezt azért is kérem, mert a kéziratok között van néhány, amit nem én írtam, azokat a vázlatokat Boyen³⁴ készítette.

Az ön hűségese, odaadó barátja

Cl.

³³ Politikai szakszóként akkor beszélünk kliensrendszerről, klientelizmusról, amikor az üzleti, politikai életben a meghatározók a baráti vagy egyéb személyes kapcsolatok. Sajó András megfogalmazásában: „A kliensrendszer olyan, a társadalmi viszonyok sokaságát átfogó társadalomszervező kapcsolatrendszer, mely a piaci kapcsolatokkal, a demokratikus politikai döntéshozatallal és a hivatali szakszerűséggel szemben a patrónus sorsához kapcsolódó személyes hűsége épül.” Forrás: Új Szó Online 2005.

³⁴ Ludwig Leopold Gottlieb Hermann von Boyen (1771–1848) porosz tábornok, katonai író, a Porosz Királyság hadügyminisztere. A napóleoni háborúk alatt ő volt a porosz Landwehr megszervezésének egyik legfőbb stratégája. Forrás: Prussian Machine [é. n.]. (A szerk.)

HITVALLÓ EMLÉKIRAT ¹

Én jól ismerem a nyugalom értékét, azt is, hogy mily kellemes a társaságban töltött idő, ismerem az élet örömeit. Én is boldog szeretnék lenni, mint bárki más. Ám bármennyire is vágyom e javakat, nem vagyok hajlandó őket aljasság és becstelenség árán megszerezni. A filozófia arra tanít bennünket, hogy tegyük kötelességünket, szolgáljuk hazánkat, ha kell, vérünk árán is. Arra tanít bennünket, hogy hazánkért áldozzuk fel nyugalmunkat, és igen, ha kell, életünket is.

– Nagy Frigyes hátrahagyott művei

E kicsiny írás célja, hogy igazolást szerezzen azok politikai nézetének, akik igenis szükségesnek tartották a Franciaországgal szembeni ellenállást, ám végül engedniük kellett az uralkodó véleményének. A célja az is, hogy igazolja azokat, akiket végül nézeteikért túlbuzgó bolondoknak, veszélyes forradalmároknak vagy meggondolatlan locsogóknak kiáltottak ki.

Ki róhatná fel ezeknek az embereknek, hogy e pillanatban megfontolt férfiaként, érett, higgadt ítélettel akarnak fellépni? Ki róhatná ezt fel nekik azután, hogy abban a pillanatban, amikor elhagyták a hadszínteret, életük boldogságát és mindent, amihez úgy ragaszkodnak, hátrahagytak, mert képtelenek voltak odaadással szolgálni hazájuk gyűlölt ellenségét, akit szívük mélyéből megvetettek. Véleményüket eddig – a kormány iránti tiszteletből – nem fedhették fel, a közvélemény

¹ A mű eredeti címe: Bekenntnisdenschrift. A szöveg keletkezésének feltételezett ideje: 1812. január–február. A mű címe nehezen fordítható le, amennyiben a szó szerinti értelmezés szerint a szerző hitvallását tartalmazza. A mű szövege alapján értelme lehet mind politikai, mind hazafiúi hitvallás, valamint a haza sorsáért kifejezett aggodalmakat tartalmazó emlékirat is. A német nyelven már több helyen publikált szövegváltozatok közül a fordítói, valamint a szerkesztői munka során az alábbi kiadásokat használtuk fel: CLAUSEWITZ 1980: 140–216; 1966: 682–751. A műhöz írott egy oldal terjedelmű, francia nyelvű melléklet közlésétől a szerkesztők eltekintenek. (A szerk.)

hangjait sem hallhattuk, mert elnyomta a külső erőszak. Így itt most megkísérlük véleményüket más véleményekkel egyenrangúvá tenni. Bizonyára egy király csakis méltányolhatja azon férfiak törekvését az igazságra, akiknek önzetlen szolgálata-ról már többször meggyőződhetett, akiknek szívében az ő ügye iránt mindig is a legőszintébb lelkesedés lobogott, s akik a legrátermettebb hivatalnokai közé tartoztak. Ha Poroszország már teljes mértékben Franciaország karmai között van, akkor a férfiak, akik itt most megteszik hitvallásukat, már valójában nem is tartoznak ehhez az államhoz (jóllehet örökre hűséggel őrzik szívében a hont), így ez az írás nyugodtan megjelenhet, anélkül, hogy a kormányt akár csak a legcsekélyebb módon is kompromittálná.

ELSŐ HITVALLÁS

Északon kétségkívül újabb háború közeleg. Talán e háború kitörése késlekedik még néhány hónapot, de az, amivel sokan ámtíják magukat – hogy a vihar majd végleg eloszlik – teljességgel lehetetlen. Minden külhoni, aki részvétellel fordul a porosz állam felé (kétségkívül bőven akadnak még ilyenek), aggodalmas várakozással tekint elébe annak, hogy milyen sorsot hoz az országnak ez az eljövendő újabb katasztrófa. Ám nemcsak országunk sorsa, hanem politikai magatartása is általános és élénk érdeklődés tárgya. Mind azt kívánják majd, hogy Poroszország – még ha a végén el is bukik – legalább becsülettel harcoljon, s végzetéhez dicsőséggel jusson el. Ez a kicsi írás, mint magánvéleményünk megvallása, tehát elsősorban ahhoz a néhány kedves barátához és honfitárshoz szól, akik egyetértenek velünk. Azokhoz a honfitársakhoz is szól még, akik kiállnak minden részvétel ellen azon döntésekben, amelyek meghozattak, s amelyek megkövetelik, hogy idővel megbánják őket és megfizessenek értük. Talán még sokan lesznek olyanok, akiknek szívében e néhány sor felébreszti a kötelesség és becsület érzéseit. Talán e sorok pár fénysugárral megvilágítják majd néhányak elméjét. Ezen fénysugarak pedig talán elűzik a félelem kísérteties szörnyét, s rávilágítanak arra, hogy mi is a valódi veszély, és segítenek elválasztani őket azon veszélyektől, amelyek csupán a képzelet szülöttjei.

Poroszország 1794 óta mindössze egyetlen harcot vívott meg sikerrel.² Egyetlen harcot, amely nemcsak hogy igen rövid ideig tartott, de túlságosan kevés

² A kaiserslauterni csatára utal a szerző, amelyet az első koalíciós háborúk idején vívtak. A csata 1793. november 28-a és november 30-a között zajlott le, a Lazare Hoche vezette moselle-i francia hadsereg és a Károly Vilmos Ferdinánd braunschweigi herceg által irányított porosz haderő között.

erőfeszítéssel és akaratereővel vívták, ezért ennek esetében mások akár jogosan hivatkozhatnak a teljes kétségbeesésre.

Ám azt hiszem, hogy ettől az államtól sokkal inkább azt várja egész Európa, hogy szembeszálljon a teljes elnyomással és megsemmisítéssel, és életre-halálra szóló küzdelemben méltónak bizonyuljon Frigyes nevéhez.³ II. Frigyes neve miatt pedig – amely ott van minden porosz szívében – joggal gondolja az egész világ, hogy nálunk, Poroszországban még ér valamit a meggyőződés. Hogy nálunk, Poroszországban a kötelesség, az erény és a becsület szavak még jelentenek valamit. Ezek nálunk még nem tűntek el az idő folyamán, sőt új erőre kaptak, s csak nemes dühöt kölcsönöznek nekünk! A valóságban azonban, a már elnyert becsületről és dicsőségről sokat beszélni, úgy, hogy az éppen nincs veszélyben, merő hiúság. A világot egyébként is megkímélhettük volna a sok frázis hangoztatásától, amivel oly gyakran a terhére voltunk. A sok szócséplés méltatlannak, sőt megvetnivalónak tünne, ha most azt látná a világ, hogy a becsülettel vagy gyalázzattal mit sem törődve, gyáván elbujdosunk a veszély elől.

Még mindig hihetetlennek tünik, hogy mindenki Frigyes nevét emlegeti, és nem csak azok, akik tanúi voltak tetteinek. Hihetetlen, hogy mindenki csak azt tartja megfelelőnek, ami Frigyes modorát idézi, minden más maró gúny tárgy lesz. Ám a leghihetlenebb mégis az, hogy ezek semmit sem tesznek az uralkodóházért vagy az állam becsületéért, sőt beletörődnek abba, hogy megvetés tárgyává lesznek. Micsoda méltatlan utódai ezek annak a hős nemzedéknek, amely Frigyes alatt tiszteletet és együttérzést vívott ki a poroszok számára.

Semmiképp sem az a szándékom, hogy teljes képet adjak a közvéleményről vagy a poroszországi közhangulatról, ehhez nincs elég tapasztalatom. Hiszen jómagam javarészt csak a fővárost és a rangosabb városokat ismerem. Ám pusztán azáltal, hogy ünnepélyesen elhatárolódom attól a közvéleménytől, amely körülvesz, kénytelen vagyok röviden érinteni főbb vonásait. A vélemény, amely szerint [egyedül] szembeszállhatnánk Franciaországgal, mára szinte teljesen eltűnt. A legtöbben úgy vélik, hogy ehhez egy feltétel nélküli szövetségre van szükség, arra, hogy

Felemás siker volt, mivel a poroszok nem aknázták ki sikerüket, így a francia hadsereg képes volt arra, hogy visszavonuljon a Moselle folyón át. Forrás: RICKARD 2009b. (A szerk.)

³ II. Frigyes legjelentősebb eredményei közé tartozik a sziléziai háborúban elért katonai sikerek, a porosz hadsereg újjászervezése, Lengyelország első felosztása, valamint a művészetek és a felvilágosodás pártfogása. Mivel uralkodása alatt Poroszország jelentős mértékben megnövelte területeit, valamint elindult a katonai nagyhatalommá válás útján, így Nagy Frigyes (németül: Friedrich der Große) néven vált ismertté. Forrás: ANDERSON [é. n.]. (A szerk.)

Poroszország feltétel nélkül alávesse magát, ami végül majd az uralkodóház jogainak csorbulásához vezet. A legtöbben a rossz ezen árnyalatát szemüket lesütve egy vállrándítással elfogadják. Nagyjából így jellemezhetném a közhangulatot. Aztán vannak olyanok, akik azzal tűnnek ki, hogy szemtelen módon hangoztatják a biztonsághoz és a polgári tulajdonhoz való jogot, és azt, hogy ennek mindent alá kell rendelni: a király jogait is, a király becsületét is, sőt, a király biztonságát és szabadságát is!

Röviden összegezve tehát nagyjából ez maga a közvélemény. Az egyes társadalmi csoportokat, s azon belül az egyént csak az különbözteti meg egymástól, hogy mindezt milyen módon fogalmazzák meg és milyen módon követik. A felsőbb társadalmi csoportok romlottabbak, az udvari és állami hivatalnokok a legromlottabbak. Esetükben nem csupán arról van szó, hogy ők nem csak nyugalmat és biztonságot kívánnak, mint mások, vagy hogy elszoktak attól a gondolattól is, hogy veszélyek közepette teljesítsék kötelességüket. Hanem arról is, hogy kérelhetetlen gyűlölettel üldöznek mindenkit, aki nem esik kétségbe, ha a jövőre gondol. Hiszen mit is eredményez a kétségbeesés? Azt, hogy megbecsülik a jelenlegi állapotokat, s még az elkövetkező sokkal rosszabbat is előnyben részesítik az ellenállással szemben. Aki tehát nem veszítette el a hitét abban, hogy az állam a kötelesség és a becsület útján is megőrizhető; aki nem hiszi, hogy egy államnak csak a feltétlen, gyalázatos alávetettség a kötelessége, aki nem gondolja úgy, hogy becsületre már nincs is szükség, az az állam ellenségének számít. Akik ellenkezően gondolkodnak, biztosak lehetnek benne, hogy a kötelességeiket feledő állami hivatalnokok gyűlölni és üldözni fogják őket. Sőt nyilvánosan megrágalmazzák, a király előtt bevádolják, mi több, elárulják a francia követnek. Így lettek hát a valódi hazafiak, akik őszintén és jó szándékkal viseltetnek a király iránt, a közvélemény üldözöttjei. Az önző, gyáva, rosszindulatú hitványok pedig azzal vádolják őket, hogy egy állam- és királyellenes szövetség tagjai.

Ki ne hallott volna még a Tugendbundról,⁴ amelyet nevetséges módon a végletekig üldöztek? Bár azok, akiket e szövetség vezetésével vádolnak, vagy a legtevékenyebb tagoknak tartanak, jóformán azt se tudják, hogy ez a szövetség egyáltalán létezik, pláne azt, hogy milyen formában. A legarcátlanabb hazugságokkal igyekeznek ezt a rémes hazugságokkal kiszínezett szövetséget úgy feltüntetni, mint

⁴ Az úgynevezett Tugendbund (Erény Ligája), 1808 tavaszán Königsbergben (Poroszország) mint „erkölcsi-tudományos egyesület” jött létre. Az egyesület célkitűzése: a hazaszeretet ápolása az összeomlott Poroszországban, egy felkelés előkészítése a francia uralom megszüntetése érdekében. 1809-ben Napóleon kívánságára feloszlatták. Forrás: FROST 2010.

egy megidézett szellemet, mintha legalábbis egy füstként gomolygó kísértet volna. A királyi udvart és Berlin lakosait pedig állandóan ezzel rémisztgetik. Félénkebb, gyengébb közösségek megrémítésére pedig egy ilyen megtévesztés is éppen elegendő. A politikai hitrendszerhez könnyen kapcsolódik a gyűlölet, az irigység, az üldözési vágy. Azok pedig könnyen csatlakoznak mindehhez, akik elég szégyentelenek ahhoz, hogy nyilvánosan elismerjék a gyávaság rendszerét. Akik elég szégyentelenek ahhoz, hogy annak romlott elveit nap mint nap hirdessék. Az ilyen emberek még azt sem szégyenlik, ha megtámadják azok érdemeit, szívét és jellemét, akik politikai elveivel szemben nemhogy fellépni, még sajátjukat hangoztatni sem lenne joguk.

Ám most felejtjük el kicsit a nemzet romlásának ezen tragikus jeleit, amelyek által az egész [rendszer] könnyedén aláásható, megmérgeezhető és felbomlasztható. Ezek a jelek valójában olyanok, akár a külső fekélyek, egy komolyabb, mélyebb betegség hírnökei. Ám azok, akik nem szívük és elveik romlottsága miatt jutottak el oda, hogy nyíltan vállalják félelmeiket és gyávaságukat – ami manapság egyébként már mindennapos –, még megmenthetőek, nem vesztek el örökre. Képesek lennének innen felemelkedni és egy jobb létet elérni, ha ehhez segítő kezeket nyújtanának nekik. Hiszen az nem tagadható, hogy elsősorban a kormányba vetett bizalom hiánya e tömeges bátortalanság igazi forrása. Ugyanúgy a kormány sem bízik alattvalóiban, sőt még önmagában sem. A teljes bizalomhiány – úgy magukban, mint másokban – az általános oka tehát annak, hogy jelenleg itt tart a közvélemény. A konkrét ok pedig nem más, mint hogy a gyávák, bűnösök és kötelességüket feledők állandó befolyással vannak rá. Bár nálunk az ilyen közhangulattal és közvéleménnyel szívesen kérkednek, mintha ez mindenki javára válna, én magam azonban ezennel ünnepélyesen elhatárolódom ettől a közvéleménytől és közhangulattól.

Elhatárolódom

1. attól a könnyelmű reménytől, hogy majd a véletlen keze meghozza a megváltást;
2. attól, hogy csak tétlenül, bambán várjuk a jövőt, amelyről csak a tompa elme nem látja be, hogy hová vezet;
3. attól a gyermeteg gondolattól, hogy egy zsarnok haragja saját magunk lefegyverzésével és meghunyászkodással csillapítható, vagy hogy bizalma hízélgéssel kiérdemelhető;
4. a szellem elnyomottságából fakadó, hamis, megalkuvó lemondástól;

5. attól, hogy nem bízunk a bennünk rejlő, Istentől kapott erőnkben;
6. attól, hogy elfeledjük, igenis kötelességünk a közjóért cselekedni;
7. attól, hogy egy állam és nép minden becsületét, minden emberi méltóságát szégyentelenül feláldozzuk.

Hiszem és vallom,

1. hogy egy nép számára a legértékesebb maga a létezése és szabadsága;
2. hogy ezeket utolsó csepp vérünkig védenünk kell;
3. hogy nincs ennél szentebb kötelesség, s ez a legfőbb törvény, amelynek engedelmeskednünk kell;
4. hogy a gyávaság szégyenfoltja soha semmivel sem tüntethető el;
5. hogy egy nép vérébe került méregcseppek tovább öröklődnek, s a következő nemzedékek erejét is gyengítik és megbénítják;
6. hogy becsületünket csupán egyszer veszíthetjük el;
7. hogy a király és a kormány becsülete egy és ugyanaz a nép becsületével, s ez a nép jólétének egyetlen palládiuma;⁵
8. hogy egy nép a szabadságáért vívott nemes harcban szinte mindig legyőzhetetlen;
9. hogy egy véres és becsületes harc után még a szabadság elvesztése is biztosíthatja a nép újjászületését, s az életnek azt a magját, amelyből az új fa egyszer csak gyökeret ereszthet.

Ünnepélyesen kijelentem és tanúsítom a világ és az utókor előtt, hogy mind közül azt az okoskodást tartom a legveszélyesebbnek és leghitványabb dolognak, ami azt szüli, hogy megfutamodnak a veszély elől. Ez a legártalmasabb, amit félelem és rettegés csak szülhet. Ettől még a legvadabb kétségbeesést is többre tartom, még akkor is, ha ez lehetetlenné teszi, hogy valódi férfias bátorsággal – tehát nyugodt, de elszánt elhatározással, a veszély pontos felmérésével – nézzünk szembe a fenyegetéssel.

Ünnepélyesen kijelentem és tanúsítom továbbá,

1. hogy nem felejttem el a múlt és jelen eseményeit, az évszázadok bölcs tanításait, a híres és nemes népek példamutatásait, még korunk félelemtől megháborodott zűrzavarában sem, s nem árulom el a világtörténelmet egyetlen hazug oldalért az újságban;

⁵ A palládium szó jelentése ebben az összefüggésben: biztosíték, védőbástya. Forrás: <https://topszotar.hu/angolmagyar/palladium>. (A szerk.)

2. hogy mentesnek érzem magam minden önzéstől, és hogy gondolataimat és érzéseimet honfitársaim előtt emelt fővel, őszintén megvallom;
3. hogy azt is a legnagyobb dicsőségnek érezném, ha a haza szabadságáért és méltóságáért vívott magasztos harcban lelném halálomat!

A hitem és a hozzám hasonlóan gondolkodó honfitársaim hite mit érdemel? Megvetést és gúnyt? Döntse el ezt az utókor!

A történelem szent oltárára helyezem hát el ezt az írást, s azzal a szilárd meggyőződéssel teszem ezt, hogy ha egyszer az idők viharát majd elfújja a szél, e templom egy tiszteletre méltó papja majd gondosan felemeli onnan és beilleszti a sokat megélt népek életének évkönyvébe. Akkor majd az utókor mondhat ítéletet. Az utókor pedig felmenti majd az elmarasztaló ítélet alól azokat, akik elég bátrak voltak ahhoz, hogy szembeszálljanak a romlottság zúgó árával, akik a kötelesség érzését, olyan hűen, akár egy istenség, megőrizték szívükben.

MÁSODIK HITVALLÁS

E kicsiny írás első részében megengedtem magamnak, hogy kiöntsem szívemet, s a lélek nyelvén fejezzem ki mindazt, ami csak a lélek nyelvén fejezhető ki. E második részben így hát csak a nyugodt megfontoltság nyelvén kívánok szólni. A célom, hogy világos képet adjak helyzetünkről, s hogy egyúttal azt is bebizonyítsam, a mély érzésű emberek nem azért képtelenek nyugodtan és megfontoltan gondolkodni, mert mellkasukban nem dobog igaz szív. Nagyon is dobog, s e szív minden külső érintésre összeszorul.

1

Úgy tűnik, hogy egy kilenc hónapig tartó háború teljesen képes volt tönkretenni a porosz állam gazdaságát, a nemzetet szegénységbe, sőt mondhatni, mélységes nyomorba taszította. Pedig ez a háború csupán kevés áldozattal, s még kevesebb erőfeszítéssel járt, csekély véráldozattal vívták.⁶ Ám mindez csak a látszat. Hiszen még ha ezt a véleményt igaznak is akarjuk elfogadni, meg kell vizsgálnunk az ok és okozat összefüggéseit is. A fenti vélemény csakis az előrelátás hiányából

⁶ Az eylai csata, amely alkalmával a porosz állam a kard élén egyensúlyozott, valójában nem is került többé Poroszország számára, mint [...] halottba és sebesültbe. Mégis ez volt a legvéresebb ütközet, amelyet hadaink a poroszországi hadjárat során vívtak. (Clausewitz jegyzete.)

és egy újabb háborútól való félelemből születhetett, s így akarják elhíttetni, hogy egy újabb háborúban való részvétel megvalósíthatatlan. Az, hogy a franciák az országban tartózkodnak, valamint a tilsiti békében⁷ és a párizsi szerződésben⁸ kirótt elviselhetetlenül nagy hadisarc – amely az ország vagyonát külföldre viszi – és a hamis, csak a külső látszatra adó államigazgatás már jóval korábban aláásták a jólétet. A túl magas gabonaárak, az egyre dráguló hitel, a dühödt birtokosok spekulációi a birtokviszony megváltozásához vezettek. Ezek mind-mind olyan okok, amelyekkel a gazda, a tőkés s az aggodalmaskodó államférfi egyaránt magyarázza a jelenlegi helyzetet. Természetesen azt nem adhatjuk meg teljesen pontosan, hogy ezek mennyit is nyomnak a latban. Ám ha figyelembe vesszük, hogy jelen nyomorúság kialakulásában az akadozó világkereskedelem hatását a legtöbben jelentéktelennek tartják, sokan csak alig-alig említik az okok között, sőt egyesek – kiknek fejében teljes az ellentmondás – egyenesen tagadják is, láthatjuk, hogy a fentieket igencsak túlértékelik. Holott ha az emberi viszonyok összefüggéseit vizsgáljuk, aligha van bármi, ami világosabban mutatkozna meg, mint a világkereskedelem döntő fontossága és hatása. A kereskedelem és annak forgalma a polgári társadalom minden ágában ott van, s éltető szellemmel járja át valamennyit. Miképpen is emelkedhetett volna a kereskedelem ily nagyságra a hajózás fejlődése, vagy a földrajzi ismeretek bővülése nélkül, miképpen vetette volna ki hálóját az egész világra, miképpen vált volna ily biztonságossá anélkül, hogy az emberi társadalom minden tagját valamiképpen érdekkörébe be ne vonta volna? A kereskedelem a századok folyamán, lassacskán mindenhová belopózott, s alapja lett minden olyan viszonynak, amelyből a társadalom építkezik.

Bizony így volt ez, milliónyi bizonyíték tanúskodik emellett. A szükség hozta így, s nem akadt e Földön oly emberi hatalom, amely megállíthatta, feltartóztathatta vagy irányíthatta volna ezt a folyamatot. A hadvezért kivéve, ki győzedelmesen

⁷ A tilsiti béke (1807. július 7–9.) a napóleoni háborúk idején Oroszország és a Francia Császárság, valamint Poroszország és a Francia Császárság közötti megállapodás, amely lezárta a negyedik koalíciós háborút. Részletesebben lásd a „Porszország jövőbeli háborús műveleteiről Franciaország ellen” című fejezetben. (A szerk.)

⁸ A párizsi szerződés az 1808. szeptember 8-án Párizsban aláírt megállapodás volt, az Első Francia Császárság és a Porosz Királyság között. A párizsi egyezményként is ismert szerződés meghatározta a francia megszálló csapatok kivonásának feltételeit, beleértve a 140 millió frankos kártalanítást és a porosz hadsereg létszámának 42 ezer főben megszábotott felső határát, amelyhez Napóleon ragaszkodott. Forrás: Wikipedia Contributors 2025a. (A szerk.)

vonult az Ebrótól⁹ a Niemenig.¹⁰ Ha pedig társadalmunk alaptörvényének legáltalánosabb életét elvét erőszakosan visszatartják, mi más történhetne, mint hogy a viszonyok hirtelen összeomlanak? Hogy a tárgynál maradvá hozzunk példát: ha ez megtörténik, csak valódi nemzeti csőd következhet, ami ezrek és ezrek egyéni csődjéből fakad. Ez egy olyan csőd lenne, amely az államcsőd eddig általunk ismert fogalmával össze sem mérhető. Ha ez megtörténik, annak oka nem lehet más, mint az, hogy felbomlott az államok közötti egyensúly a földrészen. Franciaország császára ugyanis kereskedelmi zárlatot¹¹ rendelt el, ezért az egész földrész már most nyomorban sínylődik. E nagy általános probléma mellett egy második ellenség is akad, amely a belső rend, így az újjáéledés ellensége is. Ez pedig nem más, mint a bizonytalanság. A bizonytalanság teljesen megrendíti a nemzeti hitelrendszert, romba döntve ezzel a több százezer család jólétét. Megbénítja a lakosság tevékenységét, a nemzeti vagyon mozdulatlan halottnak tűnik, a termelés sem mozdul, így a nemzeti jövedelem nagy része elvész. Mindezt nem követheti más, csak tétlenség, kedvetlenség és erkölcsi romlás. Lehetetlen, hogy egy állam erős és egészséges legyen, ha ilyen méreg áramlik ereiben.

No de mégis, hogy lehet megszabadulni az ilyen bizonytalanságtól? Amíg ez az állapot Franciaország és a többi állam között fennáll, addig a tulajdon és a polgári lét bizonytalansága is fennmarad. Igazi gyógyírre csak a függetlenségért folytatott küzdelemben lelhetünk. Joggal kérdezzük, hogy nem csökkentené-e jelentősen mindezt egy Franciaországgal kötött szövetség. Dehogynem! Az első pillanatokban, amikor a hír végigfut a tőzsdei üzérkedők és spekulánsok sorain. No de tartósan aligha. Franciaország szövetsége nem jelent valódi biztonságot, ezt már láthattuk Spanyolország, Hollandia, Itália és Észak-Németország esetében is. Valamennyi

⁹ Az Ebro folyó az Ibériai-félsziget északi részén, a Pireneusoktól délre folyik, 910 km hosszan. (A szerk.)

¹⁰ A Niemen (belarusz nyelven Нёман, litvánul Nemunas, lengyelül Niemen, németül Memel) a Balti-tenger Kur-öblébe ömlő európai folyó, hossza 937 km. Fehéroroszország, Oroszország (Kalinnyingrádi terület) és Litvánia osztozik rajta. (A szerk.)

¹¹ Clausewitz itt a Napóleon által 1806-ban elrendelt kontinentális zárlatra (németül: Kontinental-sperre, franciául: Blocus continental) utal. E gazdasági intézkedés megtiltotta az európai országoknak az Angliával folytatott kereskedelmet és az angol gyarmatárúk fogadását, hogy ezzel gazdaságilag elszigetelje és meggyengítse a szigetországot, amelyet katonai úton nem tudott legyőzni. A kontinentális zárlat bár kijátszható volt, visszaesést eredményezett számos ország iparában és kereskedelmében, súlyos gazdasági zavarokat okozott Európában, így végül hozzájárult Napóleon bukásához. Forrás: SOREL 2017. (A szerk.)

ország, amely a forradalom óta megkísérelt Franciaország szövetségese lenni, így Észak- és Közép-Itália, Spanyolország, Portugália, a holland tartományok, Svájc, Dél-Németország és több észak-német fejedelemség, szinte mind függőségbe került Franciaországtól. Csupán az apró Svájc és a felosztott Dél-Németország maradt legalább látszatban független. Mára a fent említett területek összességének 5/6-át Franciaország tulajdonának tekinthetjük. No, hát igazán nagy biztonságot adott ez a szövetség! – mondhatja most mindenki. És azt se felejtse el senki, mi történt a holland államadóssággal!¹² Épp ezért egy Franciaországgal szövetséges állam alattvalója nem túl sok bizalmat fog érezni a közrend, a törvény és a jog iránt, legalábbis semmiképp sem többet, mint bármely más állam alattvalója. Vajon azzal, hogy az ellenállásra következetesen felkészülünk, azzal, hogy az állam létét és becsületét szilárdan megtartjuk, azzal, hogy bátran elhatározzuk, hogy mindent erre áldozunk, nem lehet nagyobb bizalmat és biztonságot teremteni? Nos, én ezt a kérdést most nyitva hagyom. Azt hiszem, mindezek jótékony hatásának valószínűsége önmagáért beszél.

Képtelenség, hogy államunk és népünk belső viszonyai ilyen külső hatások mellett helyreálljanak. Ugyanolyan balgaság a belső közigazgatástól *remélni*, hogy mindez helyrejön, mint *megkövetelni* a belső közigazgatástól, hogy állítsa helyre a belső viszonyokat. Célravezetőbb lett volna, ha azokat az erőfeszítéseket, amelyeket e tekintetben tettek, a harcra való felkészülésben teszik. Azoknak, akik annak idején, a tilsiti béke után a porosz államot fel akarták emelni, csak egyetlen dologra kellett volna összpontosítaniuk: az újabb harcra való felkészülésre. Csak erre és semmi másra! Így hamar megérezhették volna, hogy Poroszországnak még hatalmas ereje van. Így a külső viszonyok is szépen lassan maguktól megváltoztak volna, és az a beteg test lassanként saját erejéből meggyógyult volna. Ha tehát a Franciaországgal való szövetségtől sem az állam belső gyógyulása, sem az állam megújulása nem várható, akkor már csak egy kérdés maradt: mindaddig, míg a politikai viharok veszélyes időszaka el nem múlik, képes-e Poroszország méltóságát és biztonságát ideiglenesen feláldozni és ezzel az önállóságát fenntartani? Többen úgy vélik, hogy ennek eszköze a Franciaországgal kötött szövetség lehet. Ez a gondolat pedig arra készít minket, hogy áttekintsük országunk külső viszonyait, s számba vegyük mindazt, amit diplomáciai úton elérhetünk.

¹² *Napóleon uralma alatt, különösen a francia annexiót követően jelentősen megnőtt a holland államadósság, amelyhez többek között a háborúk finanszírozása és a kontinentális zárlat okozta gazdasági helyzet vezettek. (A szerk.)*

Ha a tilsiti béke valóban Franciaország és Poroszország kibékülését jelentette volna, akkor a békét rögtön szövetségekötésnek kellett volna követnie. Ebben az esetben azonban Franciaország Poroszországot teljes mértékben a saját érdekeinek szolgálatába állította volna. Oly erősen kötötte volna bilincsbe, mint Bajorországot, Württemberget vagy Szászországot. Attól a pillanattól fogva Napóleon császár biztos lehetett volna abban, hogy immár Poroszország felett is uralkodik. Innentől sem a nemzetnek, sem a királynak nem lehetett volna már az a vakmerő vágya, hogy kitépje magát ebből a függésből. Ha Poroszországot rávették volna arra, hogy csatlakozzon Franciaországhoz, akkor az ország szépen, fokozatosan belesimult volna az új bilincsekbe. Hiába lett volna a közhangulat Franciaország ellen, ahogy volt ez Szászországban és Bajorországban stb., itt is épp annyit ért volna, amennyi ott. Poroszország esetében nagysága és fekvése miatt [a franciák] ugyan nem mehettek volna biztosra, de számos más, türannoszhoz¹³ méltó politikai eszköz lett volna a kezükben, amellyel államunkat meg lehet bénítani. Például, ha a porosz csapatok felét Spanyolországba küldik, ha az erős, bátor embereket eltávolítják a hivatalokból, ha további porosz erődöket is meg szállnak. Napóleon jól ismeri ezt az iskolát, s egy pillanatra sem bizonytalanodott el a Poroszország ellen alkalmazható eszközök kapcsán. Egy Poroszországgal kötött szövetség az ő kezére játszott volna, hiszen a legtermészetesebb eszközként használhatta volna országunk ellen. Az ezzel járó előnyök bizonyára nem tűntek jelentéktelennek a szemében. Hogy Poroszország beleegyezett volna-e egy ilyen szövetségbe, ma már nem is kérdés. Hiszen azóta egyszer sem mert Franciaország ellen fellépni. Bármilyen ellenkezésre tehát épp a tilsiti béke pillanatában lett volna a legkevesebb esély. Ráadásul a békekötés alkalmával a tárgyalóasztalnál azok az államférfiak ültek, akik a király első számú tanácsadói voltak, s mivel Franciaország e béke során azt tapasztalta, hogy ezek az emberek készségesen szolgálják érdekeit, jogosan számolt azzal, hogy [Porszországban] később is így tesznek majd.

Egyébként Poroszország maga is tett javaslatokat egy ilyen szövetség megkötésére, ám az hideg elutasításra talált. Ugyanakkor az osztrák háború néhány

¹³ A türannosz fogalma az ókori Görögországból származik, és eredetileg egy városállam abszolút uralkodóját jelentette. Később egyre gyakrabban használták a diktatórikus vezetőkre, akik a hatalmat saját érdekük szerint gyakorolják, figyelmen kívül hagyva a polgárok jogait és igényeit. Forrás: <https://szinonimak.hu/t%C3%BCrannosz-szinonima>. (A szerk.)

hónapját leszámítva nem volt olyan pillanat, amikor Franciaország ne tudta volna Poroszországot egy erényes, határozott hangnemmél bármire rábírní. Ahelyett tehát, hogy ezt az államot ténylegesen saját eszközévé tette volna, hogy aztán Spanyolország, Ausztria vagy Oroszország ellen az ő érdekeit szolgálják, Napóleon császár egyszerűen meghagyta semlegességét. Mind látjuk, hogy ez a nagylelkűség nyilvánvaló csapda volt, ugye? Hiszen gondoljunk csak bele! Adott Franciaország bárhol is példát hasonló mértéktartásra? No és egyáltalán, tényleg képes mértéktartásra egy olyan állam, amely ilyen óriási eszközökkel, ilyen óriási célokra tör? Tényleg képes mértéktartásra egy olyan állam, amelyben minden egyes lélegzetvétel maga az erőszak? Egy ilyen államban a mértéktartás éppoly észszerűtlen lenne, mint más államokban a tétlenség. Franciaország tehát meghagyja Poroszországot, ám jövőbeni sorsa felől teljes bizonytalanságban lebegteti. Úgy tűnik, mintha [Franciaország] nem is tudná, hogy mi zajlik a [porosz] államban. Úgy tűnik, mintha nem is akarna többet törődni vele annál, mint hogy időről időre érezteti vele a keménységét, a gögjét, az ellenséges hozzáállását és azt, hogy nem sokra értékeli. A [porosz] kormány habozó magatartása saját politikai rendszerében, a pártharcok, a nép türelmetlensége a bizonytalan és nyomasztó állapotok miatt – úgy tűnik, mintha mindez Franciaországot teljesen hidegen hagyná. Közéleg az osztrák háború, Poroszország pedig határozatlanságában nem csinál mást, csak ide-oda hányódik. Talán épp itt az ideje, hogy Ausztria mellé álljon. Franciaország így még egy igen jelentős ellenségre tenne szert, amely ellenség ráadásul befolyásolhatja Észak-Németország eseményeit. Ez pedig semmiképp sem tekinthető elhanyagolható tényezőnek. Mindezt Franciaország már a tilsiti béke aláírásakor is pontosan látta, ám a császár számára ez sem elegendő indok arra, hogy Poroszországot a szövetségesévé tegye, és saját szolgálatába állítsa.

Na de nem túlzás mindez? A legkevésbé sem! Hiszen mi következik ebből? Nem más, mint hogy Napóleon császár Poroszország pusztulásáról már ott, a tilsiti béke megkötésének pillanatában döntött. Tudta, hogy később meg akarja törni az állam maradék erejét, ám mindenekelőtt az uralkodóházat akarja elűldözni, amelyet úgy gyűlöl. Ezt a tervet pedig Poroszország hibáival tudja siettetni, sőt, országunknak még a bűn látszatát is magára kell vállalnia. Ezért hozta Napóleon a porosz államot olyan helyzetbe, amelyben egy hétköznapi kormány számára szinte lehetetlen volt szilárdan működni, s amelyben minden hibás lépés azonnali pusztuláshoz vezethet. S hogy e terv végrehajtása csak most, 1812 körül válik kivitelezhetővé, csak olyan hirtelen bekövetkező eseményeknek köszönhető, amelyeket Napóleon császár nem láthatott előre.

A gyűlöletet, amelyet Napóleon a Hohenzollern-ház¹⁴ iránt táplál, nem könnyű egyértelműen bizonyítani, s annak okát sem egyszerű megmagyarázni. Néhányak meggyőzésére már az is elég lehet, ha megtudják: a tilsiti tárgyalások alkalmával Napóleon magatartásában III. Frigyes Vilmos¹⁵ és családja iránt egyértelműen megvető közöny volt felfedezhető, mi több, visszafogott gyűlölet is. Ezzel szemben a királyi család nyugalmat és méltóságtelességet sugárzott felé (nem győzünk elég hálásak lenni ezért a kicsinyes politika által elnyomott emberi méltóságunk!). Az ilyen viselkedés pedig egy hiú és szenvedélyes embert roppantul fel tud bosszantani. Van itt néhány olyan tény, amely önmagáért beszél. Napóleon gyűlöletének oka elsősorban a porosz kormányt jellemző liberális szellemben rejlik, amely miatt a német területek egészén felfigyeltek rá.

Poroszország – és különösen az uralkodóház – maga mögött tudhatta a közvélemény támogatását, s ez nálunk, poroszoknál erősebb volt, mint bármely más államban. Napóleonnak pedig nincs ennél nagyobb ellensége. A délnémet fejedelmek, úgy tűnik, már belefáradtak a francia uralomba, ám soha nem voltak önállóak, híján vannak a büszkeségnek és öntudatnak, félnek is a bosszútól – így félig csodálói, félig hízelgői a francia császárnak. Nem így van ez azonban III. Frigyes Vilmos esetében! Ez az uralkodó, mint azt mindenki tudja, talpig becsületes ember, képtelen a képmutatásra. A francia császár iránti gyűlölete természetes érzés. Ez az érzés pedig azért nem tudott benne sohasem eltompulni, mert heves és érzékeny természet, s a gyűlölet érzését a császár erőszakos cselekedetei újra és újra felszítják. Bár politikai megfontolásból tartózkodott minden ilyen érelemnyilvánítástól (hisz ő természeténél fogva is ilyen ember, igen nagy önuralommal bír), bár népéért igen dicséretes áldozatokat is hozott, mindez sohasem tudta megtéveszteni a francia császárt. Úgy tűnik, a császár mélyebben belelátott a király szívébe, mint a király a császáréba.

Ha az ember jobban szemügyre veszi a porosz állam helyzetét, jogosan csodálkozik el azon, hogy a kormány miért nem jutott még arra az elhatározásra, hogy valamiképp véget vessen ennek a bizonytalanságnak. Legalább önmagával

¹⁴ A Hohenzollern-ház (németül: Haus Hohenzollern, románul: Casa de Hohenzollern) német eredetű nemesi család és uralkodói dinasztia, amelynek tagja többek között Brandenburg örgrófjai, valamint Poroszország és Románia királyai voltak. A két frankföldi ág egyesülése 1618-ban lehetővé tette a Porosz Királyság 1701-es létrehozását. Később ez az állam volt a német egység megteremtésének és a Német Birodalom 1871-es megalakításának vezető ereje. Forrás: Hohenzollern [é. n.] (A szerk.)

¹⁵ III. Frigyes Vilmos (1770–1840), 1797-től haláláig Poroszország királya, 1806-ig, a Német-római Birodalom felbomlásáig Brandenburg választófejedeleme, a Hohenzollern-ház tagja. Forrás: Britannica Editors 2025d. (A szerk.)

megegyezésre juthatna abban, hogy a jövőben milyen magatartást is tanúsítson. E döntésnek megfelelően kellene kialakítania egy rendszert, amelyhez rendíthetetlen következetességgel hűnek kellene maradnia. Erre általában két lehetséges út van. Az egyik, amit korábban Poroszország megpróbált, nem más, mint hogy – ahogy akkoriban mondták – feltétel nélkül alávetjük magunkat. Ez egy bizalomteljes csatlakozást jelentett volna Franciaországhoz. Ezekben az időkben minden lehetséges módon közelednünk kellett Franciaországhoz, szinte rá kellett erőltetnünk magunkat, s ily módon kellett megpróbálnunk elnyerni [a franciák] bizalmát. Ha ez (ti. egy Franciaországgal való szövetség) sikerül is, az, hogy végül célravezető is lett volna-e, már egyáltalán nem biztos. Talán inkább valószínűtlen, hiszen tudjuk, hogy a francia császár érdeke sohasem lehetett volna olyasmi, amit ő maga már eleve ne akart volna. Ő nem az az ember, akit mások érdekei valaha is arra készítenének, hogy másképp cselekedjen.

Hogy a Franciaországgal való szövetség a külpolitika terén önállóságot hozhatott volna-e magával, még inkább kérdéses. Mindegy is, hiszen nem történt meg. Bár Poroszország mindig kész volt elfogadni Franciaország parancsait, azért mégsem tett soha eleget, hogy urának kegyét is elnyerje, s ezzel biztosítsa saját biztonságát. A másik út egy hadseregre épülő állam megszervezése lehetett volna. Egy olyan államé, amely félelmet keltett volna a francia császárnál. Be kellett volna vezetni az általános hadkötelezettséget, hogy a teher minden vállra egyformán nehezedjen, s így könnyebben viselhető legyen. Egy új, friss szellemben kellett volna újjászervezni a hadsereget. Az idős, gyenge, hasznavehetetlen tábornokokot és törzstiszteket el kellett volna bocsátani. Elegendő mennyiségű fegyvert és lőszer kellett volna biztosítani. Az erődítményeket bőségesen el kellett volna látni élelmi szerrel, megerősített táborokban biztonságos raktárakat kellett volna létesíteni. Ezen túlmenően meg kellett volna szervezni a nemzetőrséget. A katonai és civil életben egyaránt szigorú büntetést kellett volna kiszabni minden elkövetett hiba és hazafiatlan cselekedet után. A hadsereg állományát 2-3 szolgálati évet követően teljesen meg kellett volna újítani, így négy év elteltével olyan hadseregünk lehetett volna, amelyben legalább 150 ezer jól kiképzett katona szolgál. Így a katonai szolgálat az abban részt vevők számára sem lett volna oly nagy teher.

Mindezek az intézkedések nem ütköztek volna a békeszerződéssel, de még attól sem kellett volna tartani, hogy [a franciák] egykönnyen megneszelik. Egyébként pedig Franciaország sem volt mindig olyan helyzetben a tilsiti béke után, hogy minden esetben gyors és azonnali büntetéssel legyen képes Poroszországot engedelmességre kényszeríteni. Ha [ilyen intézkedések jöttek volna], s ezen intézkedések törvényes

tárgyalás útján zajlanak, a király úgy is dönthetett volna, hogy a Franciaországot és Poroszországot érintő dolgokat nyilvánosságra hozza. Ha mindezt a sajtó az egész világ előtt ismertté teszi, a közvélemény kétségkívül [a király] mellé áll. Így az emberek szemében Franciaország még inkább szörnyként tűnt volna fel. Ebben az esetben a poroszok végre kiléphetek volna a nekik engedélyezett vonzó, ám hamis semlegességből, s lehetőségük lett volna egy valódi, erőteljes kiállást mutatni. Esetleg egy olyan semlegességet, amelynek [jelentősége] ezerszer erősebb lehetett volna, mint annak, amit a porosz lakosság 1806 előtt megfigyelhetett.

Persze ezek valójában a múlt dolgai. Mi is csak azért tekintettük át őket, mert a jelenhez a múlt vezet minket. Ám végül a második út sem valósult meg Poroszországban, mert hiányzott hozzá a bátorság, az elszántság és a politikai belátás. Bátorság és eltökéltség nélkül még sosem vittek véghez nagy dolgokat. Márpedig a nagy dolgokhoz ezekre van szükség, hiszen veszély mindenhol akad. Politikai belátás is kell hozzá, maga a politika pedig nem mindig gyáva és alattomos, ahogyan sokan gondolják. A király képes lett volna arra, hogy ilyen döntéseket hozzon, ha az őt körülvevő pártok közül az egyik nem a Franciaországnak való teljes alávetettséget hirdette volna. Ez a párt azért hirdette ezt, mert félt a túl nagy áldozatokat kívánó katasztrófától, s mert hiányzott belőlük a nemes lelkű büszkeség, valamint a történelmi műveltség. Ez a párt ólomsúlyként húzta vissza a királyt a legjobb döntéseiben, meggyengítette vagy akár meg is semmisítette mindazokat az intézkedéseket, amelyeket a király gondoskodásból, bátor elhatározással hozhatott volna.

Ám térjünk vissza a jelenbe. A következő kérdések merülnek fel:

1. A tilsiti béke óta minden más lett? Kétségkívül. Akkoriban Oroszország éppen kivonult a hadszíntérről, amely mélyen összefonódott Franciaország érdekeivel. Ausztria akkor éppen nem tűnt félelmetesnek, Poroszország pedig lefegyverezve, betegen és tehetetlenül állt ott. Most Oroszországban ismét franciaellenes hangulat tombol, fel is fegyverkezett. Poroszország – bár nem tett meg mindent hadügye érdekében – a legfontosabb dolgokat mégsem mulasztotta el, így nagyon is képes az ellenállásra. Franciaország félelmetesen hatalmas haderejének felét pedig leköti Spanyolország és Anglia.
2. Van most esély egy Franciaországgal kötött szövetségre? Kétségkívül igen. Ám ez kizárólag annak köszönhető, hogy Poroszország végre tett magáért valamit, felülmúlta önmagát, még egyszer megmutatta energiájának szikráit.

Kizárólag ennek köszönheti azt az előnyt, hogy Franciaország most hajlik a szövetségre.

3. Várható-e ettől a szövetségtől, hogy a nemzet üdvösségét, különösen az önállóság megőrzését szolgálja? Kevésbé, mint eddig valaha. Még ha az első két kérdés tekintetében a körülmények Poroszország javára változtak is, ezen a ponton csak rosszabbodtak. Ha Poroszországnak sikerült is volna úgy csatlakozni Franciaországhoz, amint azt például Bajorország is tette, lehet, hogy Napóleon császár hagyta volna fennmaradni – de az is lehet, hogy nem. Hiszen egy szerencsés hadvezér¹⁶ akarata mindig szilárd, ám sohasem kiszámítható. Most azonban, hogy Napóleon nagy aggodalommal ugyan, de sikeresen kiiktatta egy Poroszországból indítható oldaltámadás veszélyét, most, hogy rádöbbsent, Poroszországot nem lehet az első pillanatban csak úgy összezúzni. Most, hogy rádöbbsent, még hasznára is válhat, hogy [Poroszországban] az elmúlt négy év inkább ellenszenvet, s nem ragaszkodást váltott ki Franciaországgal szemben. Most, hogy tudja, Poroszország a vele szemben elkövetett sérelmeket igenis mélyen átérezte és fájdalmasan elfojtotta – na, most ez a szenvedélyes türannosz biztosan nem mondott le e nemzet elpusztításáról. A szövetség pedig, amit ajánl, minden bizonnyal nem más, csupán ennek eszköze.

A dolgok másként alakultak, mint ahogy [Napóleon] várta. Belátta, hogy hibát követett el, mikor Poroszországot érintetlenül hagyta. Belátta, hogy Poroszországot nem tudja egy csapásra lesöpörni a térképről, sőt azt is, hogy valahol szüksége is van rá. Ám azt is elhatározta, hogy ezt a hibát még egyszer nem követi majd el. Ha már négy éven át nem tudta kihasználni Poroszország erejét, nem akarja, hogy áldozata hiábavaló legyen. A legközelebbi adandó alkalommal el akarja majd ragadni a zsákmányt, amelyre oly sokáig áhítozott. Bizonyára sokan azt mondják majd, hogy jelen okfejtésemből hiányzik a szükségszerű él, s néhányan megjegyzik majd, hogy valóban elképzelhető, hogy így van, ám az is lehetséges, hogy épp ellenkezőleg. Ezek az emberek hagyatkozzanak az objektív érvekre. Ha tehát Napóleon császár szándékait, [felénk táplált] gyűlöletét és a rólunk alkotott véleményét teljesen figyelmen kívül is hagyjuk, s csak szigorúan magára az ügyre összpontosítunk, akkor a fenti kérdés valójában így hangzik: nyújthat-e bármiféle

¹⁶ Wallenstein, Schiller. (*Clausewitz jegyzete.*) *Utalás Friedrich Schiller drámatrilógiájára, amelyet 1799-ben fejezett be. (A szerk.)*

biztonságot egy Franciaországgal kötött szövetség, és milyen előnyök és hátrányok származhatnak ebből a szövetségből?

A Franciaországgal kötött szövetség haszna

1. Először is a létebiztonság. Az ország fennmaradásának esélye körülbelül kétszerese, mint amit Spanyolország, Olaszország, Hollandia és Észak-Németország élvez.
2. A háború nem kerüli el országunkat.
3. Éppen úgy nem késlelteti a háború kitörését, mivel annak időpontja az Oroszországgal való szakítástól függ. Egyébként egy Oroszországgal való szövetség – amely nem is szükségszerű és titokban is lehetne tartani – sem gyorsítaná meg a háború kitörését. Hiszen [a franciák számára] a legnagyobb baj már megtörtént, Poroszország már elérte az ellenálló képesség egy olyan szintjét, amely lehetetlenné teszi, hogy úgy bánjanak vele, mint Hessennel.¹⁷ Poroszország megerősödése a francia császár számára persze nem lesz döntő indok arra, hogy hamarabb szakítson Oroszországgal. Oroszország minden pillanatban egyre erősebb, és a császár mégsem szakít. Tehát más indoknak kell lennie a háttérben. Pedig a hadviselés sem lesz könnyebb. Egy háborúban ugyanis nem az a nagyobb teher, hogy 20 helyett 100 ezer ember ellen kell harcolnunk, hanem az, ha mindkét esetben 400 ezer embert kell ellátnunk. Egy Franciaország és Oroszország között zajló háborúban Poroszország mindenképpen hadszíntérré válik. A tapasztalat pedig azt mondhatja, hogy a velünk szövetségre lépő franciák semmivel sem lennének jobbak, mint az ellenség. Az oroszokkal azonban más lehet a helyzet.

¹⁷ Hessen-Darmstadt 1806. július 12-én több más német állammal együtt csatlakozott a francia császár által felügyelt Rajnai Szövetséghez. X. Lajos tartománygróf, Napóleon támogatásával bekebelezte a Hessen-Homburgi és a Hessen-Kasseli Tartománygrófságokat, valamint számos kisebb várost és grófságot, többek között Leiningent, Lowensteint és Stollberget, és egyúttal felvette a Hessen nagyhercege címet. A területi nyereségek és a magasabb titulus áráként a hesseni csapatok a porosz–osztrák–orosz seregek ellen vonultak hadba francia szövetségesként. A háborúzás hatalmas terhet rótt az országra, a sereg felszerelésének és ellátásának anyagi hátterét a nagyherceg hitelek felvételével igyekezett megteremteni. Ennek eredményeként az ország 1808 és 1810 között óriási mértékben eladósodott. Forrás: GERÖ 1893–1897: s.v. Rajnai államok szövetsége. (A szerk.)

A Franciaországgal kötött szövetség káros hatásai

1. Lealacsonyítanánk magunkat és a nemzetet, ha félelemből olyan kormányért küzdenénk, amely valójában a legnagyobb ellenségünk, amely megfosztott nagyságunktól, s amely a legmesszebbmenőkig bántalmazott minket. Hitványakká válnak azok az emberek, akiket arra kényszerítenek, hogy olyan ügyért ontsák vérüket, amit valójában megvetnek. Az a kormány, amely népét erre kényszeríti, valójában hibára és pusztulásra kényszeríti azt.
2. Saját kezünket kötjük meg, ha alávetjük magunkat a francia császárnak. Minden vele kötött szövetség egyszerűen megsemmisíti az ellenálló képességet. A hadsereg egy részét a maga uralma alá vonná, a másik része olyan helyzetbe kerülne, hogy nem tudna ellenállni: az erődök egy részét (és a legfontosabb tengerparti kikötőket) felügyelete alá vonná, a többit pedig rosszul szervezné meg, olyan gyenge helyőrséggel és olyan kevés ellátmánnyal, hogy azok nyomban jelentőségüket veszítenék. Az erős, Franciaországnak behódolni nem akaró embereket eltávolítanák, a királyt francia, tekintélyt parancsoló hivatalnokok és katonák vennék körül, állandóan rettegnie kéne, hogy elveszíti szabadságát, becsületét. Jogos félelmében pedig minden képességét elveszítené, amelyekkel a közelgő pusztulás ellen felléphetne.

Tegyük fel, hogy mindaz, amit írtam, túlzás, és lehetséges lenne megfelelő, mérsékelt feltételek mellett szövetséget kötni Franciaországgal. Tegyük fel, hogy olyan feltételek mellett köthetnénk szövetséget, amelyek biztosítják a nemzet fennmaradását. Ám felmerül a kérdés: valóban lehetséges ez? Egyébként pedig ne elégedjünk meg pusztán a látszattal? Nem elég, ha önmagunkat ámítjuk, hogy így igazolni tudjuk magunk előtt, hogy helyes volt a könnyebbik utat választani? A válasz teljesen egyértelmű, ha figyelembe vesszük, hogy bármiféle szövetséget is kötünk, az leköti erőink egy részét, s feltehetően már most sincs elegendő erőnk ahhoz, hogy ellenálljunk Franciaország követeléseinek. Ez az erő pedig végképp nem lesz elegendő akkor, ha egy részüket lekötik és megbénítják. Persze mi sem jellemzőbb az emberi természetre, mint hogy újabb áldozatokat hozzon egy olyan célért, amelyért korábban már elég hiábavaló áldozatot hozott, abban a reményben, hogy így majd a korábbi áldozatok is értelmet nyernek. Minden azon múlik, hogy az ember őszintén és lelkiismeretesen válaszolva, milyen válaszokat is ad az alábbi kérdésekre:

Ha a porosz kormány megtette az első nagy lépést és megkötötte a szövetséget Franciaországgal – akár a legmérsékeltebb és legbecsületesebb feltételek mellett is – vajon később lesznek-e újabb nyomasztó követelések, és ha igen, azokat visszautasíthatja-e?

Lesznek-e majd olyanok azok közül, akik most azt hangoztatják, hogy csak a nemzet érdekét tartják szem előtt, s ezért a királynak a Franciaországgal való szövetségkötést tanácsolják, akik akkor majd elég bátrak lesznek ahhoz, hogy az ellenállást javasolják?

Nem jelentené-e ez azt, hogy egyik lépést tesszük a másik után a végromlás felé, s hogy majd úgy végezzük, mint IV. Károly és fia?¹⁸

Óh, azok a könnyelmű tanácsadók, akik most a bölcs előrelátás látszatát keltik, s a királynak a könnyebb utat javasolják! Ezek a könnyelmű tanácsadók örülnek bélyegzik azokat, akik a nagyobb elhatározást, a méltóbb áldozatot követelik! Mit vetnek majd ezek a megszegyenült tanácsadók a király szemére, amikor a királyt a népe elhagyja és megtagadja, amikor szegény majd egyedül, meggyalázva áll ott fogolyként? Hogyan számolnak majd el saját lelkiismeretükkel? Mert a királlyal bizonyosan ez történik majd, na de mi történik a néppel? Jaj azoknak, akik a királyt a népével szembeállítják, akik az egyiket kijátsszák a másik ellenében! Mára divattá vált ez az álnok szofisztika!¹⁹ Valósnak tűnő, ám cseppet sem valós érvekkel akarnak megszabadulni mindattól, ami bátor elhatározást követelne tőlük. Az uralkodó érdekeit fel kell áldozni a nép érdekéért, a nemzet érdeke pedig nem lehet más, mint az, hogy az uralkodóház fennmaradjon.

Ilyesmiket hangoztattak újra és újra, ám csak játszadoztak a szavakkal. A király maga a nemzet képviselője, mindaz, amit ő tesz, mindaz, amit benne csodálnak, a nemzetet is minősíti vagy dicséri a jelen és az utókor szemében. Akarva-akaratlanul, olykor talán érdemtelenül is. A király, aki gyalázatos módon bukik el, nemzetét is gyalázatba taszítja, annak nyomorúságáért ő lesz a felelős. Ám az az uralkodó, aki dicsőséggel esik el, nemzetét is megdicsőíti, s neve, mint gyógyító balzsam,

¹⁸ Spanyolországban az 1807-ben kezdődött francia megszállás ellen 1808-ban népi felkelés tört ki. Ennek hatására 1808. március 17-én Károly lemondott a trónról fia, a későbbi VII. Ferdinánd javára. Károly ezután feleségével és annak szeretőjével, Manuel Godoyjal együtt Franciaországba menekült, ahol arra kényszerítették, hogy vonja vissza a fia javára szóló lemondási nyilatkozatát, és újra mondjon le Napóleon bátyja, Joseph Bonaparte javára. A királyi családot a franciák „védőőrizetbe” vették. A Napóleonnal szembeszegült VII. Ferdinánd az ellenállás és a függetlenség szimbólumává vált, szemben apjával, IV. Károllyal, akit francia kollaboránsnak tekintettek. Forrás: GÓMEZ DE ARTECHE 1892. (A szerk.)

¹⁹ Álbölcsesség, látszatra helyes, valójában téves következtetésre vezető érvelés. (A szerk.)

enyhet ad nemzete sajtó sebeinek. A nép, amelynek királya elveszíti becsületét és szabadságát, maga is elveszíti mindkettőt. Az ilyen népet kívülről az elnyomás, belülről a bomlás pusztítja. Érezni fogja önnön nyomorúságát, ám reménye sem lesz arra, hogy önmagát ezen állapotból kiragadja, mert tudja, hogy maga is bűnös, hiszen meggondolatlanul, idő előtt mondott le mindéről. Ez a nép megveti majd önmagát, s napról napra mélyebbre süllyed lelkének mocsarában, ellenfelét ezzel egyre magasabbra emeli. A nép pedig egyre mélyebbre és mélyebbre hanyatlik a gyávaság, a félelem és a meghunyászkodás posványában.

Ez lesz hát annak az uralkodónak és annak a népnek a sorsa, kik önként vetik magukat örök ellenségük kezére, s teszik ezt éppen abban a pillanatban, mikor még megtehették volna az utolsó, bátor ellenállást. Ez nem csupán joguk, de kötelességük is lett volna, úgy az egyiké, akár a másiké. De milyen sors várna a királyra és az ő népére, ha a nemes, egymásért és egymás oldalán vívott küzdelemben végül vereséget szenvednének, s a király száműzetésbe jutna, a nép pedig leigáztatnék? Mindkettő megőrizné becsületét, mindkettő megőrizné egymás iránti szeretetét. És most figyeljenek! Vajon mindez mit sem érne a balsors óráján? Épp, amikor úgy tűnik, már minden elveszett, semmit sem érne e nemes, szívélyes érzés? Hát ne rejlene mindebben a jövődjő újjászületés egyetlen csírája sem? Válaszolja meg mindenki ezt a kérdést a maga szíve és elméje szerint!

Ha a Franciaországgal kötött szövetségben tényleg nincs semmiféle biztonság, ha az ország belső problémáira nincs más orvosság, mint az ellenállás, úgy nincs más lehetőségünk, mint hogy ezt az ellenállást tekintsük utolsó menedékünknek. Így hát minden elmét az ellenállásnak kell foglalkoztatnia, még akkor is, ha a meghunyászkodás miatt – amelyre most kényszerülünk – a szíveket az iszonyat tölti el. Ezért kell hát elhatároznunk, hogy igenis lerázzuk magunkról az igát. E végső elhatározásnak a kormányban és a népben is meg kell születnie, ez készít majd fel a küzdelem nagy pillanatára. Ez a felkészülés teszi majd egyáltalán lehetővé a küzdelmet. Ily módon felkészülve, nyugodt lélekkel kell tehát a kedvező pillanatot kivárnunk.²⁰ Ha ez az egyetlen politikai magatartás, amelyet egy nemzet a mi

²⁰ Most és mindaddig, míg Oroszországgal nem kerül sor háborúra, a porosz kormány politikájában a tetteknél fontosabb maga a döntés. Senki se kívánja Poroszországtól, hogy offenzívát indítson Franciaország ellen, ahogy azt sem, hogy Poroszország hirtelen megtagadja a fennálló viszonyból eredő kötelezettségeinek teljesítését. De ne tűrje, hogy rákényszerítsenek valamit, amit nem vállalhat, ne adja ki a kezéből azt az erőt, amit még birtokol önnön védelmére! Merje bátran azt mondani Franciaországnak: Poroszországnak mindennél többet jelent függetlensége, és soha nem egyezhet bele abba, hogy megfosszák minden olyan eszköztől, amelyek függetlensége megőrzését szolgálják. Más szövetségre nem léphet Franciaországgal, csak olyanra,

helyünkben tanúsíthat, akkor még igen sokat kell fejlődünk, számos grádicson kell felkapaszkodnunk, hogy végül elérkezzünk erre a pontra.

Franciaország zsnoktségától sokan szívesen megszabadulnának, sokan látják ennek előnyeit is. Ám a legtöbben nem látják, hogy a megszabadulás szükségszerű és elkerülhetetlen, s ez óriási különbség. Ki akarják várni, míg a véletlen előremozdítja e nagy célt, s azt remélik, hogy ez idő alatt Napóleon császár erőszakos halált hal. Ha ez sosem következne be, akkor a természetes elmúlásban bíznak. No de a császár fizikai állapotát elnézve még akár harminc esztendeig is élélhet. Mondják meg, ki lenne akkor, aki 30 évi, egyetlen szó nélküli igavonás után elvitatná örökösseitől mindazon jogokat, amelyeket így szerzett meg és tartott fent. S ha [Napóleon meghal], nem ugyanazok az aggodalmak merülnek majd fel Poroszországban ismét? Biztosak lehetünk abban, hogy gyengekezű uralkodó követi majd őt a trónon? No és ha a következő uralkodó gyenge is volna, nem int óva minket Róma példája? Róma négyszáz éven át túlélte valamennyi nagyhatalmú dinasztiáját.

Ám nekünk egyelőre csak azt a kérdést kell feltennünk, hogy a jelen helyzet fennállhat-e harminc éven át. Nem – felelhetjük pimaszul –, ez lehetetlen. Elkerülhetetlen, hogy a szükség előbb-utóbb úgy hozza, hogy a népek között elinduljon a forrongás. A forrongás hulláma pedig majd előidézi mindazt, amitől ma még csak félünk. Mindezt nem lehet elkerülni. És tudják, mi a legrosszabb? Hogy minden babonás, szűk látókörű elméjét és szívét elárasztaná a remény, ha Napóleon utóda egy gyenge gyermek lenne, s ez cselekvésre bátorítaná a népeket. Ám tudják, mit jelentene ez valójában? Általános ellenségeskedést, határokon átívelő, korlátlan zűrzavart, véres pártharcokat, egy jajveszékeléssel és nyomorral teli korszakot! Hát nem hihetetlen ostobaság azt remélni, hogy majd mindenki kardcsapás nélkül újra független lehet, és mindenki visszavonul a maga területére? Nem kéne már lassan mindenkinek belátnia, hogy az a válság majd sokkal félelmetesebb lesz, mint a jelenlegi? Most a kettéosztott erők harcát vívjuk egy

amely szavatolja biztonságát. Ám az ilyen kijelentések csak akkor bírnak igazi erővel, ha már megszületett a szilárd elhatározás, hogy másképp nem bukunk el, csakis fegyverrel a kezünkben. Minden ezen az elhatározáson áll vagy bukik. Igen valószínűtlen, hogy e hangnem békeszegésnek minősülne, hiszen Napóleon császár sem oly oktalan, hogy a szavakat fontosabbnak tartsa magánál az ügynél. Igen valószínűtlen, hogy ölbe tett kézzel nézze végig Poroszország fegyverkezését, majd mikor az befejeződött, néhány szó miatt háborúba sodorja magát. Ám ha ez mégis bekövetkezne, az nem jelentene mást, legfeljebb, hogy néhány hónappal korábban jutunk el arra a pontra, amelyet egyébként is elkerülhetetlennek gondolunk. Annyi történelem csupán, hogy frivol politikánk valamennyi ostobasága egyetlen gyújtópontban összpontosul. (Clausewitz jegyzete.)

tízszer erősebb ellenfél ellen. De az a válság a jövőben jóval nyomorúságosabb lesz, mert egy olyan küzdelem, amelyben a résztvevőket a kötelesség, a bosszú, a gyűlölet és az önérdék szorosan egymáshoz láncolja és felkorbácsolja egy közös ellenség ellen, nem lehet más. Itt sosem dönthet a megfontolt észszerűség, a népet ugyanis nem az ilyesmi korbácsolja fel. Az eseményeket itt a félelem és a rövidlátó önérdék mozgatják majd. Az ember megrémül a veszélytől, megrémül attól, ha áldozatot kell hoznia, ám leginkább akkor önti el a félelem, ha meg van győződve arról, hogy a siker valószínűtlen. Ilyen esetekben az ember elhiszi, hogy akkor cselekszik bölcsen, ha elkerüli a veszélyeket. Tény, hogy a siker valószínűsége, úgy tűnik, inkább ellenünk szól.²¹ Na de melyik politikai rendszer esetében van ez másképp? Hogy is érezhetnénk úgy, hogy a siker mellénk szegődhet, miután évtizedeken át azt láttuk, hogy hiba hibára, bűn bűnre halmozódik, s most ezek következményeit korunk szerencsétlenségében látjuk egyesülni? Balszerencsénk abban áll, hogy minden oldalról szakadék tátong körülöttünk. Hogy is lehetne ilyen körülmények között a kedvező kimenetelben reménykedni?

Legyen elég annyi, hogy nem lehetetlen. Aki ennél többet akar, önmagának mond ellent. Felesleges is eltitkolni a közvéleményt alakító valódi forrásokat, hiszen ha meg is próbálunk azon érvelés mentén haladni, amely kiérdemelte a tiszteletre méltó „higgadt és megfontolt” jelzőket, folyvást a legkülönfélébb ellentmondásokkal találkozunk. Azt halljuk mindenhol: döntsön az értelem! Ám a félelem a lélek egyik megnyilvánulása, mellette az értelem aligha képes érvényesülni. Azt azonban elismerhetjük, hogy mindkettő hitvallás, az ellenállás is, s az is, ha alávétjük magunkat. Tehát mindkettő a lélekből fakad. Ám egyik lelki indítéka a bátorság, a másiké pedig a félelem. A félelem bénítja az értelmet, a bátorság azonban étellel tölti meg.

²¹ Egyébként ez szembemegy a meggyőződéssel. Amikor 1806-ban a porosz hadsereg – a kelet-poroszsországi csapatok kisebb létszámú csapatát kivéve – szinte teljesen megsemmisült, amikor a szerencsétlen hadjárat veszteségei után az oroszok utánpótlása még nem érkezett meg és csupán mintegy 60 ezer embert tudtak a támadó ellenséggel szemben felvonultatni, akkor a legügyetlenebb hadvezér irányítása alatt, a legkedvezőtlenebb körülmények között sem dőlt még el a háború sorsa. Sőt, ha a friedlandi csatára nem került volna sor, talán még igen sokáig el sem dőlt volna. És akkoriban hol volt még Spanyolország, győztes angol tábornok vagy ütőképes Ausztria? Most azonban, amikor az oroszok nagyon komolyan felfegyverkeztek, amikor Poroszország – ha valóban akarja – képes ütőképesebb, nagyobb és jobb hadsereget felállítani, mint a háború kezdetekor, most, hogy a francia hadsereg erkölcsi állapota megroppant [...] G. (A megjegyzést Gneisenau tábornok írta hozzá, eleget téve Clausewitz kérdésének, amelyet a kísérvőlevében fogalmazott meg).

Az itt leírt néhány gondolatnak meggyőző erővel kell bírnia azzal kapcsolatban, hogy bármilyen is legyen helyzetünk, szükségszerű, hogy a függetlenség kivívása mellett döntsünk. Maga az idő, s az események súlyos terhe kényszeríti ránk ezen elhatározást. Balgaság és gyengeség volna akár csak megpróbálni is kitérni e nyomás elől, hisz az csak annál jobban összenyomna minket. Ezen igazsághoz nincs is szükség további bizonyítékokra. Egyáltalán nem az a lényeg, hogy több vagy kevesebb eszközünk van a megmenekülés elérésére, az elhatározás ugyanis nem fakadhat abból, hogy ez könnyű lesz-e vagy sem. Abból kell fakadni, hogy szükségszerű. Senki más nem segít rajtunk, csak mi magunk segíthetünk. Senki más nem ment meg minket, csak mi menthetjük meg magunkat a saját erőnkől, a saját tudásunkkal, s azzal, ami a szívünkben rejlik.

Ha politikai helyzetünk arra késztet bennünket, hogy mindent kockára tegyünk a megmenekülésért, és a harcot is elengedhetetlennek tekintjük, akkor olyan eszközöket kell választanunk, amelyek bátorságot ébresztenek bennünk, elűzik a kishitűséget, amelyet a hatalmas veszélytől való félelem és az abból fakadó reménytelenség ébresztett bennünk. Igenis vannak eszközök a kezünkben, nem kilátástalan a helyzetünk. Ez mindenkinek nyilvánvaló, aki előítélettől mentesen, érett ítélőképességgel elemzi helyzetünket. Ám még a szakmai szemlélet maga is hamis nézetekből, hamis szabályokból, hamis elvekből és előítéletekből felépült bástyával vette körül ezt a témát, így igazán csak az láthatja helyesen a helyzetet, aki a legfelsőbb körökhöz tartozik és tényleg szakmai szemmel képes tekinteni rá. Ilyen szakmai szemmel készült harmadik hitvallásom, amelyben katonai szempontból részletesen elemzem helyzetünk természetét.

HARMADIK HITVALLÁS

A porosz államot támogató tényezők a következők:

Az emberi tényező

Poroszország lakossága 4 600 000 fő. Ebből

a 18 és 30 év közötti férfiak száma	450 000
a 30 és 40 év közötti férfiak száma	300 000
az annyi, mint	750 000.

Ez a lakosság hadra fogható része. Ha ebből néhány évre 100 ezer fős hadsereget szervezünk, az az államnak nem okoz érezhető hiányt vagy károkat. Ez tehát minden hetedik felnőtt férfit jelentené, ha az idősebbeket is hozzászámoljuk, akkor csupán minden tizediket. Az állam 100 ezer férfit bőven ki tud állítani anélkül, hogy az megzavarná vagy megbontaná a társadalmi viszonyokat.

Tisztek

A porosz hadsereg egykori 210 ezer fős létszámához tartozó teljes tisztikar mintegy egyötöde még mindig elérhető. Tehát ha az a célunk, hogy olyan tiszteket alkalmazzunk, akik alaposan, részleteiben ismerik a szolgálat rendjét és gyakorlottak a szolgálat ellátásában, a célt könnyedén elérhetjük. Ha mégis hiány lépne fel, akkor egyszerűen tisztté képezhetünk embereket ahhoz hasonlóan, ahogy a katonákat katonákká tesszük. A katonák esetében kiválasztjuk az állampolgárok összességéből azokat, akik erre alkalmasak. Így járhatunk el a tisztek esetében is, tisztté tehetjük az erre rátermetteket.

Fegyverek

Poroszországnak több mint 120 ezer bevethető lőfegyvere van. Egy részük kiadva a csapatoknál, egy részük raktárakban. Ez elegendő lenne arra, hogy a megszokott feltételek mellett 160 ezer harcost felfegyverezzenek. Ezenfelül Bécstől bármikor beszerezhetünk még úgy 20–30 ezer fegyvert, jutányos áron. Anglia bármikor készségesen küld akár egész hajórakományokat (50–60 ezer fegyver) Poroszország számára, az ország igényei szerint. Az angolok már a Balti-tengeren vannak, és pusztán annak a lehetősége, hogy Poroszország még egyszer kezébe veheti függetlensége és becsülete ügyét, elegendő arra, hogy kormányuk ezeket Poroszország rendelkezésére bocsássa.

Ágyúk

Poroszországnak ma is van 80 ezer emberre elegendő táborigényű tüzérsége.²² Valamennyi erődjét ellátta lövegekkel, pontosan azon elvek szerint, amelyek alapján

²² *A táborigényű tüzérség lövegszámát a hadsereg harci alkalmazásának kiszolgálásához tervezték. Ennek volt az egyik mutatója, hogy hány harcoló katonára mennyi löveg jusson. Normál körülmények között a porosz táborigényű tüzérség a 80 ezer fős hadsereget képes volt kiszolgálni. (A szerk.)*

korábban a francia erődöket is felszerelték. Anglia 30–40 ágyút küld tengeri úton be arra az esetre, ha Poroszország hadat üzenne Franciaországnak. Poroszország tehát – az erődöknek szánt lövegek nélkül is – egy 100 ezer fős hadsereg harcoló csapatait tudná ellátni lövegekkel.

Muníció

Poroszország az ágyúk mellett lőszerrel is ellátta erődjeit. Ezen túlmenően azt is kijelenthetjük, hogy a 100 ezer fős hadserege számára egy egész hadjáratra való muníciót képes lenne biztosítani. Anglia pedig nem csak kézfegyverekkel és ágyúkkal támogatná nagylelkűen országunkat. Akkor sem habozna, ha bőséges mennyiségű lőszeret kellene küldenie. S mikor az ember maga is birtokolja a legszükségesebbeket, joggal nevezheti bőségesnek a támogatást, amelyet bármely pillanatban készségesen nyújtanak neki.

Lovak

A hivatalos lajstromok alapján a porosz államnak 725 ezer lóva van, de a valós számuk feltehetően megközelíti az 1 milliót. Ebből 624 ezer ló van az Odera jobb partján húzódó területeken és Sziléziában. Nem ostobaság hát ennek tudatában a lovak hiányától tartani? No igen, tény, hogy 15 lóból egy biztosan kiesik, de még akkor is 40 ezer ló marad csak az Odera jobb partján, ami így is több, mint amennyire egy 100 ezer fős hadseregnek szüksége van. Persze mondhatják, hogy igen ám, de ezek a lovak nem biztos, hogy alkalmasak arra, hogy a lovasság szolgálatába állítsuk őket. Ez azonban gyenge érv lenne, hiszen Poroszországnak 10 ezer fős lovassága van. Ez arányaiban épp elegendő is, ugyanis egy háborúban, különösen védekező háborúban egy hadsereg gerincét nem a lovasság, hanem a gyalogság adja. Másrészt, ha a szükség úgy hozza, a lovasság minden – egészséges és nem túl öreg – lónak hasznát veszi.

Ruházat

Ez a téma egy ilyen általános áttekintésben, mint ez, szinte szóra sem érdemes. A 750 ezer férfi közül nyilván egyik sem jár mezítelenül, és egyébként sem a zubbony szabásán van a hangsúly. Ezen szükséglet megoldása nem is jelent valódi gondot. Különösen egy olyan országban nem, mint Poroszország, amelynek annyi

posztógyára van, hogy az ilyen igényeket szinte minden körülmények között gyorsan ki lehet elégíteni. Néhány tábornokunk szerint a torniszter, a tölténytáska vagy a csizma olyan fontos, hogy ezek nélkül nem is lehet hadjáratot vezetni. Ám a dolgok természete elég egyértelműen rávilágít arra, hogy ez nem más, mint pedantéria.

Élelmezés

A legfontosabb árucikkkel a porosz erődöket jól ellátták, talán túlzottan jól is. A további árak a közelből megrendelhetők, tehát azok is rendelkezésre állnak, pillanatok alatt megérkeznek. A hadseregben éppen ezért nem léphet fel élelmiszerhiány, addig legalábbis biztos nem, míg az ellenség ugyanazon vidéken maga is táplálékhoz juthat. Ha az élelmiszer valóban oka lehetne annak, hogy a háború megghiúsul, ez sokkal inkább lehetne indok a franciák számára, mint számunkra. Egyébiránt persze az egész nézet merő balgaság. A hadsereget országunk háborúban is képes ellátni, szinte úgy, mint most [békeidőben]. A háborús időkre jellemző, kevesebb termelésből adódó hiányt pedig – ahogy azt a történelem példája jól mutatja – képesek vagyunk külföldről pótolni. Korábban a pénz volt a háború mozgatórugója.²³ Ám ma már nem így van. Guibert²⁴ szinte profetikusan így szólt egyszer:

Szilárd törvénye Európának, hogy ha egy éles elmével, erős eszközökkel bíró, jó kormányzattal felvértezett nemzet a hódítási terveit a legszigorúbb erényekkel és nemzeti milíciával párosítja, s ezzel együtt tudja, miként kell háborút csekély költséggel viselni, szerény kiadások mellett is képes győzelmeket aratni, ha pénzügyek okán soha nem kell a fegyvert letennie, az a nemzet bizony legyőzi szomszédjait, eltiporja gyenge törvényeiket, s úgy hajlítja őket akaratának megfelelően, miként a szél a gyenge nádat.

Már létezett is ilyen nemzet, amely, ha nem is az összes, de a tulajdonságok felével rendelkezett. Jó képességekkel és erős hadsereggel bírt, de híján volt a jó

²³ Itt az eredeti német nyelvű szövegben az „Ehemals war das Geld der Nerv des Krieges” mondat szerepel, amellyel Clausewitz a „Pecuniae belli nervi” (a pénz a háború idege) latin aforizmára utal. (A szerk.)

²⁴ Jacques Antoine Hippolyte de Guibert (1743–1790), francia tábornok, katonai gondolkodó. Írásai: *Essai général de tactique* (2 kötet, 1770, 1772); *Défense du système de guerre moderne* (2 kötet, 1779); *De la force publique* (1790); *Histoire de la constitution militaire de France* (5 kötet, 1803).
Forrás: ABEL 2016.

kormányzatnak és erényeknek. Ez az ország Franciaország volt. E nép, midőn minden oldalról támadás érte, bátran ellenállt, majd maga is hódítóvá lett, s a régi, gyenge törvényeket porba döntötte. Mindezt pénz híján vitte véghez, abban nem bővelkedett, kincstára üres volt, olyannyira, hogy kétszer is államcsődöt jelentett.²⁵ Miért ne lehetnénk erre mi is képesek? Mi végre is lenne nekünk szükségünk annyi pénzre? Tán, hogy a seregnek zsoldot adjunk? A hadsereget el kell látni, s ha ez megvan, nincs szüksége olyan nagy zsoldra. Azt a kicsit az állam meg csak előteremti valahogy, hiszen annyit békében is elő kell teremtenie. Az a hadsereg, amely saját földjén és birtokán saját érdekeiért harcol, nem holmi zsoldos had, amely készpénzért még tulajdon bőrét is áruba bocsátaná. Az ily seregek lelkét a fényűzéstől és a túlcsoorduló jóléttől való legteljesebb önmegtartóztatás hatja át. Itt szükségtelenek hát azok a magas fizetések, amelyekkel napjainkban a legfelsőbb hivatalokban a hosszú szolgálati éveket jutalmazták, vagy a legkiválóbb elméket szolgálatban tartani remélik. Nincs nemesebb jutalma az érdemnek vagy erősebb ösztönzője a kiváló tehetségnek, mint a haza szolgálatában vívott harc.

Ami a fogyatkozó hadfelszerelés és a muníció utánpótlását illeti, Anglia gondoskodik ellátásunkról. Balga dolog is volna ebben kételkedni, hiszen Anglia készséges támogatását már a legutóbbi háború során is minden kétséget kizáróan tanúsította. Ám azért nem illik mohón áhítoznunk Britannia kincsei után, s tétován csak abba a reménybe kapaszkodni, hogy egy túlságosan bőkezű miniszter kegyelméből majd pénzmilliók zúdulnak ránk, hiszen ezeket meg sem érdemelnénk. Végtére is mi köze szabadságunknak Anglia pénzéhez? Tán Angliának kéne megvásárolni a szabadságunkat vagy a bátorságunkat? Másképp nem tudjuk kivívni? Ha Guibert jóslata már beteljesedett, akkor a háborúk mozzgója többé már nem az arany, s a nemzetek erejét sem mérik aranyban többé. Márpedig napjaink történései azt mutatják, hogy a hadviselés kevés pénzzel is lehetséges, ha elég bátorság és akarat van mögötte.

Az idő mint tényező

Igen elterjedt nézet, hogy Franciaország nem lenne oly ostoba, hogy elég időt adjon Poroszországnak egy komolyabb fegyverkezésre. Eszerint már az első erre utaló jeleknél francia csapatok vonulnának az országba, s [Poroszország számára] ez minden háborús intézkedés végét jelentené. Annyi bizonyos, hogy mindez

²⁵ Először 1788. május 8-án, másodszor 1789. januárban. Forrás: Wikipedia Contributors 2025c. (A szerk.)

zűrzavart, menekülést és a legkülönfélébb veszteségeket hozná magával, s így a bukás épp oly dicstelen lenne, amilyen a teljes ellenállás nélküli bukás. Ez az elképzelés épp annyira állja meg a helyét, mint a homályos elképzelésekre épülő nézetek általában. Akik azt feltételezik, hogy ugyanazt a hibát követnénk el, amit korábban elkövettünk, tévednek. Ezek olyan alantas gondolatok, amelyekhez senkinek sincs joga. Valójában Poroszország ma tízszer felkészültebb egy háborúra, mint 1806-ban volt. Akkor ugyanis nem történt más, csak kiadták az úgynevezett – napjainkban szinte már nevetségesnek is tűnő – számvetéseket.

Persze még korántsem tettünk meg mindent, ám – mint már említettem – a legszükségesebbeket nem mulasztottuk el. Azok az intézkedések, amelyek a legtöbb időt emésztik fel, már megtörténtek. A megerősített táborok (amelyek a legfontosabbak mind közül) készen állnak a haderő fogadására, bár utóbbi még valóban nincs teljes egészében megszervezve. A fegyver-, ruha- és lőszerraktárak készen állnak és biztonságban vannak. A csapatokat javarészt célszerűen szétosztották, már most, békeidőben is olyan minden, mintha már legalábbis folyna a háború. Ily körülmények között már csak két elintéznivaló maradt. Első feladatunk, hogy biztosítsuk a hadsereg megerősítéséhez szükséges legénység létszámát. Ezt a folyamatot úgy kell előkészítenünk, hogy nyolc nap alatt végrehajtható legyen. Ennyi idő alatt az ellenség ugyanis aligha nyomulhatna az ország belsejéig, s így legfeljebb csak a hozzájuk közelebb eső területeket veszíthetnénk el.

Második feladatunk, hogy megszervezzük és kiképezzük az újoncokat. Szükség esetén ez történhet a megerősített táborokban is. Itt tehát áttekintettünk minden, háborúhoz szükséges tárgyi feltételt, és megbizonyosodhattunk arról, hogy Poroszország egy 100 ezer fős hadsereget – annak minden szükséges ellátmányával – bőven ki tud állítani. Ebből pedig egyértelműen arra következtethetünk, hogy némi erőfeszítéssel akár egy 150 ezer fős hadsereg kiállítására is képes lenne. Most természetesen fel kell tennünk a kérdést: vajon nem túlzók-e ezek az adatok, s a belőlük levont következtetések? A válaszom erre nem más, mint hogy az ilyesfajta vádak nem fakadnának másból, mint rosszakaratból és önfejűségből.

Most, hogy ezt tisztáztuk, térjünk rá a porosz állam katonai helyzetének vizsgálatára. A porosz állam földrajzi fekvését egykor igen rossz megítélés övezte, ám jelen körülmények között ez inkább előnyt jelent, mint hátrányt. Kétségtelenül hátrányt jelent, hogy a főváros az ellenséghez közel fekszik, így adott esetben azt rögtön fel kell adni. Ahogy az is, hogy egy egész tartomány, nevezetesen Kurmark,²⁶

²⁶ A német Kurmark kifejezés (régiesen Churmark) a brandenburgi örgrófok által birtokolt császári államra utal. (A szerk.)

nem védhető. Nos, ezek valóban hátrányok, de nincs akkora jelentőségük – annál is inkább –, mert sem Berlin, sem Kurmark nem rendelkezik rendkívüli forrásokkal. Előnyt jelent azonban, hogy a tenger által egészen Memel²⁷ legszélső pontjáig védett jobb szárny három tengeri kikötővel (Memel, Pillau,²⁸ Kolberg²⁹) rendelkezik, amelyek lehetővé teszik az összeköttetést Angliával. Előnyt jelent továbbá az is, hogy Szilézia³⁰ elválasztása a többi tartománytól az ellenség jobb szárnyán kínál hadszínteret. Szilézia ugyanakkor támaszkodhat Ausztriára is, s így a hadszíntér közepén marad Poroszország két legszegényebb tartománya (Neumark³¹ és Pomeránia³²). Az ellenség kénytelen lesz ezen tartományokból meríteni erőforrásait, míg a porosz csapatoknak megmaradnak a leggazdagabb tartományok, Litvánia,³³ Kelet-Poroszország és Szilézia. Az előnyhöz a porosz erődrendszer is hozzájárul. Poroszország felügyelete alatt nyolc olyan erőd van, amelyben jelenleg is saját csapatai tartózkodnak:³⁴ Pillau, Colberg, Graudenz³⁵

²⁷ *A Memel-vidék (németül: Memelgebiet, litvánul: Klaipėdos kraštas) Klaipėda város és környéke elnevezése. Az első világháború végén a területet a függetlenné váló Litvánia igényelte, hogy legyen használható kikötője, és így tengeri kijárata. A terület ezt megelőzően Poroszországhoz tartozott, és a 2400 km² területen 150 ezer lakosa volt, akik szinte valamennyien német nemzetiségűek voltak. (A szerk.)*

²⁸ *Pillau (oroszul Багмуцк), kikötőváros és járási közigazgatási központ Oroszországban, a Kalinyingrádi területen, a Visztula-földnyelv északi részén. (A szerk.)*

²⁹ *Kolberg (lengyelül Kołobrzeg), város Lengyelországban a Balti-tenger partján. A negyedik koalíciós háborúban, 1807-ben Napóleon serege ostromolta meg a várost. Gneisenau, Ferdinand von Schill és Joachim Nettelbeck polgár parancsnokságával a katonák és a polgárok megvédték a várost. (A szerk.)*

³⁰ *Szilézia (lengyelül: Śląsk, németül: Schlesien, csehül: Slezsko) közép-európai történelmi régió. A legnagyobb városai Wrocław és Katowice. Napjainkban a legnagyobb része Lengyelországhoz tartozik, kisebb része Csehországban és Németországban van. Szilézia az Odera felső és középső folyása mentén fekszik a Szudéták hegyvidékén. Forrás: BARTA 2018: 55–63. (A szerk.)*

³¹ *Neumark vagy Kelet-Brandenburg, 1701-től a Porosz Királyság, 1871-től a Német Birodalom része. A második világháború után a potsdami konferencia Neumark nagy részét lengyel közigazgatás alá helyezte. (A szerk.)*

³² *Pomeránia (németül és svédül Pommern, lengyelül Pomorze) történelmi régió a mai Lengyelország és Németország északi területén, a Balti-tenger déli partján, a Reknitz, az Odera és a Visztula torkolatánál. (A szerk.)*

³³ *Preußisch-Litauen (más néven Litauen Minor, Kleinlitauen) történelmi régió volt Kelet-Poroszország tartományban, a Pregel–Memel vidékén, ahol jelentős számú litvánajkú, lutheránus lakosság élt. A tiltsi békét követő porosz közigazgatási reform során a terület nagy részéből új közigazgatási régiót alakítottak ki, ami új névadással is járt (Regierungsbezirk Litthauen zu Gumbinnen). Ezt követően a leggyakrabban már csak Litvániaként hivatkoztak rá. Forrás: BAGDONAVIČIUS 2018. (A szerk.)*

³⁴ *Vö. VI. térkép (Poroszország és környezete, 1812) a mellékletben. (A szerk.)*

³⁵ *Grudziądz (németül: Graudenz, oroszul: Грудзёндз) járási jogú város Lengyelországban, a Kujávia-pomerániai vajdaságban a Visztula mentén. 1920-ig porosz uralom alatt volt. (A szerk.)*

Poroszországban, Glatz, Neiße, Silberg³⁶ és Cosel³⁷ Sziléziában, valamint Spandau³⁸ Berlin mellett.

Ezen erődök nagyobb része a világ legerősebb erődjei közé tartozik, jó állapotban vannak és el is látták őket a legszükségesebbekkel. Az erődökhöz Kollberg, Neiße és Glatz esetében megerősített táborok is tartoznak. A nyolc erőd és három megerősített tábor 100 ezer fő befogadására képes, 40 ezer ember elegendő a védelmükre, s szinte bevehetetlenek. Mitől is kéne hát ilyen feltételek mellett tartanunk? Hacsak az ellenfél nem mutat fel valami rendkívülit, semmitől. Tán Poroszország elveszítheti mind a 8 erődjét egyetlen kardcsapással? Az 1805-ös, 1806-os és 1809-es példák vajon Poroszország esetében is alkalmazhatók? Aki e két kérdésre nem vágja rá rögtön, hogy nem, annak minden bizonnyal elment a józan esze. Kivéve persze akkor, ha Franciaország teljes erejével támadja meg Poroszországot, még azelőtt, hogy Oroszországgal háborúba lépnének és Napóleon meg akarná bosszulni Poroszország fegyverkezését.

Ha tehát [háborúra kerül a sor], a hadsereg csak elfoglalja helyét az erődökben és a megerősített táborokban. A kormánynak pedig mindössze annyi dolga lenne, hogy kinevez nyolc elszánt parancsnokot, s megpróbálja elkerülni, hogy az ellenség erőszakos hatalma alá kerüljön. E nyolc parancsnok megtalálását sokan áthidalhatatlan nehézségnek tartják. Ez azonban nem más, mint előítélet. Hiszen ennyi tiszt között a király minden bizonnyal talál nyolc olyat, akikben az elszántság és józan ítélőképesség egyaránt megvan. Végtére is egy erőd vagy megerősített tábor kommandírozásához igazán nem kell Julius Caesarnak vagy Gusztáv Adolfnak³⁹ lenni. Még ha e parancsnokok közül valamelyik stratégiai gondolkodás tekintetében

³⁶ Silberberg (lengyelül Twierdza Srebrna Góra), katonai erőd, ma műemlék és múzeum, Srebrna Góra faluban, Lengyelországban. Az erőd 1765–1777 között épült, amikor a terület a Porosz Királyság része volt. (A szerk.)

³⁷ A Cosel-erőd egy poroszok építette erődítmény, a 18. és 19. századból. A felső-sziléziai Cosel városa körül épült az Odera mentén. 1807-ben több mint 4000 fős helyőrsége volt, amit a napóleoni háborúk alatt a francia seregek és szövetséges bajor és württembergi csapataik sikertelenül ostromoltak. (A szerk.)

³⁸ Spandau, ma Berlin egyik kerülete. Az erődöt a 19. században a poroszok építették. A napóleoni háborúk alatt kétszer ostromolták meg az erődöt. 1806. október 25-én elfoglalták a franciák. A felszabadító háborúk során 1813. április 26-án a francia helyőrség átadta az erődöt Poroszországnak a szabad elvonulásért cserébe. (A szerk.)

³⁹ II. Gusztáv Adolf (1594–1632), Svédország királya 1611 és 1632 között. Uralkodása alatt országa európai nagyhatalommá nőtte ki magát: a harmincéves háború során a kontinens egyik vezető katonai ereje lett, és jelentős szerepe volt abban, hogy a háború után országa legyen az európai politikai és vallási erőviszonyok egyik fő kialakítója. Nagy Gusztáv Adolf néven is ismert. A kora

alatta is maradna a jogos várakozásoknak, ebből még nem következne nagyobb baj. Baj csak akkor jönne, ha az elszántságot illetően csalatkoznánk benne. Ez pedig egyedül a kormány hibája lenne. Egyébiránt, ha valaki azt hangoztatja, hogy e nép 5 millió lelke között nem volna annyi kiváló elme, hogy rendkívüli célok elérésére a kormány csak rendkívüli férfiakat bízhatson meg, az nem más, mint a megszokott, üres frázisok ostoba visszhangja. A kormánynak csupáncsak el kell határoznia, hogy rendkívüli embereket választ egy feladatra. Rendkívüli emberekből még a legkisebb nemzetekben sem mutatkozna hiány, hiszen száz tehetség enyészik el a porba, mire egy képes legyőzni a társadalmi viszonyok által elé emelt nehézségeket, s felküzdí magát a magasba.

Franciaország a hétéves háború alatt oly rettenetes hiányt szenvedett kitűnő tábornokokban, hogy az ember szinte azt hitte, a természet többé nem terem Condékat,⁴⁰ Turenneket és Luxemburgokat.⁴¹ Ám a forradalmi háborúk idején egyszerre annyi kiváló generálisa lett, amennyi talán egyetlen más hadseregnek sem. Oly hosszan lehetne még erről beszélni, ha az elcsépelet és ízléstelen előítéletek cáfolására érdemesek volnának.

E nyolc kiváló férfi felkutatásánál a kormánynak sokkal nehezebb lenne egy olyan férfit lelteni, aki egymagában rendelkezik egy kiváló főparancsnok erényeivel, éles elmével, megfelelő hadi ismeretekkel, vállalkozó kedvvel és szilárd jellemmel, s ezzel együtt egyesíti magában egy udvaronc rafináltságát és Nagy Péter elszántságát. Hiszen egyébként is szinte elképzelhetetlen, hogy a kormány saját maga oly könnyen bizalmat szavaz egyetlen férfinak, s a hatalomról lemondva az ő kezébe helyezi át azt. Államunk történelme nem ismer oly érdemet, amelyet olyan nagyra értékelnek, hogy az irigység és a rágalom el ne érhesse azt. Még soha senki nem tudott oly áldozatot hozni az országért, hogy tettei már önmagukban bizalmat és tiszteletet jelentsenek. Ahhoz, hogy a kormányzat a legérdemesebbek közül egyvalakit kiválasszon, akire a legfőbb hatalmat ruházza, olyan bizalom szükséges, amelyet a racionális megfontolás maga ébresztett a kormányban. Meg kell vallanom, azt elnézve, hogy az állami tisztviselők kinevezését mily akadémikusodó megfontoltsággal és csekély nagyvonalúsággal intézik, elég nehezen tudom

újkori hadtörténet legnagyobb katonai parancsnokaként tartják számon, és a „modern hadviselés atyjaként” is hivatkoznak rá. Forrás: ROBERTS 2026. (A szerk.)

⁴⁰ II. Bourbon Lajos, Condé hercege (1621–1686), francia főparancsnok a harmincéves háborúban. (A szerk.)

⁴¹ Francois Henri de Montmorency, Comte de Bouteville, Duc de Luxembourg (1628–1695), Franciaország marsallja. Forrás: Britannica Editors 2026a. (A szerk.)

mindezt elképzelni a porosz kormányról. Ám jelenlegi helyzetünk előnye épp abban rejlik, hogy nincs is szükségünk főparancsnokra. Hiszen, ha a nyolc erőd élén elszánt és elkötelezett parancsnok áll, szinte magától megoldódik minden, anélkül, hogy nélkülözhetetlenek lennének a végletekig összehangolt intézkedések vagy a parancsok végtelenül precíz végrehajtása, amelyek minden más háborúban elengedhetetlenek. Ezekkel mi úgyis aligha számolhatunk. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az egyes tartományokban nincs szükség egy-egy főparancsnok kinevezésére, hiszen a tartomány haderejét valakinek egységesen irányítania kell. Csupán arra akartam felhívni a figyelmet, hogy ha a katonai szervezetek megszokott szabályainak nem felelnék meg, a hatékonyság szempontjából az sem jelentene döntő veszteséget. Önmagában emiatt még nem kellene súlyos katasztrófáktól tartanunk. Ez nagyobb előnyt jelent, mint gondolnánk! Hiszen épp ez a forrása a nép bizalmatlanságának a kormánnyal szemben, s e bizalmatlanság okozza a hatalmon lévők elcsüggedtségét is.

Térjünk most vissza eredeti kérdésünkhöz: mégis mit tehet az ellenség ezen nyolc erőddel? Megostromolhatja őket. A franciák azonban segítség nélkül egyszerre mind a nyolc erődöt úgysem vonhatják ostrom alá. A történelemben még nem volt példa arra, hogy egy hadjárat során nyolc jól védett erőd mind az ellenség kezére került volna. Itt sem valószínű, hogy ez megtörténik. Ezek meghódítása minden bizonnyal egynél több hadjáratot és úgy 40–50 ezer fős emberáldozatot követelne. Ennél kedvezőbb helyzetet nem is kívánhatunk magunknak.

Ráadásul az is teljesen valószínűtlen, hogy Oroszország és Ausztria tétlenül néznék végig e nyolc erőd elvesztését anélkül, hogy hadat üzennének Franciaországnak. Napjaink politikai csillagállása legalábbis erre enged következtetni. Poroszország tehát nem marad magára ebben a harcban, ha el kell esni, nem egyedül esik el. Erős védőbástya lesz szövetségesei számára, s a közös ellenségnek ez majd jelentős idő- és véráldozatába kerül. Sőt, lehet ennek akár akkora jelentősége is, hogy a háborúnak egészen más irányt is adhat. Persze az is megtörténhet, hogy az orosz hadak vereséget szenvednek, hogy porosz erődök még dicsőséges védelem mellett is elesnek, hogy Ausztria semleges marad, vagy akár, hogy Oroszország a következő békében feláldozza Poroszországot. Igen, ezek valóban megtörténhetnek, de nem törvényszerű, hogy meg is fognak – s már több helyen is szóltunk arról, nem szabad, hogy ilyesmi elrettentsen minket. Még akkor sem szabadna visszariadnunk tőlük, hogyha valószínűségük még nagyobb lenne, mint most.

Látnunk kell, hogy Poroszország most erősebb tényező, mint amilyen 1806-ban és 1807-ben volt, hogy a siker most már nem csak a véletlenek játékán múlhat, s hogy

ma már anélkül is bizalommal és eltökélten tekinthetünk a jövő sorsdöntő napjai felé, hogy a kormánytól túlzottan nagy dolgokat remélnénk. Tehát, ha minden körülményt a lehető legegyszerűbb módon veszünk figyelembe, s nem számolunk emberfeletti fizikai vagy szellemi teljesítménnyel, ez a gondolatmenet végkövetkeztetése. Ugyanakkor – anélkül, hogy a lehetetlenség határáig merészkednénk – minden kétséget kizáróan akár még nagyobb hatékonyságra is képesek lehetnénk. Például a fent vázolt háborús viszony mellett akár azt az – egyébként nagyon is valószínű – lehetőséget is számba vehetjük, hogy Oroszország már abban a pillanatban a hadba lépés mellett dönt, ahogy Franciaország ellenségesen kezd bánni Poroszországgal. Ebben az esetben a porosz csapatok nem kényszerülnének arra, hogy erődjek és táboraik falai mögött menedéket keressenek, ahogy attól sem kellene tartanunk, hogy a hatalmas túlerőben lévő ellenséges haderő vereséget mér seregeinkre, amelyek ennek következtében szétszédnek. Mi több, ebben az esetben az orosz hadsereghez küldött 30 ezer főnyi seregetest mellett hasonló erejű haderővel léphetnénk fel Sziléziában, sőt még Kolberg vidékére is küldhetnénk egy 20 ezer fős sereget. Ez a 80 ezer ember pedig pontosan ugyanilyen létszámú ellenséges csapatot lenne képes lekötni, s ezáltal az orosz hadseregnek lényeges fölényt is biztosítani.

Nem kívánunk belebonyolódni abba, hogy szembeállítsuk egymással a hadviselő felek erejét, hiszen ezen a területen számos nehézségbe ütköznénk. A hatalmi viszonyok megítélésére azonban megbízható mérce lehet az 1807. és 1809. évi hadjáratok tapasztalataiból levont következtetés. A franciák fölénye az oroszokkal szemben nem volt számottevő, az osztrákokhoz képest létszámban viszont bőven alulmaradtak. Semmi okunk sincs azt feltételezni, hogy a franciák most sokkal nagyobb haderővel lépnének fel. Azt viszont igen, hogy az oroszok az 1812-es hadjáratot⁴² az 1806-oshoz képest jóval alaposabb előkészületek után indítanák meg.

⁴² Az 1807. évi tilsiti béke értelmében Poroszország 42 ezer főnyi gyalogságot, 8000 lovast, 6000 tüzéret és utászt és 6000 gárdistát tarthatott fegyverben. A korlátozások ellenére a hadügy radikális újjászervezését kezdték meg. A meglévő csapatokat újrászervezték, tisztikarral látták el és 6-7 gyalogzászlóaljból, 12 lovasszászadból és ütegből álló 6 dandárba osztották be. Egyúttal a felső szintű katonai igazgatást, a seregek törzseit, a logisztika működését is újjászervezték. Megújították a hadművészeti és harcászati elveket, ami új szabályzatok formájában került a csapatokhoz. Nagy hangsúlyt kapott a szakszerű kiképzés. A meglévő katonai tanintézetek reformálása és újak felállítása révén megfelelő tisztii utánpótlás kiképzéséről gondoskodtak. Ezzel együtt növelték az állomány harci morálját is. Az 1807–1812 közötti időszakban a sereg kiegészítése újoncozással történt, és a szolgálati időt 20 évben állapították meg. Hogy az új alakulatok számára a kantonokban folyamatosan kiképzett emberek álljanak rendelkezésre, a megfelelően kiképzett legénységet rendszerint szabadságolták, és helyettük friss újoncokat hívtak be, akiket szükséges kiképzés után ismét újabb újoncturnusok váltottak. Ez volt az úgynevezett „Krümper-System”. A tilsiti béke értelmében Poroszországnak

Minden hír erre enged következtetni. Az Eylau, Friedland, Aspern és a Wagrami csatákat olyan hadseregek vívták, amelyek létszáma jóval 100 ezer fő alatt volt.⁴³ Ha ezt a tényt figyelembe vesszük, máris nyilvánvalóvá válik, hogy az orosz hadsereg számára milyen jelentős fölényt biztosítana 80 ezer porosz katona a harctéren és 20 ezer az erődökben. E körülmények között maga a porosz hadszíntér alakja is döntő jelentőségű. Szilézia a francia hadműveletek jobb szárnyán fekszik, ha a francia sereget itt döntő vereséget szenvedne, az a francia főereget visszavonulásra kényszerítené a Visztulától,⁴⁴ vagy legalábbis megbénítaná hadműveleteiket. Szilézia azonban négy erődjével, hegyláncjaival és bőséges hadszereivel csak igen nehezen hódítható meg. Ehhez Franciaországnak döntő erejű túlerőt kellene bevetnie, ami viszont azt jelentené, hogy a főeregtől kell a szükséges erőket elvonnia. Így hát Franciaország aligha remélheti, hogy hamarabb meghódítja Sziléziát, mint Oroszország maga. Colberg, mivel közel esik a [francia] fősereghez, pontosabban annak bal szárnyán helyezkedik el, s mivel Angliával való összeköttetése révén folyamatosan erőforrásokhoz jut, szintén döntő szerepet tölt majd be.

Kétség sem fér ahhoz, hogy a szárnyakon végrehajtott műveletek nagyobb hatással bírnak, mint a közvetlen támadás vagy védekezés. Ez egy cáfolhatatlan tény, s ahhoz, hogy ezt elfogadjuk, még nem kell v. Bülow úr más gyermek képzelgéseit is valódi katonai bölcsességnek tartanunk.⁴⁵ Aki egyébként e hatékonyságban mégis kételkedne, annak nemcsak hogy a legcsekélyebb fogalma sincs a háborúkról, de jószereivel az esze is elment. Teljesen észszerűtlen volna, ha

részt kellett vennie a Nagy-Britannia elleni kontinentális zárlatban, azonban Oroszország 1810-ben felmondta ezt a kötelezettséget. Ezután várható volt egy újabb francia–orosz háború, amelyben Poroszország az ütközőzónába került. Clausewitz 1812 februárjában vetette papírra hitvallását, amikor még Poroszország látszólag rendelkezett a döntés lehetőségével, hogy melyik oldalhoz csatlakozik. Hamarosan azonban egyértelmű lett, hogy Napóleon félmillió Grande Armée-jában egész Európa együtt menetel az oroszok ellen. Poroszország szövetségi szerződést kötött Franciaországgal, és így a hadseregek felvonulási területe és ellátóbázisa lett. Ezen túl még 23 ezer katonája is részese volt a nagy hadjáratnak. Forrás: WILSON 1860. (A szerk.)

⁴³ Az Eylau csata 1807. február 7–8-án, a Friedlandi csata Kelet-Poroszországban 1807. június 14-én, az Aspern–Eßlingi csata 1809. május 21–22-én, a Wagrami csata 1809. május 6–7-én volt. Forrás: BOUCHON–GRAU 2025a. (A szerk.)

⁴⁴ A Visztula (németül Weichsel, lengyelül Wisła) Európa egyik jelentős folyója, amely a korszakban a porosz állam területén is folyt, és a régió kulcsfontosságú stratégiai és gazdasági vízi útjának számított. (A szerk.)

⁴⁵ Clausewitz egy hosszú esszéjében vitatta Bülow nézeteit. Részletesen lásd a „Megjegyzések von Bülow »Az elméleti és gyakorlati hadászat« című munkájához, avagy az abban foglalt nézetek kritikája” című írásban. (A szerk.)

számításaink során kizárólag csak a franciák morális fölényét vennénk alapul, s közben e fizikai előnyökre épülő valószínűségszámítást teljesen félresöpörnénk. Egy háború a morális és fizikai erő együttes felhasználásából jön létre, mégis megesis, hogy egyesek az egyik tényező viszonyait teljesen figyelmen kívül hagyva úgy vélik, helyes következtetéseket vonhatnak le a háború egészére nézve. Legyen hát bármily nagy is a franciák morális fölénye, az említett fizikai előnyök mindig joggal táplálhatják reményeinket. Ami egyébként a morális fölényt illeti, később még alkalmunk lesz arra, hogy bővebben értekezzünk róla.

A kormány által eddig alkalmazott eszközök és intézkedések az átlagos körülményeknek megfelelőek. Sőt, ha az idő rövidegét is figyelembe vesszük, ezek nem járnak oly rendkívüli megerőltetéssel, hogy egy közönséges kormánytól ne volnának joggal elvárhatóak. Még a nép lelkesedésével sem igen számolnak, minden a szokványos úton halad, miként azt a közepszerűség és korlátoltság csak megkívánja. Honnan is erednek hát azok a túlzásról, hiszékenységről, túlfűtöttségről és könnyelműségről szóló vádak, amelyekkel a hátuk mögött illették mindazokat, akik hittek az ellenállás lehetőségében? Csak a rosszindulat és az éleslátás teljes hiánya mondathat ilyesmit valakivel, s aki az itt elmondottak után továbbra is ilyesmit hangoztat, az szégyellje magát, hogy ily hitvány alak!

A történelem is azt tanítja nekünk, hogy a megszokott viszonyokat nem lehetetlen felfüggeszteni egy bizonyos időre. Vannak persze oly kemény erőfeszítések, amelyeket egy nép tíz vagy húsz éven át nem képes elviselni. Ám még egyetlen nemzet sem tűnt el Föld színéről azért, mert ezeket az erőfeszítéseket egy-két éven át megtette. Ha a nemes cél nagysága megköveteli, ha a függetlenség és a becsület megőrzéséről van szó, akkor igenis kötelességünk ezen erőfeszítéseket vállalni. Sőt, akkor ezek vállalása elvárható, követelhető, vagy akár ki is kényszeríthető. Így cselekszik, ki erős, következetes és képes saját ügyeit a kezében tartani. A szóban forgó erőfeszítések a következők kell hogy legyenek: először is jelentősen meg kell emelni a hadsereg létszámát, másodsor is meg kell szervezni a porosz Landwehrt⁴⁶ vagy népfelkelést (*Landsturm*).⁴⁷

⁴⁶ Landwehr: a modern tömeghadsereg egyik sorozási, kiképzési és alkalmazási szervezete, amely a napóleoni háborúk időszakában jött létre. Intézmény, amelynek működése a honvédelmi kötelezettségen alapult. Az 1867-es kiegyezés után létrehozott Magyar Királyi Honvédség szakmai logikájában egyértelműen megfeleltethető a Landwehr 1815-től kialakított rendszerének. A magyar terminológiában a néphadsereg felel meg leginkább a tartalmának. Részletesen lásd „A porosz Landwehr politikai előnyeiről és hátrányairól” című fejezetet. (A szerk.)

⁴⁷ Landsturm: Poroszországban 1813-ban létrehozott szervezet, az állandó hadseregbe nem tartozó, de katonai kiképzésben részesített férfi lakosság háborús alkalmazására. Az ország katonai

A fent leírtakból már láthattuk, hogy a hadsereg létszáma 150–200 ezer főre növelhető. Felszerelésben és eszközökben sem lesz hiány, feltéve, ha képesek a cél érdekében mindent megmozgatni. Ha Angliával a legnagyobb buzgalommal folytatnánk a tárgyalásokat, s e hatalommal sikerülne szilárd, felbonthatatlan, életre-halálra szóló szövetséget kötnünk, akkor e nemzettől oly nagy támogatást várhatnánk, amely minden bizonnyal megfelelne rendkívüli szükségleteinknek, sőt talán még túl is szárnyalná azokat. Anglia gazdagsága és helyzete, népének és kormányának nemes gondolkodása és nagylelkű hozzáállása olyan garanciát jelent minderre, amelyhez a politika világában még nem volt fogható.

Az ily módon, gyorsan gyarapított hadsereg egésze a háború első pillanataiban persze nem lesz rögtön bevethető az ellenséggel szemben, hiszen egy ekkora haderő megszervezése igen időigényes. Azt pedig szem előtt kell tartanunk, hogy az ellenséges támadás pillanatától kezdve Poroszországot végig fenyegeti majd annak veszélye, hogy tartományainak nagy részét elveszti. Így döntő előnyt jelentene, ha az aktív hadsereg mögött rengeteg tartalékos állna rendelkezésre. Minden háborús tapasztalat azt bizonyítja, hogy a gyors utánpótlás döntő fontosságú előnyt jelent, mivel a legtöbb hadsereg egy hadjárat során a harcra képes katonáinak harmadát, sőt akár felét is elveszítheti. Bármilyen jól szervezett is a franciák hadkiegészítési rendszere, mivel nincsenek abban a helyzetben, hogy újoncaikat még január elseje előtt kiállítsák, s tartalékaik hatalmas államuk középső részén helyezkednek el, a hadkiegészítés náluk sem történhet gyorsabban, mint Poroszországban. Feltéve, hogy Poroszország megfelelő létszámú tartalékkal rendelkezik. Ebben az esetben a hadjárat vége felé a porosz hadsereg létszáma 80 ezerről 100 ezerre nőne, míg a szembenálló francia haderőé 80 ezerről 60 ezerre apadna. Ennek fontosságát csak az érezheti igazán, aki kellőképpen olvasott a hadtörténelem területén.

Vége eljutottunk a porosz Landwehr és a népfelkelés témájához. Az osztrákok első intézkedése 1809-ben – már ha azt egyáltalán valóban annak lehet nevezni – jelen viszonyainkra csupán csekély mértékben lenne alkalmazható. Ennek lényege az volt, hogy a szervezet egyrészt a hadsereg utánpótlásaként szolgáljon, másrészt védelmi milíciaként is működjön a hadszíntér különböző pontjain. A mi körülményeinkhez ez nem igazán illeszkedik, mert tartományaink egy része nincs közvetlen összeköttetésben seregeinkkel. Népfelkelésen egyébként a nép azon általános fegyverbe szólítását értjük, amelynek célja a hon védelme. Ilyen népfelkelés volt Tirolban. E fontos, sorsdöntő intézkedés, [amely egyes nézetek szerint] az országot

tartalékainak szervezete, amely később Európa egyéb országaiban is létrejött. A napóleoni háborúk folyamán kezdetleges formában létezett. Ekkor még főleg területvédelmi jellege volt. Részletesen lásd „A porosz népfelkelés és a milícia szervezetének legfontosabb elemei” című fejezetet. (A szerk.)

egy veszedelmes válságállapotba sodorja, oly kevéssé ismert az emberek körében, hogy csak kevesen képesek hozzá világos fogalmakat társítani. A többség nem érti, hogy egyes polgárok vagy laza csapatokká egyesült közemberek oly vakmerően bátrak, hogy nagy seregekkel szálljanak szembe, vagy akár csak annyit tegyenek, hogy a nagy sereg kisebb osztagainak veszteséget okozva kitegyék magukat azok bosszújának. Ennek a lényege a következő:

Valamennyi 18 és 60 év közötti, fegyverbe szólítható férfi, aki nem tartozik az állandó hadsereg kötelékéhez, köteles fegyvert fogni és a népfelkelés kötelékébe lépni. Más felszerelésre nincs is szükségük, csupán egy puskára, annak híján egy szűrőfegyverre vagy kaszára, ezen felül egy tarisznyára néhány napi élelemmel, némi lőszerre, illetve egy, a tartomány jelvényét viselő, szalmakoszorúval bélelt sapkára, amely a vágások ellen némi védelmet nyújt. A felszerelést tekintve tehát nem nagy a követelmény. A vendée-i parasztok⁴⁸ bármimű külső segítség nélkül ettől különb felszereléssel látták el magukat (bővebben lásd Chambeau⁴⁹ – A vendée-i háború története). A [népfelkelés esetén] a férfiak közösségekbe állnak össze, több közösség egymással egyesülve egy csapatot vagy századot alkot – vagy nevezzük úgy, ahogy tetszik. Több kerület csapata alkot egy hadoszlopot vagy népfelkelést, egy teljes tartomány népfelkelése pedig egy egész kis hadseregnek tekinthető. Ezen alakulatok élén olyan vezetők állnak, kiket részint maguk a közösségek és kerületek választanak, részint pedig a király nevezi ki őket. Egy tartomány népfelkelésének élén álló főparancsnok (tartományi elöljáró) a tartomány lakosai közül kerül ki, s a király nevezi ki. Ezek az elöljárók a kinevezésük pillanatától fogva a hadsereg hivatalos tisztjeinek számítanak.

Nagy vonalakban ez tehát a szervezet felépítése. Láthatjuk, hogy megszervezéséhez sem hosszú időre, sem különösebb előkészületekre nincs szükség. A népfelkelés feladata nem más, mint hogy az ellenség haderejétől mentes országrészekben gyorsan, jelentős csapatokat tudjunk felállítani, amelyek bár valóban nem oly erősek és hatékonyak, mint az állandó hadsereg, de képesek a következő célokat elérni:

Egyrészt megakadályozzák, hogy az ellenség a távol eső tartományokban hivatalnokai és kiáltványai segítségével hadiszállítmányokat vagy sarcot kényszeríthessen ki. Másrészt felszámolják az ellenfél azon különítményeit, amelyek a tartományba hasonló szándékkal érkeztek. Harmadrészt biztosítják azokat a segélyforrásokat,

⁴⁸ Clausewitz itt a francia forradalom alatt zajlott vendée-i háború (1793–1796) kezdetére utal, amely eleinte – a helyi nemesség csatlakozásáig – parasztfelkelés jellegű mozgalom volt. (A szerk.)

⁴⁹ Clausewitz itt tévesen adja meg a nevet, valószínűleg Alphonse de Beauchamp (1767–1832) francia történészre és annak leghíresebb, *Histoire de la Vendée et des Chouans* című művére gondol. (A szerk.)

amelyeket a kormány a tartománytól kér, különösen élőerő és lovak tekintetében. E célok különösebb erőfeszítések és segédeszközök nélkül is elérhetők, s nem is kel-
lenek hozzá 1000–2000 főnél nagyobb hadoszlopok. Egy falu népfelkelői számára a
vészharang zúgása adja a jelet a gyülekezésre. A gyülekezés helyét előre kijelölik. Így
néhány óra leforgása alatt 2000, 3000 vagy akár 5000 fő is összegyűlhet, ott is, ahol
a háborúnak még leghalványabb árnya sem mutatkozott. És ez nem csak a szárnyaló
képzelőerő szüleménye! Vendée-ben is így volt, pont így volt. Higgyék el, egyetlen
más intézkedés sem volt történelmileg ily megalapozott, mint ez. Ha az ellenség
szeretné elkerülni a népfelkeléssel járó hátrányokat, ha a távolabbi tartományok
felett is zavartalan uralmat akar gyakorolni, úgy kénytelen lesz ott külön csapatokat
állomásoztatni. Erre a célra egy 200 ezer fős hadseregből legalább 50 ezer embert
kell kiküldönten. Könnyen belátható, hogy ez már önmagában is igen jelentős hiányt
okozhat a tényleges hadszíntéren. Azt se feledjük, hogy – a történelmi tapasztalat
szerint – a maradék 150 ezer főből másik, legalább 50 ezer is kiesik, vagy azért, mert
[sebesülteként] kórházban fekszenek, vagy azért, mert helyőrségként a hátszágban
maradtak. A népfelkelés tehát – a legelemibb számvetés szerint – az ellenség had-
erejének egyharmadát elvonja a tényleges hadszíntérről.

Aki e hatalmas előny jelentőségét felismerni képtelen, annak a leghalványabb
fogalma sincs a témáról, és a legkevésbé sem ismeri a háború természetét. Hiszen
mit is tehetne 50 ezer katona egy félmillió főt számláló, fegyvert ragadott népáradat
ellen? Ebből világosan látszik, hogy azon a vidéken, ahol a lélekszám csupán 5000-re
rúg, már e lakosság is maradhat a vidék ura, hiszen velük szemben az ellenség
csupán 500 főt tud kiállítani. Ha mulatságos módon attól félnénk, hogy tízszeres
fölény mellett sem lehetnénk az ellenség ura, azt hihetnék rólunk, hogy túlbecsüljük
a szablyát, a tölténytáskát, az elemi harcászat gyermekded alapvetéseit vagy egyéb
külsőségeket. Ám tudjuk, hogy a siker nem ilyen külsőségeken múlik. A népfelkelés
segítségével az ellenség sosem érhetné el célját.⁵⁰ Az ellenségnek végül nem marad

⁵⁰ A dokumentum kéziratában itt Clausewitz felesége, Marie von Brühl írásával a következő át-
húzott szöveg található: „Más a helyzet akkor, ha az ellenség az ország egyes területeit feladja,
és 10–20 ezer fős seregtesteket képes egyben tartani. Egy ilyen sereggel a népfelkelők alakula-
tai valószínűleg nem tudnának megküzdeni. Hiszen minél nagyobb az ellenség serege, annál
lényegesebb, hogy a fegyelmezett hadsereggel vagy egy népfelkelő alakulattal találkozik-e. Egy
ekkora seregtesttel szemben az inszurgens alakulatok meghátrálnának és szépen, lassan szét-
kergetnék őket. Azok, akik megfutottak és nem kerültek fogságba (fogoly mindig csak kevés
van), visszatérnek hazájukba és csatlakoznak azon inszurgens csapatokhoz, amelyek az ellenséges
csapatok háta mögött szerveződtek. Azok, akinek hazájában az ellenséges seregtestek jelen van-
nak, elrejtik fegyvereiket, jelvényeiket és nyugodtan visszatérnek a házi tűzhely mellé. Ám egy

más választása, mint hogy a népfelkelés ellen rendes hadviselést folytasson. Ez nem kevés idő- és emberáldozatot követel majd, így tehát a népfelkelés a legkevésbé sem lenne felesleges, elérné célját. Ez több mint bizonyos.

Ámbár természetesen mindig vannak olyan emberek, akik nem elégszenek meg egy ilyen számítással. Általában ők azok, akik a leghétköznapibbak, mégis mindig a legérdekesebbnek akarnak tűnni. Ők azok, akik nem nyugszanak addig, míg matematikai bizonyossággal nem igazolják nekik, hogy az ellenséges hadsereg megsemmisítése nagyon is lehetséges. Ily nevetséges követeléseket a rómaiak még hatalmuk legfényesebb korában sem támasztottak, még kevésbé a görögök, midőn a perzsák ellen vívták a harcukat szabadságukért. Persze mi sem elégszünk meg csupán általános eredményekkel. Így közelebbről is szemügyre vesszük a hadviselés azon módját, amely a népfelkelés és az ellenséges hadak között támadni szokott. Vizsgálatunkban pedig sem vágy, sem hiú remény nem téveszt majd meg bennünket, szigorúan arra hagyatkozunk csupán, amit már saját tapasztalatunk is igazolt. Hogy minél pontosabban, világosabban és érthetőbben fejezhessük ki magunkat, egy egyszerű példát veszünk, s azon keresztül igyekszünk gondolatainkat minél tisztábban megvilágítani.

Példaként pedig egy, a franciák ellen Mittelmarkban⁵¹ megszervezett népfelkelést választunk. Választásunk épp azért esett e területre, mert – bármily szomorú is, de – szinte bizonyos, hogy annak a kormánynak, amelynek nincs elég bátorsága ahhoz, hogy az egyetlen mentőövhöz folyamodjon, tehát életre hívja a népfelkelést, sajnos végképp nem lesz elég bátorsága ahhoz, hogy ezt egy olyan tartományban tegye, amely oly közel fekszik az ellenséghez. Vagy talán már csak akkor, ha késő lesz hozzá.

ellenséges seregetestnek nagy erőfeszítés lenne, hogy távoli tartományokban megakadályozza egy hatalmas népfelkelő hadsereg megalakulását. Így volt ez Spanyolországban is. A franciák teljes haderejük felét, nevezetesen 300 ezer embert (bár ez a szám természetesen nem mindig teljes, ahogy az lenni szokott) Spanyolországban állomásoztatják. Fő csatáikat Wellington ellen 40 ezer fős hadseregekkel vívják, a többi erőt pedig arra fordítják, hogy a felkelő csapatokat egymástól elszigetelve tartsák, és hogy megakadályozzák az összes inszurgens erő általános egyesülését. A mi esetünkben Szilézia, Pomeránia, Kurmark, Neumark és Nyugat-Porosország területén mindenképpen szükség lenne ilyen alakulatokra, s már ez megakadályozná, hogy az ellenség az egész ország urává válhasson. Ez azonban még nem valósult meg, így az ellenség akár nagy célokat is elérhetne a harctéren. Na de ki állíthatná teljes bizonyossággal, hogy soha nem történhet meg, hogy az inszurgens csapatok egy erős, harcias férfi vezetésével – kit a szerencse lelkesít, s a bosszú hajt – ne válhatnának az ellenséges csapatok méltó ellenfelévé? Akkor, ebből a véletlenből nagy dolgok bontakozhatnak ki, ami már mindenkinek igen szembeűnő.” (A szerk.)

⁵¹ Mittelmark: Az Odera és az Elba között elterülő német történelmi régió, Brandenburg magterülete. (A szerk.)

A POROSZ NÉPFELKELÉS ÉS A MILÍCIA SZERVEZETÉNEK LEGFONTOSABB ELEMEI ¹

A NÉPFELKELÉS ²

Cél. A porosz népfelkelés célja, hogy a tartományokba bevonuló ellenséggel szembe szálljon és akadályozza minden olyan terület megszállását, ahol az ellenségnek nincsenek erős csapatai, csak gyenge különítményei állomásoznak. A háború természete és a legutóbbi hadjárat ³ tapasztalatai egyaránt rámutatnak arra, hogy miért fontos a népfelkelő alakulatok tevékenysége.

Állomány

A porosz népfelkelő alakulatokat a fegyverviselésre képes lakosság soraiból töltik fel. Ezért lehetséges az ország bármely pontján, gyorsan, bonyolultabb szervezés és

¹ A mű eredeti címe: *Das Wesenlichste in der Organisation eines Landsturms und einer Miliz*. A szöveg keletkezésének ideje: 1813. Több változatban közölt dokumentum, amely a *Vom Kriege* egyik előmunkájának tekinthető. A kötetünkben közölt szövegváltozat forrása: CLAUSEWITZ 1980: 317–321. (A szerk.)

² Népfelkelés (Landsturm): Poroszországban 1813-ban létrehozott szervezet, az állandó hadseregbe nem tartozó, de katonai kiképzésben részesített férfi lakosság háborús alkalmazására. Az ország katonai tartalékainak szervezete, amely később Európa egyéb országaiban is létrejött. A napóleoni háborúk folyamán kezdetleges formában létezett. Ekkor még főleg területvédelmi jellege volt. Forrás: FORGÁCS 2020. (A szerk.)

³ Vélhetően az 1812. évi oroszországi hadjáratról van szó. Ennek során az Oroszországba bevonuló francia hadsereg ellátását lehetetlenítették el. A francia hadsereg felmorzsolódott az éhségtől, a hidegtől, valamint a kozák lovasság és az orosz partizánok állandó támadásaitól. Napóleon seregének roncsai 1812. december 14-ig elhagyták az Orosz Birodalom területét: a félmillió hadseregből mindössze 27 ezer főnyi reguláris csapat – és persze rengeteg dezertőr – tért vissza Poroszországba. Forrás: PBS [é. n.]. (A szerk.)

hosszadalmas előkészítés nélkül nagy létszámú csapatokat felállítani. Így pedig a porosz népfelkelés könnyen elérheti egyetlen célját: felveheti a harcot az ellenséges különítményekkel és portyázó csapatokkal. A porosz népfelkeléshez minden 18 és 60 év közötti lakos köteles csatlakozni.

Fegyverzet és felszerelés

Fegyvereik között főként szálfegyvereket, például kardokat, még gyakrabban ki-egyenesített kaszákat találunk, ám jellemző még a fejsze, vadászfegyver, szablya stb. Tehát bármiféle eszköz, amely alkalmas az élet kioltására. Mivel sokak törnek kevesek életére, tulajdonképpen bármilyen eszköz megteszi. A fejre mért ütéstől a kalapba vagy sapkába rejtett szalmakoszorú óvja meg őket, élelmiszerük megőrzésére tarisznya szolgál.

Hadszervezet

A népfelkelés messzemenőig elkülönül az állandó hadseregektől, szervezeti szempontból csupán néhány elhanyagolható közös vonást mutat más katonai szervezetekkel. A porosz járások és városok népfelkelő csapatokat állítanak ki, amelyek élén kapitány áll. Több népfelkelő csapat együttesen alkotja a megye népfelkelését, például erlandi,⁴ samlandi⁵ stb. népfelkelés, amelyek élén népfelkelő parancsnokok (ezredesek) állnak. Mind a kettő a tartományi előljárónak van alárendelve.

A tartományi előljárót, a népfelkelő parancsnokokat és a csapatok kapitányait a tartomány kormányzója vagy annak helyettese nevezi ki, a többi vezetőt a települések önkormányzata választja, így minden településnek megvan a maga népfelkelő parancsnoka, akit ezután csak a felettese válthat le.

⁴ Ermland (mai nevén Warmia) 1772-ben, Lengyelország első felosztásakor került a Porosz Királysághoz. A szöveg keletkezésekor jelentős történelmi és közigazgatási terület volt Kelet-Poroszország tartományában. Ma Lengyelországhoz tartozik, a Varmia-mazúrai vajdaság része. (A szerk.)

⁵ A szöveg keletkezésekor Samland (magyarul Szamföld) fontos történelmi, földrajzi és közigazgatási terület volt a Porosz Királyság Kelet-Poroszország nevű tartományában, ma Oroszországhoz tartozik. (A szerk.)

A porosz népfelkelés feladatai

Ha az ellenség olyan tartomány felé közelít, amelyben a népfelkelést már megszervezték, a tartományi előljáró mozgósítja azokat a járásokat, amelyek az ellenség vonulási útja mentén helyezkednek el.

Ha az ellenség jelentős haderővel érkezik, a lakosok nyugodt magatartást tanúsítanak, vagy a szomszédos területekre menekülnek.

Ott azonban, ahol az ellenség csekélyebb erővel van jelen, a népfelkelés kétféle feladatot láthat el. Az egyik, hogy a falvakban, a kivezető utakhoz néhány férfitől álló őrséget állítanak fel. Ennek oka, hogy ha ezek az őrszemek az ellenséget közeledni látják, zajt csapva azonnal figyelmeztetni tudják a falut. A másik, hogy a tartományi előljárók – a járás lakosságához mérten – száz vagy néhány száz fős csapatokat mozgósítanak. Ezen csapatok feladata pedig elsősorban az, hogy az ellenség fosztogató katonáira, takarmányozóira és szállítmányaira támadjanak, vagy [erre vonatkozó] parancs esetén a népfelkelő parancsnokhoz csatlakozzanak.

A tartományi előljárók csak akkor összpontosítják egy helyre a csapatokat, ha az ellenség egy jelentősebb alakulata ellen terveznek valamiféle nagyobb vállalkozást.

A porosz népfelkelés élelmezése

A porosz népfelkelés feladatai – természetüknél fogva – nem igényelnek hosszabb műveleteket. A kitűzött célok elérésére általában elegendő egy nap vagy néhány nap. Így élelmiszeréről mindenki maga gondoskodik. Ritkán fordul elő, hogy a népfelkelőknek más járások távoli erdeibe kell visszavonulniuk és több napig együtt maradniuk. Ilyenkor általában a civil lakosság szállásolja el őket, ahogy az a vonuló katonák esetében szinte mindig lenni szokott.

A LANDWEHR VAGY MILÍCIA

Ha az ellenség betör egy tartományba, a népfelkelés feladata, hogy az ellenséges csapatokat egy szűk sávra beszorítsa. Így maradhat meg összeköttetésük a tartomány többi részével és más tartományokkal. Hogy ennek milyen előnyei vannak, már láthattuk Oroszországban.

A milícia rendeltetése, hogy megerősítse hadseregünket, ha az visszavonulásra kényszerül, s ezalatt – ahogy az lenni szokott – jelentősen meggyengül. A hadsereg megerősítésével pedig biztosítható a tartomány védelmének fennmaradása is. Amennyiben a hadsereg a visszavonulás alkalmával ilyen támogatást kaphat, igen hamar fölénybe kerül a nyomában lévő ellenséggel szemben.

Ha tehát a népfelkelés és a Landwehr is a tartomány védelmét szolgálják, mégis mi a különbség közöttük? A Landwehrnek sokkal pontosabban megfogalmazott céljai vannak, amelyek elérése sokkal komolyabb szervezést és szervezeti felépítést is igényel. Ennek köszönhetően képes más csapatokkal közösen hadműveleteket végrehajtani.

Az állandó hadseregektől egyrészt abban különbözik, hogy csak akkor áll fel, ha az ellenség már átlépte a határt. Egyébként csak ritkán, a legszükségesebb gyakorlatok elvégzésére szoktak összegyűlni. Másrészt abban, hogy tagjai csak a háború alkalmával szolgálnak, finanszírozásuk sem állandó. Harmadrészt pedig még talán abban, hogy egyenruhájuk egyszerűbb, kiképzésük rövidebb és könnyebb, mint az állandó hadseregek esetén.

Állomány

Az egész országban legfiatalabb legénysége, társadalmi különbség nélkül kétségkívül a milíciónak van. Attól függően, hogy épp mekkora létszámra van szükség, nagyjából a 18 és 40 év közötti férfiakat hívják be. Általában olyanokat, akik már voltak katonák. Ha 50 emberből csak egyet behívnak, az a milíciónak 1 millió fő esetén 20 ezer, 4 millió fős esetén 80 ezer embert jelent. Ezt a szabályt betartva már jelentős pozitív hatásokat érhetünk el, úgy, hogy a létszám még kezelhető marad. A tisztek is a milícia állományából választott személyek. Elsősorban olyanok, akik már szolgáltak katonaként, esetleg olyanok, akik a járás vagy tartomány nemesei közé tartoznak. Kinevezésükről alább még lesz szó.

Fegyverzet és felszerelés

A milíciát, ahol csak lehet, el kell látni lőfegyverekkel, ha más lehetőség nincs, legalább szálfegyverekkel. Felszerelésük nélkülözhetetlen eleme a tarisznya, a tölténytáska és a fejsze. Ruházatuk nélkülözhetetlen elemei pedig a zubbony, egy sapka vagy csákó, egy pár csizma és kesztyű. Esetükben is lényeges, hogy egy zászlóaljjon

belül egyforma egyenruhájuk legyen. Az azokon megjelenő jelvényeknek is azonosnak kell lenni, hogy azonnal látható legyen, viselőik egy csapathoz tartoznak.

Hadszervezés

Körülbelül 1000 fős zászlóaljakat állítanak fel, amelyekben belül négy századot alakítanak ki. Ezeket igyekeznek úgy szervezni, hogy amennyire csak lehet, hasonlítsanak az állandó hadseregben lévőkre. Három vagy négy zászlóalj alkot egy dandárt, ezredek kialakítására itt nincs szükség, esetükben felesleges lenne. A dandárok is csak addig állnak fent, míg a milíciának részt kell vennie az ellenséggel való küzdelemben, ezáltal kicsit hasonlítanak a tartalékos rendszerre. Ha a milíciának harcokban kell támogatnia a hadsereget, minden gyalogezredhez egy milícia-zászlóaljat vezényelnek, amely az ezreddel harcol a hadjáratban. Ez már Wittgenstein⁶ seregében is bevált.

Az ilyen módon megerősített egységek hasznosnak bizonyulnak, hisz egyébként is tiszthiány van, s az erős alakulatok a hadügyeket csak megkönnyítik.

Hadszervezés irányítása

A tartomány kormányzója vagy annak helyettese egy három vagy négy tagból álló katonai bizottmányt jelöl ki. Ennek tagjai megbecsült, tapasztalt katonaemberek, és a tartomány művelt, előkelő nemesei közül kerülnek ki. A közigazgatási kormányzóságokban minden 100 ezer lélek után szintén bizottmányokat neveznek ki. Ezekben mindig van egy rátermett, aktív szolgálatban lévő, vagy szolgálaton kívüli katona és három vagy négy helyi lakos. Őket a helyi képviselők választják és javasolják a főbizottmánynak. Ezek felelősek a zászlóaljak megalakításáért.

Ellátás

A milíciát csak akkor fizetik és élelmezik, ha alakulataikat hosszabb időre állítják fel, hogy a hadsereg harcoló csapatait támogathassák. Ilyen esetekben az ellátás a tartomány feladata.

⁶ Ludwig Adolf Peter Fürst zu Sayn-Wittgenstein-Berleburg (1769–1843), német családból származó orosz tábornok. Orosz szolgálata idején Clausewitz parancsnoka volt. Forrás: KITTLAUSS 2015.

Szabad zászlóaljok és szabadcsapatok

Más milíciákból kizárólag gyalogságot érdemes szervezni, a belőlük szervezett lovasság mindig is használhatatlan maradna. Szabadcsapatot sem szerencsés szervezni belőlük, azzal az ország erői csak szétforgácsolódnának. Hiszen ez esetben az országhoz leghűségesebb katonák és tisztek nagy valószínűséggel elhagynák a milíciát. Sőt, tapasztalatból tudjuk azt is, hogy az ilyen alakulatok tevékenysége [a valódi támogatás helyett] gyakran pusztá kalandozássá korcsosul, s ez többet árt, mint használ.

A POROSZ LANDWEHR POLITIKAI ELŐNYEIRŐL ÉS HÁTRÁNYAIRÓL ¹

A porosz Landwehr² intézménye, amely jelentős tömegeket, a fegyverre fogható férfiak mintegy harmadát tömöríti rendszeresített ezredekbe, amely a tisztjeit is a nép soraiból választja ki, és amely a hadiszertárakhoz is nyílt hozzáférést biztosít, egyértelműen fegyvert ad a nép kezébe.

A [porosz] népnek – ahogy bármely másik népnek – nehéz teljesen kedvére tenni, mondhatni, egyenesen lehetetlen. Olyan időket élünk, amelyeket a nyugtalanság és a kormánnyal szembeni elégedetlenség szelleme határoz meg, most még veszélyesebb tehát fegyvert adni a nép kezébe.

Az alsóbb néposztályok mozgolódása és ellenállása esetén – ha a meggyőzés és minden bölcsesség terméketlennek bizonyult – a hatalom utolsó eszköze jogai és a társadalmi rend megvédésére csak a kard lehet. Ez a kard azonban gyenge támasz, ha nem csak mi forgatjuk, ha a háborgó tömeg éppen úgy kardot köthet oldalára.

Nem kívánjuk e tételeket és következtetéseket belső igazságukban támadni, csak ellensúlyozni igyekszünk őket, hiszen az igazság és bölcsesség mérlege épp úgy biltenhet feléjük is, mint az ellenkező irányba. A nép felfegyverzése, azaz a Landwehr intézménye olyan hatékony védelmet biztosít a más országokkal szemben, amit állandó hadsereggel soha nem lehetne elérni. Legyen szó bármely hadszervezetről,

¹ A mű eredeti címe: *Über die politische Vorteile und Nachteile der preußischen Landwehr*. A szöveg keletkezésének feltételezett ideje az 1820-as évek vége. Több változatban ismert memorandum, amelynek itt közölt szövege megtalálható: CLAUSEWITZ 1980: 344–349. (A szerk.)

² Landwehr: a modern tömeghadsereg egyik sorozási, kiképzési és alkalmazási szervezete, amely a napóleoni háborúk időszakában jött létre. Intézmény, amelynek működése a honvédelmi kötelezettségen alapult. Az 1867-es kiegyezés után létrehozott Magyar Királyi Honvédség szakmai logikájában egyértelműen megfeleltethető a Landwehr 1815-től kialakított rendszerének. A magyar terminológiában a néphadsereg felel meg leginkább a tartalmának. Forrás: WALTER 2001.

legyen szó akár ugyanolyan anyagi forrásokról, hozzanak bár az alattvalók ugyanolyan áldozatokat, állandó hadsereggel nem érhetünk el ugyanolyan sikereket, mint a Landwehr-rendszerrel. Jelen írásunkkal persze nem győzhetjük meg azokat, akik mindezt a végsőkig tagadják, feléjük majd a meggyőzés más módját kell választanunk. Eszmecsereét csak azokkal folytathatunk a témában, akik fenti mondatunkkal legalább részben egyetértenek, amelyet egyébként az egyértelmű bizonyítékokon túl az 1806-os és 1813-as év [eredményeinek] összehasonlítása is határozottan alátámaszt. A Landwehr valóban növeli egy forradalom kitörésének veszélyét, annak leszerelése azonban a megszállás veszélyét növeli. A történelem tanúsága szerint melyik is jelent nagyobb fenyegetést? Hol találunk a németeknél olyan forradalmi hadseregeket, mint amelyek olyan gyakran létrejöttek Olaszországban, Franciaországban vagy Angliában? Mely században, mely tartományban láthattunk ilyet? Úgy vélem, az ilyesfajta bizalmatlanságnak már csupán a felvetése is sértő. A nyugodt német földeken tán a porosz nép volt a legnyugtalanabb és legerőszakosabb? Így telt volna a 18. század? [Mi, poroszok] semmit sem tudunk a forradalmakról vagy a valódi lázadásokról. No de a megszállásokról se tudnánk semmit? Ha tehát bizonyos szempontból merész dolog is felfegyverzett népet kormányozni, nem sokkal merészebb-e fegyvertelen felett uralkodni? Ezen kérdés lelkiismeretes megválaszolását azokra bízánk, akik nem riadnak vissza a válaszáadás utáni pillanatok kényelmetlenségeitől.

A második pont, amelyet tisztázni szeretnénk, hogy valóban biztosítja-e a belső békét és a kormány biztos hatalmát, ha a nép kezéből kivesszük a fegyvert. Ennek vizsgálatára azért van szükség, hogy meglássuk, vannak-e előnyei, s ha vannak, ellensúlyként szolgálhassanak.

De biztos, hogy minden csak a fegyvereken múlik? A tiroliak talán kevésbé jó alattvalók voltak, csak mert fel voltak fegyverezve? A francia népnek 1789-ben volt fegyver a kezében? Tovább megyek: biztosan valós az a nézet, hogy a Landwehrt és az állandó hadsereget politikai értelemben kizárólag csak egymás szöges ellentéteinek tekinthetjük? Biztosan meg lehet akadályozni, hogy a nép között terjedő, romlásnak indult, [forradalmi] szellem az állandó hadseregbe beszivárogon? Vajon XVI. Lajos ereje teljében lévő állandó hadserege a forradalmi eszmék hevében nem úgy olvadt-e el és semmisült meg, mint a kora tavaszi hó? Tekinthezünk-e a Landwehr feloszlására és az állandó hadsereg növelésére a forradalom tüzétől óvó talizmánként akkor, ha annak szikrái már kipattantak? Kétségkívül semmi sem hozna ránk akkora romlást, mint az, ha ebben őszintén hinnénk.

Van, hogy a forradalmi szellemtől megrészegült, félrevezetett nép a hatalomra támad, s a hatalom utolsó lehetőségként csak a kardra támaszkodhat. Ekkor ez

a kard nem más, mint a király és a királyi család harcias jellemének és az erényes szándék együttesének szimbóluma. E kettő védelmére pedig mindig akad egy seregnyi férfi, kinek szívét áthatja az igazság, és így hű a trónhoz.

Erről a szélsőséges lehetőségről azért kellett említést tennünk, mert jelezni kívántuk, hogy semmiképp sem gondoljuk úgy, hogy [a hatalom számára] az egyre növekvő engedékenység, a tűrés mártíromságából fakadó végtelen jámborság lenne az egyetlen varázsszer. Ám ezekről a szélsőségekről felesleges is mindaddig beszélni, míg nem folynak tényleges harcok. Nem az állandó hadsereg tehát az, ami a szerencsétlenséget előidézi, ha az már kialakulóban van, de nem is a Landwehr felfegyverzése a veszély legfőbb forrása. A megbízható, bölcs bánásmód lehet az egyetlen, amely megtarthatja és növelheti a hadsereg, a Landwehr és nép hűségét és ragaszkodását. Ezek nélkül sehol sincs biztonság, ám ahol megvannak, ott a Landwehr semmiféle veszélyt nem jelenthet.

A harmadik pont, amelyet érintenünk kell, az aggodalmak forrására vonatkozik. Miből fakadnak ezek az aggodalmak? Abból az érzésből, hogy a hatalom végül magára marad. Hiszen látják, hogy az elégedetlenség és a nyílt ellenállás szelleme egyre csak nő, s attól félnek, hogy ez a szellem előbb-utóbb kiszabadul a palackból. Ha ez megtörténik, ugyan mitévők lehetnének? A hatalom fegyveres erejét a kétszer akkora létszámú Landwehr egyszerűen megsemmisíti. Ezért vélik úgy, hogy utóbbit meg kell szüntetni és az előbbire kell támaszkodni.

Azt azonban, hogy ez valódi támasz nem lehet, úgy vélem, már bemutattuk. A hatalom maga köré gyűjti a nép képviselőit, akiket olyan emberek közül választ, akik a nép számára nem idegenek, de osztják a hatalom nézeteit. Ők tehát a hatalom első számú támaszai, barátai és támogatói, ahogy a parlament már száz éve az angol királyé. Ez a kulcsa annak, hogy a hatalom a nemzet önvédelmi erőit külső ellenségei és irigyei ellen vezetheti. Ez a kulcsa annak is, hogy a lázadó erőket bilincsbe verhetik, ha azok az erjedő forradalmi szellem mámorában ellenük fordítanak a kardot. Meglátásunk szerint a biztonság elérésének nincs ennél kényelmesebb és olcsóbb módja. Aki ugyanis annak elérését „fájdalmak” nélkül ígéri, csakis sarlatán lehet, aki nem lenne képes másra, csak rontani a helyzeten.

Vajon a nép lefegyverzése nem keltené-e rögtön azt a benyomást, hogy ez már a romlás első kézzelfogható jele? Ha a feszültség már benne van a levegőben, [egy ilyen döntést követően] nem fog csak egyre fokozódni és nem veszik el miatta a hatalomba vetett utolsó bizalom is? Érvelésünk egészében [a többihez képest] ezt a gondolatot filozófiai jellege miatt természetesen kevésbé lényegesnek tekinthetjük, de gyakorlati jelentősége miatt semmiképp sem az.

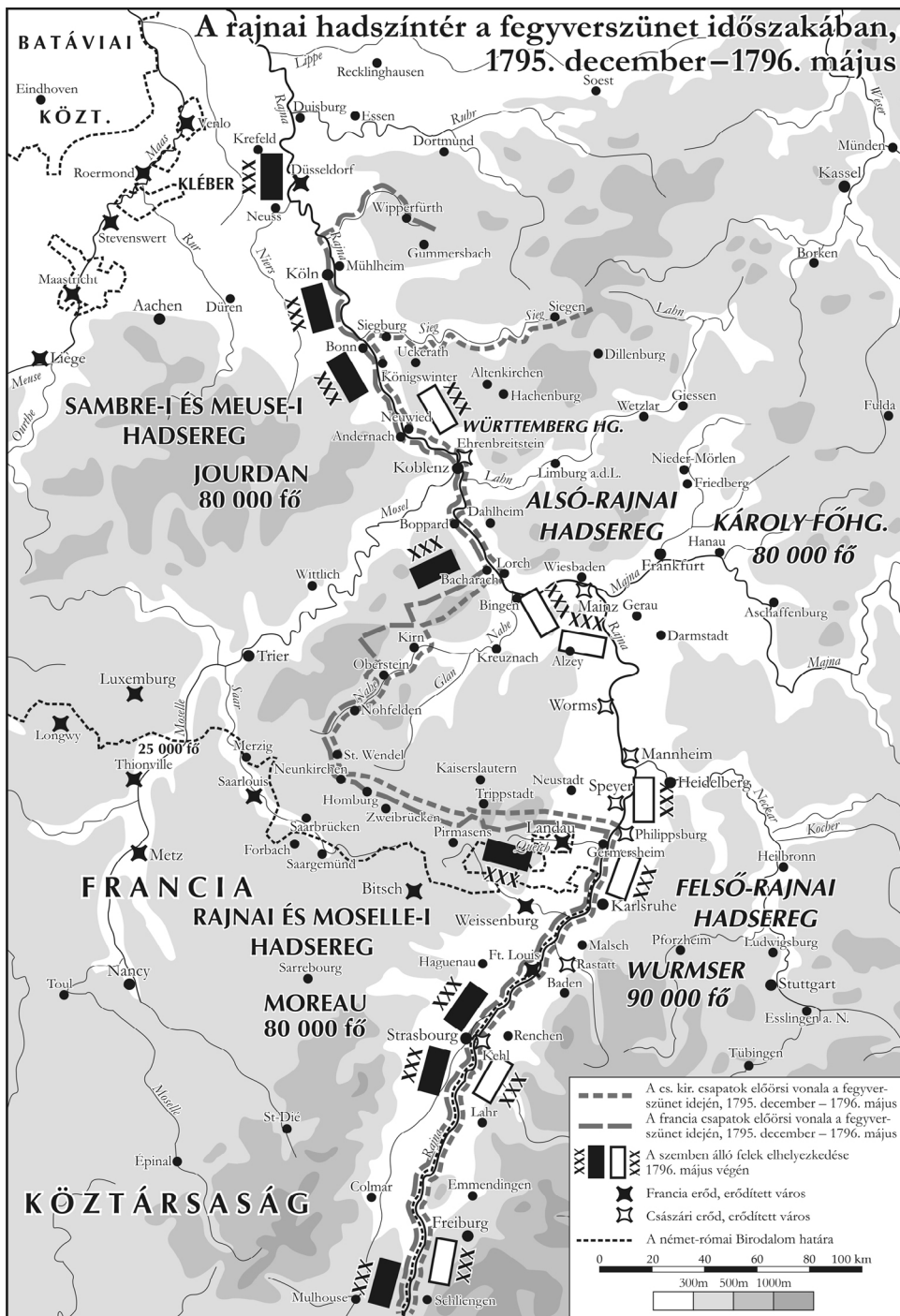
A nép ilyesfajta lefegyverzésével a belső forrongás veszélyét nem igazán tudjuk csökkenteni, sőt joggal gondolhatjuk róla, hogy inkább maga is forrongást válthat ki, és növelheti a külső fenyegetés veszélyeit is.

Most nincs lehetőségünk az aktuális körülményeket elemezni, vagy eldönteni, hogy azok kedvezők vagy kedvezőtlenek, mert ebben az esetben csak általánosítani tudnánk. Csupán Poroszország nagyhatalommá válása óta fennálló általános helyzetét, más hatalmakkal való viszonyát elemezhetjük, s azt, mi vezetett ahhoz, hogy ez a kiemelkedő állam egyáltalán létrejöhetett.

[Poroszországot] minden oldalról erős ellenségek veszik körül. Megszerzett területei és belső berendezkedése miatt gyűlölik és irigylik más országok. A vesztét akarják, mert fegyverei csillogása Németország-szerte, aggokból és ifjabból egyaránt csak elfojtott haragot vált ki. Áruló és ártó szándékot látnak benne. Azt mondják, Poroszország katonai rendszere „fenyegetően túlfeszített”. Ez annyit jelent, hogy Poroszország minden más államénál ütőképesebbé tette és erősebb kézzel vezeti hadseregét. Így kisebb létszámú hadereje ellenére a legnagyobb államokkal szemben is egyenrangú félnek számít. No de mi történne akkor, ha Poroszország felhagyna ezzel a „túlfeszítéssel”? Ez a pozíciójára és jelentőségére nézve nagy visszalépést jelentene, és jól tudjuk, hogy ha egy hajó léket kap, már nem nehéz elsüllyeszteni. Poroszország süllyedése pedig vonzó más önző, haszonleső politikát folytató hatalmak számára. Az ilyen államok pedig mindent megtesznek, hogy mihamarabb előidézzék az ehhez vezető első lépéseket. Ám ha úgy félünk a kardtól, mint földöntúli kísértettől, mi magunk tesszük meg ezeket a lépéseket, s hagyjuk magunkat láncra veretni. Csak megfelelően szervezett, lángoló lelkű, valós haderővel őrizhetjük meg pozíciónkat a világban. Úgy nem, ha dicsőségünk visszhangja évről évre egyre gyengül. Oly hasztalan intézményekkel végképp nem, amelyek 1806 előtt jellemezték országunkat. Mindezt igen alaposan megtanította nekünk saját közeli történelmünk, így ha egy szemernyi törekvés is van bennünk arra, hogy tisztán lássunk, ezt biztosan nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

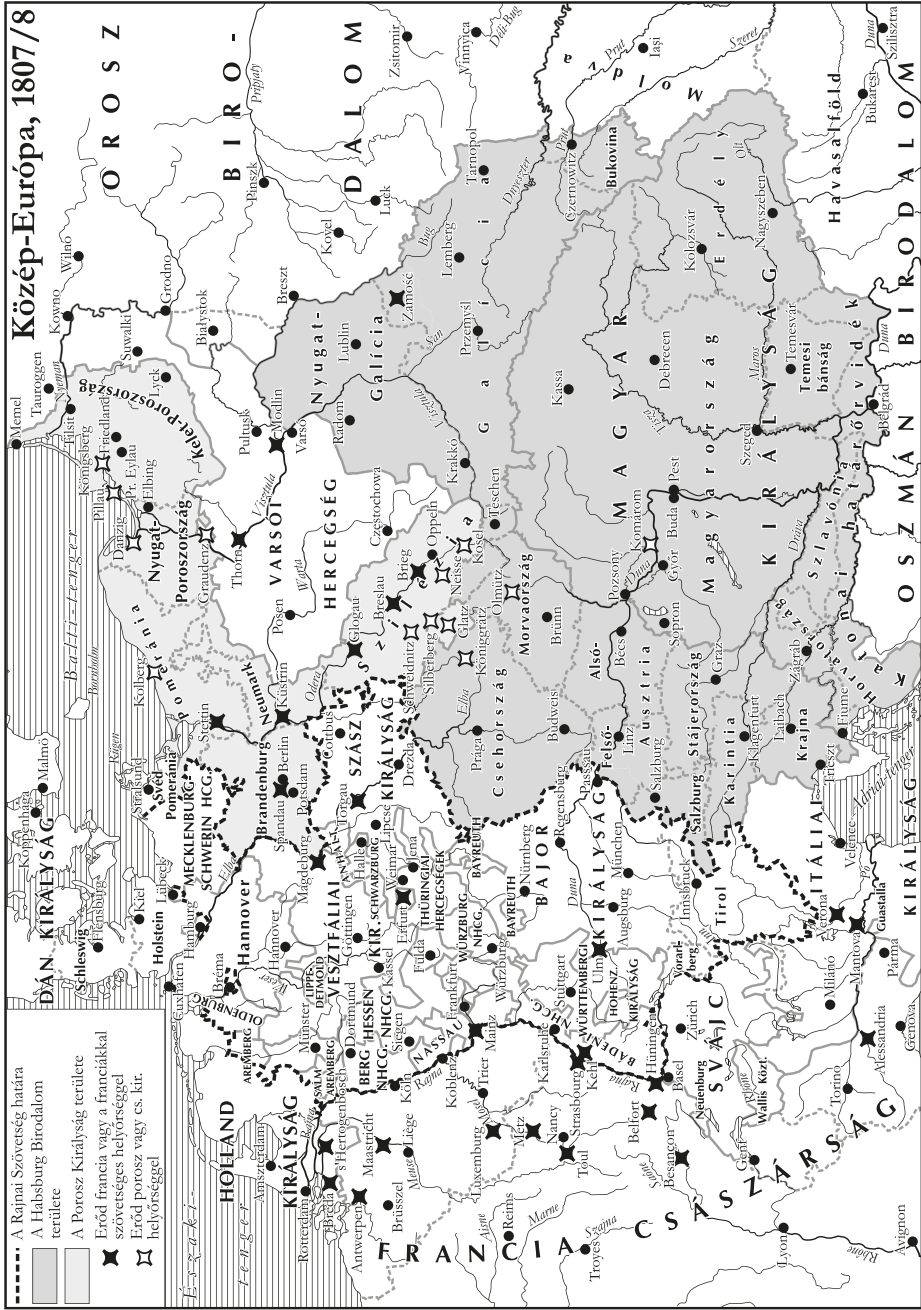
Így azt kérjük tehát az 1806-osoktól, akik továbbra is az akkori, levitézlett intézményekben keresik az üdvösséget, hogy őszintén tárják lelkiismeretük elé azokat a kérdéseket, amelyeket itt feltettünk. Érezzék át azt a mérhetetlen felelősséget, amit az jelent, ha vérlázító könnyelműségükben és talán hatalom gyakorlása területén való tapasztalatlanságukban is, lerombolják a rendszert, amely elhozta az 1813-as, 1814-es és 1815-ös évek dicsőségét, és országunk úgy vonult be a történelembe, mint a győzelem istennője a harci szekeren.

MELLÉKLETEK

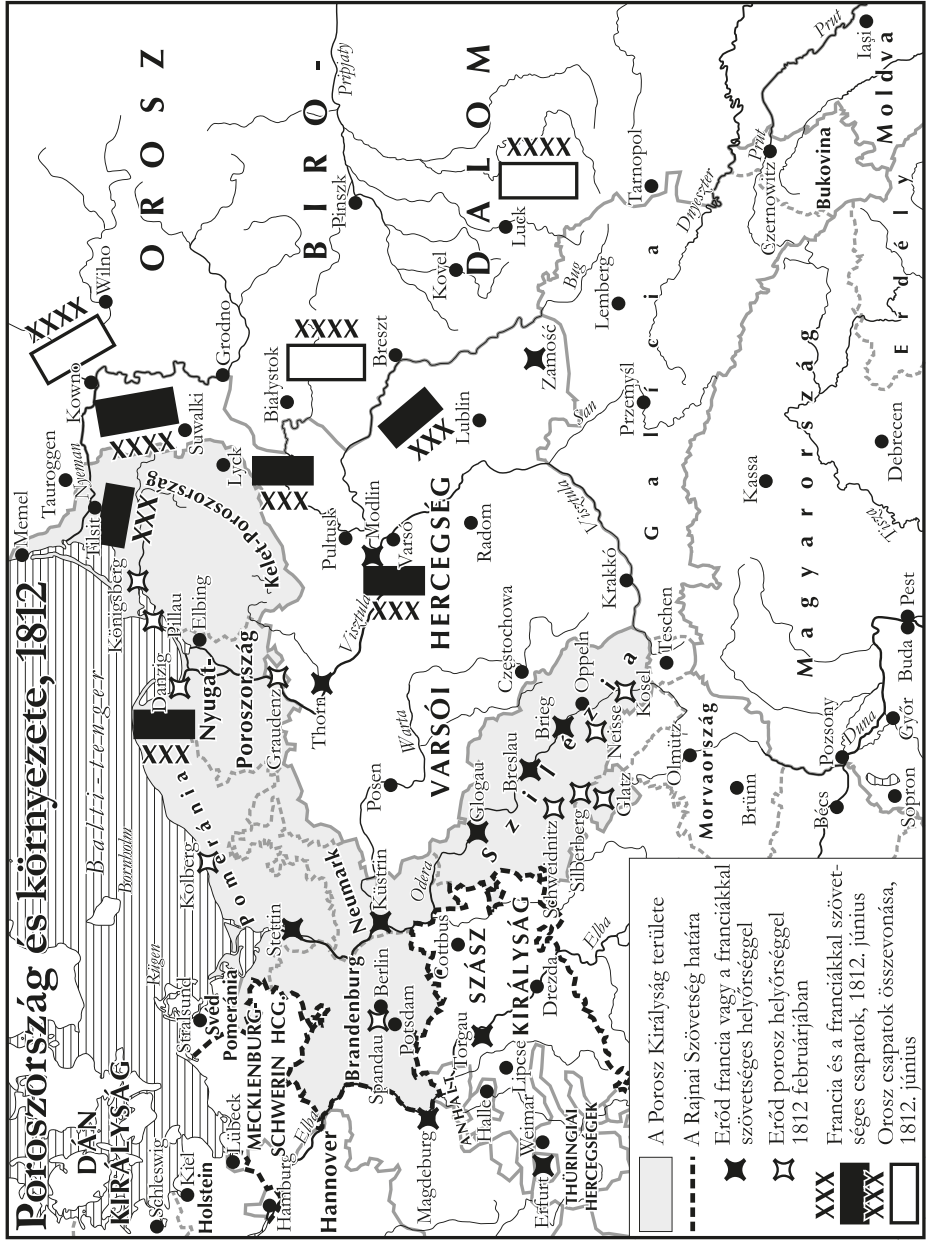


IV. térkép. A rajnai hadszíntér

Közép-Európa, 1807/8



V. térkép. Közép-Európa, 1807–1808



VI. térkép. Poroszország és környezete, 1812

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- ABEL, Jonathan (2016): *Guibert: Father of Napoleon's Grande Armée*. Norman: University of Oklahoma Press.
- ÁGOSTON Gábor (1997): Háború és béke az oszmánoknál. *Rubicon*, (2), 28–31.
- ANDERSON, Matthew Smith [é. n.]: Frederick II. *Encyclopedia Britannica*, 2026. január 20. Online: <https://www.britannica.com/biography/Frederick-II-king-of-Prussia>
- BAGDONAVIČIUS, Vaclovas szerk. (2018): *Preußisch-Litauen: Ein enzyklopädisches Handbuch*. Vilnius: Verlagszentrum für Wissenschaft und Enzyklopädien.
- BÁNLAJKY József (1941): Megjegyzések. Elmékedések. In BÁNLAJKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme. 20. kötet. A francia háborúk időszaka (1792–1815) C) A francia köztársaság elleni háborúk, 1796-tól 1801-ig. IV. Az 1799. évi háború*. Budapest: Grill Károly.
- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László szerk. (1959–1962): *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- BARTA Géza (2018): Szilézia. *Földgömb*, 36(6–7), 52–63.
- BODART, Gaston szerk. (1908): *Militär-historisches Kriegs-Lexikon (1618–1905)*. Wien–Leipzig: C. W. Stern.
- BOGDÁN István (1991): *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Budapest: Akadémiai.
- BOUCHON, Lionel A. – GRAU, Didier (2024): Battle of Eylau. *Napoleon & Empire*, 2024. december 2. Online: <https://www.napoleon-empire.org/en/battles/eylau.php>
- BOUCHON, Lionel A. – GRAU, Didier (2025a): The Campaign of 1807 in Poland Day by Day. *Napoleon & Empire*, 2025. január 14. Online: <https://www.napoleon-empire.org/en/battles/campaign-poland-1807-day-by-day.php>
- BOUCHON, Lionel A. – GRAU, Didier (2025b): Dagobert Sigismund von Wurmser. *Napoleon & Empire*, 2025. augusztus 28. Online: <https://www.napoleon-empire.org/en/personalities/wurmser.php>
- BRENKENHOFF, Leopold Schönberg von (1799): *Abhandlung über den kleinen Krieg und über den Gebrauch der leichten Truppen mit Rücksicht auf den französischen Krieg*. Berlin: Himburgschen Buchhandlung.

- Britannica Editors (2014): Congreve Rocket. *Encyclopedia Britannica*, 2014. július 24. Online: <https://www.britannica.com/technology/Congreve-rocket>
- Britannica Editors (2016): Brabant. *Encyclopedia Britannica*, 2016. február 1. Online: <https://www.britannica.com/place/Brabant>
- Britannica Editors (2024): Vegetius. *Encyclopedia Britannica*, 2024. április 12. Online: <https://www.britannica.com/biography/Vegetius>
- Britannica Editors (2025a): André Masséna, duc de Rivoli, prince d'Essling. *Encyclopedia Britannica*, 2025. május 2. Online: <https://www.britannica.com/biography/Andre-Massena-duc-de-Rivoli-prince-d'Essling>
- Britannica Editors (2025b): Charles de Croix, count von Clerfayt. *Encyclopedia Britannica*, 2025. október 10. Online: <https://www.britannica.com/biography/Charles-de-Croix-Count-von-Clerfayt>
- Britannica Editors (2025c): James Keith. *Encyclopedia Britannica*, 2025. október 10. Online: <https://www.britannica.com/biography/James-Keith>
- Britannica Editors (2025d): Hohenzollern Dynasty. *Encyclopedia Britannica*, 2025. november 4. Online: <https://www.britannica.com/topic/Hohenzollern-dynasty>
- Britannica Editors (2025e): Gerhard Johann David von Scharnhorst. *Encyclopedia Britannica*, 2025. november 8. Online: <https://www.britannica.com/biography/Gerhard-Johann-David-von-Scharnhorst>
- Britannica Editors (2026a): François-Henri de Montmorency-Bouteville, duke de Luxembourg. *Encyclopedia Britannica*, 2026. január 4. Online: <https://www.britannica.com/biography/Francois-Henri-de-Montmorency-Bouteville-duc-de-Luxembourg>
- Britannica Editors (2026b): Gideon Ernest, Baron von Laudon. *Encyclopedia Britannica*, 2026. január 29. Online: <https://www.britannica.com/biography/Gideon-Ernest-Freiherr-von-Laudon>
- Britannica Editors (2026c): War of the Spanish Succession. *Encyclopedia Britannica*, 2026. január 30. Online: <https://www.britannica.com/event/War-of-the-Spanish-Succession>
- Britannica Editors (2026d): Jean-Charles, chevalier de Folard. *Encyclopedia Britannica*, 2026. február 9. Online: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Charles-chevalier-de-Folard>
- Britannica Editors (2026e): Seven Years' War. *Encyclopedia Britannica*, 2026. február 13. Online: <https://www.britannica.com/event/Seven-Years-War>
- Britannica Editors (2026f): Saxony. *Encyclopedia Britannica*, 2026. február 18. Online: <https://www.britannica.com/place/Saxony-historical-region-duchy-and-kingdom-Europe>
- BritishBattles [é. n. a]: *Battle of Minden*. Online: <https://www.britishbattles.com/frederick-the-great-wars/seven-years-war/battle-of-minden/>
- BritishBattles [é. n. b]: *Battle of Zorndorf*. Online: <https://www.britishbattles.com/frederick-the-great-wars/seven-years-war/battle-of-zorndorf/>
- CLAUSEWITZ, Carl von (1966): *Schriften, Aufsätze, Studien, Briefe: Dokumente aus dem Clausewitz-, Scharnhorst- und Gneisenau-Nachlass sowie aus öffentlichen und privaten Sammlungen*. Szerk. Werner Halweg. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1980): *Ausgewählte militärische Schriften*. [FÖRSTER, Gerhard – SCHMIDT, Dorothea szerk.]. Berlin: Militärverlag.

- CLAUSEWITZ, Carl von (1990): *Schriften, Aufsätze, Studien, Briefe. Dokumente aus dem Clausewitz-, Scharnhorst-, und Gneisenau-Nachlaß sowie öffentlichen und privaten Sammlungen Band II/1*. Göttingen: Wandenhoek & Rupprecht.
- CZIGÁNY István – DOMOKOS György – NAGY Levente – B. SZABÓ János – TÓTH Ferenc (2019): Raimondo Montecuccoli és műve. In MONTUCUCCI, Raimondo: *A magyarországi török háborúkról*. Ford. Domokos György. Budapest: Dialóg Campus.
- DBpedia [é. n.]: *County of Mark*. Online: https://dbpedia.org/page/County_of_Mark
- ELLIOTT, Ivo D'Oyly (2025): Henri de La Tour d'Auvergne, vicomte de Turenne. *Encyclopedia Britannica*, 2025. szeptember 7. Online: <https://www.britannica.com/biography/Henri-de-La-Tour-dAuvergne-vicomte-de-Turenne>
- EMMERICH, Andreas (1789): *The Partisan in War, or the Use of a Corps of Light Troops to an Army*. London: J. Debrett. Online: <http://www.loyalamericanregiment.org/The%20Partisan%20in%20War.pdf>
- EWALD, Johann von (1785): *Abhandlung über den kleinen Krieg*. Cassel: Johann Jacob Cramer. Online: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10784518?page=1>
- FARKAS Zoltán – HEGEDŰS Ernő (2016): Fogatolt szállítóeszközök alkalmazásának történeti áttekintése a napóleoni háborúktól a II. világháborúig. *Katonai Logisztika*, 24(2), 115–146.
- Fédération des Sociétés d'Histoire et d'Archéologie d'Alsace (2020): Choiseul (de) Jacques Philippe (Stainville), duc de Choiseul, comte de Stainville. *Alsace-Histoire*, 2020. augusztus 12. Online: <https://www.alsace-histoire.org/netdba/choiseul-de-jacques-philippe-stainville-duc-de-choiseul-comte-de-stainville/>
- Fondation Napoleon [é. n.]: *Melas, Michael Friedrich Benedikt*. Online: <https://www.napoleon.org/en/history-of-the-two-empires/biographies/melas-michael-friedrich-benedikt/>
- FORGÁCS Balázs (2020): *Gerillák, partizánok, felkelők: Az irreguláris hadviselés elméletének története, korunk kihívásai*. Budapest: Zrínyi.
- FROST, Thomas (2010): *The Secret Society Of The Tugendbund*. [H. n.]: Kessinger Publishing.
- GALÉRA, Karl Siegmar von (1961): *Die Riedesel zu Eisenbach: Vom Reich zum Rheinbund 1713–1806*. Neustadt a. d. Aisch: Degener.
- GERŐ Lajos szerk. (1893–1897): *A Pallas nagy lexikona*. Budapest: Pallas.
- GILBERT, A. (2026): Battle of Eylau. *Encyclopædia Britannica*, 2026. február 8. Online: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Eylau>
- GÓMEZ DE ARTECHE, José (1892): *Historia General de España. Historia del Reinado de Carlos IV*. Madrid: El Progreso Editoria.
- GRAFF, Henry – NEVINS, Allan (2026): George Washington. *Encyclopædia Britannica*, 2026. február 19. Online: <https://www.britannica.com/biography/George-Washington>
- HARTMANN, August (1898): Winzerer, Kaspar. In *Allgemeine deutsche Biographie*, 43. Leipzig: Duncker & Humblot, 511–513. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd122326369.html#adbcontent>
- HOFFMANN, Jochen (1990): Mauvillon, Jacob. In *Neue deutsche Biographie*, 16. München: Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 455–457. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118579320.html#ndbcontent>

- Hohenzollern [é. n.]: *Das Haus Hohenzollern – 1000 Jahre voller Geschichte*. Online: <https://www.hohenzollern-orte.de/haus-hohenzollern/>
- HU, Rollin (2015): Charles XII and the history of kalabalik. *Johns Hopkins News-Letter*, 2015. november 19. Online: <https://www.jhunewsletter.com/article/2015/11/charles-xii-and-the-history-of-kalabalik/>
- JamesBoswell.com [é. n.]: *Georg Heinrich von Berenhorst*. Online: <https://www.jamesboswell.info/biography/georg-heinrich-von-berenhorst>
- JENSEN, Nathan D. (2018a): General Claude-Jacques Lecourbe. *French Empire*, 2018. február. Online: <https://www.frenchempire.net/biographies/lecourbe/>
- JENSEN, Nathan D. (2018b): Battle of Hohenlinden. *French Empire*, 2018. június. Online: <https://www.frenchempire.net/battles/hohenlinden/>
- JENSEN, Nathan D. (2022): General Dominique Joseph René Vandamme. *French Empire*, 2022. március. Online: <https://www.frenchempire.net/biographies/vandamme/>
- JENSEN, Nathan D. (2024): Marshal Nicolas Luckner. *French Empire*, 2024. október. Online: <https://www.frenchempire.net/biographies/luckner/>
- JENSEN, Nathan D. (2025a): General Louis-Henri Loison. *French Empire*, 2025. március. Online: <https://www.frenchempire.net/biographies/loison/>
- JENSEN, Nathan D. (2025b): General Jean Charles Pichegru. *French Empire*, 2025. május. Online: <https://www.frenchempire.net/biographies/pichegru/>
- K. A. (1881): Jahnus, Franz Maximilian. In *Allgemeine deutsche Biographie*, 13. Leipzig: Duncker & Humblot, 688. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd136223680.html#adbcontent>
- KITTLAUSS, Dieter (2015): Die Rückkehr der russischen Wittgenstein nach Deutschland. *Bendorfer-Lehrhaus*, 2025. december 2. Online: <http://www.bendorfer-lehrhaus.de/index.php/die-rueckkehr-der-russischen-wittgenstein-nach-deutschland/>
- KOHLHAS, Peter [é. n.]: Wilhelm Sebastian von Belling (1719–1779). *Stolper Heimatkreise*. Online: https://www.stolp.de/belling_wilhelm_sebastian.html
- L'Histoire par l'image [é. n.]: *Découvrez les études liées au mot-clé Guerres de la Révolution française*. Online: <https://histoire-image.org/mots-cles/guerres-revolution-francaise>
- LÁZÁR Balázs (2012): *Krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornak katonai pályája*. PhD-disszertáció. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.
- LINDENAU, Carl Friedrich von (1785): *Ueber Winterpostirungen*. Potsdam: Michael Gottlieb Sommer.
- MARK, Harrison W. (2023): Battle of Fleurus. *World History Encyclopedia*, 2023. április 4. Online: <https://www.worldhistory.org/article/2213/battle-of-fleurus/>
- Military History Fandom [é. n.]: *Treaty of Poznań*. Online: https://military-history.fandom.com/wiki/Treaty_of_Pozna%C5%84
- MúzeumDigitár (2023): *I. Sándor orosz cár (1777–1825)*. Online: <https://hu.museum-digital.org/people/3019>
- MÜLLER, Ludwig (1788): *Versuch über die Verschanzungskunst auf Winterpostirungen*. Gotha: Carl Wilhelm Ettinger. Online: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb00076475?-page=8,9>

- NOHN, Ernst August (1956): *Der unzeitgemäße Clausewitz: notwendige Bemerkungen über zeitgemäße Denkfehler*. Beiheft der Wehrwissenschaftliche Rundschau 1956. November. Darmstadt: Mittler & Sohn.
- ПОРОВИЦІ, Влад (2018): Establishment of the Austrian Military Border in Transylvania and Its Short- and Medium-term Effects. *Historical Contributions*, 37(54), 291–306. Online: <https://doi.org/10.22586/pp.v54ii.73>
- Oxford Companion to British History (é. n.): Hastenbeck, battle of. *Encyclopedia.com*. Online: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/hastenbeck-battle>
- ÖNNERFORS, Andreas (2003): *Svenska Pommern: kulturmöten och identifikation 1720–1815*. Online: <https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/90dbf41e-9adb-4c3d-8b18-dc62f434aobe>
- PBS [é. n.]: *The Russian Campaign, 1812*. Online: https://www.pbs.org/empires/napoleon/n_war/campaign/page_12.html
- POTEN, Bernhard von (1878): Freytag, Heinrich Wilhelm von. In *Allgemeine deutsche Biographie*, 7. Leipzig: Duncker & Humblot, 374–376. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd136309798.html#adbcontent>
- POTEN, Bernhard von (1894): Tiedemann, Karl Ludwig Heinrich von. In *Allgemeine Deutsche Biographie*. 38. 280–281. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd129234982.html#adbcontent>
- POTEN, Bernhard von (1896a): *Geschichte des Militär-Erziehungs- und Bildungswesens in den Landen deutscher Zunge*. (Monumenta Germaniae paedagogica.) Berlin: A. Hofmann & Co. Online: <https://archive.org/details/monumentagermano5wissgoog/page/n268/mode/iup>
- POTEN, Bernhard von (1896b): Wallmoden-Gimborn, Johann Ludwig Graf von. In *Allgemeine deutsche Biographie*, 40. Leipzig: Duncker & Humblot, 756–761. Online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd130253219.html#adbcontent>
- Prussian Machine [é. n.]: *Ludwig Leopold Gottlieb Hermann von Boyen*. Online: <https://prussianmachine.com/prussia/boyen.htm>
- RHODE, Gotthold K. S. (2025): John III Sobieski King of Poland. *Encyclopedia Britannica*, 2025. augusztus 13. Online: <https://www.britannica.com/biography/John-III-Sobieski>
- RICKARD, J. (2000): Battle of Crefeld, 23 June 1758 (Germany). *History of War*, 2000. november 3. Online: https://www.historyofwar.org/articles/battles_crefeld.html
- RICKARD, J. (2009a): Battle of Boxtel, 14–15 September 1794. *History of War*, 2009. január 22. Online: https://www.historyofwar.org/articles/battles_boxtel.html
- RICKARD, J. (2009b): Battle of Kaiserslautern, 28–30 November 1793. *History of War*, 2009. február 9. Online: https://www.historyofwar.org/articles/battles_kaiserslautern_1793.html
- RINK, Philip Martin (2015): Le royaume de Westphalie et la petite guerre: Insurgés, patriotes, détachements et cosaques, 1809–1813. *Francia*, 42, 135–160. Online: https://perspectivia.net/servlets/MCRFileNodeServlet/ploneimport3_derivate_00006837/135-160.pdf
- ROBERTS, Michael (2026): Gustavus Adolphus. *Encyclopedia Britannica*, 2026. január 27. Online: <https://www.britannica.com/biography/Gustav-II-Adolf>

- RÖMER, Christof (1997): Ferdinand (1721–1792) Herzog zu Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern. In *Braunschweig-Bevern: Ein Fürstenhaus als europäische Dynastie, 1667–1884*; 30 Beiträge. Braunschweig: Braunschweigisches Landesmuseum. Online: <https://www.welfen.de/FerdGen.html>
- SCHARNHORST, Gerhard von (1793): *Militärisches Taschenbuch zum Gebrauch im Felde*. Hannover: Helwingsche Hofbuchhandlung.
- SCHARNHORST, Gerhard von (1856): *Die Verteidigung der Stadt Menin und die Selbstbefreiung der Garnison unter dem Generalmajor von Hammerstein*. Hannover: Helwing. Online: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/R5AVYWRN7KETJAGJOEHPGUFVXXKXFT7K5>
- SHOWALTER, Dennis E. (2025): William Howe. *Encyclopædia Britannica*, 2025. augusztus 6. Online: <https://www.britannica.com/biography/William-Howe-5th-Viscount-Howe>
- SMITH, Digby (1998): *The Napoleonic Wars Data Book: Actions and Losses in Personnel, Colours, Standards and Artillery, 1792–1815*. London: Greenhill.
- SOREL, Albert (2017): *L'Europe et la Révolution Française, 7: Le Blocus Continental, le Grand Empire, 1806–1812*. London: Forgotten Books.
- TARJÁN M. Tamás [é. n.]: Porosz–francia béke Tilsitben. *Rubicon Online*. Online: <https://rubicon.hu/hu/kalendarium/1807-julius-9-porosz-francia-beke-tilsitben>
- TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor szerk. (2018): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus.
- TÓTH Ferenc (2023): „...Számталanszor bizonyította bátorságát, képességeit és tapasztalatait...”: Egy magyar gróf franciaországi marsallá váló kinevezésének körülményei. *Történelmi Szemle*, 65(3), 463–483.
- Új Szó Online (2005): Klientelizmus, kliensrendszer, politikai patronázs(rendszer). *Ujszo.com*, 2005. július 25. Online: <https://ujsoz.com/kultura/klientelizmus-kliensrendszer-politikai-patronazrendszer>
- Vertheidigung des Bergslosses Ulrichstein is siebenjährigen Kriege (1804). In *Neue Bellona oder Beyträge zur Kriegskunst und Kriegsgeschichte*, 6. Leipzig: Reinicke & Hinrichs, 91–96.
- WALTER, Dierk (2021): *A Military Revolution? Prussian Military Reforms before the Wars of German Unification*. Oslo: IFS.
- Waterloo Association (2000): Documents upon the Peace of Tilsit. *The Napoleon Series*, 2000. július. Online: https://www.napoleon-series.org/research/government/diplomatic/c_tilsit.html
- Wikipedia Contributors (2025a): Treaty of Paris (1808). *Wikipedia*, 2025. június 22. Online: <https://w.wiki/Hy3U>
- Wikipedia Contributors (2025b): Georg Ludwig von Dalwig. *Wikipedia*, 2025. augusztus 2. Online: <https://w.wiki/Hw4t>
- Wikipedia Contributors (2025c): A francia forradalom kronológiája. *Wikipedia*, 2025. szeptember 21. Online: <https://w.wiki/Hy3C>
- Wikipedia Contributors (2025d): Antoine de Pas de Feuquières. *Wikipedia*, 2025. november 6. Online: <https://w.wiki/Hy3K>
- Wikipedia Contributors (2025e): Battle of Boxtel. *Wikipedia*, 2025. november 27. Online: [https://w.wiki/Hv\\$U](https://w.wiki/Hv$U)

- Wikipedia Contributors (2026a): Franz von Werneck. *Wikipedia*, 2026. január 10. Online: <https://w.wiki/Hw4s>
- Wikipedia Contributors (2026b): Leopold Schönberg von Brenkenhoff. *Wikipedia*, 2026. január 13. Online: <https://w.wiki/HvxZ>
- Wikipedia Contributors (2026c): Jacques François de Chastenet de Puységur. *Wikipedia*, 2026. február 9. Online: <https://w.wiki/Hy5r>
- Wikipedia Contributors (2026d): Carl August von Struensee. *Wikipedia*, 2026. február 23. Online: <https://w.wiki/Hy3N>
- WILSON, Robert Thomas (1860): *Narrative of Events During the Invasion of Russia by Napoleon Bonaparte, and the Retreat of the French Army, 1812*. London: Murray.
- ZRÍNYI Miklós (2021): *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Budapest: Zrínyi.

Aligha nevezhető meg a hadtudomány és a stratégiai gondolkodás történetében nagyobb hatású teoretikus, mint Clausewitz. Tézisei mindmáig érvényesek, ugyanakkor viták tárgyát is képezik, hiszen a háborút lényegében társadalmi jelenségként, az állampolitika folytatásaként értelmezve nemcsak a hadtudomány alapvetéseire, hanem a politikai gondolkodás, a filozófia és a modern stratégiai diskurzus területeire is kiterjednek.

Részlet Deli Gergely ajánlójából

Clausewitz neve sokak számára ismerősen cseng. A háborúról szóló, posztumusz megjelent fő műve évtizedek óta megkerülhetetlen hivatkozási pont a katonai gondolkodásban, a politikaelméletben és a stratégiai elemzésekben. Ugyanakkor életművének jelentős része – többek között a jelen kiadványban összefoglalt tanulmánygyűjtemény – mindeddig nem volt hozzáférhető a magyar olvasók többsége számára. E könyv ezt a hiányt hivatott pótolni.

Részlet Böröndi Gábor vezérezredes előszavából

Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz vezérőrnagy, hadtörténész, az egyetemes hadtudomány egyik legfontosabb teoretikusa. A napóleoni háborúk kezdeti szakaszában francia fogságba esett, de hazatérése után mind hazája, mind Oroszország zászlaja alatt végig a franciák ellen harcolt. A csatazaj elültével harminc éven át volt a Berlieni Általános Hadiiskola igazgatója. Fő műve a csak halála után, 1832 és 1834 között megjelent *A háborúról (Vom Kriege)*, amely mind a katonai, mind a civil vezetőképés máig megkerülhetetlen alapműve. A *Pro Militum Artibus* könyvsorozat keretében, a Honvéd Vezérkar és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem együttműködésében megjelenő jelen kötet arra vállalkozik, hogy a torzóban maradt nagy mű megalkotásához vezető gondolati ívet és a mögötte meghúzódó filozófiát a magyar nyelven először itt olvasható kilenc rövidebb írás segítségével ismertesse meg a had- és történettudomány iránt érdeklődő olvasókkal.

ISBN 978-963-653-314-4



9 789636 533144